

สารนิพนธ์

พุทธศาสตรบัณฑิต ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๕

ในพิธีประสาทปริญญา ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๕

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ณ อาคาร มวก. ๔๘ พรรษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตำบลลำไทร อำเภอมโนรมย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ระหว่างวันที่ ๘-๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๕

สารนิพนธ์

พุทธศาสตรบัณฑิต ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๕

ณ อาคาร มวก. ๔๘ พรรษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตำบลลำไทร อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา

๘-๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๕

บรรณาธิการ : พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.
รศ.ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลือง

ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ : คณะกรรมการฝ่ายจัดทำสูจิบัตร สารนิพนธ์และจัดสัมมนาทางวิชาการ

พิสูจน์อักษร : คณะกรรมการฝ่ายจัดทำสูจิบัตร สารนิพนธ์และจัดสัมมนาทางวิชาการ

ออกแบบปก : นายพิจิตร พรหมลี

จัดรูปเล่ม : นายสมบุรณ์ เฟ่งพิศ

พิมพ์ครั้งแรก : ธันวาคม ๒๕๖๕

จำนวนพิมพ์ : ๒๐๐ เล่ม

อภินันทนาการภาพ : กองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี

จำนวนหน้า : ๔๖๐ หน้า

จัดพิมพ์โดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา ๓๓๑๗๐
โทร.๐๓๕ ๒๔๘ ๐๑๓

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา ๓๓๑๗๐
โทร.๐๓๕ ๒๔๘ ๐๐๐ ต่อ ๘๕๕๕-๘๐๕๖
โทรสาร โทร.๐๓๕ ๒๔๘ ๐๐๐ ต่อ ๘๐๔๕
e-mail : mucpress8558@gmail.com

คำปรารภ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จะจัดพิธีประสาทปริญญา ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๕ ณ หอประชุม มวก. ๔๘ พรรษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอยางน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในวันที่ ๘-๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๕ โดยมีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อมฺพร อมฺพโร) มาเป็นองค์ประธาน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดการศึกษาในรูปแบบสากลนิยม ตั้งแต่วันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๔๐ ถึงปัจจุบัน ผลิตบัตติระดับปริญญาตรีแล้ว ๖๗ รุ่น ระดับปริญญาโท ๓๒ รุ่น หลักสูตรนานาชาติ ๒๐ รุ่น และระดับปริญญาเอก ๑๘ รุ่น โดยได้ขยายการศึกษาออกไปสู่ภูมิภาค มี ๑๑ วิทยาเขต ๒๘ วิทยาลัยสงฆ์ ๓ หน่วยวิทยบริการ และมีสถาบันสมทบ ๕ แห่งในต่างประเทศ ความเจริญรุ่งเรืองของมหาวิทยาลัยแห่งนี้เป็นที่ภาคภูมิใจของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ท่านผู้บริหาร ครู อาจารย์ และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัย

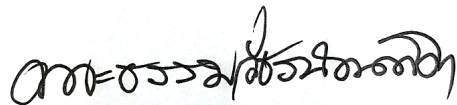
ในวันพุธที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๕ มหาวิทยาลัยจัดให้มีปาฐกถาพิเศษ เรื่อง “พุทธนวัตกรรมในยุค Disruption” โดย พระธรรมวัชรบัณฑิต, ศ.ดร. อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในงานครั้งนี้ มีผู้เข้าร่วมงานมากกว่า ๔,๐๐๐ รูป/คน และคณะทำงานยังได้จัดพิมพ์หนังสือ สารนิพนธ์ เนื่องในงานพิธีประสาทปริญญา ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๕ เพื่อเป็นอนุสรณ์เผยแพร่ผลงานทางวิชาการของท่านผู้บริหาร ผู้ทรงคุณวุฒิ คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ ตลอดจนนิสิตของมหาวิทยาลัย

หนังสือ สารนิพนธ์ เล่มนี้ ประกอบด้วยเนื้อหา ๓ ภาค คือ (๑) ภาคภาษาไทย มีจำนวน ๒๘ บทความ (๒) ภาคภาษาอังกฤษ จำนวน ๑ บทความ (๓) ภาคผนวก นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยยังได้จัดพิมพ์หนังสืออีก ๒ เล่ม คือ (๑) สุจิตตร (๒) ประกาศเกียรติคุณ ประจำปี ๒๕๖๕ และมีวารสาร มหาจุฬาวិชาการ ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๓ กันยายน – ธันวาคม ๒๕๖๕ ซึ่งเป็นวารสารอยู่ในฐาน TCI กลุ่มที่ ๒ เข้าร่วมเผยแพร่ให้ไหลผ่านทางระบบออนไลน์ อีกด้วย

ในนามมหาวิทยาลัย ขอขอบคุณและขออนุโมทนาขอบคุณอย่างยิ่งต่อคณะกรรมการฝ่ายจัดทำ สุจิตตร สารนิพนธ์ และจัดสัมมนาทางวิชาการ ตลอดจนคณาจารย์ที่ได้ส่งบทความทางวิชาการ เพื่อตีพิมพ์ในหนังสือเล่มนี้ ตลอดจนถึงคณะทำงานที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ที่ได้ทำงานด้วยวิริยะ อุตสาหะ พุเมเทศ เสียดสี อุทิศกำลังกายและสติปัญญา ร่วมกันดำเนินการจัดพิมพ์หนังสือสารนิพนธ์เล่มนี้ให้สำเร็จลุล่วง

(๔)

ด้วยดี อันจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการพระพุทธศาสนาสืบไป ด้วยอำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย ขอให้
คณะกรรมการทุกท่าน จงเจริญด้วยจตุรพิธพรชัยทั้ง ๔ ประการ คืออายุ วรรณะ สุข พละ และปฏิภาณ
คุณสารสมบัติและธรรมสารสมบัติ ปราศจากโรคพาธอุปัทวันตราย และบรรลुประโยชน์ไสถติผล
สมมโนรตปรารถนาทุกประการ

(พระธรรมวัชรบัณฑิต, ศ.ดร.)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ถ้อยแถลง

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จะจัดพิธีประสาทปริญญา ประจำปี พ.ศ.๒๕๖๕ ณ หอประชุม มวก. ๔๘ พรรษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอมโนรมย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ระหว่างวันที่ ๘-๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๕ โดยมีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อมฺพร อมฺพโร) มาเป็นองค์ประธาน ในวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๖๕

ในการนี้ มหาวิทยาลัยได้จัดพิมพ์หนังสือสารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๕ เพื่อเป็นอนุสรณ์เผยแพร่ผลงานทางวิชาการ ของท่านผู้บริหาร ผู้ทรงคุณวุฒิ คณาจารย์ของมหาวิทยาลัย ตลอดจนนิสิตทุกรูป/คน ทางเว็บไซต์ของมหาวิทยาลัย <https://graduation.mcu.ac.th> และ มหาวิทยาลัยได้จัดพิมพ์หนังสือในงานพิธีประสาทปริญญา ประจำปี พ.ศ.๒๕๖๕ จำนวน ๓ เล่ม คือ (๑) สารนิพนธ์ (๒) สูจิบัตร และ(๓) ประกาศเกียรติคุณ อีกทั้งมีวารสารมหาจุฬาราชการ ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๓ กันยายน - ธันวาคม ๒๕๖๕เข้าร่วมเผยแพร่ทางระบบออนไลน์ อีกด้วย

สำหรับหนังสือสารนิพนธ์ เล่มนี้ มีเนื้อหาแบ่งเป็น ๓ ภาค คือ (๑) ภาคภาษาไทย จำนวน ๒๘ บทความ ในขอบข่ายเนื้อหาพระพุทธศาสนา ปรัชญา พระพุทธศาสนานุกรณการกับศาสตร์สมัยใหม่ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ ซึ่งในบทความเหล่านี้ บทความที่ ๒๘ กล่าวถึงการดำเนินการยกระดับการปฏิบัติศาสนกิจในฐานะกลไกที่ทำหน้าที่เสริมพลังในการพัฒนาศักยภาพพระนิสิตให้เป็นศาสนทายาท และส่งเสริมบทบาทให้พระนิสิตในการทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม อันเป็นสรุปการสัมมนานิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่นที่ ๖๗ ที่ออกไปปฏิบัติศาสนกิจในสถานที่ต่าง ๆ (๒) ภาคภาษาอังกฤษ จำนวน ๑ บทความ รวมบทความทั้งสิ้น ๒๙ บทความ ซึ่งเนื้อหาทั้ง ๒ ภาคดังกล่าวนี้เป็นบทความทางวิชาการและบทความวิจัย ของท่านผู้บริหาร ผู้ทรงคุณวุฒิ คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนิสิตของมหาวิทยาลัย (๓) ภาคผนวก กล่าวถึงคณะกรรมการฝ่ายจัดสัมมนาทางวิชาการ คณะกรรมการฝ่ายจัดทำสูจิบัตรและสารนิพนธ์ และรายนามผู้อุปถัมภ์

ในนามของคณะกรรมการฝ่ายจัดทำสูจิบัตร สารนิพนธ์ และจัดสัมมนาทางวิชาการ ต้องขอขอบคุณท่านผู้บริหาร ผู้ทรงคุณวุฒิ คณาจารย์ และนิสิตของมหาวิทยาลัย ที่ได้ส่งบทความมาร่วมตีพิมพ์เผยแพร่ในครั้งนี้ พร้อมกันนี้ ต้องขออภัยต่อคณาจารย์ที่เป็นเจ้าของบทความ ที่คณะกรรมการฯ ไม่สามารถนำบทความจำนวนหนึ่ง ที่ส่งมาลงตีพิมพ์ได้ทั้งหมด เนื่องจากมีข้อจำกัดด้านระยะเวลา และจำนวนหน้าของการพิมพ์ ดังนั้นคณะกรรมการ ฯ จะได้นำบทความของท่านไปตีพิมพ์ในวารสารหรือในโอกาสต่อไป ขอขอบคุณและขออนุโมทนาขอบคุณต่อทุกท่านที่ได้อุทิศกำลังกาย และกำลังสติปัญญา ร่วมกันทำจัดหนังสือดังกล่าวให้สำเร็จลงด้วยความเรียบร้อยเป็นอย่างดี

(พระมหาสมบรูณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.)

รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

ประธานกรรมการฝ่ายจัดทำสูจิบัตร สารนิพนธ์และจัดสัมมนาทางวิชาการ

บทบรรณาธิการ

หนังสือสารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต ในงานพิธีประสาทปริญญา ประจำปี ๒๕๖๕ ได้รวบรวมบทความวิชาการและบทความวิจัยของท่านผู้บริหาร ผู้ทรงคุณวุฒิ คณาจารย์ และนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อใช้ประกอบการสัมมนาทางวิชาการ ของท่านผู้บริหาร คณาจารย์ นิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ระดับคหบดีบัณฑิต มหาบัณฑิต และบัณฑิต ภายในเล่มสารนิพนธ์เล่มนี้ มี ๒๙ บทความ มีเนื้อหาเชิงบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ สอดคล้องกับชีวิตในยุคปัจจุบัน ประกอบด้วยบทความวิชาการและบทความวิจัย ของท่านผู้บริหาร ผู้ทรงคุณวุฒิ คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ลงตีพิมพ์เผยแพร่ ซึ่งรายละเอียดบทความต่างๆ คณะกรรมการฝ่ายจัดทำสูจิบัตรและสารนิพนธ์ กล่าวถึงเนื้อหาของแต่ละบทความโดยสรุป มีเนื้อหาดังนี้

ภาคภาษาไทย

พระพุทธศาสนาและปรัชญา

พระพุทธศาสนาบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์

จำนวน ๒๘ บทความ

ในภาคภาษาไทย กล่าวถึงเนื้อหาในขอบข่ายเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและปรัชญาและพระพุทธศาสนาบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ จำนวน ๒๘ บทความ คือ

บทความวิชาการที่ ๑ “ปรัชญาการวิจัย: ทักษะเบื้องหลังการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ” โดยพระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, รศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวถึงการศึกษาศาสตร์ว่าด้วยวิธีการแสวงหาความรู้ที่เรียกกันว่า “ระเบียบวิธีวิจัย” (research methodology) นั้น เข้าไปเกี่ยวข้องกับคำถามสำคัญอย่างน้อย ๒ คำถาม คือ (๑) *คำถามประเภทอย่างไร* หมายถึง คำถามที่มุ่งค้นหาวิธีการว่าเราจะทำวิจัยอย่างไร ซึ่งการตอบคำถามแบบนี้ในท้ายที่สุดจะทำให้เราได้ความรู้ประเภท “อย่างไร” (know-how) อย่างเช่น ความรู้เกี่ยวกับวิธีการทำอาหาร วิธีการปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหาร วิธีการบริหารจัดการ เป็นต้น แม้ความรู้เกี่ยวกับวิธีการทำวิจัยทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ก็จัดอยู่ในกลุ่มความรู้ ประเภทนี้ และ (๒) *คำถามประเภททำไม* หมายถึงคำถามที่มุ่งค้นหาความรู้เกี่ยวกับเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังการกระทำต่างๆ ว่าทำไมเราถึงทำแบบนั้น ซึ่งการตอบคำถามแบบนี้ในท้ายที่สุดจะทำให้เราได้ความรู้ประเภท “ทำไม” (know-why) เช่น ถ้ามหาเหตุผลว่าทำไมเราถึงต้องทำวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

บทความวิชาการที่ ๒ “การจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ ของโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” โดย พระราชสุตาภรณ์ (ประศักดิ์ ชั่งแสง), รศ.ดร. พระมหาอุดร อุตตโร (มากดี), ผศ.ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวถึงการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ ของโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา เป็นการจัดการศึกษาที่ให้ผู้เรียนมีความพร้อมในการใช้ชีวิตเตรียมความพร้อมในการจัดการเรียนรู้เพื่อให้นักเรียนมีทักษะสำหรับการใช้ชีวิตประจำวัน โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาจัดว่าเป็นทางเลือกอีกทางหนึ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ในการหล่อหลอมคุณลักษณะที่พึงประสงค์ให้แก่ผู้เรียน เพื่อไปเป็นสมาชิกที่ดีมีคุณภาพ เพื่อออกไปพัฒนาสังคมในอนาคต โดยให้การศึกษาและอบรมสั่งสอน เพื่อพัฒนาบุคคลให้เจริญงอกงาม มีความรู้ความสามารถ มีคุณธรรม ศีลธรรม วัฒนธรรมอันดีงาม มีความซื่อสัตย์ สุจริต เสียสละ และพอใจที่จะฝึกฝนร่วมกันในการทำภารกิจต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ของสังคม โดยการปฏิบัติตามในแนวทางที่เหมาะสมตามขอบเขตศีลธรรม ทั้งความประพฤติภายนอกและคุณธรรมภายในล้วนมีความสำคัญ และปฏิบัติได้จนเป็นนิสัยที่มีคุณค่าตามแบบแผน และสามารถครองตนให้อยู่ในครรลองครองธรรมของความประพฤติที่ดีงาม ด้วยจิตสำนึกมโนธรรมของตนเองได้อย่างสมบูรณ์

บทความวิชาการที่ ๓ “ค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงในสังคมยุคปัจจุบัน” โดย พระวัชรกิตติบัณฑิต, รศ.ดร. (ทองขาว กิตติธโร) คณบดีคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงในสังคมแล้ว (Social Change) จะเห็นได้ว่า สังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก โดยเฉพาะในสังคมยุคปัจจุบัน ทั้งสังคมภายในและสังคมภายนอก และรวมกระทั่งสังคมระดับชาติและสังคมระดับโลกอีกด้วย มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการด้านต่าง ๆ ไปอย่างมาก และรวดเร็วอีกด้วย โดยเฉพาะด้านเทคโนโลยี ด้านการคมนาคม การติดต่อสื่อสารกัน (Communication) สามารถติดต่อสื่อสารกันได้อย่างรวดเร็วและทันใจอย่างไร้พรมแดน ทั้ง ๆ ที่อยู่ห่างไกลกันคนละทวีปคนละซีกโลก แต่ดูเหมือนอยู่ใกล้กันแค่อี้อม เหล่านี้เป็นต้น เป็นเพราะการเปลี่ยนแปลงในสังคมและค่านิยมที่เปลี่ยนไปในสังคมยุคปัจจุบัน

บทความวิชาการที่ ๔ “การพัฒนาวัดตามหลักภูมิสถาปัตยกรรมเพื่อให้เกิดพลังความเลื่อมใส” โดย พระศรีพัชโรดม, ดร., พระสุธีวชิราภรณ์, ดร. วิทยาลัยสงฆ์พ้อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวถึงการพัฒนาวัด มีการคำนึงถึงหลักการสำคัญของความเป็นสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรม และศิลปกรรมแบบไทยและความสำคัญทางประวัติศาสตร์ การแบ่งพื้นที่วัดออกเป็น ๓ ส่วนนี้ ในเชิงการออกแบบทางภูมิสถาปัตยกรรมจึงให้หมายถึงส่วนหนึ่งคือเขตพุทธาวาสถูกใช้เป็นส่วนที่กึ่งสาธารณะ (Semi-Public Zone) อีกส่วนหนึ่งคือเขตสังฆาวาสที่ใช้เป็นพื้นที่ส่วนตัว (Private Zone) เฉพาะของพระสงฆ์ส่วนเขตธรณีสงฆ์ก็เป็นเสมือนเขตพื้นที่สาธารณะ (Private Zone) คนทั่วไป วางแผนปรับภูมิทัศน์สภาพแวดล้อมของวัดใหม่ เช่น พื้นที่สีเขียว การเขียนป้ายชื่อวัด และป้ายบอกเส้นทางภายในวัดโดยรวม มีคุณค่าที่ส่งเสริมเกิดพลังความเลื่อมใสต้องเป็นประจักษ์

บทความวิชาการที่ ๕ “การศึกษาเรียนรู้ธรรมผ่านพุทธศิลป์ปวัตตกรรม” โดย พระครูสิริรัตนานุวัตร, รศ.ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช กล่าวถึงพุทธศิลป์ปวัตตกรรมประเภทสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม รวมถึงลวดลายแห่งศิลปะนั้น ๆ ที่อิงพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เป็นลักษณะศึกษาตีความจากบุคลาธิษฐานสู่ธรรมาธิษฐาน โดยพุทธสถาปัตยกรรมหลัก ๆ คือ วิหาร อุโบสถ เจดีย์ วิหารคด หอธรรม หอระฆัง ที่สร้างบนฐานพุทธศิลป์ในฐานศิลปะแบบไทยซึ่งเป็นเอกลักษณ์ไทย ซึ่งคำว่า ชาวพุทธ กับ ชาวไทยนั้นเป็นคำเดียวกัน เช่นเดียวกับยาสมุนไพรมะยาไทย เพราะชาวพุทธหมายถึง ผู้ศึกษาในไตรสิกขาในฐานองค์รวมแห่งคำสอนของพระพุทธเจ้า ส่วนสถาปัตยกรรมที่รองลงมา มีวิหารคดที่สำหรับนั่งของพุทธบริวาร ๕๐๐ องค์ ลวดลายศิลป์ในองค์เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง สื่อถึงญาณ ๑๒ ของอริยสัจ ๔ เจดีย์บุโรพุทโธแสดงถึงภพภูมิแห่งชีวิต ๓ ภพ/ภูมิ เมรุสือศูนย์กลางจักรวาล ชุมประตุมงกุฎ ๑๖ ชุมแสดงถึงญาณ ๑๖ หอไตรแสดงคลังธรรม เจดีย์ทรายแสดงถึงโอสถกรรมสังเวชนียสถานแสดงถึงธรรมสังเวชในไตรลักษณ์ที่ใคร ๆ ไปนมัสการด้วยศรัทธาแล้วจะปิดประตูบานนำไปสู่สวรรค์ เขตวันมหาวิหาร แสดงถึงแหล่งกำเนิดพระสูตร แคว้นมคธแสดงถึงแผ่นดินธรรม นาลันทาแสดงถึงมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาโลกในเนื้อหาไตรสิกขา ซึ่งพุทธศาสนิกชนควรแสดงจริยธรรมต่ออาคารและสถานที่เหล่านี้ พระพุทธรูป องค์แทนพระพุทธเจ้าจะแสดงถึงพระกรุณาคุณ พระบริสุทธิคุณ และปัญญาคุณ ให้เกิดอนุสติในพระรัตนตรัย พระพุทธรูปนั้นเต็มไปด้วยศาสตร์และศิลป์ นอกจากนี้ยังมีจิตรกรรมที่รวมพุทธประวัติและผลการกระทำจากพระมาลัย สมัยสุโขทัย พระพุทธรูปที่มีเปลวเพลิงบนพระเศียรสื่อถึงปัญญา พระกรรมที่ยาวนานแสดงถึงการไม่หุบเอาใจง่าย นิ้วพระหัตถ์และพระบาทของพระพุทธรูปเสมอกันแสดงถึงความเสมอภาคแห่งธรรม พระพุทธรูปปางมารชยแสดงถึงบารมีที่เอาชนะสรรพกิเลสด้วยความอดทน เพื่อตรัสรู้และนำพาสรรพสัตว์สู่ความพ้นทุกข์ ด้วยคำแห่งองค์ความรู้ที่ว่า “ธรรมศาสตร์-พุทธศิลป์ นำพาพัฒนาคุณภาพชีวิต”

บทความที่ ๖ “อารมณ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” โดย พระครูภาวนาธรรมโมสิต, ดร. พระครูปริยัติรัตนลงกรณ์, ผศ.ดร.เจษฎา มุลยาพอ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย กล่าวสรุปได้ว่า การที่จะบรรลุจุดหมายระดับใด ย่อมขึ้นอยู่กับ การปฏิบัติธรรมที่เหมาะสมกับจุดหมายของชีวิตแต่ละระดับก็คือธรรมที่เป็นกุศล นั้นแสดงให้เห็นว่า อารมณ์ที่เกิดการปฏิบัติธรรมที่เหมาะสมกับจุดหมายของชีวิตแต่ละระดับ คือ อารมณ์ที่เกิดกุศลมูล ดังนั้น อารมณ์ที่เป็นกุศลมูลจึงเป็นจุดเริ่มต้น ของการพัฒนาตนให้บรรลุจุดหมายหรือประโยชน์ของชีวิตตั้งแต่ระดับสามัญหรือเบื้องต้นจนถึงระดับสูงสุด อารมณ์เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดการกระทำทางจริยธรรม และการบรรลุจุดหมายของชีวิตพุทธระดับดังที่กล่าวมาแล้ว การศึกษาให้เข้าใจถึงสถานะและคุณค่าของอารมณ์อย่าง

ถ่องแท้ จึงเป็นเรื่องที่มีความจำเป็นและมีประโยชน์ ในบทนี้ผู้วิจัยเพียงแต่ต้องการวิเคราะห์ให้เห็นภาพกว้าง ๆ ของอารมณ์ในพระพุทธรูปศาสนา

บทความวิชาการที่ ๗ “**ชาดกศึกษา (๑)**” โดย รศ.ดร. สมิตีพล เนตรนิมิตร อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวถึงชาดกศึกษามี ๒ ตอน คือ ชาดกศึกษา (๑) ชาดกศึกษา (๒) สำหรับชาดกศึกษา (๑) ได้กล่าวไว้ว่าประวัติศาสตร์อินเดียมีที่มาจากนิทานชาวบ้าน วรรณกรรม โบราณคดี และบันทึกคนต่างชาติ ชาดกเป็นแหล่งศึกษาในที่มาเหล่านั้น เรียกว่า ยุคชาดก ในยุคที่ความเป็นเหตุเป็นผลยังไม่เติบโตพัฒนาศิลปะการใช้ภาษาเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็น ถ้าไม่มีศิลปะคงหาคนเข้าใจสิ่งที่พระตถาคตแนะนำด้วยอุบาย(นานาอุปมาเยติ สุตเต วิเนติ)ได้ยาก ดังที่พบว่า สัตว์ เช่น ช้าง นกยูง แร้ง กา พุดภาษามนุษย์ นกฟิราบ งู สุนัขจิ้งจอก หมักรักษาอุโบสถ พญาช้าง พญาเนื้อ พญานกยูง พญานกแขกเต้าแสดงธรรม เรื่องพื้นฐานไปจนถึงวิปัสสนาโยคะแทรกอยู่ในนิทานชาดก หลายๆ เรื่องมีก่อนการบันทึกพระไตรปิฎก

บทความที่ ๘ “**ถอดบทเรียนการเสริมสร้างเครือข่ายลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรีตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครสวรรค์**” โดย ดร.รัตติยา เหนืออำนาจ, ผศ.ดร.อัครเดช พรหมกัลป์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ เสนอผลการวิจัยไว้ว่า (๑) บทเรียนการทำงานในการลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรีตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครสวรรค์ พบว่า ทุกข์ ประกอบด้วย ด้านเวลา ด้านทัศนคติ ด้าน Covid-๑๙ ด้านงบประมาณ และด้านสถานที่ สมุทัย ประกอบด้วย การจัดกิจกรรมช่วงเช้า (๐๘.๓๐-๑๖.๓๐ น.) ไม่ได้, ทัศนคติ เป็นวิถีชีวิต และค่านิยม ทำให้ขาดรายได้, สถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัส Covid-๑๙, กิจกรรมที่ชุมชนมีความต้องการมีจำนวนมากกว่าวงเงินงบประมาณที่ได้รับ และการแบ่งสัดส่วนที่พัก และการใช้ห้องน้ำนิโรธ ประกอบด้วย การเข้าร่วมกิจกรรม ร้อยละ ๑๐๐ ของชาวบ้าน, การลด ละ เลิก เหล้า บุหรีของคนในชุมชน, การป้องกันนักสูบบุหรี่ใหม่ในกลุ่มสามเณร, การหางบประมาณสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย และการแบ่งแยกนักเรียนชาย และหญิงใช้ที่พักและห้องน้ำคนละอาคาร และมรรค ประกอบด้วย การประชุมเพื่อหาข้อสรุปร่วมกันก่อนการขับเคลื่อนกิจกรรมฯ การเลื่อนเวลาจัดกิจกรรม การจัดตัวแทนในการเข้าร่วมกิจกรรม, การรณรงค์แบบเคาะประตูบ้านทุกหลัง, รณรงค์ให้ร้านค้างดจำหน่ายในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา, การเทศนาธรรมให้เห็นโทษ พิษภัย, กิจกรรมอบรมให้ความรู้ในการลดปัจจัยเสี่ยง (เหล้า บุหรี) และเทคนิคการปฏิเสธในกลุ่มพระภิกษุ และสามเณร, การขอรับการสนับสนุนจากคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์, จาก อปท. ในพื้นที่ และการแยกอาคารที่พักค้างคืน, การเพิ่มจำนวนอาจารย์ เจ้าหน้าที่พี่เลี้ยง และ (๒) ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการขับเคลื่อนกิจกรรมการลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรีตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครสวรรค์ ประกอบด้วย (๒.๑) ผู้นำและ

ภาวะผู้นำของผู้นำชุมชน (๒.๒) เครือข่ายและการสนับสนุน ประกอบด้วย เครือข่ายบ้าน วัด โรงเรียน ราชการที่มีความเข้มแข็งและการให้การสนับสนุนของเครือข่ายในพื้นที่ (๒.๓) กระบวนการชุมชน (๒.๔) การมีส่วนร่วมของชุมชน และ (๒.๕) การยึดประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ปัจจัยแห่งความสำเร็จของโครงการเกิดจากความร่วมมือกันระหว่างวัด ประชาชน และภาครัฐ

บทความวิชาการที่ ๙ “การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ของนักเรียนตามหลักภาวนา ๔” โดย พระมหาอุดร อุตฺตโร (มากดี), ผศ.ดร. พระครูสิริภุญญิต์ (ฐิตสกลโค ดิขสวรค์), ผศ.ดร. พระมหาสุพจน์ สุเมธ (พานทอง), ผศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ กล่าวถึงการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ของนักเรียนตามหลักภาวนา ๔ เป็นกระบวนการที่ผู้เรียนใช้การเรียนรู้จากกิจกรรมแก้ปัญหา เสนอแนะแนวทางร่วมกันของกลุ่มสมาชิก ทำให้ผู้เรียนเกิดทักษะพัฒนาในการเรียนรู้ เข้าใจ วิเคราะห์ข้อมูลอย่างมีวิจารณญาณเพื่อให้ได้แนวทางการแก้ปัญหาที่ดีที่สุด โดยการนำหลักภาวนา ๔ ในพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการปฏิบัติ คือ (๑) พัฒนาการด้านกายภาวนา มีการฝึกปฏิบัติให้นักเรียนให้เดิน ยืน นั่ง สวดมนต์ไหว้พระประจำวัน (๒) พัฒนาการด้านศีลภาวนา ได้ฝึกปฏิบัติด้วยการทำสมาธิก่อนเรียนทุกวิชา การใช้คำว่า ดี ดี ดี คือ คิดดี พูดดี ทำดี (๓) พัฒนาการด้านจิตภาวนา ได้ฝึกอบรมจิตใจด้วยค่ายคุณธรรม และ (๔) พัฒนาการด้านปัญญาภาวนา มีการจัดกิจกรรมแข่งขันความรู้ด้านคุณธรรม ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ในโรงเรียนและชุมชน จึงทำให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

บทความวิชาการที่ ๑๐ “อริยสัจ ๔: อัตลักษณ์แห่งคำสอนของพระพุทธศาสนา” โดย ผศ.ดร.สมบุรณ์ ตาสนธิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้เสนอไว้ว่า ก่อนที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นมีศาสนาและลัทธิจำนวนมากนับไม่ถ้วน แต่เมื่อสรุปคำสอนและแนวทางการปฏิบัติแล้วมี ๒ สาย คือ (๑) กามสุขัลลิกานุโยค เป็นหลักธรรมและข้อปฏิบัติที่ปรนเปรอด้วยโลกียสุข หรือและมีพิธีกรรมต่าง ๆ (๒) อัตตกลีมนัตถานุโยค เป็นศาสนาที่มีแนวทางการปฏิบัติตนให้ได้รับความทุกข์ยากเพื่อต้องการเอาความทุกข์ยากมาใช้หนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงอุบัติขึ้นในโลกเพื่อแก้ทุกข์แก้สรรพสัตว์ ปฏิเสธแนวทางทั้ง ๒ สายนั้น โดยกระบวนการสอนเพื่อความพ้นทุกข์ซึ่งมีอยู่ ๒ วิธีที่ คือ (๑) อนุบุพพิกถาหรืออนุโลมสังจกถา คือ สอนตามลำดับโดยคำถึงถึงผู้ฟัง หรือผู้เรียนเป็นจุดศูนย์กลาง เพื่อที่จะย้อนจิตก่อนด้วยทานกถา ศีลกถา สัคคกถา กามาทีนวกถา เนกขัมมกถา แต่วิธีการนี้ไม่ใช่เป้าหมายของพระพุทธเจ้า พระองค์ไม่ได้ปฏิบัติเพื่อมาสอนสิ่งเหล่านี้ (๒) สังจกถา หรืออริยสัจ ๔ มุ่งสอนแก่ผู้มีปัญญาบารมี ให้เข้าถึงอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายที่พระพุทธองค์ได้ปฏิบัติขึ้นเพื่อมาสอนความจริงทั้ง ๔ นี้ ได้แก่ (๑) ทุกขอริยสัจ ความจริงที่พระอริยะเจ้ารู้ว่าเป็นทุกข์ คือ ชันธ์ ๕ สรรพสัตว์ที่เนื่องด้วยชันธ์ ๕ อยู่ในภพภูมิไหนก็ตามล้วนแล้วแต่เป็นทุกข์ทั้งสิ้น (๒) สมุทยอริยสัจ

ความจริงที่พระอริยเจ้ารู้ว่า ตัณหาความเพติดเพลินในทุกข์คือชั้น ๕ นั้นแหละเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ (๓) ทุกข์นิโรธอริยสัจ ความจริงที่พระอริยเจ้าเข้าไปรู้ภาวะแห่งการดับทุกข์มีจริงเรียกว่า นิโรธหรือนิพพาน (๔) ทุกข์นิโรธมรรคอริยสัจ ความจริงที่พระอริยเจ้ารู้ว่าทางดับทุกข์มีอยู่ด้วยอริยมรรคองค์ ๘ มีปัญญาเป็นหัวหน้า เข้าถึงความเป็นอริสภภายในจิตใจที่เรียกว่านิพพาน ดังนั้น สัจจกลาจึงเป็นอัตลักษณ์แห่งคำสอนของพระพุทธศาสนา

บทความวิชาการที่ ๑๑ “บูรณาการหลักการทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิตและพัฒนาสังคมสันติสุข สู่ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน : กรณีศึกษา การบริหารการพัฒนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ตามแนวภูมัตตสูตร” โดย พระอธิการสงกรานต์ จิตตายุโก พระเสริ โภณสีโล พระครูสมุห์ศานันท์ สุชาโต พระมหาเสกศักดิ์ รตนปญโญ พระมหาสุรินทร์ สุชีโต นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มจร วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ และ ผศ.ดร.ปิยวัฒน์ คงทรัพย์ อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มจร วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ กล่าวสรุปไว้ว่า วิธีการพัฒนาที่ยั่งยืน ๒ แบบ ได้แก่ (๑) การพัฒนาคน คือ พัฒนาให้มีศีลและมีปัญญา และ (๒) พัฒนาบ้านเมือง คือพัฒนาทางเศรษฐกิจ ปฏิวัติแนวความคิดทางสังคม ด้านความความเชื่อศรัทธา ทศนคติ ค่านิยม ที่ส่งผลต่อพฤติกรรมโดยไม่ต้องสร้างความเดือดร้อนให้แก่คนและสัตว์ไม่ต้องตัดไม้ทำลายป่าและทรัพยากรธรรมชาติ บริหารจิตเจริญปัญญา จัดระเบียบชีวิตด้วยศีล จัดระบบความคิดด้วยสมาธิ บริหารจัดการด้วยปัญญา ปฏิวัติแนวคิดทางการเมืองด้วยธรรมาธิปไตยและพลังสามัคคี มีการปรับสมดุลและยกระดับระบบการบริหารจัดการโดยปฏิวัติระบบการบริหารจัดการ นำไปสู่การสร้างความสามารถในการแข่งขัน สร้างความเชื่อมั่นไว้วางใจ ต่อประชาชนผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีความหลากหลายและมีความแตกต่างกันได้อย่างเหมาะสม ทุกภารกิจสำเร็จได้ด้วยการมีส่วนร่วมจากประชาชนทุกฝ่าย โดยที่ทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมเป็นกระบวนการบริหารเพื่อการพัฒนาที่มุ่งแสวงหากระบวนการมีส่วนร่วมและฉันทามติด้วยสำนึกรับผิดชอบต่อภารกิจหน้าที่อย่างมีความโปร่งใส ก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลทรัพยากรบุคคลเกิดความภาคภูมิใจในศักดิ์ศรีที่มีความสำคัญอย่างเท่าเทียมด้วยค่านึงถึงคนทุกกลุ่มแบบพหุภาคี ก่อให้เกิดพลังประชารัฐมีเครือข่ายที่เข้มแข็งเกิดผลผลิตภาพที่คุ้มค่าต่อการลงทุนและอยู่ในระดับที่ตอบสนองต่อความคาดหวังของประชาชนสร้างกระบวนการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบและมีมาตรฐาน สามารถให้บริการได้อย่างมีคุณภาพ สามารถดำเนินการแล้วเสร็จภายในระยะเวลาที่กำหนดบังเกิดประโยชน์สูงสุดต่อส่วนรวม ไม่ปล่อยทิ้งใครข้างหลัง จากข้อมูลดังกล่าวพอสรุปได้ว่า ผลการบริหารการพัฒนา ซึ่งเป็นตัวแปรตาม หรือผลทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาการบริหาร ที่เป็นตัวแปรต้นหรือสาเหตุ ที่ส่งผลต่อการบริหารเพื่อพัฒนานำไปสู่ผลลัพธ์คือการพัฒนาประเทศอย่างมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนในที่สุด

บทความวิชาการที่ ๑๒ “มงคลทีปนิกับชาดกเรื่องต่าง ๆ” โดย พระศรีธวัชเมธี (ชนะ ป.ธ.๙, พธ.บ., M.A.) ผู้อำนวยการศูนย์อาเซียนศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เสนอไว้ว่า หนังสือมงคลทีปนิ ฉบับภาษาบาลี เป็นหลักสูตรสำหรับนักเรียนภาษาบาลีชั้นประโยค ป.ธ.๔ และ ป.ธ.๕ แบ่งเป็น ๒ ภาค ภาคแรกสำหรับชั้นประโยค ป.ธ.๔ เรียกว่า ปฐโม ภาค มี ๓๗๕ หน้า ภาคที่สองสำหรับชั้นประโยค ป.ธ.๕ เรียกว่า ทุตติโย ภาค มี ๔๘๒ หน้า รวมเป็นมงคลทีปนิ แต่งเป็นภาษาบาลี จำนวน ๘๕๗ หน้า ของกระตาดขนาดเอสี่ตัดขอบมงคลทีปนิ จัดประเภทเป็นปกรณวิเสสภาษาบาลี ที่พระสิริมงคลอาจารย์ ชาวเชียงใหม่รจนาขึ้น เพื่ออธิบายเนื้อความในมงคลสูตร ๓๘ ข้อ ปรากฏในพระไตรปิฎก ๒ แห่ง คือ ในขุททกปาฐะ และสุตตันตปิฎก เริ่มอารัมภบทด้วยบทไหว้ครู อธิบายถึงความหมายของมงคลทีปนิ ว่าเป็นคัมภีร์บาลีพระไตรปิฎกชั้นต้น ผู้รจนาได้ชี้แจงแหล่งที่มาอย่างละเอียดพิสดาร ด้วยสำนวนภาษา ไพเราะสละสลวย งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุด เพียบพร้อมด้วยการอ้างอิงเนื้อความ แหล่งที่มาจากคัมภีร์ชั้นอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา รวมทั้งคำเกจิอาจารย์ (อาจารย์ผู้ท้วง-อาจารย์ผู้เฉลย) และมีการยกเรื่องจากคัมภีร์และชาดกอื่น ๆ มาประกอบคำอธิบาย

บทความวิชาการที่ ๑๓ “การสร้างแรงจูงใจในการทำงาน” โดย พระพิสิษฐ์ ศรีวิชา, ดร. วัชรธรรมปัญญา สามพราน นครปฐม และ ผศ.สมภพ สายหยุด วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวสรุปไว้ว่า เมื่อผู้บริหารสามารถที่จะอ่าน “คน (บุคลากร)” “ตน (องค์กร)” และ “งาน” จากสิ่งที่เห็น สิ่งที่เป็นและสิ่งที่ควรจะเป็นไปแล้ว ด้วยการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายใน และภายนอกองค์กรแล้ว สิ่งสำคัญที่สุดในการบริหารงานให้ประสบความสำเร็จ ก็คือการบริหารคน โดยเฉพาะคนในทีมที่ทำงานให้เรา ผู้บริหารที่ประสบความสำเร็จมิใช่คนที่เก่งที่สุดหรือฉลาดที่สุด แต่เป็นผู้ที่สามารถชักจูงใจ คนให้ทำงานอย่างมีความสุข และปล่อยให้พวกเขาทำงานได้อย่างเต็มที่มีอิสระ รวมทั้งกระตุ้นให้พวกเขาตั้งศักยภาพของตนเองออกมาทำงานให้สำเร็จได้ เพราะหากเราเชื่อมั่นในตัวผู้อื่นว่าคนแต่ละคนมีความยิ่งใหญ่ในตัวเอง และเชื่อว่าเราสามารถดึงศักยภาพของพวกเขาออกมาได้ พวกเขาก็จะทำงานได้ดีในระดับที่ตัวของพวกเขาก็คาดคิดไม่ถึง ดังนั้นการสร้างแรงจูงใจในการทำงานแก่บุคลากรให้เกิดขึ้น และทำให้พวกเขาแสดงความสามารถอย่างเต็มที่ ดังคำกล่าวที่ว่า “จงมองให้เห็นศักยภาพในตัวของคนแต่ละคนให้ลึกซึ้งกว่าที่พวกเขามองเห็นในตัวเอง จากนั้นจงใจให้พวกเขามองเห็นศักยภาพเหล่านั้นได้เช่นเดียวกับที่คุณเห็น” จะสามารถทำให้บุคลากรยอมทำงานให้องค์กรด้วยความเต็มใจ และมีแรงจูงใจที่ดีที่สอน ทำให้เห็นคุณค่าคนและกระตุ้นให้เขาตั้งศักยภาพของตนเองออกมาใช้อย่างเต็มที่ เพื่อให้ทั้งองค์กรและบุคลากรประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน มีความก้าวหน้า และเปลี่ยนแปลงชีวิตไปในทางที่ดีขึ้น

บทความวิชาการที่ ๑๔ “การปลูกจิตสำนึกในองค์กรทางคุณธรรมจริยธรรมในสังคมไทย” โดย ผศ.ดร.สมเดช นามเกตุ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย กล่าวถึงความอยู่เย็นเป็นสุขของสังคม (Wellness and Happiness) เป็นสิ่งที่พึงปรารถนาของทุกสังคม ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ต้องมาจากตัวตนในสังคมโดยที่คนส่วนใหญ่ต้องเป็นผู้มีความประพฤติดีมีคุณธรรมจริยธรรมซึ่งความคิดในแนวนี้นี้ได้รับการยอมรับโดยทั่วไปจากคนส่วนใหญ่ในสังคมดั่งนั้นในทุกประเทศจึงพยายามหามาตรการในการปลูกฝังอบรมและเสริมสร้างประชากรในชาติให้เป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรม นอกจากนี้แล้วเรื่องของคุณธรรมจริยธรรมยังเป็นประเด็นหัวข้อของการศึกษาค้นคว้าในระดับสากลหรือของโลกที่ทุกประเทศพยายามศึกษาค้นคว้าหรือหาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางหรือยุทธศาสตร์ในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่คนอย่างมีประสิทธิภาพรวมทั้งวิธีการในการดำเนินการในระดับชาติหรือประเทศเพื่อทำการปลูกฝังส่งเสริมและพัฒนาจริยธรรมให้คนในชาติ

บทความวิชาการที่ ๑๕ “การเอาอย่างแล้วได้ดีคือมีสติปัญญาไม่ปล่อยตัณหาไปตามโซ่เชือกมีเดีย” โดย ผศ.ดร.อภิพัทธ์ วิศิษฎ์ใจงาม อาจารย์ดำรง มหนิธิวงศ์ อาจารย์ประจำหลักสูตรวิชาภาษาอังกฤษ สาขาภาษาอังกฤษ วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เสนอไว้ว่า การเอาอย่าง คือการลอกเลียน ความหมายตาม พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔ เป็นคำกริยา แปลว่า เอาอย่าง, ทำหรือพยายามทำให้เหมือนหรือคล้ายคลึง การรับข่าวสารในสมัยพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ยังทรงพระชนม์ เรียกว่า แบบมุขปาถะ คือสื่อสารกันแบบปากต่อปาก ไม่มีปัญหาการทำความเข้าใจ แต่จะมีปัญหาต่อผู้รับข่าวสารนี้ต่างหากหากมีการรับข่าวสารแล้วนำไปปฏิบัติในด้านเป็นทาสแห่งกิเลสตัณหาคือความโลภความโกรธและความหลงหรือไม่ พระพุทธองค์ทรงใช้เมตตาธรรม แม้ถูกนางมาคันทียาจ้งคนมาด่า แม้พระอานนท์ เชิญเสด็จไปเมืองอื่น พระองค์ไม่ทรงเห็นด้วยกับการหนีปัญหา ทรงตรัสว่าปัญหาเกิดที่ใด ควรแก้ให้จบในที่นั้น ที่สุดพระองค์ทรงเอาชนะสื่อคือคำพูดท้าทายกายด้วยความดี คติธรรมจากหนังสือพุทธธรรม นาย ก.กวาดถนน ได้เงินเดือน ๙๐๐ บาท ข. ถ้าหนูหน่อยอ่านหนังสือเล่มนี้จบ คุณพ่อจะพาไปดูหนัง ที่ท่านสอนให้ใช้ปัญญาที่ได้รับสื่อข้อความเช่นนี้ หลายคนคิดว่า การกวาดถนนเป็นเหตุให้ได้เงินเดือน จึงสรุปแล้วได้ความใหม่ว่า การกระทำคือการกวาดถนน เป็นเหตุให้ถนนสะอาด ความสะอาดของถนนจึงจะเป็นผลที่แท้ของการกระทำคือการกวาดถนน ส่วนการกวาดถนนแล้วได้เงินเดือน เป็นเพียงเงื่อนไขที่มนุษย์กำหนดวางกันขึ้น หาได้เป็นเหตุเป็นผลกันแท้จริงไม่, สุตภาคภูมิใจ ต่อพระมหากษัตริย์ไทยในพระนามาภิไธยเดิม คือเจ้าเดิมพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ เราเคยมีพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ด้วยคุณธรรมที่สุดในโลก นอกจากทรงมีพระสติ สะกดกิเลส เช่น ความโลภ โกรธ หลงได้ เมื่อต้องเป็นผู้รับสื่อถูกทั้งเสียงโห่และการชูป้าย แต่กลับทรงยิ้มพระโอษฐ์

อธิบายว่า สยามประเทศเกิดมานานประมาณ ๗๐๐ปีตั้งสมัยสุโขทัย ทรงเทียบว่าประเทศออสเตรเลียยังไม่เกิดเลยตอนนั้น แล้วเพราะบาร์มี ของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรม ขณะเผ่าคนป่าเถื่อนที่โหดไม่ให้พระเกียรติตอนแรก หลังทรงพระราชดำรัสเสร็จคนที่ให้เปลี่ยนพฤติกรรมไปในทางดีหมด

บทความวิชาการที่ ๑๖ “**ยัมนั้น สำคัญไฉน ?**” โดย ดร.ชำนาญ เกิดช่อ, นางกัญจนพร เกิดช่อ วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ พระมหาศุภวัฒน์ ฐานวุฑโฒ, ดร.กฤติยา ถ้ำทอง วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี ได้นำเสนอไว้ว่า ท่ามกลางกระแสการถาโถมเข้ามาอย่างไม่หยุดยั้งของภัยพิบัติ นานาประการ เช่น ภัยธรรมชาติ ภัยเศรษฐกิจ และภัยจากโรคอุบัติใหม่คือ ไวรัสโควิด-๑๙ มาตรฐานการดำรงชีวิตของโลกต้องเปลี่ยนไปเป็นมาตรฐานชีวิตแบบใหม่ ที่เรียกกันว่า ชีวิตวิถีใหม่ หรือ New Normal ตั้งแต่ปี ๒๕๖๒ จนถึงปัจจุบันหลายหมื่นชีวิตที่ทนต่อการปรับเปลี่ยนไม่ได้จำต้องจากโลกไปก่อนกำหนดทั้งจากพิษสงโดยตรงและโดยอ้อมของไวรัสโควิด-๑๙ ในอนาคตอันใกล้ กำลังจะเกิดโลกเสมือนจริงสามมิติออนไลน์ หรือ Metaverse นับได้ว่า เป็นยุคใหม่อีกยุคหนึ่งของชาวโลกอย่างแท้จริง โลกจะไม่เป็นแบบเดิมอีกต่อไป ชาวโลกจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตกันใหม่อีกครั้ง เมื่อถึงตอนนั้น ไม่มีใครสามารถรู้ได้ว่า จะส่งผลดีและผลร้ายมากน้อยเพียงใด แต่ถ้าเรายึดหลักคำสอนขององค์พุทธะตามกฎอันเที่ยงแท้ของโลก(กฎไตรลักษณ์) ที่ว่า ทุกสิ่งมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ไม่ยั่งยืน (อนิจจัง) แปรเปลี่ยนไป (ทุกขัง) ควบคุมไม่ได้ (อนัตตา) และพยายามตั้งสติระลึกรู้อยู่เสมอกับปัจจุบัน ไม่ประมาท และทำชีวิตให้มีความสุข อย่างน้อยด้วยการยิ้มให้กับตนเองและผู้อื่นในแต่ละวัน ย่อมฟันฝ่าอุปสรรคปัญหาในทุกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้ ผู้เขียนเห็นว่า การยิ้ม เป็นสิ่งที่ดีงาม สะท้อนภาพลักษณ์ที่ดีของความเป็นไทย มีประโยชน์มากต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน และเป็นของฟรี จึงเขียนบทความนี้ขึ้นมา โดยกล่าวถึงความหมาย ความเป็นมา กระบวนการเกิด ประโยชน์ของยิ้ม ยิ้มของพระพุทธเจ้า และเรื่องเล่าความดีที่เกิดจากยิ้ม

บทความวิชาการที่ ๑๗ “**การเมืองกับอำนาจ**” โดย อาจารย์มะลิ ทิพย์ประจง วิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวถึงมนุษย์จึงต้องปกครองกัน ทำไมไม่ปล่อยให้มนุษย์อยู่กันเอง กระทั่งอาจเคยได้ยินคำกล่าวที่ว่า การเมืองกับการปกครองเป็นเรื่องใกล้ตัว ซึ่งหลายคนจำเพาะในกลุ่มผู้ที่ขาดความสนใจต่อความเป็นมาในกิจการทางการเมืองอาจฟังดูไม่กระจ่างนัก ว่าเป็นเรื่องใกล้ตัวประการใด คำตอบต่อความสงสัยข้อแรกนั้นโยงไปถึงข้อความต่อมา กล่าวคือ มนุษย์นั้นโดยธรรมชาติเป็นสัตว์สังคม

บทความวิชาการที่ ๑๘ “**การศึกษาทฤษฎีพุทธปรัชญาเพื่อการสร้างสันติภาพในสังคม**” โดยพระมหาทองเก็บ ญาณพลโล, ดร. วิทยาลัยพระธรรมทูต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวสรุปไว้ว่า การที่จะสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นได้อย่างถาวร เราจะสามารถสร้างได้อย่างไร จากการ

ศึกษาทฤษฎีพุทธปรัชญาและหลักพุทธวิธีที่ได้นำเสนอไว้ ทำให้ค้นพบคำตอบว่า การที่จะสร้างสันติภาพต้องสร้างที่ใจของมนุษย์ เพราะใจเป็นศูนย์กลาง เป็นแหล่งรวมคุณธรรม ซึ่งตรงกับคำสอนของพระพุทธศาสนาว่า “มโน ปุพฺพังคมา อัมมา มโน เสฏฺฐา มโนมยา แปลว่า ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ” หลักการของพระพุทธเจ้ากับหลักการแห่งสันติภาพที่มีองค์ประกอบในการจัดการความขัดแย้งและความรุนแรง ซึ่งแบ่งเป็นความขัดแย้งภายในและความขัดแย้งภายนอก ซึ่งเมื่อนำหลักพุทธวิธีที่ได้ให้ไว้มาใช้แก่บุคคลย่อมก่อให้เกิดความสงบสุขภายในจิตใจของแต่ละบุคคล โดยการควบคุมดูแลความประพฤติตนเอง ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ โดยการใช้หลักไตรสิกขา ที่ประกอบคือ สมาธิและปัญญา ซึ่งเป็นกระบวนการควบคุมพฤติกรรมและยังเป็นกระบวนการพัฒนาตนเองให้มีคุณสมบัติเหมาะสมกับวิญญู ซึ่งเป็นการจัดการภายในตนเอง ให้สามารถแผ่ทัศนคติเชิงบวกออกไปยังโลกภายนอกได้ เพราะชีวิตมนุษย์มีความสัมพันธ์กัน มีการปฏิสัมพันธ์กันอยู่เสมอและเป็นไปได้อย่างที่หลีกเลี่ยงยากคน ๆ หนึ่งออกจากสังคมด้วยภาระหน้าที่และความรับผิดชอบในฐานะส่วนหนึ่งของบริบทครอบครัว บริบทสังคม

บทความวิชาการที่ ๑๙ “มหาวิทยาลัยแห่งความเป็นมนุษย์” โดย อาจารย์บุญเตือน ทรัพย์เพชร อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หน่วยวิทยบริการวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช จังหวัดตาก กล่าวสรุปไว้ว่า มหาวิทยาลัยแห่งความเป็นมนุษย์ มีหน้าที่ ขัดเกลา อบรมด้านจิตใจ ให้เกิดมโนธรรมแห่งมนุษย์ เพื่อให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นมนุษย์รู้หน้าที่ของตนอย่างแจ่มแจ้ง และ รับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนอย่างดีที่สุด พร้อมเป็นบัณฑิตที่มีโลกทัศน์กว้างไกล เกิดวิจักขุ หรือบัณฑิตสองตา หมายความว่ามนุษย์มีตาสองข้าง มนุษย์ที่สมบูรณ์ มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม แม้แต่ Aristotle นักปรัชญาและผู้รอบด้าน ชาวกรีกกล่าวว่า “การให้ความรู้ด้านสติปัญญา โดยไม่ได้อบรมสั่งสอนด้านจิตใจ ถือว่าไม่ใช่การศึกษา” บัณฑิตเมื่อศึกษาเล่าเรียนแล้วต้องรู้หน้าที่ของตน รับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนอย่างดีที่สุด ได้ทำหน้าที่ให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนและผู้อื่น เพราะสังคมปัจจุบันคนขาดแคลนศีลธรรม คนในสังคมรุ่นวายลูกเป็นไฟ สังคมปั่นป่วน ดังคำที่นักปราชญ์กล่าวไว้ว่า “ศีลธรรมไม่กลับมาโลกาจะพินาศ” เมื่อคนละทิ้งศีลธรรม สังคมจะถล่ม เมื่อธรรมาธิปไตยไม่กลับมา บ้านเมืองกลายเป็นบ้านเถื่อนเมืองเถื่อน ดังนั้น มหาวิทยาลัยแห่งความเป็นมนุษย์ จึงมีความจำเป็นต่อสังคมและประเทศ มีบทบาทและหน้าที่ในการผลิตบัณฑิตให้มีคุณธรรมแห่งความเป็นมนุษย์ เพื่อออกมารับใช้สังคม เยียวยาสังคม ก่อนที่สังคมและประเทศจะล่มสลายไปมากกว่านี้

บทความวิชาการที่ ๒๐ “การพัฒนานวัตกรรมทางการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย” โดย อาจารย์ปรัชญา บุตรสะอาด พระสมพล ยสชาโต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ชลบุรี

กล่าวถึงการพัฒนานวัตกรรมคือการนำเอาสิ่งใหม่ที่อาจจะอยู่ในรูปของสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ ที่ยังไม่เคยมีใช้มาก่อน หรือเป็นการพัฒนาดัดแปลงมาจากของเดิมที่มีอยู่แล้ว ให้ทันสมัยและใช้ได้ผลดียิ่งขึ้น เมื่อนำนวัตกรรมมาใช้จะช่วยให้การทำงานนั้นได้ผลดีมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงกว่าเดิม ทั้งยังช่วยประหยัดเวลาและแรงงานได้ด้วย เมื่อนำนวัตกรรมมาใช้พัฒนาการศึกษา จึงถือเป็นการบริหารแนวใหม่ในสถานศึกษา เพื่อให้ผู้บริหารรู้จักวิธีการบริหารจัดการด้วยตนเอง นวัตกรรมที่นำมาใช้จะช่วยให้การศึกษา และการเรียนการสอนมีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น ผู้เรียนสามารถเกิดการเรียนรู้อย่างรวดเร็ว มีประสิทธิผลสูงกว่าเดิม เกิดแรงจูงใจในการเรียน ในแวดวงของการปฏิรูปการศึกษา จึงมีนักวิชาการคิดค้นรูปแบบกระบวนการเรียนการสอน ตลอดจนการบริหารจัดการทางการศึกษา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้รวดเร็ว กระตุ้นให้ผู้เรียนมีความสนใจและแสวงหาความรู้เพิ่มมากขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ

บทความวิชาการที่ ๒๑ “วิเคราะห์โลกทัศน์และชีวิตศน์ของพระพุทธศาสนาเชิงวิทยาศาสตร์” โดย พระครูปลัดณัฐภณ จิตตทนโต พระมหาสุรศักดิ์ ฐิริโก วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวถึงการวิเคราะห์โลกทัศน์และชีวิตศน์ของพระพุทธศาสนาในเชิงวิทยาศาสตร์ โดยพบว่า ชีวิตศน์พระพุทธศาสนาเชิงวิทยาศาสตร์มี ๕ มุมมอง คือ ชีวิตศน์ต่อความจริง ชีวิตศน์เชิงสภาวะ ชีวิตศน์ปฏิสัมพันธ์แบบความเกื้อกูล ชีวิตศน์ในเชิงมรรควิธี และชีวิตศน์เชิงนิเวศ ส่วนโลกทัศน์พระพุทธศาสนาเชิงวิทยาศาสตร์ คือ การมองโลกที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง การมองโลกแบบแบบจักรวาลวิทยา และการมองโลกในฐานะสังสารวัฏ พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์มีวิธีการแสวงหาความรู้สอดคล้องกัน แต่มีความต่างกัน ๒ ส่วน คือ (๑) วิธีการปฏิบัติของพระพุทธศาสนา ใช้การปฏิบัติจากประสบการณ์ตรงเพื่อเข้าถึงความจริงแท้ แต่วิทยาศาสตร์ใช้เครื่องมือเพื่อพิสูจน์ความจริง (๒) เป้าหมายของวิทยาศาสตร์เพื่อพิสูจน์ความจริงแล้วนำมาสร้างสิ่งสนองความต้องการของมนุษย์ แต่พระพุทธศาสนามีเป้าหมายเพื่อเข้าใจชีวิตและโลกตามความเป็นจริง ทำให้พระพุทธศาสนา มองชีวิตและเป็นความทุกข์ การเกิดชีวิตและโลกเป็นเหตุแห่งทุกข์ การดับทุกข์เป็นการดับชีวิตและโลก และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์เป็นการยืนยันมรรควิธีปฏิบัติที่ถูกต้อง

บทความวิจัยที่ ๒๒ “ชุมชนนวัตกรรมจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนฐานทุนทางทรัพยากร” โดย พระวิมาน คมภิรปญโญ, ดร. นายภานุวัฒน์ สิงห์คำปอง วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เสนอผลการวิจัยไว้ว่า การจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนฐานทุนทางทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนดอนตู ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม โดยได้ดำเนินการ ๘ ส่วน คือ การจัดการต้นทุนทรัพยากรสร้างสรรค์ พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ การจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมเชิงสร้างสรรค์ ส่งเสริมผู้ประกอบการเชิงสร้างสรรค์ พัฒนาชุมชนเชิงสร้างสรรค์ ออกแบบกิจกรรมและสินค้าเชิง

สร้างสรรค์ และการสื่อสารเชิงสร้างสรรค์ ส่งผลให้เกิดชุมชนนวัตวิถีการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์
บนฐานทุนทางทรัพยากร

บทความวิชาการที่ ๒๓ “**บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนภายใต้พลวัตของสังคมโลกยุคใหม่**” โดย อาจารย์ปรัชญา บุตรสะอาด พระสมพล ยสชาโต นางสาวทยิดา ผลสมบูรณ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ชลบุรี กล่าวถึงสังคมโลก เป็นสังคมที่มีลักษณะเป็นพลวัตที่มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครอง ทั้งนี้เพราะมีปัจจัยแวดล้อมหลายประการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เหตุการณ์หรือปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วบางเรื่องอาจสิ้นสุดไปแล้ว แต่บางเรื่องยังดำเนินต่อไป บทความนี้จะกล่าวถึงแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงและปัญหาในอนาคตของสังคมโลกทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครอง ทั้งนี้เพื่อจะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจและรู้เท่าทัน รวมทั้งสามารถปรับตัวปรับใจให้เหมาะสมเพื่ออยู่ในสังคมโลกอย่างสันติสุข

บทความวิจัยที่ ๒๔ “**การสร้างเครือข่ายการบริหารปกครองแบบร่วมมือกัน ในการปฏิบัติการกิจขององค์การบริหารส่วนจังหวัด**” โดยดร.เดชา พวงงาม อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร วิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เสนอผลการวิจัยไว้ว่า ปัจจัยอันเป็นมูลเหตุให้ภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามาเป็นภาคีความร่วมมือในการปฏิบัติการกิจร่วมกับองค์กรการบริหารส่วนจังหวัด ประกอบด้วย (๑) อำนาจหน้าที่ ทรัพยากร และศักยภาพของภาคส่วนนั้น ๆ (๒) ภูมิหลังที่เคยช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาก่อน (๓) สิ่งจูงใจ (๔) บุคลิกลักษณะความสามารถ และความมุ่งมั่นของผู้ประสานความร่วมมือ (๕) บรรยาการ และโครงสร้างที่เอื้อต่อความร่วมมือ โดยมีกระบวนการสร้างเครือข่ายในการปฏิบัติการกิจ ได้แก่ (๑) การตระหนักถึงปัญหาและความจำเป็นที่ต้องแก้ปัญหาร่วมกัน (๒) การแสวงหา และเจรจากับภาคส่วนต่าง ๆ (๓) การกำหนดและมอบหมายภารกิจให้ภาคีความร่วมมืออย่างเหมาะสม (๔) การสร้างความยินยอม และไว้วางใจระหว่างกัน (๕) การแก้ปัญหา และสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน (๖) การแสดงผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้การบริหารปกครองแบบร่วมมือกันประสบผลสำเร็จ ได้แก่ ศักยภาพของบุคคลที่มีบทบาทในการประสานความร่วมมือ และศักยภาพของภาคีความร่วมมือหลัก รวมทั้งภาคีเครือข่ายสนับสนุน ทั้งนี้โดยการจะทำให้การสร้างเครือข่ายมีประสิทธิภาพได้นั้น จะต้องทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องตระหนักเข้าใจ ถึงความสำคัญ และสนับสนุนด้านต่าง ๆ ทำให้ภาคส่วนต่าง ๆ ยินดีเข้ามาเป็นภาคีความร่วมมืออย่างต่อเนื่องและต้องมีการดำเนินการอย่างเหมาะสม

บทความวิชาการที่ ๒๕ “**กระบวนการทัศน์การเรียนรู้วัฒนธรรมทางการศึกษาเชิงสร้างสรรค์**”
ดร.สุทิศ สวัสดิ์ นักจัดการงานทั่วไป ประจำหลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวไว้ว่า กระบวนทัศน์การเรียนรู้วัฒนธรรมทางการศึกษาเชิงสร้างสรรค์ เป็นกระบวนทัศน์ของมุมมองไปยังปัญหาหรือประเด็นที่สนใจประเด็นหนึ่งที่เกิดจากชุดข้อมูลเดียวกัน เป็นการเรียนรู้แบบ Passive ขาด Growth mindset ในสิ่งที่ผู้เรียนกำลังเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้ที่ไร้พลัง ตรงกันข้ามกับการเรียนรู้แบบ Active ที่ผู้เรียนมีความกระตือรือร้น ตอบสนองธรรมชาติของผู้เรียน กระบวนทัศน์ เชิงสร้างสรรค์ที่มีพลัง และผู้เรียนมี Growth mindset มีการปฏิบัติกิจกรรมเรียนรู้ อย่างมีความสุข และสอดคล้องกับบริบทของสังคมยุคฐานวิถีชีวิตให้ที่ต้องการเรียนรู้ที่มีพลังทาง ความคิด (Thinking power) กระบวนทัศน์การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์เน้นกระบวนการเรียนรู้รากฐาน การเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้วัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์

บทความที่ ๒๖ “รัฐศาสตร์ร่วมสมัย” โดย อาจารย์มะลิ ทิพย์ประจง วิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เสนอไว้ว่า การปกครองย่อมมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลง ไปตามกระแสของสังคมโลก ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจสังคม ประชาชน การศึกษา สุขภาพ เทคโนโลยี ปัจจุบันจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าทุกประเทศมีการพัฒนาประเทศของตนเองให้เกิดความทันสมัยทั้งด้าน ระบบขนส่ง ความมั่นคง ความเป็นเอกภาพให้มีความทันสมัย

บทความวิจัยที่ ๒๗ “ความเป็นองค์การสมัยใหม่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัด ปทุมธานี” โดย ดร.เดชา พวงงาม อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เสนอผลการวิจัยไว้ว่า (๑) ความเป็นองค์การสมัยใหม่ ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดปทุมธานี มีระดับความเป็นองค์การสมัยใหม่โดยรวม อยู่ในระดับมาก โดยแยกรายประเภท ได้แก่ ความเป็นองค์การแห่งความเป็นเลิศ ความเป็นองค์การ สมรรถนะสูง ความเป็นองค์การอัจฉริยะ และความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ อยู่ในระดับมากด้วย (๒) ปัจจัยด้านภาวะผู้นำของผู้บริหาร สมรรถนะขององค์กร การมีส่วนร่วม ของผู้ที่เกี่ยวข้อง และ สภาพการณ์ทางการเมืองและสภาพแวดล้อมมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความเป็นองค์การ สมรรถนะสูง องค์กรแห่งความเป็นเลิศ และองค์กรที่มีการบริหารจัดการที่ดี (๓) ปัญหาอุปสรรคความเป็น องค์การ สมัยใหม่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดปทุมธานี มี ๓ ประการ ได้แก่ (๑) ขาดการวัดผล การ เรียนรู้ (๒) ขาดการประเมินเทียบเคียงกับหน่วยงานที่ดีกว่า (๓) ขาดการติดต่อสื่อสาร และ ข้อเสนอแนะความเป็นองค์การสมัยใหม่ มี ๓ ประการ ได้แก่ (๑) ควรจัดให้มีการวัดผลการเรียนรู้เพื่อ แสดงถึงผลสำเร็จของการเรียนรู้ที่ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง (๒) ควรจัดให้มีการประเมินกำลังความสามารถ ของหน่วยงานภายในเทียบเคียงกับหน่วยงานที่ดีกว่า (๓) ควรจัดให้มีการติดต่อสื่อสารที่เปิดกว้างอยู่ ตลอดเวลา

บทความวิชาการที่ ๒๘ “การปฏิบัติศาสนกิจกับการบริการวิชาการแก่สังคม และทำนุบำรุงศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม: แนวทางสู่การเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาในองค์กรวัดและชุมชนอย่างยั่งยืน” โดย พระมหาประยูร โชติวิโร,ดร. ผู้อำนวยการกองกิจการนิสิตสำนักงานอธิการบดี รก.ผู้อำนวยการวิทยาลัยพระธรรมทูต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวสรุปไว้ว่า การปฏิบัติศาสนกิจได้ถูกพัฒนาไปเครื่องมือต่าง ๆ ที่จะช่วยพัฒนาให้งานปฏิบัติศาสนกิจเป็นงานที่มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น มีความเชื่อมโยงกับวัดและชุมชนมากยิ่งขึ้น การพัฒนาเสริมพลังกลไกคณะกรรมการปฏิบัติศาสนกิจให้ทำหน้าที่สนับสนุน และหนุนเสริมงานปฏิบัติศาสนกิจอาจต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินงาน หากแต่เมื่อกลไกเริ่มเข้มแข็ง ขั้นตอนต่อไปคือการสร้างให้เกิดการบูรณาการปฏิบัติศาสนกิจกับการบริการวิชาการแก่สังคม และทำนุบำรุงศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการต่อยอดพัฒนาให้เกิดยุทธศาสตร์การปฏิบัติศาสนกิจและพื้นที่สุขภาวะการเรียนรู้ต้นแบบ ที่จะเป็พื้นที่เชิงปฏิบัติการด้านการปฏิบัติศาสนกิจ และการศึกษาวิจัย ตลอดจนเกิดการสร้างเครือข่ายการปฏิบัติศาสนกิจที่ยึดโยงกับวัด และชุมชน ดังวัตถุประสงค์สำคัญของการปฏิบัติศาสนกิจที่มุ่งสนองงานในกิจการคณะสงฆ์ เพื่อสงเคราะห์ประชาชน ตลอดจนเป็นการสนองนโยบายและงานตามพันธกิจของมหาวิทยาลัย ในขณะเดียวกันงานปฏิบัติศาสนกิจเป็นการส่งเสริมบทบาทของศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา และมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาให้แก่วัดและชุมชนของตนอย่างยั่งยืนต่อไป

นอกจากนี้ ในภาคภาษาอังกฤษ ยังมีบทความอีก ๑ บทความ คือ

Article I “Buddhist Influence on the Joint Family In the THERAVADA Buddhist Countries” by Prof. Chamnong Tongprasert The author proposed that :- Prior to the studying of the status of the joint family in the Theravada Buddhist countries in South and Southern Asia, we should know something about Buddhism. Even though Buddhism was taught first in India which was the land of Brahmanism, there were so many different ways of contrasting between Buddhism and Brahmanism. One of the essential differences was that Brahmanism taught the people to believe in Brahma, the Supreme God, or the Creator of everything, and to pray to him, since our lives depended on the line of destiny marked by Him. Buddhism, on the contrary, taught the people to believe on their own actions or Karma, for we ourselves are responsible for our own actions. The Buddha is not the God, he is only one who has enlightened and points the way for happiness. The other points of contrast are the

(๒๐)

caste system and the status of the women in the societies. In Brahmanism, the people were divided into four castes, i.e., Brahmanas, Kshatriyas, Vaisyas, and Sudras, while in Buddhism there is no castes at all. Everyone is equal. They are only different by Karma, or action. Anyone has a chance to elevate himself in accordance with his actions and wishes. From these points, we can see the Buddhism has played the great roles throughout the Buddhist countries. It gives them the living laws, the customary laws, the rules of conduct. In so far as Buddhism is concerned, the standard of the morality of the peoples in these countries will not decline. This is my point of view as regards the living laws deeply influenced on the joint families in the Theravada Buddhist countries, particularly in South-east Asia

สำหรับรายละเอียดบทความทั้งหมดนี้ ผู้ใคร่ต่อการศึกษา สามารถอ่านได้ในหนังสือสารนิพนธ์
ประจำปี ๒๕๖๕ เล่มนี้.

“มจร กับพุทธนวัตกรรม ยุค Disruption”

นวัตกรรมเสริมส่งเสริมปรับสรรค์
วิลาวัณย์การศึกษาสัมฤทธิ์ผล
พัฒนาสังคมไทยให้โสภณ
ธราดลสยามงามเรืองรอง

พุทธนวัตกรรมอำไพไตรสิกขา
สุขุขารุงโรจน์โสภณโสสง
ปริยัติปฏิบัติปฏิบัติครอบ
เกริกเกียรติก้องฟุ้งพิสุทธธรรม

ส่งเสริมศาสน์ตามราชปณิธาน
มุ่งสืบสานพัฒนาอุปถัมภ์
รับสฤษดิ์ปิติตาส่างงาม
อุโฆษนามอลงกตอลงกรณ์

พัฒนาสังคมไทยให้วิวัฒน์
พุทธศาสน์เจตจรัสประภัสสร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์
ธรรมาภรณ์วิศรุตพุทธนวัตกรรม

ยุค disruption สรรค์สร้างทางวิวัฒน์
ปัญญาภาสมหาจุฬาค่าเกรงขาม
ทีปนิสาตส่องเรืองรองธรรม
ด้วยพุทธนวัตกรรมนิรันดร์ฯ

พระมหาสุรศักดิ์ ปุจนุตเสนโน, ผศ.ดร.
รองอธิการบดีฝ่ายกิจการต่างประเทศ
ประพันธ์

มหาจุฬาลงกรณ ความรู้คู่คุณธรรมนำชาติ

“ที่นี่จะสร้างให้	มหานิกาย”
“ราชวิทยาลัย” ภาย-	ภาคหน้า
“มหาจุฬาลงกรณ” หมาย	สรรพวิทย์-ยาแสบ
มุ่งพระไตรปิฎกหลัก	แหล่งสัจธรรมเสนอ ฯ
สถาบัน-สรรพศาสตร์ถ้วน	วิชา
อุดม-วัดมุ่งพัฒนา	จิตให้
ศึกษา-ถ้วนไตรสิกขา	ผ่านระบบ
มหาจุฬาฯ-เทิดพระนามไท้	ยิ่งฟ้าอย่าสลาย ฯ
ปัญญาส่องสว่างทั้ง	โลกกันต์
รัตติวารทิวาวัน	ยิ่งครั้น
ดับทุกข์สร้างสุขสันต์	สรรพสัตว์
ร่าเริงอวิชชาพ้น	ภพสิ้นอสังขยา ฯ
ความรู้คู่เกียรติพร้อม	ดีงาม
มหาจิตแจ่มรวม	คู่ฟ้า
จุฬาเล่นสมยาม	พายุพัด
เนกกรุ่นคุณธรรมกล้า	เกียรติเกล้าบังคมถวาย ฯ

ในนามผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ขอร่วมแสดงความยินดีกับความสำเร็จของบัณฑิตทุกรูป/คน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.แสวง นิลนามะ/ร้อยกรอง)

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำปรารภ	(๓)
ถ้อยแถลง	(๕)
บทบรรณาธิการ	(๖)
“มจร กับพุทธนวัตกรรม ยุค Disruption”	(๒๑)
มหาจุฬาเขตชู ความรู้คู่คุณธรรมนำชาติ	(๒๒)

๑ ภาคภาษาไทย

ตอน ๑ พระพุทธศาสนาและปรัชญา

ปรัชญาการวิจัย: ทศนะเบื้องหลังการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ	๑
พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
การจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ ของโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา	๑๑
พระราชสุตาภรณ์ (ประศักดิ์ ชั่งแสง),รศ.ดร. พระมหาอุดร อุตโตโร (มากดี), ผศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
ค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงในสังคมยุคปัจจุบัน	๒๕
พระวชิรภิตติบัณฑิต,รศ.ดร. (ทองขาว กิตติธโร) คณบดีคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
การพัฒนาวัดตามหลักภูมิสถาปัตยกรรมเพื่อให้เกิดพลังความเชื่อมโยง	๓๙
พระศรีพัชโรดม,ดร., พระสุธีวชิราภรณ์,ดร. วิทยาลัยสงฆ์พ้อขุนผาเมืองเพชรบูรณ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
การศึกษาเรียนรู้ธรรมผ่านพุทธศิลป์นวัตกรรม	๕๔
พระครูสิริรัตนานวัตร, รศ.ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรบัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	

อารมณ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๖๕

พระครูภาวนาธรรมโมสิต,ดร.

พระครูปริยัติรัตนาลงกรณ์

ผศ.ดร.เจษฎา มุลยาพอ

วิทยาเขตหนองคาย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ชาดกศึกษา (๑)

๘๒

รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร

อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ถอดบทเรียนการเสริมสร้างเครือข่ายลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรี่**ตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครสวรรค์**

๙๗

ดร.รัตติยา เหนืออำนาจ ผศ.ดร.อัศวเดช พรหมกัลป์

วิทยาเขตนครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ของนักเรียนตามหลักภาวนา ๔

๑๑๒

พระมหาอุดร อุตโตโร (มากดี), ผศ.ดร.

พระครูสิริภุญญิทัศน์ (ฐิตสัคโค ดิษสวรรณ), ผศ.ดร.

พระมหาสุพจน์ สุเมโธ (พานทอง), ผศ.ดร.

วิทยาเขตนครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อริยสัจ ๔: อัตลักษณ์แห่งคำสอนของพระพุทธศาสนา

๑๒๓

ผศ.ดร.สมบูรณ์ ตาสนธิ

วิทยาเขตเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บูรณาการหลักการทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิต**และพัฒนาสังคมสันติสุข สู่ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน****: กรณีศึกษา การบริหารการพัฒนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก****ตามแนวกฎทนต์สูตร**

๑๔๐

พระอธิการสงกรานต์ ฐิตายุโก, พระเสรี โภณสีโล,

พระครูสมุห์ศดานันท์ สุชาโต, พระมหาเสกศักดิ์ รตนปญโญ

พระมหาสุรินทร์ สุขิโต

นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มจร วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

ผศ.ดร.ปิยวัฒน์ คงทรัพย์

อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มจร วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

มงคลที่ปนกับชาดกเรื่องต่าง ๆ

๑๖๘

พระศรีธวัชเมธี (ชนะ ป.ธ.๙, พธ.บ., M.A.)

ผู้อำนวยการศูนย์อาเซียนศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การสร้างแรงจูงใจในการทำงาน

๑๗๓

พระพิสิษฐ์ ศรีวิชา, ดร.

วัดธรรมปัญญา สามพราน นครปฐม

ผศ.สมภาพ สายหยุด

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การปลูกจิตสำนึกในองค์กรทางคุณธรรมจริยธรรมในสังคมไทย

๑๘๕

ผศ.ดร.สมเดช นามเกต

วิทยาเขตหนองคาย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การเอาอย่างแล้วได้ดีคือมีสติปัญญาไม่ปล่อยตนหาไปตามโซเซียมมีเดีย

๒๑๑

ผศ.ดร.อภิวัฒน์ วิศิษฐ์ใจงาม, อาจารย์ดำรง มหนิธิวงศ์

อาจารย์ประจำหลักสูตรวิชาภาษาอังกฤษ สาขาภาษาอังกฤษ

วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ยี่มนั้น สำคัญไฉน ?

๒๒๐

ดร.ชำนาญ เกิดช่อ, นางกัญจนพร เกิดช่อ

วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ

พระมหาศุภวัฒน์ ฐานวุฑโฒ, ดร.กฤติยา ถ้ำทอง

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

การเมืองกับอำนาจ

๒๓๘

อาจารย์มะลิ ทิพย์ประจง

วิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การศึกษาทฤษฎีพุทธปรัชญาเพื่อการสร้างสันติภาพในสังคม

๒๔๕

พระมหาทองเก็บ ญาณพล, ดร.

วิทยาลัยพระธรรมทูต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๒๖)

มหาวิทยาลัยแห่งความเป็นมนุษย์

๒๖๗

อาจารย์บุญเตือน ทรัพย์เพชร

อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

หน่วยวิทยบริการวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช จังหวัดตาก

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การพัฒนานวัตกรรมทางการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย

๒๗๕

อาจารย์ปรัชญา บุตรสะอาด, พระสมพล ยสชาติ

วิทยาลัยสงฆ์ชลบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิเคราะห์โลกทัศน์และชีวทัศน์ของพระพุทธศาสนาเชิงวิทยาศาสตร์

๒๘๘

พระครูปลัดณัฐภณ จิตตทนโต, พระมหาสุรศักดิ์ ภูริโก

วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ชุมชนวัดวิถีการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนฐานทุนทางทรัพยากร

๓๐๑

พระวิมาน คมกัปปโย,ดร., นายภาณุวัฒน์ สิงห์คำปอง

วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนภายใต้พลวัตของสังคมโลกยุคใหม่

๓๑๒

นายปรัชญา บุตรสะอาด, พระสมพล ยสชาติ, นางสาวหยิดา ผลสมบุญ

วิทยาลัยสงฆ์ชลบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การสร้างเครือข่ายการบริหารปกครองแบบร่วมมือกันในการปฏิบัติการกิจ

ขององค์การบริหารส่วนจังหวัด

๓๒๘

ดร.เดชา พวงงาม

อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์

วิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กระบวนการเรียนรู้วัฒนธรรมทางการศึกษาเชิงสร้างสรรค์

๓๔๒

ดร.สุทิศ สวัสดิ์

นักจัดการงานทั่วไป ประจำหลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๒๗)

รัฐศาสตร์ร่วมสมัย

๓๕๖

อาจารย์มะลิ ทิพย์ประจง

วิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ความเป็นองค์การสมัยใหม่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดปทุมธานี

๓๖๒

ดร.เดชา พวงงาม

อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์

วิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การปฏิบัติศาสนกิจกับการบริการวิชาการแก่สังคม

และทำนุบำรุงศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม : แนวทางสู่การเสริมสร้าง

สุขภาวะทางปัญญาในองค์กรวัดและชุมชนอย่างยั่งยืน

๓๗๔

พระมหาประยูร โชติวิโร,ดร.

ผู้อำนวยการกองกิจการนิสิตสำนักงานอธิการบดี

รก.ผู้อำนวยการวิทยาลัยพระธรรมทูต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒ ภาคภาษาอังกฤษ จำนวน ๑ บทความ

Buddhist Influence on the Joint Family

In the THERAVADA Buddhist Countries

391

Prof.Chamnong Tongprasert

๓ ภาคผนวก

คณะกรรมการฝ่ายจัดทำสูจิบัตร สารนิพนธ์ และจัดสัมมนาทางวิชาการ

๔๐๓

ผู้อุปถัมภ์งานพิธีประสาทปริญญา ประจำปี ๒๕๖๕

๔๐๗

๑ ภาคภาษาไทย

พระพุทธศาสนาและปรัชญา
พระพุทธศาสนาบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

ปรัชญาการวิจัย: ทศนะเบื้องหลังการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

พระมหาสมบุญ ภูผนิกร, รศ.ดร.

รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ความนำ

การศึกษาศาสตร์ว่าด้วยวิธีการแสวงหาความรู้ที่เรียกกันว่า “ระเบียบวิธีวิจัย” (research methodology) นั้น เข้าไปเกี่ยวข้องกับคำถามสำคัญอย่างน้อย ๒ คำถาม คือ

๑) *คำถามประเภทอย่างไร* หมายถึง คำถามที่มุ่งค้นหาวิธีการว่าเราจะทำวิจัยอย่างไร ซึ่งการตอบคำถามแบบนี้ในท้ายที่สุดจะทำให้เราได้รับความรู้ประเภท “อย่างไร” (know-how) อย่างเช่น ความรู้เกี่ยวกับวิธีการทำอาหาร วิธีการปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหาร วิธีการบริหารจัดการ เป็นต้น แม้ความรู้เกี่ยวกับวิธีการทำวิจัย ทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ก็จัดอยู่ในกลุ่มความรู้ ประเภทนี้

๒) *คำถามประเภททำไม* หมายถึง คำถามที่มุ่งค้นหาความรู้เกี่ยวกับเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังการกระทำต่าง ๆ ว่าทำไมเราถึงทำแบบนั้น ซึ่งการตอบคำถามแบบนี้ในท้ายที่สุดจะทำให้เราได้รับความรู้ประเภท “ทำไม” (know-why) เช่น ถามหาเหตุผลว่าทำไมเราถึงต้องทำวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

การมองวิธีการทำวิจัยผ่านมิติทางปรัชญานั้น ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของสาขาวิชาปรัชญาที่เรียกว่า “ญาณวิทยา” (epistemology) หรือเรียกอีกอย่างว่า “ทฤษฎีความรู้” (theory of knowledge) กล่าวคือเป็นสาขาวิชาปรัชญาที่มุ่งตั้งคำถามเกี่ยวกับความรู้ของมนุษย์ เช่นว่า อะไรคือความรู้? เราจะเข้าถึงความรู้ได้อย่างไร? เรามั่นใจได้อย่างไรว่าสิ่งที่เรารู้นั้นเป็นความรู้ที่ถูกต้อง? เป็นต้น เรื่องวิธีการทำวิจัยก็เช่นเดียวกัน ก่อนจะพัฒนามาจนตกผลึกและได้รับการยอมรับในปัจจุบัน ล้วนเป็นผ่านการถกเถียงและการตั้งคำถามในหมู่นักคิดหรือนักปรัชญามาอย่างยาวนาน เช่นว่าอะไรคือวิธีการที่ทำให้มนุษย์เข้าถึงความรู้ได้อย่างถูกต้องมากที่สุด ผลแห่งความเพียรพยายามในการตอบคำถามเหล่านี้ได้นำไปสู่การเกิดสำนักความคิดทางปรัชญาเกี่ยวกับวิธีการแสวงหาความรู้แบบต่าง ๆ เช่น สำนักเหตุผลนิยม (rationalism) สำนักประจักษ์นิยม (empiricism) สำนักปฏิฐานนิยม (positivism) สำนักปรากฏการณ์วิทยา (phenomenology) เป็นต้น

อุปมาให้เห็นภาพง่าย ๆ วิธีการทำวิจัยที่เรานิยมใช้กันอยู่ในโลกปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นวิธีการเชิงปริมาณ (quantitative) หรือวิธีการเชิงคุณภาพ (qualitative) ก็ตาม เปรียบเหมือนยอดภูเขาน้ำแข็งที่โผล่ขึ้นมาเหนือน้ำ ส่วนปรัชญาการวิจัยหรือรากฐานความคิดที่หนุนอยู่เบื้องหลังเปรียบเหมือนฐานของภูเขาน้ำแข็งที่อยู่ลึกลงไปใต้น้ำ แนนอนว่ายอดของภูเขาน้ำแข็งจะดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงหรือไม่ ขึ้นอยู่กับการค้ำยันของฐานภูเขายอดน้ำ วิธีการทำวิจัยก็เช่นเดียวกัน จะดำรงอยู่อย่างมั่นคงหรือไม่

ได้รับการรับรองในฐานะเป็นวิถีทางเข้าถึงความรู้ที่เชื่อถือได้หรือไม่ ขึ้นอยู่กับการคำยันของรากฐานความคิดหรือกระบวนทัศน์ที่อยู่เบื้องหลังนั้น

เหตุผลนิยม กับ ประสบการณ์นิยม

หากมองย้อนกลับไปในประวัติศาสตร์แห่งการแสวงหาความรู้ของมนุษย์ ไปมาตั้งแต่ยุคกรีกโบราณ ยุคกลาง และยุคสมัยใหม่ของยุโรป ข้อถกเถียงเรื่องวิธีการแสวงหาความรู้ที่ถือว่าเก่าแก่ยาวนานที่สุดคือ วิวาทะระหว่างสำนักเหตุผลนิยม กับ ประจักษ์นิยม ชาวเหตุผลนิยมยึดจุดยืนที่ว่า เหตุผลคือช่องทางอันเป็นแหล่งที่มาของความรู้ที่ถูกต้องของมนุษย์ ดังตัวอย่างที่สะท้อนถึงอิทธิพลของสำนักเหตุผลนิยมคือการแสวงหาความรู้ในวงการคณิตศาสตร์ที่เน้นการคิดด้วยเหตุผลเป็นสำคัญ ส่วนชาวประจักษ์นิยมยึดจุดยืนที่ว่า ประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย คือ ช่องทางอันเป็นแหล่งที่มาของความรู้ที่ถูกต้องของมนุษย์^๑ ดังตัวอย่างที่สะท้อนถึงอิทธิพลของสำนักประจักษ์นิยม คือ การแสวงหาความรู้ในวงการวิทยาศาสตร์ที่เน้นการพิสูจน์ทดลองผ่านประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส โดยไม่ยอมรับการอ้างความรู้ใด ๆ (knowledge-claim) ที่ยังไม่ผ่านการพิสูจน์ในเชิงประจักษ์ รวมทั้งไม่ยอมรับการอ้างความรู้ที่ผ่านประสบการณ์ทางใจ (sixth sense)

๑. สำนักเหตุผลนิยม

วิธีการแสวงหาความรู้โดยผ่านการใช้เหตุผลมีประวัติความเป็นมาอย่างยาวนานที่สามารถสืบย้อนกลับไปได้จนถึงนักปรัชญากรีกสมัยโบราณเลยทีเดียว เพลโต (Plato) คือตัวอย่างนักปรัชญากรีกคนสำคัญผู้มีทัศนะแบบเหตุผลนิยม คือ เขาเชื่อว่าเหตุผลเป็นช่องทางที่จะทำให้เราเข้าถึงความจริงสูงสุดได้ ความจริงแท้หรือความจริงสูงสุดที่อยู่เหนือประสบการณ์ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ คือ สิ่งที่เราเรียกว่า “โลกแห่งแบบ” สิ่งต่างๆ ที่เราพบเห็นในชีวิตประจำวัน เช่น ความกลมของก้อนหิน ความยาว ความสั้นของท่อนไม้ ความงามของดอกไม้ เป็นต้น หากใช้ความจริงแท้ไม่ เป็นได้แค่เพียงเงาของความจริงเท่านั้น ความกลม ความยาว ความสั้น และความงามที่แท้จริงมีอยู่ในโลกแห่งแบบเท่านั้น เพลโตเปรียบเทียบว่า โลกแห่งประสบการณ์ในชีวิตประจำวันของเรา ไม่ต่างอะไรกับชายคนหนึ่งที่เกิดมาแล้วถูกจับมัดมือมัดเท้าให้หันหน้าเข้าหาผนังถ้ำตลอดชีวิต ตลอดชีวิตตั้งแต่เกิดมาเขาไม่เคยออกไปเห็นโลกจริงที่อยู่นอกถ้ำเลย โดยกลุ่มคนที่จับเขามัดได้ก็ถักทอไฟเอาไว้ตรงปากถ้ำด้านหลังเขา เวลาคนเดินไปมากองไฟจะสะท้อนภาพเคลื่อนไหวให้ปรากฏบนผนังถ้ำ ภาพเงาบนผนังถ้ำจึงเป็นเพียงภาพเดียวที่เขาเคยเห็นในชีวิตนี้ ทำให้เขาเชื่อสนิทใจว่าภาพเงาที่เห็นนั้นเป็นโลกแห่งความจริง ในทัศนะของเพลโต โลกแห่งประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสในชีวิตประจำวันของเรา ไม่ต่างอะไรเลยกับภาพเงา

^๑ Stanford Encyclopedia of Philosophy, “Rationalism VS Empiricism”, แหล่งที่มา <https://plato.stanford.edu/entries/rationalism-empiricism/> [เข้าถึง 24 พ.ย. 2565]

บนผนังถ้าที่ชายคนที่ถูกจับมัดมือมัดเท้ามองเห็น อย่างไรก็ตาม แม้ช่องทางแห่งประสบการณ์จะทำให้เราเข้าถึงความจริงไม่ได้ แต่ก็มีช่องทางอื่นที่สามารถทำให้เราเข้าถึงได้ นั่นคือช่องทางแห่ง “เหตุผล”^๒ เช่นเดียวกับ เรอเน เดส์การ์ตส์ (Rene Descartes) เป็นนักปรัชญาแนวเหตุผลนิยมอีกท่านหนึ่งผู้ได้รับสมญานามว่า “บิดาแห่งปรัชญาสมัยใหม่” เดส์การ์ตส์เชื่อว่า เหตุผลเท่านั้นที่สามารถทำให้เราเข้าถึงความจริงแท้ได้ อย่างเช่นความจริงแท้เกี่ยวกับความมีอยู่แห่งตัวตนของเรา เขาชวนให้เราตั้งข้อสงสัยหรือตั้งคำถามในทุกสิ่งทุกอย่างที่เราคิดว่าเรารู้ ซึ่งเรียกว่า “ความสงสัยแบบเดส์การ์ตส์” โดยเฉพาะข้อมูลที่ได้มาจากประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ สิ่งที่เราคิดว่าเรารู้เป็นจริงอย่างนั้นแน่หรือเป็นไปได้ไหมว่าเรากำลังถูกลวงด้วยข้อมูลทางประสาทสัมผัส เป็นไปได้ไหมว่าเรากำลังอยู่ในโลกแห่งความหลอกลวงหรือโลกแห่งความฝัน ทำให้เราหลงคิดว่าเรากำลังอยู่ในโลกจริง”

๒. สำนักประจักษ์นิยม

วิวาทะเรื่องวิธีการแสวงหาความรู้ระหว่างสำนักเหตุผลนิยม กับ สำนักประจักษ์นิยม แม้จะสามารถสลับย้อนกลับไปไกลถึงสมัยกรีกโบราณก็ตาม แต่ยุคที่ถือว่าพัฒนาถึงจุดเข้มข้นมากที่สุดคือ ช่วงระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ โดยมีนักปรัชญาสำนักประจักษ์นิยมคนสำคัญ คือ จอห์น ล็อก (John Locke,) เดวิด ฮูม (David Hume) และจอร์จ เบิร์คเลย์ (George Berkley) ทั้งสามท่านนี้ได้รับสมญานามว่า “นักประจักษ์นิยมฟากฝั่งเกาะอังกฤษ” (British Empiricists) ผู้ไม่เห็นด้วยกับกลุ่มนักเหตุผลนิยมภาคพื้นแผ่นดินใหญ่ของยุโรป (Continental Rationalists) อย่างเช่น เรอเน เดส์การ์ตส์ (Rene Descartes) เบนเนดิก เดอ สปิโนซา (Benedict de Spinoza) และ ก๊อตฟรีด วิลเฮล์ม ไลบ์นิซ (Gottfried Wilhelm Leibniz) เป็นต้น^๓

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า จุดยืนสำคัญของชาวประจักษ์นิยมที่แตกต่างจากชาวเหตุผลนิยมก็คือทัศนะที่ว่า ช่องทางอันเป็นแหล่งที่มาของความรู้มนุษย์คือประสบการณ์ (experiences) ทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ความรู้ต่างๆ ที่เรามีอยู่หรือที่จะมีในอนาคตต้องเกิดขึ้นภายหลังจากการมีประสบการณ์ (a posterior knowledge) หรือการรับรู้ทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ เท่านั้น เป็นไปไม่ได้ที่มนุษย์จะมีความรู้ติดตัวมาตั้งแต่เกิดหรือมีอยู่ก่อนประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส (a priori knowledge) เหมือนที่ทัศนะของชาวเหตุผลนิยม

^๒ Lex Newman, “Rationalist Epistemology” in *A Companion to Rationalism*, Ed. by Alan Nelson, (Blackwell Publishing Ltd, 2004), p. 87.

^๓ Janet Broughton, *Descartes’s Method of Doubt*, (Princeton: Princeton University Press, 2002), pp. ix-xiii.

^๔ R.S. Woolhouse, “The Empiricists” in *A History of Western Philosophy*, (Oxford New York: Oxford University Press, 1988), pp. 74-161.

กรณีตัวอย่างกาลิเลโอ เขาเริ่มต้นด้วยการทดลองเอาของที่มีน้ำหนักต่างกันขึ้นไปทิ้งลงจากหอเอนเมืองปิซา แล้วพบว่าของที่ทิ้งลงไปนั้นตกถึงพื้นพร้อม ๆ กัน จึงสรุปเป็นหลักสากลทั่วไปว่า ทุกครั้งที่เราทิ้งของที่มีน้ำหนักต่างกันลงจากที่สูง (เช่น ลูกเหล็ก หรือก้อนหิน) มันจะตกถึงพื้นพร้อมกันเสมอ ในขณะที่ถ้าเป็นไปตามเหตุผลนิยมแล้ว สิ่งของที่มีน้ำหนักมากกว่า ควรจะตกถึงพื้นก่อน สิ่งของที่มีน้ำหนักน้อยกว่า

อย่างไรก็ตาม จุดยืนของชาวเหตุผลนิยมที่ว่า ความรู้มีอยู่ก่อนการมีประสบการณ์นั้น ก่อให้เกิดคำถามตามมาว่า ถ้าความรู้นั้นมีอยู่ก่อนประสบการณ์หรือไม่ได้มาจากช่องทางประสบการณ์ แล้วความรู้นั้นเกิดมาได้อย่างไร ในการตอบคำถามนี้ ชาวเหตุผลนิยมบางท่านอย่างเช่น เดส์การ์ตส์ เสนอว่า มนุษย์มีเนื้อหาของจิตที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด ซึ่งเขาเรียกว่า “มโนภาพที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด” (Innate Ideas) มโนภาพเหล่านี้เป็นทุนเดิมที่เรามีอยู่ก่อนการมีประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส และเป็นรากฐานให้เราเข้าถึงความรู้โดยผ่านการใช้เหตุผลที่เป็นอิสระจากประสบการณ์ อย่างไรก็ตาม ที่ขณะนี้ถูกชาวประจักษ์นิยมอย่างจอห์น ล็อกโต้แย้งว่า สิ่งที่เขาเรียกว่า “มโนภาพที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด” นั้น ไม่ได้มีอยู่จริง มนุษย์เราเกิดมาพร้อมกับความว่างเปล่า เหมือนกระดาษขาวที่ว่างเปล่าจากตัวหนังสือหรือรอยขีดเขียนใด ๆ ต่อมาเมื่อเรามีประสบการณ์หรือรับรู้โลกภายนอกผ่านประสาทสัมผัสทั้ง ๕ จึงทำให้มีภาพพิมพ์ใจหรือรอยประทับเกิดขึ้นในใจเรา ดังนั้น สิ่งที่เดส์การ์ตส์ เรียกว่า “มโนภาพที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด” นั้น แท้จริงแล้วก็คือภาพพิมพ์ใจที่เกิดจากประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ นั่นเอง เฉากซ์รอยเขียนตัวอักษรที่เกิดขึ้นภายหลังการมีกระดาษขาว^๕

ปฏิฐานนิยม กับ ปรากฏการณ์วิทยา

วิธีการแสวงหาความรู้เชิงปริมาณ ซึ่งมีการชั่ง ตวง วัดข้อมูลออกมาเป็นตัวเลขทางคณิตศาสตร์ ได้รับการยอมรับอย่างมากในวงการวิทยาศาสตร์ ถึงขนาดมีนักวิชาการบางท่านมองว่า คณิตศาสตร์เป็นราชินีแห่งศาสตร์ทั้งปวง หากไม่มีคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์อย่างฟิสิกส์ เคมี และชีววิทยา ก็คงไม่เจริญก้าวหน้าไกลเหมือนเช่นทุกวันนี้ วิธีการเชิงปริมาณไม่ค่อยมีปัญหาสำหรับวงการวิทยาศาสตร์ เพราะสิ่งที่ถูกศึกษาเป็นเรื่องของโลกธรรมชาติหรือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ จึงมีความแน่นอน และนิ่งพอดีจะชั่งตวงวัดในเชิงตัวเลขหรือเชิงปริมาณได้ แต่ในวงการศาสตร์สายอื่นอย่างเช่น “สังคมศาสตร์” ยังมีข้อถกเถียงกันมากกว่า วิธีการเชิงปริมาณนั้นมีความเหมาะสมที่จะนำมาใช้ศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมของมนุษย์หรือไม่ เนื่องจากสังคมมนุษย์เต็มไปด้วยความสลับซับซ้อนและมีความผันผวนเปลี่ยนแปลงเกินกว่าที่จะชั่ง ตวง วัดเป็นตัวเลขได้เหมือนโลกธรรมชาติ นอกจากนั้น สังคมมนุษย์ยังเต็มไปด้วยเรื่อง “คุณค่า” (values) ต่าง ๆ มากมาย เช่น อารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด ค่านิยม

^๕ R.S. Woolhouse, “The Empiricists”, pp. 74-161.

ความเชื่อ เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันวิธีการเชิงปริมาณกลับเป็นวิธีการที่พยายามทำตนให้ปลอดจากเรื่อง “คุณค่า” (value-free) โดยหวังว่าการทำเช่นนี้จะทำให้เข้าค้นพบความจริงทางสังคมแบบวัตถุวิสัย เหมือนอย่างที่นักวิทยาศาสตร์ค้นพบกฎธรรมชาติ

จากข้อถกเถียงดังกล่าวมานี้เป็นที่มาของวิธีการแสวงหาความรู้ทางสังคมศาสตร์ ๒ แบบ ซึ่งมีรากฐานมาจากวิธีคิดหรือกระบวนทัศน์ที่แตกต่างกันระหว่าง

ก) วิธีการเชิงปริมาณ ที่ตั้งอยู่บนฐานวิธีคิดแบบ “ปฏิฐานนิยม” (positivism)

ข) วิธีการเชิงคุณภาพ ที่ตั้งอยู่บนฐานวิธีคิดแบบ “ปรากฏการณ์นิยม” (phenomenology)

หรือบางครั้งก็เรียกว่า ระหว่าง “ปฏิฐานนิยม กับ ปฏิเสธปฏิฐานนิยม” (positivism vs anti-positivism) บ้าง ระหว่าง “ปฏิฐานนิยม กับ หลังปฏิฐานนิยม” (positivism vs post-positivism) บ้าง ระหว่าง “ปฏิฐานนิยม กับ การสร้างของสังคม” (positivism vs constructionism) บ้าง ระหว่าง “ปฏิฐานนิยม กับ การตีความ” (positivism vs interpretivism) บ้าง หรือระหว่าง “วัตถุวิสัยนิยม กับ อัตวิสัยนิยม” (objectivism vs subjectivism) บ้าง

๑. สำนักปฏิฐานนิยม

กล่าวได้ว่า ปรัชญาสำนักปฏิฐานนิยมนั้นได้รับอิทธิพลอย่างมากจากแนวคิดของสำนักประจักษ์นิยมดังกล่าว จุดสนใจของนักคิดสายปฏิฐานนิยมในยุคเริ่มต้นอย่าง แซงต์ ซิมอง (Henri de Saint-Simon, ค.ศ. ๑๗๖๐-๑๘๒๕) และออกุสต์ กงต์ (Auguste Comte, ค.ศ. ๑๗๙๘-๑๘๕๗) จึงมุ่งไปที่การปฏิรูปสังคม (social reform) ให้เป็นสังคมที่ทันสมัยและมีเหตุผล โดยการประยุกต์เอาวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่กำลังมีอิทธิพลอย่างมากในยุคนั้นมาใช้ในการปฏิรูปและศึกษาสังคมมนุษย์ กล่าวอีกนัยหนึ่ง จุดสนใจของนักคิดสายปฏิฐานนิยมยุคเริ่มต้นก็คือการสร้างสังคมมนุษย์ให้เป็นสังคมวิทยาศาสตร์นั่นเอง

คำว่า “ปฏิฐานนิยม” นั้นถูกนำมาใช้ครั้งแรกในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ โดย ออกุสต์ กงต์ ผู้ให้กำเนิดสาขาวิชา “สังคมวิทยา” (sociology) ดังจะเห็นได้จากผลงานหนังสือของเขาที่ชื่อว่า “A General View of Positivism” (ทัศนะทั่วไปเกี่ยวกับปฏิฐานนิยม) กงต์เสนอว่า สังคมมนุษย์มีความเจริญก้าวหน้าที่สูงขึ้นโดยลำดับเหมือนขั้นบันได เรียกว่า “กฎบันไดสามขั้น (law of three stages) ขั้นแรกเรียกว่า “ขั้นเทววิทยา” (theological stage) หมายถึง ขั้นของสังคมมนุษย์ยุคดั้งเดิมที่เชื่อในเรื่องอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ เชื่อเทพเจ้า และเชื่อว่าปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในโลกธรรมชาติ เช่น ฝนตก พายุร้อน แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด การโคจรของดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ เป็นต้น เกิดจากการดลบันดาลของเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ ขั้นที่สองเรียกว่า “ขั้นอภิปรัชญา” (metaphysical stage) หมายถึง ขั้นที่สังคมมนุษย์ได้พัฒนาระดับขึ้นมาจากขั้นจินตนาการ (imagination) หรือขั้นขาดเหตุผล (ขั้นเทววิทยา) มาสู่ขั้นที่มีเหตุผล และขั้นที่สามเรียกว่า “ขั้นปฏิฐานนิยม” (positive stage)

หรือเรียกอีกอย่างว่า “ขั้นวิทยาศาสตร์” (scientific stage) หมายถึง ขั้นที่สังคมมนุษย์มีวิธีคิดและการแสวงหาความรู้แบบวิทยาศาสตร์โดยผ่านการสังเกตและการทดลอง เชื่อว่า ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ตกอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ หาใช่มาจากอำนาจลึกลับของเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่^๖

จากแนวคิดเรื่องกฎบันไดสามขั้น จะเห็นว่า สุดท้ายแล้วสังคมมนุษย์ในทัศนะของออกุสต์ กองต์ จะพัฒนาเข้าสู่สังคมแบบวิทยาศาสตร์ที่ยึดหลักแห่งความเป็นเหตุเป็นผลตามกฎธรรมชาติ (causality) ความรู้ทุกอย่างได้มาจากประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ โดยผ่านการสังเกตและการทดลอง ไม่ใช่ได้มาจากจินตนาการตามแบบสังคมขั้น ๑ และจากการนึกคิดเอาด้วยเหตุผลตามแบบสังคมขั้นที่ ๒

๒. สำนักปรากฏการณ์วิทยา (phenomenology)

ปรากฏการณ์นิยม เป็นปรัชญาอีกสำนักหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อวิธีการแสวงหาความรู้ในรูปแบบงานวิจัยในโลกปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพที่พยายามศึกษาสังคมมนุษย์แบบองค์รวม ให้ความสำคัญกับเรื่อง “คุณค่า” (values) ในสังคมมนุษย์ เช่น ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณีวัฒนธรรม เป็นต้น ไม่พยายามแบ่งแยกระหว่างผู้ศึกษา กับ สังคมที่ถูกศึกษาออกจากกัน และสามารถยอมรับความจริงทางสังคมแบบอัตวิสัยได้ ซึ่งแตกต่างจากสำนักปฏิฐานนิยมที่พยายามศึกษาสังคมมนุษย์ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ โดยพยายามแบ่งแยกระหว่างผู้ศึกษา กับ สังคมที่ถูกศึกษาออกจากกัน และพยายามเข้าถึงความจริงทางสังคมแบบวัตถุวิสัยที่ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องคุณค่า (values) เป็นต้น โดยนัยนี้ ปรัชญาสำนักปรากฏการณ์วิทยาจึงไปกันได้ดีกับวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ

ตามแนวคิดของ เอ็ดมุนด์ ฮูสเซิร์ล (Edmund Husserl, ค.ศ. ๑๘๕๙-๑๙๓๘) นักปรัชญาชาวเยอรมัน ผู้ได้ชื่อว่าเป็นบิดาผู้ให้กำเนิดสำนักปรากฏการณ์วิทยายึดหลักว่า “ความจริงก็คือวัตถุและเหตุการณ์ตามที่มนุษย์ได้รับรู้หรือเข้าใจภายในจิตใจของพวกเขา หาใช่สิ่งที่เป็นอิสระจากจิตใจของมนุษย์ไม่” หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ปรากฏการณ์วิทยาคือการศึกษาระบบการรับรู้ทางจิต (conscious experience) โดยผ่านมุมมองของบุคคลที่ ๑ หรือผ่านมุมมองของผู้เป็นเจ้าของประสบการณ์นั่นเอง เรียกว่า ๆ ว่า ผู้ศึกษาก็คือตัวเรา และสิ่งที่ถูกศึกษาก็คือประสบการณ์หรือการรับรู้โลกที่เกิดขึ้นภายในจิตของเรา ทั้งสองส่วนนี้ไม่ได้ตัดขาดออกจากกัน^๗

มองในแง่การวิจัย ชาวปรากฏการณ์วิทยาเชื่อว่า ปรากฏการณ์ทางสังคมมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงหรือมีความเป็นพลวัตสูง ดังนั้น การเข้าใจปรากฏการณ์ ไม่สามารถทำได้โดยการเจนนับเป็นตัวเลข ความเชื่อนี้ทำให้เกิดระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มปรากฏการณ์วิทยายึดจุดยืนที่ว่า ความจริงทางสังคมมนุษย์เป็นเพียงสิ่งสมมติหรือสิ่งที่สังคมมนุษย์ร่วมกันสร้างขึ้น (socially constructed)

^๖ Michael Singer, *The Legacy of Positivism*, (New York: Palgrave Macmillan, 2005), pp. 11-15.

^๗ Gabriella Farina, “Some reflections on the phenomenological method”, in *The Official Journal of Crossing Dialogues*, Volume 7, Issue 2 (December 2014): 50-62.

การศึกษาสังคมมนุษย์ไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อค้นหาความจริงแบบวัตถุวิสัยหรือกฎทางสังคมที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ทางสังคม หากแต่เพื่อค้นหาสิ่งที่เรียกว่า “ความหมาย” (meanings) อันเกิดจากการกระทำระหว่างกันระหว่างมวลสมาชิกในสังคม (social interaction) ดังนั้น ความจริงทางสังคมจึงไม่มีลักษณะที่แน่นอนตายตัวหรือเป็นอมตะแบบวัตถุวิสัย (objectivity) หากแต่มีลักษณะเป็นแบบอัตวิสัย (subjectivity) สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามสภาพแวดล้อมทางสังคมและยุคสมัย

กล่าวโดยสรุป สิ่งที่ปรัชญาสำนักปรากฏการณ์วิทยาสนใจศึกษา ก็คือโลกแห่งชีวิตของมนุษย์ (life-world) โลกแห่งประสบการณ์จากการใช้ชีวิต (lived experience) หรือโลกตามที่มีมนุษย์ได้รับรู้ ได้มีประสบการณ์ ได้ตีความ ได้ให้ความหมาย เป็นต้น โลกแบบนี้ต่างหากคือสิ่งที่มีอยู่เป็นอยู่ในชีวิตจริงของมนุษย์ หากใช้โลกแบบวัตถุวิสัยที่อยู่นอกตัวมนุษย์ (out there) อย่างที่ชาวปฏิฐานนิยมสนใจศึกษาไม่

เชิงปริมาณ กับ เชิงคุณภาพ

การแสวงหาความรู้ในโลกปัจจุบันที่เรียกกันว่า “ระเบียบวิธีวิจัย” (research methodology) หรือที่เรียกในวงการปรัชญาว่า “ญาณวิทยา” (epistemology) นั้น ต้องยอมรับความจริงว่าวิธีการที่ได้รับการยอมรับมาอย่างยาวนานและมากที่สุดก็คือวิธีการเชิงปริมาณ (quantitative) ยิ่งวงการวิทยาศาสตร์ประสบความสำเร็จในการค้นพบความรู้ใหม่ๆ มากเท่าใด ก็ยิ่งช่วยเน้นย้ำความน่าเชื่อถือของวิธีการเชิงปริมาณมากขึ้นเท่านั้น ไม่ต้องดูอื่นไกลเลย ชีวิตประจำวันของเราตั้งแต่ตื่นนอนจนถึงเข้านอน ส่วนใหญ่ก็วนเวียนอยู่กับเรื่องเชิงปริมาณ เช่น การดูเวลาก่อนออกไปทำงาน การจ่ายค่าอาหาร การจ่ายค่าน้ำมัน การจ่ายค่ารถเมล์ การดูตารางหุ้น การกดเลขช่องรายการทีวี ล้วนเป็นเรื่องเชิงปริมาณทั้งสิ้น

การแสวงหาความรู้ด้วยวิธีการเชิงปริมาณของวงการวิทยาศาสตร์ประสบความสำเร็จมากจนถึงขนาดศาสตร์สาย “สังคมศาสตร์” (Social Sciences) เช่น เศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา เป็นต้น ต้องการประสบความสำเร็จอย่างนั้นบ้าง จึงพยายามเลียนแบบด้วยการนำวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (scientific method) หรือวิธีการเชิงปริมาณมาใช้ในการแสวงหาความรู้ ดังจะเห็นได้จากเนื้อหาของวิชาเศรษฐศาสตร์ที่เต็มไปด้วยเรื่องของตัวเลข หรือการวิจัยทางสังคมศาสตร์ที่ใช้วิธีการแจกแบบสอบถาม เป็นต้น ซึ่งก็คือความพยายามที่จะแปลงข้อมูลทางสังคม (เช่น ความคิดเห็นของคน) ให้เป็นเรื่องที่สามารถวัดออกมาเป็นตัวเลขได้นั่นเอง

วงการวิทยาศาสตร์นั้นค่อนข้างชัดเจนในวิธีการแสวงหาความรู้ นั่นคือ วิธีการเชิงปริมาณ แต่วงการศาสตร์สายอื่นอย่าง “สังคมศาสตร์” มีข้อวิวาทะและข้อถกเถียงอย่างมากกว่า วิธีการเชิงปริมาณแบบวิทยาศาสตร์เหมาะสมแล้วหรือที่จะนำมาใช้ศึกษาสังคมมนุษย์ที่เต็มไปด้วยความสลับซับซ้อน?

เบื้องหลังความเป็นไปในสังคมมนุษย์มีกฎอะไรบางอย่าง (social rules/forces) ซ่อนอยู่เบื้องหลัง รอคอยให้เราค้นพบเหมือนที่นักวิทยาศาสตร์ค้นพบกฎธรรมชาติจริงหรือไม่? เราสามารถค้นหาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ (causal relation) หรือหาความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผล (cause and effect) ที่อยู่เบื้องหลังความเป็นไปในสังคมมนุษย์เหมือนที่นักวิทยาศาสตร์ค้นพบกฎธรรมชาติจริงหรือไม่? ข้อเสนอหรือข้อคำถามแบบไม่เชื่อมั่นในวิธีการเชิงปริมาณทำนองนี้นั่นเองที่นำไปสู่การเกิดวิธีการแสวงหาความรู้แบบใหม่ที่ไม่ต้องพึ่งพาเรื่องตัวเลข นั่นคือ “วิธีการเชิงคุณภาพ” (qualitative method)

สรุป

จากที่ผู้เขียนกล่าวมาข้างต้นว่า วิธีการแสวงหาความรู้เชิงปริมาณ ซึ่งมีการชั่ง ตวง วัดข้อมูล ออกมาเป็นตัวเลขทางคณิตศาสตร์ (quantification) ได้รับการยอมรับอย่างมากในวงการ วิทยาศาสตร์ ถึงขนาดมีนักวิชาการบางท่านมองว่า คณิตศาสตร์เป็นราชินีแห่งศาสตร์ทั้งปวง (the queen of all sciences) หากไม่มีคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์อย่างฟิสิกส์ เคมี และชีววิทยา ก็คงไม่เจริญก้าวหน้าเหมือนเช่นทุกวันนี้ ถือว่าวิธีการเชิงปริมาณไม่ค่อยมีปัญหาสำหรับวงการวิทยาศาสตร์ เพราะสิ่งที่ถูกศึกษาเป็นเรื่องของโลกธรรมชาติหรือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ (natural phenomena) จึงมีความแน่นอนและนิ่งพอที่จะชั่ง ตวง วัดในเชิงตัวเลขหรือเชิงปริมาณได้

อย่างไรก็ตาม ในวงการศาสตร์สายอื่นอย่าง “สังคมศาสตร์” (social sciences) ยังมีข้อถกเถียงกันมากกว่าวิธีการเชิงปริมาณนั้นมีความเหมาะสมที่จะนำมาใช้ศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมของมนุษย์ (social phenomena) หรือไม่ เนื่องจากสังคมมนุษย์เต็มไปด้วยความสลับซับซ้อนและมีความผันผวนเปลี่ยนแปลงเกินกว่าที่จะชั่ง ตวง วัดเป็นตัวเลขได้เหมือนโลกธรรมชาติ นอกจากนั้น สังคมมนุษย์ยังเต็มไปด้วยเรื่อง “คุณค่า” (values) ต่างๆ มากมาย เช่น อารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด ค่านิยม ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น ในขณะที่เดียวกัน วิธีการเชิงปริมาณกลับเป็นวิธีการที่พยายามทำตนให้ปลอดจากเรื่อง “คุณค่า” (value-free) โดยหวังว่าการทำเช่นนั้นจะทำให้เข้าค้นพบความจริงทางสังคมแบบ “วัตถุวิสัย” (objectivity) เหมือนอย่างที่นักวิทยาศาสตร์ค้นพบกฎธรรมชาติ

จากข้อถกเถียงดังกล่าวมานี้เป็นที่มาของวิธีการแสวงหาความรู้ทาง สังคมศาสตร์ ๒ แบบ ซึ่งมีรากฐานมาจากวิธีคิดหรือกระบวนทัศน์ที่แตกต่างกันระหว่าง

ก) วิธีการเชิงปริมาณ (quantitative) ที่ตั้งอยู่บนฐานกระบวนทัศน์แบบ “ปฏิฐานนิยม” (positivism)

ข) วิธีการเชิงคุณภาพ (qualitative) ที่ตั้งอยู่บนฐานกระบวนทัศน์แบบ “ปฏิเสธปฏิฐานนิยม” (anti-positivism)

หรือบางครั้งก็เรียกว่า ระหว่าง “ปฏิฐานนิยม กับ ทศนะว่าด้วยการสร้างของสังคม” (positivism vs constructionism) หรือระหว่าง “วัตถุนิยม กับ อัตวินิยม” (objectivism vs subjectivism) ไม่ว่าจะใช้คำเรียกอย่างไรก็ตาม สารสำคัญของกระบวนทัศน์สองแบบนี้ก็คือ

ก) ความเชื่อที่ว่า เบื้องหลังปรากฏการณ์ทางสังคมมนุษย์มีความจริงแบบวัตถุนิยม (objective reality) หรือมีกฎทางสังคม (social laws) ที่รอคอยให้นักสังคมศาสตร์ค้นพบเหมือนอย่างที่นักวิทยาศาสตร์ค้นพบกฎธรรมชาติ

ข) ความเชื่อที่ว่า ไม่มีความจริงแบบวัตถุนิยมหรือกฎทางสังคมที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ทางสังคมมนุษย์ที่รอคอยให้เราค้นพบ ความจริงเป็นเพียงสิ่งที่สังคมมนุษย์สร้างขึ้น (socially constructed) การศึกษาสังคมมนุษย์จึงไม่ใช่การค้นหาคำจริงแบบวัตถุนิยมหรือกฎทางสังคมที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ทางสังคม หากแต่อยู่ที่การค้นหาคำหรือการตีความหา “ความหมาย” (meanings) ที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ทางสังคมเท่านั้นเอง

บรรณานุกรม

- Curley, Edwin. “Rationalism” in **A Companion to Epistemology**. Ed. by Jonathan Dancy and Ernest Sosa. Oxford: Blackwell, 2000.
- Comte, August. **A General View of Positivism**. London: Cambridge University Press, 2009.
- Dreyfus (Ed.). **Husserl, Intentionality and Cognitive Science**. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1982.
- Farina, Gabriella. “Some reflections on the phenomenological method”, in **The Official Journal of Crossing Dialogues**, Volume 7, Issue 2 (December 2014): 50-62.
- Honderich, Ted. (Ed). “Empiricism” in **The Oxford Companion to Philosophy**. New York: Oxford University Press, 2005.
- _____. (Ed). “Rationalism” in **The Oxford Companion to Philosophy**. New York: Oxford University Press, 2005.
- Hunter, Bruce. “Empiricism” in **A Companion to Epistemology**. Ed. by Jonathan Dancy and Ernest Sosa. Oxford: Blackwell, 2001.
- Markie, Peter J. **Rationalism**. In Edward Craig (ed.). **Routledge Encyclopedia of Philosophy**, 1998.

- Maxwell, Joseph A. **Qualitative Research Design: An Interactive Approach**. 2nd ed. California: Sage Publication, 2005.
- Michael Singer. **The Legacy of Positivism**. New York: Palgrave Macmillan, 2005.
- Mohanty, J. N. **Transcendental Phenomenology: An Analytic Account**. Oxford and Cambridge, Massachusetts: Basil Blackwell, 1989.
- Moran, D. **Edmund Husserl: Founder of Phenomenology**. Cambridge and Malden, Massachusetts: Polity Press, 2005.
- Moran, D. **Introduction to Phenomenology**. London and New York: Routledge, 2000.
- Nelson, Alan. (Ed). **A Companion to Rationalism**. Blackwell Publishing Ltd, 2004
- Stanford Encyclopedia of Philosophy, “Rationalism VS Empiricism”, Source <https://plato.stanford.edu/entries/rationalism-empiricism/> [November 24, 2022]
- Newman, Alex. “Rationalist Epistemology” in **A Companion to Rationalism**. Ed. by Alan Nelson. Blackwell Publishing Ltd, 2004.
- Singer, Michael. **The Legacy of Positivism**. New York: Palgrave Macmillan, 2005. Ree, Jonathan, and J. O. Urmson. “Empiricism” in **The Concise Encyclopedia of Western Philosophy**. Third edition. Oxon: Routledge, 2005.
- _____. Urmson. “Rationalism” in **The Concise Encyclopedia of Western Philosophy**. Third edition. Oxon: Routledge, 2005.
- Smith, B., and Smith, D.W. (eds.). **The Cambridge Companion to Husserl**. Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1995.
- Sokolowski, R. **Introduction to Phenomenology**. Cambridge and New York: Cambridge University Press, 2000.
- Williams, Bernard. “Rationalism” in **Encyclopedia of Philosophy**. Ed. by Donald M. Borchert. Second edition. New York: Macmillan, 2006.
- Woolhouse, R.S. “The Empiricists” in **A History of Western Philosophy**. Oxford New York : Oxford University Press, 1988.

การจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ ของโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

พระราชสุตตารัตน์ (ประศักดิ์ ชั่งแสง)
พระมหาอุดร อุตตโร (มากดี)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ถือว่าเป็นพื้นฐานอันสำคัญของการพัฒนา และเป็นเครื่องชี้นำสังคม ผู้ได้รับการศึกษาจึงเป็นบุคลากรที่มีคุณภาพและเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศด้วยความสำคัญของการศึกษาดังกล่าว รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช ๒๕๕๐ ได้กำหนดบทบาทหน้าที่ของรัฐให้จัดการศึกษาแก่ประชาชนไม่น้อยกว่า ๑๒ ปี โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย ในมาตรา ๘๐ (๓) ได้กล่าวถึงการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการจัดการศึกษาในทุกระดับและทุกรูปแบบให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม จัดให้มีการศึกษาแห่งชาติกฎหมาย เพื่อพัฒนาการศึกษาของชาติ จัดให้มีการพัฒนาคุณภาพครูและบุคลากรทางการศึกษาให้ก้าวหน้าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก รวมทั้งปลูกฝังให้ผู้เรียนมีจิตสำนึกของความเป็นไทย มีระเบียบวินัย คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม และยึดมั่นในการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข^๑

การจัดการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนจึงเป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนาคุณภาพของผู้เรียน การที่ผู้สอนจะจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพและเกิดสัมฤทธิ์ผลต่อผู้เรียนได้นั้น ผู้สอนจะต้องมีองค์ความรู้ที่จำเป็นหลากหลาย และสามารถบูรณาการความรู้ไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสมกับผู้เรียน รวมถึงสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นอยู่ในชั้นเรียน เพื่อให้ผู้สอนสามารถดำเนินการจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับสถานะความเป็นจริงได้ การจัดการเรียนรู้ที่ดีย่อมทำให้เกิดการเรียนรู้ที่ดี ผู้สอนเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ผู้สอนที่สอนอย่างมีหลักการมีความรู้และมีทักษะ จะช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนอย่างมีความหมายและมีคุณค่าโดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันนี้กระบวนการเรียนรู้มีได้จำกัดว่า จะต้องเกิดขึ้นเฉพาะในห้องเรียนเท่านั้น ดังนั้น การจัดการเรียนรู้ หรือที่เรียกกันว่า การจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ จึงเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งที่ผู้สอนจะต้องเรียนรู้ให้เข้าใจและนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้องและสัมฤทธิ์ผลความหมายของการจัดการเรียนรู้การจัดการเรียนรู้ ไม่ใช่เป็นเพียงการถ่ายทอดเนื้อหาวิชา

^๑ ราชกิจจานุเบกษา, รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐, เล่ม ๑๒๔ ตอนที่ ๔๗ ก ๒๔ สิงหาคม ๒๕๕๐, หน้า ๒๓/๒๔.

โดยใช้วิธีการบอกให้จดจำและนำไปท่องจำเพื่อการสอบเท่านั้น แต่การจัดการเรียนรู้เป็นศาสตร์อย่างหนึ่งซึ่งมีความหมายที่ลึกซึ้งกว่านั้น กล่าวคือ วิธีการใดก็ตามที่ผู้สอนนำมาใช้เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ เรียกได้ว่าเป็นการจัดการเรียนรู้^๒

โรงเรียนจึงเป็นสถาบันทางการศึกษาที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ในการหล่อหลอมคุณลักษณะที่พึงประสงค์ให้แก่ผู้เรียน เพื่อไปเป็นสมาชิกที่ดีมีคุณภาพ เพื่อออกไปพัฒนาสังคมในอนาคต เด็กจึงเป็นทั้งทรัพยากรและผู้ใช้ทรัพยากรการจัดการเรียนรู้ที่นำมาใช้ในสถานศึกษาในรูปแบบโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา มีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการ และให้สอดคล้องกับสถาบันที่เป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โรงเรียนได้รับการจัดตั้งเพื่อเป็นการกุศลให้ผู้มีฐานะยากจนได้รับการศึกษาเล่าเรียนในระดับสูงขึ้น ดังนั้น โรงเรียนการกุศลในพระพุทธศาสนาจึงเป็นทางเลือกหนึ่งของสถาบันการศึกษาที่น่าสนใจในการให้บุตรหลานไปเรียนเพื่อให้ได้มีโอกาสได้เรียนทั้งวิชาการต่าง ๆ และมีโอกาสได้รับการกล่อมเกลาจิตใจด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ เพื่อเป็นการส่งเสริมให้เยาวชนเป็นทั้งคนดีและคนเก่งในสังคม โดยการพัฒนาให้เป็นโรงเรียนต้นแบบด้านการพัฒนาความรู้ควบคู่กับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมคณะสงฆ์ควรเข้ามามีส่วนร่วมทางการบริหารและการจัดการโรงเรียนและผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องสามารถนำสถานศึกษาให้การดำเนินงานไปได้ด้วยการกำหนดแผนงาน วิธีการและขั้นตอนต่าง ๆ ในการปฏิบัติงานไว้อย่างมีระบบ

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้

ความหมายของการจัดการเรียนรู้

การจัดการเรียนรู้ เป็นกระบวนการหรือวิธีการใด ๆ ก็ตามที่ผู้สอนนำมาใช้เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และเกิดการพัฒนาตนในทุก ๆ ด้านอย่างเต็มศักยภาพ เรียกได้ว่าเป็นการจัดการเรียนรู้ ดังนั้นจึงมีผู้ให้ความหมายของการจัดการเรียนรู้ไว้ดังนี้

การจัดการเรียนรู้ หมายถึง กิจกรรมที่บุคคลได้ใช้ความรู้ของตนเองอย่างสร้างสรรค์เพื่อสนับสนุนให้ผู้อื่นเกิดการเรียนรู้และมีความสุข^๓ จึงเป็นกิจกรรมในแง่มุมต่าง ๆ ๔ ด้าน ดังนี้

๑) ด้านหลักสูตร (Curriculum) หมายถึง การศึกษาจุดมุ่งหมายของการศึกษา ความเข้าใจในจุดประสงค์รายวิชา และการตั้งจุดประสงค์การจัดการเรียนรู้ที่ชัดเจน ตลอดจนเลือกเนื้อหาได้เหมาะสมสอดคล้องกับท้องถิ่น

^๒ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, คู่มือการจัดระบบการเรียนการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เทียนวัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒๕๕๓), หน้า ๑.

^๓ Hough, J.B. and Duncan, K., Teaching description and analysis, (Addison-Westlu, 1970), p. 144.

๒) ด้านการจัดการเรียนรู้ (Instruction) หมายถึง การเลือกวิธีสอนและเทคนิคการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสม เพื่อช่วยให้ผู้เรียนบรรลุจุดประสงค์การเรียนรู้ที่วางไว้

๓) ด้านการวัดผล (Measuring) หมายถึง การเลือกวิธีการวัดผลที่เหมาะสมและสามารถวิเคราะห์ผลได้

๔) ด้านการประเมินผลการจัดการเรียนรู้ (Evaluation) หมายถึง ความสามารถในการประเมินผลของการจัดการจัดการเรียนรู้ทั้งหมดได้^๔

กระบวนการที่มีระบบระเบียบครอบคลุมการดำเนินการตั้งแต่การวางแผนการจัดการเรียนรู้จนถึงการประเมินผล^๕ กระบวนการ วิธีการ การจัดกิจกรรมและประสบการณ์การเรียนรู้ โดยมีการจัดบรรยากาศ เนื้อหาสาระ กระบวนการ การประเมินผลการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมของชุมชน แหล่งการเรียนรู้ที่มุ่งพัฒนาคนและชีวิตให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้เต็มตามความสามารถ สอดคล้องกับ ความถนัด ความสนใจ และความต้องการของผู้เรียน^๖ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน เพื่อที่จะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้^๗ การดำเนินงานของผู้สอนตั้งแต่การวางแผนการจัดการเรียนรู้จนสิ้นสุดการประเมินผลการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ ความสามารถ มีคุณธรรมจริยธรรมและเกิดทักษะหรือสมรรถนะต่าง ๆ ตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้^๘

จากความหมายในข้างต้นสรุปได้ว่า การจัดการเรียนรู้ คือ กระบวนการที่ผู้สอนจัดสถานการณ์ สภาพการณ์หรือกิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ โดยผ่านการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนเพื่อช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ที่ได้วางไว้ และสามารถนำประสบการณ์การเรียนรู้นั้นไปใช้ได้

^๔ สำนักส่งเสริมวิชาการและงานทะเบียน มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, คู่มือการจัดระบบการเรียนการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์เรียนรู้การผลิตและจัดการธุรกิจสิ่งพิมพ์ดิจิทัล มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๗), หน้า ๗.

^๕ วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวช, การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาต่อที่ท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: เลิฟแอนด์ลิฟ เพรส, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕๕.

^๖ คณะอนุกรรมการปฏิรูปการเรียนรู้, ปฏิรูปการเรียนรู้ ผู้เรียนสำคัญที่สุด, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๓), หน้า ๒๑.

^๗ สำนักส่งเสริมวิชาการและงานทะเบียน มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, คู่มือการจัดระบบการเรียนการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์เรียนรู้การผลิตและจัดการธุรกิจสิ่งพิมพ์ดิจิทัล มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๗), หน้า ๘.

^๘ กุสิรา จิตรชนวนิช, การจัดการเรียนรู้, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๒), หน้า ๒.

ความสำคัญของการจัดการเรียนรู้

การจัดการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพ ทำให้ผู้เรียนมีพัฒนาการที่เจริญงอกงามทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์สังคม และสติปัญญา โดยภาพรวมการจัดการเรียนรู้มีความสำคัญหลายประการ ดังนี้

๑. การจัดการเรียนรู้ช่วยให้ผู้เรียนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีงามในการจัดการเรียนรู้ แต่ครั้งโดยทั่วไป ผู้สอนจะกำหนดจุดประสงค์ในการเรียนรู้เอาไว้ เพื่อเป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ที่ดีขึ้น หรือต้องการให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่พึงประสงค์ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์สังคม และสติปัญญา

๒. การจัดการเรียนรู้ช่วยให้จุดมุ่งหมายการจัดการศึกษาบรรลุผลตามเป้าหมาย ทั้งนี้การกำหนดจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาไว้ในหลักสูตรแต่ละระดับการศึกษาของสังคมไทย อาจจะมีทั้งความเหมือนกันและต่างกัน แต่ไม่ว่าจุดมุ่งหมายของการศึกษาในแต่ละระดับจะกำหนดไว้อย่างไร สิ่งที่สำคัญที่จะทำให้จุดมุ่งหมายของการศึกษาบรรลุผลก็คือ การจัดการเรียนรู้ซึ่งการจัดการเรียนรู้ที่ดีมีประสิทธิภาพจะส่งผลทำให้การศึกษามีคุณภาพ

๓. การจัดการเรียนรู้ช่วยเสริมสร้างทักษะต่าง ๆ ให้ผู้เรียนสามารถที่จะนำไปใช้ในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข ซึ่งทักษะที่สำคัญและจำเป็นสำหรับผู้เรียนที่สถานศึกษาควรจัดให้กับผู้เรียนมีหลายทักษะด้วยกัน เช่น ทักษะกระบวนการคิด ทักษะการแก้ปัญหา ทักษะทางสังคม ทักษะการสื่อสาร ทักษะทางวิทยาศาสตร์ ทักษะการใช้เทคโนโลยี เป็นต้น

๔. การจัดการเรียนรู้ช่วยพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี มีคุณธรรม จริยธรรม ทำให้ผู้เรียนเป็นคนที่สามารถแยกดีชั่วถูกผิดออกอย่างมีเหตุผล มีหลักยึดปฏิบัติในการใช้ชีวิตอยู่บนพื้นฐานของความถูกต้องดีงาม และทำให้ผู้เรียนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่พึงประสงค์

๕. การจัดการเรียนรู้ทำให้ผู้เรียนรู้จักเอาตัวรอด เนื่องจากการเรียนรู้เป็นปัจจัยที่สำคัญในการสร้างองค์ความรู้พัฒนาให้ผู้เรียนมีสติปัญญาที่ชาญฉลาด รวมทั้งพัฒนาทักษะต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับผู้เรียน และยังสามารถช่วยเสริมสร้างประสบการณ์ต่าง ๆ ที่หลากหลายให้ผู้เรียนนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในการดำรงชีวิตให้มีความสุขในสังคม ดังนั้น เมื่อผู้เรียนได้รับทั้งความรู้ ประสบการณ์และทักษะต่าง ๆ จากการศึกษาและการจัดการเรียนรู้จะทำให้ผู้เรียนสามารถนำสิ่งดังกล่าวมาใช้ให้เป็นประโยชน์และรู้จักที่จะเอาตัวรอดอยู่ในสังคมได้อย่างรู้เท่าทัน

๖. การจัดการเรียนรู้ช่วยสร้างเสริมประสบการณ์ต่าง ๆ ให้กับผู้เรียนสามารถนำไปใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน

๗. การจัดการเรียนรู้สามารถนำไปสู่การสร้างเสริมอาชีพหรือรายได้ให้กับผู้เรียน

๘. การจัดการเรียนรู้สามารถพัฒนาผู้เรียนให้น้องมีความรู้และประสบการณ์ต่าง ๆ ไปใช้พัฒนาตนเอง สังคม และประเทศชาติให้มีความก้าวหน้าได้^๙

จากที่กล่าวมาในข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า การจัดการเรียนรู้เปรียบเสมือนเครื่องมือที่ช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาตนเองในทุก ๆ ด้านไปสู่ความสำเร็จในชีวิต ทั้งนี้ ผู้เรียนจะประสบความสำเร็จหรือไม่เพียงใด ขึ้นอยู่กับกระบวนการจัดการเรียนรู้ของผู้สอนเป็นสำคัญ หากผู้สอนเลือกใช้วิธีการจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับผู้เรียน ย่อมส่งผลให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้ไปปรับใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน

องค์ประกอบของการจัดการเรียนรู้

อัครา เอิบสุขสิริ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการจัดการเรียนรู้ไว้ว่า การจัดการเรียนการสอนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าวจำเป็นต้องคำนึงองค์ประกอบ ๔ อย่าง^{๑๐} ได้แก่

๑. ลักษณะของผู้เรียนอันประกอบด้วยลักษณะทางกายภาพ จิตใจ สติปัญญา จริยธรรม ค่านิยม แรงจูงใจ พฤติกรรมส่วนตัว พฤติกรรมกลุ่ม ความต้องการพิเศษ เพศ และวัฒนธรรมที่ติดตัวมา

๒. ลักษณะของผู้สอนอันประกอบด้วยเจตคติต่อการเรียนรู้ เจตคติต่อผู้เรียน เจตคติต่อตนเอง และความเข้าใจในงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๓. กลยุทธ์ในการสอนอันประกอบด้วยการนำทฤษฎีการเรียนรู้มาปฏิบัติจริง วิธีสอนและต้นแบบ วิธีสอนเฉพาะรายบุคคล แผนการสอน เทคนิคที่หลากหลาย วินัยของผู้เรียน การใช้แบบทดสอบ

๔. เนื้อหาวิชาอันประกอบด้วยโครงสร้างที่สำคัญ แนวคิดพื้นฐานของเนื้อหาที่จะสอน ลำดับของเนื้อหา การเลือกเนื้อหาในการสอน ระดับความสำคัญของเนื้อหาในแต่ละส่วน ฯลฯ

ประไพ ฉลาดคิด ได้กล่าวองค์ประกอบของการสอนไว้ดังนี้ ลองจินตนาการเป็นภาพต่อไปนี้ ในการสอนแต่ละครั้งเมื่อผู้สอนเข้ามาในชั้นเรียนน่าจะมีกิจกรรมการเรียนการสอนเกิดขึ้น นั่นหมายความว่าในห้องเรียนนั้นคงไม่ใช่ห้องเรียนที่ว่างเปล่า แต่ควรมีองค์ประกอบต่อไปนี้ในชั้นเรียน^{๑๑}

๑. ผู้สอน ผู้สอนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งต่อการสอน เพราะต้องเป็นผู้รู้หลักสูตรและนำเนื้อหาสาระมาดำเนินการสอน มีการวัดและการประเมินผลการเรียนรู้ตลอดเวลาของการเรียนการสอน

^๙ กุณิสรา จิตระณานวนิช, *การจัดการเรียนรู้*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๒), หน้า ๑๑.

^{๑๐} อัครา เอิบสุขสิริ, *จิตวิทยาสำหรับครู*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท วี.พรีน (๑๙๙๑) จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๐๖.

^{๑๑} ประไพ ฉลาดคิด, *หลักการสอน*, (กรุงเทพมหานคร: เกษมศรี ซี.พี., ๒๕๔๘), หน้า ๔-๕.

โดยการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจในบทเรียน มีทักษะกระบวนการ และมีเจตคติที่ดีตามเจตนารมณ์ของบทเรียนและหลักสูตร นอกจากนั้น ครูยังต้องมีความสามารถใช้สื่อประกอบการสอน และสอนให้ตรงตามจุดประสงค์ที่ได้วางไว้ทำให้การสอนดำเนินไปได้อย่างราบรื่น

๒. ผู้เรียน ผู้เรียนเป็นองค์ประกอบสำคัญของการสอน เพราะการสอนจะเกิดขึ้นได้จำเป็นต้องมีผู้เรียนเป็นผู้ได้รับความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้สอนจัดให้ ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่เป็นไปตามจุดประสงค์ของการสอนที่ตั้งไว้

๓. กิจกรรมการเรียนการสอน กิจกรรมการเรียนการสอนเป็นองค์ประกอบอีกประการหนึ่งที่มีความสำคัญมากต่อการสอน กิจกรรมการเรียนการสอนนั้นออกแบบโดยผู้สอนและผู้เรียนปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ จนเกิดความรู้ ความเข้าใจ มีการวัดผลและประเมินผลตามที่ผู้สอนได้วางแผนไว้

๔. บริบทในการเรียนการสอน ในการสอนที่ต้องการให้เกิดผลที่ดีทั้งต่อผู้สอนและผู้เรียนนั้น สภาพแวดล้อมทั้งในและนอกห้องเรียนก็มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องคำนึงถึง อันได้แก่ ความเหมาะสมของสีในห้องเรียน การถ่ายเทของอากาศ ทิศทางลม เสียงรบกวนจากภายนอกห้องเรียน เช่น เสียงรถยนต์วิ่งผ่านไปมา กลิ่นเหม็นจากตลาดสด เป็นต้น

จากองค์ประกอบของการจัดการเรียนรู้ข้างต้น สรุปได้ว่าองค์ประกอบของการจัดการเรียนรู้จะประกอบไปด้วย

๑. ผู้สอน มีลักษณะเป็นผู้ที่มีเจตคติต่อการเรียนรู้ เจตคติต่อผู้เรียน และเจตคติต่อตนเองที่ดีจะเป็นผู้ที่มีความสำคัญในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนโดยจะต้องจัดกิจกรรมให้เหมาะสม น่าสนใจ และมีกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย จะต้องรู้จักเลือกปรับปรุงเทคนิค วิธีการเรียนรู้ และกิจกรรมการเรียนรู้ ให้เหมาะสมกับเนื้อหา ผู้สอนควรจะมีการเสริมแรงเพื่อเป็นการทำให้ผู้เรียนเกิดการอยากเรียน อีกทั้งผู้สอนควรจะต้องดัดแปลงและเลือกใช้วิธีการในการจัดการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์และเนื้อหาในแต่ละเรื่อง เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนประสบผลสำเร็จในการเรียนรู้

๒. ผู้เรียน มีลักษณะอันประกอบด้วยลักษณะทางกายภาพ จิตใจ สติปัญญา บุคลิกภาพ ความถนัด ความสนใจ จริยธรรมค่านิยม แรงจูงใจ พฤติกรรมส่วนตัว พฤติกรรมกลุ่ม ความต้องการพิเศษ เพศ และวัฒนธรรมที่ติดตัวมาที่มีความแตกต่างกัน ซึ่งผู้เรียนถือเป็นผู้ที่มีความสำคัญต่อการจัดการเรียนรู้โดยผู้เรียนควรมีโอกาสร่วมคิด ร่วมวางแผนในการจัดการเรียนการสอน และมีโอกาสเลือกวิธีเรียนได้อย่างหลากหลาย ตามความเหมาะสมภายใต้การแนะนำของผู้สอน

๓. บทเรียนหรือเนื้อหาวิชาต่างๆ จะมีลักษณะอันประกอบด้วยโครงสร้างที่สำคัญ แนวคิด พื้นฐานของเนื้อหาที่จะสอน ลำดับของเนื้อหา การเลือกเนื้อหาในการสอน ระดับความสำคัญของเนื้อหาในแต่ละส่วน ฯลฯ ซึ่งผู้สอนจะต้องหาสิ่งจูงใจใส่ในเนื้อหา และควรจัดเนื้อหาวิชาให้มีความสัมพันธ์กัน มีความน่าสนใจ เหมาะสมกับวัย ระดับชั้น รวมทั้งสภาพสิ่งแวดล้อมของการจัดการเรียนรู้

๔. สื่อ/แหล่งการเรียนรู้ ถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการจัดการเรียนรู้อีกประการหนึ่ง ซึ่งสื่อควรจะทำให้มีสิ่งจูงใจ เพื่อทำให้เกิดการตอบสนองต่อสิ่งเร้า ดังนั้น สื่อถือเป็นสิ่งเร้าที่เป็นอุปกรณ์ที่ช่วยในการจัดการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๕. สภาพแวดล้อมและบรรยากาศการเรียนรู้ ผู้สอนจะต้องกลยุทธ์ในการสอนอันประกอบด้วย การนำทฤษฎีการเรียนรู้มาปฏิบัติจริง วิธีสอนและต้นแบบ วิธีสอนเฉพาะรายบุคคล แผนการสอน เทคนิคที่หลากหลาย วินัยของผู้เรียน การใช้แบบทดสอบ อีกทั้งบรรยากาศการเรียนรู้ต้องมีวิธีการที่จะจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาทางวิชาการ มีการดัดแปลงห้องเรียนให้นักเรียนทำกิจกรรมการเรียนรู้ที่สามารถมีปฏิสัมพันธ์กันได้ดี และจัดกิจกรรมที่เอื้อให้ผู้ปกครองและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้วย

แนวทางการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑

โลกในศตวรรษที่ ๒๑ มีสิ่งใหม่ปรากฏขึ้นมากมายในแต่ละวัน ซึ่งผู้เรียนไม่สามารถเรียนรู้ได้จบสิ้น ดังนั้น การสอนที่เน้นให้ผู้เรียนจำจึงเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องนัก เพราะสิ่งที่ควรนำไปสอนผู้เรียนยังมีอีกมากมายและไม่สามารถสอนจนหมดสิ้น ภายในเวลาเรียนที่กำหนดได้ ดังนั้น เนื้อหาสาระที่จะนำไปจัดการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนในศตวรรษที่ ๒๑ จึงควรมุ่งเน้นที่การส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เป็นบุคคลที่มีเครื่องมือในการสร้างความรู้ด้วยตนเองเป็นหลัก มีความสามารถในการสกัดและคัดกรองข้อมูลที่ควรเรียนรู้ ผู้สอนจึงควรมุ่งสอนเกี่ยวกับกระบวนการแสวงหาความรู้ เพื่อให้ผู้เรียนมีความอยากรที่จะเรียนรู้ที่เรียกว่ามีจิตแห่งวิทยาการ เกิดการรู้คิด สอนเกี่ยวกับการคิดขั้นสูง การคิดเชิงวิพากษ์ การแก้ปัญหา การจัดการแก้ไขปัญหา การสังเคราะห์ การคิดสร้างสรรค์ การทำงานเป็นทีมร่วมกับผู้อื่น การสร้างเครือข่าย มีทักษะ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล โดยได้เรียนเกี่ยวกับการใช้ไอซีทีเป็นเครื่องมือในการช่วยแสวงหาความรู้และนำมาสร้างองค์ความรู้ ฝึกวางแผนการทำงาน ได้เรียนรู้เกี่ยวกับวิธีการจัดการความรู้ เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่ต้องการ รวมทั้งได้เรียนรู้วิธีการวิเคราะห์แนวโน้มและสามารถคาดการณ์ความเป็นไปในอนาคต^{๑๒}

พิมพันธ์ เดชะคุปต์และเพียว ยินดีสุข ที่ได้กล่าวถึงกระบวนการทัศน์ใหม่การจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ เป็นการศึกษาที่เน้นให้คนมีปัญญา เพราะปัญญาของคนในชาติ มีความสำคัญยิ่งกว่าทรัพยากรแร่ธาตุ การศึกษาในยุคนี้เน้นรูปแบบชุมชนแห่งการเรียนรู้ เน้นการร่วมมือจากปวงชน เป็นการศึกษาที่เน้นการเรียนรู้วิธีการเรียนรู้ เน้นการเรียนรู้แบบร่วมมือและการเรียนรู้แบบรวมพลัง การจัดการเรียนรู้

^{๑๒} ฌิรดา เวชญาลักษณ์, **หลักการจัดการเรียนรู้**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๑), หน้า ๕๘.

เน้นการสอนที่ให้ผู้เรียนสร้างความรู้เอง ครูต้องสามารถจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ คือ การจัดการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนใช้ปัญญาในการสร้างความรู้และผลิตด้วยตนเองที่มีค่าต่อสังคม กระบวนทัศน์ของการเรียนรู้มีความสำคัญต่อการจัดการเรียนรู้ ดังนั้น จึงต้องมีการปรับกระบวนทัศน์ ของครูไทยจากกระบวนทัศน์เดิมที่ครูเป็นศูนย์กลาง (teacher-centered) เป็นกระบวนทัศน์ใหม่ ของการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (child-centered) เน้นการบูรณาการ (integration) โดยกระบวนทัศน์ใหม่สามารถสรุปได้ดังนี้^{๑๐๑}

๑. การเรียนรู้เพื่อสนองความต้องการของผู้เรียนเป็นรายบุคคล

- ๑.๑ ครูเป็นผู้อำนวยความสะดวก ผู้สนับสนุน และเป็นพี่เลี้ยง
- ๑.๒ ใช้หลากหลายรูปแบบในการสอน เพื่อพัฒนาผู้เรียนได้เต็มศักยภาพ
- ๑.๓ เราให้ผู้เรียนอยากรู้ อยากเห็น กระตุ้นความสนใจให้คิดลงมือปฏิบัติ สำรวจ ตรวจสอบ และเรียนรู้

๑.๔ การสอนเป็นกระบวนการริเริ่ม อำนาจความสะดวก และให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง และค้นพบความสามารถที่สมบูรณ์ด้วยตนเอง

๑.๕ การสอนคือ การร่วมกันอย่างมีความสุขในการใช้กระบวนการแล้ว ทำให้เกิดผลการเรียนรู้ โดยผู้เรียน

๑.๖ การสอนเป็นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต และหมายถึงการค้นพบอยู่เสมอ การทดลอง ความสามารถ หรือศักยภาพของตนเอง การสะท้อนกลับและการพัฒนาอาชีพ

๒. การเรียนรู้ที่เน้นท้องถิ่นและเน้นความเป็นสากล

๒.๑ ใช้แหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน ในท้องถิ่น ในชุมชนและใน จังหวัด

๒.๒ จะต้องเป็นการสอนที่เน้นกลุ่มหรือทีมและการสร้างเครือข่าย

๒.๓ เป็นการสอนจากห้องเรียน สู่ออกนอก

๒.๔ เป็นการสอนที่เปิดโอกาสให้แก่ผู้เรียนอย่างไม่จำกัดเวลาและสถานที่

๒.๕ สอนให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน โดยผ่านกระบวนการกลุ่ม

๒.๖ เน้นการสร้างเครือข่ายของครูในโรงเรียน ออกสู่โลกภายนอก

จากแนวทางการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ จะสรุปได้ว่า การจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ ผู้สอนต้องจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ จัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจริง

^{๑๐๑} พิมพันธ์ เดชะคุปต์และพะเยาว์ ยินดีสุข, การจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๔๓-๔๖.

สอนเกี่ยวกับกระบวนการแสวงหาความรู้ ให้ผู้เรียนเป็นบุคคลที่มีเครื่องมือในการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเองเน้นการทำงานเป็นทีม มีการบูรณาการหลาย ๆ วิชาเข้าด้วยกัน ผู้สอนเป็นผู้อำนวยความสะดวกผู้สนับสนุน และเป็นพี่เลี้ยง โดยใช้รูปแบบการสอนที่หลากหลายเพื่อพัฒนาผู้เรียนได้เต็มศักยภาพ ใช้แหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย มีการสร้างเครือข่ายสู่โลกภายนอก สามารถนำเทคโนโลยีต่าง ๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการจัดการเรียนรู้

โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ได้รับการพัฒนาให้มีความเจริญก้าวหน้า และเป็นโรงเรียนที่มีคุณภาพสูงขึ้นจากเดิมมาก สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน โดยเฉพาะให้การสนับสนุนถึง ร้อยละ ๑๐๐ ตามแนวทางของบัตรอุดหนุนค่าเล่าเรียน ทำให้โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา มีหลักประกันความมั่นคงด้านการเงินจากรัฐในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตามการพัฒนาโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ให้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นนั้นจะหวังเพียงการสนับสนุนจากงบประมาณที่เป็นเพียงเงินอุดหนุนอย่างเดียวเท่านั้นไม่เป็นการพอเพียง ผู้บริหารโรงเรียนและคณะครูซึ่งเป็นผู้ที่ต้องปฏิบัติงานในโรงเรียนจำเป็นต้องมีแนวความคิดและหลักการทำงานให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมและการเปลี่ยนแปลงของโลกด้วย จึงจะทำให้การพัฒนาโรงเรียนประสบผลสำเร็จได้^{๑๔}

โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา เดิมใช้ชื่อว่า โรงเรียนราษฎร์ของวัดเกิดขึ้นตามระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยโรงเรียนราษฎร์ของวัด พุทธศักราช ๒๔๘๘ ได้ประสบปัญหาในการดำเนินงานมาโดยตลอดเนื่องจากในช่วงแรก ๆ ได้รับอุดหนุนเหมือนโรงเรียนเอกชนทั่วไป และไม่สามารถเก็บค่าธรรมเนียมการเรียนจากผู้ปกครองนักเรียนได้สาเหตุจากผู้ปกครองนักเรียนร้อยละ ๙๕ มีฐานะยากจน จึงทำให้โรงเรียนบางแห่งต้องเลิกกิจการและบางแห่งก็ได้โอนกิจการให้รัฐบาล (ในอดีต)

แนวความคิดจัดตั้งโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

พุทธศักราช ๒๔๘๘ โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ได้ถือกำเนิดขึ้นโดยมีชื่อว่า โรงเรียนราษฎร์ของวัด เกิดขึ้นตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ (พลตรีพระยาอมรวิสัยสรเดช ผู้ว่าราชการรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการ) ประกาศใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการเรื่องโรงเรียนราษฎร์ของวัด เมื่อวันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๔๘๘ ระเบียบดังกล่าวเปิดโอกาสให้วัดมีบทบาทจัดตั้งโรงเรียนตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. ๒๔๗๙ โรงเรียนราษฎร์ของวัดประเภทสามัญศึกษา (ระดับอนุบาล

^{๑๔} อุดม ขำฉิ, สำนักงานกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา, โรงเรียนพินิจประสาธน์ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา, (ปราจีนบุรี: เจตนารมณ์ภัณฑ์, ๒๕๕๓), หน้า ๕.

ถึงมัธยมศึกษา) เปิดทำการสอนในเวลากลางวันตามปกติตั้งขึ้นเพื่อการกุศลอยู่ในวัดรับนักเรียนทั้งที่เป็นพระภิกษุสามเณรและฆราวาส จึงนับว่าคณะสงฆ์ได้มีบทบาทจัดการศึกษาของชาติชัดเจนอีกครั้ง แต่มีจำนวนเพียง ๔๐ โรงเท่านั้น (สถิติที่ขึ้นไว้กับกรมการศาสนา) โรงเรียนราษฎร์ที่ตั้งอยู่ในวัดนอกจาก ๔๐ โรง ดังกล่าวแล้วไม่นับว่าเป็นโรงเรียนราษฎร์ของวัดตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยโรงเรียนราษฎร์ของวัด พ.ศ. ๒๔๘๘

ต่อมามีแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๒๐ กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดนโยบายพัฒนาการศึกษาว่า “จะส่งเสริมให้จัดโรงเรียนราษฎร์การกุศลให้มากขึ้นเป็นพิเศษ” สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน จึงได้นำเสนอโครงการปรับปรุงโรงเรียนราษฎร์ของวัด ในรูปแบบของโครงการทดลองพัฒนาโรงเรียนราษฎร์ของวัดเพื่อการกุศล โดยให้ประสานงานกันตั้งเป็น “สภาโรงเรียนราษฎร์ของวัด” ขึ้นมีพระธรรมญาณมุนี ผู้รับใบอนุญาตโรงเรียนวินิตศึกษาได้รับการคัดเลือกเป็นประธานสภาอุปแรก ได้ออกนโยบายและแผนงานให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๒๐ จึงได้เพิ่มนโยบายการพัฒนาการศึกษาในด้านปริมาณว่า “จะส่งเสริมการจัดโรงเรียนราษฎร์การกุศลมากขึ้นเป็นพิเศษโดยมีคณะกรรมการอำนวยการและคณะกรรมการปฏิบัติการทำหน้าที่ส่งเสริมดูแลควบคุมโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการ โครงการนี้ได้รับการอนุมัติจากกระทรวงศึกษาธิการได้เริ่มดำเนินการในลักษณะโครงการทดลองตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๒๑ มีโรงเรียนราษฎร์ของวัดเสนอชื่อเข้าร่วมโครงการจำนวน ๑๑ โรง ได้แก่ โรงเรียนพุทธมงคลนิมิต โรงเรียนสมานคุณวิทยาทาน โรงเรียนสุวรรณรังสฤษฎ์วิทยาลัย โรงเรียนวัดบ้านโป่ง “สามัคคีคุณูปถัมภ์” โรงเรียนมัธยมวัดใหม่กรงทอง โรงเรียนวัดมหาพุทธาราม โรงเรียนวินิตศึกษา โรงเรียนพยุหะวิทยา โรงเรียนพุทธชินราชพิทยา โรงเรียนธรรมราชศึกษา และโรงเรียนพินิตประสาธน์ ในจำนวน ๔๐ โรง โครงการทดลองนี้มีกำหนด ๓ ปีการศึกษา (ปีการศึกษา ๒๕๒๑ – ๒๕๒๓)^{๑๕}

ต่อมาเมื่อประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. ๒๕๒๕ จึงได้ปรับเปลี่ยนโรงเรียนจากเดิมชื่อ “โรงเรียนราษฎร์ของวัด” เป็น “โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา” พ.ศ. ๒๕๓๒ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนได้มีคำสั่งที่ ๔๕๐/๒๕๓๑ เรื่องการตั้งคณะกรรมการปรับปรุงแก้ไขระเบียบกระทรวงศึกษาธิการเรื่องโรงเรียนราษฎร์ของวัด พุทธศักราช ๒๔๘๘ และคณะกรรมการได้ดำเนินการร่างระเบียบเสนอกระทรวงศึกษาธิการเพื่อพิจารณาและให้ประกาศใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๓๒ เมื่อวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๒

^{๑๕} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, การพัฒนาโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๑), หน้า ๖-๗.

การจัดตั้งโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

๑. เพื่อช่วยเหลือชุมชนด้านการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรมสู่เยาวชนไทย
๒. จัดการศึกษาเพื่อการกุศลโดยไม่หวังผลกำไร มุ่งสงเคราะห์เด็กยากจนและเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษา
๓. มุ่งปลูกฝังให้เยาวชนไทยเป็นผู้ที่มีคุณธรรม จริยธรรมและมีความเป็นเลิศทางด้านวิชาการ^{๑๖}

สภาพการบริหารของโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา

๑. เป็นโรงเรียนเอกชนที่วัดเป็นเจ้าของ และมีเจ้าอาวาสเป็นผู้รับใบอนุญาตโดยตำแหน่ง
๒. การบริหารโรงเรียนอยู่ในรูปของคณะกรรมการอำนวยการ (กรรมการบริหารโรงเรียน) ผู้จัดการ ผู้อำนวยการ
๓. การจัดการศึกษาแบบเรียนฟรี โดยไม่เก็บค่าธรรมเนียมการเรียน รัฐให้การอุดหนุนค่าใช้จ่ายรายหัวนักเรียน ๑๐๐%^{๑๗}

โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา เป็นการศึกษาสงเคราะห์แบบให้เปล่า ตามแนวพระพุทธศาสนา การศึกษาสมัยก่อนวัดเป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่ความรู้ต่าง ๆ สู่ประชาชนสังคมไทย จึงเป็นสังคมที่อาศัยหลักพุทธธรรมมาใช้เพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติตนมาช้านานแล้ว จนกระทั่งพระพุทธศาสนากลายเป็นวัฒนธรรมและอารยธรรมของคนไทย การใช้การเรียนการสอนที่นำหลักพุทธธรรมมาพัฒนาการศึกษาได้รับการพัฒนาในทุก ๆ ด้าน แนวคิดที่จะนำเอาหลักพุทธธรรมมาพัฒนาการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมให้เกิดประโยชน์ทั้งส่วนตนและเพื่อส่วนรวมให้เกิดประสิทธิผลต่อการส่งเสริมของมนุษย์ทั้ง ร่างกาย จิตใจ สติปัญญาความรู้ คุณธรรม ในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

สรุป

การจัดการเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการของการได้มาซึ่งพฤติกรรมหรือตัวแทนใหม่ โดยใช้คำว่าแทนผลลัพธ์ที่ได้จากกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้สอนจัดสถานการณ์สภาพการณ์หรือกิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ โดยผ่านการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนเพื่อช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ที่ได้วางไว้ และสามารถนำประสบการณ์การเรียนรู้นั้นไปใช้ได้

ความสำคัญของการจัดการเรียนรู้ ทำให้ผู้เรียนมีพัฒนาการที่เจริญงอกงามทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์สังคม และสติปัญญา ที่ช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาตนเองในทุก ๆ ด้าน

^{๑๖} คณาจารย์, กลุ่มและสมาคมโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา, (ปราจีนบุรี: โรงพิมพ์ หจก. เจตนารมณ์ภัณฑ์, ๒๕๕๓), หน้า ๕-๖.

^{๑๗} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, การพัฒนาโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๑), หน้า ๓๘-๕๐.

ไปสู่ความสำเร็จในชีวิต ขึ้นอยู่กับกระบวนการจัดการเรียนรู้ของผู้สอนเป็นสำคัญ หากผู้สอนเลือกใช้วิธีการจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับผู้เรียน ย่อมส่งผลให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้ไปปรับใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน

องค์ประกอบของการจัดการเรียนรู้ประกอบไปด้วย

๑) ผู้สอน เป็นผู้ที่มีความสำคัญในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนโดยจะต้องจัดกิจกรรมให้เหมาะสม น่าสนใจ ให้เหมาะสมกับเนื้อหา อีกทั้งเลือกใช้วิธีการในการจัดการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์และเนื้อหาในแต่ละเรื่อง เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนประสบผลสำเร็จในการเรียนรู้

๒) ผู้เรียน ประกอบด้วยลักษณะทางกายภาพ จิตใจ สติปัญญา ซึ่งผู้เรียนถือเป็นผู้ที่มีความสำคัญต่อการจัดการเรียนรู้ โดยผู้เรียนควรมีโอกาสร่วมคิด ร่วมวางแผนในการจัด การเรียน การสอน และมีโอกาสเลือกวิธีเรียนได้อย่างหลากหลาย ตามความเหมาะสมภายใต้การแนะนำของผู้สอน

๓) บทเรียนหรือเนื้อหาวิชาต่างๆ ประกอบด้วยโครงสร้างที่สำคัญ แนวคิดพื้นฐานของเนื้อหาที่จะสอน ลำดับของเนื้อหา การเลือกเนื้อหาในการสอน ระดับความสำคัญของเนื้อหาในแต่ละส่วน และเนื้อหาวิชาให้มีความสัมพันธ์กัน มีความน่าสนใจ เหมาะสมกับวัย ระดับชั้น รวมทั้งสภาพสิ่งแวดล้อมของการจัดการเรียนรู้

๔) สื่อ/แหล่งการเรียนรู้ เพื่อทำให้เกิดการตอบสนองต่อสิ่งเร้า ดังนั้น สื่อถือเป็นสิ่งเร้าที่เป็นอุปกรณ์ที่ช่วยในการจัดการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๕) สภาพแวดล้อมและบรรยากาศการเรียนรู้ การเรียนรู้ต้องมีวิธีการที่จะจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาทางวิชาการ มีการดัดแปลงห้องเรียนให้นักเรียนทำกิจกรรมการเรียนรู้ที่สามารถมีปฏิสัมพันธ์กันได้ดี และจัดกิจกรรมที่เอื้อให้ผู้ปกครองและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ด้วย

แนวทางการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ มุ่งเน้นที่การส่งเสริมให้ผู้เรียน มีความสามารถในการสกัดและคัดกรองข้อมูลที่ควรเรียนรู้ ผู้สอนจึงควรมุ่งสอนเกี่ยวกับกระบวนการแสวงหาความรู้ เพื่อให้ผู้เรียนมีความอยากที่จะเรียนรู้ โดยได้เรียนเกี่ยวกับการใช้ไอซีทีเป็นเครื่องมือในการช่วยแสวงหาความรู้และนำมาสร้างองค์ความรู้ ฝึกวางแผนการทำงาน ได้เรียนรู้เกี่ยวกับวิธีการจัดการความรู้ เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่ต้องการ รวมทั้งได้เรียนรู้วิธีการวิเคราะห์แนวโน้มและสามารถคาดการณ์ความเป็นไปในอนาคต ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจริง โดยใช้รูปแบบการสอนที่หลากหลายเพื่อพัฒนาผู้เรียนได้เต็มศักยภาพ ใช้แหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย มีการสร้างเครือข่ายสู่โลกภายนอก สามารถนำเทคโนโลยีต่าง ๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการจัดการเรียนรู้

โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาเป็นการศึกษาสงเคราะห์แบบให้เปล่า ตามแนวพระพุทธศาสนา การใช้การเรียนการสอนที่นำหลักพุทธธรรมมาพัฒนาการศึกษาได้รับการพัฒนาในทุก ๆ ด้าน เพื่อพัฒนาสังคมให้เกิดประโยชน์ทั้งส่วนตนและเพื่อส่วนรวมให้เกิดประสิทธิผลต่อการส่งเสริมของมนุษย์ทั้ง ร่างกาย จิตใจ สติปัญญาความรู้ คุณธรรม ในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

บรรณานุกรม

- กุลิสรา จิตระณาวณิช. **การจัดการเรียนรู้**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๒.
- คณะอนุกรรมการปฏิรูปการเรียนรู้. **ปฏิรูปการเรียนรู้ ผู้เรียนสำคัญที่สุด**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๕๓.
- คณาจารย์. **กลุ่มและสมาคมโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา**. ปราจีนบุรี: โรงพิมพ์ หจก. เจตนารมณณ์ภัณฑ์, ๒๕๕๓.
- ณิรดา เวชญาลักษณ์. **หลักการจัดการเรียนรู้**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๑.
- ประไพ ฉลาดคิด. **หลักการสอน**. กรุงเทพมหานคร: เกษมศรี ซี.พี., ๒๕๔๘.
- พิมพ์พันธ์ เตชะคุปต์และพเยาว์ ยินดีสุข. **การจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์. **คู่มือการจัดระบบการเรียนการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เทียนวัฒนา พรินท์ติ้ง, ๒๕๕๓.
- ราชกิจจานุเบกษา. **รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐**. เล่ม ๑๒๔ ตอนที่ ๔๗ ก ๒๔ สิงหาคม ๒๕๕๐, หน้า ๒๓/๒๔.
- วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวช. **การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาที่ท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร: เลิฟแอนด์ลิฟ เพรส, ๒๕๔๒.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน. **การพัฒนาโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๑.
- สำนักส่งเสริมวิชาการและงานทะเบียน มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์. **คู่มือการจัดระบบการเรียนการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์เรียนรู้การผลิตและจัดการธุรกิจสิ่งพิมพ์ดิจิทัล มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๗.

อัครา เอิบสุขสิริ. จิตวิทยาสำหรับครู. กรุงเทพมหานคร : บริษัท วี.พี. (๑๙๙๑) จำกัด, ๒๕๕๖.

อุดม ขำฉ. สำนักงานกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา. โรงเรียนพินิจประสาธน์
อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา. ปราจีนบุรี: เจตนารมณ์ทัศน์, ๒๕๕๓.

Hough, J.B. and Duncan, K. **Teaching description and analysis**. Addison-Westlu, 1970.

ค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงในสังคมยุคปัจจุบัน

พระวชิรภิกขิตบัณฑิต, รศ.ดร. (ทองขาว กิตติธโร)*

คณบดีคณะสังคมศาสตร์ มจร

บทนำ

ก่อนอื่นต้องขอแสดงความชื่นชมยินดีใจ (Congratulations) กับบัณฑิตใหม่ที่เข้ารับปริญญา ประจำปี ๒๕๖๕ รุ่นที่ ๖๗/๒๕๖๕ ทุกรูปทุกท่าน และทุกระดับของการศึกษาในมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณวิทยาลัยคือทั้งในระดับปริญญาตรีปริญญาโทและปริญญาเอก ที่ประสบความสำเร็จ การศึกษา และมีโอกาสได้เข้ารับปริญญาบัตร ด้วยความภาคภูมิใจในวันนี้

เมื่อพูดถึงการเปลี่ยนแปลงในสังคมแล้ว (Social Change) จะเห็นได้ว่า สังคมมีการเปลี่ยนแปลง ไปอย่างมาก โดยเฉพาะในสังคมยุคปัจจุบัน ทั้งสังคมภายในและสังคมภายนอก และรวมกระทั่งสังคม ระดับชาติและสังคมระดับโลกอีกด้วย มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการด้านต่าง ๆ ไปอย่างมาก และ รวดเร็วยิ่งด้วย โดยเฉพาะด้านเทคโนโลยี ด้านการคมนาคม การติดต่อสื่อสารกัน (Communication) สามารถติดต่อสื่อสารกันได้อย่างรวดเร็วและทันใจอย่างไร้พรมแดน ทั้ง ๆ ที่อยู่ห่างไกลกันคนละทวีป คนละซีกโลก แต่ดูเหมือนอยู่ใกล้กันแค่อ้อม เหล่านี้เป็นต้น เป็นเพราะการเปลี่ยนแปลงในสังคมและ ค่านิยมที่เปลี่ยนไปในสังคมยุคปัจจุบันนั่นเอง

ค่านิยม(Value)ในสังคมไทยในปัจจุบัน ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก และมากเกินกว่า ที่จะคิด สาเหตุที่สำคัญนั้น เนื่องมาจากการรับเอาตัวอย่างของวัฒนธรรมตะวันตก และวัฒนธรรมจีน ด้านต่าง ๆ เข้ามาด้วย จึงทำให้วัฒนธรรมตะวันตก และวัฒนธรรมจีนแพร่หลายเข้ามาอย่างรวดเร็ว ซึ่งมีอิทธิพลต่อสิ่งแวดล้อมค่านิยมของสังคมไทยเป็นอย่างมากในปัจจุบัน^๑ ค่านิยมต่างๆ (Values) จึง เป็นสิ่งที่บุคคลทั่วไปยอมรับ ยึดถือและนำมาปฏิบัติ เพื่อเป็นเครื่องช่วยตัดสินใจและกำหนดแนวทางใน การดำเนินชีวิตของตนเองในสังคมตลอดมา โดยเฉพาะในสังคมยุคปัจจุบัน รัฐบาลของ พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา ได้กำหนดแนวทางในการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไว้ถึง ๑๒ ประการ เพื่อให้วิถีชีวิตของ คนในสังคมมีค่านิยมเป็นไปในรูปแบบหรือทิศทางเดียวกัน อันจะนำไปสู่ความปรองดอง ความสามัคคี และความสงบสุขของคนในสังคมสืบไป

* น.ธ.เอก, ป.ธ. ๔, พธ.บ.(เกียรตินิยม), M.A., Ph.D.(Sociology), คณบดีคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเจ้าอาวาสวัดนาวา

^๑ ทศนีย์ ทองสว่าง, **สังคมไทย**, (ภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๗), หน้า ๘๓.

ความหมาย

ค่านิยม (Value) คือสิ่งที่ใจชอบใจรัก หรือวิธีการจัดรูปแบบความประพฤติที่มีความหมายต่อบุคคล และเป็นแบบฉบับของความคิดที่ฝังแน่นอยู่ในใจ สำหรับยึดถือในการปฏิบัติตนของคนในสังคม คือการมีหลักธรรมและศาสนาเป็นที่พึ่ง การช่วยเหลือผู้อื่น การได้รับยกย่องในสังคม การมีความสุขในชีวิตครอบครัว ความภาคภูมิใจในตัวเอง การมีเพื่อนที่ดี และความสำเร็จในชีวิต เป็นต้น ค่านิยมนั้น ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ตามยุคตามสมัย ตามกระแสของสังคม หรืออาจจะมีค่านิยมใหม่เกิดขึ้นมาแทน ค่านิยมเก่าก็ถูกลืมไปตามกาลเวลาที่เปลี่ยนไป จึงทำให้สังคมเปลี่ยนไป

ดร.ไพฑูรย์ เครือแก้ว^๒ ได้อธิบายให้ความหมายของคำว่า “ค่านิยม” ไว้ว่า ค่านิยมของสังคม คือสิ่งที่คนสนใจ สิ่งที่คนปรารถนาจะได้ ปรารถนาจะเป็น หรือกลับกลายมาเป็นสิ่งที่คนถือว่า เป็นสิ่งที่บังคับต้องพูดต้องทำ ต้องปฏิบัติ เป็นสิ่งที่คนบูชายกย่องสรรเสริญและมีความสุขจะได้เห็น ได้ยินได้ฟัง และได้เป็นเจ้าของ เป็นต้น

พื้นฐานสำคัญในการดำเนินชีวิตของสมาชิกในสังคมคือ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและกัน หรือที่เรียกว่า การกระทำระหว่างกันทางสังคม(Social Interaction) ซึ่งหมายถึง กระบวนการตอบสนองซึ่งกันและกันในการแสดงออกระหว่างบุคคลหรือกลุ่ม โดยพฤติกรรมหรือการแสดงออกของบุคคลหนึ่งจะเป็นผลต่อการแสดงพฤติกรรมสนองตอบของอีกบุคคลหนึ่ง ทั้งนี้และทั้งนั้นโดยผ่านกระบวนการสื่อความหมายที่ใช้สัญลักษณ์ร่วมกันเช่น การใช้ภาษา กิริยาท่าทาง และสัญลักษณ์อื่น ๆ เพื่อให้สามารถตีความพฤติกรรมในการแสดงออกของบุคคลได้ตรงกัน ทั้งนี้ไม่จำเป็นว่าบุคคลหรือกลุ่มจะมีการปฏิสัมพันธ์กันโดยตรง บุคคลหรือกลุ่มอาจมีการปฏิสัมพันธ์กันโดยทางอ้อม โดยผ่านกระบวนการสื่อสารอื่น ๆ เช่น ทางโทรศัพท์ จดหมาย และสื่อมวลชนต่างๆ เป็นต้น การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันยังก่อให้เกิดผลอื่น ๆ ทางสังคม เช่น การเกิดระบบสังคม หรือการเกิดโครงสร้างทางสังคมที่เป็นแบบแผน อันมั่นคง รวมถึงการเกิดวัฒนธรรมของสังคม (Social Process) ซึ่งหมายถึงรูปแบบในการปฏิสัมพันธ์ที่ปรากฏอยู่เสมอในการดำเนินชีวิตของสังคมมนุษย์

พื้นฐานแรกเริ่มในการศึกษากระบวนการสังคมนั้น ได้นำแนวความเข้าใจเกี่ยวกับระบบนิเวศวิทยาของวิชาชีววิทยามาประกอบการวิเคราะห์สังคมมนุษย์ โดยเฉพาะคือ ทฤษฎีของ ชาร์ลส์ ดาร์วิน (Darwin Charless)^๓ ซึ่งได้นำมาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์สังคม แนวความคิดซึ่งอธิบายสังคมมนุษย์โดยใช้ทฤษฎีของ ชาร์ลส์ ดาร์วิน มาเป็นพื้นฐาน เรียกว่า Social Darwinists โดยอธิบายว่า มนุษย์

^๒ ดร.ไพฑูรย์ เครือแก้ว, วัฒนธรรมเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (พระนคร, ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๑๓), หน้า ๘๘.

^๓ Darwin, Charles, The Problems of World Population, (London : Cambridge University Press, 1958) p. 102.

ก็เช่นเดียวกับสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายที่จะต้องมีการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของชีวิต โดยประกอบไปด้วย การขัดแย้ง การแข่งขัน และความร่วมมือระหว่างกัน แต่มนุษย์ได้พัฒนารูปแบบของความขัดแย้ง การแข่งขัน และความร่วมมืออย่างเป็นระเบียบแบบแผนโดยการสร้างวัฒนธรรม ซึ่งแตกต่างจากสิ่งที่มีชีวิตอื่น ๆ ที่การปรับตัวเกิดขึ้นโดยทางกายภาพเพื่อความอยู่รอดของชีวิต ต้นไม้จะพยายามแผ่กิ่งก้านสาขาให้สูงใหญ่กว่าต้นอื่น ๆ เพื่อให้ได้แสงสว่างจากดวงอาทิตย์ สัตว์ใหญ่ต้องพึ่งพิงสัตว์เล็กเป็นอาหาร โดยการใช้พลังกายเข้าต่อสู้ แต่มนุษย์ใช้แบบแผนการปฏิสัมพันธ์โดยมีพื้นฐานจากวัฒนธรรมในการอยู่รอดของชีวิต

สรุปได้ว่า ค่านิยมหมายถึง สิ่งที่คนยึดถือประจำใจที่ช่วยตัดสินใจในการเลือกที่จะกระทำ ซึ่งเป็นสิ่งที่เหมาะสมหรือไม่เหมาะสม แต่เป็นสิ่งที่ปรารถนาของคนส่วนใหญ่ในสังคมนั้น ๆ

ความสำคัญของค่านิยม^๔

ค่านิยม (Value) มีความเกี่ยวพันกันกับวัฒนธรรมอย่างใกล้ชิด ค่านิยมบางอย่างได้สร้างแกนของวัฒนธรรม ลักษณะชั้นมูลฐานของวัฒนธรรม เกิดจากค่านิยม เช่น คนไทยปรารถนาหรือต้องการที่จะมีอิสระเสรี ซึ่งจัดเป็นค่านิยมของสังคมไทยที่มีมาแต่โบราณกาล คนไทยจึงมีชีวิตอยู่อย่างอิสระเสรีตามแบบของคนไทย อิสระเสรีจึงเป็นแกนของวัฒนธรรมไทย

ค่านิยมมีความสำคัญมาก และมีผลกระทบกระเทือนถึงความเจริญและความเสื่อมเสียของสังคม และความมั่นคงของชาติกล่าวคือ สังคมที่มีค่านิยมที่เหมาะสมและถูกต้อง เช่น ความซื่อสัตย์ ความขยันหมั่นเพียร ความเสียสละ ความมีระเบียบวินัย ความสามัคคี เป็นต้น สังคมนั้นย่อมจะมีความเจริญก้าวหน้าอย่างแน่นอน สังคมใดที่มีค่านิยมไม่เหมาะสม เช่น การพนัน ขาดระเบียบวินัย ไร้ความสามัคคีอยู่อย่างตัวใครตัวมัน ฯลฯ สังคมนั้นจะเสื่อมลงและขาดความมั่นคงภายในชาติ

ค่านิยมบางอย่างขึ้นอยู่กับลักษณะ และสภาพแวดล้อมทางสังคม เมื่อสภาพของสังคมเปลี่ยนแปลงไป ค่านิยมเก่าก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย และจะมีค่านิยมใหม่เกิดขึ้นมาแทนที่ เช่น สมัยก่อนคนไทยนิยมสร้างวัดวาอารามกันมาก เพราะวัดเป็นศูนย์รวมพลังทางด้านจิตใจ ให้การศึกษา รักษาพยาบาล สถานสงเคราะห์ช่วยเหลือคนยากจน เป็นสถานที่พักของคนเดินทาง ศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม ศูนย์กลางการปกครอง สโมสรชาวบ้าน และคลังพัสดุเป็นต้น เมื่อวัฒนธรรมตะวันตกเผยแพร่เข้ามา โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมทางด้านวัตถุ สภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป มีการสร้างโรงเรียน โรงพยาบาล ศาลาประชาคม พิพิธภัณฑ์ ฯลฯ ค่านิยมในการสร้างวัดก็เสื่อมลง คนไทยกลับมีค่านิยมในการสร้างโรงเรียน โรงพยาบาล และสาธารณประโยชน์ด้านอื่น ๆ แทน

^๔ ผศ. ฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ, **สังคมไทย** (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แพรวพิตยา, ๒๕๒๒), หน้า ๓๙-๔๐.

ค่านิยม (Value) เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม สังคมจะเจริญก้าวหน้า หรือเสื่อมก็ขึ้นอยู่กับค่านิยมของคนในสังคมนั้น ๆ ฉะนั้นการสร้างค่านิยมที่ถูกต้องและเหมาะสม จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง การปลูกฝังให้บุคคลรู้จักคุณค่าของความเป็นมนุษย์คือ ให้มีความรัก ความเห็นอกเห็นใจ ช่วยเหลือเกื้อกูล และไม่เอาเปรียบกันและกัน และรู้จักรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตน เป็นต้น ควรจะสร้างค่านิยมที่ถูกต้องให้เกิดขึ้นในสังคมไทย ผู้นำในการสร้างค่านิยมเกี่ยวกับมนุษยธรรมในสังคมไทยได้แก่ ผู้บริหารประเทศ ข้าราชการ ปัญญาชน นายทุน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล และผู้นำทางศาสนาต่าง ๆ เป็นต้น

ค่านิยมของสังคมไทยในปัจจุบัน

ค่านิยม ๑๒ ประการของสังคมไทยในปัจจุบันนี้(พ.ศ.๒๕๕๗) ซึ่งเป็นค่านิยมหลักของคนไทย เพราะการสร้างค่านิยมหลักของคนไทย ตามนโยบายของรัฐบาลคณะรักษาความสงบแห่งชาติ(คสช.) เพื่อสร้างสรรค์ประเทศไทยให้เข้มแข็ง ต้องสร้างค่านิยมใหม่ให้คนไทย ดังคำประกาศของรัฐบาลได้ประกาศไว้อย่างเป็นทางการ ดังนี้

๑. มีความรักชาติศาสนา และพระมหากษัตริย์
๒. ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน
๓. กตัญญูต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์
๔. ใฝ่หาความรู้ หมั่นศึกษาเล่าเรียนทั้งทางตรงและทางอ้อม
๕. รักษาวัฒนธรรมประเพณีไทย
๖. มีศีลธรรม รักษาความซื่อสัตย์
๗. เข้าใจการเรียนรู้ประชาธิปไตย
๘. มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย ผู้น้อยรู้จักการเคารพผู้ใหญ่
๙. มีสติรู้ตัว รู้คิด รู้ทำ
๑๐. รู้จักดำรงตนอยู่โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
๑๑. มีความเข้มแข็งทั้งร่างกายและจิตใจ ไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจฝ่ายต่ำ
๑๒. คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าผลประโยชน์ของตนเอง

ทั้งหมดนี้คือค่านิยมหลักของคนในชาติ ยึดมั่นตามหลักค่านิยมของชาติที่เน้นทั้งเรื่องการพัฒนาตัวเองทั้งในด้านความสามารถทั้งคุณธรรม ศีลธรรมเพื่อร่วมมือกันทำให้ชาติบ้านเมือง และส่วนรวมเข้มแข็งดีขึ้นเหล่านี้ล้วนดีทั้งนั้น ต้องเผยแพร่ให้ขึ้นใจให้ฝังใจ วันใดคนไทยเข้มแข็ง ชาติเราก็เข้มแข็งด้วย

ที่มาของค่านิยมในสังคมไทย

ที่มาของค่านิยมของสังคมไทยนั้น มีที่มาหลายด้านด้วยกัน ดังจะกล่าวได้ ดังนี้คือ^๕

๑. ศาสนาพุทธ คนไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ (๙๕.๔%) และปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา พุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิดจนตาย มีการอบรมสั่งสอนศีลธรรมหรือหลักธรรมทางพุทธศาสนาให้แก่บุตรหลานตั้งแต่เล็ก ๆ พุทธศาสนาจึงสร้างค่านิยมในสังคมไทย เช่น การทำบุญ ความซื่อสัตย์ ความสามัคคี การเคารพผู้ใหญ่ เคารพผู้อาวุโส เป็นต้น

๒. ศาสนาพราหมณ์ พิธีการและพระราชพิธีต่าง ๆ ซึ่งเป็นประเพณีตามลัทธิพราหมณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอาบน้ำในพิธีการต่าง ๆ หรือพิธีสรงน้ำ ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยอย่างมาก ศาสนาพราหมณ์จึงสร้างค่านิยมในสังคมไทย เช่น คนไทยชอบจัดงานพิธีต่าง ๆ เป็นต้นว่า พิธีรดน้ำในการสมรส พิธีวางศิลาฤกษ์ พิธีอาบน้ำศพ และพิธีทำขวัญนาค เป็นต้น

๓. ระบบศักดินา สังคมไทยผูกพันกับระบบศักดินามาเป็นเวลานาน ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ระบบศักดินาจึงมีบทบาทสำคัญมากในการสร้างค่านิยมของสังคมไทย เช่น ค่านิยมของความอยากเป็นเจ้านาย การมียศถาบรรดาศักดิ์ และชอบรับราชการ เป็นต้น

๔. ระบบเกษตรกรรม สังคมไทยเห็นสังคมเกษตรกรรม (Agrarians Society) คนไทยจึงมีความผูกพันกันอย่างใกล้ชิด ตามสภาพของท้องถิ่น คนไทยส่วนใหญ่อยู่ในชนบท ชาวชนบทที่อาศัยอยู่ในละแวกบ้านเดียวกันจะมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ใครได้รับความเดือดร้อนก็จะช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เท่าที่จะช่วยได้

๕. ความเชื่อในอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นผลมาจากความกลัว เช่น กลัวความเจ็บไข้ได้ป่วย กลัวภัยพิบัติต่าง ๆ เป็นต้น จึงมีการกราบไหว้อ้อนวอนขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองป้องกันภัยต่าง ๆ ทำให้คนไทยมีค่านิยมในเรื่องการกราบไหว้บูชาภูเข่า ต้นไม้ สัตว์ที่มีลักษณะผิดจากสภาพปกติธรรมดา จึงเป็นที่มาของความเชื่อในอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ค่านิยมทั่ว ๆ ไปของสังคมไทย

ค่านิยมทั่ว ๆ ไปของสังคมไทยในปัจจุบันนี้ มีมากมายหลายประการด้วยกัน ซึ่งพอจะนำมากล่าวไว้ในนี้ได้ ดังต่อไปนี้ คือ^๖

๑. ความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ (The King) พระมหากษัตริย์ทรงเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจของคนทั้งชาติ พระทรงร่วมสุขร่วมทุกข์ เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวของคนไทย ในการปกครอง

^๕ ผศ.ฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ, สังคมไทย, หน้า ๔๑.

^๖ ผศ.ฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ, สังคมไทย, หน้า ๔๒.

แบบระบอบประชาธิปไตยนั้น แม้ว่าพระองค์จะทรงมีอำนาจลดน้อยลง แต่พระบรมเดชานุภาพมิได้ลดน้อยลงด้วยเลย พระองค์ทรงมีบทบาทมากขึ้นในด้านพิธีการ สังคม การปกครอง ทรงเป็นผู้นำทางด้านชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎร พระองค์จะรับพระราชทานสิ่งของเงินทอง ต่าง ๆ ร่วมการกุศลตามพระราชอัธยาศัย แล้วพระราชทานสิ่งของเหล่านั้น ช่วยเหลือคนยากจน ผู้ประสบภัยพิบัติต่าง ๆ ทั้งที่เป็นทหาร ตำรวจ และพลเรือน พระองค์เสด็จเยี่ยมเยียนราษฎรในท้องที่ต่าง ๆ ตลอดถึงท้องถิ่นทุรกันดาร พระองค์ได้พระราชทานทรัพย์สินส่วนพระองค์ เพื่อช่วย เหลือราษฎรอีกด้วย พระองค์ทรงเป็นกำลังสำคัญในการสร้างความสามัคคีในชาติ และการรักษาเอกราชของชาติไทย เพราะคนไทยมีความแตกต่างกันในเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ฯลฯ ต่างก็มีความจงรักภักดีต่อพระองค์ ภาวะสังคมไทยในปัจจุบันนี้ประสบภัยทั้งภายในและภายนอกประเทศนานัปการ แต่สามารถอยู่รอดได้ เพราะคนไทยมีความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ จึงยอมเสียสละทุกอย่าง เพื่อรักษาไว้ซึ่งชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

๒. เรื่องเงินตรา (Money) ด้วยเหตุที่เงินสามารถนำไปใช้แลกเปลี่ยนกับสิ่งของทุกชนิดที่มีอยู่ในโลกนี้ เงินจึงเป็นค่านิยมที่สำคัญยิ่งของสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขณะนี้สังคมปัจจุบันกำลังขึ้นในวัตถุนิยม (Materialism) การที่คนไทยมีค่านิยมในการนับถือเงิน เพราะบุคคลมีเงินได้รับการยกย่องและเคารพนับถืออย่างกว้างขวาง บางครั้งก็ไม่ได้คำนึงว่า ผู้นั้นจะได้เงินมาทำให้ร่ำรวยขึ้นโดยวิธีใดก็ตาม เงินนำมาซึ่งเกียรติยศ อำนาจ และชื่อเสียง บางคนบริจาคเงินเป็นจำนวนมากเพื่อสาธารณกุศล เช่น สร้างอาคารคนไข้ให้โรงพยาบาล หรืออาคารเรียนให้แก่โรงเรียนใดโรงเรียนหนึ่งก็ตาม จะได้รับการประกาศเกียรติคุณต่าง ๆ จนได้รับการยกย่องในสังคม ให้คุณค่าหรือความดีของบุคคลขึ้นอยู่กับเงิน ถือเงินตราเป็นพระเจ้า

คนที่มีฐานะร่ำรวยมักจะได้รับเลือกตั้งให้เป็นผู้นำของชุมชน หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ หรือจังหวัด เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ฯลฯ พ่อค้าคหบดีบางคนที่มีฐานะร่ำรวย จะมีอำนาจและอิทธิพลมากในชุมชนที่ตนอยู่อาศัย สามารถจะย้ายข้าราชการบางคนที่ยึดผลประโยชน์ของเขาได้ เพราะรู้จักกับผู้บังคับบัญชา และเงินเข้าถึง การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกสภาตำบล สมาชิกสภาจังหวัด ฯลฯ ในสังคมไทยก็มีการทุ่มเทเงินชื่อเสียง ยังมีคำพังเพยที่ว่า ใครมีเงินมีทองก็นับเป็นน้องเป็นพี่ แสดงให้เห็นว่า เงินมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนได้ เป็นต้น^๗ อย่างไรก็ตาม เราควรจะช่วยแก้ค่านิยมทางด้านวัตถุเข้าไปสู่ค่านิยมทางด้านจิตใจบ้าง ด้วยการฝึกอบรมเด็ก เยาวชนให้รู้จักเสียสละ ไม่ยึดถือเงินเป็นของตอบแทน

^๗ อานนท์ อาภากริม, มนุษย์กับสังคม : สังคมและวัฒนธรรมไทย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ, ๒๕๑๕), หน้า ๘๙.

ค่าของน้ำใจคนเป็นสิ่งที่ทำได้ยากมากขึ้นทุกวัน คนเราจะต้องรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารีผู้อื่น บางครั้งเงินไม่สามารถซื้อความรักซื้อความซื่อสัตย์ได้ บางคนมีเงินมากมายแต่หาความสุขทางใจไม่ได้เลย ดังนั้น เราอย่าไปลุ่มหลง

๓. อำนาจ (Power) คนทุกคนในสังคมยกย่องอำนาจ การต่อสู้แข่งขันกันทางการเมือง เป็นการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจ (Power) สังคมไทยมีอดีตผูกพันกับระบบศักดินาที่มีการยกย่องอำนาจเป็นเวลานาน และอำนาจเป็นเครื่องมือสำคัญในการควบคุมสังคม จะเห็นได้มากจากระบบราชการ โดยอำนาจจะแผ่อยู่ในตำแหน่ง และตำแหน่งที่มีอำนาจมากในสังคมไทยก็คือ ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี(Prime Minister) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ผู้ว่าราชการจังหวัด ผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติ เป็นต้น นอกจากนี้อำนาจยังบันดาลให้ได้มาซึ่งเงิน เกียรติยศ ชื่อเสียง และอื่น ๆ ดังนั้น อำนาจจึงเป็นค่านิยมที่คนส่วนใหญ่ในสังคมไทยปรารถนา

๔. การทำบุญกุศล (Make Merit) ค่านิยมในเรื่องการทำบุญกุศล ได้รับอิทธิพลโดยตรงจากคำสอนของศาสนาต่าง ๆ ชาวไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ฉะนั้น ศาสนาพุทธจึงมีอิทธิพลในการสร้างค่านิยมเกี่ยวกับการทำบุญกุศล ชาวพุทธมีความเชื่อในเรื่องของกฎแห่งกรรม การเวียนว่ายตายเกิด ชาวพุทธเชื่อว่าการทำบุญกุศลนั้น เป็นกรรมดีที่จะสะสมสร้างไว้แล้วจะส่งผลถึงอนาคตทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ดังนั้น ชาวไทยทั้งที่ร่ำรวยและยากจนจึงนิยมทำบุญกุศล โดยเฉพาะชาวไทยในชนบท ไม่ว่าจะยากจนเท่าไรก็ตาม จะทุ่มเทเงินทองเพื่อทำบุญกุศลโดยไม่กลัวความยากจน เพราะนั่นคือ ความสุขของเขา

พระธรรมโกศาจารย์ หรือหลวงพ่อดุสิตแห่งสวนโมกขพลาราม ท่านได้อธิบายเรื่องการทำบุญและการประกอบกุศลว่า^๔ ตามคำสอนของพระพุทธเจ้าถือว่า การทำบุญที่สูงที่สุดคือการทำคนให้เป็นมนุษย์ให้เขาได้รับความสุขด้วย การมีจิตใจสะอาดปราศจากกิเลส การทำบุญบางอย่าง เช่น การสร้างวัด สร้างโรงเรียน วิทยาลัย หรือมหาวิทยาลัยนั้น เป็นการกุศลจริง แต่ยังไม่สูงนัก อาจจะกลายเป็นผลร้ายแก่สังคมได้ ถ้านักเรียนหรือนักศึกษามีแต่ความรู้อย่างล้นเหลือ เหนือความมีศีลธรรม ไม่ใช่ความรู้ไปในทางที่ถูกต้อง ธรรมะที่ทำให้จิตใจสูงได้แก่ การที่จิตใจสะอาดปราศจากกิเลส เราจะมีโบสถ์สำหรับสวดมนต์ทำพิธีหรือไม่ ก็ไม่สำคัญเท่ากับการทำจิตใจให้สะอาดปราศจากกิเลสทั้งปวง ฉะนั้นการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนของศาสนาต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนได้ปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวันเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อให้เข้าถึงค่านิยมการทำบุญที่ถูกต้อง

^๔ พุทธทาสภิกขุ, การทำบุญทำกุศลที่สูงที่สุด, ความมั่งคั่ง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การพิมพ์พาณิชย์, ๒๕๐๑), หน้า ๑๕๖.

๕. ความสนุกสนาน(Enjoyment) คนไทยรักความสนุก กิจกรรมต่าง ๆ จึงตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความสนุกสนาน การทำบุญการจัดงานพิธีกรรมต่าง ๆ ตลอดถึงการทำงานจะมีความสุขสนุกสนาน สอดแทรกอยู่ด้วยเสมอ คนไทยมีความสนุกสนานมาตั้งแต่เกิดไปจนตาย เช่น งานฉลองวันคล้ายวันเกิด วันโกนจุ้ก งานบวชนาค งานมงคลสมรส งานวันสงกรานต์ งานทำบุญทอดกฐิน ทอดผ้าป่า เป็นต้น ค่านิยมเกี่ยวกับความสนุกสนาน จะเป็นผลกระทบกระเทือนต่อสังคมหลายประการ เช่น ทำให้เกิดความประมาท ขาดความจริงใจในการทำงาน เป็นต้น

ค่านิยมแห่งความสนุกสนานนี้จำเป็นจะต้องแก้ไข เพราะคนจำนวนมากมักนึกถึงความสนุกสนานโดยไม่คิดว่า เป็นการฟุ่มเฟือยเกินไป ทำให้กระทบกระเทือนต่อเศรษฐกิจของครอบครัว รายได้ส่วนบุคคลนำไปสู่ปัญหาครอบครัว และสังคมอย่างต่อเนื่องกัน คนไทยชอบสนุกสนาน แต่ควรพอประมาณ และมีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบสัมมาชีพ เพื่อการกินดีอยู่ดีของครอบครัว

๖. การบริโภคนิยม (Consumerism) คนไทยส่วนใหญ่สนใจเรื่องการบริโภคมาก ชอบเสาะแสวงหาอาหารรับประทานเป็นพิเศษ บริโภคนิยมแบ่งออกเป็น ๓ ประเภทคือ

- การบริโภคอาหารแปลก ๆ เช่น ผัดเผ็ด กบทอด ยำเล็บมือนาง ยำมันสมองลิง เป็นต้น
- การบริโภคอาหารรสจัด เช่น เปรี้ยวจัด เค็มจัด หวานจัด เผ็ดจัด เป็นต้น
- การบริโภคอาหารสด เช่น ผักสด ผลไม้สด เนื้อสด ปลาสด กุ้งสด และหอยสด เป็นต้น

เนื่องจากการบริโภคนิยม เป็นค่านิยมทั่วไปของสังคมไทย ดังนั้น กิจกรรมต่าง ๆ จะผูกพันอยู่กับเรื่องการบริโภคตลอดเวลา เช่น การเลี้ยงฉลองงานสมรส การเลี้ยงฉลองยศ การเลี้ยงฉลองวันคล้ายวันเกิด การเลี้ยงฉลองเพื่อนร่วมรุ่น การเลี้ยงฉลองขึ้นบ้านใหม่ การเลี้ยงฉลองวันปีใหม่ เป็นต้น การบริโภคนิยม ควรควรจะได้รับเปลี่ยนแปลงให้บริโภคอาหารที่มีคุณภาพและประหยัด คนเราจะต้องมีอุดมการณ์ว่า “กินเพื่ออยู่ มิใช่อยู่เพื่อกิน” ถ้าทุกคนช่วยกันประหยัดหรือรัดเข็มขัด ก็ช่วยทำให้รายจ่ายของครอบครัวลดลง รายได้จะเพิ่มมากขึ้น อันนำไปสู่การพัฒนาบุคคลและสังคมด้วย

๗. โหราศาสตร์ (Astrology) เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจและสังคมของคนไทยในปัจจุบัน มีการแข่งขันกันมาก ทำให้เกิดความตึงเครียด และมีความวิตกกังวลเกี่ยวกับโชคชะตาชีวิตของคนทุก ๆ ด้าน จึงต้องแสวงหาความรู้ล่วงหน้าว่า ชะตาชีวิตของตนในอนาคตจะเป็นอย่างไร โหราศาสตร์ จึงได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในสังคมไทย นับตั้งแต่ชนชั้นผู้บริหารประเทศ ไปจนถึงคนธรรมดาสามัญทั่วไป จึงทำให้โหราศาสตร์ มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย เรื่องนี้ควรแก้ไขด้วยด่วน เพราะจะทำให้คนหลงมกมาย เรื่องง่าย ไร้เหตุผล ไม่สมกับเป็นชาวพุทธ ฯลฯ

๘. การจัดงานพิธีต่าง ๆ (Ceremony) คนไทยส่วนใหญ่นิยมจัดงานพิธีในโอกาสต่าง ๆ มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนวงจรชีวิต เช่น งานฉลองวันคล้ายวันเกิด งานบวช

งานสมรส งานขึ้นบ้านใหม่ งานศพ ฯลฯ การจัดงานต่าง ๆ ดังกล่าวมักจะจัดให้ใหญ่โตเพื่อความมีหน้ามีตาของตน ทั้ง ๆ ที่ไม่มีเงินก็ยอมไปกู้ยืมผู้อื่นเข้ามา นับว่าเป็นการไม่สมควรอย่างยิ่ง เปรียบเสมือน “การดำพรึกละลายแม่น้ำ” หลังจากการจัดงานแล้วก็กลายเป็นคนมีหนี้มีสินมากมาย บางคนมีลูก ๓ คนแล้ว ยังใช้หนี้สินไม่หมด เพราะการจัดงานใหญ่โตเหตุเกินฐานะนั่นเอง ค่านิยมในเรื่องนี้ควรจะได้รับแก้ไขใหม่โดยเร็ว เพื่อให้เหมาะสมภาวะเศรษฐกิจของสังคมปัจจุบัน เพราะการจัดงานพิธีการต่าง ๆ นั้น ควรจัดให้ถูกต้องตามประเพณีนิยมของท้องถิ่นนั้น ๆ แต่จะต้องจัดอย่างประหยัด โดยเชิญเฉพาะญาติผู้ใหญ่ พี่น้อง และแขกที่ใกล้ชิดจำนวนหนึ่งเท่านั้นก็เพียงพอแล้ว

๙. ความหรูหรา (Luxurious) คนไทยนิยมแสดงออกซึ่งความหรูหรา เพื่อแสดงให้เห็นว่าสถานภาพทางสังคมของตนสูง เป็นคนชั้นสูง หัวสมัยใหม่ มีเงินมีทอง มีรสนิยมสูง เช่น แสดงออกด้วยการแต่งตัวด้วยของมีค่าราคาแพง จัดงานพิธีใหญ่โต มีเครื่องใช้ต่าง ๆ ราคาแพง ทำงานที่แสดงออกถึงความโก้ เก๋ เด่นดัง เช่น อาชีพนักร้อง พนักงานต้อนรับ เดินแฟชั่น ดาราภาพยนตร์ เป็นต้น ความรุหรูหานี้เป็นค่านิยมที่ควรแก้ไขอย่างรีบด่วน เพราะเป็นการฟุ่มเฟือย บั่นทอนรายได้ของตนเองและครอบครัว ตลอดถึงสังคมด้วย คนร่ำรวยจริง ๆ จะแสดงตนเป็นผ้าซิ่นตีนจกห่อทอง มีความตระหนี่ถี่ถ้วน และมีรายได้สูง สามารถออมทรัพย์ไว้ได้ การแต่งตัวก็แต่งพอควร ไม่ฟุ้งเฟ้อเกินไป

๑๐. ความเป็นปัจเจกภาพ ซึ่งถึงความเป็นตัวของตัวเอง หรือความเป็นไทในตัวเอง คนไทยส่วนใหญ่นิยมความเป็นตัวของตัวเอง แสดงถึงความเป็นอิสระเสรีภาพในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ตามความคิดของตนเอง ถ้ามีความเป็นไทมากเกินไป จะทำให้ขาดความรู้สึกร่วมกัน กับกลุ่มของในสังคม ทำให้ขาดการรวมกลุ่มหรือองค์กร ตลอดถึงการทำงานเป็นหมู่เป็นคณะ หรือเป็นทีม ยังผลเสียหายให้เกิดแก่สังคมอย่างยิ่ง

คนไทยรักอิสรภาพเป็นค่านิยมที่ดี แต่ขณะเดียวกันจะต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวมด้วย เพราะการทำงานเป็นกลุ่มนั้นจะทำให้เกิดพลังในการทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งให้เกิดประสิทธิภาพสูง จะทำให้เกิดผลผลิตสูง และรายได้ก็สูงไปด้วย ประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลายให้ใช้วิธีการรวมกลุ่มจัดตั้งองค์กรต่าง ๆ ขึ้น ประกอบผลผลิตสูง ธุรกิจต่าง ๆ ทำให้ครอบครัวมีรายได้สูง และนำความเจริญทางเศรษฐกิจมาสู่ประเทศไทย

๑๑. ตัวใครตัวมัน เกิดจากภาวะเศรษฐกิจฝืดเคือง สิ่งแวดล้อมสับสน คนตกอยู่ในสภาพลำบาก ทำให้คนไทยส่วนใหญ่รู้สึกนึกถึงตัวเองมากกว่าคนอื่น มุ่งที่จะเอาตัวรอดดังคำพังเพยที่ว่า “รู้รักษาตัวรอดเป็นยอดดี” ค่านิยมตัวใครตัวมันนี้เป็นอันตรายต่อเอกภาพของสังคมเป็นอย่างยิ่ง เช่น ผู้ขายนั่งรถเมล์เห็นคนชรา เด็ก คนพิการ ผู้หญิงอุ้มลูกยืนอยู่ข้าง ๆ ก็ไม่ลุกขึ้นสละที่นั่งให้แก่คนเหล่านั้น เพราะมุ่งแต่ความสบายส่วนตัว เป็นคนเห็นแก่ตัว ชาวบ้านบางคนเห็นโจรผู้ร้ายเดินผ่านไปจาก

ละแวกบ้านของตนก็ไม่แจ้งความ หรือบอกความจริงแก่เจ้าหน้าที่ตำรวจ เพราะเกรงว่าผู้ร้ายจะกลับมา ก่อวินาศภัยอันตรายบ้านของตนได้

ค่านิยมเกี่ยวกับตัวใครตัวมันนี้ เกิดขึ้นในสังคมเมืองมากกว่าชนบท เพราะชาวชนบทส่วนใหญ่ มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่โอบอ้อมอารี ค่านิยมนี้ทำให้คนเห็นแก่ตัว พ่อแม่ ครูอาจารย์จะต้องฝึกอบรมเด็ก ให้มีความเสียสละ รู้จักบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น ฝึกให้เป็นคนรู้จักให้และรู้จักรับ ตลอดจนมารยาท ต่าง ๆ ในสังคม รู้จักป้องกันความปลอดภัยให้ครอบครัว หมู่บ้านและประเทศชาติ

๑๒. การพนัน (Gambling) คนไทยนิยมเล่นการพนันตั้งแต่เล็กจนใหญ่ การพนันที่จัดทำ เป็นล่ำเป็นสันและมีผู้เล่นจำนวนมากคือ การเล่นสลากกินแบ่งรัฐ การเล่นหวยใต้ดินและบนดิน การเล่นไพ่ เล่นถั่ว โป ไฮโล รัมมี่ การเล่นสลากกินรวบ เป็นต้น ทั้งนี้เพราะคนไทยโดยเฉพาะชาวไร่ ชาวนาชาวชนบทนั้น มีเวลาว่างมาก จึงใช้เวลาว่างไปเล่นการพนัน หวังร่ำรวย ไม่อยากทำงาน การพนัน เป็นสิ่งชั่วร้าย เป็นพฤติกรรมที่ไม่ดี ผิดศีลธรรม และทำให้เกิดการทุจริต คดโกงต่าง ๆ เป็นตัวอย่าง ไม่ดี และเป็นตัวการอันหนึ่งที่ทำให้เกิดการลักเล็กขโมยน้อยขึ้นในสังคม

รัฐบาลควรวางมาตรการสำคัญให้ประชาชนเลิกเล่นการพนัน ให้ตำรวจทำการปราบปราม อย่างจริงจัง และควรจะยกเลิกสลากกินแบ่งรัฐบาล เพราะคนยิ่งจนมากเท่าไร ยิ่งมีความอยากเสี่ยงโชค มากเท่านั้น สลากกินแบ่งรัฐบาลยังมีผลสืบต่อให้คนเล่นสลากกินรวบกันทั่วไป โดยเฉพาะในต่างจังหวัด ฉะนั้น เราควรรีบแก้ไขค่านิยมการเล่นพนัน โดยบิดามารดา ผู้ปกครอง ครูอาจารย์ คอยอบรมสั่งสอน เด็กให้รู้ถึงผลร้ายของการเล่นพนันและฝึกให้รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ด้วย

๑๓. การขาดระเบียบวินัย (Disorganization) คนไทยชอบทำอะไรเพื่อความพอใจของตนเอง มากกว่าส่วนรวม โดยไม่คำนึงถึงผลที่ผู้อื่นจะได้รับ การขาดระเบียบวินัยจะเห็นได้จากกิจกรรม หลายอย่าง เช่น การขับรถบนท้องถนนแล้วแซงซ้ายแซงขวา จอดรถในที่ห้ามจอด ไม่ปฏิบัติตามกฎจราจร จนทำให้เกิดปัญหาขึ้นมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตกรุงเทพฯ คนไทยขาดวินัยในตัวเอง มาก และไม่นิยมปฏิบัติตามระเบียบวินัยของส่วนร่วมด้วย จึงก่อให้เกิดความเสื่อมเสียขึ้นในสังคม ทั้งนี้ เพราะขาดการฝึกอบรมจากครอบครัว โรงเรียน และสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ภาวะสังคมพินาศก็จะเกิดจาก คนขาดระเบียบวินัยนี้เอง ดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องฝึก อบรมให้เด็กรู้จักปฏิบัติตามระเบียบวินัย กฎกติกาของสังคม และผู้ใหญ่ก็ต้องทำตัวอย่างเป็นตัวอย่างที่ดีงามในเรื่องระเบียบวินัย ให้เยาวชน รุ่นหลังได้ดู และปฏิบัติตามอีกด้วย

๑๔. ไทยมุง (Curious Spectators) คนไทยส่วนใหญ่ชอบสนใจต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เช่น รถชนกัน ไฟไหม้ การทะเลาะวิวาทชกต่อยกัน เป็นต้น คนจะมามุงกันดูด้วยความสนใจ จนเรียก ติดปากว่า ไทยมุง และ นอกจากนี้ยังชอบสอดรู้สอดเห็นสนใจเรื่องของชาวบ้านของผู้อื่นเขาอีกด้วย

ค่านิยมนี้ไม่สู้จะดีนัก เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นทั่ว ๆ ไป แต่มีผลเสียที่จะทำให้เกิดปัญหาสังคมเช่นกัน กรณีไฟไหม้ คนมุงดูมากจนกระทั่งรถดับเพลิงตำรวจทำงานไม่สะดวก จึงทำให้ไฟไหม้ลุกลามมากขึ้น ฉะนั้น เราควรจะเลิกค่านิยมไทยมุงเสีย

๑๕. ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ (Generosity) คนไทยนิยมเลี้ยงหรือต้อนรับแขกไปใครมาหาสู่ ด้วยการเลี้ยงเครื่องดื่ม เช่น น้ำอัดลม น้ำมะพร้าว น้ำหวาน น้ำเย็น หรือบางครั้งก็เลี้ยงอาหารหนัก โดยถือเป็นธรรมเนียมไทยแท้แต่โบราณ ใครมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ ชาวชนบทจะมีน้ำใจเอื้อเฟื้อมาก แม้คนแปลกหน้าไม่รู้จักกันมาก่อน ก็ต้อนรับด้วยการเลี้ยงน้ำหรือผลไม้ต่าง ๆ ที่ตนมีอยู่ ถ้าเป็นที่รู้จัก ยิ่งเอื้อเฟื้อมากขึ้น หากเป็นฤดูผลไม้จะจัดผลไม้ให้เป็นของฝากติดไม้ติดมือกลับบ้านอีกด้วย ค่านิยมนี้ ควรจะส่งเสริมให้คงมีอยู่ตลอดไป เพื่อให้เป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทย แต่ควรปรับปรุงแก้ไข คือ ให้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ตามอัตภาพของตน อย่าให้มากเกินไป จนทำให้เป็นผลกระทบกระเทือนต่อ รายได้และครอบครัวของตน

๑๖. การศึกษา (Education) คนไทยนิยมส่งบุตรหลานของตนเข้าศึกษาต่อในโรงเรียน วิทยาลัย และมหาวิทยาลัย เท่าที่สภาวะเศรษฐกิจของตนจะอำนวยให้ แต่เดิมมาคนไทยนิยมยกย่อง คนที่ได้รับการการศึกษาสูง เพราะอยากเป็นเจ้าคนนายคน หรือรับราชการ ทว่า ณ ปัจจุบันนี้ ความอยากเป็นเจ้านายได้ลดน้อยลงไปพอสมควร โดยเฉพาะอย่างคนในเมืองหลวง แต่คนในชนบท ยังนิยมชื่นชมอยู่ คนไทยจำนวนไม่น้อย นิยมในเรื่องวุฒิทางการศึกษา มากกว่าประสบการณ์ (Experience) การรับสมัครงานทั่วไปจึงมักพิจารณาวุฒิการศึกษา หรือปริญญาบัตรเป็นเกณฑ์ อันดับแรก เพราะการศึกษาเป็นหัวใจในการพัฒนาคนและประเทศชาติ ฉะนั้น ค่านิยมด้านการศึกษา จะไม่เสื่อมสลายไปจากสังคมไทย

๑๗. ระบบอาวุโส (Senior system) คนไทยเคารพนับถือผู้มีอาวุโสมาตั้งแต่โบราณกาล บุคคลที่มีอายุมากกว่าก็จะเรียกลุง ป้า น้า อา พี่ ทั้ง ๆ ที่ไม่ได้มีระบบเครือญาติกันแต่อย่างไร ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นญาติพี่น้องกัน มีความเป็นกันเอง ซึ่งจะนำไปสู่ความสามัคคีกันภายในชาติ ระบบอาวุโสอีกอย่างหนึ่งก็คือ การที่อยู่นานกว่า ทำงานนานกว่า หรือแก่กว่า พรรชามากกว่า ก็จะได้รับยกย่องด้วย แต่บุคคลบางคนใช้ค่านิยมเกี่ยวกับระบบอาวุโสไม่ถูกต้องไปปฏิบัติในหน่วยราชการ บริษัทห้างร้าน เอกชน รัฐวิสาหกิจ หรือองค์กรต่าง ๆ กล่าวคือ ไม่ยอมเป็นผู้ตามหรือเชื่อในเหตุผลของผู้อ่อนวัยกว่า แต่มีวุฒิทางการศึกษาสูงกว่า หวงตำแหน่งของตน ไม่คัดเลือกบุคคลที่มีความรู้สามารถ และอ่อนวัยมาทำงานในหน้าที่ที่สูงกว่าตน แต่จะคัดตามระบบอาวุโส อันเป็นผลเสียต่องานนั้น ๆ ได้ ฉะนั้น ระบบอาวุโสจะต้องได้รับการแก้ไขให้เหมาะสม เมื่อนำมาใช้ในการปฏิบัติงาน ก็จะก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่สังคมและส่วนรวมมากยิ่งขึ้นด้วย

๑๘. ชาตินิยม(Nationalism) คนไทยนั้น ส่วนมากมีชาตินิยมยังไม่ถึงขั้นสุดสายหรือสุดโต่ง (Extreme) เหมือนกับชาวญี่ปุ่น ชาวเยอรมัน ชาวยิว ชาวจีน ชาวอินเดีย คนไทยบางคนทำอะไรเพื่อประโยชน์ส่วนตัว ไม่คำนึงถึงชาติบ้านเมือง เช่นการปลอมแปลงบัตรประจำตัวประชาชนให้คนต่างชาติ ลักลอบนำคนต่างชาติเข้ามาในเมืองไทยเป็นต้น หรือการส่งข่าวลับให้แก่คนต่างชาติ ยอมเป็นเครื่องมือให้แก่ฝ่ายตรงข้ามในการโฆษณาชวนเชื่อ เพื่อยุแยะให้แตกแยกกัน ตัวอย่างเช่นนี้ชี้ให้เห็นชัดเจนว่า เป็นคนไม่รักชาติ ขาดความจงรักภักดีต่อมาตุภูมิของตน นับเป็นคนอันตรายอย่างยิ่งต่อสังคมไทย จำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องปลูกฝังอบรมสั่งสอนเด็ก และเยาวชนทั้งหลาย ให้เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในเอกราชความเป็นชาติไทย และมาตุภูมิของคนไทย มีความซาบซึ้งในวีรกรรมของพระมหากษัตริย์ วีรบุรุษ วีรสตรีไทย ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ช่วยกันป้องกันรักษาความมั่นคงภายในชาติไทย รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อชาติ ยอมอุทิศทรัพย์สิน ร่างกายและจิตใจให้กับชาติคนไทยทุกคนต้องยึดถือปฏิบัติตามคำขวัญที่ว่า “ไทยทำไทยใช้ไทยเจริญ”

บทสรุป (Conclusion)

ดังนั้น **ค่านิยม (Value)** จึงมีความจำเป็นและสำคัญมากในสังคมยุคปัจจุบัน เพราะมีผลกระทบกระเทือนถึงความเจริญก้าวหน้า และความเสื่อมเสียของสังคมและความมั่นคงของชาติมาก กล่าวคือ สังคมที่มีค่านิยมที่เหมาะสมและถูกต้อง เช่น ความซื่อสัตย์ ความขยันหมั่นเพียร ความเสียสละ ความมีระเบียบวินัย ความสามัคคี ความปรองดอง ความมีจิตอาสา และความอดทน เป็นต้น สังคมนั้นย่อมจะมีความเจริญก้าวหน้าอย่างแน่นอน สังคมใดที่มีค่านิยมไม่เหมาะสม เช่น มีการเล่นพนัน ขาดระเบียบวินัย ไร้ความสามัคคี อยู่อย่างตัวใครตัวมัน ฯลฯ สังคมนั้น จะเสื่อมถอยลงและขาดความมั่นคงขึ้นภายในชาติ ดังนั้น ถ้าค่านิยมของสังคมเปลี่ยนแปลงไป ก็จะทำให้สังคม และวัฒนธรรมของสังคมเปลี่ยนแปลงไปด้วย

กระบวนการสังคม ซึ่งหมายถึง รูปแบบของการปฏิสัมพันธ์ที่ปรากฏอยู่เสมอในการดำเนินชีวิตของสมาชิกในสังคม ซึ่งจำแนกออกเป็น ๓ รูปแบบ คือ ความร่วมมือ การแข่งขัน และความขัดแย้ง ความร่วมมือ หมายถึงการร่วมงานหรือการทำกิจกรรมต่างๆ ระหว่างสมาชิก เพื่อให้บรรลุจุดหมายร่วมกัน รูปแบบของความร่วมมือในแต่ละกลุ่ม สังคมจะมีความแตกต่างกันไปตามวัฒนธรรม ความร่วมมือเกิดขึ้นทั้งในกลุ่มสมาชิกที่มีลักษณะร่วมกัน หรือในสมาชิกที่มีความแตกต่างกัน แต่จำเป็นต้องพึ่งพิงผลประโยชน์ร่วมกันซึ่งมีปรากฏอยู่มากในสังคมปัจจุบัน

การเสียระบบทางสังคม กับการปรับตัวของสมาชิกในสังคมนั้น ได้มุ่งวิเคราะห์ถึงอัตราความไม่สมดุลระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม กับการปรับตัวของสมาชิกในสังคม ซึ่งถือว่า ภาวะ

ที่สมาชิกไม่อาจปรับตัวต่อบรรทัดฐานหรือวัฒนธรรมใหม่ เป็นภาวะการณ์เสียระบบทางสังคมเรียกว่า วัฒนธรรมล่า (Cultural Lag) อันเป็นปัญหาจากการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เช่น การประดิษฐ์ และการแพร่กระจายวัฒนธรรมของสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง อันทำให้เกิดปัญหาวัฒนธรรมล่าแก่สมาชิกในสังคม

การเสียระบบทางสังคมกับปัญหาสังคม เป็นการอธิบายถึงภาวะของสังคมที่มีการเสียระบบทางสังคมว่า อาจเกิดขึ้นจากการที่สมาชิกมีความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมจรรยา หรือเกิดจากการที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่โครงสร้างอันสลับซับซ้อนขึ้น ซึ่งนำไปสู่ภาวะของการเสียระบบทางสังคม ๓ ประการ คือ ภาวะของการไร้บรรทัดฐานทางสังคม ภาวะของความขัดแย้งทางวัฒนธรรม และภาวะความล้มเหลวในการควบคุมทางสังคม

ในปัจจุบัน สังคมได้พยายามสร้างบรรทัดฐานที่จะป้องกัน หรือบรรเทาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น โดยการปรับตัวเข้าหากัน เนื่องจากคู่กรณียังมีความต้องการ ที่จะพึงพิงผลประโยชน์ระหว่างกันซึ่งเรียกว่า การผ่อนปรนเข้าหากัน ทั้งนี้การผ่อนปรนเข้าหากันอาจกระทำได้หลายวิธี เช่น การหันเหความสนใจของผู้ที่เราขัดแย้งอยู่ด้วยนั้น โดยการสร้างความขัดแย้งกับผู้อื่นเข้าแทนที่ การร่วมกันสร้างบรรทัดฐานใหม่ เพื่อบรรเทาความขัดแย้ง โดยการใช้อำนาจบังคับ และโดยการร่วมลดเป้าหมายของกันและกันลงที่เรียกว่า การประนีประนอม (Compromise) และการสร้างค่านิยมใหม่ ๆ (Values) เป็นต้น อย่างที่รัฐบาลปัจจุบันกำลังดำเนินการอยู่ในปัจจุบันถือว่าเป็นอีกบรรทัดฐานหนึ่งที่จะนำไปสู่ความสามัคคีและความปรองดองของคนในชาติ ซึ่งกระทำได้โดยการมีเจรจาร่วมกันโดยตรง หรือโดยการให้บุคคลที่สามเข้ามาช่วยไกล่เกลี่ย หรือโดยการใช้ศาลเป็นผู้ตัดสิน ที่เรียกว่า การอนุญาโตตุลาการ เป็นต้น

บรรณานุกรม

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์ บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๖.

พระเทพเวที(ประยุทธิ์ ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ(สสส.) กรุงเทพฯ ๒๕๔๙.

พระครูปริยัติกิตติธำรง, รศ.ดร., (ทองขาว กิตติธโร), การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและปัญหาสังคม กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท จรัสสินทวงศ์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๖๑.

_____. **สถาบันสังคม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท จรัสสินทวงศ์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๖๑.

พุทธทาสภิกขุ. **การทำบุญทำกุศลที่สูงสุด, ความมั่งงาย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การพิมพ์พาณิชย์, ๒๕๐๑), หน้า ๑๕๖

สุพัตรา สุภาพ. **สังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓.

ผศ. ฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ. **สังคมไทย** . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, ๒๕๒๒.

อานนท์ อาภาภิรม. **มนุษย์กับสังคม : สังคมและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ๒๕๑๕.

_____. **สังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕.

Ogburn, William F., **Social Change**, (N.Y. : The Viking Press, Inc., 1927.

Darwin, Charles. **The Problems of World Population**. London : Cambridge University Press, 1958.

Horton, P.B. and Chester L. Hunt **Sociology**, (Mc. Graw-Hill Inc., 1972.

Durkheim, Emile. **On the Division of Labor in Society**. New York : Macmillan Press, 1933.

Spencer, Herbert. **The Evolution of Societies** in Social Change: Sources, Pattern. Edited by Amitai Etzioni. New York : Basic Books, 1973.

<http://www.moe.go.th/moe/news/detail.php/?NewsID=hotnews>

การพัฒนาวัดตามหลักภูมิสถาปัตยกรรมเพื่อให้เกิดพลังความเชื่อมโยง

พระศรีพัชรโรดม, ดร.,

พระสุธีวรารักษ์, ดร.

วิทยาลัยสงฆ์พืชมงคลเมืองเพชรบุรี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

วัดในอดีตเป็นที่อาศัยพึ่งพิงทั้งกายและทางจิตใจ พื้นที่ทางกายภาพ เช่น วัดเป็นที่ร่มเย็น มีร่มไม้ เป็นที่พักผ่อนของคนเดินทาง เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนที่อยู่บริเวณโดยรอบวัดมีสิ่งก่อสร้างที่เป็นศาสนสถานที่เกิดมาจากความเชื่อมโยง จึงมีความงดงามด้านสถาปัตยกรรมและการตกแต่ง เป็นที่เจริญตา และเป็นที่เจริญทางด้านจิตใจ เช่น วัดเป็นที่พึ่งพิงธรรม ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เป็นที่รักษาศีล เป็นที่ศึกษาบวชเรียนของบุตรหลาน นอกจากนั้นยังเป็นแหล่งปลูกสมุนไพร ที่เครื่องใช้ในการจัดงาน พิธีต่าง ๆ และเป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ทางด้านวิชาต่าง ๆ

วัดไทยมีองค์ประกอบหลัก ได้แก่ ชุมประต้วัด บริเวณลานวัด กำแพงวัด โบสถ์ วิหาร เจดีย์ ศาลาการเปรียญ ฌาปนสถาน ศาลาบำเพ็ญกุศล กุฏิ เป็นต้น ทั้งหมดนี้มีการวางแผนผังกำหนดรูปแบบทางภูมิสถาปัตยกรรมและทางสถาปัตยกรรม เป็นรูปแบบภูมิทัศน์ตามประเพณีทางพระพุทธศาสนา ตามสภาพภูมิอากาศและภูมิประเทศ เน้นประโยชน์การใช้สอยตามสภาพสังคมในสมัยนั้น ๆ โดยคำนึงถึงความสวยงาม ความเด่นชัดสวยงาม ความเป็นปูชนียสถาน วัดจึงเป็นสถานที่ทำให้เกิดความเชื่อมโยงของคนไทยในสมัยนั้น

ปัจจุบันสภาพสังคมที่ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก การใช้พื้นที่ทางด้านกายภาพและการก่อสร้างอาคารภายในวัดจึงขาดหลักการวางแผนผังต่าง ๆ มีการใช้พื้นที่เพื่อหารายได้มากขึ้น ในขณะที่เดียวกันที่ไม่มีการวางแผนจัดระเบียบการก่อสร้างที่ไม่คำนึงถึงภูมิทัศน์ของสถานที่ ก่อให้เกิดความเสียหายต่าง ๆ การก่อสร้างอาคารที่บดบังทัศนียภาพหรือสร้างความขัดแย้ง โดยรูปแบบสถาปัตยกรรม ทำให้พื้นที่วัดที่ใช้เพื่อเจริญศรัทธาสูญหายไปมาก จึงน่าที่จะหาแนวทางการพัฒนา การบริการการจัดการให้วัดในปัจจุบันยังคงรักษานูรักษ์ หรือปรับปรุงแก้ไข ภูมิทัศน์ด้วยการกำหนดหลักเกณฑ์ต่าง ๆ การวางแผนผัง คำแนะนำเรื่องควรหรือไม่ควรในการก่อสร้างอาคารต่างในวัด เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อไม่ให้วัดดูเสื่อมโทรม มองแล้วไม่น่าเชื่อมโยง

แนวทางการพัฒนาวัด

ภูมิสถาปัตยกรรมของวัด เป็นคำที่ประดิษฐ์โดยอาศัยหลักวิชาแบบสมัยใหม่และอาศัยความรู้ในทางการจัดภูมิทัศน์ การจัดวางแผนผังวัดที่เป็นไปตามหลักวิชาทางสถาปัตยกรรมโดยสถาปนิก ครั้นรวมเป็นคำว่า ภูมิสถาปัตยกรรมของวัด จึงหมายถึงการก่อสร้างวัดที่อาศัยความรู้ทางภูมิทัศน์^๑ ที่มุ่งการทำพื้นที่ให้เป็นพื้นที่สีเขียวเป็นหลักและการจัดวางแผนผังวัด แต่คำว่า “วัด” ที่มีศึกษาจาก คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนานั้น เป็นสิ่งที่สะท้อนทั้งหลักการจัดภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมอยู่แต่เดิมแล้ว เพียงแต่การขาดการอธิบาย การวิเคราะห์ อภิปรายในเชิงวิชาการเท่านั้น เพราะหากนับตั้งแต่สมัยที่ พระพุทธองค์ ตรัสรู้ และทรงจำพรรษาแรก ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวันเพื่อแสดงธรรมโปรดปัญจวัคคีย์^๒ เป็นต้นมา ได้มีวิวัฒนาการของวัดอย่างชัดเจนในพระราชนิพนธ์ โดยวัดในพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น เป็นครั้งแรกหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงรับ “เวฬุวัน” หรือสวนไผ่ของพระเจ้าพิมพิสารเป็นสังฆาวาส เป็นแห่งแรกในพระพุทธศาสนา ซึ่งหลัก ๆ อาศัยการพิจารณาว่าต้องเป็นสถานที่ที่ไม่ใกล้หรือไกลจาก ชุมชนมากนัก การคมนาคมสะดวก ประชาชนผู้ศรัทธาสามารถจะหาเวลาไปสนทนาพบปะได้ ไม่พลุกพล่านในเวลากลางวันสงบสงัดในเวลากลางคืน

แนวทางการพัฒนาวัดด้านอาคารสถานที่

แผนผังการพัฒนาวัด มีการคำนึงถึงหลักการสำคัญของความเป็นภูมิสถาปัตยกรรม และศิลปกรรมแบบไทยและความสำคัญทางประวัติศาสตร์ คือ วัดที่ถูกการสร้าง หรือบูรณะโดยกษัตริย์ทำให้วัดหลวง เหล่านี้ได้มีแบ่งแยกเขตพุทธาวาส และสังฆาวาสออกจากกันอย่างชัดเจน โดยเขตพุทธาวาส มีการสร้างกำแพงล้อมรอบแบ่งพื้นที่ออกจากบริเวณโดยรอบชัดเจน หรือมีแนวกำแพงกั้นเขตแดนไว้เป็นหลักฐาน เพื่อกำหนดเป็นเขตที่มีการจัดแผนผังวัดตามคติจักรวาล ซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนจากรูปแบบการวางตำแหน่งอาคารสำคัญได้แก่ พระอุโบสถ วิหาร และเจดีย์ ในแนวกว้างกลางของวัดที่เรียงตัวกันไปตามทิศตะวันออก ตะวันตกเพื่อใช้เป็นศูนย์กลางหลักของวัด ส่วนอาคารรองได้เรียงกันในด้านทิศเหนือและใต้ เช่น พระอุโบสถ อาคารที่ใช้ประกอบพิธีกรรม ในการทำสังฆกรรม หอระฆัง อาคารที่ใช้เป็นเครื่องตีบอกเวลา สำหรับพระภิกษุสงฆ์ อาคารอื่นๆ เช่น ศาลาราย อาคารที่ใช้เป็นที่นั่งพักของ ผู้มาเยือนศาลาทิศ อาคารที่ใช้ล้อมอาคารสำคัญสำหรับให้ภุคฆ์สวดมนต์ หรือบางแห่งก็จะมีพระระเบียง

^๑ พระมหาธนกร กิตติปัญญา “แนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยววิถีพุทธตามหลักภูมิสถาปัตยกรรม”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต* สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๕), หน้า ๒๑๑.

^๒ พระพุทธโฆสจารย์, *ญาณไทยปกรณ*, จัดพิมพ์ขึ้นในงานสมโภชพระอารามหลวง ครบ ๒๐๕ ปีและงานสมโภชสุพรรณบัฏ สมเด็จพระพุทธเจ้าจารย์ อุปเสณมหาเถระ, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ., ๒๕๓๔.), หน้า ๔๒.

คือ อาคารที่ล้อมอาคารหลักสำคัญ หรือหลักแสดงขอบเขตแห่งพุทธาวาสหรือประกอบเพื่อให้ผังรวมสมบูรณ์สำหรับอาคารประเภทอื่น ๆ^๓

การจัดวางแผนผังวัด ในเขตพุทธาวาสสำหรับวัดหลวงหรือวัดสำคัญ ที่สร้างหรือบูรณะโดยกษัตริย์นั้นที่หลงเหลือมาจนถึงปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงจากการสร้างอาคารเพิ่มในบางส่วน แต่มีผลกระทบต่อผังวัดโดยรวมไม่มากนักแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญ ตามลักษณะของจักรวาลคติตามการรับรู้ในเชิงสัญลักษณ์ของคนไทยในอดีตส่วนที่มีลักษณะร่วมคืออาคารสำคัญ เป็นจุดหมายที่กลมกลืนกับธรรมชาติ ได้แก่ พระโอสถ พระวิหาร พระเจดีย์ ซึ่งมีสระน้ำต้นไม้และท้องฟ้าเป็นองค์ประกอบที่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน และมีการวางแผนในการจัดพื้นที่ใช้สอยอย่างเป็นระบบ เช่น การสร้างอาคารสถานที่ การจัดระบบแผนผัง มีการแบ่งพื้นที่เป็นสัดส่วนคือเขตพุทธาวาส สังฆาวาส และเขตพื้นที่ใช้ประโยชน์ทางสังคมและวัฒนธรรม การจัดทำผังการใช้สอยพื้นที่ของวัดตามบทบาทหน้าที่^๔

แผนผังของวัดตามคติจักรวาลดังกล่าวนี้ ถือเป็นส่วนสำคัญที่สุดที่ได้กลายมาเป็นเสมือนสิ่งที่กำหนดบทบาทความเชื่อและวิถีชีวิตของคนไทยไปด้วย ในขณะเดียวกันเนื่องจากเมื่อเขตพุทธาวาสหมายถึงพุทธภูมิหรือที่อยู่พระพุทธเจ้าผู้ที่บริสุทธิหรือผู้รู้แจ้งแล้ว ดังนั้น ในเขตพุทธาวาสจึงเป็นเสมือนหนึ่งเป็นพื้นที่ที่บริสุทธิ หรืออีกนัยหนึ่งหมายถึงสวรรค์ตามความเชื่อของโลกทัศน์คนไทย ดังนั้นคนไทยจึงให้ความสำคัญ ศาสนสถานและเชื่อว่าการเข้าสู่เขตพุทธาวาสเป็นการเข้าสู่พื้นที่ที่บริสุทธิ เข้าใกล้สภาวะของการนิพพาน ซึ่งในส่วนนี้สามารถจัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวได้ตามช่วงเวลาและบริเวณพื้นที่ที่เหมาะสม

เขตสังฆาวาส มาจากคำว่า สงฆ์ กับคำว่า อาวาส หมายถึง พื้นที่อันเป็นที่ตั้งของอาคารไม่เกี่ยวเนื่องกับกิจกรรมและวัตรปฏิบัติของสงฆ์ ได้แก่ กุฏิ อาคาร ที่ใช้สำหรับพาศิษย์หลับนอนกับปิยะกุฏิ โรงเก็บอาหารหอนัน อาครที่ใช้เป็นที่ฉันภัตตาหาร วัจจกุฏิ อาคารสำหรับใช้ขับถ่าย ศาลาการเปรียญอาคารที่ใช้เป็นที่เรียนหนังสือของพระสงฆ์หรือไตรอาคารที่ใช้เก็บรักษาคัมภีร์ทางศาสนา ชันดาหาร โรงรักษาไฟและตม้มน้ำธรรมศาลาโรงเทศนาธรรม เป็นต้น ส่วนใหญ่มักแยกกันจากเขตพุทธาวาสอย่างเด็ดขาด แต่มักมีทางเชื่อมเหมือนกันได้โดยง่าย ในอดีตเขตสังฆาวาสอาจใช้เป็นที่อยู่อาศัยของภิกษุสงฆ์สามเณรและเป็นที่เรียนของเด็กวัดไปด้วย โดยเฉพาะกุฏิถือเป็นอาคารหลักสำคัญ โดยมีอาคารประเภทอื่นประกอบเพื่อประโยชน์ใช้สอยที่เกี่ยวข้องกันส่วนใหญ่ไม่มีกฎเกณฑ์การวางแผน

^๓ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), วัดสร้างสุขโลกแห่งสปปายะ, (กรุงเทพมหานคร : โครงการวัดสร้างสุข สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น), ๒๕๕๙), หน้า ๙.

^๔ กองพุทธศาสนสถาน, คู่มือการพัฒนาวัดสู่ความเป็นมาตรฐานกองพุทธศาสนสถาน, สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, (๓๐ กันยายน ๒๕๕๔), หน้า ๖.

มากนักนอกจากบางประเภทของวัดชั้นของวัดที่ตั้ง รวมทั้งขนาดยังมีผลต่อการจัดวางผังของเขตนี้ กล่าวคือหากเป็นวัดราษฎร์ขนาดเล็กอยู่ในแถบถิ่นชนบทนิยมวางตัวกุฏิกระจายตัวเป็นหลัง ๆ อาคารที่เป็นองค์ประกอบรองหลังอื่นๆก็จะจัดวางอยู่ในตำแหน่งที่สะดวกต่อการใช้สอยของพระภิกษุ

ในส่วนการจัดพื้นที่ระหว่างเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสนั้น แบ่งโดยการจัดวางกลุ่มอาคารในเขตพุทธาวาสไว้กลางวัดส่วนอาคารในเขตสังฆาวาสได้แยกออกมาอย่างชัดเจนทั้งลักษณะของอาคารที่ต่างกันโดยเขตสังฆาวาสจะติดกับกำแพงวัดและมีการเว้นพื้นที่เปิดเป็นที่โล่งสำหรับเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสและแบ่งโดยปลูกต้นไม้บังเขตสังฆาวาสเอาไว้ซึ่งการจัดผังในลักษณะนี้อาจด้วยข้อจำกัดด้านทรัพยากรสิ่งก่อสร้างและพื้นที่ประกอบกับวัดราษฎร์สร้างขึ้นเพื่อสนองความต้องการทางใจของชุมชนและเป็นศูนย์รวมในการพบปะเพื่อประกอบประเพณีพิธีกรรมหรือจัดกิจกรรมการชุมนุมต่าง ๆ ความสะดวกในการติดต่อกับพระสงฆ์ซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกับวัดทำให้พระสงฆ์ได้เป็นที่พึ่งและใกล้ชิดกับชุมชนมากขึ้น^๕

โดยทั่วไปเขตธรณีสงฆ์หรือเขตบริการชุมชนมักตั้งอยู่บริเวณทางเข้าด้านหน้าของวัดเพราะเป็นเขตที่คับคั่งมีเสียงรบกวน และมีเขตพุทธาวาสตั้งอยู่ตรงกลางเป็นพื้นที่คั่นระหว่างเขตธรณีสงฆ์ และเขตสังฆาวาสซึ่งเป็นพื้นที่รโหฐาน ดังนั้นวัดแต่ละแห่งควรมีความตระหนักถึงปัญหาที่มีความแตกต่างกัน แต่ก็มีความคิดเห็นเดียวกันในการใช้ที่ดินและอาคารสิ่งก่อสร้างที่ตั้งผิดเขตที่ควรมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ให้สอดคล้องกับบทบาทหน้าที่ของแต่ละเขต เช่น การปรับเปลี่ยนให้กุฏิที่พักของพระสงฆ์ ที่อยู่ในเขตบริการชุมชนให้เป็นพิพิธภัณฑสถาน หรืออาคารห้องสมุดของวัด อาคารประชาสัมพันธ์ร้านค้า เป็นต้น สำหรับการจัดแบ่งเขตพื้นที่ระหว่างเขตต่างๆ มีแนวทางในการก่อสร้างถนนกำแพงทางเท้าแนวไม้พุ่มหรือไม้ยืนต้นแปลงดอกไม้ คุน้ำ รั้วโปร่งทรงเตี้ยหรือมีการใช้ป้ายแบ่งเขตให้ชัดเจน^๖

การดำเนินงานมีการจัดทำข้อมูลที่เป็นแผนแม่บทเกี่ยวกับการอนุรักษ์และการก่อสร้างอาคารสถานที่อย่างชัดเจน ที่มีความสอดคล้องกับธรรมชาติและอนุรักษ์ไว้ ซึ่งวัฒนธรรมพื้นถิ่นเน้นรักษาความสะอาดมั่นคงแข็งแรงของอาคารเสนาสนะต่าง ๆ ภายในบริเวณวัดการพำนักอาศัยใช้ประโยชน์หรือดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ วัดมีสิ่งปลูกสร้างและอาคารเสนาสนะต่างๆ เพียงพอและเหมาะสมต่อการใช้ประโยชน์และสิ่งแวดล้อมสภาพแวดล้อม สภาพสะอาด มั่นคงแข็งแรงเช่น อุโบสถ กุฏิศาลา ฌาปนสถาน วิหาร ห้องสมุด/พิพิธภัณฑสถานและทางเท้าภายในวัด เจดีย์รั้ววัด/กำแพงวัด เป็นต้น วัดจึงต้องได้รับการพัฒนาในด้านการบูรณปฏิสังขรณ์ให้มีความมั่นคงแข็งแรง ปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์สมกับสภาพพื้นที่

^๕ เรื่องเดียวกัน หน้า ๗.

^๖ ธารณี กฤติยาติศัย, “การออกแบบสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อทุกคนสำหรับศูนย์การค้าชุมชน”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

เพื่อสามารถใช้ประโยชน์ในการดำเนินกิจกรรมได้อย่างสมบูรณ์แบบ พัฒนาวัดเพื่อให้วัดมีสภาพสะอาด สงบและสว่างเพื่อสร้างความสุขทางด้านจิตใจให้กับประชาชนจึงควรพัฒนาวัดแบบบูรณาการโดยระดม การมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนเช่นชุมชนรอบวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่วนราชการหรือสถาบัน ศึกษาเพื่อพัฒนาศาสนสถานมีความสวยงามและมีคุณค่าทางภูมิสถาปัตยกรรมมากขึ้น โดยการจัดทำ แผนพัฒนาวัดในระยะสั้นและระยะยาว

การจัดทำแผนพัฒนาสิ่งก่อสร้างและการใช้ที่ดินในอนาคตโดยเฉพาะการจัดสร้างอาคาร สถานที่ใหม่มีแผนการพัฒนารองรับการก่อสร้างให้สอดคล้องกับพื้นที่ใช้สอยตามเขตต่าง ๆ หรือ การปรับขยายเขตพื้นที่ให้เหมาะสมและเป็นสัดส่วนไว้วางหน้า

การวางแผนการก่อสร้างภูมิสถาปัตยกรรมใหม่ มีการวางแผนการก่อสร้างในตำแหน่งหรือ ขนาดความสูงที่ไม่บดบังทัศนียภาพหรือลดทอนคุณค่าของศาสนสถานในเขตพุทธาวาส ซึ่งเป็นสถานที่ สำคัญของวัดและต้องมีรูปร่างทางภูมิสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกลมกลืนกับภูมิสถาปัตยกรรมของ สิ่งปลูกสร้างเดิมโดยเฉพาะศาสนสถานในเขตพุทธาวาส

วางแผนพัฒนาสิ่งบริการที่จัดสร้างใหม่ มีการวางแผนพัฒนาที่เหมาะสมเช่นวัดที่มีนักท่องเที่ยว เข้าชมเป็นจำนวนมากมีสถานที่บริการให้เหมาะสม ในด้านขนาดปริมาณหรือการจำกัดจำนวนผู้เข้าชม เช่น จำนวนห้องแผนที่ทางเดินลานจอดรถ เป็นต้น

วางแผนปรับภูมิทัศน์สภาพแวดล้อมของวัดใหม่ เช่น การเขียนป้ายชื่อวัดและป้ายบอกเส้นทาง ภายในวัดรวมถึงการจัดทำป้ายแสดงประวัติความเป็นมาและความสำคัญของอาคารสถานที่สำคัญของ วัด มีการเขียนด้วยภาษาไทย ภาษาท้องถิ่นและภาษาสากล โดยจัดทำให้มีลักษณะและขนาด ที่เหมาะสมการจัดสร้างสภาพแวดล้อมที่รื่นรมย์เช่นการปลูกไม้ยืนต้นไม้ประดับลานหญ้า การจัดทำ ที่นั่งพักการจัดระบบความเรียบร้อยของร้านค้าถึงขยะรวมไปถึงการบริหารจัดการเรื่องการจัดขยะ ที่เป็นระเบียบและถูกต้อง เป็นต้น

การจัดระเบียบของที่ตั้งให้บริการและกิจกรรมอื่น ๆ เช่น การวางผังพื้นที่ร้านค้า ร้านอาหาร ร้านค้า บูชาดอกไม้รูปเทียน ร้านขายหนังสือธรรมะ จัดให้อยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสมไม่เกะกะตามทางเท้า หรือลานจอดรถ หรือรูกำลังเข้าในเขตพุทธาวาสยังไม่เหมาะสมรวมไปถึงการจัดตั้งตู้บริจาคในตำแหน่ง ที่เหมาะสมมีการบอกวัตถุประสงค์และที่อยู่เบอร์โทรที่ชัดเจน นอกจากนี้ควรจะทำเอกสารเกี่ยวกับ ประวัติความเป็นมาให้ชัดเจนโดยวางอยู่ใกล้กับตู้บริจาค

การแบ่งพื้นที่วัดออกเป็น ๓ ส่วนนี้ในเชิงการออกแบบทางภูมิสถาปัตยกรรมจึงให้หมายถึง ส่วนหนึ่ง คือ เขตพุทธาวาสถูกใช้เป็นพื้นที่กึ่งสาธารณะ (Semi-Public Zone) อีกส่วนหนึ่งคือ เขตสังฆาวาสที่ใช้เป็นพื้นที่ส่วนตัว (Private Zone) เฉพาะของพระสงฆ์ส่วนเขตธรณีสงฆ์ก็เป็นเสมือน เขตพื้นที่สาธารณะ (Private Zone) คนทั่วไป

เป้าหมายมุ่งเน้นการใช้เสนาสนะหรืออาคารสถานที่เป็นไปเพื่อการศึกษาธรรม การปฏิบัติธรรม และการเผยแผ่ธรรม โดยให้ความสำคัญกับการสร้างอาคารและสถานที่ ที่มีความสะอาดสง่าและสงบ มีความร่มรื่นสวยงามตามธรรมชาติและมีระบบการจัดการด้านสุขลักษณะที่ดี มีเป้าหมายในการพัฒนาวัดต้นแบบ โดยใช้หลักการบริหารจัดการสมัยใหม่ ที่ยังคงยึดหลักพระธรรมวินัยควบคู่กันไป ตามหลักการมีส่วนร่วมของการบริหารจัดการสมัยใหม่เข้ามาใช้ในการบริหารกิจการของวัด เน้นวัดที่ไม่อยู่ในเขตเมืองและให้มีการจำแนกพัฒนาการของวัดมีความจำเป็นเร่งด่วนที่จะพัฒนาภายหลังที่ได้ทำการพัฒนาวัดต้นแบบ

กระบวนการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมตามหลักอวาสสัปปายะนั้น มีลักษณะที่สำคัญ ๔ ประการ คือ^๗

๑) ควรมีความเชื่อมโยงสอดคล้องกับบุคคลสัปปายะและโคจรสัปปายะ คือ บุคคลที่เป็นผู้นำ และที่ตั้งวัดกล่าว คือ หากเจ้าอาวาสนั้นมีลักษณะที่เพื่ออำนวยความสะดวกหรือแนวทางการสอนของผู้นำแล้วอาวาสนั้นย่อมเพื่อให้เกิดความสัปปายะได้ง่าย หรือหากเจ้าอาวาสนั้นได้รับการพัฒนา ไม่สอดคล้องกับที่ตั้งเช่นตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ป่าหรือชุมชน ก็ต้องมีการส่งเสริมซึ่งกันและกันความเป็นอาวาสสัปปายะ ก็ย่อมเกิดขึ้นได้เช่นกันเพราะอาวาสหรือภูมิสถาปัตยกรรมนั้น จะมีส่วนสนับสนุนต่อการพัฒนาทางจิตวิญญาณของผู้เข้ามาใช้บริการของวัด เช่น กิจกรรมการทำบุญ กิจกรรมการปฏิบัติธรรม กิจกรรมการเรียนรู้หรือกิจกรรมการท่องเที่ยว

๒) การเกิดกระบวนการเรียนรู้ใหม่ของสถาปนิกผู้ออกแบบ เมื่ออาวาสสัปปายะนั้นเชื่อมโยงกับบุคคลสัปปายะและโคจรสัปปายะแล้ว สถาปนิกก็จะเน้นการตามความต้องการของบุคคลที่เป็นผู้นำ เช่น เจ้าอาวาสหรือคณะกรรมการวัด โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันจนกระทั่งกลุ่มสถาปนิกแปลความหมายเชิงนามธรรมที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ ให้เป็นรูปธรรมในทางภูมิสถาปัตยกรรม และศิลปกรรมได้อย่างถูกต้อง ผ่านกระบวนการออกที่เป็นการวิเคราะห์สังเคราะห์จากกิจกรรมใช้งาน และการพัฒนาออกแบบ^๘

๓) ลักษณะสาธารณะของอาวาสสัปปายะที่สามารถไปกำหนดเกณฑ์เบื้องต้นในการออกแบบอาวาสสัปปายะได้ ก็คือความเป็นธรรมชาติความสงบสะอาดสว่างความงามที่สมณะหรือสันโดษและการแผ่ด้วยคติธรรม

^๗ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), วัดสร้างสุขโลกแห่งสัปปายะ, (กรุงเทพมหานคร : โครงการวัดสร้างสุข สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น), ๒๕๕๙), หน้า ๑๐.

^๘ กองพุทธศาสนสถาน, คู่มือการพัฒนาวัดสู่ความเป็นมาตรฐานกองพุทธศาสนสถาน, สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, (๓๐ กันยายน ๒๕๕๔), หน้า ๖.

๔) มีการแสวงหาลักษณะเด่นเฉพาะตัวหรือมีอัตลักษณ์ของวัดแนวคิดของผู้นำคณะกรรมการวัด

แนวทางการพัฒนาทางสัญจร

การวางแผนพัฒนา การมีแผนในการสร้างเส้นทางที่สะดวกแก่ผู้เดินทางเข้ามาในวัดหลายช่องทางที่จะเดินทางมาวัดได้อย่างสะดวกและทางเดินภายในวัดภายในบริเวณวัดมีสิ่งต่าง ๆ ที่จำเป็นเหมาะสมส่งเสริมสภาพความเป็นรมณีสถาน พัฒนาพื้นที่ที่สมกับบริบทที่ตั้งวัด และหมุนเวียนในการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า โดยสร้างทางเดินสัญจรและป้ายบอกทางให้ตั้งอยู่ในที่ที่เหมาะสม มีขนาดที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ มีความสง่า แผนผังติดตั้งไว้ในที่เปิดเผยเห็นได้ชัดเจนแสดงอาณาเขตและรายละเอียดสถานที่ต่าง ๆ ภายในวัดชัดเจน มีแนวถนนที่เชื่อมโยงเข้าสู่ศาสนสถานสำคัญของวัด ซึ่งจะต้องแสดงเส้นทางป้ายบอกทางซึ่งบริเวณนี้ควรจัดเผยแพร่กิจกรรมต่าง ๆ ของวัดเพื่อจัดแสดงหรือเผยแพร่ข่าวสารทางดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของวัด ป้ายประวัติวัดโดยย่อเพื่อแสดงประวัติวัดเผยแพร่แก่บุคคลทั่วไป ป้ายนิเทศข้อมูลเพื่อแสดงจำนวนสถิติข้อมูลต่าง ๆ ของวัด^๙

ในส่วนของการวางแผนพัฒนาทางเข้าวัดควรมีแผนในการพัฒนาปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้น โดยการสร้างป้ายบอกทางเข้าวัดให้ชัดเจน มีจุดสังเกตที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายรวมไปถึงการเข้าถึงโบราณสถานสำคัญ ๆ ของวัดที่บางแห่งตั้งอยู่ในเขตชุมชน ขาดความน่าสนใจถึงแม้จะมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ซึ่งวัดเองก็มีแผนในการพัฒนาปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบโบราณสถานให้มีความมากขึ้นและการจัดกิจกรรมประชาสัมพันธ์โดยการส่งเสริมเส้นทางรถจักรยานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยววัด

การดำเนินงานมีแนวทางในการพัฒนา

การปรับปรุงทางข้ามบริเวณหน้าวัด และสถานที่สำคัญอื่น ๆ โดยปรับพื้นผิวถนนเป็นแบบพิเศษเพื่อลดความเร็วของรถและขยายทางเดินเท้าโดยมีรั้วเงาเชื่อมต่อระหว่างโบราณสถานและกิจกรรมร้านค้าริมสองฟากของถนนและใช้อุปกรณ์บาทวิถีให้มีรูปแบบที่เหมาะสมโดยไม่ทำลายทัศนียภาพของโบราณสถาน

การจัดระเบียบของการสัญจรของถนนใหม่ ยกเลิกการอนุญาตให้รถนำเที่ยวและรถบรรทุกขนาดใหญ่เข้ามาในบริเวณพื้นที่แหล่งโบราณสถานเพื่อลดความหนาแน่นของการจราจรและการสิ้นเปลืองที่อาจส่งผลกระทบต่อองค์พระเจดีย์และโบราณสถานที่สำคัญและเพิ่มระบบขนส่งสาธารณะและรถนำเที่ยวรวมทั้งจัดหาที่จอดรถยนต์และรถจักรยานยนต์โดยให้อยู่ด้านนอกเขตพื้นที่กันชน

^๙ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), วัดสร้างสุขโลกแห่งสปปายะ, (กรุงเทพมหานคร : โครงการวัดสร้างสุข สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น), ๒๕๕๙), หน้า ๑๓.

ทางเดินเท้า หรือทางริมถนนและควรเลือกใช้ไม้ยืนต้นที่ให้ร่มเงาเป็นพันธุ์ไม้พื้นถิ่นและควรมีสีสันเป็นมวล หรือสลับสีเป็นช่วง ๆ หรือตามรูปการณ์เพื่อเพิ่มความหลากหลาย

บริเวณทางเดินเท้า ควรมีสถานที่นั่งพักเป็นจุด ๆ หรือมีราวไม้หรือราวเหล็กที่มีความแข็งแรงสำหรับผู้สูงอายุหรือผู้พิการใช้พยุงตัว และมีทางเดินที่เอื้ออำนวยสำหรับคนพิการด้วย

เป้าหมายมีทางเดินเท้าภายในวัดมีความปลอดภัยเช่นมีความร่มรื่นใช้วัสดุธรรมชาติเดินไปมาได้อย่างสะดวกไม่ลื่นล้มพร้อมทั้งความปลอดภัยจากสัตว์ร้ายต่างๆ

รูปแบบการพัฒนาด้านการเผยแพร่ธรรม

การวางแผนพัฒนา มีการวางแผนกิจกรรมต่าง ๆ ในการเผยแพร่ที่มีความหลากหลายขึ้นอยู่กับเอกลักษณ์หรือลักษณะที่โดดเด่นของแต่ละวัด เช่น วัดที่เน้นเรื่องการเผยแผ่ ให้แนวทางในการพัฒนา ด้านปัญญา เช่น มีโรงพิมพ์หรือร้านหนังสือ มีแหล่งเรียนรู้หลายแห่งอยู่ในวัด วัดที่มีแนวทางชัดเจนในการพัฒนาวัดเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมตามแนวใดแนวทางหนึ่ง เช่น แนวสติปัฏฐาน ๔ วัดที่เน้นการให้บริการในระดับนานาชาติ ที่มีชาวต่างประเทศเดินทางมาใช้บริการ และมีการเผยแพร่ธรรมเสนอในสื่อสารมวลชนและสื่อสารสนเทศทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ ส่วนวัดที่เน้นการพัฒนาในด้านศิลปกรรมและภูมิสถาปัตยกรรมที่สวยงามและกลมกลืนกับธรรมชาติ ความร่มรื่นและการมีแหล่งท่องเที่ยวที่สวยงาม ทำให้วัดแห่งนี้เป็นจุดและสำหรับนักท่องเที่ยวอยู่เสมอ^{๑๐}

การดำเนินงาน มีการแต่งตั้งคณะกรรมการในการเผยแพร่ธรรมและความรู้ต่าง ๆ ตลอดถึงมีการนำเทคโนโลยีหรือสื่อการสอนปรับประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ที่สุด ซึ่งมีการประชาสัมพันธ์การดำเนินงาน และกิจกรรมของวัดอยู่ตลอดเวลา มีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารทางพระพุทธศาสนา เช่น วิชชุขุมชน การแจกหนังสือธรรมะซีดีธรรมะ หอกระจายข่าว เป็นต้น ภายในวัดมีมุมเรียนรู้พระพุทธศาสนา เช่น หนังสือ/ห้องสมุด ป้ายพุทธศาสนสุภาษิต เป็นต้น

การจัดทำข้อมูลและฐานข้อมูลของวัดที่ถูกต้องในการเผยแพร่ให้แก่ประชาชน นักท่องเที่ยว บริษัทท่องเที่ยว และการเผยแพร่มีฐานข้อมูลสารสนเทศ เนื่องจากนักท่องเที่ยวมีความหลากหลายทั้งในด้านวัฒนธรรม ศาสนาและความเชื่อรวมถึงทัศนคติส่วนตัว ทำให้ยังไม่มีความเข้าใจในวัฒนธรรม ประเพณีที่ถูกต้องและลึกซึ้ง ปัญหาเหล่านี้ผู้บริหารเข้ามาจัดการวัดจะต้องแสวงหาแนวทางในการแก้ไข ปัญหาไปพร้อมกับการพัฒนาวัดด้วยในอนาคต ซึ่งถ้าหากวัดต่างๆได้ดำเนินการพัฒนาวัดอย่างถูกต้องและมีทิศทางแล้ว นอกจากจะเป็นการสร้างความยั่งยืนให้กับพระพุทธศาสนา การสร้างโอกาสในการ

^{๑๐} สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), วัดสร้างสุขโลกแห่งสัปปายะ, (กรุงเทพมหานคร : โครงการวัดสร้างสุข สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น), ๒๕๕๙), หน้า ๙.

เผยแผ่ศาสนาเพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่ประชาชนแล้วการท่องเที่ยวก็ยังเป็นผลพลอยได้จากการพัฒนาวัดอีกด้วย และการท่องเที่ยวเองก็จะเลือกประโยชน์แก่วัดมากมาย

การจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์กิจกรรมของวัดในวันสำคัญหรือเทศกาลสำคัญต่าง ๆ เนื่องจาก การท่องเที่ยวเป็นที่มาของรายได้ เงินรายได้นี้เมื่อไหลเข้าสู่กระแสเศรษฐกิจก็เกิดการกระจาย เมื่อมี นักท่องเที่ยวเดินทางไปเที่ยวชมวัด วัดก็จะได้รับประโยชน์ในรูปแบบของรายได้จากการประกอบธุรกิจ ต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น รายได้จากการให้เช่าบูชา การขายดอกไม้ธูปเทียนเครื่องสักการะ บูชา การเก็บค่าที่จอดรถ เงินรายได้จากการบริจาคทรัพย์สินสิ่งของ และการทำบุญในโอกาสพิเศษ ต่าง ๆ เงินและสิ่งของเหล่านี้มีส่วนสำคัญในการเสริมงบประมาณแผ่นดินให้มีพอที่จะปฏิสังขรณ์ ศาสนสถานให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์ควรแก่การเป็นที่สักการะสถานต่อไป อีกประการหนึ่งวัดที่มี นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาชม เยี่ยมกระตุ้นให้เกิดธุรกิจต่าง ๆ เป็นแนวทางให้คนในท้องถิ่นมีรายได้ เพื่อการยังชีพ เมื่อคนเหล่านี้มีเศรษฐกิจดีขึ้นย่อมจะเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาเมื่อถึงเวลาและโอกาส เช่น การทำบุญตักบาตรในวันสำคัญทางศาสนาและเทศกาลสำคัญ สิ่งเหล่านี้ถือเป็นกิจกรรมทาง วัฒนธรรมและยังช่วยทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้ดำรงคงอยู่สืบทอดและอีกทางหนึ่ง

มีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบในการให้ข้อมูล การต้อนรับผู้เดินทางมาสู่วัดตลอดถึงการมีข้อมูลข่าวสาร ภายในวัดเกี่ยวกับขอบเขตวัด ขนาดพื้นที่ แผนผังสถานที่ภายในวัด ตลอดจนการชี้แจงกฎระเบียบ ข้อห้ามในการเดินทางตามจุดต่าง ๆ ภายในวัดป้ายคติธรรม พุทธภาษิต เพื่อเผยแพร่คติธรรมหรือ พุทธภาษิต มุมหนังสือเพื่อส่งเสริมการอ่าน เพื่อเป็นช่องทางในการเรียนรู้แก่บุคคลทั่วไปที่สนใจ เป็นต้น

เป้าหมายมีการปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพในด้านการสื่อสารโดยการพัฒนาศักยภาพของวัด เช่น การจัดฝึกอบรมความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความรู้ทั้งทางธรรมและการปฏิบัติ แก่พระสงฆ์หรือ บุคลากรภายในวัด เนื่องจากประชาชนและนักท่องเที่ยวจะเป็นผู้สะท้อนให้วัดดำเนินไปในทิศทางบวก นั้นก็คือ นักท่องเที่ยวบางคนอาจเป็นนักเขียน นักข่าว เมื่อได้ไปเที่ยววัดได้พบเห็นสิ่งดีเกิดความ ประทับใจหรือสิ่งบกพร่องเกิดความคับข้องใจก็จะกลับไปเขียนข่าวบทความหรือสารคดีเผยแพร่ ให้ประชาชนหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่รับทราบก็จะเป็นหนทางวิธีการแก้ไขปัญหาค้นพบที่ โดยเฉพาะการเรียกร้องให้หน่วยราชการเข้าไปดูแลปฏิสังขรณ์ให้อยู่ในสถานที่เหมาะสมและในบาง กรณีการถ่ายภาพศิลปวัตถุสถาน อาจกลายเป็นหลักฐานสำคัญทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ แม้นักท่องเที่ยวธรรมดา เมื่อเห็นข้อดีและข้อด้อยของการไปเที่ยวชมวัดแล้ว ก็อดไม่ได้ที่จะชื่นชมหรือ วิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งเป็นข้อมูลในการปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องได้เช่นกัน ดังนั้น การที่นักท่องเที่ยวได้มี โอกาสพบเห็นศิลปกรรมของวัดต่าง ๆ จะเป็นเครื่องยืนยันว่าคนไทยนั้นมีความเจริญรุ่งเรืองมาแต่อดีต โดยมีศิลปกรรมตามวัดเป็นหลักฐานทางวัตถุที่สำคัญและเป็นสิ่งกระตุ้นให้มีการตื่นตัวที่จะอนุรักษ์พัฒนา

ให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสม หากมีการกระทำใดๆที่ไม่ถูกต้องสมควร ก็จะมีคนคอยเป็นผู้ดูแล รวมทั้งต่อสู้ขัดขวางการทำลายศิลปวัตถุอันเป็นสมบัติส่วนรวมของคนทั้งชาติ และการที่นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสพบเห็นความวิจิตรตระการตาโอ้อ่าสง่างามของศาสนสถาน ได้พบเห็นจริยวัตรอันงดงามของพระสงฆ์ ก็อาจเกิดความเลื่อมใส สนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาต่อไป^{๑๑}

รูปแบบการพัฒนาด้านการบริหารบุคลากร

การวางแผนพัฒนา มีการสร้างจิตสำนึกและอุดมการณ์ร่วมกัน ของบุคลากรในวัดและนอกวัด ในเรื่องแนวทางพัฒนาวัด ให้เป็นไปตามแบบแผนที่ได้วางไว้ ผู้นำคือเจ้าอาวาสให้ความสำคัญในการจัดทำแผนแม่บท (Mater plan) ในการพัฒนาวัดอย่างเป็นระบบและถ่ายทอดแนวทางนั้นให้กับกลุ่มคณะกรรมการที่เกี่ยวข้อง โดยมีเครือข่ายกลุ่มสถาปนิกและนักวิชาการจากมหาวิทยาลัย ให้เข้ามีส่วนร่วมในการวางแผนออกแบบร่วมกัน รวมไปถึงการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐในการขออนุญาตการใช้สอยและพัฒนาพื้นที่ ทำให้ไม่มีปัญหาข้อขัดแย้งกับภาครัฐในเรื่องการใช้พื้นที่ป่า การผ่อนปรนการใช้ประโยชน์ร่วมกันส่วนการจัดการด้านบุคคลนั้น วัดแห่งนี้มีการจัดการงานเป็นแผนก ๆ มีหน้าที่รับผิดชอบแตกต่างกัน การบริหารจัดการจึงมีการแยกหน้าที่ความรับผิดชอบเป็นส่วน ๆ โดยมีผู้ช่วยเจ้าอาวาสแต่ละฝ่ายดูแลและบริหาร มีระบบการบริหารจัดการด้านบุคคลอย่างเป็นระบบอย่างชัดเจน มีกลุ่มผู้นำที่ได้รับมอบหมายการบริหารให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันและมีแผนการพัฒนาบุคลากรภายในวัดอย่างต่อเนื่อง รวมไปถึงการพัฒนาบุคลากรของรัฐให้มีศักยภาพความพร้อมทั้งด้านร่างกายและจิตใจที่เข้มแข็งมุ่งมั่น รวมทั้งการมีวิสัยทัศน์มีความคิดสร้างสรรค์มีอุดมการณ์ มีระเบียบวินัย บุคลากรคือเป้าหมายหลักที่จะอยู่รวมกันได้ซึ่งผู้บริหารวัด(เจ้าอาวาส)ได้ใช้หลักการทั้งทางธรรมและทางโลกมาอธิบายให้เกิดการเรียนรู้เพื่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะโดยยกเอาหลักธรรมทางพุทธศาสนามาเป็นหลักการเพื่อที่จะช่วยในการพัฒนาทางด้านจิตใจของบุคลากร^{๑๒}

แนวทางการพัฒนาภูมิทัศน์ด้านสภาพแวดล้อม

การวางแผนพัฒนา มีการบริหารจัดการวัดให้เป็นธรรมชาติที่สุด เช่น มีป่าไม้ แหล่งน้ำ เป็นต้น เพื่อช่วยสร้างอากาศที่ดีให้กับวัดมีอุณหภูมิที่เหมาะสมและมีความรื่นรมย์สวยงามการออกแบบให้สอดคล้องกับกลุ่มผู้ใช้งานหลักสัดส่วนของธรรมชาติคือมีธรรมชาติเป็นองค์ประกอบหลัก (Landscape Dominate Architecture) ไม่น้อยกว่าร้อยละ ๕๐ มีต้นไม้สูงใหญ่ กำหนดไม่มีพื้นที่ป่าออกเป็น ๒ ชนิด

^{๑๑} กองพุทธศาสนสถาน, คู่มือการพัฒนาวัดสู่ความเป็นมาตรฐานกองพุทธศาสนสถาน, หน้า ๖.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

ได้แก่ ป่าแบบหนาแน่น ที่มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นหนาแน่นและป่าแบบสวนประกอบด้วยสวนหย่อมและลานพักผ่อน มีธรรมชาติที่หลากหลาย ได้แก่ ป่าแบบหนาแน่น สวนป่า สระน้ำ อุทยานธรรม คลอง เป็นต้น เกิดเป็นระบบนิเวศที่มีความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อการเรียนรู้ธรรมมีการจัดการธรรมชาติให้เกิดความร่มรื่นและร่มเย็นด้วยการสร้างธรรมชาติการจัดการขึ้นมาใหม่ (Man-Made Nature) ได้แก่ ต้นไม้ใหญ่ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ปลูกต้นไม้ที่สามารถเจริญเติบโตได้ดีในพื้นที่ชุ่มน้ำ เพื่อทดแทนต้นไม้เดิมที่ล้มหรือทรุดโทรมไม่ได้รับการดูแล ในกรณีของวัดที่มีสภาพแวดล้อมและภูมิอากาศเป็นที่สัปปายะมากกว่าวัดอื่น ๆ เนื่องจากมีทำเลที่ตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ป่าและตั้งอยู่ติดกับลำธารธรรมชาติ เป็นสถานที่ที่เหมาะสมกับการบำเพ็ญธรรม เช่นเดียวกับวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) ที่มีพื้นที่กว้างขวางภายในวัดมีต้นไม้ขนาดใหญ่และมีการอนุรักษ์ต้นไม้คงสภาพเป็นวัดป่าที่สมบูรณ์และวัดที่ตั้งอยู่ติดกับเขตพื้นที่ป่าอุทยานส่วนสัด เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในบริเวณชุมชนจึงมีบ้านเรือนของประชาชนตั้งอยู่รายล้อมวัดแต่ก็มีต้นยางใหญ่และต้นไม้ใหญ่หลายต้นที่ยังอนุรักษ์ไว้รวมทั้งมีการปลูกพันธุ์ไม้ทดแทนจำนวนหนึ่งแต่อย่างไรก็ตามก็ยังเป็นพื้นที่ที่ร่มรื่นและเย็นสบายกว่าบริเวณใกล้เคียงอื่น ๆ^{๑๓}

การดำเนินงาน มีการดูแลทำความสะอาดด้านสิ่งแวดล้อม มีการกำจัดสิ่งปฏิกูล และการบำบัดสิ่งปฏิกูลไม่ให้มีผลกระทบต่อธรรมชาติ การปรับปรุง พัฒนาดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมและภูมิทัศน์ภายในวัด บริเวณวัดสงบ ร่มรื่น มีการจัดบริเวณวัด สถานที่ เป็นระเบียบ มีภาชนะรองรับขยะมูลฝอย มีบริเวณปลูกดอกไม้ ไม้ประดับ มีแนวทางดังนี้^{๑๔}

สร้างบริเวณธรรมชาติขึ้นเพื่อให้พื้นที่ภายในวัดเกิดความสงบ ได้แก่ สร้างกำแพงต้นไม้โดยรอบพื้นที่ และปลูกป่าแบบหนาแน่นที่ด้านใดด้านหนึ่งของวัด

การจัดวางลำดับพื้นที่การใช้งานให้เป็นสัดส่วนเพื่อให้เกิดทำให้เกิดบรรยากาศของความสงบ โดยลำดับพื้นที่จากความสงบน้อยให้อยู่ด้านหน้าของวัด และความสงบมากให้อยู่ทางด้านหลังของวัด

เป้าหมาย คือ การปลูกจิตสำนึกให้ผู้อาศัยหรือผู้เข้ามาที่วัดอาศัยอยู่ในธรรมชาติอย่างเพื่ออาหารวัดเป็นสถานที่ที่สมถะและมีศาสนสถานเท่าที่จำเป็น ไม่มีองค์ประกอบที่ประดับตกแต่งเกินจำเป็น มีความเรียบง่ายและงดงามด้วยสัดส่วนและเนื้อแท้ของวัสดุ และมีความประหยัดและมีเท่าที่จำเป็นในแง่ของโครงสร้างและวัสดุ

^{๑๓} สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), วัดสร้างสุขโลกแห่งสัปปายะ, หน้า ๙.

^{๑๔} กองพุทธศาสนสถาน, คู่มือการพัฒนาวัดสู่ความเป็นมาตรฐานกองพุทธศาสนสถาน, สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๔, หน้า ๑๖.

แนวทางการพัฒนาด้านกิจกรรม

การวางแผนพัฒนา มีกิจกรรมหรือโครงการทั้งในด้านศาสนา สังคม และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องหรือปรับประยุกต์ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม การดำเนินการด้านการเผยแผ่ มีที่สำหรับปฏิบัติธรรมเฉพาะและยึดผู้ปฏิบัติเป็นสำคัญเน้นเรื่องการเป็นอยู่แบบธรรมชาติตามความเหมาะสมของแต่ละบุคคล ในกรณีเช่น วัดที่มีการพัฒนาอาคารสถานที่ และเขตพื้นที่ปฏิบัติธรรมอย่างเป็นสัดส่วน สามารถรองรับผู้เข้ามาปฏิบัติธรรมได้ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ และมีการต่อขยายพื้นที่รองรับการเติบโตในอนาคต มีคณะทำงานอย่างเพียงพอและเป็นระบบ เช่นเดียวกับวัดที่มีสถานปฏิบัติธรรมสำหรับรองรับชาวต่างประเทศและมีเขตพื้นที่ในปฏิบัติที่กว้างขวาง ส่วนวัดที่มีการจัดที่พักสำหรับผู้เข้ามาปฏิบัติธรรมด้วยตนเองเป็นหลัก แต่ก็มีสัดส่วนพื้นที่ปฏิบัติที่ค่อนข้างเป็นส่วนตัว ผสมกับเป็นสถานที่สงบ^{๑๕}

การดำเนินงาน คือ การจัดให้มีกิจกรรม การฝึกอบรมทั้งในด้านศึกษาเรียนรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับศาสนา วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม พื้นที่พุทธบาทของวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนในทุกด้านเป็นที่สงบจิตใจ เป็นที่พักผ่อนของชุมชนและเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งทุกวัดจะต้องมีจุดประสานระหว่างวัด บ้านและโรงเรียน ในรูปคณะกรรมการพัฒนาวัด โดยบ้านและโรงเรียนจะเข้ามามีบทบาทสำคัญ กิจกรรมหลักที่จะขับเคลื่อนให้วัด บ้านและโรงเรียนดำเนินการร่วมกัน คือ วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันธัมมัสสวนะ (วันพระ) วันสำคัญของชาติ มีการจัดโครงการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม แก่เยาวชน ประชาชนทั่วไป เช่น โครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน บวชนกขัมมะจาริณี ค่ายคุณธรรม ฯลฯ

เป้าหมาย การเป็นวัดที่สงบ และมีกิจกรรมทางศาสนา สังคม และวัฒนธรรมสำหรับบุคคลที่หลากหลาย การวางแผนที่จะให้วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอย่างเป็นรูปธรรมและชัดเจน ซึ่งผู้บริหารจะต้องมีนโยบาย วางหลักการบริหารสำหรับอนาคต และมีวิสัยทัศน์ในการบริหารองค์การวัดทั้งในปัจจุบันและอนาคตเพื่อให้เกิดการปรับสภาพให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ทั้งนี้เพราะในปัจจุบันชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เจ้าอาวาสในฐานะผู้บริหารจำเป็นต้องทันต่อสภาพกับการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาแต่สามารถบริหารองค์การวัดให้สอดคล้องกับชุมชนหรือสังคม ได้อย่างทันต่อเหตุการณ์ ซึ่งผู้บริหารจะต้องจัดกิจกรรมภายในองค์การวัดเพื่อเชื้อเชิญผู้ที่มีความศรัทธาเลื่อมใส ในองค์การวัดได้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ในด้านพระพุทธศาสนา ร่วมกันเป็นการรวมพลังศรัทธาแต่ที่ต่าง ๆ ได้มารวมกันทำกิจกรรมในแต่ละปี

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

แนวทางการพัฒนาด้านอารยสถาปัตย์

อารยสถาปัตย์ (Universal Design) หรือการออกแบบเพื่อมวลชน มีแนวคิดสำคัญสำหรับการออกแบบ เพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานบริการต่างๆ และผลิตภัณฑ์ให้สามารถรองรับคนทุกกลุ่ม ตั้งแต่ผู้สูงอายุ คนพิการหรือผู้ที่มีความสามารถในการใช้ชีวิตประจำวันแตกต่างจากบุคคลทั่วไปด้วยข้อจำกัดทางร่างกาย โดยเน้นความสะดวก ความปลอดภัย ความเป็นธรรม และความเท่าเทียม ทั้งในการดำเนินชีวิตประจำวัน และในสถานที่ต่าง ๆ ถือเป็นแนวคิดที่สร้างสรรค์เพื่อประโยชน์ส่วนรวม^{๑๖} นวัตกรรมจัดการอารยสถาปัตย์ของวัด และภาพลักษณ์อารยสถาปัตย์ ๑๗ รายการ ได้แก่

๑) ทางลาด	๒) รวมจับขึ้น-ลง
๓) ที่จอดรถ	๔) ทางเดิน Braille block (แผ่นทางเท้าสำหรับผู้พิการทางสายตา)
๕) ลิฟท์	๖) เครื่องกระจายเสียง
๗) แสงสว่างเพียงพอ/สะอาด	๘) ตัวอักษรสื่อความ/QR Code
๙) รถบริการ Wheelchair	๑๐) ไม่ทำ
๑๑) ป้ายสัญลักษณ์	๑๒) ห้องน้ำ
๑๓) ทางข้ามถนน/สัญญาณไฟจราจร	๑๔) ไฟบอกทาง
๑๕) จุดพักผ่อน	๑๖) พื้นกันลื่น/กันทำร้อน
๑๗) สถานที่สักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์	

สิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อคนทั้งมวลอันเป็นอารยสถาปัตย์ที่สำคัญและจำเป็นที่วัดควรจัดทำ

สรุป

ในการพัฒนาปรับปรุงวัดให้เกิดพลังความเลื่อมใส โดยเฉพาะการจัดการเกี่ยวกับภูมิสถาปัตยกรรม หรือโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนการอนุรักษ์โบราณสถานของรัฐ จำเป็นต้องมีการตระหนักรู้ว่านอกเหนือจากการพัฒนาให้สามารถสนองประโยชน์ใช้สอยตามบทบาทหลักของวัด ประกอบด้วยกิจกรรมทางศาสนาประเพณี กิจกรรมของชุมชน และกิจกรรมการส่งเสริมการท่องเที่ยวแล้ว จำเป็นต้องคำนึงถึงการอนุรักษ์ภูมิสถาปัตยกรรม แหล่งที่ตั้งและสภาพแวดล้อมด้วย ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาถึงขอบเขตของความสัมพันธ์ของวัดกับสภาพแวดล้อมในหลายขอบเขตตั้งแต่ลักษณะแวดล้อมธรรมชาติ (Natural Environment) เมือง หมู่บ้าน ลักษณะของทัศนวิสัยโดยส่วนรวมของเมือง (Skyline) ชุมชน

^{๑๖} พรวิฑู ไคว์ชาภรณ์, “อารยสถาปัตย์ (Universal Design) W, บทความวิชาการสำนักวิชาการ สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒๑ (พฤศจิกายน ๒๕๕๗): ๑๙-๒๒.

ย่านเฉพาะซึ่งโบราณสถานตั้งอยู่ ภูมิทัศน์โดยทั่วไป จนกระทั่งถึงตัวภูมิสถาปัตยกรรม และในการเสนอแนะการพัฒนาวัดทางกายภาพจำเป็นต้องพิจารณาความสำคัญของวัดกับองค์ประกอบต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นด้วย

การพัฒนาทางด้านกายภาพของวัด เมื่อพิจารณาจากแผนผังบริเวณของวัดจะประกอบด้วยกลุ่มการใช้พื้นที่ในวัดตามกิจกรรมต่าง ๆ นับตั้งแต่บริเวณพุทธาวาสและสังฆาวาส บริเวณที่วัดใช้เป็นสาธารณะประโยชน์และบริเวณที่วัดจัดหาผลประโยชน์และพื้นที่เปิดโล่งโดยรอบ ทางสัญจรประเภทต่าง ๆ รวมทั้งภูมิสถาปัตยกรรมและส่วนประณีตภูมิสถาปัตยกรรมในวัด ซึ่งในการเสนอแนะการพัฒนาโดยทั่วไปนั้นอาจแยกเป็นการพัฒนาโดยสังเขป ๓ ระดับ คือ

๑. การพัฒนาผังกายภาพของวัดตามลักษณะของกลุ่มกิจกรรม
๒. พัฒนาสภาพแวดล้อมโดยรอบวัดเชื่อมต่อการพัฒนาแผนผังกายภาพของวัด
๓. ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา ซึ่งอยู่ในขอบเขตของความสัมพันธ์ของวัดกับชุมชนและเมือง ซึ่งรวมความถึงทัศนวิสัยโดยรอบ (Skyline) ย่าน (District) ชุมชนใกล้เคียง (Neighborhood) เมือง และหมู่บ้าน (Town & Village) และถนน (Streetscape)

ข้อเสนอแนะสำหรับการพัฒนาวัดตามหลักภูมิสถาปัตยกรรม

การแก้ไขปัญหาความเสียหายของลักษณะกายภาพทางสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรมด้วยการให้ความรู้กับวัด และเจ้าหน้าที่มีหน้าที่ดูแล ปรับแนวคิดวิธีการดำเนินการในการอนุรักษ์โบราณสถานที่อยู่ในวัด ปรับทัศนคติใหม่ในการดูแลศาสนสถาน มรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกัน ไม่ใช่กรมศิลปากร วัด เจ้าอาวาส หรือกรรมการวัด เนื่องด้วยในอันดับแรกคุณค่าที่ส่งเสริมเกิดพลังความเลื่อมใสต้องเป็นประจักษ์ ควรรักษาและฟื้นฟูแนวคิด รูปแบบศิลปะ สถาปัตยกรรมภูมิสถาปัตยกรรมตามคติและแนวความคิดของผู้ออกแบบ

บรรณานุกรม

- กองพุทธศาสนสถาน. **คู่มือการพัฒนาวัดสู่ความเป็นมาตรฐานกองพุทธศาสนสถาน**. พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔.
- ธารณี กฤติยาดิษฐ์. การออกแบบสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อทุกคนสำหรับศูนย์การค้าชุมชน. **รายงานการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- พรวิฑู ไคว์ชาภรณ์. อารยสถาปัตย์ (Universal Design)W. **บทความวิชาการสำนักวิชาการ สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา**, ๒๕๕๗.

พระพุทฺธโฆสจารย์. **ญาณททยปกรณ**. จัดพิมพ์ขึ้นในงานสมโภชพระอารามหลวง ครบ ๒๐๕ ปี และงานสมโภชสุพรรณบัฏ สมเด็จพระพุฒาจารย์ อูปเสณมหาเถระ. กรุงเทพมหานคร : มปป., ๒๕๓๔.

พระมหาธนกร กิตติปัญญา (สร้อยศรี). “แนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยววิถีพุทธตามหลักภูมิสถาปัตยกรรม”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๕.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.). **วัดสร้างสุขโลกแห่งสัปปายะ**. กรุงเทพมหานคร : โครงการวัดสร้างสุข สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น), ๒๕๕๙.

การศึกษาเรียนรู้ธรรมผ่านพุทธศิลป์นวัตกรรม

พระครูสิริรัตนานุวัตร, รศ.ดร.

อาจารย์ประจำหลักสูตรบัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

บทนำ

การศึกษาเรียนรู้พระพุทธศาสนานั้นมีหลายวิธี หนึ่งในวิธีเหล่านั้น คือ พุทธศิลป์นวัตกรรม ในรูปแบบต่าง ๆ เป็นลักษณะการศึกษาเชิงตีความธรรมจากพุทธศิลป์กรรมด้วยการอุปมา อุปไมย ศึกษาจากศิลปะสู่ธรรม หรือ จากธรรมสู่ศิลปะ ดังคำว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อทรงถามจำแนกธรรมจึงทรงแสดงถึงธรรม โดยบุคลาธิษฐานและพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงจำแนกธรรมที่ทรงยกขึ้นแสดงด้วยธรรมาธิษฐาน”^๑ การศึกษาเรียนรู้ธรรมผ่านพุทธศิลป์นี้ ย่อมทรงไว้ซึ่งศิลปะแบบไทย ๆ ในรูปแบบพระวิหาร อุโบสถ ซึ่งธรรมศาลานิยมสร้างข้อฟ้า ไบระกา หางหงส์ ลวดลายไทยชนิดต่าง ๆ เป็นแนวทางการเผยแพร่คำสอนอย่างหนึ่งของปราชญ์บัณฑิต (บา/ครูบา) ทุกยุคทุกสมัย มักเรียกกันในการศึกษาปัจจุบันว่า การบูรณาการหรือการประยุกต์การตีความ (Interpretation) คือ การแปลความหมายจากสิ่งหนึ่งสู่อีกสิ่งหนึ่ง ลักษณะเดียวกับคำว่า “บุคลาธิษฐาน ซึ่งใช้บุคคลเป็นที่ตั้ง คือวิธีแสดงธรรมโดยยกบุคคลขึ้นอ้าง”^๒ ศิลปกรรมทุกชนิดแม้แต่จิตรกรรมก็เป็นลักษณะมนต์ศน์ที่จินตนาการออกมาสู่จิตรกรรมทางกายภาพ เช่น ภาพวาด ภาพเขียน การจารึกฝาผนังต่าง ๆ ถือว่าเป็นเครื่องมือเผยแพร่ธรรมที่ดีเชิงประจักษ์ ในความเป็นศาสตร์ศิลป์ด้วยพุทธลีลาหรือลีลาที่ต้องใช้อารมณ์ให้ครบรอบไปด้วยสาระ ในคำว่า แจ่มแจ้ง จูงใจ แกล้งกล้า ร่าเริง กล่าวคือ “ทรงชี้แจงให้เห็นชัด (สันตสสนา) ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ (สมาทปนา) เราใจให้อาจหาญแกล้งกล้า (สมุตเตชนา) ปลอดภัยโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมมีกถา (สัมปหังสนา)”^๓

พระพุทธรูปในฐานะปฏิมากรรมนั้น มีมาแต่สมัยพุทธกาลโดยเริ่มจากพระเจ้าปเสนทิโกศล พระราชาแห่งแคว้นโกศลซึ่งพระองค์ขอพุทธานุญาตสร้างพุทธรูปไม้แก่นจันทน์แทนพระองค์เพื่อเป็นที่กราบไหว้ของปวงนิกร แก้ปัญหาที่นิกรมาเฝ้าแล้วไม่พบมีความเศร้าโศกเสียใจกลับไป

^๑ ขุ.อิติ. (มหามกุฏ) ๔๕/๒๕๗/๔๘๔.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑๒.

^๓ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๗๗/๔๓.

พระพุทธองค์ก็ทรงอนุญาต ต่อมาเกิดพระพุทธรูปสมัยคันธารราฐที่นิยมสร้างจำลองรูปคนโดยมีหนวดมีเคราซึ่งไม่เน้นศิลป์มาก เมื่อศึกษาดำเนินงานของพระอเล็กซานเดอร์มหาราชแล้วจะพบว่า พระองค์แปลกพระทัยที่เห็นชาวเมืองนั้นบูชาสักการะพระพุทธรูปปั้นหรือไม้แกะสลักกันมาก พระองค์เห็นศรัทธาอจลาในพระรัตนตรัยของประชาชนที่ส่งผลให้มีศีล ศรัทธา ปสาทะ เป็นอริยธรรมาสำหรับเจริญจิตภาวนา พระองค์ส่งเสริมประชาชนเกิดมีพระพุทธรูปรูปแบบต่าง ๆ ที่เด่น ๆ นุ่งห่มผ้าจีวรที่เป็นกลีบพริ้วร่วงตลั่นลมพัดใบไม้ปลิวไสวเจริญตาซึ่งเน้นด้านศิลป์มากขึ้น

ชาวพุทธมิใช่เพียงชาวพุทธเท่านั้น ต้องศึกษาเรียนรู้ศิลปะทางพุทธด้วย ชาวพุทธไทยคือผู้ศึกษาและปฏิบัติในไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา องค์กรรวมคำสอนของพระพุทธศาสนา และเป็นการศึกษาตลอดชีวิตโดยอัตโนมัติในฐานะชาวพุทธ แต่การศึกษานั้นไม่ได้ศึกษาแนวตั้งอย่างเดียวโดยศึกษาแต่คำสอนล้วน ๆ มุ่งเอาแต่แก่นคำสอนเท่านั้น ไม่เอาเปลือก กะพี้ ที่เป็นพิธีกรรม พิธีการ การสงเคราะห์อื่น ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับจิตที่มีมากมายก็ควรหาทางศึกษาธรรมแนวนอนบ้าง คือ ศึกษาจากสื่อศิลปะต่าง ๆ ที่สื่อถึงธรรม ซึ่งศิลปะนี้ถือเป็นอารยธรรมการสร้างของผู้เจริญแล้ว ตามที่มีคำในตำนานกล่าวว่า “อารยธรรมลุ่มน้ำไนน์ ลุ่มน้ำคงคา ลุ่มน้ำเจ้าพระยา กลายเป็นวัฒนธรรมของชนชาติที่พัฒนาแล้วต่างกับคนเหิง”^๕

แนวคิดธรรมผ่านพุทธศิลปกรรม

ธรรม คือ สิ่งที่พระพุทธเจ้าค้นพบด้วยการตรัสรู้แล้วนำมาเปิดเผย บัญญัติ แสดงให้แก่ผู้ศึกษาเรียนรู้และปฏิบัติตามเรียกว่า สาวก (follower) นัยแห่งธรรม คือ “สรรพสิ่ง (all things) ที่ต้องตกอยู่ในกฎไตรลักษณ์ และธรรมตามแนวจริยธรรม คือ ความดี ความชั่ว”^๕ หลายคนเคยไปนมัสการสังเวชนียสถาน ๔ ตำบล คือ ที่ประสูติ ที่ตรัสรู้ ที่แสดงปฐมเทศนา และที่ดับขันธปรินิพพาน ภาพลักษณ์ของสถานที่เหล่านี้คือ ชากปรักหักพัง ที่ตกอยู่กฏอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่ยังใจให้สังเวชโดยธรรมคือเห็นไตรลักษณ์ อันเป็นอารมณ์วิปัสสนาสมาธิ คัมภีร์ที่ขนิณากกล่าวว่า “กุลบุตรใดไปนมัสการสังเวชนียสถานนี้ด้วยจิตศรัทธา เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาย่อมเข้าสู่สุคติ โลกสวรรค์”^๖ เมื่อทราบอานิสงส์ที่ให้ผลยอดปรารถนาเช่นนี้ ทุกคนก็อยากไปด้วยจิตศรัทธาแม้ไปถึงสวรรค์ก็ยังเป็นบันไดไปสู่พรหมโลกถึงนิพพานได้ และชาวพุทธไทยระดับสามัญชนต้องไม่ลืมหลักคิดว่า “สวรรค์ กับ

^๕ พระครูสิริรัตนาวุธ, ศาस्ตรร์ร่วมสังคัม, (พิษณุโลก: โฟกัสปริ้นต์, ๒๕๕๕, หน้า ๖๖.

^๕ พระมหาทวี ฐานวโร, บทบาทพุทธจริยศาสตร์ในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม, ปริญญาคุณุภินิพนธ์, (มหาวิทยาลัยบามารัส, อินเดีย, ๒๕๔๐), หน้า ๕๕.

^๖ ที.ม. (ไทย)๑๐/๒๐๓/๑๕๑.

นรก” เป็นจริยธรรมที่อยู่ติดตาติดใจใกล้ตัวเราทุกคน สามารถสื่อธรรมได้ดีที่สุด แม้เด็ก ๆ ถ้าบอกว่า เทวดาประทานให้ ก็จะมีจิตภาพที่ดี สวยงาม แต่บอกว่า ผีจะมาหลอก ก็จะมีจิตภาพหลอน ดังมีตัวมารร้ายเข้ามาประหัตประหารอันน่ากลัว

พุทธศิลป์ทั้งที่เป็นรูปธรรม นามธรรมในรูปแบบต่าง ๆ สามารถเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ธรรมสมควรคิดสร้างเป็นองค์ความรู้ในรูปแบบของการศึกษาที่เป็นระบบ ใช้เป็นเครื่องมือเผยแผ่ธรรมได้เป็นอย่างดี เห็นได้โดยประจักษ์จะสามารถปลูกศรัทธา พัฒนาสู่ปัญญาได้ในที่สุด ที่เกิดการประยุกต์ธรรม บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ ตามปรัชญาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยต่อไป ด้วยคำสั้น ๆ ว่า “พุทธศิลป์จะสื่อธรรมเสมอ”^๓

ผลการศึกษา

ศิลปนวัตกรรมทุกชนิด เป็นระบบแนวคิดที่จำเป็นต่อวิถีชีวิต บ่งชี้ถึงอารยธรรมแห่งความคิด และปฏิบัติกันมาช้านาน เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ชาตกกล่าวว่า “ขึ้นชื่อว่าศิลปะแม้ชนิดใดชนิดหนึ่งก็สามารถให้สำเร็จประโยชน์ได้โดยแท้ ขอพระองค์ทรงทอดพระเนตรหมู่บ้านในทิศทั้ง ๔ ที่คนง่อยได้แล้วเพราะการติดมูลแพะ”^๔ เมื่อเป็นดังนี้ ชีวิตมนุษย์จะขาดศิลปะไม่ได้ ต้องสัมพันธ์กับศิลปะเสมอไปเพื่อการพัฒนาชีวิตในทุกด้าน ดังพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ ๖ ที่ว่า “.....เมืองใดไร้ศิลปโสภณ เมืองนั้นไม่พ้นเสื่อมทราม เมืองใดไม่มีกวีแก้ว เมืองนั้นไม่แคล้วคนหยาม.....”^๕ แสดงให้เห็นว่า ศิลปะนี้เป็นเครื่องตัดสินความงดงามของเมืองได้ ศิลปะ เป็นเครื่องตัดสินความเสื่อมความเจริญของเมืองได้ และแน่นอน เมื่อมีศิลปะ ก็ต้องมีนักกวี มีศิลปิน ผู้คิดสร้างสรรค์งานศิลป์ทั้งทางสถาปัตยกรรม ปฎิมากรรม วรรณกรรม วิจิตรศิลป์ออกมา และผู้คิดสร้างสรรค์ศิลปะเหล่านี้ออกมา ก็จะเป็นมนุษย์เท่านั้น เพราะสัตว์ดิรัจฉานคิดศิลปะและวรรณกรรมไม่ได้ นอกจากนี้ ศิลปกรรมประเภทสถาปัตยกรรม ปฎิมากรรม ยังบ่งชี้สถานะของวัดได้ กล่าวคือ วัดใด ใบเสมา เขตแดนแห่งสังฆกรรมของพระอุโบสถเป็นใบคู่ วัดนั้นมีสถานะเป็นหลวง คือวัดที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้าง จังหวัดพิษณุโลก มี ๒ แห่งด้วยกันที่พระอุโบสถใบเสมาคู่ คือ วัดราชบูรณะ กับวัดจุฬามณี แต่ปัจจุบันตกเป็นวัดราษฎร์เพราะประวัติศาสตร์ขาดตอนที่ต่อเนื่อง ชาตกคนทำเอกสารหลักฐาน

^๓ พระครูสิริรัตนานูวัตร, “การศึกษาตีความพุทธธรรมที่ปรากฏในศิลปกรรม”, รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๗.

^๔ ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๐๗/๔๔.

^๕ พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), อนุทินธรรมะ : ธรรมะสำหรับ ๓๖๕ วัน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด. ๒๕๓๙), หน้า ๑๒๒.

ศิลปนวัตกรรมการงานศิลป์ เป็นการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาทั้งในรูปอาคารรวมถึงสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกสิ่งปลูกสร้างนั้นด้วยฝีมืออย่างมีศิลปะ จัดพื้นที่ว่างที่ว่างสิ่งต่าง ๆ เป็นสัดส่วน เป็นผลผลิตทางสติปัญญาของมนุษย์ที่ต้องใช้เจตสิกอันวิจิตรที่สุนทรีย์ภาพ ศิลปะเป็นเรื่องความคิดที่ถ่ายทอดออกมาเป็นฝีมือ แสดงให้เห็นความฉลาดในฝีมือ มีทักษะการใช้ฝีมือ ซึ่งจะทำให้ปรากฏออกมาอย่างงดงามอันน่าชื่นชม เมื่อเป็นดังนั้น พุทธศิลปกรรมก็เป็นเครื่องแสดงฝีมือ แสดงความฉลาดในฝีมือ แสดงทักษะการใช้ฝีมือที่เกี่ยวกับศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนานี้เอง พระพุทธองค์ให้ความสำคัญต่อวิถีชีวิตมากทีเดียว ที่ว่ามานั้น ก็เพราะจัดว่าศิลปะเป็นมงคลระดับสูงสุด (เอตัมมังคละมุตตะมัง) ดังที่ทรงแสดงไว้ในมงคลสูตรข้อที่ ๙ ว่า “การมีศิลปะเป็นอุดมมงคล (ศิลปปัญจะ ...เอตัมมังคละมุตตะมัง) เมื่อเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายทำมงคลนี้แล้ว เป็นผู้ไม่ปราศัยในข้าศึกทุกหมู่เหล่า ย่อมถึงความสวัสดิ (ความปลอดภัย) ในที่ทุกสถาน ในกาลทุกเมื่อ”^{๑๐}

เทวัญ เอกจันทร์ และคณะ ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง การสังเคราะห์องค์ความรู้พุทธศิลปกรรมในล้านนา พบว่า “สถาปัตยกรรม คือ การสร้างพระเจดีย์ การประดับตกแต่งด้วยปูนปั้น โลหะ ส่วนวิหาร หอไตร และอุโบสถ มักใช้ไม้เป็นองค์ประกอบองค์ความรู้พุทธศิลปกรรมล้านนาในการส่งเสริมการศึกษาการพัฒนาคุณภาพศิลปะ”^{๑๑} ในการนี้ศิลป์ พีระศรี กล่าวถึงคุณค่าของจิตรกรรมฝาผนัง ว่า “จิตรกรรมฝาผนังนิยมเขียนเป็นพุทธบูชาตามผนังโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ ภายในพระปรางค์ และผนังถ้ำ เรื่องราวที่เขียนส่วนใหญ่เป็นภาพพุทธประวัติ ทศชาติชาดก จุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อให้ผู้ชมเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ภาพจิตรกรรมฝาผนังมีคุณค่าในการศึกษาหลักวิชาและแบบอย่างฝีมือช่างที่สืบทอดโบราณทั้งยังเป็นหลักฐานสำคัญในการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี” (ศิลป์ พีระศรี, ๒๕๐๒:ม.ป.น.) นี่เป็นประสบการณ์ตรงที่ว่า จิตรกรรมทางพระพุทธศาสนาตามฝาผนังของไทยนิยมสร้างไว้ในวัดเพื่อเป็นพุทธบูชาและศึกษาตามธรรมชาติ เป็นการปลูกศรัทธาสู่การพัฒนาปัญญาต่อไป

ศิลปกรรมประเภทพระพุทธรูป สื่อแทนองค์พระพุทธเจ้า เป็นปฎิมากรรมเชิงศิลป์ที่สื่อถึงธรรม เรียกว่าเป็นบุคลาธิษฐานจากสัญลักษณ์เข้าหาธรรมซึ่งมีพุทธลักษณะและปางต่าง ๆ กล่าวคือ พระพุทธรูปปางมารวิชัย แสดงถึงการเอาชนะอุปสรรคปัญหาจากมารประเภทต่าง ๆ เพลวเพลิงบนพระเศียร แสดงถึงปัญญาแสงสว่างส่องโลก พระกรรมที่ยาวนาน แสดงถึงความยุติธรรมในการตัดสินปัญหา นิ้วพระหัตถ์และพระบาทเสมอกัน แสดงถึงความเมตตาต่อสรรพสัตว์เท่าเทียมกัน พระเนตรที่

^{๑๐} พุ.ช. (ไทย) ๒๕/๕/๗.

^{๑๑} เทวัญ เอกจันทร์ และคณะ, “การสังเคราะห์องค์ความรู้พุทธศิลปกรรมในล้านนา”, รายงานวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๓), หน้า ข.

ทอดลง แสดงถึงความสำรวมในอินทรียหก ส่วนพระพุทธรูปปางประจำวันเกิดจะสร้างขึ้นตามวันสำหรับผู้เกิดวันนั้น เพื่อเป็นอนุสติ อันหมายถึงความกรุณา ความเมตตาที่พระองค์มีต่อสรรพสัตว์ ปางปฐมเทศนา เป็นปางที่แสดงถึงการแสดงปฐมเทศนาธรรมแก่ปัญจวัคคีย์ ปางโปรดองคุลีมาล แสดงถึงความเมตตาต่อองคุลีมาลแม้จะเป็นโจรก็มีเมตตาโดยไม่มีประมาณ ปางโปรดอาฬวกยักษ์ แสดงถึงความเมตตาต่อยักษ์โดยไม่เลือกว่าเป็นยักษ์หรือเทพ ปางโปรดพุทธมารดา แสดงถึงความกตัญญู กตเวทิต์ด้วยธรรม ปางบำเพ็ญทุกกิริยา แสดงถึงเหตุการณ์บำเพ็ญเพียรเพื่อตรัสรู้ด้วยความอดทนเพื่อแสดงกรุณาต่อสรรพสัตว์ ปางแสดงโอวาทปาติโมกข์ สื่อถึงการวางหลักการ วางหลักปฏิบัติธรรม และวางหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์สาวก ปางปรินิพพาน แสดงถึงกฎไตรลักษณ์ของชีวิต ปางเกศธาตุ แสดงถึงการประทานเส้นพระเกศาแก่พี่น้องสองพานิชเพื่อสักการบูชา ปางเสด็จพระบรมมัยลยธาตุ แสดงถึงอธิษฐานจิตและเสด็จทวยถึงบารมีบุญแห่งอดีตชาติที่ส่งผลถึงการตรัสรู้ ปางแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ สื่อถึงการมีชัยเหนือกว่าพวกเดียรถีย์ ปางขับพระวักกลี แสดงถึงธรรมที่ไม่ให้พระวักกลีติดอยู่เพียงรูปกายภายนอก แต่ให้ยึดธรรมเป็นที่ตั้ง ปางโปรดพญาช้างนาฬาคีรี แสดงถึงความเมตตาต่อสัตว์ที่ดุร้าย ปางพญาชมพูบดีหรือทรงเครื่อง แสดงถึงอำนาจบารมีแห่งศีล-ทาน สามารถเอาชนะได้อย่างอัศจรรย์ แม้อาวุธก็กลายเป็นเพชรพลอยไปสิ้น

พุทธศิลปกรรมประเภทอาคารได้แก่ วิหาร/พระอุโบสถ ถือเป็นหลักสำคัญของวัดนั้น แสดงถึงหลักคำสอนที่สำคัญกล่าวคือโอวาทปาติโมกข์ เจตีย์/ปราสาท/สถูป ส่วนที่เป็นยอดแหลมแสดงถึงเป้าหมายสูงสุดคือนิพพาน ลายเจตีย์ย่อมุมไม้สิบสองของเจตีย์ แสดงถึงอริยสัจ ๔ ที่พิจารณาด้วยญาณ ๓ รวมเป็นอาการ ๑๒ หอไตร แสดงถึงแหล่งธรรมคำสอน เมรุหรือเมรุมาศถือว่าเป็นสิ่งสูงสุดเป็นจุดศูนย์กลางของจักรวาลแสดงถึงสิ่งเคารพสูงสุด สถานที่ประดิษฐานพระเศียรของกบิลพรหมที่ต้องยกไว้ ณ สูงสุดซึ่งหมายถึงการเคารพนับถือสูงสุดโดยคิดว่า กบิลพรหมคือผู้ทรงธรรม ในทางพระพุทธศาสนาคำว่า “พรหม” นี้เป็นชื่อของบิดามารดา (พรหมาติ มาตาปิโตร) วิหารคด เป็นอาคารล้อมรอบวิหารองค์พระประธานในวัดนั้น แสดงถึงการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธเจ้าที่พระองค์เสด็จไปที่ใด จะมีพระสงฆ์ตามเสด็จด้วยจำนวน ๕๐๐ รูป และเป็นการจำลองการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ ที่มีการกสงฆ์เป็นพยาน จำนวน ๕๐๐ รูป ชุ่มประตู่ มงกุฎ โดยเฉพาะชุ่มประตู่มงกุฎที่วัดพระเชตุพน-วิมลมังคลาราม ท่าเตียน กรุงเทพมหานคร จะมี ๑๖ ชุ่ม ตั้งอยู่รอบทิศของวัดนั้น ซึ่งจำนวน ๑๖ ชุ่มนี้แสดงถึง โสฬสญาณหรือญาณ ๑๖ หอระฆัง แสดงถึงการบอกสัญญาณทำกิจวัตรของพระสงฆ์ แต่ ณ ที่หมายถึงธรรมด้วย นั่นคือ สัญญาณแห่งความสามัคคีทำงาน ตามพุทธพจน์ที่ว่า สุขา สังฆัสสะสามัคคี และเรื่องเวลานี้ เป็นองค์แห่งสัปบุริสธรรม ๗ ข้อว่าด้วย กาลัญญตา รู้จักกาลเวลา

พุทธศิลป์กรรมภาพวัตถุธรรม เช่น สี พัดสมณะศักดิ์ สัตว์บางชนิด ประเพณี และปริศนาธรรม ซึ่งแต่ละประเภทยี่นสรุปได้ว่า สีขาว แสดงถึงความบริสุทธิ์ หมายถึงพระไตรรัตน์ ธรรมคัมภีร์ใจ เป็นสี เครื่องแบบของอุบาสกอุบาสิกา แม้ผู้ทำหน้าที่ช่างหล่อวัตถุมงคลก็จะนุ่งขาว จึงเป็นที่มาของพระอินทร์ หรือท้าวสักกเทวราชแปลงร่างเป็นช่างศิลป์นุ่งขาวร่วมหล่อองค์พระพุทธรูปราชจนสำเร็จ สีเหลือง แสดงถึงความสงบนันติ เป็นหนึ่งในหกสีของฉัพพรรณรังสี หมายถึงสีแห่งสายกลางปฏิบัติธรรม สีฉัพพรรณรังสี คือสีแห่งพระวรกายของพระพุทธเจ้า ถือเป็นสีมงคล ปรากฏเมื่อพระองค์ทรงแสดง คัมภีร์ที่ ๗ คือนหาปฏิฐานอันเป็นพระอภิธรรมประเสริฐยิ่ง ทรงปลื้มปีติยินดีอย่างล้นพ้น เกิดพระ ฉัพพรรณรังสีขึ้นมา พระพุทธรูปองค์ทรงพิจารณาธรรมนั้นอยู่ถึง ๗ วัน ด้วยสัพพัญญุตญาณของ พระพุทธรูปทุก ๆ พระองค์ สีฉัพพรรณรังสี (ปัญญาสีละ) คือสีของศาสนาของชาวศรีลังกา อินเดีย เนปาล มี ๕ สี คือ สีเขียว แสดงถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้า อันแผ่ไพศาลไปทั่วสากลจักรวาล สีเหลือง แสดงถึง มัชฌิมาปฏิปทา สีแดง แสดงถึงการอำนวยการให้ประสบความสำเร็จ สมบูรณ์ พร้อมด้วยสติปัญญา คุณความดี ความเป็นผู้มีโชคและเกียรติยศทั้งปวง สีขาว แสดงถึงความบริสุทธิ์ แห่งพระธรรม ซึ่งเป็นของที่ไม่จำกัดกาล (อกาลิก) สีแสด หมายถึง พระปัญญาคุณของพระพุทธเจ้า สีเลื่อมพราย แสดงถึงสัจธรรมความจริงทั้งหมดในพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ใบเสมา ลักษณะ เหมือนดอกบัวตูม ที่เป็นเช่นนี้ ภายในจะบรรจุวงล้อธรรมจักรไว้ แสดงถึงมรรคมีองค์ ๘ นั่นเอง สัญลักษณ์ ของพระพุทธศาสนา ถัดตามเนื้อหาของปฐมเทศนาคืออริยสัจ ๔ โดยมรรคถือเป็นทฤษฎีแห่งการปฏิบัติ ไปสู่ความพ้นทุกข์คือนิพพาน มรรคจะทำให้เกิดจักขุ ญาณ ปัญญา แสงสว่าง เป็นไปเพื่อความสงบ ความรู้ยิ่ง ความดับ และล้อธรรมจักรนี้หมายถึงล้อแห่งธรรมที่พระสงฆ์จะนำไปเผยแผ่ ดอกบัว เป็นดอกไม้ประจำพระพุทธศาสนา ใช้เป็นอาสนะฐานชุกชีบัวคว่ำบัวหงายประดิษฐานพระพุทธรูป ที่สำคัญคือพระพุทธเจ้าเปรียบสติปัญญาของคนด้วยดอกบัว ๔ เหล่า ต้นโพธิ์ แสดงถึงการตรัสรู้ ต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าอาศัยร่มเงาเพื่อตรัสรู้ธรรม ถือเป็นต้นไม้มงคล ชาวพุทธไทยภาคเหนือนิมนต์ไม้ มาค้ำยันกิ่งก้านต่าง ๆ ไว้เพื่อเป็นสิริมงคลให้ตนมั่นคงถาวรในหน้าที่การงานและชีวิต ต้นสาละ แสดง ถึงความสังเวชแห่งความตาย ต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าอาศัยประสูติกาล และดับขันธปรินิพพาน สมณศักดิ์ พัตยศ เป็นเครื่องสักการะที่พระเจ้าแผ่นดินถวายแด่พระสงฆ์ผู้ทำคุณประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา ซึ่งมีสีสัน รูปทรงอันมีนัยทางธรรม เช่นพัดหน้านาง อันหมายถึง อิทธิปาจิยดา พัดแฉก ๑๖ แฉก หมายถึงอุปกิเลส ๑๖ ที่ระวังไม่ให้เกิดเพราะเป็นโทษแต่จิตใจตน พัดเปลวเพลิง ๕ แฉก หมายถึง ขันธ์ ๕ และหมายถึงตปะที่จะเผาผลาญกิเลสให้เร่าร้อน พัดแฉกจะมีข้างละ ๙ แฉก หมายถึงโลกุตตรธรรม ๙ ประการ นาคราช/พญานาค แสดงถึงสัตว์พิเศษที่ชาวข่งในพระพุทธเจ้า ทำหน้าที่เป็นกรอบกำบังลม ฝน แดดแก่ผู้มีบุญญาบารมี หมายถึงความเคารพในความกรุณาธรรมของพระองค์ ช่าง/ลิง ทำหน้าที่

ปรณิบัติพระพุทเจ้า หมายถึงความเมตตาในพระองค์ สิ่งห์ หมายถึงความมองอาจที่จะเผยแผ่ธรรมให้กว้างไกล ผีตาโชน แสดงถึงคคิธรรมหมายถึงสติสัปชัญญะ รตนน้ำดำหัว แสดงถึงการแสดงความเคารพผู้ใหญ่ ถือเป็นการแสดงความกตัญญูทเวทิตามแบบของนางสงกรานต์ทั้ง ๗ คนผู้เป็นธิดาของท้าวทิลพรหมได้นำพระเศียรของท้าวทิลพรหมฐานะบิดาที่ประดิษฐานอยู่ในถ้ำคันธุลี เขาไกรลาสหรือเขาเมรุมาศลงมาสรงน้ำทุกปีในวันสงกรานต์ ลอยกระทง แสดงถึงธรรมด้วยการปฏิบัติต่อแม่ฟ้าโดยเป็นเครื่องสักการบูชารอยพระพุทบาทริมฝั่งแม่น้ำนันทา ประเทศอินเดีย อีกนัยหนึ่งคือเครื่องบูชาพระแม่คงคา อันเป็นการแสดงความกตัญญูต่อพระแม่คงคาที่ดูแลรักษาน้ำให้ได้กินได้ใช้ ปัญหาปริศนาธรรม ๓ ราศี แสดงถึงปัญหาจริยธรรมของเทวดาที่ถามว่า เจ้า สาย คำ ราศีของคนที่เราอยู่ที่ไหนตอบว่า เจ้าอยู่ที่ใบหน้า จึงล้างหน้า แต่งตัวก่อนออกจากบ้าน สาย อยู่ที่อก จึงใช้น้ำเย็นลูบอกเหมือนระบับความโกรธด้วยขันติธรรมและคำ อยู่ที่เท้า จึงล้างเท้าก่อนเข้านอน เพื่อล้างสิ่งที่เปื้อนประอะจากการเที่ยวกลางคืนอันจะให้ก่อให้เกิดเชื้อโรคเข้าสู่ร่างกาย งานสมโภชประจำปี แสดงถึงอนุสติด้วยการเฉลิมฉลอง เช่น การรื่นเริงบันเทิงด้วยมหรสพมากมายในกรุงราชคฤห์ ทำให้ก่อเกิดสองสหายชื่อโกลิตะกับอุบติสสะที่เกิดความคิดทางศาสนาจากการนั่งคุยกันสองคน ดุมหรสพประจำปีในกรุงราชคฤห์ซึ่งทั้งสองเห็นผู้คนมาเที่ยวงานกันมากมายแล้วเกิดสังเวชว่า คนเหล่านี้มีอายุไม่ถึงร้อยปีก็จะตายกันหมด เราจะมัวซำอยู่ไย เราควรเข้าป่าเพื่อแสวงหาโมกขธรรมกัน ในที่สุดทั้งสองสหายก็ได้โมกขธรรมตามปรารถนา ไฟเผาศพ แสดงถึงคติว่า บาปอกุศลจะย้อนกลับมาหาตน ก็คือบาปอกุศลนี้หมดแล้วให้หมดเลย จะไม่มาก่อทุกข์แก่คนเป็นอีก พวงหรีด แสดงวงจรชีวิตหมายถึงวงจรแห่งการเกิด-ดับตามหลักปฏิจจสมุปบาทและหมายถึงกามคุณ ๕ อันนำปรารถนา นำใคร่ให้สัตว์โลกยึดติด น้ามะพร้าวล้างหน้าศพ แสดงถึงการชำระจิตใจจากบาปอกุศลทั้งปวงด้วยศีล ดอกไม้จันทน์ แสดงถึงคุณความดีที่หอมไปทั่วไพทศ สายสิญจน์ แสดงถึงมงคล โดยสายสิญจน์ ๓ เส้น หมายถึง ไตรลักษณ์ ๗ เส้น หมายถึง อนุสัยที่ต้องละ ๗ และถ้ามี ๙ เส้น หมายถึงโลกุตตรธรรม ๙ ประการ

พุทธศิลปกรรมเกี่ยวกับสถานที่หลัก ๆ ได้แก่ สังฆะนียสถาน ที่พระพุทเจ้าใช้สอยในการประสูติกาลแห่งชีวิต สถานที่ตรัสรู้เป็นพุทธะ สถานที่แสดงปฐมเทศนา และสถานที่ดับขันธปรินิพพาน ซึ่งสถานที่เหล่านี้ปัจจุบันนี้อยู่ในฐานะที่ยังใจให้สังเวชโดยธรรม ที่ต้องตกอยู่ในกฎไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นสามัญลักษณ์ที่สรรพสิ่งต้องเป็นไปอย่างนี้ นครไพศาลี เป็นพุทธสถานที่ทำสังคายนาครั้งที่ ๒ เพื่อสะสมพระธรรมวินัยให้คงอยู่ต่อไป นับแต่หลังพุทธกาลแล้ว ๑๐๐ ปี ปรารถนาเรื่องของขบฉัน การเก็บเกลือไว้ฉันของพระภิกษุสงฆ์ เป็นสถานที่ต้นบัญญัติปฐมปาราชิกกับพระสุทินและเป็นสถานที่ที่พระเจ้าอโศกมหาราชเสด็จไปสังฆะนียสถานแห่งนี้ด้วย พระองค์สร้างเสาอโศกศิลาหัวสิงห์ไว้เป็นหลักฐาน เขตวันวิหาร เป็นถานที่อยู่จำพรรษาของพระพุทเจ้ายาวนานที่สุด เป็นที่ให้กำเนิด

พระสูตรมากมาย เป็นที่แสดงมงคลสูตร ๓๘ ประการ เป็นที่เกิดศรัทธาของนางวิสาขา ซึ่งสร้างวิหาร ปุพพารามถวายพระพุทธเจ้า เป็นเมืองที่มีเศรษฐีตั้งโรงงานเพื่อคนอนาถา ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เป็นที่แสดงปฐมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์ เป็นที่ยังใจให้เกิดสังเวชโดยธรรม สถานที่ได้พระอรหันต์ ๖๐ องค์ ส่งไปประกาศศาสนา ด้วยปฐมพจน์แห่งการเผยแผ่ศาสนาว่า “เธอทั้งหลาย จงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุข เพื่อสังคมสงเคราะห์แก่มหาชน จงแสดงธรรมให้แก่มนุษย์ในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด”^{๑๒} แคว้นมคธ เป็นแคว้นที่พระพุทธเจ้าใช้เป็นศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยได้พระเจ้าพิมพิสารเป็น ผู้นำมหาชนเข้าเป็นพุทธมามกะ เป็นแคว้นให้กำเนิดของพระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ เป็นแคว้น เกิดพระอรหันต์ ๑,๐๐๐ องค์ที่มีคุณสมบัติพิเศษคืออภิญญา ๖ เป็นแคว้นให้กำเนิดวัดชื่อเวฬุวัน เป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา เป็นแคว้นที่แสดงโอวาทปาติโมกข์ อโศการาม เป็นสถานที่ ทำสังคายนาสะสางพระธรรมวินัยครั้งที่ ๓ ประการเหตุที่เดียรถีย์ปลอมเพราะเห็นลาภสักการะ นับจาก ที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ๒๓๔ ปี โดยมีพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นผู้อุปถัมภ์ ประการสำคัญ ของการทำสังคายนาครั้งนี้ คือเป็นการทำสังคายนานานาชาติ เขาคิชฌกูฏ เป็นที่ตั้งมูลคันธกุฎีของ พระพุทธเจ้า เป็นที่ต้อนรับเสด็จเข้าเฝ้าของพระเจ้าพิมพิสาร เป็นเขาทิ้งโจร เป็นเขาที่เทวทัตกลิ้งศิลา โดยหมายถึงให้ต้องพระบาทของพระพุทธเจ้าจนห้อเลือด ถ้าสัตตบรรณคูหา เป็นที่ทำสังคายนาครั้งที่ ๑ หลังพุทธปรินิพพานแล้ว ๓ เดือน ประการเหตุที่พระสุภัททวุฒบวรพชิตกล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัย โดยมีพระมหาเถระ ๓ รูปเป็นหลัก คือ พระมหากัสสปะ พระอุบาลี และพระอานนท์ โดยมีพระเจ้า อชาตศัตรู ทรงเป็นอุปถัมภ์ โดยที่ชาวพุทธยึดถือเอาตามมติของพระมหาเถระทั้ง ๓ นี้จึงได้ชื่อสายของ พระพุทธศาสนาดังเดิมนี้นี้ว่า พระพุทธศาสนาเถรวาท คำว่า เถรวาท หมายถึง พระมหาเถระ ๓ รูปนี้เอง

การนำผลศึกษาไปใช้ประโยชน์

การใช้ประโยชน์ระดับนโยบาย โดยศึกษาเรียนรู้ศิลปกรรมเชิงพุทธและศึกษาวัฒนธรรมทางสังคม และศาสนาในฐานะเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทย ดังนั้น ในฐานะที่สังคมไทยเป็นสังคมชาวพุทธต้องทำ สถาปัตยกรรมเชิงพุทธประกอบด้วย โดยเฉพาะรูปทรงสิ่งปลูกสร้างเกี่ยวกับวัดวาอาราม ควรเป็นลักษณะ ไทยหรือทรงไทย พระอุโบสถทรงไทย กุฏิพระสงฆ์ทรงไทย ศาลทรงไทย เพื่อแสดงถึงความเป็นไทย

การใช้ประโยชน์มิติเศรษฐกิจ/พาณิชย์ ผู้นำไปใช้สามารถออกแบบอาคาร สถานที่ที่จะคำนึงถึง เอกลักษณ์ของไทย อนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรมไทย บ่งชี้ถึงความเป็นไทย เช่นการแต่งกายชายหญิง ด้วยผ้าไหม การเคารพกราบไหว้ แต่งงาน แม้แต่ความเชื่อทางศาสนาต่าง ๆ ที่จะแสดงเอกลักษณ์ไทย

^{๑๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๔๑/๑๗๙.

ได้แก่ เชื่อในบุญ-บาป เชื่อในเรื่องสวรรค์-นรกการ นอกจากนี้มีความในอานิสงส์การทำบุญ การทำวัตร สวดมนต์ การเจริญจิตภาวนา แม้การประกอบพิธีเริ่มแรกด้วยพิธีบวงสรวง

การใช้ประโยชน์มิติการพัฒนาสังคม/ชุมชน/ท้องถิ่น ผู้นำไปใช้ถือเป็นแบบการเรียนการสอน นำไปปฏิบัติจัดทำตามลักษณะพุทธศิลป์นวัตกรรมได้ นอกจากนี้ยังทำให้เห็นคุณค่านำพาศึกษาปฏิบัติ ในคุณธรรมจริยธรรมของคนทุกรุ่นและทุกเพศทุกวัยได้อย่างดี

การใช้ประโยชน์มิติวิชาการ ผู้นำไปใช้เป็นคู่มือหรือเป็นแบบการเรียนการสอนเกี่ยวกับ พุทธศิลปกรรม นำพาให้รู้ประวัติศาสตร์ทางศาสนา รู้คุณธรรมจริยธรรมผ่านศิลปนวัตกรรมนี้ จนที่สุดแล้วจะกลายเป็นชนบประเพณีแสดงถึงวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นผลผลิตแห่งภูมิปัญญา ท้องถิ่นนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี

สรุป

การรับรู้ทุกชนิดนั้นมีแหล่งความรู้ ๒ แหล่ง คือ แหล่งความรู้ภายนอก เรียกว่า ปรโตโมสะ กับ โยนิโสมนสิการ ศิลปะนวัตกรรมถือว่าเป็นแหล่งปรโตโมสะ ส่วนการตีความสื่อถึงธรรมจากศิลปะนั้น เป็นโยนิโสมนสิการ สอดคล้องกับหลักการตีความในเรื่องนี้ว่า บุคลาธิษฐาน กับ ธรรมาธิษฐาน แหล่งศิลปะเหล่านี้ที่อุดมสมบูรณ์แบบที่สุดคือ วัด กับ วัง รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์สร้างวัด ประจำสมัยไว้ก่อน ชื่อ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) ซึ่งจะเห็นว่า ศาสตร์และศิลป์นั้น เต็มไปหมด เป็นเอกลักษณ์ของชาติ แม่นั่งเครื่องบินมองลงมาเห็นวัง กับ วัด ก็ย่อมรู้ว่า นี่คือ ประเทศไทย และศิลปะนวัตกรรมเหล่านี้เป็นแหล่งเศรษฐกิจ สร้างมูลค่าเพิ่มแก่ประเทศด้วยการดึงดูดนักท่องเที่ยว เข้าชม สามารถเก็บรายได้เข้าประเทศเป็นอันดับ ๆ ของรายได้ประชาชาติ ที่สำคัญคือ ศิลปะนวัตกรรม เหล่านี้เป็นคุณค่าทางจิตด้วย เป็นปัจจัยพัฒนาคุณภาพชีวิต ด้วยคำแห่งองค์ความรู้ว่า “ธรรมศาสตร์-พุทธศิลป์ นำพาพัฒนาคุณภาพชีวิต”

ภาพประกอบกิจกรรม/การเผยแพร่

ภาพ: แสดงวัฒนธรรมก่อเจดีย์ทราย วัดราชบูรณะ พิษณุโลก

ภาพ : แสดงพุทธศิลป์เสมาธรรมจักรแกะสลัก

ภาพ : แสดงนวัตกรรมเหรียญ
พระพุทธชินราช พิษณุโลก

ภาพ : แสดงพิธีเททองหล่อพระพุทธรูปชินราชจำลอง พิษณุโลก

ภาพ : แสดงนวัตกรรมการศาลาการเปรียญ

ภาพ : แสดงพุทธศิลป์อัฐฐูปริหาร

บรรณานุกรม

เทวัญ เอกจันทร์ และคณะ. การสังเคราะห์องค์ความรู้พุทธศิลปกรรมในล้านนา”. รายงานวิจัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๓.

พระครูสิริรัตนาวุธ. ศาสตร์ร่วมสังคัม. พิษณุโลก: โฟกัสปริ้นต์, ๒๕๕๕.

_____. การศึกษาตีความพุทธธรรมที่ปรากฏในศิลปกรรม. รายงานวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาวิ ฐานวโร. บทบาทพุทธจริยศาสตร์ในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม. ปริญญาดุษฎีนิพนธ์. มหาวิทยาลัยบามาร์ส, อินเดีย, ๒๕๔๐.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). อนุทินธรรมะ : ธรรมะสำหรับ ๓๖๕ วัน. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๙.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย.พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

ศิลป์ พีระศรี. คุณค่าของจิตรกรรมฝาผนัง. พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๒.

อารมณ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระครูภาวนาธรรมโฆสิต,ดร.

พระครูปริยัติรัตนาลงกรณ์

ผศ.ดร.เจษฎา มุลยาพอ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บทนำ

อารมณ์เป็นพลังที่ทรงอำนาจอย่างหนึ่งของมนุษย์ อารมณ์อาจเป็นต้นเหตุของสงคราม อาชญากรรม ความขัดแย้งเรื่องเชื้อชาติ ชาติพันธุ์และความขัดแย้งอื่น ๆ หลายชนิดระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ในทางตรงกันข้าม อารมณ์เป็นเสมือนน้ำทิพย์ของชีวิต ที่สามารถทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างสวยงามงดงามน่าทัศนา และน่าอภิรมย์ ความรัก ความสนุกสนานเพลิดเพลิน ความพอใจ หรือความตกลงขบขันล้วนแต่ทำให้ชีวิตมีคุณค่าและมีความหมายทั้งสิ้น

มนุษย์จะเริ่มมีอารมณ์ขึ้นตั้งแต่เกิด ซึ่งนักจิตวิทยาพบว่าอารมณ์แรกของมนุษย์นั้นคือ อารมณ์ตื่นเต้น ทารกอายุ ๓ เดือน จะมีเพียงอารมณ์เศร้า และอารมณ์ดีใจ ส่วนอารมณ์ที่มีความสลับซับซ้อนจะปรากฏมากขึ้นตามวุฒิภาวะ อารมณ์ก้าวร้าวและรุนแรงเป็นผลมาจากการที่บุคคลเกิดความคับข้องใจ หรือมีความรู้สึกที่ตนถูกกดขี่อยู่ตลอดเวลา ดังนั้น มนุษย์ทุกคนจึงต้องเรียนรู้วิธีการควบคุมอารมณ์ของตนให้ถูกต้องตามกฎหมายเกณฑ์ที่สังคมแต่ละแห่งได้กำหนดไว้ ก็จะทำให้การดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขมากขึ้น พระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญกับอารมณ์เพราะเป็นเรื่องสำคัญที่การพัฒนาตนเอง และต่อบริบรอบข้าง อารมณ์ดีก็ทำให้ยอมจะทำให้จิตใจดี อารมณ์ไม่ดีก็จะเป็นทุกข์เกิดความเศร้าโศก พิโรธำพันยอมก่อให้เกิดความทุกข์ตลอดไป

ความหมายของอารมณ์

ความหมายของอารมณ์ทั่วไป

ในด้านความหมายของอารมณ์ มีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลาย

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่า อารมณ์ไว้ ว่า^๑

๑) น. สิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตโดยผ่านทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เช่น รูปเป็นอารมณ์ของตา เสียงเป็นอารมณ์ของหู, เครื่องยึดถือเป็นจริงเป็นจัง เช่น เรื่องนี้อย่าเอามาเป็นอารมณ์เลย (ป. อารมณ).

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖), หน้า ๑๔๐๘.

๒) น. ความรู้สึกทางใจที่เปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งเร้า เช่น อารมณ์รัก อารมณ์โกรธ อารมณ์ดี อารมณ์ร้าย (ป. อารมมณ).

๓) น. อหยาศัย, ปรกตินิสัย, เช่น อารมณ์ขัน อารมณ์เยือกเย็น อารมณ์ร้อน (ป. อารมมณ).

๔) น. ความรู้สึก เช่น อารมณ์ค้าง ใส่อารมณ์, ความรู้สึกซึ่งมักใช้ไปในทางกามารมณ์ เช่น อารมณ์เปลี่ยว เกิดอารมณ์. (ป. อารมมณ).

๕) ว. มีอหยาศัย, มีปรกตินิสัย, เช่น เขาเป็นคนอารมณ์เยือกเย็น เขาเป็นคนอารมณ์ร้อน. (ป. อารมมณ).

พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาบาลอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน^๒ ให้ความหมายไว้ว่า สิ่งที่จิต และเจตสิกยึดเหนี่ยว สิ่งที่ผ่านมาหรือที่รับรู้ได้ทางตา หู จมูก ลิ้น การ หรือ ใจ (objects of sense) อารมณ์ที่ผ่านทางตา ได้แก่ รูปหรือสีต่าง ๆ ทางหูได้แก่ เสียงต่าง ๆ ทางจมูก ได้แก่ กลิ่นต่าง ๆ ทางลิ้น ได้แก่ รสต่าง ๆ ทางกายได้แก่ สิ่งที่ถูกต้องได้ และทางใจได้แก่ สิ่งที่รู้ได้ด้วยใจ ที่เรียกว่า อารมณ์ การกล่าวถึงอารมณ์ ทางพระพุทธศาสนามีความมุ่งหมายให้รู้จักควบคุมจิตใจ หรือสอนใจตัวเอง รู้จักยับยั้งชั่งใจมิให้เกิดความคิดที่ไม่ดีต่าง ๆ ที่เรียกว่า อกุศลธรรม มาครอบงำจิตใจได้ ในเมื่อมีอารมณ์ต่าง ๆ ผ่านมาทางตา หู เป็นต้น คำว่า อารมณ์ นี้ โดยทั่วไปหรือในภาษาทางโลก มักจะหมายถึงอาการทางจิตใจ หรือนิสัยใจคอ เช่น อารมณ์ดี อารมณ์ร้าย อารมณ์เย็น ซึ่งตรงกับคำว่า mood ในภาษาอังกฤษ ในบางกรณีก็ตรงกับคำว่า sense เช่น อารมณ์ขัน (sense of humour) และ Emotion ที่แปลว่า อาเวก หรืออารมณ์ที่สะเทือนใจ

พจนานุกรม ฉบับมติชน ได้ให้ความหมายของคำว่า อารมณ์ว่า^๓ ความรู้สึกของจิตใจ เช่น อารมณ์ดี อารมณ์เสีย, ลักษณะทั่วไปทางจิตใจของบุคคล เช่น เขาเป็นคนอารมณ์ร้อน

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ได้ให้ความหมายของคำว่า อารมมณ ว่า^๔ ธรรมชาติเป็นที่รื่นรมย์ยิ่ง, ธรรมชาติเป็นที่เหนี่ยวของจิต, เป็นไปในอรรถคือ (๑) เหตุ (๒) โคจร (อารมณ์)

พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี ป.ธ. ๙ ราชบัณฑิต) ได้ให้ความหมายของคำว่า อารมณว่า^๕ อารมณ์, เครื่องยึดเหนี่ยวจิต (อาลมพ อาลมพ โคจรวิสัย ธรรมชาติเป็นที่มาอินดีแห่งจิตและเจตสิก)

^๒ พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาบาลอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๒), หน้า ๓๕-๓๖.

^๓ พจนานุกรมฉบับมติชน ,ศิลปวัฒนธรรม Arts and Culture ฉบับพิเศษ, (สำนักพิมพ์มติชน: โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด แยกสี-เพลสส : กองพิมพ์สี, ๒๕๔๗). หน้า ๙๗๑.

^๔ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, ปทานุกรม บาลี-ไทยอังกฤษ สันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (นครปฐม : โรงพิมพ์พิมพ์หามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๒๔.

^๕ พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต), ศัพท์วิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๕๘), หน้า ๑๐๒.

รศ.มณีนันท์ ภัทรจินดา และ ผศ.ปิยนุช บุญเพิ่ม^๖ ได้ให้ความหมายไว้ว่า อารมณ์ หมายถึง การแสดงออกของภาวะจิตใจที่ได้รับการกระทบหรือกระตุ้นให้เกิดมีการแสดงออกต่อสิ่งที่มากระตุ้น อารมณ์สามารถจำแนกได้ ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

๑) อารมณ์สุข คืออารมณ์ที่เกิดขึ้นจากความสบายใจ หรือรับความสมหวัง

๒) อารมณ์ทุกข์ คือ อารมณ์ที่เกิดขึ้นจากความไม่สบายใจ หรือได้รับความไม่สมหวัง

อารมณ์พื้นฐาน ได้แก่ โกรธ กลัว รังเกียจ แปลงใจ ดีใจ และเสียใจ ซึ่งเป็นอารมณ์พื้นฐานที่อยู่ในจำพวกสัตว์ที่เลี้ยงลูกด้วยนม สัมพันธ์กับระบบลิมบิก (Limbic system) ในสมองส่วนกลาง ในคนเรานั้นพบว่า ยังมีการทำงานของสมองส่วนหน้าบริเวณ Prefrontal มาร่วมด้วย โดยมีการเชื่อมโยงกับระบบ ลิมบิก ที่ซึ่งซับซ้อนจึงทำให้คนเรามีลักษณะอารมณ์ ความรู้สึกที่หลากหลาย มากกว่าในสัตว์ที่เลี้ยงลูกด้วยนม

อารมณ์ คือภาวะอินทรีย์ (Organism)^๗ ถูกเร้าทำให้เกิดการตอบสนองที่เรียกว่าผลกระทบต่อสิ่งเร้า ไม่ว่าผลกระทบนั้นจะหนักหรือเบา ก็ตามก็จะทำให้เกิดปฏิกิริยาขึ้นได้ และมีการแสดงออกมาได้ ๓ อย่างคือ

๑. แบบที่เกิดขึ้นทันที (Emotional experience) เช่น ความดีใจ การรู้สึกโกรธ ความกลัว เป็นต้น

๒. พฤติกรรมเป็นผลต่อเนื่อง (Emotional behavior) เช่น เมื่อมีความโกรธ ก็จะกล่าวคำสบถสาบานหรืออาจขกต่อยคนที่ทำให้โกรธหรือเวลาดีใจก็จะหัวเราะ มีความยิ้มแย้มแจ่มใส

๓. เกิดความเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย (Physical changes) เช่น หน้าแดง ปากสั่น มือสั่น เป็นต้น

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โลกทัศน์ ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๓^๘ ให้ความหมายว่า อารมณ์คือ ความรู้สึกนึกคิด ซึ่งตรงกับความหมายทางพระพุทธศาสนาว่า “สภาพของจิต” หรือ “อาการของจิต” หรือเรียกว่า “เจตสิก”

^๖ รศ. มณีนันท์ ภัทรจินดา และ ผศ. ปิยนุช บุญเพิ่ม, แนวทางและวิธีการจัดการกับชีวิต: การจัดการกับอารมณ์และความเครียด, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : <http://www.kku.ac.th/genedu/๐๐๐๑๓๑/docfile/paper> [๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๕]

^๗ [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : <http://pirun.ku.ac.th> [๒๒ มกราคม ๒๕๖๕]

^๘ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒโลกทัศน์ ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๓, ปรัชญาเชิงอารมณ์ตามแนวพุทธศาสนา (อัคราแนวพุทธ) เมษายน- มิถุนายน ๒๕๕๗, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : <http://www.swu.ac.th/journal/swuvision/pht?topic=๒๐๙.๐> [๒๓ มกราคม ๒๕๖๕]

จิต เป็นสภาพที่รู้สิ่งต่าง ๆ หรือเป็นสภาพที่นึกคิด เมื่อ “จิต” เกิดขึ้นรับรู้สิ่งใด “สภาพของจิต” หรือ “เจตสิก” ย่อมเกิดขึ้นควบคู่กันเสมอ เช่น จิตที่เกิดขึ้นรับรู้ (เห็น) ภาพทางตา ขณะนั้นสภาพของจิตที่เกิดขึ้นควบคู่กับจิตเห็นอาจเป็นความรู้สึกดีใจ เสียใจ หรือเฉย ๆ หรือเมื่อจิตเกิดขึ้นรับรู้ (ได้ยิน) เสียง ขณะนั้นก็จะมีสภาพจิตที่เกิดควบคู่กับจิตเช่นเดียวกัน ยกตัวอย่างเช่น มองเห็นแม่ (จิตรู้ทางตา) ย่อมเกิดความรู้สึกดีใจ (สภาพของจิตที่เกิดควบคู่) หรือเด็กชาย ก ได้ยินเสียงสุนัขเห่า (จิตรู้ทางหู) ย่อมเกิดความรู้สึกกลัว (สภาพของจิตที่เกิดควบคู่)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของ วิญญาน ไว้ว่า วิญญาน แปลว่า ความรู้แจ้ง คือ ความรู้แจ้งอารมณ์ หมายถึงความรู้ประเภทยืนพื้น หรือ ความรู้ที่เป็นตัวยืน เป็นฐาน และเป็นทางเดินให้แก่นามชั้นอื่น ๆ เกี่ยวข้องกับนามชั้นอื่นทั้งหมด เป็นทั้ง ความรู้ต้น (เป็นความรู้เริ่มแรก เมื่อเห็น ได้ยิน เป็นต้น) และความรู้ตาม (คือรู้ควบไปตามกิจกรรมของชั้นอื่น ๆ) ลักษณะอีกอย่าง คือเป็นการรู้ความต่างจำเพาะ รู้ความหมายจำเพาะ หรือรู้แยกต่าง^๙

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๑๐} ได้ให้ความหมายของอารมณ์ไว้ว่า อารมณ์ คือ เครื่องยึดเหนี่ยวของจิต, สิ่งที่ยึดเหนี่ยว, สิ่งที่ถูกรู้หรือถูกรับรู้ได้แก่อายตนะภายนอก ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ ในภาษาไทย ความหมายเลื่อนไปเป็นความรู้สึก หรือ ความเป็นไปแห่งจิตในขณะ หรือ ช่วงเวลาหนึ่ง ๆ เช่นว่า อย่าทำตามอารมณ์ วันนี้อารมณ์ดี อารมณ์เสีย เป็นต้น

พระราชมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)^{๑๑} ได้กล่าวถึงเรื่องอารมณ์ไว้ว่า “...ความฉลาดทางอารมณ์คือ การใช้ปัญญากำกับอารมณ์ที่ออกมาให้มีเหตุผล เป็นการแสดงอารมณ์ความรู้สึกออกมาในแต่ละสถานการณ์ โดยถือว่า อารมณ์หรือความรู้สึกนั้นเป็นพลังให้เกิดความประพฤติ ซึ่งถ้าพลัง ขาดปัญญา กำกับก็เป็นพลังบอดปัญญาจึงเป็นสิ่งที่จะกำกับชีวิตของเราให้การแสดงออกเป็นไปในทางที่ถูกต้อง ซึ่งถ้าพิจารณาในความหมายนี้ ทั้งความหมายทางเขาวัวปัญญาและความสามารถทางอารมณ์มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน”

อารมณ์เป็นองค์ประกอบ สำคัญที่ทำให้เกิดความสำเร็จ เกิดความราบรื่น ทั้งในชีวิตส่วนและการทำงานโดยการแสวงหาความสุขและค้นพบความสุขได้ไม่ยาก และมีความขัดแย้งหรือมีความคับข้องใจก็สามารถแก้ไขความขัดแย้งทั้งของตนเองและคนอื่น ดังนั้น อารมณ์น่าจะเป็นตัวส่งเสริม

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, พิมพ์ครั้งที่ ๔๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธรรม ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๑๕ - ๑๖.

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๑๑.

^{๑๑} พระราชมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พระพุทธศาสนากับเรื่องความฉลาดทางอารมณ์, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : <http://socialscience.inetwch.com> [๒๓ มกราคม ๒๕๖๕]

ความสำเร็จ และเป็น ความสามารถที่จะทำให้บุคคลทำงานหรือใช้ชีวิต อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

อารมณ์ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ความฉลาดทางจิต การพัฒนาจิตซึ่งประกอบด้วย ศีลสมาธิปัญญา การฝึกหัดอบรมทางด้านกาย วาจา ความประพฤติ ระเบียบวินัยให้มีกายสุจริตเป็นที่ตั้งทำให้เป็น ผู้ประพฤติปฏิบัติที่ดี เมื่อมีอารมณ์ที่ดีย่อมมีปัญญามีสติ คิดในทางสร้างสรรค์และก่อให้เกิดความสุขตามมา

จากข้อความที่ยกมากล่าวไว้ทั้งหมดนั้น สรุปความได้ว่า อารมณ์เป็นการแสดงออกทางจิตใจ ความรู้สึก มีทั้งอารมณ์ที่เป็นสุขและอารมณ์ที่เป็นทุกข์ อารมณ์ คือ ภาวะของอินทรีย์ที่ถูกเร้า หรือ กระตุ้นให้เกิดการตอบสนอง ไม่ว่าจะหนักหรือเบาก็ตาม ก็จะก่อให้เกิดปฏิกิริยาตอบสนอง ซึ่งเกิดขึ้นได้สามทาง คือ เกิดขึ้นทันที เกิดขึ้นโดยต่อเนื่องและเกิดความเปลี่ยนแปลงร่างกาย อารมณ์ คือ เครื่องยึดเหนี่ยวของจิต ที่ถูกรู้และรับรู้ ได้แก่อายตนะภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะและ ธรรมารมณ์ แต่อย่างไรก็ดี อารมณ์นั้นจะเป็นประโยชน์ต่อคนเราได้ก็ต้องถูกควบคุมด้วยปัญญา เพราะอารมณ์คือพลัง ถ้าอารมณ์ปราศจากปัญญากำกับก็จะเป็นพลังบอด เพราะฉะนั้น ปัญญาจึงเป็นตัวกำกับอารมณ์ให้แสดงออกในทางที่ถูกที่ควร ต่อไปจะได้กล่าวถึงองค์ประกอบและลักษณะของอารมณ์ ดังมีรายละเอียดดังนี้

องค์ประกอบของอารมณ์

อารมณ์จะประกอบไปด้วยองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ^{๑๒}

๑. องค์ประกอบด้านสรีระ (Physical dimension) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทางร่างกาย ที่จะต้องเกิดขึ้นควบคู่กับปฏิกิริยาทางอารมณ์ เช่นหัวใจเต้นเร็ว เหงื่อออกทางร่างกาย หรือใบหน้าร้อนผ่าว เป็นต้น อารมณ์ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายได้มาก คือ อารมณ์กลัว และอารมณ์โกรธ อารมณ์กลัวจะทำให้เกิดการหลั่งโฮโมนแอดรีนาลีนจากต่อมแอดรีนัล (Adrenal gland) ส่วนอารมณ์โกรธ จะก่อให้เกิดการหลั่งฮอร์โมน มอร์แอดรีนาลีน (Noradrenalin)

๒. องค์ประกอบทางด้านความนึกคิด (Cognitive Dimension) หมายถึง การมีปฏิกิริยา ด้านจิตใจที่เกิดขึ้นต่อสถานการณ์ที่กำลังเป็นอยู่และเกิดเป็นอารมณ์ขึ้นมร เช่น ชอบ ไม่ชอบ หรือ ถูกใจ ไม่ถูกใจ เป็นต้น

^{๑๒} [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : <http://home.kku.ac.th/genedu/๐๐๐๑๓๑/docfile/paper> [๒๒ มกราคม ๒๕๕๔]

๓. องค์ประกอบทางด้านมีประสบการณ์ (Experiential dimension) หมายถึง การเรียนรู้ที่ใจของแต่เกิดขึ้นภายในจิตใจของแต่ละบุคคลซึ่งมีความแตกต่างกันไป การตอบสนองทางอารมณ์ ประกอบด้วยปัจจัยต่าง ดังนี้

๑) ปฏิกริยาทางอารมณ์ (Emotion action) เช่น วีนไห้จากสิ่งที่เรากลัว

๒) การตอบสนองทางระบบประสาทอิสระ (Autonomic response) เช่น หัวใจเต้นแรงขึ้น และเหงื่อออกบริเวณฝ่ามือเมื่อตกใจกลัว

๓) พฤติกรรมที่แสดงออก (Expressive behavior) เช่น การยิ้ม หน้ายิ้ม หัวเราะ เป็นต้น

๔) ความรู้สึก (Feeling) เช่น ความโกรธ ความปิติ ความเศร้าโศก เป็นต้น

เมื่อเหตุการณ์ สถานการณ์ หรือสิ่งเร้าที่กระตุ้นด้านอารมณ์ การเกิดอารมณ์จะมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นทั้งทางร่างกายและจิตใจ โดยมีองค์ประกอบหลัก ๓ ประการคือ

๑) การรับรู้ เป็นการทำงานร่วมกันด้านร่างกายของระบบประสาท ความรู้สึกจากสิ่งแวดล้อมส่งผ่านขึ้นไปยังสมองเพื่อแปลความหมายและรับรู้ ว่า สิ่งกระตุ้นคืออะไร อาจเรียกว่าเป็นส่วนของความคิดที่เกิดขึ้นต่อสิ่งเร้านั้น ความคิดจะเน้นนำไปสู่การเกิดอารมณ์ตามมา ถ้าความคิดไปในทางบวกอารมณ์ที่ตามมาก็เป็นอารมณ์ทางบวก ถ้าความคิดเป็นทางลบ อารมณ์ก็เป็นลบเช่นกัน

๒) ด้านอารมณ์ จากการรับรู้สิ่งเร้าอารมณ์ จะมีการเปรียบเทียบกับประสบการณ์เดิม ทำให้เกิดความรู้สึกที่เป็นอารมณ์แสดงออกทั้งด้านจิตใจและร่างกาย ด้านร่างกายจะกระทบระบบประสาทอัตโนมัติ ส่งผลอวัยวะ ที่มีระบบอัตโนมัติ เช่น หัวใจเต้นเร็ว หน้าแดง เหงื่อซึม เป็นต้น อารมณ์ที่เกิดขึ้นสามารถปรุงแต่งให้การรับรู้สิ่งเร้าหรือความคิดต่อสิ่งนั้นยังเป็นทางบวกหรือลบมากขึ้นเช่น เราไม่ชอบสิ่งที่เพื่อนทำกับเรา เกิดอารมณ์ไม่พอใจ อารมณ์อาจทำให้เราคิดถึงความไม่พอใจที่มีต่อเพื่อนคนนั้นมาก่อน ยังมีอารมณ์ยังคิด ยังมีอารมณ์รุนแรงมากขึ้น

๓) แรงผลักดัน จากประสบการณ์ด้านอารมณ์ จะมีผลผลักดันภายในจิตใจ ทำให้อารมณ์เกิดขึ้นต่อสิ่งที่มาเร้าอารมณ์ มีทั้งระดับอารมณ์อารมณ์ที่เหมาะสมสอดคล้องกับตัวกระตุ้นและระดับอารมณ์ที่ไม่เหมาะสม อันเป็นผลมาจากประสบการณ์การเรียนรู้และแรงผลักดันทางด้านจิตใจ ส่งผลต่อลักษณะอารมณ์และแบบแผนของพฤติกรรมที่ตอบสนอง ตัวอย่างเช่น บางคนมีแรงผลักดันที่จะโทษว่าตนเองไม่ดี เมื่อทำอะไรผิดพลาดก็จะเกิดความเศร้ารู้สึกผิดหวั่นตนเอง ผลักดันให้เป็นคนไม่กล้าทำอะไร เพราะกลัวว่าจะผิด

จากองค์ประกอบทั้งสามด้านพอสรุปได้ว่า เมื่อมีสิ่งเร้าที่กระตุ้นอารมณ์และเกิดเป็นอารมณ์ขึ้น จะมีการแสดงออกของอารมณ์ทางน้ำเสียง แวดตา สีหน้า ท่าทาง และกำหนดทิศทางการแสดงออกของท่าทางเช่น อารมณ์โกรธ อาจจะแสดงท่าทางจ้องหน้า พูดเสียงดัง หุบคิ้ว ขว้างปาสิ่งของ อารมณ์เศร้า

แสดงท่าทางคอดก พุบหน้า ร้องไห้ พุดเสียงเบา อารมณ์ดี แสดงท่าทางกระโดดโลดเต้น ยกมือร้องไชโย เป็นต้น

ลักษณะของอารมณ์

อาจแบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้ ๓ กลุ่ม คือ

๑. อารมณ์ด้านบวก เช่น อารมณ์ดีใจ ภูมิใจ สุขใจ ปราบปลื้มใจ พึงพอใจ ความพึงพอใจ เป็นต้น

๒. อารมณ์ด้านลบ เช่น อารมณ์โกรธ เกลียด ริษยา เศร้าหมอง เป็นต้น

๓. อารมณ์กลาง ๆ เช่น แปลกใจ ยอมรับ เป็นต้น

ส่วนหากว่าเป็นทางอริธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นกุศลธรรม อกุศลธรรม และอัปายาทกธรรม

นอกจากแบ่งเป็นสามกลุ่มหลักแล้ว อารมณ์ยังสามารถแบ่งได้เป็นกลุ่ม ๆ ตามระดับความรุนแรงของอารมณ์ โดยแต่ละกลุ่มเป็นอารมณ์ในกลุ่มเดียวกัน แต่จะมีคำใช้แทนระดับของอารมณ์แตกต่างกัน ดังนี้

๑) กลุ่มอารมณ์โกรธ มีหลายลักษณะ เช่น ไม่ชอบ ไม่พอใจ ไม่สบอารมณ์ ชุ่นเคือง ฉุน โกรธ โมโห เดือดดาล คับแค้น เป็นต้น

๒) กลุ่มอารมณ์กลัว มีหลายลักษณะ เช่น ไม่กล้า เกรงใจ หวาดกลัว ตระหนก ขวัญผวา ออกันขวัญแขวน เป็นต้น

๓) กลุ่มอารมณ์กังวล มีหลายลักษณะ เช่น ลังเล สองจิตสองใจ ไม่แน่ใจ ไม่มั่นใจ ห่วง กังวล สับสน อึดอัด กระวนกระวาย ร้อนใจ เป็นต้น

๔) กลุ่มอารมณ์เกลียด มีหลายลักษณะ เช่น ไม่ชอบ รังเกียจ เกลียด เหม็นหน้า ชิงชัง เป็นต้น

๕) กลุ่มอารมณ์ดี มีหลายลักษณะ เช่น ดีใจ สบายใจ ชื่นใจ ร่าเริง สนุกสนาน คึกคัก อิ่มเอิบใจ เป็นสุข ปิติ ตื่นเต้น ตื่นตันใจ ปลาบปลื้ม ซาบซึ้ง เป็นต้น

แนวคิดของอารมณ์ทางพุทธศาสนา

ความหมายของอารมณ์ทางพุทธศาสนาใช้คำศัพท์ว่า “เวทนา”^{๑๑} หมายถึง การเสวยอารมณ์, ความรู้สึก คือ ความรู้สึกในรสของอารมณ์ที่เกิดขึ้นจากผัสสะ (Feeling) ดังเช่น ความรู้สึกในรสของอาหาร (อาหารนี้ทำหน้าที่เป็นอารมณ์) ที่เกิดขึ้นเป็นธรรมชาติจากการสัมผัสของลิ้น คือ ชิวหา เป็นเพียงความรู้สึก (Feeling) ที่พึงเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ที่อาจเป็นความรู้สึกชนิดถูกใจ ชอบใจ สบายใจ

^{๑๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๖๐/๕๐๐.

สบายกาย หรือ ไม่ชอบใจ ไม่สบายใจ ไม่สบายกาย หรือเฉยๆ อันขึ้นอยู่กับสัญญาความจำได้หมายรู้ (จึงไม่ใช่อาการที่เมื่อทานเข้าไป แล้วเกิดความคิดว่า “อร่อย” อันเป็นสังขารชั้นทางจิตใจ หรือ จิตตสังขาร หรือทางวาจาที่เปล่งออกมาว่าอร่อย อันเป็นสังขารชั้นทางวาจาหรือวจีสังขาร หรืออาการ น้ำลายสออันเป็นสังขารชั้นทางกายหรือกายสังขาร)

เวทนาเป็นสังขารและเป็นนามธรรม รับรู้ได้ทั้งกายและใจ ไม่มีตัวตนเป็นแก่นแกนที่แท้จริง จึงไม่ใช่อัตตา ไม่ใช่ของตัวของตนอย่างแท้จริง เป็นอนัตตา จึงควบคุมบังคับบัญชาไม่ได้ ตามความปรารถนา เป็นสังขาร ที่หมายถึงสังขตธรรมสิ่งที่ถูกปรุงแต่งขึ้นมาอย่างหนึ่ง ดังนั้น จึงเกิดมาจากเหตุ และปัจจัยที่มาประชุมกันชั่วขณะหนึ่งหรือระยะหนึ่ง เหมือนดังเงา จึงเกิดผลขึ้นเป็นเวทนา ดังที่มีปรากฏอยู่ในชั้น ๕ ไตรลักษณ์ และปฏิจจสมุปบาท จึงมีสามัญลักษณ์เหมือนดังสังขารทั้งหลายทั้งปวง ที่มีความไม่เที่ยง จึงมีอาการแปรปรวนเป็นธรรมดา เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็คงทนอยู่ไม่ได้ ต้องดับไปเป็นธรรมดา และเป็นอนัตตา ที่ไม่มีตัวตนที่เป็นแก่นแกนอย่างแท้จริง อยู่ใน สภาวะเมื่อเหตุปัจจัยประชุมกันครบองค์ผัสสะ ก็เกิดขึ้นเป็นไปตามธรรมหรือสภาวะธรรมของสิ่งที่มีชีวิตที่จะต้องรับรู้ในสิ่งที่กระทบสัมผัส จะไปห้ามไม่ให้เกิดไม่ห้าม ไม่ให้เป็นก็ได้ ไม่ได้ กล่าวคือ เกิดเป็นสุขเวทนาบ้าง เป็นทุกข์เวทนาบ้าง เป็นอทุกขมสุขเวทนาบ้าง อันย่อมเป็นไปตามธรรม หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า เป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง หรือเฉย ๆ บ้าง แล้วก็ดับไป เกิดดับ ๆ ๆ ...อยู่อย่างนี้ตลอดเวลา ไม่มีตัวตนที่แท้จริง เป็นสิ่งที่ควรรู้ด้วยปัญญาถึง เพื่อเกิดนิพพิทา ไม่ยึดมั่นถือมั่น กล่าวคือ ไม่ไปอยากด้วย กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา ในเวทนาเหล่านั้น ถ้าไม่ละตัณหาดังกล่าว ก็จักเป็นปัจจัยให้เกิดเวทูปาทานชั้น ๕ อย่างไม่มีที่จบสิ้น

เวทนาในทางพระพุทธศาสนาแปลว่า การเสวยอารมณ์ **การเสวยอารมณ์ที่เป็นสุข** สํารายทางกาย หรือทางใจ นี่เป็นสุขเวทนา **การเสวยอารมณ์ที่เป็นทุกข์** ไม่สํารายทางกาย หรือทางใจ นี่เป็นทุกข์เวทนา **การเสวยอารมณ์ที่มีใช้ความสํารายและมีใช้ความไม่สํารายทางกายหรือทางใจ** นี่เป็น อทุกขมสุขเวทนา^{๑๔}

การเสวยอารมณ์ หมายถึง การเสพ การเสพรส ส่วน อารมณ์ หมายถึงสิ่งที่จิตไปยึดหมาย หรือ กำหนดใน ขณะนั้น ๆ เช่น ไปยึดกำหนดในขณะนั้นๆ เช่น ไปยึดถือหรือกำหนดในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในสัมผัส (โณภูมัพพะ) หรือในธรรมารมณ์ ใดๆในขณะนั้น มีใช้ความหมายในภาษาไทยที่หมายถึง ความสงสาร ความเจ็บปวด แต่อย่างใด

เวทนาหรือการเสวยอารมณ์ จึงหมายถึง การเสพรสในสิ่งที่มากระทบสัมผัสหรือสิ่งที่จิตไปยึดเหนี่ยวในขณะนั้น ๆ นั่นเอง ดังเช่นการเสพรสในอาหาร อันเมื่อมีการเสพแล้ว จึงมีการรับรู้รสในสิ่ง

^{๑๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๖๕/๕๐๕.

ที่เสพนั่น ๆ อันเป็นไปตามธรรม (ธรรมชาติ) คือ สภาวะธรรมของชีวิตนั่นเอง พร้อมทั้งการจดจำได้ (สัญญา) ในรสของสิ่งที่เสพนั่นด้วยเป็นธรรมดา เหมือนดั่งการเสวยอาหาร ก็ย่อมรู้รสของอาหารนั้น ๆ และย่อมจำได้โดยตรง หรืออาจคุ้นเคยในรสอาหารนั้น ๆ ที่เกิดขึ้นจากการกระทบสัมผัสนั้น ๆ อันพึงพร้อมด้วยสัญญาความจดจำได้อยู่ในที่ เป็นสภาวะธรรมของชีวิต จะไปห้ามไม่ให้เกิด ไม่ให้มี ไม่ให้เป็น ก็ไม่ได้ เพราะเป็นอนัตตา ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเราอย่างแท้จริง จึงควบคุมบังคับบัญชาไม่ได้ เป็นสิ่งหรือธรรมที่อยู่คู่ชีวิต เป็นหนึ่งในขั้น ๕ หรือชีวิต ที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ ๆ เพียงแต่บางครั้งเป็นไปอย่างแผ่วเบา หรือด้วยความเคยชินอย่างยิ่งยวด จึงสังเกตไม่เห็นด้วยอาการธรรมดา

จึงสรุปได้ว่า เวทนาจึงมีความหมายว่า ความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากการผัสสะกับอารมณ์ หรือความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากการรับรู้ในสิ่งต่าง ๆ นั้นเอง อันเป็นสภาวะธรรมที่ติดตัวมากับชีวิต トラバจนสิ้นขั้นคือชีวิต ดังนั้น พระพุทธองค์ทรงแยกรสของเหล่าเวทนาออกเป็นเวทนา ๓ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา และอทุกขมสุขเวทนา ในยุคต่อมาพระอรหันตภิกษุบางท่านจำแนกรายละเอียดเป็นเวทนา ๕ คือ แยกสุขเวทนา เป็นสุขทางกาย และสุขทางใจ (โสมนัส) ส่วนทุกขเวทนาแยกเป็นทุกข์ทางกายและทุกข์ทางใจ (โทมนัส) จึงรวมเป็น ๕

อารมณ์กับการกระทำทางจริยธรรม

การกระทำทางจริยธรรม (Moral Action) หมายถึง การกระทำในเชิงคุณค่า (Value) คือเป็นการกระทำที่มีค่า ดี ชั่ว ถูก ผิด ควร ไม่ควร แรงจูงใจ ในการกระทำทางจริยธรรมก็คือ องค์ประกอบของจิต ที่ก่อให้เกิดหรือกระตุ้นให้เกิดการกระทำที่ดี ชั่ว ถูก ผิด ควร หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา คือ ศาสตร์ที่อธิบายเกี่ยวกับการกระทำและทางอารมณ์ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า คำว่า “อารมณ์” ที่ใช้ในความหมายทั่วไปและความหมายเชิงพุทธ มีความหมายแตกต่างกัน คือ อารมณ์ในความหมายทั่วไป หมายถึง “องค์ประกอบที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมที่มีจุดมุ่งหมาย” คำว่า “องค์ประกอบ” ในที่นี้ หมายถึง องค์ประกอบ ๓ อย่างอันได้แก่ การรับรู้อารมณ์ จากการทำงานร่วมกันระหว่างระบบประสาทกับสมอง การรับรู้อารมณ์จากสิ่งเร้า และแรงผลักดันที่เกิดจากอารมณ์ ส่วนความหมายของอารมณ์เชิงพุทธ มาจากคำว่า “เวทนา” ซึ่งแปลว่า การเสวยอารมณ์ หรือความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากผัสสะ คือ อายตนะภายในและภายนอกกระทบกันทำให้เกิดความรู้แจ้งในทวารทั้ง ๖ คือ จักขุวิญญาณ โสทวิญาณ ฆานวิญาณ ชิวหาวิญาณ กายวิญาณ และมนโวิญาณ ซึ่งเป็นสภาวะธรรม ที่เกิดขึ้นกับสิ่งที่มีชีวิตตราบเท่าจนกว่าชีวิตจะสิ้นไป

ในเรื่องอารมณ์ซึ่งเป็นประเด็นปัญหาทางจริยธรรม ดังเช่น คำอธิบายของอริสโตเติล^{๑๕} ที่ว่า “สิ่งทีก่อให้เกิดการกระทำทางจริยธรรม (Moral actions) คือความปรารถนา (Desire) และเหตุผล (Reason) ความปรารถนาลำไปสู่การแสวงหาและการหลีกเลี่ยง ส่วนเหตุผลนำไปสู่การแสวงหาความจริงและเลือกการกระทำที่มีคุณธรรม” ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า ในทัศนะของอริสโตเติล อารมณ์ทีก่อให้เกิดการกระทำทางจริยธรรม มี ๒ ประเภทคือ อารมณ์ที่ปรารถนาและอารมณ์ที่ต้องการเหตุผล ความปรารถนาเป็นอารมณ์ที่มุ่งประสงค์ต่อจุดมุ่งหมาย ขณะที่เหตุผลทำหน้าที่พิจารณาเลือกการกระทำที่มีคุณธรรมเป็นวิธีหรือหนทางปฏิบัติเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายตามปรารถนา

สำหรับคำสอนทางพระพุทธศาสนาเรียกการกระทำทางจริยธรรมว่า “กรรม” หมายถึง การกระทำที่เกิดจากเจตนาหรือความจงใจมี ๓ ประเภท คือ

๑. อกุศลกรรม คือการทำความชั่ว ที่เกิดจากเจตนาชั่ว และก่อผลเป็นโทษคือความทุกข์ แก่ตนเอง หรือแก่ผู้อื่น และ/หรือทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

๒. กุศลกรรม คือ การกระทำที่ดี ที่เกิดจากเจตนาที่ดี และก่อผลที่เป็นประโยชน์สุขแก่ตนเอง หรือแก่ผู้อื่น และ/หรือทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

๓. อัปายกตกรรม คือ การกระทำที่ไม่ดีไม่ชั่ว ที่เกิดจากเจตนาที่ไม่ดีไม่ชั่ว เป็นการกระทำที่เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม^{๑๖}

ในนิทานสูตร^{๑๗} ว่าด้วยธรรมที่เป็นต้นเหตุ ว่าด้วยเหตุให้เกิดกรรม ความสรุปว่า กรรมหรือ การกระทำที่มีมูลเหตุให้กระทำกรรมทั้ง ๓ ประเภทนี้ แสดงออกได้ ๓ ทางคือ แสดงออกทางกาย เรียกว่า “กายกรรม” เช่นการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ และประพฤติดิฉินในการม แสดงออกทางวาจา เรียกว่า “วจีกรรม” เช่น พูดเท็จ พูดคำหยาบ พูดส่อเสียด พูดเพ้อเจ้อ และแสดงออกทางความคิด หรือยึดถือ ความคิดเห็น เรียกว่า “มโนกรรม” เช่น การคิดอาฆาตพยาบาทผู้อื่น การเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม เป็นต้น

การที่พระพุทธศาสนาถือว่า กรรมเป็นการกระทำที่เกิดจากเจตนา หรือความจงใจ เป็นการแสดงให้เห็นว่า “จิต” คือสิ่งที่กำหนดการกระทำหรือ พฤติกรรมทางจริยธรรมของมนุษย์ ดังพุทธพจน์ว่า^{๑๘}

^{๑๕} สุรพศ ทวีศักดิ์, “การศึกษาเชิงประยุกต์แนวคิดเรื่องปัญญาภาคปฏิบัติของอริสโตเติล”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (จังหวัดขอนแก่น: สาขาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒.

^{๑๖} พระมหาสุพล แสงพงษ์, ปัญหาเรื่องแรงจูงใจในพุทธปรัชญาเถรวาท, (ขอนแก่น: รายงานการศึกษาศิสาปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, ๒๕๔๔), หน้า ๘.

^{๑๗} ส.นิ.(ไทย) ๑๖/๖๐/๑๑๓.

^{๑๘} ขุ.ขุ.(ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

“ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าคนมีใจชั่ว ก็พูดชั่ว หรือทำชั่ว ตามไปด้วย เพราะความชั่วนั้น ทุกข์ย่อมติดตามเขาไปเหมือนกับล้อหมุนตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไป ฉะนั้น”

“ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าคนมีใจดี ก็พูดดี หรือทำดี ไปด้วย เพราะความดีนั้น สุขย่อมติดตามเขาไปเหมือนเงาติดตามตัวเขาไปฉะนั้น”^{๑๙} ธรรมทั้งหลาย มีความหมาย ๔ ประการ คือ (๑) คุณธรรม (๒) เทศนาธรรม (๓) ปริยัติธรรม (๔) นิสสัตตธรรม (สภาวะ ที่มีใช้สัตร์) หรือนิขชีวรธรรม (สภาวะที่มีใช้ชีวะ) ในที่นี้หมายถึงนิสสัตตธรรม

จากพุทธพจน์ที่ยกมากล่าวไว้ข้างต้นนั้น แสดงให้เห็นว่า จิตเป็นใหญ่ เป็นประธาน หรือเป็นผู้ ริเริ่มการกระทำทางจริยธรรม ถ้าจิตคิดชั่ว การกระทำที่แสดงออกมาทางกาย วาจา ใจ ก็เป็นการกระทำ ชั่ว เป็นอกุศล และส่งผลเป็นโทษทุกอย่างแน่นอน ถ้าจิตดี การกระทำที่แสดงออกมาทาง กาย วาจา ใจ ก็เป็นการกระทำที่ดี เป็นกุศลกรรม และส่งผลให้เกิดประโยชน์สุขอย่างแน่นอน ถ้าจิตทั้งดีทั้งชั่ว การกระทำที่แสดงออกมาทางกาย วาจา และใจ ก็เป็นการกระทำที่ทั้งดีทั้งชั่วและส่งผลทั้งสุขทั้งทุกข์ นี่คือความหมายของจิตมนุษย์ที่มีองค์ประกอบบางอย่างที่ผลักดันให้เกิดเจตนาหรือความตั้งใจที่จะ กระทำความดี กรรมชั่ว องค์ประกอบของจิตดังกล่าวนี้เรียกว่าเจตสิก ซึ่งอยู่ในระดับรากเหง้า ได้แก่ “อกุศลกรรม และ กุศลกรรม”^{๒๐}

อกุศลมูล คือ รากเหง้าหรือมูลเหตุของกุศลหรือความดีต่าง ๆ มี ๓ ประเภท คือ อโลภะ ความไม่โลภ โทสะ ความไม่โกรธ และโมหะ ความไม่หลง ส่วนอกุศลมูล คือ รากเหง้าหรือต้นเหตุ ของอกุศลหรือความชั่วต่าง ๆ มี ๓ อย่างคือ โลภะ ความโลภ โทสะ ความโกรธ และโมหะ ความหลง หรือความไม่รู้ความจริง ขอให้สังเกตจากพุทธพจน์ดังต่อไปนี้

“กุศล ๓ คือ อโลภะ โทสะ และโมหะ ได้แก่เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ ที่ประกอบด้วยกุศลมูลนั้น และกายกรรมวิจิตรกรรม มโนกรรม ที่มีกุศลมูลเป็นสมุฏฐาน สภาวธรรม เหล่านี้ชื่อว่าเป็นกุศล”^{๒๑}

“อกุศลมูล ๓ คือ โลภะ โทสะ โมหะ และกิเลสที่ตั้งอยู่ในฐานเดียวกันกับอกุศลมูลนั้น กายกรรม วิจิตรกรรม และมโนกรรม ที่มีอกุศลมูลนั้นเป็นสมุฏฐาน สภาวธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล”^{๒๒}

^{๑๙} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๒/๒๔.

^{๒๐} อภ.ตัก. (ไทย) ๒๐/๗๐/๒๗๕-๒๗๗.

^{๒๑} อภ.ส.ง. ๓๔/๔๘๕/๒๕๖.

^{๒๒} อภ.ส.ง. ๓๔/๔๘๖/๒๕๖.

“วิบากแห่งสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ซึ่งเป็นกามจร รูปาจร อรูปาจร และที่ไม่นับเนื่องใน วัฏฏทุกข์ ได้แก่ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ สภาวะธรรมที่เป็นกิริยา ไม่เป็นกุศล ไม่เป็นอกุศล และไม่เป็นวิบากแห่งกรรม รูปทั้งหมดและธาตุที่เป็นปัจจัยไม่ปรุงแต่ง สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่าเป็น อัปยาगत”^{๒๓}

พึงสังเกตประโยคที่ว่า “สภาวะธรรมเหล่านี้เป็นกุศล” “สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่าเป็นอกุศล” หรือ “สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่ออัปยาगत” ๓ ประโยคนี้ แสดงให้เห็นว่าในทัศนะของพระพุทธศาสนา กุศล อกุศลและอัปยาगत หรือความดี ความชั่ว และความเป็นกลางๆ ไม่ดีไม่ชั่ว ไม่ใช่สิ่งสมมติหรือ เป็นเพียงข้อตกลงทางสังคม (Convention) อย่างที่พวกสัมพัทธนิยม (Subjectivists) เข้าใจว่า ดี ชั่ว ถูก ผิด ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่จริง โดยตัวของมันเอง แต่เป็นสิ่งที่มนุษย์สมมติขึ้นตามความนึกคิดของแต่ละบุคคล หรือความนิยมของแต่ละสังคม แต่พุทธพจน์ยืนยันว่า กุศล อกุศลและอัปยาगत เป็น “สภาวะธรรม” อย่างหนึ่ง คำว่า “สภาวะธรรม” หมายถึง “สิ่งที่มีอยู่จริง” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Being” ซึ่งเป็น คำที่ระบุถึงสิ่งหรือสภาวะที่มีอยู่จริงทางอภิปรัชญา

เมื่อประมวลหลักคำสอนของพระพุทธศาสนามาศึกษาในรูปแบบปรัชญา กลุ่มเนื้อหาพุทธธรรม ที่จัดไว้เป็นส่วนของอภิปรัชญา ก็จะถูกแยกออกให้อยู่ในกลุ่มของความจริง ๒ ประการคือ จริงโดยสมมติ หรือ สมมติสัจจะ (Conventional Truth) ซึ่งเป็นความจริงที่สังคมมนุษย์ตกลงรับรู้ร่วมกันหรือ กำหนด บัญญัติขึ้น เพื่อประโยชน์ในการสื่อสารทางภาษา ตัวอย่างก็คือ บัญญัติเกี่ยวกับชื่อต่าง ๆ เช่น ต้นไม้ ภูเขา คน แมว และสุนัข เป็นต้น กล่าวโดยรวม ๆ ก็คือว่า สิ่งที่เรามองเห็นหรือสัมผัสจับต้องได้ทุกอย่าง ทางปรัชญาเรียกว่า “โลกปรากฏการณ์” หรือ “โลกทางกายภาพ” (Physical world) คือสิ่งที่เป็นจริง ระดับสมมติ สิ่งที่เป็นจริงระดับสมมติไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่จริงด้วยตัวของมันเอง ความมีอยู่ของสิ่งสมมติขึ้น อยู่กับหรือประกอบขึ้นจากสิ่งที่มีอยู่จริงที่เป็นสภาวะพื้นฐานที่สุด ที่เรียกว่า “ปรมาตตสัจจะ” (Absolute Truth) ซึ่งมี อยู่ ๔ ประการ คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน สรรพสิ่งทั้งหลายทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตประกอบ ขึ้นด้วยองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ จิต เจตสิก รูป (นิพพานไม่ใช่องค์ประกอบของสิ่งใด เพราะเป็น อสังขตธรรม) เช่น ตัวตนของมนุษย์ที่เป็นความจริงระดับสมมติ ส่วนที่เป็นร่างกาย คือ ส่วนที่ประกอบ ขึ้นด้วยจากรูปที่แยกออกเป็นธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ส่วนที่เป็นการรับรู้และความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ ก็ประกอบขึ้นจากความจริงระดับปรมาตต ๒ อย่าง คือ จิตและเจตสิก ที่แยกออกเป็น รูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ

^{๒๓} อภิ.สง. ๓๔/๘๘๗/๒๕๖, ๕๘๓/๑๙๖.

จากข้อมูลที่ได้ยกมากล่าวไว้ข้างต้นนั้น แสดงให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่อง ความดี ความชั่ว และความเป็นกลาง ๆ ไม่ได้ไม่ชั่ว หรือกุศล อกุศล และอัปยาคฤต เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง (หรือไม่) นั้นขึ้นอยู่กับความเป็นจริงขั้นปรมาตม นั่นหมายความว่า เราเชื่อว่า จิต เจตสิก รูป นิพพาน ซึ่งเป็น สภาวะธรรมที่มีอยู่จริง เราก็ต้องเชื่อว่า ความดี ความชั่ว และความไม่ดี ไม่ชั่ว หรือกุศล อกุศลและอัปยาคฤตเป็นสิ่งที่อยู่จริง เพราะกุศล อกุศลและอัปยาคฤต คือ เจตสิกหรือองค์ประกอบของจิต ที่กระตุ้นและผลักดันให้จิตริเริ่มให้ทำกรรมดี กรรมชั่ว หรือกรรมไม่ดีไม่ชั่ว และเมื่อเรานิยามว่า อารมณ์คือองค์ประกอบของจิตที่กระตุ้นหรือผลักดันให้เกิดการกระทำที่มีค่าและไม่มีค่าทางจริยธรรมและกุศลมูล อกุศลมูล และอัปยาคฤตมูล ก็คือ อารมณ์ขั้นพื้นฐานที่ผลักดันให้เกิดการกระทำกุศลกรรม อกุศลกรรมและอัปยาคฤตกรรม ดังนั้น กุศลมูล อกุศลมูลและอัปยาคฤตมูล จึงเป็นอารมณ์ขั้นพื้นฐาน หรือเป็นอารมณ์ระดับรากเหง้าที่กระตุ้นให้มนุษย์กระทำความดี ความชั่ว และความไม่ดีไม่ชั่ว (แต่อัปยาคฤตกรรม แม้จะเกิดจากเจตสิกที่เป็นอัปยาคฤตมูล การกระทำที่เกิดจาก เจตสิกดังกล่าวก็ไม่ชื่อว่า เป็นการกระทำทางจริยธรรม หรือเป็นการกระทำที่มีค่าทางศีลธรรมแต่อย่างใด^{๒๔} การกล่าวถึงอัปยาคฤต จะขอกล่าวมาไว้เพียงที่กล่าวมาแล้วเท่านั้น)

ประเด็นที่ควรพิจารณา คือ ในส่วนที่เป็นอารมณ์ที่เป็นกุศล แม้ตามรูปศัพท์จะมีความหมายในเชิงปฏิเสธ เช่น อโลภะ ความไม่โลภ อโทสะ ความไม่โกรธ และอโมหะ ความไม่หลง แต่อารมณ์ดังกล่าวนี้นอกจากจะนำพาเราให้ทำความชั่ว เช่น ไม่ลักขโมย เพราะความโลภ ไม่ทำร้ายผู้อื่นเพราะความโกรธ หรือไม่ทำผิดจากทำนองคลองธรรมอื่น ๆ เพราะความหลงไม่รู้จริงแล้ว ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลงยังนำพาคนเราให้กระทำความดี ต่างๆ เช่น ความไม่โลภก็ยังแสดงออกในทางเสียสละ เช่น ให้ทาน ความไม่โกรธ อาจแสดงออกเป็นความเมตตา กรุณาและความไม่หลงอาจแสดงออกเป็นปัญญาเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เป็นต้น^{๒๕} ดังนั้น กุศลมูลจึงเป็นอารมณ์ที่ชักนำให้เว้นการกระทำชั่ว กระทำแต่ความดี ในทางตรงกันข้ามอกุศลมูล ก็เป็นอารมณ์ที่นำไปสู่การกระทำความชั่วและขัดขวางการทำความดีด้วย มนุษย์ย่อมกระทำความกรรมต่าง ๆ ตามอารมณ์สองประเภทนี้ ชีวิตของคนเรามีดี มีชั่ว มีสุข มีทุกข์คลุกเคล้ากันไป

สรุปได้ว่า ถ้ากุศลและอกุศลเป็นองค์ประกอบของจิตที่อยู่ในรูปเจตสิก และเป็นรากเหง้าหรือเป็นที่มาของการกระทำกรรมดี กรรมชั่ว ก็หมายความว่า กุศลมูลกับอกุศลมูลคือ อารมณ์ที่เป็น พื้นฐานที่ก่อให้เกิดการกระทำทางจริยธรรม หรือการกระทำที่มีค่า ดี ชั่ว ถูก ผิด ที่เรียกว่า กุศลกรรมและ

^{๒๔} พระมหาสุพล แสนพงษ์, ปัญหาเรื่องแรงจูงใจในพุทธปรัชญาเถรวาท, หน้า ๑๑.

^{๒๕} สมภาร พรมทา, พระพุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พุทธชาติ, ๒๕๓๕), หน้า ๔๗-๔๘.

อกุศลกรรม ที่กล่าวมานี้เป็นการให้ภาพอารมณ์ไว้อย่างกว้างๆ เพื่อเป็นพื้นฐานไว้ก่อน ก่อนที่จะเจาะลึกมากขึ้นในการนำเสนอขั้นตอนต่อไป

อารมณ์กับจุดมุ่งหมายของชีวิต

ถ้าการกระทำทางจริยธรรมหรือกรรม เป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา หรือความตั้งใจที่ประกอบด้วยอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็แสดงว่า การกระทำทางจริยธรรมเป็นการกระทำที่มีจุดมุ่งหมาย อารมณ์เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการกระทำและเป็นตัวที่กำหนดจุดมุ่งหมายในการกระทำ เช่น ให้ทานก็เพื่อขจัดความตระหนี่ แม่เมตตาเพื่อระงับอารมณ์โกรธ หรือ การเจริญภาวนาก็เพื่อพัฒนาปัญญา เป็นต้น นี่เป็นตัวอย่างของการกระทำเฉพาะกรณีที่มีจุดมุ่งหมาย เป็นเรื่อง ๆ ไป แต่กล่าวโดยภาพรวมแล้ว การกระทำทางจริยธรรมก็อยู่ในพุทธโอวาท ๓ ประการ คือ เว้นชั่ว ทำความดี ทำจิตใจให้ผ่องใส^{๒๖} การกระทำหรือการดำเนินชีวิต ในหลักการนี้ ก็เป็นการฝึกฝนพัฒนาตนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของชีวิตตามความสามารถของแต่ละบุคคล

พระพุทธศาสนาได้แบ่งจุดมุ่งหมายของชีวิตของมนุษย์เป็น ๓ ระดับ จุดมุ่งหมายดังกล่าวนี้เรียกว่า “อรรถะ” คำว่า “อัตถะ” มีความหมายที่สำคัญ ดังนี้ “หมายถึงประโยชน์หรือสิ่งของที่จะได้รับ ความก้าวหน้าทางด้านวัตถุ ความผาสุก วัตถุประสงค์ จุดหมายปลายทาง และความหมาย”^{๒๗}

คำว่า “อัตถะ” จำแนกออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. ภูมิฐัมมิกัตถะ ประโยชน์ที่จะพึงได้รับในปัจจุบันชาติ หรือความดีที่จะพึงได้รับในชาตินี้ ชื่อนี้ น่าจะหมายเอา ลาภ ยศ สรรเสริญ และความสุข แต่ส่วนที่จำแนกไว้ว่า “อุฏฐานสัมปทา – ถึงพร้อมด้วยความหมั่นขยัน อารักขสัมปทา – ถึงพร้อมด้วยการรักษา กัลยาณมิตตา - ความมีเพื่อนเป็นคนดี และสมชีวิตา – ความเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ – ไม่ให้ผิดเคืองนัก และไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก” นั้นเป็นเพียงวัตถุประสงค์ที่ได้มาซึ่งลาภ ยศ สรรเสริญ และความสุขในปัจจุบันเท่านั้น^{๒๘}

๒. สัมปรายิกัตถะ ได้แก่ประโยชน์ภายนอก หรือประโยชน์ที่เป็นหลักประกันความมั่งคั่งของคุณธรรมทางจิตใจ เป็นประโยชน์ระดับกลาง ผู้ที่จะบรรลุจุดหมายชีวิตระดับนี้ได้ จะต้องมียุทธธรรม ๔ ประการ คือ^{๒๙}

^{๒๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐.

^{๒๗} พระมหาสม สุมน, ดร. การศึกษาเปรียบเทียบพระคณาคุณค่าชีวิตของมนุษย์ในลัทธิฮินดูและพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : นีรนารการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๔๗.

^{๒๘} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

^{๒๙} อ.อ.อ. (ไทย). ๒๓/๕๔/๔๓.

- ๑) สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา หรือมีความเชื่อที่ถูกต้อง
- ๒) ศีลสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล หรือมีความประพฤติดีงาม
- ๓) จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความเสียสละ
- ๔) ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา หรือ มีความเห็นที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม^{๓๐}

๓. ปรมัตถะ ได้แก่ ประโยชน์สูงสุด ที่ชีวิตพึงมีพึงได้ ในฐานะที่เกิดขึ้นมาเป็นมนุษย์ หมายถึง การบรรลุถึงนิพพาน หรือ ความหลุดพ้นจากกิเลส ความทุกข์ และความชั่วร้ายทั้งปวง เป็นประโยชน์ระดับสูงสุด ผู้ที่จะบรรลุจุดหมายชีวิตดังกล่าวนี้ได้ จะต้องปฏิบัติได้อย่างสมบูรณ์ในหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ หรือหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา^{๓๑} นอกจากนี้ยังมีอรรถประโยชน์ที่จำแนกออกไปอีก ๓ ประการคือ

- ๑) อัตตัตถะ ประโยชน์หรือสวัสดิภาพของตนเอง
- ๒) ปรัตถะ ประโยชน์ หรือสวัสดิภาพของคนอื่น
- ๓) อุพยัตถะ ประโยชน์หรือสวัสดิภาพทั้งสองฝ่าย คือทั้งของตนเองและคนอื่น

การกำหนดจุดหมายหมายของชีวิตดังที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นการกำหนดให้สอดคล้องกับความเป็นจริง ตามสภาพที่ดำเนินชีวิตของมนุษย์ ซึ่งแต่ละคนอาจมีความเพียรพยายามพัฒนาคุณธรรมให้บรรลุจุดหมายได้แตกต่างกัน แต่อย่างน้อยที่สุดในฐานะที่เป็นมนุษย์ แต่ละคนก็ควรจะพัฒนาตนให้บรรลุจุดหมายของชีวิตระดับใดระดับหนึ่ง หรือถ้ามีความเพียรพยายามเพียงพอ ก็อาจบรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตในระดับที่ ๓ ได้

จากข้อมูลดังกล่าวมาแล้ว สรุปได้ว่า การที่จะบรรลุจุดหมายระดับใด ย่อมขึ้นอยู่กับการปฏิบัติธรรมที่เหมาะสมกับจุดหมายของชีวิตแต่ละระดับก็คือธรรมที่เป็นกุศล นั้นแสดงให้เห็นว่า อารมณ์ที่เกิดจากการปฏิบัติธรรมที่เหมาะสมกับจุดหมายของชีวิตแต่ละระดับ คือ อารมณ์ที่เกิดกุศลมูล ดังนั้น อารมณ์ที่เป็นกุศลมูลจึงเป็นจุดเริ่มต้น ของการพัฒนาตนให้บรรลุจุดหมายหรือประโยชน์ของชีวิตตั้งแต่ระดับสามัญหรือเบื้องต้นจนถึงระดับสูงสุด

อารมณ์เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดการกระทำทางจริยธรรม และการบรรลุจุดหมายของชีวิตทุกระดับ ดังที่กล่าวมาแล้ว การศึกษาให้เข้าใจถึงสถานะและคุณค่าของอารมณ์อย่างถ่องแท้ จึงเป็นเรื่องที่มีความจำเป็นและมีประโยชน์ ในบทนี้ผู้วิจัยเพียงแต่ต้องการวิเคราะห์ให้เห็นภาพกว้าง ๆ ของอารมณ์ในพระพุทธศาสนา

^{๓๐} อด.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๓.

^{๓๑} ข.จ. (ไทย) ๓๐/๑๐/๗๕; ๙๙/๓๔๒.

บรรณานุกรม

- พจนานุกรมฉบับมติชน. **ศิลปวัฒนธรรม Arts and Culture ฉบับพิเศษ**. สำนักพิมพ์มติชน : โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด แยกสี-เพลสส:กองพิมพ์สี่, ๒๕๔๗.
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ. **ปทานุกรม บาลี-ไทยอังกฤษ สันสกฤต**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๘, กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔๑. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พลีธรรม ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์แพรวแอนดโฮม จำกัด, ๒๕๕๘.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต). **ศัพท์วิเคราะห์**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๕๘.
- พระมหาสม สุมน. **การศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีชีวิตของมนุษย์ในลัทธิฮินดูและพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : นิรนาการพิมพ์, ๒๕๓๗.
- พระมหาสุพล แสงพงษ์. **ปัญหาเรื่องแรงจูงใจในพุทธปรัชญาเถรวาท**. ขอนแก่น : รายงานการศึกษาอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, ๒๕๔๔.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔**, กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖.
- _____. **พจนานุกรมศัพท์ศาสนาภาษาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๒.
- สมภาร พรหมทา. **พระพุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พุทธชาติ, ๒๕๓๕.
- สุรพศ ทวีศักดิ์. “การศึกษาเชิงประยุกต์แนวคิดเรื่องปัญญาภาคปฏิบัติของอริสโตเติล”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. จังหวัดขอนแก่น : สาขาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

รศ.มณีรัตน์ ภัทรจินดา และ ผศ. ปิยนุช บุญเพิ่ม. **แนวทางและวิธีการจัดการกับชีวิต : การจัดการกับอารมณ์และความเครียด** [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล : <http://www.kku.ac.th/genedu/๐๐๐๑๓๑/docfile/paper> [๑๒ มกราคม ๒๕๖๕]
[ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล : <http://pirun.ku.ac.th> [๑๒ มกราคม ๒๕๖๕]
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒโลกทัศน์. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๓. **ปรีชาเชิงอารมณ์ตามแนวพุทธศาสนา (อิกิวนวพุทธ) เมษายน- มิถุนายน ๒๕๕๗** [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล : <http://www.swu.ac.th/journal/swuvision/pht?topic=๒๐๙.๐> [๒๓ มกราคม ๒๕๖๕]
พระราชวรมนี (ประยูร ธมมจิตโต). **พระพุทธศาสนากับเรื่องความฉลาดทางอารมณ์**. [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : <http://socialscience.inetwch.com> (๒๓ มกราคม ๒๕๖๕) [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : <http://home.kku.ac.th/genedu/๐๐๐๑๓๑/docfile/paper> [๒๒ มกราคม ๒๕๕๕]

ชาดกศึกษา (๑)*

รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร

อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ความนำ

ประวัติศาสตร์อินเดียมีที่มาจากนิทานชาวบ้าน วรรณกรรม โบราณคดี และบันทึกคนต่างชาติดชาดกเป็นแหล่งศึกษาในที่มาเหล่านั้น เรียกว่า ยุคชาดก ในยุคที่ความเป็นเหตุเป็นผลยังไม่เติบโตพัฒนา ศิลปะการใช้ภาษาเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็น ถ้าไม่มีศิลปะคงหาคนเข้าใจสิ่งที่พระศาสดาแนะนำด้วยอุบาย (นानาอุปาเยหิ สตุเต วิเนติ) ได้ยาก ดังที่พบว่า สัตว์ เช่น ช้าง นกยูง แร้ง กา พุดภาษามนุษย์ นกพิราบ ภู สุนัขจิ้งจอก หมิรักษาอุโบสถ พญาช้าง พญาเนื้อ พญานกยูง พญานกแขกเต้าแสดงธรรมเรื่องพื้นฐานไปจนถึงวิปัสสนาโยคะแทรกอยู่ในนิทานชาดกหลาย ๆ เรื่อง มีก่อนการบันทึกพระไตรปิฎก

พุทธพจน์ไม่ใช่เทววิทยา

ชีวิตก่อนเกิด ชีวิตต่อไปภายหน้า ความลึกลับในชีวิต เช่น เกิดใหม่ กลับชาติ ระลึกชาติ อยู่คู่มนุษย์ มาแต่โบราณ จนกล่าวได้ว่ามีมาพร้อมมนุษยชาติ ชีวิตหลังตาย เช่น ตายแล้วไปไหน รั่ววิบากกรรม หรือไม่ ปัจจุบันก็ไม่มีคำตอบน่าพอใจของคนที่ยากรู้ ไม่มีที่ท่าว่าต่อไปจะยุติอย่างไร ชีวิตกับกรรมเกี่ยวข้องกัน สำหรับชาวพุทธกรรมหรือวิบากกรรมเป็นอจินไตย การสื่อสารเป็นอจินไตยวิธีหนึ่งสื่อด้วยนิทาน (สนิทาน) “กรรมเป็นกฎธรรมชาติ เป็นหลักแห่งความจริง มันก็ไม่ใช่เรื่องที่ว่าทำอะไรจะเชื่อแต่กลายเป็นว่าทำอะไรจึงจะรู้เข้าใจ”^๑

ท่ามกลางกระแสพราหมณ์ เช่น เทววิทยาอิหร่าน และความเชื่อของชนเผ่า เมื่อสังคายนาครั้งแรกผ่านไป ชาวพุทธปรับวิธีสอน ปรับให้เหมาะแก่คนที่มีพื้นฐานความเข้าใจต่างกัน มาจากสังคมและแวดล้อมต่างกัน สร้างวิธีเข้าหาคำสอนรูปแบบใหม่แต่คงยังรักษาลหลัก แม้จะทราบว่าจะไม่อาจปรับปฐพีให้เสมอเท่ากันได้ จึงพบว่าวิธีสอนมีอยู่หลากหลาย ผู้สนใจเทววิทยาพึงศึกษาเทพนิยาย ผู้สนใจหลักคิดพึงศึกษาปรัชญาสุภาษิต ผู้สนใจนามบัญญัติลึกลับซึ่งพึงศึกษาอิทัปปัจจยตาปัจจุสมุปบาท ใครที่เริ่มสนใจยังไม่คุ้นคำสอน ต้องศึกษานิทานชาดก

* บทความนี้มี ๒ ตอน (๑) การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์และของพญานาค (๒) องค์ความรู้

^๑ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **เชื่อกกรรม รู้กรรม แก่กรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๒๗.

ในกลุ่มที่มีคนนับถือเทววิทยา ถ้าลัทธิใดไม่สอนตามกระแส เป็นอยู่ได้ยาก ยิ่งลัทธิศาสนาที่มีแก่นคำสอนไม่เหมือนใครคือพระพุทธศาสนา ชาวพุทธได้ปรับวิธี โดยนำลัทธิอื่นมาห่อหุ้มแก่นเพื่อความอยู่รอดจากการถูกทำลาย^๒ เทววิทยาและพรหมโลกจึงมีตาชด้นในคัมภีร์ ช่วงระหว่าง พ. ศ. ๔๔๓-๕๕๐ เป็นยุคนิยามหายานอินเดียมีความแข็งแกร่ง ชาดกที่ได้พัฒนาเป็นอรรถกถาชาดก มีความหลากหลายแบบหายาน (Mahayanist colour)^๓ สอนด้วยท่วงทำนองพราหมณ์ มุ่งการเข้าถึงพรหมโลก ที่พราหมณ์เชื่อว่ายั่งยืน คงที่ไม่เคลื่อน ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ซึ่งแย้งกับเรื่องไตรลักษณ์ อย่างไรก็ตาม จากประสิทธิผลในการสอน บางคนรู้เพราะอุปมา บางคนรู้เพราะนิทาน บางคนมาจากสิ่งแวดล้อมที่ไม่อ้างอดีตชาติก็รู้ได้ กระนั้น บุคคลยังถวิลหาความยั่งยืนความแน่นอนความคงที่ ถึงไม่มั่นใจว่าจะมีหรือไม่ เทววิทยากับพรหมโลก จึงได้รับความสนใจอย่างต่อเนื่อง

: วิญญาณสองแบบ

ความเชื่อที่ว่าอัตตาและโลกเที่ยงแท้ ยั่งยืน มีตลอดไป อย่างนี้เป็นสัสสตทิฐิ ภิกษุสาติ^๔ เป็นพราหมณ์ บวชแล้วชอบฟังนิทานชาดก ที่เล่าว่าอัตตาและโลกเที่ยง ฟังเรื่องกลับชาติของพระโพธิสัตว์เข้าใจว่ารูป เวทนา สัญญา สังขาร ดับในภพนั้นๆ แต่มีวิญญาณ(soul)ท่องเที่ยวจากโลกนี้สู่โลกอื่น ท่านไม่รู้จักวิญญาณในพุทธพจน์ที่เป็นธาตุรู้(consciousness) การรับรู้ขณะมีชีวิตมีลมหายใจมีไออุ่นเมื่อสิ้นลมก็สิ้นการรับรู้ วิญญาณในพุทธพจน์ไม่ได้ล่องลอยจากร่างที่แตกดับ วิญญาณและกรรมของพราหมณ์กับพุทธต่างกัน กรรมในพุทธพจน์เป็นสิ่งที่ควบคุมได้ในชีวิตประจำวัน ฉะนั้นต้องเข้าใจเสียก่อนพราหมณ์ว่าอย่างไร พุทธพจน์ว่าอย่างไร อย่างนำมาปนกัน จะได้ไม่สับสน

: เทววิทยาในนิทานชาดก

สังคมอินเดียไม่ชอบเล่าประวัติศาสตร์ในลักษณะที่เป็นข้อเขียนโดยตรง แต่เล่าในรูปนิทานเรื่องเล่า เช่น โลกหน้า สัตว์พูดได้ เป็นวิธีเล่าประวัติศาสตร์ เป็นศิลปะการใช้ถ้อยคำ (rhetoric) นำเสนออย่างตื่นเต้น มีสีสัน เกินความจริง วิธีนี้อยู่เบื้องหลังชีวิตพระโพธิสัตว์ในนิทานชาดก ตัวอย่าง กุสชาดก (๕๓๑) พระโพธิสัตว์สิ้นอายุในดาวดึงส์ประสงค์จะบังเกิดในเทวโลกเบื้องบนต่อไป..นางสีลวดีมีครรภ์เพราะท้าวสักกะสัมผัสสนาภิ เนมิราชชาดก (๕๔๑) มหาราชจุติจากพรหมโลก..ยุคนั้นพราหมณ์มีความ

^๒ “เรื่องเวียนว่ายตายเกิดที่ขัดกับหลักอนัตตานั้น อัสวโฆษรับเข้ามาแตงนิทานชาดกเอาใจพราหมณ์.” พลตรี เดช ตูลวรรณะ, *เรียนพุทธศาสนาอย่างปัญญาชน เล่ม ๖*, (กรุงเทพมหานคร : อักษรสมัย, ๒๕๔๐), หน้า ๖๗

^๓ A.K. Biswas, *Buddha and Bodhisattva a Hindu view*, (New Delhi : Cosmo Publications), 1987, p.100 ; มหายานแบบอัสวโฆษ แบบนาคราชุน แบบอสังคะ พระโพธิสัตว์มีหลายชาติ (previous existences)ก่อนได้ตรัสรู้ (R.C. Majumdar, *Ancient India* 6th (Varanasi : Motilal Banarassidass, 1994), p. 181)

^๔ ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๓๙๖/๒๘๑ ที่ว่า ละสังขาร, ทำพิธีเชยดวงวิญญาณ...ไม่ตรงพุทธพจน์

เชื่อว่าพรหมโลกคือนิพพาน ศีลทำให้เกิดเป็นกษัตริย์ ฌานทำให้เกิดเป็นเทวดา สมาบัติทำให้เกิดในพรหมโลก ฌานโสณชาดก (๑๓๔) พระโพธิสัตว์เข้าถึงอรุณสมาบัติ คือ เนวสัญญินาสัญญี เกิดในพรหมโลก อาสังกชาดก(๓๘๐)สัตว์มีบุญจุติจากดาวดึงส์ เกิดเป็นทหารหญิงในดอกบัวดอกหนึ่งในสระบัว..ดาบสโพธิสัตว์ไปสระบัวจะสร่งน้ำ เห็นดอกบัวนั้น ทฬธัมมชาดก (๔๐๙) ช้างพังเดินออกจากเมืองเห็นพระโพธิสัตว์กำลังเข้าไปสู่เมือง ทำความเคารพหมอบลงแทบเท้าพระโพธิสัตว์ คร่ำครวญรำพัน..

ชาวพุทธฟังเรื่องเทวโลก พรหมโลก ฌาน สมาบัติ รับทราบอุดมคติแบบพระโพธิสัตว์ในรูปคำสนทนา คำสอน และสุภาสิต โดยมีนิทานเป็นเครื่องจูงใจ

ชาดก : โฆสปปมาณิกา

วรรณกรรมย่อมเขียนขึ้นเพื่อคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเสมอ การทราบที่มาของวรรณกรรมถือว่ามีความสำคัญ ชาดกเป็นวรรณกรรมสื่อสารธรรมและสื่อประวัติศาสตร์ ชาดกไม่เริ่มต้นว่า “เอวมเม สุต” (ข้าพเจ้าฟังมาอย่างนี้) การสอนชาดกมาในวินัยปิฎกและสุตตันตปิฎก เล่าเรื่องพระโพธิสัตว์คือพระพุทธเจ้าในอดีตชาติ จบลงด้วยกลับชาติ ในยุคมุขปาฐะเมื่อจำนิทานได้ก็ไม่พะวงการจดบันทึก การเล่านิทานจึงแพร่หลาย

ชาดก นิบาตชาดก และนิทานชาดกมีต่างยุคสมัย ระบุไม่ได้ว่าใครเล่าชาดกเป็นคนแรก ผู้เล่านิบาตชาดก คือ พระธัมมสังคาหกเถระ(๕๑๔) ผู้เล่า/รจนา/แต่งอรรถกถาชาดก (นิทานชาดก) ทำงานเป็นคณะ ท่านปรารภที่มานิทานชาดก แบ่งออก ๓ ช่วง ได้แก่ (๑) ทูเรนิทาน (๒) อวิทูเรนิทาน (๓) สันติเกนิทาน นิทานชาดกอยู่ในสันติเกนิทาน จากตรัสรู้จนถึงเข้าสู่พระแท่นที่เสด็จปรินิพพาน “เราทั้งหลายจักพรรณนาชาดกทั้งปวงในสันติเกนิทาน”^๕ ในวาทมคชาดก (๑๔) “จากนี้ต่อไป เราทั้งหลายไม่กล่าวคำแม่ประมาณเท่านั้น ขอกล่าวเฉพาะที่ยังไม่ขัด”^๖ ในอิณินชาดก (๒๗) “เราทั้งหลายขอแถลงเฉพาะเรื่องที่มีอันสงส”^๗ ในมหาสุปนิชาดก (๗๗) หลังพระพุทธเจ้าปรินิพพาน พระสังคีติกาจารย์ยกคาถาหนึ่ง ๆ ขึ้นสู่บัลลังก์ในเอกกนิบาต ในสุราปานชาดก (๘๑) จากนี้ต่อไป เราทั้งหลายไม่กล่าวคำว่า สิบอนุสนธิ “อนุสนธิ ฆฎฺฐวา” (๘๑)^๘ ก่อนนั้นกล่าวคำว่าสิบอนุสนธิสโมธานชาดก “อนุสนธิ ฆฎฺฐวา ชาตก สโมธานสิ” บ้าง กล่าวคำว่าสโมธานชาดก “ชาตก สโมธานสิ” บ้าง ในจุฬสุชาดก (๔๓๐) อนึ่งเราทั้งหลายจักพรรณนาเฉพาะบทที่เข้าใจยาก” ในโมหสถชาดก (๕๔๒) หากเสนกบัณฑิตนำเหตุอื่นมา

^๕ สัพพชาตกานิ วรรณยิสสาม เราทั้งหลาย = มย (ขุ.ชา.อ. ๑ หน้า ๑๓๙)

^๖ อิตฺ ปรี ปน เอตตมปิ อวตฺวา ยํ อนุตฺตํ, ตํ ตฺว วรรณยิสสาม (ขุ.ชา.อ. ๑/๑๔/๒๑๙)

^๗ มย ปน ยตถสฺส อานิสฺส ปญฺญาติ, ตตฺถว ทสฺยิสสาม (ขุ.ชา.อ. ๑/๒๗/๒๖๔)

^๘ อิตฺ ปฏฺฐายี หิ ‘อนุสนธิ ฆฎฺฐวาติ อิทมปิ น วฏฺขาม (ขุ.ชา.อ. ๒/๘๑/๑๖๖)

ามโสดจะไม่ให้ชาตกจบลงด้วยคาถาพันหนึ่ง มหาเวสสันดรชาตก (๕๔๗) ประดับ/แต่ง ด้วยคาถาพันหนึ่ง

ที่มิตติโกศลชาตก (๓๗๑) เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ก่อนพุทธกาล เรื่องผู้นำแคว้นกาสิ กับแคว้นโกศล^๙ ท่านสรุปว่า เราตถาคตเป็นที่มาวุกุมาร สะท้อนเรื่องวิญญานตามคติพราหมณ์

นิทานชาตกเริ่มจากพวกลิงฉวีสรรเสริญพระจริยคุณ พระสรีรคุณ และพระพุทธานุคุณ^{๑๐} ยุคต่อ ๆ มา มีจำนวนเพิ่มขึ้น^{๑๑} เน้นเรื่องบารมี^{๑๒} ว่าเป็นวิถีทางของพระโพธิสัตว์ เรื่องการบำเพ็ญบารมีเหมาะกับผู้มีจิตใจโน้มไปทางสรรเสริญพระเกียรติคุณ (ชาตเกสุ กิตติโอส) “ชาตกนั้นเป็นนิยายหรือนิทานสื่อความจริงที่ลุ่มลึก ซึ่งเหมาะสำหรับคนทั่วไปที่เข้าใจไม่ได้โดยหลักคำสอนโดยตรง แต่เข้าใจได้โดยอิงนิทาน”^{๑๓} “ชาตก เหมือนกับปุราณะและมหากาพย์ พรรณนาคำสอนพระพุทธเจ้า เหมาะสำหรับพวกฆราวาส (laymen)”^{๑๔} นิทานชาตกเรื่องแรกในพุทธประวัติ คือ มหานารทกัศสพชาตก (๕๔๕) เรื่องสุดท้าย คือ มหาเวสสันดรชาตก (๕๔๗) ผู้ทรงจำชาตก เรียกว่า ชาตกภานกา^{๑๕}

บทนำอรรถกถาชาตก ผู้ที่เกี่ยวข้องได้แก่ พระอรรถกถาสี พระพุทธมิตร์ (ชื่อนี้พบในปัญจสุทนีและสมันตปาสาทิกา) และ พระพุทธเทวเถระ อรรถกถาชาตกของลังกาคบเดิมเป็นภาษาสิงหล ผู้แปลคือพระพุทธโฆษาจารย์ ฉบับบับไม่มีแล้ว ฉบับใหม่เป็นสำนวนของพระลังกา ได้แก่ พระธัมมคุตเถระ พระมุสสเทวเถระ พระมหาสังฆรักขิตเถระ พระมลยมหาเถระ พระมหาเถวเถระ พระมหาสิวลเถระ พระมหานาคเถระ^{๑๖} เอ.เค. วาร์เดอร์ อ้างคัมภีร์ทีปวงศ์ มองว่านิกายเถรวาทเพิ่มชาตก^{๑๗}

^๙ วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๕๘/๓๔๓

^{๑๐} อง.อรรถก.อ. (ไทย) ๓/๑๒/๓๒๒

^{๑๑} ชาตกเพิ่มขึ้นยุคพระเจ้าศาคาตวาหนะหลังพระเจ้าอโศก (D.D. Kosambi, *An Introduction to study of Indian History* 8th, (Bombay : Popular Prakashan , 1994), p. 147)

^{๑๒} “คุณความดีที่บำเพ็ญอย่างยิ่งยวดเพื่อบรรลุจุดหมายอันสูงยิ่ง” พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์* พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘๐, “บารมีครอบคลุมวรรณกรรมของชาวพุทธ เป็นความดีทุกอย่าง” (Har Dayal, *The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature* 4th, (Delhi : Motilal Banarasisdass, 1931), p. 171)

^{๑๓} เขมานันท์, *ธรรมวิเทศน์*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมชาติ, ๒๕๔๑), หน้า ๖๖

^{๑๔} Dr. S.G. Deodikar, *Upanisads and Early Buddhism*, (Delhi : Eastern Book Linkers), p. 15.

^{๑๕} มิตินท. หน้า ๓๔๘

^{๑๖} G.P. Malalasekera, *Pali Literature in Ceylon*, (Colombo : M D Gunaseua & Co. Ltd. 1958), p. 109. มติหนึ่งเสนอว่า ผู้แต่งวิสุทธิมรรค กับ ผู้แต่งอรรถกถาหลังวิสุทธิมรรค ต่างเวลาต่างคณะ แต่ทำงานในชื่อพุทธโฆสะ (..which Buddhaghosa had already commented)

^{๑๗} A.K. Warder, *Indian Buddhism* 3th, (Delhi : Motilal Banarasisdass, 1991), p. 298.

ไม่เพียงเรื่องพระโพธิสัตว์ นิทานชาดกสะท้อนความเชื่อ ค่านิยม วิถีชาวบ้าน วิถีอริยชน การละเล่นก่อนพุทธกาล-ครั้งพุทธกาล เช่น ปุณฺณกับการดื่มสุรา กระต่ายในดวงจันทร์ ชาวบ้านกับ วัตุมงคล พรหมวิหาร อริยชนชาวพุทธ เป็นต้น

โครงสร้างนิทานชาดก

ความหมาย : ชาดก (ชาตกะ) แปลว่า เกิดขึ้น, เรื่องที่เกิดขึ้น “เรื่องพระพุทธเจ้าที่มีมา ในชาติก่อน ๆ ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์เรื่องนี้, ชื่อคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาส่วน ๑ ใน ๙ ส่วนที่เรียกว่า นวังกัสถสูตร”^{๑๘} ในอรรถกถา เมื่อท่านเล่าความเป็นมาของป่าทันทก ก็เล่าอดีตชาติพระโพธิสัตว์ อธิบายคำสอน วิถีพรหมโลก ท่านเล่าเป็นท่วงทำนองนิทานชาดก ชาดกมีคำไวพจน์คือ ธรรมเทศนา (บางครั้งใช้ สมาคม ปวัตตกรรมะ อุทาหรณ์ อดีต สูตร)

“เรื่องชีวิตของชาวโลกทั่วไป ที่อยู่กับการทำมาหาเลี้ยงชีพ เรื่องของครอบครัว ญาติพี่น้อง เพื่อน ชุมชน คนดี คนร้าย เรื่องอบายมุข การบำเพ็ญประโยชน์ ความขัดแย้งจองเวรและความสามัคคี ตั้งแต่ ในหมู่สัตว์ดิรัจฉาน และคนต่างหมู่ต่างพวก จนถึงสงครามระหว่างรัฐ และการแข่งฤทธิ์ระหว่างฤาษีกับ เทวดา ชาดกมีคำสอนสำหรับคนทั่วไปในเรื่องของชีวิตประจำวัน คติชาวบ้าน การดิ้นรนแสวงหา ความเจริญก้าวหน้า ความสำเร็จด้านต่าง ๆ และการอยู่ร่วมกันในสังคมนี้ ว่าด้วยความประพฤติ ตามหลักศีลธรรม การเคารพเชื่อฟังพ่อแม่ ครูอาจารย์ จนถึงการปกครองบ้านเมือง.. หลักคำสอนแบบ ชาดกนี้เรียกว่าเริ่มตั้งแต่พื้นฐานขึ้นไป จนเชื่อมต่อกันสู่โลกุตระธรรม”^{๑๙}

“สิ่งที่เรียกว่าชาดกในพระไตรปิฎก จริง ๆ นั้นมันไม่มีท้องนิทาน มีแต่คำพูดสั้น ๆ ที่เป็นใจความ สำคัญ เป็นหลักธรรมทั้งนั้น แต่พอถึงขั้นหลังมายุคที่มีการแต่งอธิบายพระไตรปิฎก คือ ชั้นอรรถกถา ชาดก อันเป็นคัมภีร์แต่งเล่าประกอบตัวคาถาเหล่านั้น เขาเอามาแต่งให้เป็นนิทานเล่าถึงเรื่อง ที่ว่า ทำไม พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสข้อความนี้ พระองค์ได้เล่า ยกอุทาหรณ์อย่างไรบ้าง ; และยังมีนักเลงทางหนังสือ ยุคหลัง ๆ ต่อมาอีกแต่งเพิ่มเป็นเรื่องกลับชาติมาเป็นคนนี้ คนโน้นกลับชาติมาเป็นคนนั้น เราต้องทำความเข้าใจให้ถูกต้องไปตั้งแต่ต้นเสียก่อนว่า ความมุ่งหมายเดิมของท่านนั้น ไม่ใช่ต้องการจะให้ฟังนิทานชาดก เหล่านั้นและยึดถือตัวชาดกนั้น ; แต่หากต้องการเพียงใช้ชาดกนั้นเป็นเครื่องช่วยความจำ เพราะมัน ทำให้จำง่ายกว่าที่จะจำข้อความยาก ๆ ที่เป็นตัวธรรมะล้วน ถ้าเราจำเนื้อความแห่งท้องเรื่องในนิทาน ชาดกนั้นได้ เราจะจำใจความของหลักธรรมข้อนั้นได้ง่าย คนที่มีการศึกษาน้อยจำนิทานสะดวกกว่า ด้วยการเล่านิทานชาดกเรื่อย ๆ มา นี้ ทำให้คำสอนต่าง ๆ ที่เป็นคติต่าง ๆ ได้ยั่งยืนมาได้เป็นพัน ๆ ปี

^{๑๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๕๙

^{๑๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), คนไทยใช้คบเฒ่า, หน้า ๘๕.

ถ้าไม่ใส่ไว้ในเปลือกหรือท้องนิทานแล้วมันสูญไปนานแล้วไม่มาถึงพวกเราแน่ การที่หลักธรรมหรือคติข้อใดข้อหนึ่งของคนเมื่อหลายพันปีมาแล้วมาถึงเราสมัยนี้ได้ก็เพราะว่าเขาใส่ไว้ในภาชนะที่ดีที่สุดคือนิทาน นิทานเป็นเปลือกหรือภาชนะที่ดีที่สุดที่จะรักษาคติธรรมอันนั้นไว้ได้เป็นเรื่องราว มาจนถึงบัดนี้”^{๒๐}

นิทานชาดกมีอายุไม่น้อยกว่าสองพันปีและแพร่หลายไม่แพ้นิทานพหุทัตถกา นิทานปัญจตันตระ หิโตปเทศ กถาสริตสาคกร และทศกุมารจริต^{๒๑} ชาดกมีความสำคัญรองจากมหากาพย์^{๒๒}

เหตุเกิด : ชาดกแต่งขยายเป็นอรรถกถาชาดก นำเรื่องครั้งพุทธกาลเชื่อมกับเรื่องก่อนพุทธกาล โดยด้วยประวัติศาสตร์ พงศาวดาร นิทานพื้นบ้าน นิทานสุภาษิตเช่นคนพูดกับสัตว์ สัตว์พูดกับสัตว์ เทวดาหรือสัตว์กล่าวสุภาษิต สรุปได้ว่านิทานชาดก สอนเพื่อเตือนสติ เพื่อให้เกิดความสามัคคี เพื่อเชื่อมเหตุที่เกิดปัจจุบันด้วยเรื่องในอดีตเพื่อให้เข้าใจสัจจะชีวิต เพื่ออธิบายบารมีธรรม เพื่อเล่าชีวิตพระโพธิสัตว์ชาติที่แล้ว

ปรารภเหตุเกิด : เวไนยบุคคลคือคนที่ว่ากล่าวตักเตือนได้ (พุทธเวไนย, สาวกเวไนย) เวไนยบุคคลไม่ว่า จะเป็นพระอรหันต์ ราชา เศรษฐี หรือประชาชน ฟังนิทานชาดก ปรากฏการณ์ทั้งหลายนำมาเป็นบทเรียนในรูปการเล่านิทาน บางชาดกมีผู้ขอร้องให้เล่า บางชาดกตรัสเล่าด้วยพระองค์เอง วิธีสอนที่เหมาะสมกับอุปนิสัยเป็นวิธีสอนนิทานชาดก “ธรรมกถาเช่นไรเหมาะกับคนพวกนั้น” (ถล ฐปา นุ โข เนสัสมกถา สปปายา) บุคคลและเหตุการณ์ที่ ทำให้เล่านิทานชาดก ประกอบด้วย

๑) ภิกษุ เช่น พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ พระเทวทัต พระสมิทธิ พระลูกณฏฐกัถิยะ พระราหุล พระภัททิยะ พระอานนท์ พระสาณะ พระกุมารกัสสปะ พระนันทะ พระองคุลิมาล พระอุรุเวลกัสสปะ พระติสสะ พระอุปนันทะ พระอัมพโคปกเถระ ภิกษุฉัพพัคคีย์ พระลาลูทหายี ไม่มีชื่อเรียกตามลักษณะเช่นภิกษุไม่กรองน้ำดื่ม ภิกษุว่ายาก ภิกษุขรา ภิกษุโลเล ภิกษุกระสัน ภิกษุฉันทุ ภิกษุกลัวตาย ภิกษุควบคุมอาหาร ภิกษุตลกคะนอง ศิษย์ของพระสารีบุตร ศิษย์ของพระมหากัสสปะ ภิกษุเลี้ยงมารดา ภิกษุฆ่าหงส์ ภิกษุกล่าวมุสา ภิกษุจุดไฟเผากุฏิ

๒) ภิกษุณี พระพิมพาเถรี อุลลันนทา ภิกษุณีสาว

๓) อุบาสก ปเสนทิโกศล อชาตศัตรู มัจฉริยโกสิยเศรษฐี สีหเสนาบตี อนาถปิณฑิกะ

๔) อุบาสิกา มัลลิกาเทวี นางวิสาขา สหายของนางวิสาขา สุปปาวสา

^{๒๐} กวีวงศ์ บรรณาธิการ, พุทธทาสภิกขุ, สรรนิพนธ์พุทธทาสภิกขุ ว่าด้วย ศาสนา ดนตรี กวี ศิลปะ, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓๕-๑๓๗.

^{๒๑} กรุณา กุศลาภัย, อินเดียน ขมพูทวีปที่น่าทึ่ง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ม.ป.ป.), หน้า ๑๒๒.

^{๒๒} A. Sankarray, An Outline of Indian Culture, (New Delhi : Intellectual BookCornor, 1978), p. 30.

๕) นักบวชภายนอก วัจนชะ ปริพาชก อาชีวก

๖) ประชาชน เช่น คนแจวเรือ บุตรช่างกลบ กบุตรคนเฝ้าสวน อำมาตย์แคว้นโกศล บุโรหิต แคว้นโกศล พรหมณ์ พ่อค้าโกง คนกินเดน คนยากจน ลิจฉวีสุนักขัตตะ สหายของอนาถปิณฑิกะ บุตรเศรษฐี ภูมพิภรรยาตาย ภูมพิบิดาตาย ภูมพิบุตรตาย จิณฺจมาณวิกา ภรรยาเก่า หญิงชนบท หญิงเทื้อ หญิงสาว กุลธิดา หญิงแพศยา ชาวบ้าน หญิงรับใช้ ลิจฉวี เด็ก

๗) เหตุการณ์ เช่น ยมกปาฏิหาริย์ การบรรพชา ปัญญาบารมี คำถามที่เมืองสังกัสสะ พระสารีบุตรตอบปัญหา พระสารีบุตรไม่รับเสนาสนะ สุบินนิมิต ทะเลาะแย่งน้ำ อานันทโพธิ ราโชวาท ปิณฑบาทของพระพิมพาเถรี เอนสนา ดับไฟป่า มอบบริหาร สุนัขถ่ายมูลลงในบ่อน้ำ ลิงถูกช้างกระที่บ

๘) ปรากฏการณ์ เช่น ฝนโบกขรพรรษ ฝนตก คลื่นซัดฝั่ง นกสื่อข่าว อหิวาตกโรค หิมะตก

๙) ความเชื่อ/ค่านิยม เช่น การบวงสรวง มีจิตตบะ ไหว้พระอาทิตย์ ศิลปะในราชสำนัก ลัทธิครุฑ สุกตาลัย มตกภัต ลัทธิภายนอก

๑๐) สิ่งของเครื่องใช้ เช่น ที่รองนั่ง เรือนจำ ทำเรือ

๑๑) อมนุษย์ มหาพรหม ิตามาร

รูปแบบ หมวดหมู่วรรณกรรม

รูปแบบ : ชาตกนั้น เดิมทีเดียวไม่มีรูปแบบ ในพระไตรปิฎกเล่ม ๒๗-๒๘ ชาตกแต่งเป็นภาษากวี เรียกว่าคาถา แต่งขยายเชื่อมกับประวัติศาสตร์ พงศาวดาร นิทานพื้นบ้าน นิทานสุภาษิต รูปแบบ โครงสร้างสำคัญได้แก่ เรื่องปัจจุบันก่อนเล่านิทาน กับ เรื่องอดีตที่นำมาขยาย รวมโครงสร้าง มี

๑) ต้นเรื่อง คาถาแรกในชาตก ๒) บุคคล/สิ่งของ/ปรากฏการณ์ ที่ปรารถ

๓) เรื่องปัจจุบันโยงกับเรื่องอดีต ๔) คาถาแรกที่เกริ่น

๕) คำอธิบายคาถา คติธรรม เกร็ดความรู้ เป็นไวยากรณ์/แก้อรธ

๖) ประชุมชาตก กลับชาติ

ท่านยกเหตุการณ์ในวินัยปิฎก สุตตันตปิฎก อรรถกถาพระสูตรและอรรถกถาชาตก แต่งขยาย นิทานชาตก เช่น มุสิกชาตก (๓๗๓) เล่าต่อจากกุสชาตก (๓๓๘) ตจสารชาตก (๓๐๘) เล่าต่อจาก สาพียชาตก (๓๖๗) จูฬธัมมปาสาชาตก (๓๕๘) ชาตกอื่นพระเทวทัตไม่สามารถทำแม้สักว่าความ หวาดสะดุ้งให้พระโพธิสัตว์ จูฬธัมมปาสาชาตกให้ทำอสิมาละคือตัดมือเท้าและศีรษะ ทัทพรชาตก ให้ปิดทองจนตายปึงเนื้อกิน ชันติวาทีชาตกให้เขียนตีพันครั้งตัดมือเท้าหูและจมูก จันนอนหงายกระที่บ จนตาย จูฬนันทียชาตกและมหากปิชาตกสั่งให้ฆ่า กามนิตชาตก (๒๒๘) เรื่องปัจจุบันกับเรื่องอดีตมี รายละเอียดอยู่ในกามชาตก (ที่จะเล่าต่อไปข้างหน้า) ปโรสธชาตก (๑๐๑) เนื้อเรื่องเหมือนกับปโรสธสชาตก ทั้งวิธีเล่าเรื่อง ไวยากรณ์ และประชุมชาตก เทศกณชาตก (๕๒๑) เพื่อขยายให้ชัดเจนเล่า

ขันตีวาทีชาดกและจุฬัมมปาละชาดก จัมเปยยชาดก (๕๐๖) พญานาคโพธิสัตว์มีลำตัวเท่าหัวไถ ฐรทัตตชาดก (๕๔๓) มีลำตัวเท่าลำขา สังขปาละชาดก (๕๒๔) มีลำตัวเท่าเรือโกลน เสรีวานิชชาดก (๑๗๗) พระเวททัตตผู้กวรวรพระโพธิสัตว์ เริ่มในชาดกนี้เป็นชาดกแรก เป็นต้น

หมวดหมู่วรรณกรรม : นิทานชาดกเล่าท่วงทำนองอวตาร^{๒๓} การเปลี่ยนรูป หรือการแบ่งภาคของพระวิษณุ วิถีพราหมณ์ วิถีเซน สังวัณณวิวัณณกัป การข้ามภพข้ามชาติ เป็นฉากเบื้องหลังชีวิตพระโพธิสัตว์ “แม้พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าจะได้แสดงโดยได้อาศัยใช้ความนึกคิดในลัทธิฮินดู เป็นสื่อก็ตาม แต่ธรรมนั้นจะดำรงความจริงอยู่โดยไม่ขึ้นต่อความถูกต้องแน่นอนของความนึกคิด เช่น การเวียนว่ายตายเกิดของบุคคล ซึ่งมีข้อโต้แย้งได้ เราจึงไม่จำเป็นต้องโต้เถียง เพื่อคุ้มครองรักษาความนึกคิดเหล่านั้น โดยหลงผิดไปว่าเป็นรากฐานของพุทธศาสนา”^{๒๔} อ้างวรรณกรรมพราหมณ์ “การเสียสละยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์พบในมหาภารตะและปุราณะ”^{๒๕} แต่งตามจำนวนคาถา เริ่มที่มี ๑ คาถา (เอกกนิบาต) จนถึงกว่า ๘๐ คาถา (มหานิบาต) รวม ๒๒ นิบาต ๕๔๗ ชาดก จำนวน ๓,๕๖๙ คาถา นิทานชาดกเป็นประวัติศาสตร์วรรณกรรมระดับโลก (world-literature) ฉบับบาลีมหาจุฬาฯ ๑๐ เล่ม กว่า ๓,๘๐๐ หน้า

ในนิทานชาดกท่านนำเอากรณีที่เกิดขึ้นเป็นบทเรียนเพื่อมิให้เกิดซ้ำ ประสานอดีตเข้ากับปัจจุบัน ไม่ต่างจากการอ่านหนังสือ ฟังนิทานทบทวนบทเรียน เชื่อมอดีตด้วยปัจจุบัน (อดีต ทสเสตวา ตัม ชาตกัม ปจจุปปนเนน อนุสนเธนโต)

สมณะธรรม โพธิสัตว์ธรรม

แม้เล่าท่วงทำนองพราหมณ์ ก็คงให้ความสำคัญบรรพชิตและสมณะธรรม เช่น เนมิราชชาดก (๕๔๑) มฆราช...เกิดในโลกมนุษย์เพื่อสืบทอดวงศ์บรรพชิต ฐรทัตตชาดก (๕๔๓) สรรเสริญเพศบรรพชิตว่าเป็นที่รัก ที่เคารพ ถ้อยคำบรรพชิตเป็นที่เชื่อถือของพวกมนุษย์ จุตติและอุปัตติเป็นความผันแปรของสัตว์โลก ธรรมของสมณะมี อธิวาสนขันตี รู้ประมาณบริโภค ละความอภิมรย์ ไม่มีกังวล เป็นต้น สังขปาละชาดก(๕๒๔)พญานาคสังขปาละบำเพ็ญธรรมสมณะสร้างบารมีได้ครบสิบ อุปสาหมกชาดก (๑๖๖) ธรรมของสมณะคือทมะได้แก่อินทรียัสังวร วัณณกชาดก (๑๑๘) ผู้บรรลุนิพพานต้องคิดเป็น คิดไม่เป็นบรรลุนิพพานไม่ได้ คิดไม่เป็นพัฒนาตนไม่ได้ ผู้พัฒนาตนได้ท่านจึงคิดเป็น

^{๒๓} อวตาร คือ การแบ่งภาคของพระวิษณุ (ยุคมหากาพย์) V.D. Mahajan, Ibid, p. 154; อปาทาน และ อวทาน คล้ายกับ อวตาร

^{๒๔} ระวี ภาวิไล, **ศาสนากับปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์กะรัต, ๒๕๓๑), หน้า ๓๖.

^{๒๕} Lal Mani Joshi, **Studies in the Buddhistic Culture of India**, (Delhi : Motilal Banarasidass, 1977), p. 6.

โพธิสัตว์ธรรม คือ ธรรมของพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ในพระไตรปิฎกคือพระสิทธัตถะก่อนตรัสรู้^{๒๖} อรรถกถาใช้กับผู้ที่มีมุงโพธิญาณ^{๒๗} พระโพธิสัตว์อาจจะล่วงละเมิดปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร หรือว่าดื่มสุราเมรัยได้ในบางสถานการณ์ แต่จะไม่ล่วงละเมิดมุสาวาททำให้เกิดความคลาดเคลื่อนหักราญประโยชน์ พระโพธิสัตว์กล่าวสัจจาจาเพื่อสั่งสมบารมี สัจจาจากับธรรมะเคียงคู่กันในนิทานชาดก

“โพธิสัตว์” ชื่อที่ทรงอิทธิพลในวรรณกรรมยุโรปยุคกลาง โจซาฟัต (Josaphat) ในภาษาอาหรับคือ Yudasalf เพี้ยนจากคำว่าโพธิสัตว์ (Bodhisat) แมกซ์ มุลเลอร์ มองว่า พุทธโคดมเป็นนักบุญในชื่อโจซาฟัต (St. Josaphat) ประวัติของนักบุญหลายคนรับอิทธิพลจากประวัติพระพุทธรเจ้า^{๒๘} บทบาทพระโพธิสัตว์ผู้เสียสละทุกอย่างพบในความคิดของพระเยซู^{๒๙} พุทธประวัติคราวมหาภิเนษกรรมณ์เหมือนกับตำนานทางศาสนาพระคริสต์ นิยายตะวันออก คือ เซนต์โยซาฟัต (Saint Josaphat) ผู้ทิ้งทรัพย์ศฤงคารและบุตรภรรยาไปออกบวช โยซาฟัตชื่อที่เข้าใจกันว่าเพี้ยนจากคำว่าพระโพธิสัตว์^{๓๐}

การสร้างบารมีในนิทานชาดก

การสอนชาดกในวินยปิฎก (กฎการสิกขาบท โอสมสวาทสิกขาบท ลสูณวรรค โกสัมพิกขันธกะ เสนาสนขันธกะ) ในสุดตันตปิฎก (มหาปทานสูตร มหาโควินทสูตร มหาสุทสสนสูตร จักกวัตติสูตร มขสูตร พกสูตร สกุนคสิสูตร ปเจตนสูตร) เพิ่มขึ้นในนิบาตชาดก การบำเพ็ญบารมีไร้เขตเวลา เล่าเรื่องเกินความจริง เช่นว่า พระโพธิสัตว์ที่ศนาจรในเทวโลกขณะมีชีวิต เทวโลกสมมุติว่าเที่ยงเพราะเป็นที่อยู่ของเทพอายุยืน ในเทวโลกไม่มีความเสื่อม เวลาในเทวโลกต่างเวลากับโลกมนุษย์ ๑๖ ปี ในโลกมนุษย์เหมือนครู่เดียวในเทวโลก ๑๐๐ ปี ในโลกมนุษย์เหมือนคืนหนึ่งวันหนึ่งในเทวโลก คนอายุยืนนับพันนับหมื่นปี คนตายเหมือนงูลอกคราบ เป็นต้น แม้เล่าเกินจริง (exaggeration) แต่ช่วยประโลมใจให้ความหวัง ตายไปยังมีภพมีสถานที่อยู่

^{๒๖} “ปุพเพว สมโพธา อนภิสมพุโธ โพธิสโตว” ม.ม. ๑๒/๒๗๖/๒๓๗.

^{๒๗} “โพธิสัตว์ คือ ผู้พัฒนาโพธิ โพธิเจริญเรื่อยๆ ..สัมมาสัมโพธิญาณจะสมบูรณ์เพราะบำเพ็ญบารมี ๑๐” พุทธทาสภิกขุ, มหาวิทยาลัยต่อทางสุนัษ, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมบุชา, ๒๕๒๖), หน้า ๑๒๔, ๑๑๗.

^{๒๘} R.C. Majumdar, Ibid., pp. 188-189.

^{๒๙} Holger Kersten, *Jesus Lived in India* ^{2nd}, (Massachusetts : Element Books, 1994), p. 102.

^{๓๐} ศาสตราจารย์ พล.ต., ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, *ธรรมแห่งอริยะ* พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖๑ - ๑๖๒.

- การสร้างบารมีของพระโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์ (พระมหาสัตว์) คือผู้มุ่งโพธิญาณ ก่อนจะมาเกิดโลกมนุษย์ สถิตในเทวโลกบ้าง ในพรหมโลกบ้าง รับเชิญให้ไปเกิดโลกมนุษย์อนุเคราะห์ชาวโลก แม้อยู่เทวโลกหรือพรหมโลกก็ไม่สามารถเป็นพระพุทธเจ้า ต้องไปบำเพ็ญบารมีคือพุทธการกธรรม^{๓๑} ในโลกมนุษย์ บารมี ๑๐ เป็นเหมือนบุตร และบริวารชน ปัญญาเยี่ยงว่าเป็นเหตุความบริสุทธิ์ของบารมี

การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์แต่ละชาติ

๑. ทานบารมี เช่น อภิตตชาดก สังขชาดก ธัญชัยชาดก มหาสุทิสสนชาดก มหาโควินทะนิมิชาดก จันทกุมารชาดก สิวชาดก เวสสันดรชาดก

๒. ศีลบารมี เช่น สีลวนาถชาดก จัมเปยชาดก ภูริทัตตชาดก ฉัททันตชาดก ชยทิสสชาดก อลีนสัตตกุมาร

๓. เนกขัมมบารมี เช่น โสมนัสสชาดก หัตถิปาลชาดก อโยธยบัณฑิตชาดก

๔. ปัญญาบารมี เช่น วิรุทธชาดก มหาโควินทชาดก กุททาลชาดก อรกชาดก โพธิชาดก มโหสถชาดก

๕. วิริยบารมี เช่น มหาชนกชาดก

๖. ขันติบารมี เช่น ขันติวาทีชาดก

๗. สัจจบารมี เช่น เนมิราชชาดก มหาสุตโสมชาดก

๘. อธิษฐานบารมี เช่น เอกราชชาดก

๙. เมตตาบารมี เช่น โลมหังสชาดก

๑๐. อุเบกขาบารมี เช่น กัจฉปชาดก มหานารทกัสสปชาดก

คราวประทับ ณ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ พระโพธิสัตว์ได้อำงบารมีทั้ง ๑๐

เรื่องการบำเพ็ญบารมี ช่วยให้เข้าใจความเป็นพระพุทธเจ้า พระองค์ไม่ใช่ผู้อวดตบแต่ง ทรั้วว่า พระองค์เป็นอวดตบแต่งใคร แต่ว่านันทานชาดกเล่าความเป็นมาแบบผู้อวดตบแต่ง จุติจากเบื้องบน เช่น ปโรสหัสสชาดก (๙๙) พระโพธิสัตว์สิ้นชีวิตไปเกิดในอภิสสรพรหมโลก อัมมธชชาดก (๒๒๐) พระโพธิสัตว์อยู่ในพรหมโลกจนสิ้นสังวัฏฏ์กับและวิวัฏฏ์กับ โสมนัสสชาดก (๕๐๕) พระโพธิสัตว์จุติจากดาวดึงส์มาปโลกชาดก (๕๐๗) พระโพธิสัตว์จุติจากพรหมโลก กุสชาดก (๕๓๑) พระโพธิสัตว์สิ้นอายุ ในดาวดึงส์ปรารถนาเกิดในภพสูงขึ้นไปในเทวโลก สักกะจอมเทพสั่งให้มาเกิดบำเพ็ญบารมีในโลกมนุษย์ มหานารทกัสสปชาดก (๕๔๕) พระโพธิสัตว์เป็นมหาพรหมชื่อนารทะ เตมียชาดก (๕๓๘) พระโพธิสัตว์

^{๓๑} พุทธการกธรรมในนิทานชาดก คือ บารมี (ปารมีโย, ปุริตปารมี, ทานปารมี, ปารมิตานาภาเวน, สจจ-ปารมิตานาภาเวน ..) พุทธการกธรรมในพระไตรปิฎก คือ ทสพญาน และเวสารัชชญาน

ครองราชย์ในเมืองพาราณสี ๒๐ ปี จุติในอุสสทนรก หมกใหม่ ๘ หมื่นปีจนสิ้นอายุ จากนั้นไปเกิดในภพสูงขึ้นไปในเทวโลก มหาเวสสันดรชาดก(๕๔๗) เรื่องเล่า เกิดขึ้นในเทวโลก

เรื่องเกิดหลายชาติ^{๓๒} ยืนยันว่าพระพุทธเจ้าไม่ใช่จะเป็นได้ง่าย ต้องบำเพ็ญบารมีหลายชาติ ความเป็นมาในช่วงแรกพระโพธิสัตว์พบพระที่ปึงกรพุทธเจ้า ตั้งความปรารถนาขอเป็นพระพุทธเจ้า จุติจากพระเวสสันดรสถิตในภพดุสิต ๕๗ โภก ๖๐ ล้านปี รับเชิญให้เกิดในโลกมนุษย์ เหมือนพราหมณ์เชิญเทพเจ้าให้อวตารปราบยุคเข็ญ อาศัยการพยากรณ์และวิญญานอมตะตามคติพราหมณ์ เล่าตอนประสูติว่ามีดอกบัวผุดรองรับพระยุคลบาท เดินมุ่งสู่ทิศเหนือ กล่าววาจาสัมพันธ์กับการตรัสรู้ “บัดนี้ภพใหม่ ย่อมไม่มี” พระปัจเจกพุทธเจ้าก็เปล่งวาจาขึ้นเช่นกัน (๕๒๙) เล่าแบบพราหมณ์แต่ยืนยันคติพุทธปรารถนาสิ่งตรงกันข้าม สุขกับทุกข์ ภัยกับออกไปจากภพ เย็นกับร้อน นิพพานกับชาติ ไม่พ้นจากไตรลักษณ์ สอนให้คลายออก ไม่ให้ยึดถือ ไม่ให้โกรธ กำลังกายพระโพธิสัตว์เท่ากับกำลังบุรุษ ๑๐ พันโกฏิ เท่ากับกำลังช้างพันโกฏิ เท่ากับกำลังพระนารายณ์ เล่าตามกระแส แต่ไม่ทิ้งมหาปทานสูตร และ ปัพพัชชาสูตร

พระโพธิสัตว์ทรงเลือกเกิดในศากยะตระกูล เติบโตในตระกูลนักรบสุขุมาลชาติที่มีความมั่งคั่ง เสวยสุขในปราสาท ๓ ฤดู เล่นกีฬาทางน้ำตลอดวัน ประยูรญาติวิตกว่ากุมารมัวเล่นสนุกไม่ศึกษาวิชา จักทำอย่างไรถ้ามีสงคราม พระบิดาจึงจัดให้แสดงยุทธวิธีต่อสู้อย่างยิ่งยวด ต่อสู้ด้วยมือ ซี่มา การต่อสู้ด้วยมือ (มัลลยุทธ์) เป็นวิธีนักรบโบราณในอินเดียเหนือก่อนพุทธกาล วารุณะและมฤจิกะสองนักมวยปล้ำในชมพูบัณฑิตชาดก (๔๕๔) ท่านพระอานนท์มีสหายชื่อโรหะที่เป็นนักมวยปล้ำ (๒๓๕) ความที่เป็นสุขุมาลชาติ มีอุปนิสัยต่างจากคนอื่น ๆ พระกุมารคิดไม่เหมือนใคร หลังจากผนวชได้ประสบนามบัญญัติที่ลึกซึ้ง ละเอียดย้อน เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก ถ้าไม่ใช่สุขุมาลชาติย่อมไม่รู้เข้าใจ ภาวะที่เห็นได้ยาก ไม่มีใครเคยรู้เคยคิด พระองค์ได้ประสบภาวะนั้น เมื่อจะเล่าให้ใครฟังทรงดูอุปนิสัยยังภูมิหลังผู้ฟัง เพราะไม่ใช่ทุกคนรู้ได้เหมือนพระองค์

- การสร้างบารมีของพญานาค

พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีในชาติเป็นมนุษย์และเป็นอมมนุษย์ ชาติที่เป็นพญานาค (นาคราช) เล่าเรื่องน่าสนใจ วรรณกรรมฮินดูบรรยายรูปลักษณ์นาค ครึ่งสัตว์ครึ่งคน (blend) ก่อนประวัติศาสตร์อินเดียชนเผ่านาคข้ามภูเขาฮินดูกูชในอิหร่านเข้ามาอยู่ในอินเดีย นิทานชาดกרבิทธิพลวรรณกรรมฮินดู

^{๓๒} “ในวันหนึ่งเรามีได้หลายชาติ เกิดได้หลายชาติ ซึ่งถ้าถืออย่างภาษาคนก็หลายสิบชาติหนึ่ง..ถ้าพูดในภาษาธรรมวันเดียวมีได้หลายชาติ หลายสิบปีก็ได้ แล้วแต่ว่ามีเรื่องมากเรื่องน้อย..เกิดความรู้สึกรู้ขึ้นมาที่หนึ่งก็เรียกว่าชาติหนึ่ง ซึ่งวันหนึ่งเกิดได้หลายชาติ เดือนหนึ่งหลายร้อยชาติ ปีหนึ่งหลายพันชาติ หลาย ๆ ปีก็หลายหมื่นหลายแสนชาติได้ ..นับอย่างนี้แล้วก็ไม่ขัดกับหลักที่ว่าต้องบำเพ็ญบารมีไปหลายหมื่นชาติ หลายแสนชาติ” พุทธทาสภิกขุ, เรื่องเดิม หน้า ๕๒)

เล่าว่านาคคืองู แต่คำบรรยายไม่ใช่ลักษณะของงู เช่น ภูริทัตตชาดก (๕๔๓) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนาค “โบราณบัณฑิตไม่มีอาจารย์ ละทิ้งยศใหญ่ไปรักษาศูโอบสกล” ไม่มีนาคที่เป็นบัณฑิต ยกเว้นนาคในนิทาน ขบวนแห่พญานาคภูริทัตต์ กลอง ตะโพน สังข์ บัณเฑาะว์ มโหระทึก ใส่กรอบหน้าอุณหิสทอง สวมแล่งธนู ..ใส่ตุ้มหูกกลมเกลี้ยง..ปลายผมดำสนิท คำที่ใช้กับนาค เช่น หยิงนาค (นาคักญญา) นาคหนุ่ม (นาคมาณวา ตรุนนาค) ชายนาค (ปฐิสนาค) นาคเด็กแต่งตัว (อลงกตนาคกุมารา) สาวนาคแต่งตัว (อลงกตนาคกญญา) หยิงนาครูปงาม (อุตตมรูปธรี นาคมาณวิกิ) สาวนาคถือเครื่องดนตรีนานาชนิด (นานาตริยหตธา นาคกญญา) หยิงนาคชื่อสมนา (สมนานาคมาณวิกิ) พวกนาคสวมเกราะ (สพพทฐา), ถือนู (ธนุคคหา), ถือน้องหนัง (วมมิโน) เป็นต้น พญานาคจัมเปยยะ (๕๐๖) ประดับตกแต่ง ตัดผม โกนหนวดเรียบริ้ว ขลุ่ยลูบไล้จรรณแก่นจันทน์แดง รัศมีเจิดจ้าเหมือนราชาคนธรรพ์ นาคพิภพเป็น รมณีสถานวิมานทอง วิจิตรมาลากรรม จิตรกรรมและสุวรรณกรรม ทำให้ผู้พบเห็นเกิดความยินดี เลื่อมใส จึงเรียกว่าปราสาท อลังการเหมือนที่อยู่ท้าวสักกะ ที่อยู่และการแต่งตัวของนาค ไม่ใช่ลักษณะ หรือว่าเป็นที่อยู่ของงู แต่เมื่อจะด้อยค่า “พวกนาคหากินตามชายน้ำ ..ด่าว่าพวกงูน้ำ หัวโต หางเรียวกินกบ” คงด้วยมีรูปพรรณสัณฐานไม่น่าดู ทั้งเป็นคู่แข่งที่น่ากลัวของพวกเทพที่เป็นฝ่ายชนะ จึงสร้างรูปลักษณ์ฝ่ายตรงข้ามให้น่าสะพรึงกลัว^{๓๓}

ปัทมรทนามราชชาดก (๕๑๘) นาคตลอดเป็นตัวคือ ชลาพุชะ (ถ้าเป็นงูต้องตลอดเป็นไขคือ อันทชะ) มหาวาณิชชาดก (๔๙๓) หัวหน้านาคสั่งนาคบริวาร “จงฆ่าจับมัดพวกพ่อค้าอย่าไว้ชีวิต แม้แต่คนเดียว ทำพวกมันทั้งหมดให้เป็นผงธูลี ยกเว้นนายกองเกวียน” นาคบริวารทำตาม ขนสิ่งของ เช่น เครื่องปูลาดบรรทุกเกวียน ๕๐๐ ขวonnายกองเกวียนขับเกวียนไปกรุงพาราณสี เก็บสมบัติไว้ใน กองเกวียน กล่าวลาแล้วกลับไปนาคพิภพ ภูริทัตตชาดก (๕๔๓) พญานาคธรรฐาศัยอยู่ลุ่มแม่น้ำยมุนา มีภรรยาเป็นมนุษย์ชื่อสมุททสา สั่งไม่ให้ใครแสดงเพศนาคแก่ภรรยา สะท้อนว่านาคมีรูปลักษณะไม่น่าดู (นาคะ = นัคคะ) อย่างไรก็ตาม ประวัติศาสตร์อินเดียในมหาโควินทสูตร^{๓๔} ธรธฐเป็นเจ้าเมืองจัมปา ในแคว้นอังคะและแคว้นกาสิ ชันธชาดก(๒๐๓)หัวหน้าชนเผ่านาคก่อนพุทธกาลมี วิรูปักข์ เอราปถ ฉัพยาปุตต์ กัณหาโคตมก ราชวงษ์ ในอินเดียเหนือและลังกาใช้คำว่านาค เช่น หัตถินาคปุระ สีสุนาคะ นาคปุร์ นาคเสน ในลังกา เช่น มหานาค ติปิฏกจูฬนาค ทาฐานาคสังฆะ พุทธนาค พวกนาคอยู่มาก่อน พุทธกาลในเขตที่มีความขัดแย้ง อยู่ตามพื้นดิน ภูเขา แม่น้ำ ทะเล ถ้าระดับหัวหน้าที่อยู่สวยงาม นาคมี

^{๓๓} “พระพุทธรูปปางนาคปรก : ข้อมูลและหลักฐานทางประวัติศาสตร์” สารนิพนธ์พุทธศาสน์มหาจุฬา ประจำปี ๒๕๕๔.

^{๓๔} ที. ม. (ไทย) ๑๐/๓๐๙-๑๑๐/๒๐๑.

ความศิวิไลซ์มาก (high degree of civilization) อยู่อินเดียมาก่อนอารยัน วรรณนาคราชแห่งโกสัมพี สมรสกับหญิงนาคชื่อวิมลามีบุตรคือธรรฐ มีธิดาคืออริณธิดี ธรรฐสืบทอดตำแหน่งจากบิดาได้เป็นหัวหน้าเผ่า มีบุตรคือ สุทัสสนะ, ทตตะ, สุโกคะ, และ อริฏฐะ (มีธิดาชื่อสิริลัก্ষมี) ปุณณกะหลานของเวสสุวัณหัวหน้าชนเผ่ายักษ์สมรสกับอริณธิดีหญิงเผ่านาค หิมालัยด้านหนึ่งเป็นที่อยู่พญานาค มหาัททระ เมืองกาฬจัมปาแคว้นอังคะเป็นถิ่นนาค พญานาคทุกุโยชนะอยู่ในแคว้นมคร จัมเปยยชาดก (๕๐๖) พญานาคจัมเปยยะถูกหมองูจับไปถื่นมนุษย์ ภรรยาเที่ยวตามหา เจ้าเมืองถามว่าเธอเป็นเผ่าเทพ เผ่าคนธรรพ์ หรือว่าเผ่ามนุษย์ ตอบว่าเป็นเผ่านาค ขรบุตตชาดก (๓๘๖) เจ้าเมืองพาราณสีช่วยพญานาค บาดเจ็บ พญานาคสำนักบุญคุณพาไปนาคพิภพมอบแก้วมณีให้ตอบแทน

นาค (ชนเผ่านาค) มีนิสัยดุร้าย โกรธง่าย (ชิปปโกปา) ถูกเรียกว่าตริจฉาน เพราะมีนิสัยขวางทาง นิพพาน ด้วยนิสัยดุร้ายจึงไม่มีความงอกงามในธรรมวินัย ห้ามนาคอุปสมบท แต่ยังสามารถพัฒนาบรมชาติเกลานิสัยสันดานด้วยวิธีอยู่รักษาอุโบสถ “เจ้าเป็นนาค ไม่มีความงอกงามในธรรมวินัยนี้ ไปเกิดนาค เจ้าจงเข้าจำอุโบสถในดีถีที่ ๑๔ ที่ ๑๕ และที่ ๘ แห่งปักข์ วิธีนี้ทำให้พ้นจากกำเนิดนาค ได้ความเป็นมนุษย์ โดยพลัน”^{๓๕}

กล่าวกชาดก : เทวาสุสงคราม

อินเดียเป็นเมืองเทพ ชื่อบัญญัติตามกล่าวกชาดก(๓๑) จากการสู้รบของเทพ(อารยัน) กับอสูรในกลุ่มน้ำสินธุ (Arya-Asura conflict on the Sindhu) “เรื่องเคยมีมาแล้ว สงครามระหว่างเทพกับอสูร ประชิดกัน สงครามครั้งนั้นพวกอสูรเป็นฝ่ายชนะ พวกเทพเป็นฝ่ายแพ้ พวกเทพผู้พ่ายแพ้ต่างพากันหลบหนีไปทางทิศเหนือ พวกอสูรได้พากันขับไล่ติดตามพวกเทพเหล่านั้นไปทันที”^{๓๖} พระไตรปิฎกและอรรถกถาเล่าเทวาสุสงคราม มาจากกล่าวกชาดก กล่าวกะแปลว่ารังนก “คราวที่อสูรมีกำลังเทพหลบหนีไป เทพนครปิดประตู อสูรตั้งแสนไม่อาจทำอะไรได้ คราวที่เทพมีกำลัง อสูรหลบหนีไป เทพนครปิดประตู สักกะตั้งแสนก็ทำอะไรไม่ได้ ด้วยเหตุนี้อสูรบุรีและเทพบุรีจึงได้ชื่อว่าอูษุมบุรี”^{๓๗}

เพื่อป้องกันอสูร หัวหน้าเทพตั้งผู้อารักขาดูแลทั้ง ๔ ทิศ พวกนาคเก่งทางน้ำให้อารักขาด้านหนึ่ง แถบเขาสินธู พวกครุฑอารักขาด้านหนึ่ง พวกกุมภันท์อารักขาด้านหนึ่ง พวกยักษ์เป็นทั้งนักรบและชอบดื่มสุราอารักขาด้านหนึ่ง จากนั้นมีมหาราช ๔ คนอารักขา ผู้พิทักษ์ ๔ ทิศ กับ มหาราช ๔ ทำหน้าที่อารักขา พระสูตรเล่าว่า ผู้พิทักษ์ ๔ ทิศ คือผู้อารักขาในเทวสภา ที่ประชุมของพวกเทพด้านตะวันออก

^{๓๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๑๑/๑๗๖ นาคพัฒนาดนด้วยการรักษาอุโบสถ เช่น พญานาคภูริทัต

^{๓๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๖๘/๒๔๓, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๒/๓๖๙

^{๓๗} ในอุตรราถ อูษุมนครถูกอมนุษย์ยึดครอง (ขุ.ชา.อ. ๕/๔๕๔/๔๖๗)

คือ ธรรมฐานได้คือวิรูปหก ด้านตะวันตกคือวิรูปักษ์ ด้านเหนือคือเวสวัน นี่เป็นธรรมเนียมการนั่งของ
จตุมหาราช ถัดมาเป็นที่นั่งเทพบุตร^{๓๘}

มหาราช ๔ รักษาการณ์ ๔ ทิศ วางกองกำลังไว้ ๔ ทิศ วางหน่วยป้องกันไว้ ๔ ทิศ
ด้วยกองทัพยักษ์ กองทัพคนธรรพ์ กองทัพกุมภัณฑ์ กองทัพนาค^{๓๙}

บรรณานุกรม

- กรุณา กุศลาสัย. **อินเดีย ชมพูทวีปที่น่าทึ่ง**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ม. ป. ป.
กวีวงศ์ บรรณานิการ. **พุทธทาสภิกขุ. สรรนิพนธ์พุทธทาสภิกขุ ว่าด้วย ศาสนา ดนตรี กวี ศิลปะ**.
กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๗.
เขมานันทะ. **ธรรมวิทรรศน์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมชาติ, ๒๕๔๑.
คึกฤทธิ์ ปราโมช. **ธรรมแห่งอริยะ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๘.
พลตรี เดช ตูลวรรณะ. **เรียนพุทธศาสนาอย่างปัญญาชน เล่ม ๖**. กรุงเทพมหานคร : อักษรสมัย,
๒๕๔๐.
พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). **เชื่อกกรรม รู้กรรม แก่กรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ
พุทธธรรม, ๒๕๔๕.
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), **คนไทยใช้คบเฒ่า**. ม.ม.ท., ม.ป.พ., ม.ป.ป.
พุทธทาสภิกขุ. **มหาวิทยาลัยต่อทางสุนัช**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมบูชา, ๒๕๒๖.
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพ-
มหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
_____. **อรรถกถา ภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒-๒๕๓๕.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **อรรถกถา ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙-๒๕๕๙.
ระวี ภาวิไล. **ศาสนากับปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์กะรัต, ๒๕๓๑.

^{๓๘} เช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๙๔/๒๒๕

^{๓๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๕/๒๑๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ. ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมี
บุ๊คส์, ๒๕๔๖.

สมิทธิพล เนตรนิมิตร. “พระพุทธรูปปางนาคปรก : ข้อมูลและหลักฐานทางประวัติศาสตร์”. **สารนิพนธ์
พุทธศาสตรมหาจุฬา ประจำปี ๒๕๕๔**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

A. K. Warder. **Indian Buddhism**. 3th. Delhi : Motilal Banarasidass, 1991.

A. Sankarray. **An Outline of Indian Culture**. New Delhi : Intellectual BookCormor, 1978.

A.K. Biswas. **Buddha and Bodhisattva a Hindu view** New Delhi : Cosmo Publications,
1987.

D.D. Kosambi. **An Introduction to study of Indian History**. 8th. Bombay : Popular
Prakashan , 1994.

Dr. S.G. Deodikar. **Upanisads and Early Buddhism**. Delhi : Eastern Book Linkers.

Har Dayal. **The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature**. 4th. Delhi :
Motilal Banarasidass, 1931.

Holger Kersten. **Jesus Lived in India** 2nd. Massachusetts : Element Books, 1994.

G.P. Malalasekera. **Pali Literature in Ceylon**. Colombo : M D Gunaseua & Co. Ltd. 1958.

Lal Mani Joshi. **Studies in the Buddhistic Culture of India**. Delhi : Motilal Banarasi-
dass ,1977.

R. C. Majumdar, **Ancient India** 6th. Varanasi : Motilal Banarasidass, 1994.

ถอดบทเรียนการเสริมสร้างเครือข่ายลดปัจจัยเสี่ยง เรื่องเหล้าและบุหรี่ตามแนวพระพุทธศาสนา ในจังหวัดนครสวรรค์

ดร.รัตติยา เหนืออำนาจ

ผศ.ดร.อัศรเดช พรหมกัลป์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วิทยาเขตนครสวรรค์

บทนำ

จังหวัดนครสวรรค์ประกอบด้วย ๑๕ อำเภอ มีจำนวนและอัตราร้อยละของประชากรอายุตั้งแต่ ๑๘ ปีขึ้นไปที่ดื่มสุราหรือเครื่องดื่มแอลกอฮอล์อย่างสม่ำเสมอ จำนวน ๘๓๙,๒๓๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๖.๖๐ ขณะเดียวกันยังมีผู้ป่วยโรคติดสุราในพื้นที่เข้าถึงบริการตามมาตรฐานเพิ่มขึ้น โดยในเขตสุขภาพที่ ๓ ปีงบประมาณ ๒๕๖๓ ร้อยละ ๘.๑ และมีอัตราที่เพิ่มสูงขึ้นร้อยละ ๐.๖๙ ส่วนในเรื่องของความชุกของผู้สูบบุหรี่ที่มีอายุ ๑๕ ปีขึ้นไปประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๓ จากจำนวนประชากรที่มีอายุระหว่าง ๑๕-๗๐ ปี ๕๒๐,๖๒๗ คน มีคนสูบบุหรี่ ๒๗,๘๘๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๕.๓๖ โดยมีอัตราส่วนสูงที่สุด ๓ อันดับแรกอยู่ที่อำเภอลาดยาว ร้อยละ ๙.๗๕ รองลงมา ได้แก่ อำเภอท่าตะโก ร้อยละ ๙.๐๕ อำเภอตากฟ้า ร้อยละ ๘.๗๒ ขณะที่อำเภอที่มีอัตราส่วนต่ำสุดของผู้สูบบุหรี่ที่มีอายุ ๑๕ ปีขึ้นไปนั้นได้แก่ อำเภอตากลี ร้อยละ ๒.๓๔ อำเภอเมืองนครสวรรค์ ร้อยละ ๒.๖๙ และอำเภอแม่เปิน ร้อยละ ๓.๖๗ ตามลำดับ^๑ จากสถานการณ์ข้างต้น จะเห็นได้ว่าสภาพสังคมปัจจุบันปัจจัยเสี่ยงที่จะนำไปสู่การดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์และการสูบบุหรี่มีอยู่หลายลักษณะ เมื่อทบทวนจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า มีปัจจัยเสี่ยงอื่น ๆ ที่มีอิทธิพลต่อบุคคลที่ทำให้หันพฤติกรรมของตนเข้าหาสุราและบุหรี่ เช่น ความต้องการเข้าสังคม การพบปะสังสรรค์ การเลียนแบบสมาชิกในครอบครัว เช่น พ่อ แม่ การถูกชักจูงหรือซื้อชวนจากเพื่อนหรือความต้องการอยากทดลอง วัฒนธรรมท้องถิ่น-วิถีชาวบ้าน ความเข้าใจว่าเป็นสิ่งเสริมพลังเมื่อทำงานหนัก และการคลายเครียดจากปัญหาชีวิต นอกจากนี้ยังมีปัจจัยแวดล้อมที่ผ่านสื่อในรูปแบบโฆษณาชวนเชื่อ โดยพื้นฐานคือความต้องการความสุขที่ตนเองเข้าใจไปว่าจะเป็นไปเชิงบวกแก่ตนเอง เช่น การเฉลิมฉลอง การไปสู่สถานที่บันเทิง การเที่ยวพักผ่อน การเล่นเกมกีฬา ที่มักผนวกเอาเรื่องการดื่มสุราและสูบบุหรี่เข้าไปด้วย สำหรับในเรื่องของการดื่ม

^๑ กระทรวงสาธารณสุข, การใช้บริการสาธารณสุข, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://hdcservice.moph.go.th/hdc/main/index_pk.php [๒๐ เมษายน ๒๕๖๔].

สุราและเมรัยในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้นมองว่าเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ดื่มหรือผู้เสพ/สูบตกอยู่ในความประมาท และได้ชี้ให้เห็นโทษอย่างชัดเจน คือทำให้เสียทรัพย์ ก่อการทะเลาะวิวาท ทำให้สุขภาพเสื่อมโทรมเป็นที่สะสมสร้างของโรคนานาชนิด เสียชื่อเสียง ไม่รู้จักอาย ขาดปัญญารู้ผิดชอบชั่วดี และกลับส่งเสริมให้ทำความชั่วที่รุนแรงยิ่งขึ้น สามารถเปลี่ยนนิสัยอ่อนแอให้แข็งแกร่ง ไม่รู้จักละอายในพฤติกรรมของตน เป็นฐานแห่งการทำลายศีลธรรมดั่งามอื่น ๆ ในพระสูตรและในหลักฐานอื่น ๆ ได้ชี้ชัดว่าการดื่มสุราและเมรัยนั้นมีโทษประจักษ์ เช่น สามารถจะเป็นอาชญากรเช่นฆ่าคนอื่นได้หรือปล้นชิงผู้อื่นได้ สามารถจะลักทรัพย์ ประพฤติล่วงละเมิดทางเพศ พุดเท็จก็ได้ จึงถือว่าตกอยู่ในความประมาทโดยสมบูรณ์

การขับเคลื่อนการเสริมสร้างเครือข่ายลดปัจจัยเสี่ยงตามแนวพระพุทธศาสนาโดยสำนักสนับสนุนการควบคุมปัจจัยเสี่ยงหลัก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ร่วมกับสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดำเนินการขึ้นเพื่ออาศัยกลไกของหลัก “บวร” หรือ บ้าน วัด โรงเรียนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมกันในการแลกเปลี่ยนและยกระดับกลไกนโยบายการป้องกันผู้สูบ/ผู้เสพยาใหม่ โดยมีการบูรณาการองค์ความรู้และหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนามาเยียวยาหรือให้สติกับกลุ่มของเด็กและเยาวชน รวมถึงพ่อแม่ผู้ปกครองและประชาชนในหมู่บ้านชุมชนรอบวัดรอบโรงเรียน ให้ลด ละ เลิกเหล้าและบุหรี่ และมาร่วมเป็นภาคีเครือข่ายและภาคประชาสังคมให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน พื้นที่สำหรับการศึกษาการถอดบทเรียนการเสริมสร้างเครือข่ายลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรี่ตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครสวรรค์ ประกอบด้วย ชุมชนบ้านหนองกระดุกเนื้อ-ดอนยาว ตำบลลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ และโรงเรียนบึงบอระเพ็ดวิทยา ตำบลพระนอน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ผลการขับเคลื่อนกิจกรรมพบว่า มีการขับเคลื่อนใน ๓ ส่วน ประกอบด้วย

๑. การพัฒนาหมู่บ้าน/ชุมชนต้นแบบ ประกอบด้วยกิจกรรม

- ๑) การประชุมแกนนำและตัวแทนชุมชนเพื่อขับเคลื่อนโครงการฯ ของชุมชนหนองกระดุกเนื้อ
- ๒) การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ และตั้งสัจจะอธิษฐานลดเหล้า บุหรี่ของชุมชนหนองกระดุกเนื้อ
- ๓) การสำรวจข้อมูลสถิติชุมชนบ้านดอนกระดุกเนื้อ-ดอนยาว และรณรงค์ให้เข้าร่วมโครงการฯ

๔) พิธีมอบป้ายครอบครัวคุณธรรมปลอดเหล้า บุหรี่/ ร้านค้าคุณธรรม ปลอดเหล้า บุหรี่ และมอบป้ายครอบครัว/ร้านค้าที่จะเข้าร่วมโครงการลด ละ เลิกเหล้า บุหรี่

๕) การอบรมให้ความรู้ในการลดปัจจัยเสี่ยง (เหล้า บุหรี่) ในกลุ่มแกนนำชุมชน

๖) การอบรมให้ความรู้ในการลดปัจจัยเสี่ยง (เหล้า บุหรี) ในกลุ่มประชาชน ผลที่ได้รับ คือ การเข้าร่วมโครงการ จำนวน ๓๖๐ หลังคาเรือน คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐ มีการขยายผลโครงการไปยังชุมชนใกล้เคียง ๔๐ หลังคาเรือน และการเป็นชุมชนคุณธรรมปลอดเหล้า บุหรี และลด ละ เลิกเหล้า บุหรี

๒. การดำเนินกิจกรรมโรงเรียนรักษาศีล ๕ ประกอบด้วยกิจกรรม

๑) การประชุมแกนนำ ตัวแทนชุมชน ผู้ปกครอง นักเรียน และภาคีเครือข่าย โรงเรียน บึงบอระเพ็ดวิทยา

๒) การปฏิญาณตนและกล่าวสัจจะอธิษฐานเพื่อลด เหล้า บุหรี โรงเรียนต้นแบบ

๓) การประชุมแกนนำโรงเรียนเพื่อออกแบบกิจกรรมอบรมให้ความรู้ในการลดปัจจัยเสี่ยง (เหล้า บุหรี) และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเยาวชนสำหรับนักเรียนในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาขนาดเล็ก โดยคณะพระวิทยากร

๔) การประชุมแกนนำโรงเรียนเพื่อออกแบบกิจกรรมอบรมให้ความรู้ในการลดปัจจัยเสี่ยง (เหล้า บุหรี) และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเยาวชนสำหรับนักเรียนในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาขนาดเล็ก โดยวิทยากรด้านกฎหมาย

๕) การอบรมให้ความรู้ในการลดปัจจัยเสี่ยง (เหล้า บุหรี) และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเยาวชน สำหรับนักเรียนในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาขนาดเล็ก

๖) การประกวดสื่อนรณรงค์การลดปัจจัยเสี่ยง (เหล้า บุหรี) สำหรับนักเรียนในโรงเรียน ระดับมัธยมศึกษาขนาดเล็ก ผลที่ได้รับ คือ การเข้าร่วมโครงการ คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐ มีแกนนำเยาวชน เพื่อนรณรงค์การลดปัจจัยเสี่ยง (เหล้า บุหรี) จำนวน ๕๙ คน มีการสนับสนุนงบประมาณเพิ่มเติมจากภาคีเครือข่ายในปีงบประมาณ ๒๕๖๕

๓. การป้องกันนักสูบหน้าใหม่ในกลุ่มสามเณร ประกอบด้วยกิจกรรม ๑ กิจกรรม คือ กิจกรรมอบรมให้ความรู้ในการลดปัจจัยเสี่ยง (เหล้า บุหรี) และเทคนิคการปฏิเสธในกลุ่มพระภิกษุ และสามเณร ผลที่ได้รับ คือ การเข้าร่วมโครงการ คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐ สามเณรมีองค์ความรู้ มีเทคนิคการปฏิเสธ และมีการสร้างความกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน^๒

โครงการวิจัยนี้ได้เล็งเห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของบทเรียนการเสริมสร้างเครือข่ายลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรีตามแนวพระพุทธศาสนา โดยการบูรณาการองค์ความรู้และหลักธรรมในทาง

^๒ อัครเดช พรหมกัลป์ และคณะ, “การเสริมสร้างเครือข่ายลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรีตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครสวรรค์”, รายงานวิจัย, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๓).

พระพุทธานามายะยวาทหรือให้สติกับกลุ่มของเด็กและเยาวชน รวมถึงพ่อแม่ผู้ปกครองและประชาชน ในหมู่บ้านชุมชนรอบวัดรอบโรงเรียน ให้ลด ละ เลิกเหล้าและบุหรี่ และร่วมเป็นภาคีเครือข่ายและภาคประชาสังคมให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน ชุมชนจะมองเห็นภาพสะท้อนปัจจัยและเงื่อนไขที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน และเกิดแนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ในการลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรี่ตามแนวพระพุทธศาสนาโดยชุมชนได้ชัดเจนมากขึ้น

วัตถุประสงค์

เพื่อถอดบทเรียนการเสริมสร้างเครือข่ายลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรี่ตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครสวรรค์

วิธีการศึกษา

การวิจัยนี้ใช้วิธีวิทยาของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เพื่อถอดบทเรียนการทำงาน และคืนข้อมูลให้แก่ชุมชน โดยพื้นที่สำหรับการศึกษาการถอดบทเรียนการเสริมสร้างเครือข่ายลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรี่ตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครสวรรค์ ได้เลือกจากชุมชนที่มีคุณสมบัติ คือ เป็นชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ที่มีอัตราปัจจัยเสี่ยงทางด้านบุหรี่ยาสูบสูง, ชุมชนมีการดำเนินกิจกรรมการลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรี่, ชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับบ้าน วัด โรงเรียน มีความหลากหลายของประชากรและวัฒนธรรม มีการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนกับหน่วยงานรัฐ และอัตราการตอบรับการเข้าร่วมกิจกรรม จำนวน ๑๐๐% เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการตระหนัก ป้องกัน และป้องปรามในการลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรี่ตามแนวพระพุทธศาสนา จึงได้คัดเลือกกรณีศึกษา คือ ชุมชนบ้านหนองกระดุกเนื้อ-ดอนยาว ตำบลลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ และโรงเรียนบึงบอระเพ็ดวิทยา ตำบลพระนอน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ โดยมีขั้นตอน ดังนี้

๑. การถอดบทเรียนการทำงาน ผ่านเทคนิคการทบทวนหลังการขับเคลื่อนกิจกรรมเสร็จสิ้น (After Action Review: AAR) โดยมีเป้าหมายให้เกิดการแบ่งปัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านการเล่าประสบการณ์จากวิธีการทำงาน เพื่อค้นหาความรู้ว่าเกิดอะไรขึ้นบ้าง ทำไปจึงเป็นเช่นนั้น ภายใต้กรอบการวิเคราะห์ตามหลักอริยสัจ ๔ คือ

- ๑) ทุกข์ เป็นการระบุสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนกิจกรรม
- ๒) สมุทัย เป็นการระบุสาเหตุของปัญหา
- ๓) นิโรธ เป็นเป้าหมาย แนวทางการปฏิบัติเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของกิจกรรม
- ๔) มรรค เป็นวิธีการ ขั้นตอนที่จะแก้ไขปัญหา

การเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยได้ทำการเลือกผู้ให้ข้อมูลโดยยึดจุดมุ่งหมายของการวิจัยเป็นหลัก (Purposeful Sampling) ซึ่งเป็นการเลือกผู้ให้ข้อมูลที่มีโครงสร้างไม่เคร่งครัด แต่มีเป้าหมายเพื่อให้ได้ตัวอย่างที่เหมาะสมกับจุดมุ่งหมายของการวิจัย อีกทั้งไม่ได้พิจารณาเฉพาะการได้มาซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญเท่านั้น แต่ยังพิจารณาจากบริบท เหตุการณ์และกระบวนการทางสังคมที่สอดคล้องกับเรื่องที่ทำ การวิจัยอีกด้วย ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ ชุมชนบ้านหนองกระดุกเนื้อ-ดอนยาว พิจารณาจากเจ้าอาวาสวัดหนองกระดุกเนื้อ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านดอนกระดุกเนื้อ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประชาชน ผู้แทนสำนักงานพัฒนาชุมชน อำเภอลาดยาว ประชาชนชาวบ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ผู้แทนองค์การบริหารส่วนตำบลหนองนมวัว และประชาชนบ้านหนองกระดุกเนื้อ-ดอนยาว หมู่ที่ ๕ หมู่ที่ ๖ และหมู่ที่ ๙ จำนวน ๒๐ รูป/คน ในส่วนของโรงเรียนบึงบอระเพ็ดวิทยา ตำบลพระนอน อำเภอเมือง จังหวัด นครสวรรค์ พิจารณาจากผู้อำนวยการโรงเรียน ครูและบุคลากรทางการศึกษา ผู้แทนนักเรียน ผู้แทน ผู้ปกครอง ผู้แทนองค์การบริหารส่วนตำบลพระนอน ผู้แทนสถานีตำรวจภูธรหนองปลิง และผู้แทน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลพระนอน จำนวน ๒๐ รูป/คน โดยใช้การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบ ลูกโซ่ (Snowball Sampling) ในการสนทนากลุ่มนี้ได้ใช้แนวคำถามที่เป็นคำถามปลายเปิดซึ่งมีความ ยืดหยุ่นสูงเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลหลักสามารถพูดคุยเรื่องต่าง ๆ ได้อย่างอิสระ การพูดคุยตั้งอยู่บนฐาน ของความเต็มใจที่จะตอบคำถามของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ มีการจดบันทึกในประเด็นสำคัญและผู้วิจัย ได้วิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นจากการสัมภาษณ์หลังเก็บข้อมูลในพื้นที่ที่วิจัยทันที และนำเสนอผลการวิจัย ในลักษณะเชิงพรรณนา (Description) และวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Analytical Description)

๒. การประชุมหมู่บ้านเพื่อคืนข้อมูลบทเรียนการทำงานในการลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและ บุหรี่ตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครสวรรค์ มีขั้นตอน ดังนี้

๑) การประชุมหมู่บ้านเพื่อคืนข้อมูลและถอดบทเรียนการทำงานในการลดปัจจัยเสี่ยงเรื่อง เหล้าและบุหรี่ตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครสวรรค์ ณ ศาลาเหรียญราชา วัดหนองกระดุกเนื้อ ตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ กับเจ้าอาวาสวัดหนองกระดุกเนื้อ ผู้อำนวยการ โรงเรียนบ้านดอนกระดุกเนื้อ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประชาชน ผู้แทนสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ ลาดยาว ประชาชนชาวบ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ผู้แทนองค์การบริหาร ส่วนตำบลหนองนมวัว และประชาชนบ้านหนองกระดุกเนื้อ-ดอนยาว หมู่ที่ ๕ หมู่ที่ ๖ และหมู่ที่ ๙ มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมโดยสมัครใจ จำนวน ๕๐ รูป/คน

๒) การประชุมเพื่อคืนข้อมูลและถอดบทเรียนการทำงานในการลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและ บุหรี่ตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครสวรรค์ ณ ห้องประชุมโรงเรียนบึงบอระเพ็ดวิทยา ตำบล พระนอน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ กับผู้อำนวยการโรงเรียน ครูและบุคลากรทางการศึกษา ผู้แทนนักเรียน ผู้แทนผู้ปกครอง ผู้แทนองค์การบริหารส่วนตำบลพระนอน ผู้แทนสถานีตำรวจภูธร หนองปลิง และผู้แทนโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลพระนอน มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมโดยสมัครใจ จำนวน ๑๘๐ รูป/คน

การตรวจสอบข้อมูล ผู้วิจัยเลือกใช้ “การตรวจสอบสามเส้า (Triangulation)”^๓ โดยใช้วิธี เก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ กัน เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน ผู้วิจัยเป็นผู้เก็บข้อมูล รวมถึงวิเคราะห์ สังเคราะห์จากแนวคิด ทฤษฎี ผลการวิจัย และนำข้อมูลทั้งหมดมาพิจารณาแล้ว แม้จะมาจากแหล่ง ที่แตกต่างกันทั้งเวลา สถานที่ และบุคคล เพื่อที่จะตรวจสอบเพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของข้อมูล มีความสอดคล้องหรือขัดแย้งกันของข้อมูล และเพิ่มเติมข้อมูลที่ขาดหายไปจนกระทั่งข้อมูลที่ได้มา มีความอิ่มตัว (Saturated Data) ก่อนการนำไปวิเคราะห์

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ที่ได้จากเอกสารและ ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์รวบรวมให้ครบถ้วนตามวัตถุประสงค์การวิจัย นำข้อมูลที่ได้จำแนกแยกแยะ และจัดเป็นหมวดหมู่และนำข้อมูลแต่ละหมวดมาเชื่อมโยงกันอย่างเป็นเหตุเป็นผล โดยการตีความ (Interpretation) เนื้อหาจากเรื่องราวที่ปรากฏและเชื่อมโยงความเกี่ยวข้องของข้อมูล ค้นหาข้อมูลจาก ประสบการณ์ในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ สำหรับชุมชน

ผลการศึกษา

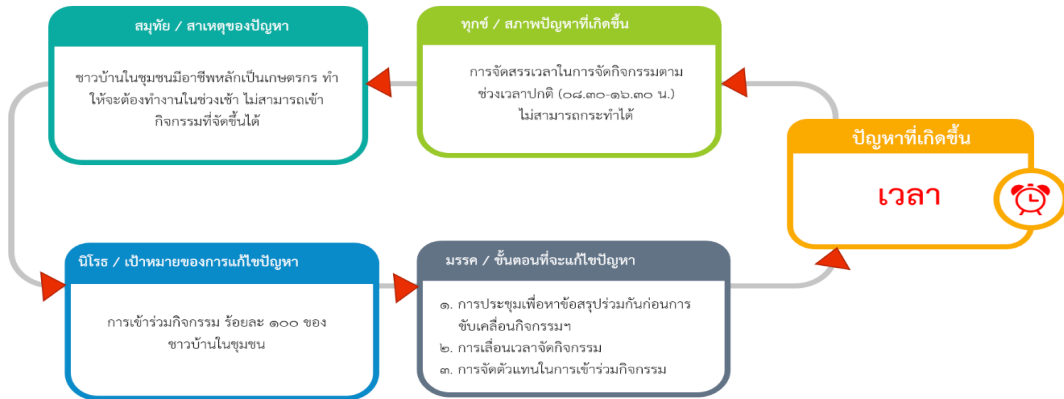
๑. การทบทวนหลังการขับเคลื่อนกิจกรรมภายใต้กรอบการวิเคราะห์ตามหลักอริยสัจ ๔ ประกอบด้วย (๑) ทุกข์ เป็นการระบุสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนกิจกรรม (๒) สมุทัย เป็นการระบุ สาเหตุของปัญหา (๓) นิโรธ เป็นเป้าหมายของแนวทางการปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผลของกิจกรรม และ (๔) มรรค เป็นวิธีการ ขั้นตอนที่จะแก้ไขปัญหามา ผลการวิจัย พบว่า

ผลการถอดบทเรียน การขับเคลื่อนกิจกรรมการลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรี่ยตามแนว พระพุทธศาสนาในจังหวัดนครสวรรค์ ในส่วนของชุมชน / หมู่บ้านต้นแบบ และการบรรพชาสามเณร ภาคฤดูร้อน พบว่า

^๓ Denzin, Norman K., and Yvonna S. Lincoln, *Handbook of Qualitative Research*, (Thousand Oaks, Calif : Sage Publications, 2000), p. 391.

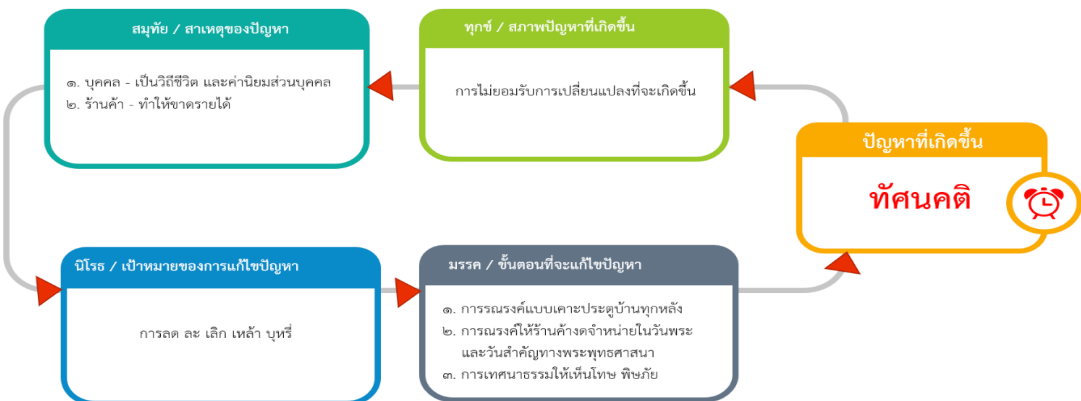
ถอดบทเรียนการเสริมสร้างเครือข่ายลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรืตามแนวพระพุทธศาสนาฯ ๑๐๓

๑.๑ ปัญหาด้านเวลา พบว่า การกำหนดเวลาในการจัดงานไม่สามารถจัดตามกำหนดเวลา
ราชการได้ เนื่องจากบ้านหนองกระดุกเนื้อ-ดอนยาว เป็นชุมชนเกษตรกรรม ต้องลงไร่ นาในช่วงเช้า
ไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้

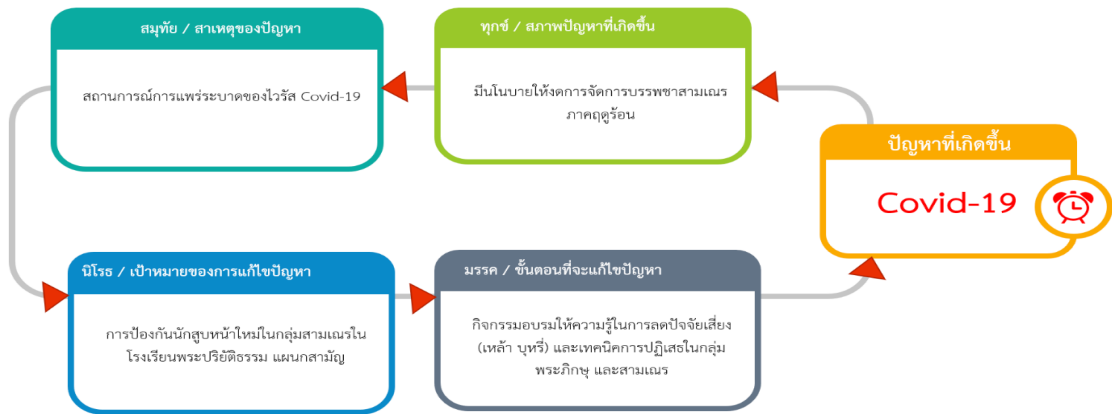
ภาพที่ ๑ ปัญหาด้านเวลา

๑.๒ ปัญหาด้านทัศนคติ พบว่า การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของประชาชนในการลด ละ เลิก
เหล้าและบุหรื รวมทั้งการจำกัด และยกเลิกการจำหน่ายเหล้าและบุหรืในชุมชนเป็นเรื่องที่ทำได้
ค่อนข้างยาก เนื่องจากเป็นทัศนคติ ค่านิยมส่วนบุคคลและเชื่อว่าเป็นแหล่งสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว

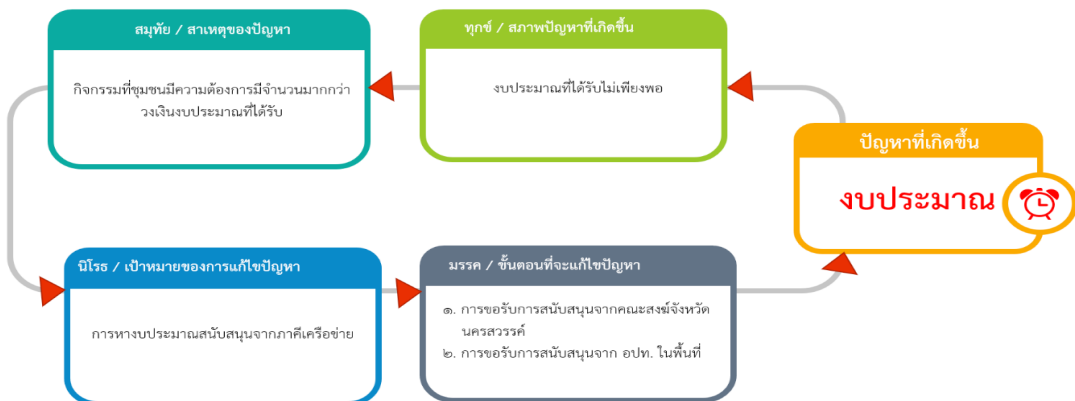
ภาพที่ ๒ ปัญหาด้านทัศนคติ

๑.๓ ปัญหาด้านการแพร่ระบาดของโรคไวรัส Covid-๑๙ พบว่า ในส่วนของการบรรพชาสามเณร
ภาคฤดูร้อน พบว่า คณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์มีการขอความร่วมมือในการงดจัดการบรรพชาสามเณร
ภาคฤดูร้อนเพื่อป้องกันการแพร่ระบาด

ภาพที่ ๓ ปัญหาด้านการแพร่ระบาดของโรคไวรัส Covid-๑๙

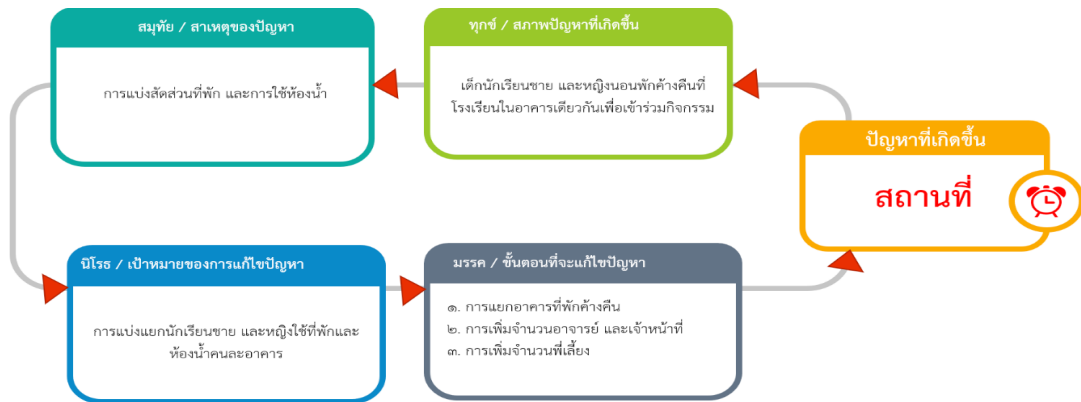
๑.๔ ปัญหาด้านงบประมาณ พบว่า กิจกรรมการขับเคลื่อนการลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรี่ที่อยู่บนพื้นฐานความต้องการในการแก้ไขปัญหของชุมชนมีจำนวนมากกว่างบประมาณที่ได้รับการสนับสนุน

ภาพที่ ๔ ปัญหาด้านงบประมาณ

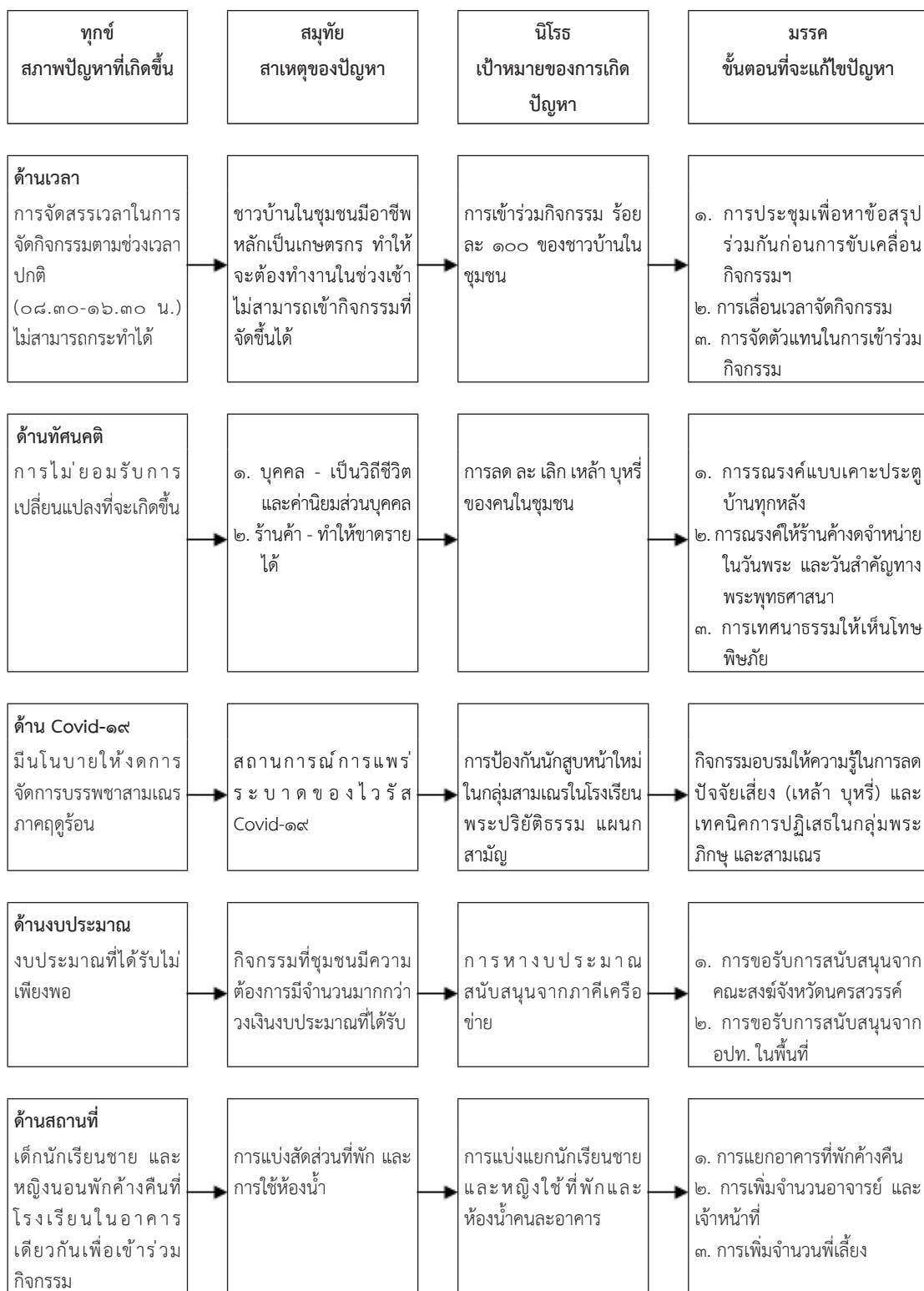
ผลการถอดบทเรียน การขับเคลื่อนกิจกรรมการลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรี่ตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครสวรรค์ ในส่วนของโรงเรียนรักษาศีล ๕ (โรงเรียนบึงบอระเพ็ดวิทยา) พบว่า ปัญหาหลักในการจัดกิจกรรม คือ ปัญหาด้านสถานที่ เนื่องจากเป็นการจัดกิจกรรมต่อเนื่องทั้งในภาคกลางวันและกลางคืน รวม ๒ วัน ดังนั้นสิ่งที่ต้องคำนึงถึงเป็นอันดับแรกต่อการจัดกิจกรรมให้ความรู้ คือ เรื่องความปลอดภัยในการพักผ่อนจึงนำไปสู่การหาข้อตกลงร่วมกันระหว่างคณะผู้วิจัย โรงเรียน คณะผู้ปกครอง เครือข่ายภาคประชาสังคม และส่วนราชการท้องถิ่นโดยยึดถือประโยชน์ของนักเรียนเป็นที่ตั้ง

ถอดบทเรียนการเสริมสร้างเครือข่ายลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรี่ตามแนวพระพุทธศาสนาฯ ๑๐๕

ภาพที่ ๕ ปัญหาด้านสถานที่

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การสะท้อนผลการขับเคลื่อนกิจกรรมฯ เพื่อคืนข้อมูลสู่ชุมชนและถอดบทเรียนการทำงาน ผ่านเทคนิคการทบทวนหลังการขับเคลื่อนกิจกรรมเสร็จสิ้น (After Action Review: AAR) ภายใต้กรอบการวิเคราะห์ตามหลักอริยสัจ ๔ ประกอบด้วย (๑) ทุกซ์ เป็นการระบุสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนกิจกรรม (๒) สมุทัย เป็นการระบุสาเหตุของปัญหา (๓) นิโรธ เป็นเป้าหมายของแนวทางการปฏิบัติเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของกิจกรรม และ (๔) มรรค เป็นวิธีการ ขั้นตอนที่จะแก้ไขปัญา โดยได้จัดขึ้น ๒ ครั้ง จำแนกตามกิจกรรมที่ได้จัดขึ้น ประกอบด้วย ครั้งที่ ๑ จัดขึ้นที่ศาลาเหรียญราชา วัดหนองกระดุกเนื้อ ตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ เป็นการคืนข้อมูลและถอดบทเรียนในส่วนของชุมชน / หมู่บ้านต้นแบบ (บ้านหนองกระดุกเนื้อ-ดอนยาว) ผลการวิจัย พบว่า บทเรียนการทำงานในการลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรี่ตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครสวรรค์ ดังนี้

ภาพที่ ๖ บทเรียนการทำงานในการลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรี่ตามแนวพระพุทธศาสนา

๒. ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการขับเคลื่อนกิจกรรมการลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรืตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครสวรรค์ ประกอบด้วย

๒.๑ ผู้นำและภาวะผู้นำของผู้นำชุมชน เจ้าอาวาสวัดหนองกระดุกเนื้อ และผู้อำนวยการโรงเรียนบึงบอระเพ็ดที่มีความเข้มแข็ง เสียสละเพื่อประโยชน์ของส่วนร่วม รวมถึงการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนอย่างสม่ำเสมอ ประพฤติตนเป็นตัวอย่างที่ดี มีวิสัยทัศน์ที่มีความมุ่งมั่น ตั้งใจและยึดประโยชน์ส่วนรวม

๒.๒ เครือข่ายและการสนับสนุน ประกอบด้วย เครือข่ายบ้าน วัด โรงเรียน ราชการที่มีความเข้มแข็งและการให้การสนับสนุนของเครือข่ายในพื้นที่

๒.๓ กระบวนการชุมชน ประกอบด้วย ข้อตกลงชุมชน เพื่อการวางแผนร่วมกันผ่านการทำงานร่วมกันวางแผน และกำหนดแนวทางในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น และที่สำคัญยังก่อให้เกิดบรรยากาศ และวัฒนธรรมการทำงานแบบเกื้อกูล ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน และสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นในชุมชน และการเป็นชุมชนเข้มแข็งทางวัฒนธรรมส่งผลให้เกิดการเคารพ นับถือ และความสำคัญกับความอาวุโสในชุมชน รวมทั้งการให้เกียรติซึ่งกันและกัน และการไม่ผิดจารีต ประเพณีที่สืบทอดกันต่อมา

๒.๔ การมีส่วนร่วมของชุมชน ประกอบด้วย ความสามัคคี มีน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชุมชน กล่าวคือ กล่าวทำ กล่าวปรับปรุง เปลี่ยนแปลงเมื่อเกิดข้อจำกัดต่าง ๆ ขึ้น สะท้อนจากสถิติ และการตั้งสัจจะอธิษฐานร่วมกันในการลด ละ เลิก เหล้า บุหรื คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐ และความพร้อมเพรียงในการจัดกิจกรรม โดยในทุกกิจกรรมที่จัดขึ้นในส่วนของโรงเรียนรักษาศีล ๕ (โรงเรียนบึงบอระเพ็ดวิทยา) จะมีผู้บริหาร บุคลากรทางการศึกษาและนักเรียนเข้าร่วมร้อยละ ๑๐๐ รวมทั้งยังมีเครือข่ายผู้ปกครองให้ความสำคัญลัดเปลี่ยนกันจากงานประจำเข้าร่วมกิจกรรมกันอย่างสม่ำเสมอด้วย

๒.๕ การยึดประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ประกอบด้วย การมีจิตอาสา จิตสาธารณะ และจิตสำนึกของคนในชุมชนที่ต้องการให้บ้านหนองกระดุกเนื้อ-ดอนยาว เป็นชุมชนคุณธรรมปลอดเหล้า บุหรื

ภาพที่ ๗ ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จ

อภิปรายผลการวิจัย

การถอดบทเรียนการเสริมสร้างเครือข่ายลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรี่ตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครสวรรค์ พบว่า

๑. บทเรียนการทำงานในการลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรี่ตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครสวรรค์ ประกอบด้วย

๑.๑ ทุกข์ ประกอบด้วย ด้านเวลา ด้านทัศนคติ ด้าน Covid-๑๙ ด้านงบประมาณ และด้านสถานที่

๑.๒ สมุทัย ประกอบด้วย การจัดกิจกรรมช่วงเช้า (๐๘.๓๐-๑๖.๓๐ น.) ไม่ได้, ทัศนคติเป็นวิถีชีวิต และค่านิยม ทำให้ขาดรายได้, สถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัส Covid-๑๙, กิจกรรมที่ชุมชนมีความต้องการมีจำนวนมากกว่างบประมาณที่ได้รับ และการแบ่งสัดส่วนที่ฟัก และการใช้ห้องน้ำ

๑.๓ นิโรธ ประกอบด้วย การเข้าร่วมกิจกรรม ร้อยละ ๑๐๐ ของชาวบ้าน, การลด ละ เลิกเหล้า บุหรี่ของคนในชุมชน, การป้องกันนักสูบหน้าใหม่ในกลุ่มสามเณร, การหางบประมาณสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย และการแบ่งแยกนักเรียนชาย และหญิงใช้ที่พักและห้องน้ำคนละอาคาร

๑.๔ มรรค ประกอบด้วย การประชุมเพื่อหาข้อสรุปร่วมกันก่อนการขับเคลื่อนกิจกรรมฯ / การเลื่อนเวลาจัดกิจกรรม / การจัดตัวแทนในการเข้าร่วมกิจกรรม, การรณรงค์แบบเคาะประตูบ้าน ทุกหลัง / รณรงค์ให้ร้านค้างดจำหน่ายในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา / การเทศนาธรรมให้เห็นโทษ พิษภัย, กิจกรรมอบรมให้ความรู้ในการลดปัจจัยเสี่ยง (เหล้า บุหรี่) และเทคนิคการปฏิเสธในกลุ่ม พระภิกษุ และสามเณร, การขอรับการสนับสนุนจากคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ / จาก อบท. ในพื้นที่ และการแยกอาคารที่พักค้างคืน / การเพิ่มจำนวนอาจารย์ เจ้าหน้าที่ที่พี่เลี้ยง ทั้งนี้การรณรงค์ทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการออกกระเปียบบังคับ การจูงใจและการสนับสนุนให้กระทำเพื่อให้องค์กร หน่วยงาน และสถาบันต่าง ๆ ที่มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ทางสังคมให้แก่คนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อกลุ่มเด็ก และเยาวชนได้ทำงานประสานกัน จัดการเรียนรู้ทางสังคมที่ดีเช่น การจัดสภาพแวดล้อมที่ดี และมี ตัวแบบที่ดีทางคุณธรรม จริยธรรมให้เด็ก เยาวชน และคนในสังคมได้ยึดเป็นตัวอย่าง รวมทั้งเสริมสร้าง ศักยภาพในการทำงานของศูนย์ องค์กร หรือกลุ่มให้ทำงานได้อย่างเข้มแข็งที่สุด และมีการสนับสนุน ให้มีการจัดตั้งศูนย์หรือองค์กรด้านเด็กและเยาวชนของประเทศให้มากที่สุด^๕

๒. ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการขับเคลื่อนกิจกรรมการลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรื ตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครสวรรค์ ประกอบด้วย ๒.๑ ผู้นำและภาวะผู้นำของผู้นำชุมชน ๒.๒ เครือข่ายและการสนับสนุน ประกอบด้วย เครือข่ายบ้าน วัด โรงเรียน ราชการที่มีความเข้มแข็ง และการให้การสนับสนุนของเครือข่ายในพื้นที่ ๒.๓ กระบวนการชุมชน ๒.๔ การมีส่วนร่วมของชุมชน และ ๒.๕ การยึดประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ปัจจัยแห่งความสำเร็จของโครงการเกิดจากความร่วมมือ กันระหว่างวัด ประชาชน และหน่วยงานของรัฐ การบูรณาการสามารถดำเนินการด้วยการเชื่อมโยง กิจกรรมที่เคยมีมาอยู่แล้วเข้ามาเป็นส่วนประกอบและใช้สถาบันหลักที่มีอยู่ในสังคมไทย คือ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์เป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญ^๖ การสร้างพลังทางความคิดหรือการสร้าง สัมมาทิฐิร่วม การสร้างพลังการกระทำเพื่อดำเนินการพัฒนา ความสำเร็จของการพัฒนาชุมชน โดยวิเคราะห์หลักธรรมที่ว่าด้วยการนำความคิดเห็นร่วมสู่การปฏิบัติให้เกิดผลสำเร็จตามจุดหมาย^๖

^๕ เพ็ญแข ประจันปัจฉิม, “การยกระดับคุณธรรม จริยธรรมของสังคมไทยเพื่อการปฏิรูปสังคม : แนวทางและการปฏิบัติ”, รายงานวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๑).

^๖ พระมหาพุทธทาส นรเชษฐโก (ศิริวรรณ) และจุฑารัตน์ ทองอินจันทร์, “แนวคิด ตัวชี้วัด องค์ประกอบ บทเรียน และบูรณาการตามโครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕”, วารสารชุมชนวิจัย, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๑): ๒๐๔-๒๑๕.

^๖ พงษ์ศักดิ์ มณีเดช, “การวิเคราะห์ความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนของนาง ทองดีโพธิ์ทองจากมุมมองของพระพุทธศาสนา”, รายงานวิจัย, (ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม : สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน), ๒๕๕๕).

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย “ถอดบทเรียนการเสริมสร้างเครือข่ายลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรี่ตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครสวรรค์” ผู้วิจัยขอเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) จังหวัดนครสวรรค์หรือภาคส่วนราชการในทุกพื้นที่ ควรมีการสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการขับเคลื่อนกิจกรรมการลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรี่ให้ครอบคลุมทุกตำบลและหมู่บ้าน ทั้งนี้ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการเสริมสร้างสุขภาพกาย สุขภาพจิต และลดการสูญเสียในเชิงงบประมาณเพื่อการซ่อมสร้างหรือบำบัดรักษา

๒) คณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ ควรส่งเสริมและสนับสนุนในเรื่องของการสร้างความเข้มแข็งด้านจิตใจ การมีสติ สัมปชัญญะ และการน้อมนำเอาหลักของศีลและหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ไปสอดแทรกเพื่อเป็นการกระตุ้นเตือนสติในการแสดงพระธรรมเทศนาในทุกวันพระหรือวันสำคัญในทางพระพุทธศาสนา หรือในทุกโอกาสที่สามารถกระทำได้ให้เกิดขึ้นในทุก ๆ วัด และในทุก ๆ ชุมชน

๓) ประชาชนและชุมชน ควรที่จะมีความร่วมแรงร่วมใจในการเฝ้าระวังและร่วมสอดส่องดูแลผู้คนในชุมชนที่ยังคงเกี่ยวข้องกับเรื่องเหล้าและบุหรี่ พร้อมทั้งร่วมกันให้กำลังใจและร่วมสนับสนุนส่งเสริมให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเหล่านั้นได้ลด ละ และเลิกดื่มหรือสูบบุหรี่ไปให้มากที่สุด

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

๑) ชุมชนควรมีการขับเคลื่อนกิจกรรมทั้งในเชิงสัญลักษณ์และการขับเคลื่อนพัฒนาในทุกมิติ เป็นต้นว่า งานบุญงานศรัทธาปลอดเหล้าบุหรี่ ๑๐๐ % และในทุก ๆ พื้นที่ของชุมชน โดยเฉพาะในจุดหรือพื้นที่สาธารณะของชุมชนที่ทุกคนมาใช้ประโยชน์ร่วมกัน ทั้งนี้เพื่อหวังผลและขยายผลลงลึกไปยังระดับครอบครัวหรือบุคคล เพื่อให้เขาเหล่านั้นได้เกิดความรู้สึกถึงมติดของคนส่วนใหญ่ที่ให้ความสนใจหรือให้ความสำคัญกับการลด ละ เลิก เหล้าบุหรี่

๒) โรงเรียนจะต้องมีการขับเคลื่อนกิจกรรมการลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรี่อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในส่วนของผู้บริหาร ครู อาจารย์ หรือบุคลากรทางการศึกษา จะต้องประพฤติปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่เด็กและเยาวชน และนักเรียนในสังกัด พร้อมกันนั้นก็ต้องสานต่อเครือข่ายพี่ช่วยน้องหรือพี่ดูแลน้อง และขยายผลไปสู่ระดับครอบครัวหรือพ่อแม่พี่น้องหรือผู้ปกครอง และชุมชนตามลำดับต่อไป

ถอดบทเรียนการเสริมสร้างเครือข่ายลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรี่ตามแนวพระพุทธศาสนาฯ ๑๑๑

๓) วัดหรือสำนักเรียนควรมีการขับเคลื่อนพัฒนาให้ทุกกิจกรรมที่เกิดขึ้นในวัดให้ปลอดเหล้าและบุหรี่ ๑๐๐% ขณะเดียวกันก็ควรจะมีมาตรการหรือการสร้างแรงจูงใจให้กับคณะพระภิกษุและสามเณรปลอดจากบุหรี่ ๑๐๐% เช่นกัน ทั้งนี้เพราะบุคลากรของวัดเหล่านั้นถือเป็นต้นแบบในการประพฤติ ปฏิบัติชอบ กอรปไปด้วยจริยวัตรอันน่ากราบไหว้บูชาและเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนิกชน

บรรณานุกรม

- พงษ์ศักดิ์ มณีเดช. “การวิเคราะห์ความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนของนาง ทองดีโพธิ์ยงจากมุมมองของพุทธศาสนา”. **รายงานวิจัย**. ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม: สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ องค์กรมหาชน, ๒๕๕๕.
- พระมหาพุทธนา นรเชฏโฐ ศิริวรณ และจุฑารัตน์ ทองอินจันทร์. “แนวคิด ตัวชี้วัด องค์กรประกอบ บทเรียน และบูรณาการตามโครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕”. **วารสารชุมชนวิจัย**. ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๑): ๒๐๔-๒๑๕.
- เพ็ญแข ประจันปัจฉนิก. “การยกระดับคุณธรรม จริยธรรมของสังคมไทยเพื่อการปฏิรูปสังคม : แนวทางและการปฏิบัติ”. **รายงานวิจัย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๑.
- อัครเดช พรหมกัลป์ และคณะ. “การเสริมสร้างเครือข่ายลดปัจจัยเสี่ยงเรื่องเหล้าและบุหรี่ตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครสวรรค์”. **รายงานวิจัย**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ สสส. : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๓.
- Denzin. Norman K. and Yvonna S. Lincoln. **Handbook of Qualitative Research**. Thousand Oaks. Calif : Sage Publications, 2000.
- กระทรวงสาธารณสุข. **การใช้บริการสาธารณสุข**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://hdcservice.moph.go.th/hdc/main/index_pk.php [๒๐ เมษายน ๒๕๖๔].

การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ของนักเรียนตามหลักภาวนา ๔

พระมหาอุดร อุตตโร (มากดี), ผศ.ดร.

พระครูสิริภุญญิโก (ฐิตสกลโค ดิษสววรรค์), ผศ.ดร.

พระมหาสุพจน์ สุเมโธ (พานทอง), ผศ.ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

บทนำ

ปัจจุบันการศึกษามีความสำคัญกับการพัฒนาประเทศเป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพื่อสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้า แก้ปัญหาต่าง ๆ สามารถพัฒนาตนเองให้ก้าวทันกับยุคของการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกอยู่ตลอดเวลา ในสถานการณ์ปัจจุบันของสังคมไทย กระแสการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว การพัฒนาความรู้ความสามารถและทักษะของฝีมือแรงงานหรือการเตรียม “คน” ให้มีคุณภาพทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโลกยุคโลกาภิวัตน์ ล้วนแต่ส่งผลให้เกิดวิกฤตการณ์ขึ้นในสังคม ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมการเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม “การศึกษามีความสำคัญสูงสุดและมีบทบาทต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศ ฉะนั้นต้องจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข^๑

กิจกรรมการเรียนรู้จึงเป็นกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการสร้างสรรค์ทางปัญญา (Constructivism) ที่เน้นกระบวนการเรียนรู้มากกว่าเนื้อหาวิชา เพื่อช่วยให้ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงความรู้หรือสร้างความรู้ให้เกิดขึ้นในตนเอง ด้วยการลงมือปฏิบัติจริงผ่านสื่อหรือกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีครูผู้สอนเป็นผู้แนะนำ กระตุ้น หรืออำนวยความสะดวก ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ขึ้น โดยกระบวนการคิดขั้นสูง กล่าวคือผู้เรียนมีการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และการประเมินค่าจากสิ่งที่ได้รับจากกิจกรรมการเรียนรู้ ทำให้การเรียนรู้เป็นไปอย่างมีความหมายและนำไปใช้ในสถานการณ์อื่น ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ^๒

^๑ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๒), หน้า ๒๒๓๑.

^๒ สถาพร พุทธิพิฏฐกุล, คุณภาพผู้เรียน เกิดจากกระบวนการเรียนรู้, (สระแก้ว: คณะเทคโนโลยีการเกษตร มหาวิทยาลัยบูรพา วิทยาเขตสระแก้ว, ๒๕๕๘), หน้า ๔.

สังคมไทยมีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ มุ่งเน้นให้ศาสนิกชนปฏิบัติตนในแนวทางที่ถูกต้อง และเหมาะสม ทั้งทางกาย วาจา และใจ โดยการนำหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาประยุกต์ใช้ ในชีวิตประจำวันเรื่อยมาตั้งแต่อดีตกาล^๑ การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ของนักเรียนตามแนวพุทธศาสตร์ เป็นขั้นตอนการจัดกิจกรรมของครูที่มุ่งเน้นกระตุ้นให้ผู้เรียนได้สัมผัส รับรู้ และลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง จากการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ชั้นเรียน เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติสู่ความเป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข เต็มตามศักยภาพของผู้เรียนยุคใหม่ทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญา สอดคล้องกับหลักการภาวนา ๔^๒ อันประกอบด้วย พัฒนาการทางด้านกาย (กายภาวนา) พัฒนาการทางจิต (จิตภาวนา) พัฒนาการทางด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) พัฒนาการทางด้านสังคม (สัลภาวนา) อันเป็นพื้นฐานของการพัฒนาชีวิตตามวิถีทางที่ดี โดยให้ผู้เรียนตระหนักถึงการนำหลักธรรมไปใช้ปฏิบัติในการพัฒนาตนเอง และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เป็นผู้กระทำความดี มีจริยธรรมที่งดงาม เพื่อที่จะได้เติบโตขึ้นเป็นพลเมืองที่ดีมีประสิทธิภาพของบ้านเมืองและประเทศชาติ ในอนาคต

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา

แนวความคิดเกี่ยวกับ “การพัฒนา” เริ่มมีมาตั้งแต่อดีตกาล ด้วยการที่มนุษย์เป็นสัตว์สังคมดำรงชีวิตด้วยการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นสังคมแล้วมีการคัดเลือกผู้นำ เพื่อดำเนินการพัฒนากลุ่มของตนเอง เพื่อการอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ อันเป็นการปฏิบัติสืบต่อกันมา กระทั่งถึงปัจจุบันก็ยังมีพัฒนากันอยู่ตลอดไป นับตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา การกำหนดแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนา ก็ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากสำนักคิดต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุดังกล่าว คำว่า “การพัฒนา” จึงได้กลายเป็นคำที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายทั่วโลก เพราะจากการที่ประเทศต่าง ๆ ต้องประสบกับปัญหาจากสงครามจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องแสวงหาแนวทางและวิธีการเพื่อดำเนินการปรับปรุง ฟื้นฟู แก้ไข สภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองในประเทศของตนเอง จึงทำให้มีการนำคำว่า “การพัฒนา” ไปใช้ในหลายรูปแบบ ดังนั้น การนำคำว่า “การพัฒนา” ไปใช้ ก็จะต้องมีความหมายแตกต่างกันออกไปตามวัตถุประสงค์ที่นำไปใช้ โดยเนื้อหาในบทความวิชาการนี้เป็นการกล่าวถึงพื้นฐานของแนวคิด

^๑ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, รายงานเบื้องต้นการเสริมสร้างคุณธรรมในระบบการศึกษาไทย, (กรุงเทพมหานคร: วี.ที.ซี.คอมมิวนิเคชั่น, ๒๕๕๐), หน้า ๑-๒.

^๒ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงเรียนวิถิพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๓๓.

เกี่ยวกับการพัฒนา

ความหมายของการพัฒนา

การพัฒนา หมายถึง ความเจริญก้าวหน้าโดยทั่ว ๆ ไป เช่น การพัฒนาชุมชน พัฒนาประเทศ คือ การทำสิ่งเหล่านั้นให้ดีขึ้น เจริญขึ้น สมองความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ให้ได้ดียิ่งขึ้น หรือ อาจกล่าวได้ว่า “การพัฒนา” เป็นกระบวนการของการเคลื่อนไหวจากสภาพที่ไม่น่าพอใจไปสู่สภาพที่น่าพอใจ การพัฒนาจึงเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่หยุดนิ่ง และมีความสัมพันธ์โดยตรงกับความเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ การพัฒนาเป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงที่มีการวางแผนไว้แล้ว ทำให้ลักษณะเดิมเปลี่ยนไปโดยมุ่งหมายว่า ลักษณะใหม่ที่เข้ามาแทนที่นั้นจะดีกว่าลักษณะเก่า สภาพเก่า แต่โดยธรรมชาติแล้วเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นย่อมเกิดปัญหาในตัวเองเพียงแต่ว่าจะมีปัญหามากหรือปัญหาน้อยต่อการยอมรับการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ ทำให้ความหมายการพัฒนามีสามารถตีความหมายได้ ๒ นัยด้วยกัน คือ^๕

๑. “การพัฒนา” ในความเข้าใจแบบสมัยใหม่ หมายถึง การทำให้เจริญในด้านวัตถุรูปแบบ และในเชิงปริมาณ เช่น ถนนหนทาง ตึกรามบ้านช่อง ดัชนีชี้วัดทางเศรษฐกิจ เป็นต้น

๒. “การพัฒนา” ในแง่ของพุทธศาสนา หมายถึง การพัฒนาคนทั้งในด้านร่างกายและจิตใจ โดยเน้นในด้านคุณภาพชีวิตและหลักของความถูกต้องพอดี ซึ่งให้ผลประโยชน์สูงสุด ความกลมกลืน และความเกื้อกูลแก่สรรพชีวิตโดยไม่เบียดเบียน ทำลายธรรมชาติและสภาพแวดล้อม

นอกจากนี้ การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงระบบอุตสาหกรรม และการผลิตด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัย ด้วยนักวิทยาศาสตร์และนักประดิษฐ์ ทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงจากสังคมประเพณีนิยมเป็นสังคมสมัยใหม่ที่ทันสมัย^๖ หรือการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของมนุษย์ด้วยเทคโนโลยีนั่นเอง^๗ ในทางเทคโนโลยีแตกต่างออกไปโดยหมายถึงการเปลี่ยนแปลงสังคมให้ทันสมัยด้วยความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งเป็นความหมายอีกแนวทางหนึ่ง^๘

จากความหมาย การพัฒนา ที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มีการกระทำให้เกิดขึ้นหรือมีการวางแผนกำหนดทิศทางไว้ล่วงหน้า โดยการเปลี่ยนแปลงนี้ต้อง

^๕ นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์, แนวคิดแนวทางการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๕๐).

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๕.

^๗ อ่างแล้ว, หน้า ๑๓.

^๘ สนธยา พลศรี, เครือข่ายของการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๓.

เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น คือ การทำให้เปลี่ยนแปลง การทำให้ดีขึ้น ทำให้เจริญขึ้น ในแง่ของพุทธศาสนา หมายถึง การพัฒนาคนทั้งในด้านร่างกายและจิตใจ โดยเน้นในด้านคุณภาพชีวิตและหลักของความถูกต้องพอดี ซึ่งให้ผลประโยชน์สูงสุด ความกลมกลืน และความเกื้อกูลแก่สรรพชีวิต โดยไม่เบียดเบียน ทำลายธรรมชาติและสภาพแวดล้อม

กิจกรรมการเรียนรู้

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เป็นสิ่งที่มีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในการนำหลักสูตรไปปรับใช้ในระดับชั้นเรียนและกิจกรรมการเรียนรู้เป็นสิ่งที่ช่วยให้ครูได้วางแผนการสอนเตรียมการสอนไว้ล่วงหน้าอันจะส่งผลให้การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้ผลอย่างมีประสิทธิภาพ^๙

ความหมายของกิจกรรมการเรียนรู้

กิจกรรมการเรียนรู้ เป็นส่วนที่แสดงวิธีดำเนินการสอนหรือกิจกรรมการเรียนรู้ที่ผู้เรียนทำเป็นลำดับขั้นตอน ๔ ขั้นตอน คือ

- ๑) ขั้นผู้สอนนำเข้าสู่บทเรียน เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเตรียมผู้เรียนให้มีความพร้อมที่จะเรียนรู้
- ๒) ขั้นผู้เรียนทำกิจกรรม ให้ผู้เรียนเรียนเนื้อหา โดยผ่านกระบวนการการเรียนรู้ต่าง ๆ เป็นลำดับ ใช้กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ การศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง การลงมือปฏิบัติ การสร้างความรู้ และการประยุกต์ใช้ความรู้ เป็นต้น ผู้สอนเลือกรูปแบบการสอน วิธีการสอน และเทคนิคการสอนที่เหมาะสมมาผสมผสานออกแบบร่วมกับกระบวนการเรียนรู้ต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เรียนบรรลุจุดประสงค์การเรียนรู้

๓) ขั้นผู้เรียนสรุป เป็นกิจกรรมที่ให้ผู้เรียนสรุปความรู้จากการทำกิจกรรม เป็นการย้ำใจความสำคัญของเรื่องที่เรียน ผู้เรียนอาจสรุปเป็นแผนภาพ รายงานการแสดงผล หรือผลงาน

๔) ขั้นวัดผลเป็นกิจกรรมตรวจสอบผู้เรียนมีพฤติกรรมตามที่ระบุไว้ในจุดประสงค์การเรียนรู้หรือไม่ ผู้สอนใช้สถานการณ์ที่กำหนดให้ผู้เรียนแสดงพฤติกรรม และผู้สอนใช้เกณฑ์ประเมินการเรียนรู้^{๑๐} ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์ ให้ความหมายของการเรียนรู้ว่า การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากกระบวนการเรียนรู้ โดยการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลนั้นจะเกิดขึ้นค่อนข้างถาวรหรือถาวร^{๑๑}

^๙ ทิศนา ขัมมณี, การวิทยาการด้านความคิด, (กรุงเทพมหานคร: เดอะมาสเตอร์กรุ๊ป แมนเนจเม้นท์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๔๗.

^{๑๐} ชนาธิป พรกุล, การออกแบบการสอน, (กรุงเทพมหานคร: วี ปรีน, ๒๕๕๕), หน้า ๙๐-๙๑.

^{๑๑} ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์, การจัดการเรียนรู้แนวใหม่, (นนทบุรี: สหมิตรพรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๓), หน้า

อาภรณ์ ใจเที่ยง กล่าวว่า กิจกรรมการเรียนรู้ หมายถึง การปฏิบัติต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการเรียนการสอน เพื่อให้การสอนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและการเรียนรู้ของนักเรียนบรรลุจุดประสงค์การสอนที่กำหนดไว้^{๑๒}

ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมศัพท์ศึกษาศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายคำว่า “กิจกรรม (Activity)” ไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้หรือสร้างนิสัยที่มีลำดับขั้นตอนเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์^{๑๓}

จากความหมายของกิจกรรมการเรียนรู้สรุปได้ว่า หมายถึง ขั้นตอนที่ใช้ในการเรียนการสอนที่เน้นให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ แนวทางการสอนของครูที่กำหนดไว้ล่วงหน้าเป็นลายลักษณ์อักษร มีการกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้เป็นขั้นตอนหรือกระบวนการเรียนการสอนที่มุ่งหวังให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้โดยมีการปฏิบัติงาน มีรายละเอียดชัดเจนว่าในแต่ละขั้นของกิจกรรม ผู้สอนมีบทบาทหน้าที่ใด ผู้เรียนมีบทบาทหน้าที่อย่างไร เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ โดยครูหรือผู้อื่นสามารถนำเอกสารนั้นไปสอนในห้องเรียนได้เลย

องค์ประกอบของกิจกรรมการเรียนรู้

จิราภรณ์ บุญประเสริฐ และคณะกล่าวว่า องค์ประกอบของกิจกรรมการเรียนรู้มี ๓ ส่วนประกอบหลัก ได้แก่

๑. จุดประสงค์การเรียนรู้ (Objective) คือ สิ่งที่ต้องการให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน
๒. การเรียนการสอน (Learning) คือ กระบวนการที่จะทำให้เกิดบรรลุวัตถุประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนดไว้
๓. การวัดผลและประเมินผล (Evaluation) คือ สิ่งที่ต้องการตรวจสอบผู้เรียนว่าเกิดการเรียนรู้ และมีพฤติกรรม หรือคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามจุดประสงค์การเรียนรู้หรือไม่มากน้อยเพียงใด^{๑๔}

๔๘.

^{๑๒} อาภรณ์ ใจเที่ยง, **หลักการสอน**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรินติ้งเฮาส์, ๒๕๕๓), หน้า ๗๒.

^{๑๓} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมศัพท์ศึกษาศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑.

^{๑๔} จิราภรณ์ บุญประเสริฐ และคณะ, **การพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือ หน่วยการเรียนรู้เรื่องไฟฟ้า กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓**, (พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๐), หน้า ๕๕.

วิมลรัตน์ สุนทรโรจน์ ได้สรุปองค์ประกอบของกิจกรรมการเรียนรู้ไว้ดังนี้

๑. กลุ่มสาระการเรียนรู้หน่วยที่จัดการเรียนรู้และสาระสำคัญของเรื่อง
๒. จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม
๓. สาระการเรียนรู้
๔. กิจกรรมการจัดการเรียนรู้
๕. สื่อการจัดการเรียนรู้
๖. วัดผลประเมินผล^{๑๕}

สุคนธ์ สินธพานนท์ และคณะ ได้สรุปองค์ประกอบของกิจกรรมการเรียนรู้ไว้ดังนี้

๑. ผลการเรียนรู้
๒. จุดประสงค์การเรียนรู้
 - ๑) จุดประสงค์ปลายทาง
 - ๒) จุดประสงค์นำทาง
๓. เนื้อหาสาระ
๔. กิจกรรมการเรียนรู้
๕. สื่อการเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้
๖. การวัดและประเมินผล
 - ๑) วิธีการวัดและประเมินผล
 - ๒) เครื่องมือวัดและประเมินผล
 - ๓) เกณฑ์การวัดและประเมินผล
๗. กิจกรรมเสนอแนะ (ถ้ามี)^{๑๖}

จากการที่องค์ประกอบของกิจกรรมการเรียนรู้ที่กล่าวมาข้างต้น พอสรุปได้ว่า องค์ประกอบของกิจกรรมการเรียนรู้ประกอบด้วย มาตรฐานการเรียนรู้ตัวชี้วัด สาระสำคัญ สาระการเรียนรู้ จุดประสงค์การเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ สื่อแหล่งเรียนรู้การวัดและประเมินผล และบันทึกหลังการจัดการเรียนรู้ โดยองค์ประกอบของกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้สื่อสังคมร่วมกับเทคนิคระดมสมอง ประกอบไปด้วยมาตรฐานการเรียนรู้ตัวชี้วัดสาระสำคัญ สาระการเรียนรู้ จุดประสงค์การเรียนรู้ กระบวนการ

^{๑๕} วิมลรัตน์ สุนทรโรจน์, เอกสารประกอบการสอน พัฒนาการเรียนการสอน, (มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑๔.

^{๑๖} สุคนธ์ สินธพานนท์ และคณะ, การจัดการบวนการเรียนรู้เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๒.

เรียนรู้ สื่อแหล่งเรียนรู้ การวัดและประเมินผล และบันทึกหลังการจัดการเรียนรู้

หลักภาวนา ๔

หลักธรรมในพระพุทธศาสนา มีความสอดคล้องเพื่อพัฒนาตนเองไปสู่การดำเนินชีวิตที่ดี คำว่า ภาวนา เป็นคำนามในภาษาบาลี มีรูปกิริยาศัพท์เป็น ภาเวติ มีความหมายตรงกับคำว่า วุฑฒิ ซึ่งแปลว่า เจริญหรือพัฒนาที่ใช้ในภาษาไทย คำว่า ภาวนา ในคำสอนของพระพุทธศาสนา หมายถึง การกระทำให้มีขึ้นการทำให้เกิดขึ้นและให้เป็นรูปธรรม เช่น การเจริญ, การบำเพ็ญ, การฝึกอบรม และยังหมายถึง การพัฒนาเพื่อทำสิ่งที่ยังไม่มีให้มีขึ้น โดยมีความหมายครอบคลุมถึงการปฏิบัติธรรม ทั้งหมดที่เป็นไปเพื่อการพัฒนาคุณธรรมภายในตน^{๑๓}

หลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่นำมาใช้พัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักภาวนา ๔ คือ

- ๑) พัฒนากาย หรือการทำให้ร่างกายเติบโตแข็งแรง มีสุขภาพดี
 - ๒) พัฒนาศีล หรือพัฒนาทางสังคม ศีลคือการอยู่ร่วมสังคมโดยไม่เบียดเบียนกันแต่มีชีวิตที่เกื้อกูลต่อกัน และมีวินัย
 - ๓) พัฒนาจิตใจ หรือพัฒนาทางอารมณ์ ก็คือเรื่องของจิตใจนั่นเอง
 - ๔) พัฒนาปัญญา หรือพัฒนาการทางปัญญาแก้ไขข้อติดขัดขจัดปัญหา
- ซึ่งเป็นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทยที่ได้รับการกล่อมเกลาจากคำสอนของพระพุทธศาสนา ตั้งแต่ยุคแรกประวัติศาสตร์ชาติไทยจนกล่าวได้ว่าวิถีพุทธ คือวิถีวัฒนธรรมของชาวไทยส่วนใหญ่ จนมีความเป็นเอกลักษณ์ที่ทั่วโลกตระหนักและให้การยอมรับ^{๑๔}

การพัฒนาที่อยู่ ๔ ประเภท

- ๑) กายภาวนา คือ การเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรม ให้รู้จักติดต่อกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษให้กุศลธรรมงอกงาม ให้อกุศลธรรมเสื่อมสูญ การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ
- ๒) ศีลภาวนา คือการเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัยไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกันกับผู้อื่นได้ด้วยดีเกื้อกูลแก่กัน
- ๓) จิตตภาวนา คือ การเจริญจิต พัฒนาจิตการฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีการเมตตา มีฉันทะ ขยันหมั่นเพียรอดทน มีสมาธิและสดชื่นเบิกบาน

^{๑๓} พิชญ์รัชต์ บุญช่วย, การศึกษากระบวนการสร้างภาวนา ๔ โดยใช้หลักไตรสิกขา, (พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒๖.

^{๑๔} กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือการจัดกิจกรรมการอ่านเชิงวิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทเนชั่นมัลติมีเดียกรุ๊ป จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๖), หน้า ๑-๒.

เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น

๔) ปัญญาภาวนา คือ การเจริญปัญญา พัฒนาปัญญาการฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำให้เป็นอิสระทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดปล่อยจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญาความหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนานั้นต้องพัฒนาร่วมกันหลายอย่างเช่น การพัฒนากาย การพัฒนาจิต การพัฒนาปัญญา เข้าด้วยกันจึงจะเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยไม่เน้นอย่างใดอย่างหนึ่ง^{๑๙}

การนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ของนักเรียนตามหลักภาวนา อันประกอบด้วย

๑) พัฒนาการทางด้านสังคม (ศีลภาวนา) มุ่งเน้นให้ผู้เรียนระดมสมองร่วมกันทำงานเป็นกลุ่มเพื่อสืบค้นข้อมูล

๒) พัฒนาการทางด้านกาย (กายภาวนา) มุ่งเน้นให้ผู้เรียนรับรู้สิ่งเร้าภายนอก ผ่านการสัมผัสทางด้านร่างกาย

๓) พัฒนาการทางจิต (จิตภาวนา) มุ่งเน้นให้ผู้เรียนระลึกอยู่กับลมหายใจด้วยการทำสมาธิ ก่อนเรียนหลักการหรือข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องที่เรียน

๔) พัฒนาการทางด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) มุ่งเน้นให้ผู้เรียนวิเคราะห์สติปัญญาเพื่อแยกแยะข้อเท็จจริงและข้อคิดเห็น^{๒๐}

ซึ่งมีกระบวนการ ได้แก่ กระตุ้นร่างกาย เป็นการให้ผู้เรียนรับรู้สิ่งเร้าภายนอก ผ่านการสัมผัสทางด้านร่างกาย ผู้สอนนำข่าว ภาพ เหตุการณ์ (กรณีศึกษา) วีดิทัศน์หรือเล่านิทานเกี่ยวกับธรรมะที่จะเรียน โดยผู้เรียนร่วมกันอภิปรายหรือให้ผู้เรียนออกมาเล่าเรื่องราวเคยประสบเหตุการณ์ดังกล่าวหรือไม่ให้เพื่อน ๆ ฟังในห้องเรียน เพื่อให้พิจารณาถึงปัญหาที่เกิดขึ้น แล้ววางแผนทางในการแก้ปัญหา และเห็นคุณค่าของการแก้ปัญหาอย่างถูกต้อง กระบวนการทางด้านจิตใจ เป็นการให้ผู้เรียนระลึกอยู่กับลมหายใจ ด้วยการทำสมาธิ ก่อนสอน ผู้สอนอธิบายถึงกฎ ระเบียบ วินัยทั้งทางกาย และวาจา ในชั้นเรียน หลักการหรือข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องที่เรียน เช่น หลักการของหลักธรรม เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจในเบื้องต้นเกี่ยวกับหลักธรรมนั้น ๆ มีการให้คิดวิเคราะห์หิวเคราะห์ เป็นการให้ผู้เรียนแยกแยะข้อเท็จจริงและข้อคิดเห็น โดยให้ค้นหาข้อเท็จจริงในเอกสาร ตำรา หนังสือประเภทต่าง ๆ

^{๑๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม (ฉบับเดิม)**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินเตอร์ แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕.

^{๒๐} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **โรงเรียนวิสุทธิพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๓๓.

ป้ายนิเทศสื่ออุปกรณ์ต่าง ๆ ตลอดจนแหล่งความรู้ด้านเทคโนโลยีประเภทต่าง ๆ ทั้งข้อเท็จจริงและข้อคิดเห็นต่าง ๆ นำเสนองานเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้กับกลุ่มอื่น ๆ เกี่ยวกับประเด็นหัวข้อปัญหาหรืออุปสรรค หาสาเหตุของปัญหา หลักธรรมที่นำมาใช้ในชีวิตประจำวันอันเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหา ทบทวน เป็นการให้ผู้เรียนตรวจสอบความคิดเพื่อนำไปปฏิบัติ โดยการให้ผู้เรียนแบ่งกลุ่ม ตั้งคำถาม กระตุ้นและส่งเสริมให้ผู้เรียนทุกคนมีส่วนร่วมในการตอบคำถามเกี่ยวกับข้อเท็จจริงก่อนนำไปใช้

จากที่กล่าวมาข้างต้นการนำหลักหลักภาวนา ๔ มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ของนักเรียน โดยให้มีรูปแบบที่หลากหลายตามความเหมาะสมของสถานศึกษาที่จะพัฒนาผู้เรียนได้อย่างดีที่สุดพร้อมกับสร้างสรรค์สภาพการดำเนินงานที่ผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนมีความสุขและได้พัฒนาสู่ชีวิตและสังคมที่ดีงาม ตามหลักภาวนา ๔ ได้แก่ (๑) กายภาวนา มีการฝึกปฏิบัติให้นักเรียนรู้จักการเดิน ยืน นั่ง การสวดมนต์ไหว้พระประจำวัน (๒) ศีลภาวนา ฝึกปฏิบัติการทำสมาธิก่อนเรียนทุกวิชา การใช้คำว่า ดี ดี ดี คือ คิดดี พูดดี ทำดี (๓) จิตภาวนา การฝึกอบรมจิตใจด้วยค่ายคุณธรรม (๔) ปัญญาภาวนา มีการจัดกิจกรรมแข่งขันความรู้ด้านคุณธรรม ด้านบรรยากาศและและปฏิสัมพันธ์ในโรงเรียนและชุมชน ทำให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

สรุป

การพัฒนา เกิดจากการเปลี่ยนแปลงที่มีการกระทำให้เกิดขึ้นหรือมีการวางแผนกำหนดทิศทางไว้ล่วงหน้า โดยเน้นในด้านคุณภาพชีวิตและหลักของความถูกต้องพอดีซึ่งให้ผลประโยชน์สูงสุด ความกลมกลืน และความเกื้อกูลแก่สรรพชีวิต โดยไม่เบียดเบียน ทำลายธรรมชาติและสภาพแวดล้อม

ในการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ มีขั้นตอนเพื่อให้ผู้เรียนบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ เป็นแนวทางการสอนของครูที่กำหนดไว้ล่วงหน้า มีการกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้เป็นขั้นตอนหรือกระบวนการ โดยมีการปฏิบัติงาน โดยครูหรือผู้อื่นสามารถนำเอกสารนั้นไปสอนในห้องเรียนได้เลย องค์ประกอบของกิจกรรมการเรียนรู้ ประกอบด้วย มาตรฐานการเรียนรู้ตัวชี้วัด สาระสำคัญ สาระการเรียนรู้ จุดประสงค์การเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ สื่อแหล่งเรียนรู้การวัดและประเมินผล และบันทึกหลังการจัดการเรียนรู้

การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้โดยนำหลักภาวนา ๔ มาบูรณาการ จะทำให้นักเรียนได้รับการพัฒนา ดังนี้

- ๑) กายภาวนา มีการฝึกปฏิบัติให้นักเรียนการเดิน ยืน นั่ง การสวดมนต์ไหว้พระประจำวัน
- ๒) ศีลภาวนา ฝึกปฏิบัติการทำสมาธิก่อนเรียนทุกวิชา คือ คิดดี พูดดี ทำดี
- ๓) จิตภาวนา การฝึกอบรมจิตใจด้วยค่ายคุณธรรม
- ๔) ปัญญาภาวนามีการจัดกิจกรรมแข่งขันความรู้ด้านคุณธรรม ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์

โรงเรียนและในชุมชน สังคมได้อย่างมีความสุข

บรรณานุกรม

- กระทรวงศึกษาธิการ. **คู่มือการจัดกิจกรรมการอ่านเชิงวิเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทเนชั่น มัลติมีเดียกรุ๊ป จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๖.
- จิราภรณ์ บุญประเสริฐ และคณะ. **การพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือ หน่วยการเรียนรู้ เรื่องไฟฟ้า กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓**. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๐.
- ชนาธิป พรกุล. **การออกแบบการสอน**. กรุงเทพมหานคร: วี ปรี้น, ๒๕๕๕.
- ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์. **การจัดการเรียนรู้แนวใหม่**. นนทบุรี: สหมิตรพรินต์ติ้งแอนด์พลีลิสซิง, ๒๕๕๓.
- ทศนา เขมมณี. **การวิทยาการด้านความคิด**. กรุงเทพมหานคร: เดอะมาสเตอร์กรุ๊ป แมนเนจเม้นท์, ๒๕๕๕.
- นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์. **แนวคิดแนวทางการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๕๐.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พุทธธรรม (ฉบับเดิม)**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินเตอร์ แมส โปรดัคส์ จำกัด, ๒๕๔๖.
- พิชญ์รัชต์ บุญช่วย. **การศึกษากระบวนการสร้างทฤษฎี ๔ โดยใช้หลักไตรสิกขา**. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **โรงเรียนวิถีพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์ศึกษาศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, ๒๕๕๒.
- วิมลรัตน์ สุนทรโรจน์. **เอกสารประกอบการสอน พัฒนาการเรียนการสอน**. มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๑.
- สถาพร พงษ์พิบูล. **คุณภาพผู้เรียน เกิดจากกระบวนการเรียนรู้**. สระแก้ว: คณะเทคโนโลยีการเกษตร มหาวิทยาลัยบูรพา วิทยาเขตสระแก้ว, ๒๕๕๘.
- สนธยา พลศรี. **เครือข่ายของการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๐.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒.

กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๒.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. รายงานเบื้องต้นการเสริมสร้างคุณธรรมในระบบการศึกษาไทย.

กรุงเทพมหานคร: วี.ที.ซี.คอมมิวนิเคชั่น, ๒๕๕๐.

สุคนธ์ สินธพานนท์ และคณะ. การจัดการบวนการเรียนรู้เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญตามหลักสูตรการศึกษา
ขั้นพื้นฐาน. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๕.

อาภรณ์ ใจเที่ยง. หลักการสอน. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์, ๒๕๕๓.

อริยสัจ ๔ : อัตลักษณ์แห่งคำสอนของพระพุทธศาสนา

ผศ.ดร.สมบุรณ์ ตาสนธิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

บทนำ

ก่อนที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นมีศาสนาและลัทธิจำนวนมากนับไม่ถ้วน แต่เมื่อสรุปคำสอนและแนวทางการปฏิบัติแล้วมี ๒ สาย คือ (๑) กามสุขัลลิกานุโยค เป็นหลักธรรมและข้อปฏิบัติที่ปรนเปรอด้วยโลกียสุข หรือและมีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ลึกลับซับซ้อนใหญ่โตโอ้อวด ไม่ใช่เป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ทางศาสนาเท่านั้น แต่มุ่งสนองความต้องการของผู้มีอำนาจที่จะแสดงเกียรติยศความยิ่งใหญ่ของตนและมุ่งหลังผลประโยชน์ตอบแทนที่จะได้จากผู้มีอำนาจ^๑ (๒) อตถกิลมัตถานุโยค เป็นศาสนาที่มีแนวทางการปฏิบัติตนให้ได้รับความทุกข์ยากเพื่อต้องการเอาความทุกข์ยากมาใช้หนี้เพื่อปลดปล่อยเจ้าหนี้ในอดีตชาติ ลัทธิศาสนาทั้งสองนี้ปรากฏมีในโลกมีคนเลื่อมใสและปฏิบัติกันมาช้านาน^๒ พระโพธิสัตว์เจ้าที่เคยปฏิบัติทางสุดโต่ง ๒ สายนั้นแล้ว ทรงหันมาดำเนินการคิดค้นของพระองค์เองต่อมา จนในที่สุดได้ตรัสรู้อริยสัจธรรม ต่อมาเมื่อนำไปแสดงแก่ผู้อื่นฟัง ทรงเรียกว่า มัชฌิมนิพพานหรือทางสายกลาง และทรงเรียกข้อปฏิบัติอันเป็นระบบทรงบัญญัติขึ้นว่า มัชฌิมาปฏิบัติ^๓ การเข้าถึงสัจธรรมก็คือการเข้าใจเรื่องโลก เมื่อเข้าใจเรื่องโลกอย่างสัมพันธภาพกันที่เรียกว่า “ปัจจุสมุปบาท” ก็จะเข้าสู่ความพ้นจากโลกที่เรียกว่า “โลกุตตระ” แปลว่า ก้าวพ้นจากโลก

คำว่า “โลก” ในทางพระพุทธศาสนามี ๓ ประเภท คือ (๑) สังขารโลก (๒) สัตว์โลก (๓) โลกาสโลก^๔ สัตว์ทั้งหลายเกิดและมีรูปนามชั้น ๕ การเกิดอยู่ในโลกไม่ว่าจะเป็นทุกคติภูมิ ๔ คือ นรก เปรต อสุรกาย เดรัจฉาน จนถึงสุคติภูมิมีมนุษย์ เทวดา เป็นต้น เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่าเป็นภูมิที่เต็มไปด้วยความทุกข์ รวมถึงการเกิดเป็นสัตว์ที่อยู่ในโลกทั้ง ๓ คือ กามภูมิ รูปภูมิ อรูปภูมิ รวมเรียกว่า “โลก” สัตว์ที่ยังไม่เข้าถึงพระนิพพานก็ต้องเวียนเกิดอยู่ในโลกทั้ง ๓ หากที่สุดไม่พบ ในทัศนะทางพระพุทธศาสนาเถรวาท การเกิดแล้วเกิดอีก ไม่ว่าจะเป็นภพภูมิไหนก็ตาม เวียนอยู่อย่างนี้จึงมี

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), “พุทธธรรม”, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร:มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒.

^๒ พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), “วิมุตติรัตนมาลี”, (กรุงเทพมหานคร : มิตรสยาม, ๒๕๓๙), หน้า ๖.

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), “พุทธธรรม”, หน้า ๔.

^๔ วิมหา. (ไทย) ๑/๒/๒.

แต่โทษมีพิษร้ายแรงเหมือนกันหมด จึงเรียกว่า วัฏฏสงสารที่เป็นยาพิษ^๕ การเกิดภพภูมิไหนก็ตาม พระพุทธองค์ตรัสว่าเป็นทุกข์ทั้งสิ้น ดังที่ตรัสไว้ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย ช้อนี้เป็นทุกข์ขอรียสัจ คือ แม้ความเกิดก็เป็นทุกข์ แม้ความแก่ก็เป็นทุกข์ แม้ความเจ็บก็เป็นทุกข์ แม้ความตายก็เป็นทุกข์ ความประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความไม่ได้สิ่งที่ปรารถนาเป็นทุกข์ โดยย่ออยู่อุปาทานขันธ ๕ ก็เป็นทุกข์”^๖ พระองค์สรุปว่า “การมีขันธล้วนแล้วแต่เป็นทุกข์ทั้งสิ้น พระโพธิสัตว์เจ้าทรงเห็นว่า ภพเป็นแดนเกิดแห่งกองทุกข์”^๗ ตราบที่สรรพสัตว์ยังเกิดอยู่ต้องตกอยู่สภาพภายใต้อำนาจครอบงำแห่งทุกข์

ดังนั้น ตราบใดที่เฝ้ารู้รียสัจ ๔ ก็ยังถือว่ามือวิชา และการไม่รู้รียสัจ ๔ นี้เองเป็นปัจจัยให้เกิดภพชาติไม่มีที่สิ้นสุด พระพุทธองค์จึงตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะเราและเธอทั้งหลายไม่รู้แจ้งในรียสัจ ๔ จึงต้องเร่รอนไปในภพภูมิต่าง ๆ ตลอดกาลยาวนานแสนนาน ไม่รู้ในรียสัจ ๔ นั้น หากถอนความยินดี ติดใจในสิ่งที่มีอยู่ เป็นอยู่ได้เสียแล้ว เหตุที่นำไปสู่ภพใหม่ก็จะสิ้นไป ภพใหม่ก็จะไม่มีอีกต่อไป แล้วตรัสพระบาลีว่า

จตุณฺณ อริยสัจจานิ ยถาภูตํ อทสสนา
 สํสริตํ ทิฆมพฺพธานํ ตาสฺ ตาเสวว ชาติสฺสุ.
 ตานิ เอตานิ ทิฏฐานิ ภวเนตติ สมฺมุตตา
 อจฺจุฉินฺนํ มฺหํ ทุกฺขสฺส นตฺถิทานิ ปฺนพฺภโว.”^๘

เพราะไม่เห็นรียสัจ ๔ ตามความเป็นจริง
 เราและเธอทั้งหลาย จึงท่องเที่ยวไป
 ในชาตินั้น ๆ ตลอดกาลยาวนาน
 แต่เพราะได้เห็นรียสัจ ๔ เราและเธอทั้งหลายจึงถอนภวเนตติได้
 ตัดรากเหง้าแห่งทุกข์ได้เด็ดขาดบัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก”^๙

พุทธดำรัสนี้พอสรุปได้ว่า การเกิดซ้ำไปเพราะไม่รู้(อวิชชา)ในสัจจะ ๔ ประการ ถ้าเข้าถึงหรือรู้หรือตระหนักเมื่อไร ภพชาติก็ดับ เมื่อภพชาติดับ ทุกข์ก็ไม่มีอีกต่อไป ดังนั้น เมื่อพบพระพุทธศาสนา

^๕ ขุ.อิติ (ไทย) ๒๕/๓๘/๓๘๖.

^๖ ส.มหา. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๓.

^๗ พระพุทธรักขิตเถระ, “ชินาลังการ”, พระคันธสาราภิวงศ์แปลและอธิบาย, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๒), ๑๐๗.

^๘ ที.มหา. (บาลี) ๑๐/๑๕๕/๘๒.

^๙ ที.มหา. (บาลี) ๑๐/๑๕๕/ ๙๙-๑๐๐.

หรือคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วอย่าช้า จงรีบที่ศึกษาค้นคว้า(ศึกษา)ในอริยสัจจะ ๔ ประการนี้ให้รวดเร็วที่สุด ในประเด็นนี้ พระเรวกาเน จันทิมลเถระ ได้กล่าวอุปมาประเด็นนี้ไว้ว่า

เมื่อไฟกำลังลุกไหม้ศีรษะหรือเครื่องนุ่งห่มที่สวมใส่อยู่ ถ้าหากบุคคลไม่ใส่ใจรีบดับไฟโดยพลัน ผลเสียอันเลวร้ายที่สุด คือ ต้องเสียชีวิตลงไปในเวลานั้นเพียงครั้งเดียวเท่านั้น ด้วยว่า ไฟไหม้เพียง ๑ ครั้ง ย่อมไม่อาจทำลายชีวิตได้ถึง ๗-๘ ครั้ง แต่ถ้าหากไม่รู้ ไม่เข้าใจอริยสัจ ๔ บุคคลย่อมต้องเวียนว่ายตายเกิดซ้ำแล้วซ้ำเล่า จนไม่อาจประมาณได้ว่า จะต้องประสบกับความตายถึงอีกกี่ภพกี่ชาติ ถ้าบุคคลไม่หวาดกลัวต่อมรณภัยที่จะเกิดขึ้นเฉพาะหน้าเพียงครั้งเดียว แต่ในขณะที่ยังมีโอกาสอยู่ หากว่าเขา มุ่งมั่นทำความเพียรจนสามารถรู้แจ้งอริยสัจ ๔ ได้ ก็อาจก้าวล่วงจากมรณภัยสุดคณานับอันจะมีในภพหน้าต่อ ๆ ไปได้ เขาจะเป็นผู้หลุดพ้นอย่างแท้จริง

ด้วยเหตุนี้แหละพระพุทธองค์จึงให้ความสำคัญและให้รับศึกษา เรียนรู้ เกิดความตระหนักรู้ อย่างสุดซึ้งกับกระบวนการแห่งอริยสัจ ๔ แม้ว่าชีวิตของเรานั้นจะไหลไปตามตัวหรือบนศีรษะก็ตาม ก็อย่าพึงใส่ใจเรื่องการดับไฟที่ติดท่วมตัว แต่ให้รีบดับไฟคือการไม่รู้หรืออริยสัจก่อน ดังที่ตรัสไว้ว่า

“อาทิตตํ ภิกขเว เจลํ วา สีสํ วา อชฺฌเปกฺขิตฺวา อมนสิริตฺวา อนภิสเมตานิ จตฺตุนิ อริยสจฺจานิ ยถาภูตํ อภิสมยฺยา อธิมตฺโต ฉนฺโท จ วายาโม จ อุตฺสาโห จ อุตฺโสฬหี จ อปฺปฏฺวานิ จ สติ จ สมฺปชฌณญจกรณีย”^{๑๐} แปลว่า “ภิกษุทั้งหลาย ควรวางเฉย ไม่ควรใส่ใจถึงผ้าที่ถูกไฟไหม้หรือศีรษะที่ถูกไฟไหม้ ควรทำความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความขะมักเขม้นความไม่ทอดเลย สติและสัมปชัญญะ ให้มีประมาณยิ่ง เพื่อรู้แจ้งอริยสัจ ๔ ที่ยังไม่รู้แจ้งตามความเป็นจริงนั้น”^{๑๑}

พระสูตรดังกล่าวนี้ชื่อว่า เจลสูตร ว่าด้วยอุปมาด้วยผ้าที่ถูกไฟไหม้ พระพุทธองค์ไม่ได้กล่าวถึงสถานการณ์จริง แต่ทรงตรัสอุปมาให้ภิกษุทั้งหลายถึงความสำคัญอย่างยิ่งของอริยสัจ ๔ ที่ต้องรีบให้มากที่สุดที่จะต้องเร่งศึกษา เรียนรู้ และให้เข้าถึง เมื่อเข้าถึง(อภิสมโย)แล้วก็จักพ้นภัยจากวิภูฏสงสาร คือ การเวียนว่ายตายเกิดอันเป็นทุกข์เสียได้ เมื่อได้เรียนรู้ เข้าถึงแล้วต้องช่วยกันรีบเผยแผ่พระธรรมอันลึกซึ้งนี้ พระเรวกาเนมหาเถระ จึงกล่าวว่า “เมื่อได้รู้แล้วมิใช่เพื่อประโยชน์ตนเท่านั้น แต่ควรเพื่อแผ่ไปยังบุคคลอันเป็นที่รักของเราด้วย มีคนมากมายในโลกนี้ ไม่สนใจใยดีในคุณค่าของปัญญาหยั่งรู้หรืออริยสัจธรรม พวกเขามุ่งมั่นแสวงหาแต่ความบันเทิงในกามคุณ การชี้แนะให้พวกเขาได้ประกอบความเพียรในบุญกิจยานั้น ย่อมเป็นอุปการคุณอันยิ่งใหญ่สุดประมาณได้”^{๑๒}

^{๑๐} ส.ม.ห. (บาลี) ๑๙/๑๑๐๔/๕๗๒.

^{๑๑} ส.ม.ห. (ไทย) ๑๙/๑๑๐๔/๖๑๕.

^{๑๒} พระเรวกาเน จันทิมลเถระ สังฆนายกมหาเถระ, “อริยสัจ ๔”, หน้า ๘.

หลักธรรมชาติที่พระองค์รู้ด้วยสัพพัญญุตญาณไม่สามารถนับได้ แต่เมื่อรวมหลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงแล้ว ย่อมมี ๔ ประการเท่านั้น คือ สัจจะ ๔ ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ดังที่พระมหากัจจายนเถระกล่าวว่า “สาย ธรรมเทศนา ก็ เทสยติ จตตาริ สสจจานิ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มคคํ แปลว่า พระธรรมเทศนาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าแสดงนั้น คือ อะไร ตอบว่า พระธรรมเทศนาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าแสดงนั้นมี ๔ ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค”^{๑๓} เมื่อพระองค์ตรัสรู้ยัยสัจ ๔ ธรรมที่พระองค์นำมาสอนก็ต้องเป็นอริยสัจ ๔ ดังนั้น หลักพระธรรมวินัยทั้งหมด จึงต้องสงเคราะห์เข้าในสัจจะ ๔ ประการนี้แน่นอน คือ มีทั้งครบทั้ง ๔ หรือ ๓ หรือ ๒ หรือ ๑ อย่างแน่นอน

ดังนั้น พระองค์อุบัติขึ้นในโลกทรงมีเป้าหมายอย่างเดียว คือ เพื่อสอนแต่เรื่องทุกข์ และความพ้นทุกข์เท่านั้น พระพรหมบัณฑิตจึงกล่าวว่า “ถ้าโลกนี้ไม่มีทุกข์ พระพุทธเจ้าไม่จำเป็นต้องอุบัติขึ้น พระธรรมไม่จำเป็นต้องส่องแสง เพราะโลกนี้มีความทุกข์ พระพุทธเจ้าจึงอุบัติขึ้นในโลก ประกาศธรรมเพื่อความดับทุกข์”^{๑๔} หรือ ความจริงสัจจะ ๔ เท่านั้น ดังพุทธดำรัสว่า “เราสอนเรื่องทุกข์ เรื่องทุกข์สมุทัย (เหตุเกิดทุกข์) เรื่องทุกข์นิโรธ (ความดับทุกข์) เรื่องทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติเครื่องดำเนินไปสู่ความดับทุกข์)”^{๑๕} แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา ก็คืออริยสัจสี่ครอบคลุมหลักการของพระพุทธศาสนาทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นหลัก “เว้นชั่ว ทำดี ทำใจให้บริสุทธิ์ ธรรมทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น เราบัญญัติแต่ทุกข์และความดับทุกข์ อิทัปปัจจยตาปฏิจจสมุปปาท กับนิพพาน ทุกหลักรวมอยู่ในหลัก อริยสัจ ๔”^{๑๖}

อริยสัจ ๔ ถือได้ว่าเป็นจุดประสงค์และเป้าหมายของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ที่ไม่มีความรู้ความเข้าใจในสัจธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ ชื่อว่าไม่รู้คำสอนในพระพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่สนใจใฝ่รู้พระพุทธศาสนา จึงต้องศึกษาสัจธรรมทั้ง ๔ อย่างละเอียด การศึกษาหลักธรรมนี้จะเป็นปัจจัยให้เกิดความรู้แจ้งแทงตลอดในความจริงต่อไปได้”^{๑๗} การที่พระพุทธองค์ตรัสเรื่องการให้ทาน การรักษาศีล ธรรมเทศนาเรื่องอื่น ๆ เป็นการแสดงเพื่อให้ปรับจิตใจที่เรียกว่าอนุพุทธานุสสญาณเพื่อให้ความพร้อม ไม่ใช่วัตถุประสงค์หลักพอทรงทราบว่าผู้ฟังทั้งหลายมีจิตอ่อนโยน สะอาดปราศจากนิวรณ์

^{๑๓} พระมหากัจจายนเถระ, “เนตติปกรณ” ,พระคันธสาราภิวงศ์ แปล อธิบาย, (กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวัน การพิมพ์, ๒๕๕๐), ๘๔.

^{๑๔} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), “พระธรรมเทศนา ๖๑ กัณฑ์”, (กรุงเทพมหานคร : หจก. สามลดา, ๒๕๕๙), หน้า ๓๒๔.

^{๑๕} ที.สี. (ไทย) ๙/๔๒๑/๑๘๔.

^{๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), “แก่นแท้แห่งพระพุทธศาสนาและอัตตลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา”, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๔), หน้า ๒๖.

^{๑๗} พระบะลังโกทะ อานันทโมตริมหาเถระ, “อริยสัจ ๔”, (จันทร์เพ็ญ : กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๔), คำนิยม.

เหมาะแก่การงานแล้ว จิตเขามีสมาธิดีแล้วก็ทรงประกาศอริยสัจ เรื่องอริยสัจนี้เป็นเรื่องหลักที่พระพุทธองค์ทรงประกาศ^{๑๘} แม้แต่พระสงฆ์ไทยปราชญ์พระพุทธศาสนา ต่างกล่าวไปในทิศทางเดียวกัน พุทธทาสกล่าวว่า “พระพุทธเจ้าสอนแต่เรื่องทุกข์และความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ ดังนั้น พุทธบริษัทจึงมีหน้าที่ดับทุกข์ให้แก่ตัวเองและแก่เพื่อนมนุษย์”^{๑๙} และพระพรหมคุณาภรณ์ก็กล่าวว่า “พระพุทธเจ้าตรัสรู้อริยสัจ ๔ และการตรัสรู้อริยสัจ ๔ ทำให้เป็นพระพุทธเจ้า อริยสัจ ๔ จึงเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา”^{๒๐} มัชฌิมาปฏิปทาที่สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้าเข้าไปสู่อริยสัจหรือโลกุตตรธรรม คำสอนของพระพุทธเจ้าจึงเป็นอัตลักษณ์เฉพาะ คือ เป็นความแตกต่าง โดดเด่นที่ศาสนาอื่นทั้งในอดีตและปัจจุบันไม่เคยมีวิธีการและหลักธรรมนี้มาก่อน

ปัจจุบันพุทธศาสนิกชนกลับไม่ให้ความสนใจศึกษา เรียนรู้เรื่องนี้ ส่วนใหญ่จะศึกษาสอนให้ความสนใจแต่เรื่องพิธีกรรม ศิล สมาธิทั่วไปละเลย หลงประเด็นในเรื่องเหล่านี้ เพราะสิ่งเหล่านี้มีก่อนพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นเสียอีก ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงอุบัติขึ้นมาเพื่อสอนอริยสัจ ๔ ประการเท่านั้น แม้จะสอนในเรื่องอื่นก็เป็นเพียงอุบายกล่อมเกลามาเพื่อให้เขารู้ความจริง ๔ ประการที่พระองค์ประสงค์จะให้รู้ การเข้าใจกระบวนการสอน และรูปแบบการสอนของพระพุทธเจ้านั้นสำคัญอย่างยิ่งด้วยเหตุนี้แหละพระพุทธองค์จึงให้ความสำคัญและให้รับศึกษา เรียนรู้ เกิดความตระหนักอย่างสุดซึ้งกับกระบวนการแห่งอริยสัจ ๔ แม้ว่าชีวิตของเราขณะนี้จะไปลูกตามตัวหรือบนศีรษะก็ตาม ก็อย่าพึงใส่ใจเรื่องการดับไฟที่ติดท่วมตัว แต่ให้รีบดับไฟ คือ การไม่รู้รู้หรือสัจก่อน ดังที่ตรัสไว้ว่า

“อาทิตตํ ภิกขเว เจลํ วา สีลํ วา อชฌเปกขิตวา อมนสิกริตวา อนภิสเมตานิ จตฺตุนํ อริยสจฺจานิ ยถาภูตํ อภิสมยาย อธิมตฺโต ฉนฺโท จ วายาโม จ อุสฺสาโห จ อุสฺโสฬหี จ อปฺปฏฺวานิ จ สติ จ สมฺปชฺฌณณจ กรณีย”^{๒๑} แปลว่า “ภิกษุทั้งหลาย ควรวางเฉย ไม่ควรใส่ใจถึงผ้าที่ถูกไฟไหม้หรือศีรษะที่ถูกไฟไหม้ ควรทำความพอใจ ความพยายาม ความอดุสสาเห ความขะมักเขม้นความไม่ทอดถอย สติ และสัมปชัญญะให้มีประมาณยิ่ง เพื่อรู้แจ้งอริยสัจ ๔ ที่ยังไม่รู้แจ้งตามความเป็นจริงนั้น”^{๒๒}

พระสูตรดังกล่าวนี้ชื่อว่า เจลสูตร ว่าด้วยอุปมาด้วยผ้าที่ถูกไฟไหม้ พระพุทธองค์ไม่ได้กล่าวถึงสถานการณ์จริง แต่ทรงตรัสอุปมาให้ภิกษุทั้งหลายถึงความสำคัญอย่างยิ่งของอริยสัจ ๔ ที่ต้องรีบให้มากที่สุดที่จะต้องเร่งศึกษา เรียนรู้ และให้เข้าถึง เมื่อเข้าถึง(อภิสมโย)แล้วก็จักพ้นภัยจากวัฏฏสงสาร คือ

^{๑๘} สุภีร์ ทุมทอง, “อริยสัจ ๔”, (กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, ๒๕๕๓). หน้า ๔๘.

^{๑๙} พุทธทาส, “**ศรีธรรม พุทธธรรม**”, (กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๔.

^{๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), “**พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร**”, (กรุงเทพมหานคร : คิงออฟแอนด์ เวอร์ไทซิง, ๒๕๕๕), หน้า ๗๔.

^{๒๑} ส.มหา.(บาลี) ๑๙/๑๑๐๔/๕๗๒.

^{๒๒} ส.มหา.(ไทย) ๑๙/๑๑๐๔/๖๑๕.

การเวียนว่ายตายเกิดอันเป็นทุกข์เสียได้ บทความวิชาการนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชาวพุทธได้ตระหนัก
รับศึกษาเรื่องอริยสัจ ๔ อย่างจริงจัง เพื่อไม่ทิ้งโอกาสที่ดีที่สุดขณะอย่างมีชีวิตที่เหลืออยู่

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาบทความนี้ ผู้เขียนเรียบเรียงได้แบ่งออกเป็น ๒ ช้อย่อย คือ (๑) กระบวนการ
กล่อมเกลารื้ออริยสัจ (๒) อริยสัจ ๔ อัตลักษณ์แห่งคำสอนของพระพุทธศาสนา ดังมีสาระัตถะ
ดังต่อไปนี้

๑. กระบวนการกล่อมเกลารื้ออริยสัจ

การได้เกิดเป็นมนุษย์เป็นสิ่งที่ยาก เพราะมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนา ต้องเกิดมาด้วยกุศล
มีการให้ทาน ศีล ภาวนา เมื่อเกิดแล้วได้พบพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงเป็นโชค
อันดียิ่ง ดังมีพระพุทธานุญาตว่า

กิจโน มนุสสปฏิลาโภ กิจน มจฺจาน ชีวิตํ
กิจน สหम्मมสสนํ กิจโน พุทฺธานมฺปปโต^{๒๓}
การได้เกิดมาเป็นมนุษย์ก็นับว่ายาก
การดำรงชีวิตอยู่ของเหล่าสัตว์ก็นับว่ายาก
การที่จะได้ฟังสัทธรรมก็นับว่ายาก
การที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายจะเสด็จอุบัติขึ้นก็ยิ่งยาก^{๒๔}

การได้เป็นมนุษย์แล้วได้พบพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์นั้นเป็นโชคอย่างยิ่ง
เพราะพระองค์ทรงอุบัติมาในโลกเพื่อส่องแสงสว่างแก่ดวงจิต (ปภังโกโร) กับสรรพสัตว์ถึง ๑๐,๐๐๐
โลกธาตุหรือแสนโกฏิจักรวาล^{๒๕} เป้าหมายเพื่อชน รื้อ หมุ่สัตว์ออกจากวัฏฏทุกข์

พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมี ๔ อสงไขยเพื่อให้ได้มาซึ่งวิชา ๓ คือ (๑) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ
(๒) จุตูปปาตญาณ (๓) อาสวักขยญาณ ได้เปลี่ยนแปลงตนเองจากบุรุษเป็นอริยชน จากไม่รู้
(โมหะ) ได้รู้ (วิชชา) พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติหน้าที่ของพระองค์ตลอด ๔๕ พรรษา เรียกว่า
“พุทธจริยา” ซึ่งเป็นกิจของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์จะต้องปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขแก่มหาชนเป็นสำคัญ
ดังปรากฏในพุทธกิจของพระองค์ที่ปฏิบัติในแต่ละวันนับตั้งแต่ตรัสรู้จนถึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน
ดังนี้ (๑) ปุพฺพณฺเห ปิณฺฑปาทํ ในเวลาเช้าทรงเสด็จออกบิณฑบาตโปรดสัตว์ไปยังหมู่บ้านนิคมต่าง ๆ
เพื่ออนุเคราะห์แก่มหาชนด้วยการแสดงธรรมโปรด (๒) สายณฺเห ธมฺมเทศนํ ในเวลาเย็นทรงแสดงธรรม

^{๒๓} ขุ.ธ.(บาลี) ๒๕/๑๘๒/๔๙.

^{๒๔} ขุ.ธ.(บาลี) ๒๕/๑๘๒/๙๐.

^{๒๕} ขุ.อป.อ. ๗๐/๑๙๖.

แก่มหาชนที่เข้ามาเฝ้า (๓) บโทเส ภิกขุโอราทำ ในเวลาค่ำทรงให้โอราทำพระภิกษุ (๔) อชุตมรตเต เทวปณห์ ในเวลาเที่ยงคืนทรงตอบปัญหาเหล่าเทวดา (๕) ปจจุสเสว คเต กาลे ภพพาภพเพ วิโลกนั ในเวลาใกล้รุ่งทรงตรวจดูสัตว์โลก ผู้อยู่ในข่ายคือพระญาณ เพื่อเสด็จไปแสดงธรรมโปรด^{๒๖}

สรุปวิธีการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้ามีเพียงแค่ ๒ กลุ่ม (๑) **สัจจานุโลมกถา** ทรงพระสัมมา-สัมพุทธเจ้าทรงได้เผยแผ่พระศาสนาตลอด ๔๕ พรรษา พระองค์ทรงแสดงธรรม ๘๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ จากภิกษุมหาเถระอีก ๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ จึงรวมธรรมขันธ์ได้ ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์^{๒๗} แสดงธรรมอนุโลมคล้ายตามอริยสัจ ๔ ได้แก่ อนุบุพพิกถา เพื่อให้เข้ากับจริตของผู้ฟัง แล้วสอนอริยสัจ ๔ เป็นลำดับสุดท้าย (๒) **สัจจกถา** ทรงแสดงอริยสัจ ๔ โดยตรง^{๒๘}

สัจจานุโลมกถาก็ได้แก่นุบุพพิกถา คือ การแสดงธรรมของพระพุทธองค์โดยเน้นผู้ฟังเป็นจุดศูนย์กลาง ว่าผู้ฟังมีนิสัย จริตเป็นอย่างไรแล้วตรัสกถาตามลำดับอย่างนี้ คือ ทานกถา ศิลสรวรรค กามาทีนวะ เนกขัมมะเป็นที่สุด มีความหมายดังนี้

ทานกถา ชื่อว่าทานนี้ เป็นเหตุของความสุขทั้งหลาย เป็นบ่อเกิดแห่งสมบัติทั้งหลาย เป็นที่ตั้งแห่งโภคะทั้งหลาย เป็นความต้านทานเป็นที่อาศัย เป็นคติ เป็นเครื่องค้ำจุนของผู้ที่ถึงความสงบวิเศษที่พึง ที่ตั้งอารมณ์ความต้านทาน ที่อาศัยคติการค้ำ ทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า จริตอยู่ทานนี้ชื่อว่าเป็นที่พึง ชื่อว่า เช่นกับแผ่นดินใหญ่เพราะเป็นที่ตั้ง ชื่อว่าเช่นกับเชือกมัดเพราะอรรถว่าเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว ชื่อว่าเช่นกับเรือเพราะอรรถว่าข้ามไปจากทุกข์ ชื่อว่าเช่นกับความกล้าในสงครามเพราะอรรถว่าเป็นเครื่องปลอบใจ ชื่อว่าเช่นกับนครที่ปรับปรุงดีแล้วเพราะอรรถว่าป้องกันภัย ชื่อว่าเช่นกับประทุมเพราะอรรถว่าไม่ติดด้วยมลทินคือความตระหนี่เป็นต้น ชื่อว่าเช่นกับไฟเพราะอรรถว่าเผากิเลส ชื่อว่าเช่นกับนอสรพิษเพราะอรรถว่าเข้าไปใกล้ทำร้ายได้ยาก ชื่อว่าเช่นกับสีหะเพราะอรรถว่าไม่สะดุ้ง ชื่อว่าเช่นกับช้างเพราะอรรถว่ามีกำลัง ชื่อว่าเช่นกับวัวผู้เผือกเพราะอรรถว่าเห็นเป็นมงคลยิ่ง ชื่อว่าเช่นกับพญาม้าลาหะเพราะอรรถว่าให้ถึงภาคพื้นแห่งความปลอดภัย **จริงอยู่ทานย่อมให้สักกสมบัติในโลก ย่อมให้มารสมบัติ พรหมสมบัติ จักรพรรดิสมบัติ สวากปารมีญาณ ปัจเจกโพธิญาณ อภิสัมโพธิญาณ** ก็เพราะเมื่อให้ทานจึงสามารถสมาทานศีลได้ ดังนั้น ทานแม้จะเป็นเพียงแค่วัตถุก็เป็นปัจจัยให้ได้ **โลกียสมบัติและโลกุตตรสมบัติ**

ศีลกถา สอนเรื่องคุณของศีลว่าศีลนี้เพราะเป็นที่พึง เป็นที่ตั้งเป็นอารมณ์ เป็นเครื่องป้องกัน เป็นที่อาศัย เป็นเครื่องนำไปสู่เป้าหมาย(คติ) เป็นเครื่องค้ำจุน แท้จริงแล้วที่พึง ที่ตั้งอารมณ์(โดยความ

^{๒๖} ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๔/๔๕-๔๗, อ.อ.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๕๓/๕๖-๕๘.

^{๒๗} เรา (พระอานนท์) เรียนมาจากพระพุทธเจ้า ๘๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ (ขุ.เถร.[ไทย] ๒๖/๑๐๒๗/๒๖)

^{๒๘} มหาภักจายนเถระ, “**แปฏโกปเทศปกรณ**”, มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ แปล, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ, ๒๕๕๘), หน้า ๒.

เป็นสีลานุสสติ) เครื่องป้องกัน ที่อาศัย คติ เครื่องคำนวณเช่นกับศีลไม่มี เพราะเป็นสมบัติในโลกนี้และโลกหน้า เครื่องประดับเช่นกับศีลย่อมไม่มี ดอกไม้เช่นกับดอกไม้คือศีลไม่มี กลิ่นเช่นกับกลิ่นศีลย่อมไม่มี ความจริงโลกพร้อมด้วยเทวโลกต้องการดูการประดับด้วยเครื่องประดับ คือ ศีล การตกแต่งด้วยดอกไม้ คือ ศีล การลูบไล้ด้วยกลิ่นคือศีลย่อมไม่ถึงความอ้อม เพื่อจะแสดงว่าคนได้สวรรค์เพราะอาศัยศีลนี้

สัคคกถา สวรรค์นี้น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ กีฬาอันเป็นทิพย์สมบัติ ย่อมได้ในสวรรค์นี้เป็นนิจ เหล่าเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา ย่อมได้ทิพย์สุขและทิพย์สมบัติตลอดเก้าล้านปี เหล่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ย่อมได้ทิพย์สุขและทิพย์สมบัติตลอดสามโกฏิปีและหกล้านปี เมื่อพระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสถึงสมบัติสวรรค์ยังไม่ใช่ว่าสิ่งที่เป็นสิ่งที่สูงที่สุด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงใช้อุปายด้วยการตรัสถึงสวรรค์อย่างนี้แล้วทรงแสดงโทษว่า แม้สวรรค์นี้ก็ไม่ใช่ยิ่ง ไม่ยั่งยืน ไม่ควรทำความกำหนดด้วยความพอใจในสวรรค์นี้ เหมือนประดับช้าง แล้วตัดวงช้างนั้น จึงตรัสถึงโทษ ความเลวทราม ความเศร้าหมองของกามทั้งหลาย โดยนัยเป็นต้นว่า กามทั้งหลายมีความขึ้นขมน้อย มีทุกข์มาก มีความดับใจมาก โทษในกามนี้ยอดยิ่งนัก

กามาทีนวกถา ตรัสเรื่องโทษสุขของกามภูมิว่า อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะทาน ศีล มีเป้าหมายไปสู่สวรรค์ซึ่งหมายถึงเพียบพร้อมด้วยรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสก็ยังมีโทษ ยังเป็นที่ตั้งแห่งกิเลส พระพุทธองค์ตรัสพระบาลีต่อว่า **อาทีนวะ** คือ โทษ มีสภาพเป็นโอภาโร คือ ความเลวทราม ความลามก **สงกิเลโส** คือ ความเศร้าหมองในสงสารของสัตว์ทั้งหลาย มีขึ้นด้วยกามทั้งหลายนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสคุกคามด้วยโทษของกามอย่างนี้แล้ว จึงตรัสคุณของการออกบวชเพื่อพ้นจากอาทิวะและสังกิเสสะด้วย**เนกขัมมะ** ทรงประกาศคุณของบรรพชา^{๒๙}

เนกขัมมกถา ชี้ทางออกจากกามว่าธรรมที่เป็นเครื่องสลัดออกจากกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส^{๓๐} สาเหตุแห่งการติดอยู่ในกามเพราะมีอวิชชา ๆ นั้นใหญ่ยิ่งกว่าภูเขาทั้งปวง ปิดบังไว้ รังรัดไว้ ห่อหุ้มไว้ จึงอยู่ท่ามกลางกาม ยังบริโภคนกาม ถูกกามวิตกรุมเร้า ถูกความเร้าร้อนเพราะกามแผดเผา ยังชวนชวายนในการแสวงหากาม ทรงรู้ ทรงเห็น หรือทรงทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่บุคคลพึงรู้ พึงเห็น พึงบรรลु พึงทำให้แจ้งด้วยเนกขัมมะ^{๓๑} เพราะการที่บุคคลจะเข้าไปสู่โลกกุตตรจิตเป็นพระชินาสพต้องน้อมไปในเนกขัมมะ น้อมไปในปิเวก น้อมไปในความไม่เบียดเบียนน้อมไปในความสิ้นอุปาทาน น้อมไปในความสิ้นตัณหาและน้อมไปในความไม่ลุ่มหลง^{๓๒}

^{๒๙} ที.มหา.อ. ๑๔/๑๕๒-๑๕๔.

^{๓๐} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๕๓/๓๗๔.

^{๓๑} ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๑๖/๒๔๙.

^{๓๒} วิ.มหา. (ไทย) ๕/๒๔๔/๑๒.

อนุบุพเพกขา เป็นเพียงแค่หลักการเพื่อการกล่อมเกลათ่านั่น อุปมาเหมือนหมอพื้นรักษาฟัน ต้องใช้ยากลุ่มเกลตา คือ ฉีดยาชาเพื่อให้ไม่ให้เกิดปวดช่วยคราวเท่านั้น การฉีดยาชาไม่ใช่เป้าหมายของการรักษาฟัน การรักษาฟันที่หายขาดต้องชูด ถอนเป็นต้นฉันทใด พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสอนอนุบุพเพกขา ไม่ใช่เป้าหมายที่แท้จริง สิ่งที่ต้องการสอน คือ อริยสัจ ๔ เท่านั้น

๒. สังจกถา: อริยสัจ ๔ อัตลักษณ์แห่งคำสอนของพระพุทธศาสนา

อนุบุพเพกขาดังกล่าวมา เป็นการกล่อมเกลตาเพื่อย้อมจิตให้เกิดสุขชั่วคราวเท่านั้น ไม่ใช่จุดมุ่งหมายที่แท้จริงของพระพุทธศาสนา แท้ที่จริงแล้วการแสดงธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นทรงแสดงหลักธรรมเพียงเพื่อให้เวณยยสัตว์เกิดปัญญาญาณในอริยสัจ ๔ เรียกว่าสังจกถา การสอนจตุรสังจธรรมนี้ต่างหากเป็นอัตลักษณ์ของพระพุทธเจ้าหรือพระพุทธศาสนา แต่ละสังจะนั้น พระมหากัจจายนเถระได้ชี้จุดมุ่งหมายของแต่ละสังจะดังนี้^{๓๓}

๑. หลักธรรมที่มีโทษและจุดมุ่งหมาย (ผล)	เป็นทุกข์สังจะ
๒. หลักธรรมที่เป็นอัสสาหะ คือ ต้นเหตุความยินดีพอใจ	เป็นสมุทยสังจะ
๓. หลักธรรมที่เป็นนิสสรณะ คือ ตัวนำออกจากทุกข์	เป็นนิโรธสังจะ
๔. อุปายและการชักชวน	เป็นมรรคสังจะ

ทั้งหมดนี้เป็นอริยสัจ ๔ เหล่านี้เป็นธรรมจักร^{๓๔} จตุรสังจธรรมนี้เป็นล้อแห่งธรรม ที่มี ๒ ล้อ คือ (๑) ล้อวิญญูที่หมุนไปในภพภูมิ คือ ทุกขสังจะ และสมุทยสังจะ (๒) ล้อวิวิญญู ที่หมุนไปสู่ความดับภพภูมิ ได้แก่ นิโรธสังจะและมรรคสังจะ เป้าหมายของพุทธศาสนิกชนจึงเป็นไปเพื่อการศึกษาเรียนรู้และให้รู้ถึงญาณสังจธรรม ๔ ประการเท่านั้น อันเป็นกระบวนการธรรมหนึ่งที่จะเข้าไปสู่พระอริยสาวก เรียกว่า อริยสัจ ๔ สังจกถาและอริยสัจ ๔ จึงเป็นหลักธรรมความโดดเด่นและแตกต่างที่ศาสนาอื่นไม่มี นับได้ว่าเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของพระพุทธศาสนา เรียกอีกอย่างว่า สามุกกัณฺณลิกเทสนา^{๓๕} แปลว่า พระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าประสงค์เพื่อจะสอนสิ่งนี้ด้วยพระองค์เอง

เมื่ออริยสัจ ๔ และการรู้อริยสัจ ๔ เป็นอัตลักษณ์แห่งพระพุทธศาสนา ผู้เขียนจึงได้นำเสนอบทวิเคราะห์แห่งอริยสัจเป็นลำดับต่อไป พระโบราณจารย์ได้วิเคราะห์รูปศัพท์อริยสัจจะไว้ โดยแยกออกเป็น ๒ คำ คือ อริยะ + สังจะ

^{๓๓} พระมหากัจจายนเถระ, “เนตติปกรณ”, พระคันธสाराภังค์ แปลและอธิบาย, (กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๘๔.

^{๓๔} ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงตลอด ๔๕ พรรษา ชื่อว่า อัมมจักกั

^{๓๕} ที.สี.(ไทย) ๙/๒๙๘/๑๐๙.

คำว่า **อริยะ** ท่านได้ให้ความหมายไว้ ๓ ประการ คือ

- ๑) อริยะ แปลว่า การบรรลุนิพพานมรรคผล^{๓๖}
- ๒) อริยะ แปลว่า ห่างไกลจากกิเลส^{๓๗}
- ๓) อริยะ แปลว่า กระทำให้เป็นอริยะ^{๓๘}

ส่วนคำว่า **“สัจจะ”** ท่านให้ความหมายไว้ ๗ ประการ คือ

- ๑) สภาพที่ไม่เพี้ยน (วิปัสสา) เพราะความสิ้นไปแห่งราคะ(โลภะ)เป็นเหตุ
- ๒) สภาพเกี่ยวกับสัจจ ๔ ประการ^{๓๙}
- ๓) สภาพที่ทำลายทุกข์^{๔๐}
- ๔) พระสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๔๑} (พระพุทธเจ้าผู้ทำลายกิเลสหรือมรรคญาณและผลญาณเป็นความจริงของพระพุทธเจ้าท่านนั้น)
- ๕) จริงแท้ (ตถา) [ผู้ที่กล่าวความจริงเรียกว่า ตถาคต]
- ๖) ไม่เป็นเท็จ (อวิตถา)
- ๗) ไม่เป็นอย่างอื่น^{๔๒} (อนณตถา)^{๔๓}

^{๓๖} วิเคราะห์ว่า อรรถยถาจิตตนิ มคคผลมเมติ อริโย. ญโย (โมคัลลสถานเถระ, **อภิธ.สุจิ**, ๒๕๓๕, หน้า ๒๔๐)

^{๓๗} กิเลสที่ อารากติ อริโย. (โมคัลลสถานเถระ, **อภิธ.สุจิ**, ๒๕๓๕, หน้า ๒๔๐)

^{๓๘} สมุจจลลสมาธิเถระ, **“อภิธมมตถวิภาวินิฎฐิกา”**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๓๐๐.

^{๓๙} รากคหยเหตุภาเวน อวิปริตตตต จตฺตจจปรียาปนโต วา สจฺจํ. (โมคัลลสถานเถระ, **อภิธ.สุจิ**, ๒๕๓๕, หน้า ๘๓๙)

^{๔๐} สรติ อายติ หีสตีติ สจฺจํ, (โมคัลลสถานเถระ, **อภิธ.สุจิ**, ๒๕๓๕, หน้า ๘๓๙)

^{๔๑} พุทธ.อ., ๗๓/๓๕. ดังพุทธวจนะว่า

ตโมนุโท	พุทฺโธ สมณตจฺจกุ
โลกนตฺตกุ	สพฺพภาวตฺวตฺโต
อนาสโว	สพฺพทุกฺขปทฺธิโน
สจฺจวฺทโย	พรหมเ อฺปาสิตฺโต เม.

ดูก่อนพราหมณ์ พระพุทธเจ้า บรรเทาความมืด
ผู้มีพระจักขุโดยรอบ ทรงถึงที่สุดโลก ทรงล่วงภพทั้งปวง
ไม่มีอาสวะ ทรงละทุกข์ได้หมด เรียกกันว่า **พระสัจจะ** เราก็จักเข้าไปใกล้ชิด.

^{๔๒} พุทธโฆสอาจารย์, **“วิสุทธิมรรค”**, สมเด็จพระพุทธปาจารย์(อาจ อาสภมหาเถร)แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (Taiwan,R.O.C.,๒๕๔๘), หน้า ๘๒๗.

^{๔๓} พุทธโฆสอาจารย์, **“วิสุทธิมคคปกรณ์ (ทฺติโย ภาโค)”**, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเอน ปกาสิตา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓๙.

พระเรรูกาเน จันทิมลละ สังฆนายกมหาเถระให้คำอธิบาย อริยสัจ ไว้ว่า สภาพธรรมซึ่งเป็นสักแต่ขบวนการความผันแปร มิใช่วัตถุสิ่งของ ไม่เที่ยงแท้ ไม่คงทน เป็นความจริงอันประเสริฐ เพราะอรรถว่า เป็นธรรมที่ใคร ๆ ไม่อาจหยั่งรู้ได้ด้วยความพยายามของตนเอง (ยกเว้นพระพุทธเจ้า)^{๔๔}

จากรูปวิเคราะห์ของนักปราชญ์ศาสนาและด้านบาลีไวยากรณ์ คำว่า อริยสัจ จึงสรุป แปลว่า ธรรมชาติที่มีสภาพของตนเอง คือ จริ่ง แท้ ไม่แปรผัน ไม่เป็นอย่างอื่น ที่ผู้อบรมบารมี(นับแสนกับ) มีพระพุทธเจ้า และพระอริยสาวกเท่านั้น^{๔๕} ที่มีปัญญาขั้นสูงสุดเข้าใจได้ ผู้ที่เข้าใจรู้คนแรกนั้นจึงชื่อว่า พุทโธ^{๔๖} และผู้รู้ความจริงอย่างนั้นตามพุทโธสอน (เรียกอีกอย่างว่า สตถุ) ชื่อว่า อนุพุทโธ (ผู้ตรัสรู้ตาม) หรือ อริยสาวโก^{๔๗} ผู้ฟังตามแล้วทำลายกิเลสกลายเป็นพระอริยะได้

อริยสัจมี ๔ ประการ^{๔๘} ได้แก่

๑. **ทุกข์** อริยสัจ ๑ ภาวะทั้งหลาย ขอนี้เป็นทุกข์ อริยสัจ คือ แม้ความเกิดก็เป็นทุกข์ แม้ความแก่ก็เป็นทุกข์ แม้ความเจ็บก็เป็นทุกข์ แม้ความตายก็เป็นทุกข์ ความประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความไม่ได้สิ่งที่ปรารถนาเป็นทุกข์ โดยย่ออุปาทานขันธ ๕ ก็เป็นทุกข์ พระเรรูกาเน จันทิมลเถระ กล่าวว่า การเกิดเป็นทุกข์ เพราะสถานที่ปฏิสนธิของมนุษย์ อยู่บนกระเพาะอาหารเก่า ภายใต้กระเพาะอาหารใหม่ มีขดลำไส้ล้อมรอบ เป็นที่จำกัดคับแคบยิ่งนัก อยู่ในระหว่างกระดูกสันหลังห่อหุ้มทั้ง ๒ ด้าน มีมิติร้าวกับโลกกันตึกนรก สกปรกร้าวกับคูในนรก อบอวลเต็มไปด้วยแก๊สที่มีกลิ่นเหม็นเป็นอย่างยิ่ง สรรพสัตว์ที่เกิดในครรภ์มารดาย่อมเป็นเหมือนหนอนที่เกิดในหลุมส้วม เขาย่อมทุกข์ทรมานอยู่อย่างนี้ตลอดประมาณ ๑๐ เดือน นี่อันเป็นความทุกข์พื้นฐานของการเกิด^{๔๙} การเกิดจึงเป็นการเริ่มต้นแห่งความทุกข์เท่านั้นเอง

^{๔๔} พระเรรูกาเน จันทิมลละ สังฆนายกมหาเถระ, “อริยสัจ ๔”, คำนำ.

^{๔๕} **อภิญาโวสานปารมิตต** สาวกของเราเป็นอันมากได้บรรลุบารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญา คือ บรรลุอรหัตตอันเป็นที่สุดแห่งอภิญาและอันเป็นบารมีมีแห่งอภิญา (ม.ม.อ. ๒๐/๕๘๔)

^{๔๖} พุทโธ ประกอบด้วย พุ ธาตุในความตรัสรู้ (อวโพธเน) + ต ปัจจัย บ่งบอกถึง ๓ กาล คือ อดีต ปัจจุบัน อนาคต (ฉาโทโย เตกาลิกา) วิเคราะห์ว่า

๑. พุชฌิตา สจจันตี พุทโธ แปลว่า อริยสัจ ๔ อันพระองค์ตรัสรู้แล้ว ชื่อว่า พุทธะ (ผู้ตรัสรู้ อริยสัจ ๔)

๒. อปริมิตกบิปปจิตตปารมิตตสมภูตยา ปญญา สพเพ สัตตาสัตตมเม อพุชฌิต พุชฌิต พุชฌิตสสตีติ พุทโธ ผู้ที่ได้ตรัสรู้แล้ว กำลังตรัสรู้ และจักตรัสรู้สังฆธรรมและอสังฆธรรมทั้งปวง ด้วยพระปัญญาที่อบรมสะสมบารมีมานับไม่ถ้วน ชื่อว่า พุทธะ (สุญตีเถระ, **อภิธานปทีปิกาสูจิ**, กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕. หน้า ๖๖๐)

^{๔๗} วิ.มหา. (บาลี) ๔/๓๒/๑๔.

^{๔๘} วิ.มหา. (ไทย) ๔/๑๔/๒๑.

^{๔๙} พระเรรูกาเน จันทิมลเถระ, “อริยสัจ ๔”, หน้า ๖๔.

๒. **ทุกข์สมุทยอริยสัจ** คือ ตัณหาอันทำให้เกิดอีกประกอบด้วยความเพติดเพลินและความกำหนด มีปกติให้เพติดเพลินในอารมณ์นั้น ๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา พระเรรูกาเน จันทิมลเถระ ได้เรียงลำดับความสำคัญแห่งตัณหาไว้ ๔ ระดับ คือ (๑) ความยินดีเพติดเพลิน ยึดติดซึ่งเข้าไปสำคัญมั่นหมายเอาเบญจขันธ์อันเป็นไปภายในว่าเป็นตัวเป็นตนนี้แหละเป็นตัวการรุนแรงเป็นอันดับที่ ๑ (๒) ความยินดีเพติดเพลิน ยึดติดที่เกี่ยวเนื่องด้วยอวัยวะแห่งเบญจขันธ์อันเป็นภายในตัวเราเป็นตัวการที่รุนแรงเป็นอันดับ ๒ (๓) ความยินดีเพติดเพลิน ยึดติดที่ผูกพันกับด้วยสามี ภรรยา ลูก และ ญาติเป็นตัวการที่รุนแรงเป็นอันดับ ๓ (๔) ความยินดีเพติดเพลิน ยึดติดในวัตถุภายนอกเป็นตัวการที่รุนแรงเป็นอันดับ ๔

ความรู้สึกที่ยึดติดเพติดเพลินทั้งหลายเหล่านี้ มีพลังรุนแรงยิ่งนัก เป็นตัวการใหญ่ที่ทำให้ความทุกข์แห่งเบญจขันธ์เกิดขึ้นต่อเนื่อง ไม่มีวันที่สิ้นสุด ดังที่ตรงกับพระพุทธวจนะที่ว่า อิทํ โข ปน ภิกขเว ทุกขสมุทยอริยสัจจํ ยายํ ตณฺหา โปเนพฺภวิกา นนฺทิราศสทฺตตา ตตฺร ตตฺราภินฺนํ ติ สยยถิํ ทํ กามตณฺหา ภวตณฺหา วิภวตณฺหา^{๕๐} แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้เป็นทุกข์สมุทย อริยสัจ คือ ตัณหาอันทำให้เกิดอีกประกอบด้วยความเพติดเพลินและความกำหนด มีปกติให้เพติดเพลินในอารมณ์นั้น ๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา^{๕๑} ดังนั้น ตัณหา ความยินดีพอใจ เพติดเพลิน ยึดติดในตัวเราเอง และวัตถุข้างนอกนี้แหละเป็นตัวการที่รุนแรง เพราะทำให้เกิดในภพแห่งทุกข์รำไป ไม่มีวันที่สิ้นสุด

๓. **ทุกข์นิโรธอริยสัจ** ภิกษุทั้งหลายข้อนี้เป็นทุกข์นิโรธอริยสัจ คือ ความดับตัณหาไม่เหลือด้วยวิราคะ ความสละ ความสละทิ้ง ความพ้น ความไม่อาลัยในตัณหา การจะดับทุกข์ ซึ่งเป็นผล แท้จริงแล้วถ้าจะดับทุกข์ก็ต้องไปดับที่ต้นเหตุ นั่นคือ ตัณหา ท่านอุปมาไว้อย่างน่าฟังว่า เมื่อต้นซึ่งจะผลิดอกออกผลในเบื้องหน้าถูกโคนทำลายลง ผลของต้นไม้นั้นอันจะมีออกมาในกาลต่อไป ย่อมพลอยถูกทำลายไปด้วย ไม่อาจปรากฏออกมาได้ ความตายของต้นไม้นั้นย่อมผูกพันเกี่ยวกับกรรมที่มันถูกโคนทำลายลงโดยไม่อาจแยกออกเป็นคนละส่วนได้ เช่นเดียวกับความดับแห่งทุกข์ในชั้น ๕ ทั้งหมดทั้งสิ้นอันเกิดจากตัณหา ย่อมเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการดับไปแห่งตัณหา นั่นเอง ความดับทุกข์เป็นสิ่งที่ผูกพันเกี่ยวเนื่องกันกับความดับไปแห่งตัณหา ไม่อาจแยกไปจากตัณหาถูกทำลายให้หมดสิ้นไปได้ ดังนั้น **ทุกข์นิโรธอริยสัจ มิใช่หมายถึงการดับไปแห่งตัณหาแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น หากยังรวมไปถึงความดับไปแห่งความทุกข์ทั้งปวงด้วย**^{๕๒} พระนิพนธ์พยานยากจะหาสิ่งใดมาเปรียบเทียบกับเห็นอย่างชัดเจนนอกจากแสดงให้เห็นในฐานะความดับสิ้นไปแห่งกองทุกข์^{๕๓}

^{๕๐} วิมฺหา.(บาลี) ๔/๑๔/๑๔.

^{๕๑} วิมฺหา.(ไทย) ๔/๑๔/๒๑.

^{๕๒} พระเรรูกาเน จันทิมลเถระ, “อริยสัจ ๔”, หน้า ๑๐๖.

^{๕๓} พระเรรูกาเน จันทิมลเถระ, “อริยสัจ ๔”, หน้า ๑๑๓.

๔. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้เป็นทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แหละ คือ (๑) สัมมาทิฐิ (๒) สัมมาสังกัปปะ (๓) สัมมาวาจา (๔) สัมมากัมมันตะ (๕) สัมมาอาชีวะ (๖) สัมมาวายามะ (๗) สัมมาสติ (๘) สัมมาสมาธิ พระเรรูกาเนเถระได้อธิบายแนวทางแห่งการดับทุกข์ด้วยอริยมรรคองค์ ๘ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ตามปกติองค์มรรค ๘ ในระดับโลกียะ ก็มีองค์มรรคอยู่แล้ว แต่ไม่ครบ หรือครบก็ไม่พร้อมเพรียงเป็นหนึ่งเดียวกัน คือ ตั้งหรือหย่อนไป แต่จะเป็นโลกุตตรมรรคได้นั้น ต้องเกิดพร้อมกัน เกี่ยวเนื่องเป็นหนึ่งเดียว จึงจะมีกำลังเพียงพอที่จะทำลายกิเลสได้^{๕๔} และในคัมภีร์อภิธรรมปิฎกยมกพระพุทธองค์ตรัสว่า มคฺคสมฺภวํ^{๕๕} คือ มรรคในระดับอริยมรรคต้องเป็นความสามัคคีแห่งองค์มรรค ๘ ที่สมดุล โลกุตตรมรรคจิต ๔ คือ โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค อรหัตตมรรค จึงจะเกิดขึ้น พุทธศาสนิกชนต้องจับหลักเรื่องกิจหรือหน้าที่ต่ออริยสัจนี้ให้ได้ว่า (๑) ทุกข์ เรามีหน้าที่ ปริญญา รู้ทัน ศึกษาให้เข้าใจว่ามันอยู่ที่ไหน มันเป็นอย่างไร จับตัวมันให้ชัด เพื่อให้พร้อมที่จะแก้ไข (๒) สมุทัย ตัวสาเหตุของทุกข์นั้น เราจึงมีหน้าที่ ปหานะ กำจัดแก้ไข (๓) นิโรธ เรามีหน้าที่ สัจฉิกิริยา บรรลุจุดหมายที่บาราศทุกข์เป็นสุขมากขึ้น ๆ (๔) มรรค ข้อนี้เท่านั้นที่เรามีหน้าที่ ภาวนา ปฏิบัติลงมือทำ^{๕๖}

ผู้ที่เข้าใจหรือเกิดวิชชาในกระบวนการแห่งอริยสัจ ๔ ตามพระพุทธเจ้าสอนอย่างกระจ่างแจ้ง บุคคลที่เข้าถึงรู้ตามบุคคลนั้นก็เรียกว่า พระอริยสาวก มีพระโสดาบันเป็นต้น ที่สุดคือความเป็นอรหันต์ เมื่อเป็นพระอรหันต์ ผู้ทำลายกองลื้อแห่งวัฏฏะแล้วชาติ คือการเกิดย่อมจบสิ้น พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงผู้รู้ กระบวนการสอน ผู้รู้ตาม ๓ ประการนี้มีแต่ศาสนาของพระองค์เท่านั้นแก่สุภทัฬะสาวกรูปสุดท้ายว่า

เอภูนตีส วยสา สุภทฺท
 ยํ ปพฺพชียํ กิฏฺฐลาณฺเอยี
 วสฺสานิ ปณฺณาสสมฺมาธิกาณิ
 ยโต อหํ ปพฺพชียโต สุภทฺท
 ฌายสุส ฌมฺมสส ปเทสวตฺติ
 อโธ พหิทฺธา สมโณปิ นตฺถิ ฯ

^{๕๔} พระเรรูกาเน จันทวิมลเถระ, “อริยสัจ ๔”, หน้า ๑๓๑.

^{๕๕} อภิ.ยมก. (บาลี) ๓๘/๑๖๘/๒๗๘.

^{๕๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ.ปยุตฺโต), “แก่นแท้แห่งพระพุทธศาสนาและอัตลักษณ์แห่งพระพุทธศาสนา”, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๔), หน้า ๒๔.

ทุติโยปิ สมโณ นตฺถิ ตติโยปิ สมโณ นตฺถิ จตุตฺถโยปิ สมโณ นตฺถิ สุณฺหา ปรปฺปวาทา สมณฺเห
อญฺเณหิ อิมํ จ สุภทฺทภิกขุ สมมา วิหเรยฺยํ อสุญฺโณ โลโก อรหฺนเตหิ อสฺสา^{๕๗} แปลว่า

สุภทฺทะ เราบวชณะอายุ ๒๙ ปี

แสวงหาว่าอะไร คือกุศลเราบวชมาได้ ๕๐ ปีกว่า

ยังไม่มีแม้สมณะที่ ๑ ภายนอกธรรมวินัยนี้

ผู้อาจแสดงธรรมเป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ได้

ไม่มีสมณะที่ ๒ ไม่มีสมณะที่ ๓ ไม่มีสมณะที่ ๔^{๕๘} ลัทธิอื่นว่างจากสมณะทั้งหลาย ผู้รู้ทั่วถึง
สุภทฺทะ ถ้าภิกษุเหล่านี้เป็นอยู่โดยชอบ โลกจะไม่พึงว่างจากพระอรหันต์ทั้งหลาย”^{๕๙}

ผู้ตรัสรู้ กระบวนการสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นสัจจानุโลมกถาอันประกอบด้วยทาน ศีล สวรรค์
เนกขัมมะและสัจจกถา ตลอดจนถึงการรู้แจ้งเกิดญาณในอริยสัจทำให้เกิดอริยบุคคล ๔ จำพวก
คำสอนของพระองค์แม้จะสอนแก่สรรพสัตว์เป็นระยะเวลา ๔๕ พรรษา รวมเป็นพระธรรมชั้นจก
พระพุทธองค์แล้วได้จำนวน ๘๒,๐๐๐ พระธรรมชั้น แต่ถ้าจะสรุปทุกบท ทุกประโยคแล้วจะทรงมี
พระประสงค์ให้เกิดญาณรู้ในอริยสัจ ๔ ผู้ที่เข้าถึงศาสนา คำสอนของพระองค์มีผลที่แตกต่างจาก
ศาสนาไหนในโลกนี้ไม่มี คือ ชาตคือการเกิดไม่มีอีกต่อไปดังมีพระบาลีว่า “ชินฺนา ชาตํ”^{๖๐} การที่
ชาติสิ้น เรียกว่า เข้าถึงพระนิพพาน พระนิพพานจึงเป็นสภาวะธรรมที่มีหน้าที่ดับหรือกำลาบการ
เกิดโดยเฉพาะ พระมหากัจจายนเถระจึงกล่าวว่า “อပ္ปฏิสฺสนฺธิภาวนิโรธลกฺขณา อนุปาทิสฺเสสา
นิพฺพานธาดุ แปลว่า อนุปาทิสฺสนิพพานธาดุ มีความดับภาวะไม่เกิดเป็นลักษณะ”^{๖๑} ทั้งกระบวนการ
และผล คือ นิพพาน การทำลายการเกิดในภพชาติอย่างถาวร เรียกอีกอย่างว่ามีรสชาติเดียว คือ
วิมุตติรส^{๖๒}

^{๕๗} ที.ม.หา. (บาลี) ๑๐/๒๑๔/๑๓๓.

^{๕๘} สมณะที่ ๑ สมณะที่ ๒ สมณะที่ ๓ และสมณะที่ ๔ ในที่นี้ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี
และพระอรหันต์ ตามลำดับ (ที.ม.อ. ๒๑๔/๑๙๖)

^{๕๙} ที.ม.หา. (ไทย) ๑๐/๒๑๔/๑๖๒.

^{๖๐} วิ.ม.หา. (บาลี) ๔/๒๓/๑๙.

^{๖๑} พระมหากัจจายนเถระ, เปฏฺโปกฺกเทศปกรณํ, มูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ แปล, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพล
โลกิยกุ, ๒๕๒๘), หน้า ๑๖.

^{๖๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร :
มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๓๒.

สรุปและข้อเสนอนะ

ก่อนที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นมีศาสนาและลัทธิจำนวนมากนับไม่ถ้วน แต่เมื่อสรุปคำสอนและแนวทางการปฏิบัติแล้วมี ๒ สาย คือ (๑) กามสุขัลลิกานุโยค เป็นหลักธรรมและข้อปฏิบัติที่ปรนเปรอด้วยโลกียสุข (๒) อตฺตกิลมัตถานุโยค เป็นศาสนาที่มีแนวทางการปฏิบัติตนให้ได้รับความทุกข์ยากเพื่อต้องการเอาความทุกข์ยากมาใช้หนี้ เพื่อปลดปล่อยเจ้าหนี้ในอดีตชาติ พระโพธิสัตว์เจ้าที่เคยปฏิบัติทางสุดโต่ง ๒ สายนั้นแล้ว ทรงหันมาดำเนินการคิดค้นของพระองค์เองต่อมา จนในที่สุดได้ตรัสรู้อริยสัจธรรม ต่อมาเมื่อนำไปแสดงแก่ผู้อื่นฟัง ทรงเรียกว่า มัชฌิมนธรรมหรือทางสายกลาง และทรงเรียกข้อปฏิบัติอันเป็นระบบทรงบัญญัติขึ้นว่า มัชฌิมาปฏิปทากระบวนการสอนทรงมีวิธีการให้พ้นทุกข์ทรงค้นพบสูตรแห่งการสอนอยู่ ๒ วิธีคือ (๑) อนุบุพพิกขา หรืออนุโลมสังจกขา คือ สอนจากง่ายไปหายาก ตามลำดับ โดยคำถึงถึงผู้ฟัง เพื่อกล่อมเกล่าผู้ฟังหรือยึดผู้เรียนเป็นจุดศูนย์กลาง เพื่อที่จะย้อมจิตก่อนด้วยทานกถา ศีลกถา สัคคกถา กามาพีนวกถา เนกขัมมกถา แต่สูตรแห่งการสอนนี้ไม่ใช่เป้าหมายที่พระองค์อุบัติมาเพื่อสอนสิ่งเหล่านี้ (๒) อริยสัจ ๔ หรือสังจกขา อันเป็นสามกถาสังค-เทศนา เป็นสูตรแห่งการสอนที่พระพุทธองค์ประสงค์จะสอนความจริงเท่านั้น ได้แก่ (๑) ทุกขอริยสัจ ความจริงที่พระอริยะเจ้ารู้ว่าเป็นทุกข์ คือ ชันธ์ ๕ สรรพสัตว์ที่เนื่องด้วยชันธ์ ๕ อยู่ในภพภูมิไหนก็ตามล้วนแล้วแต่เป็นทุกข์ทั้งสิ้น (๒) สมุทยอริยสัจ ความจริงที่พระอริยะเจ้ารู้ว่า ต้นหาความเพลิดเพลนในทุกข์คือชันธ์ ๕ นั้นแหละเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ (๓) ทุกขนิโรธอริยสัจ ความจริงที่พระอริยะเจ้าเข้าไปรู้ภาวะแห่งการดับทุกข์มีจริงเรียกว่า นิโรธหรือนิพพาน (๔) ทุกขนิโรธมรรคอริยสัจ ความจริงที่พระอริยะเจ้ารู้ว่าทางดับทุกข์มีอยู่ด้วยอริยมรรคองค์ ๘ แนวทางการสอนแบบอริยสัจ ๔ นี้เป็นอัตลักษณ์แห่งคำสอนของพระพุทธศาสนา

เมื่อเราโชคดีได้มาพบพระพุทธศาสนาแล้ว จงรีบศึกษาพระธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ธรรมที่จะต้องรีบศึกษาหมดแรกให้ละเอียดลึกซึ้งที่สุด คือ อริยสัจ ๔ เพราะพระองค์อุบัติขึ้นในโลกเพื่อสอนจตุรสังจจธรรมนี้ ๆ แม้จะปรากฏแก่จิตแห่งพระอริยะเจ้า แต่ปุถุชนอย่างเราก็ต้องรีบศึกษาค้นหาแนวทางเพื่อเข้าสู่อริยธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และอริยสาวกที่ทุกองค์ได้ผ่านกระบวนการนี้มาแล้ว โดยที่พระอริยสาวกทุกรูปล้วนได้ผ่านกระบวนการศึกษา เรียนรู้และปฏิบัติตามพระพุทธองค์ อย่างน้อยเราก็จักมีวิธีในการดำเนินชีวิตที่ถูกวิธีตามองค์มรรค ๘ มีสุขในการดำรงชีวิตในปัจจุบันชาตินี้ด้วย

บรรณานุกรม

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- _____. **ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.
- พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร). **วิมุตติรัตนมาลี**. กรุงเทพมหานคร : มิตรสยาม, ๒๕๓๙.
- พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **พระธรรมเทศนา ๖๑ กัณฑ์**. กรุงเทพมหานคร : หจก. สามลดา, ๒๕๕๙.
- พระพุทธรักขิตเถระ. **ชินาลังการ**. พระคันธसारากว้างค์แปลและอธิบาย. กรุงเทพมหานคร : ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๒.
- พระพุทธโฆสจารย์. **วิสุทธิมรรค**. สมเด็จพระพุฒาจารย์(อาจ อาสภมหาเถร)แปลและเรียบเรียง. พิมพ์ครั้งที่ ๖, Taiwan, R.O.C., ๒๕๔๘.
- _____. **วิสุทธิมคคปกรณ์ (ทุดิโย ภาโค)**. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเอน ปกาสีตา, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- พระมหากัจจายนเถระ. **เปฏโกปเทศปกรณ์**. มูลนิธิภูมิพลโลกิคุ แปล. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิพลโลกิคุ, ๒๕๕๘.
- _____. **เนตติปกรณ์**. พระคันธसारากว้างค์ แปลและอธิบาย. กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๐.
- พระโมคคัลลานเถระ. **อภิธานปทีปิกาและอภิธานปทีปิกาสุจิ**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- พระเรรูกาเน จันทวิมลละ สังฆนายกมหาเถระ. **อริยสัจ ๔**. ดร.สุนทร พลามินทร์ แปล. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จันทรเพ็ญ, ๒๕๕๔,
- พุทธทาส. **คริสต์ธรรม พุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา, ๒๕๓๖.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๐**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- _____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

สุภีร์ ทุมทอง. อริยสัจ ๔. กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, ๒๕๕๗.

สมงคลสามิเถโร. อภิธมมตถวิภาวินีฎีกา. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๒.

บูรณาการหลักการทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิต และพัฒนาสังคมสันติสุข สู่ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน : กรณีศึกษา การบริหารการพัฒนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกตามแนวกฎทันทสูตร

พระอธิการสงฆราช เจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร

พระโสภณวิมลกิจ พระครูสมุห์ศดานันท์ สุชาติ

พระมหาเสกคักดิ์ รตนปญโญ พระมหาสุรินทร์ สุขิโต

นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มจร วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

ผศ.ดร.ปิยวัฒน์ คงทรัพย์

อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มจร วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

ความนำ

ในห้วงวิกฤตจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา ๒๐๑๙ (COVID-๑๙) ช่วงปลายปี พ.ศ. ๒๕๖๒ ถึง พ.ศ. ๒๕๖๓ ซึ่งเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและรุนแรงจนแพร่กระจายไปในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ผู้คนเจ็บป่วยและล้มตายจำนวนมาก จนกลายเป็นความสูญเสียอย่างใหญ่หลวงอีกครั้งหนึ่งของมนุษยชาติ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมการเมืองและวิถีชีวิต โดยเฉพาะทุกประเทศทั่วโลก ต่างเผชิญกับความท้าทายใหม่ ๆ ที่สร้างผลกระทบอย่างใหญ่หลวงไปทั่วทุกพื้นที่ ประเทศไทยเราเองก็เช่นกัน และยังคงเผชิญกับแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของโลก ทั้งที่เป็นแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงระยะสั้นและระยะยาว ที่สามารถคาดการณ์ผลกระทบได้และที่ไม่สามารถคาดการณ์ผลที่จะเกิดขึ้นได้อย่างชัดเจน ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อประเทศไทยในมิติต่าง ๆ อย่างมีนัยสำคัญ ด้วยขนาดและลักษณะที่แตกต่างกันออกไป โดยบริบทและเงื่อนไขสภาพแวดล้อมภายในประเทศจะเป็นตัวแปรหลักที่บ่งชี้ว่าบริบทการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่เกิดขึ้นจะสร้างโอกาสหรือเป็นความเสี่ยงต่อการพัฒนาประเทศ รวมถึงมีอิทธิพลต่อการกำหนดทิศทางของไทยในอนาคตด้วยอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้

อย่างไรก็ตามแม้ว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะมีอิทธิพลต่อประเทศก็ตาม แต่หากวิเคราะห์การบริหารการพัฒนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ตามแนวกฎทันทสูตร ก็จะพบทางออกและทราบถึงแนวทางสู่การปฏิบัติให้มีความสอดคล้องและบูรณาการกัน เพื่อนำพาประเทศให้สามารถบรรลุวิสัยทัศน์ ตามยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๘๐) ที่ถือว่าเป็นยุทธศาสตร์ชาติฉบับแรกของประเทศไทยตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ซึ่งจะต้องนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้ประเทศไทย

บรรลุนิยัติน “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”^๑ โดยมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๓ (พ.ศ. ๒๕๖๖ – ๒๕๗๐) ที่มีสถานะเป็นแผนระดับที่ ๒ ซึ่งเป็นกลไกที่สำคัญในการแปลงยุทธศาสตร์ชาติไปสู่การปฏิบัติ และใช้เป็นกรอบสำหรับการจัดทำแผนระดับที่ ๓ เพื่อให้การดำเนินงานของภาคีการพัฒนาที่เกี่ยวข้องสามารถสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายตามยุทธศาสตร์ชาติ ตามกรอบระยะเวลาที่คาดหวังไว้ได้โตมแผน ภายในช่วงเวลาดังกล่าว เพื่อความสุขของคนไทยทุกคนได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี มีเป้าหมายการพัฒนาประเทศ คือ “ประเทศชาติมั่นคง ประชาชนมีความสุข เศรษฐกิจพัฒนาอย่างต่อเนื่อง สังคมเป็นธรรม ฐานทรัพยากรธรรมชาติยั่งยืน”^๒ เพื่อยกระดับศักยภาพของประเทศในหลากหลายมิติ นำไปสู่การพัฒนาคนในทุกมิติและในทุกช่วงวัย ให้เป็นคนดี เก่ง มีวินัย และมีคุณภาพ สร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม สร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวมและมีศักยภาพในการคิดวิเคราะห์ สามารถ “รู้ รับ ปรับใช้” เทคโนโลยีใหม่ได้อย่างต่อเนื่อง สามารถเข้าถึงบริการพื้นฐาน ระบบสวัสดิการและกระบวนการยุติธรรมได้อย่างเท่าเทียมกัน โดยมีภาครัฐที่เป็นภาครัฐของประชาชนและประโยชน์ส่วนรวมอย่างแท้จริงอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม โดยไม่มีใครถูกทิ้งไว้ข้างหลัง”

กรณีศึกษาการบริหารการพัฒนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ตามแนวกฎทนต์สูตร มีสาระสำคัญที่ควรศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อนำไปบูรณาการหรือประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตและพัฒนาสังคมสันติสุข สู่ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน ตามลำดับดังต่อไปนี้

แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการพัฒนาตามแนวกฎทนต์สูตร

๑. การบริหารการพัฒนา ว่าด้วยศาสตร์และกิจกรรมการพัฒนาประเทศ

การบริหารการพัฒนา มีจุดเริ่มต้นจากการที่สหรัฐอเมริกาได้เข้าไปมีบทบาทในการช่วยเหลือประเทศในยุโรปให้ฟื้นตัวภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง โดยยกระดับภาวะทางด้านเศรษฐกิจให้ดีขึ้น

^๑ สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ.ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. ๒๕๖๑ - ๒๕๘๐) ฉบับประกาศราชกิจจานุเบกษา,๒๕๖๑,ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๕ ตอนที่ ๘๒ก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๖๑),ค่านำ.

^๒ สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ,สรุปสาระสำคัญแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๘๐),พิมพ์ครั้งที่ ๒,(กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๖๒), บทนำ.

^๓ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ,แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสาม พ.ศ. ๒๕๖๖- ๒๕๗๐,(กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๖๕), ปฐมบท.

ภายใต้แผนมาร์แชลล์^๔ ต่อมาได้ถูกจัดเป็นวิชาว่าด้วยแนวคิดและวิธีการในการพัฒนาประเทศ ที่นำเสนอวิธีการว่าด้วยการพัฒนาประเทศ เพื่อที่จะนำไปสู่ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการสร้างความทันสมัย ที่มาจากรากฐานความรู้ของการบริหารการพัฒนา (Development Administration : DA.) มีวิวัฒนาการความเป็นมาจากวิชาการบริหารรัฐกิจเปรียบเทียบ(Comparative Public Administration : CPA.) โดยนักวิชาการกลุ่มการบริหารเปรียบเทียบ (CAG.)^๕ ได้ถูกพัฒนามาตามลำดับ ทั้งจากแง่มุมของสาขาวิชาหรือกิจกรรมและกระบวนการ^๖ กล่าวคือ “การบริหารการพัฒนาในแง่ขององค์ความรู้ที่เป็นศาสตร์สาขาหนึ่งของวิชารัฐประศาสนศาสตร์ ได้แก่ วิชาการบริหารการพัฒนา (Development Administration : D A.” และ การบริหารการพัฒนา ในแง่ของกิจกรรม ซึ่งหมายถึงกิจกรรมหรือกระบวนการการบริหารการพัฒนา ที่เป็นระบบบริหาร โดยมีการกำหนดจุดมุ่งหมาย และมีการลงมือปฏิบัติ เพื่อขับเคลื่อนการดำเนินงานตามนโยบาย แผนงาน และโครงการต่าง ๆ ที่กำหนดขึ้นโดยรัฐบาล ทั้งที่เป็นด้านเศรษฐกิจ สังคมและด้านการบริหาร ที่มีการจัดเตรียม เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือปฏิรูประบบแวดล้อม นิเวศวิทยา โครงสร้าง กระบวนการ รวมถึงเทคโนโลยีและพฤติกรรมการบริหารที่เป็นการพัฒนาการบริหาร (Development of Administration : D of A.) ซึ่งหมายถึง การเพิ่มสมรรถนะทางการบริหาร โดยการปรับปรุงโครงสร้างหน้าที่ ระบบ และสภาพแวดล้อมให้สอดคล้องต่อการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล รวมทั้งการบริหารเพื่อการพัฒนา (Administration of Development : A of D.) ได้แก่ ทักษะ ความสามารถในการแปลงนโยบาย แผน แผนงานและโครงการพัฒนาเฉพาะด้านมาสู่การปฏิบัติในอันที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและการบริหารต่อไป ซึ่งเป็นความสามารถในการลงมือปฏิบัติ ตามนโยบาย แผน แผนงาน โครงการ หรือกิจกรรมพัฒนาจริง ๆ เพื่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ตามที่ได้วางแผนไว้ล่วงหน้า ซึ่งเน้นความเจริญเติบโตทางการบริหาร โดยมีการบริหารเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การเปลี่ยนแปลงสำเร็จตามเป้าหมาย^๗

^๔ เสน่ห์ จัญโต, แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการพัฒนา.ในการบริหารรัฐกิจเปรียบเทียบและการบริหารการพัฒนา, หน่วยที่ ๘-๑๕, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๑), หน้า ๓๐๔.

^๕ ดุราละเอียดใน กวี รักษณ, การบริหารการพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๙), หน้า ๑.

^๖ ดุราละเอียดใน ดิน ปรัชญพฤทธิ, การบริหารการพัฒนา: ความนำ.ในการบริหารการพัฒนา ความหมายเนื้อหา แนวทางและปัญหา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑-๒.

^๗ ปิยวัฒน์ คงทรัพย์ และคณะ, การบริหารการพัฒนาในพระไตรปิฎก, (สุรินทร์: หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (รป.ม.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, ๒๕๖๔), หน้า ๑๓.

การบริหารการพัฒนา จึงเป็นระบบบริหารที่มีเป้าหมายแน่นอนซึ่งก่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและการบริหาร โดยจะต้องมีการปรับปรุงกลไกในการบริหารงานของระบบราชการ ให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้น ทั้งนี้การบริหารการพัฒนาที่มีลักษณะที่สำคัญ ๓ ประการ คือ เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประเทศอ่อนไหวปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์และสภาวะแวดล้อมได้ง่ายและ ต้องการความคิดสร้างสรรค์ใหม่ ๆ^{๑๔} การบริหารพัฒนามีองค์ประกอบหลัก ๆ อยู่ ๒ ประการ^{๑๕} ดังนี้

๑. องค์ประกอบหลักการบริหารการพัฒนา (Development of Administration : D of A.) หมายถึง การจัดเตรียม เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือปฏิรูปการบริหารรวมถึงจัดโครงสร้าง กระบวนการ เทคโนโลยีและพฤติกรรมการบริหาร ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกกระบวนการบริหาร มุ่งที่จะเพิ่มสมรรถนะการบริหารให้สามารถสนองตอบภารกิจการบริหารเพื่อการพัฒนา โดยส่วนรวมตามความต้องการของประชาชน

๒. องค์ประกอบหลักการบริหารเพื่อการพัฒนา (Administration of Development : A of D.) หมายถึง การนำเอาสมรรถนะ หรือ ความสามารถที่มีอยู่ในระบบบริหารมาลงมือปฏิบัติตามนโยบาย แผน แผนงาน โครงการหรือกิจกรรมพัฒนาจริง ๆ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามที่วางแผนไว้ล่วงหน้า ทั้งที่เป็นการบริหารโครงการพัฒนา การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาสังคม การพัฒนาทางการเมือง การพัฒนาเมือง การพัฒนาชนบท การพัฒนารัฐวิสาหกิจ การพัฒนาความช่วยเหลือจากต่างประเทศ

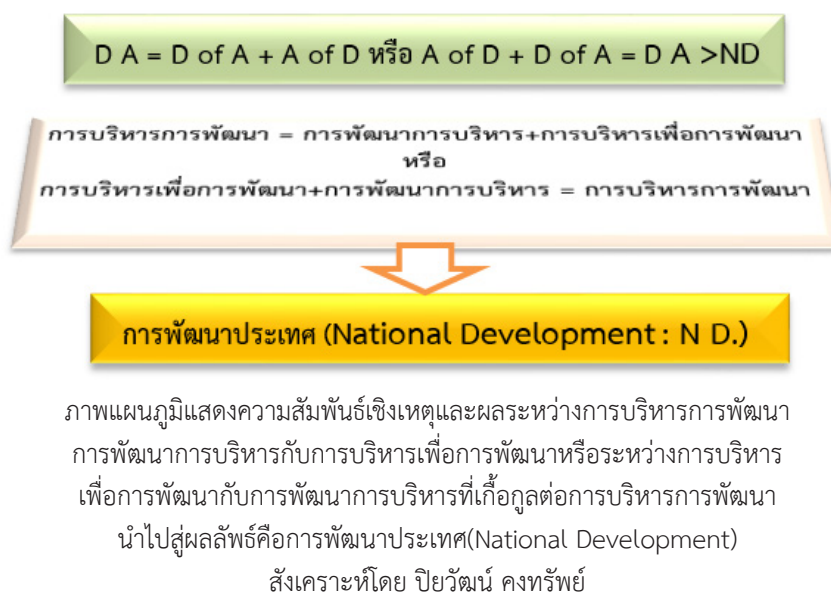
จึงกล่าวได้ว่า การบริหารเพื่อการพัฒนาและการพัฒนาการบริหารมีความแตกต่างกัน โดยที่การบริหารประเทศให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับประเทศที่พัฒนาแล้วนั้น สิ่งที่สำคัญ คือ การมีนโยบาย และโครงการพัฒนาต่าง ๆ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง การมีนโยบายและโครงการพัฒนา ขึ้นมานั้นรัฐบาลหรือฝ่ายบริหารจะต้องมีการจัดองค์การขึ้นมา เพื่อที่จะให้การดำเนินงานบรรลุผลสำเร็จ ตามเป้าหมาย ในการพัฒนาการจัดองค์การขึ้นเพื่อทำหน้าที่ดังกล่าวนี้ จึงเป็นเรื่องของการบริหาร เพื่อการพัฒนา (Administration of Development : A of D) และเมื่อองค์การได้รับการจัดตั้งขึ้นมา แล้ว เรื่องที่สำคัญก็คือความสามารถในการบริหารงานให้สำเร็จตามเป้าหมาย ซึ่งเกี่ยวพันกับปัจจัย ทางด้านคน เงิน วัสดุและการจัดการ หรืออื่น ๆ ซึ่งถือเป็นเรื่องของการพัฒนาการบริหาร (Development of Administration: D of A)

^{๑๔} เสน่ห์ จัญโต,แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการพัฒนา.ในการบริหารรัฐกิจเปรียบเทียบและการบริหาร การพัฒนา หน่วยที่ ๘-๑๕,หน้า ๓๐๔.

^{๑๕} ตูรยละเอียดใน ดิน ปรัชญพฤทธิ,การบริหารการพัฒนา ความหมาย เนื้อหา แนวทางและปัญหา, หน้า ๒๒-๒๔.

ทั้งนี้ องค์ประกอบดังกล่าว แม้จะแตกต่างกันในแง่ความหมายก็ตาม แต่ก็เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ล้วนส่งผลต่อการบริหารการพัฒนา (Development Administration : D A.) ซึ่งเป็นตัวแปรตามหรือผล โดยมีการพัฒนาการบริหาร (Development of Administration : D of A) เป็นตัวแปรต้นหรือสาเหตุที่ส่งผลต่อการบริหารเพื่อการพัฒนา นำไปสู่ผลลัพธ์ สู่จุดหมายปลายทางการบริหารโดยภาพรวม คือ การพัฒนาประเทศ (National Development : N D)

จึงสรุปได้ว่า การบริหารการพัฒนา จึงย่อหมายถึง กิจกรรมการบริหารของงานพัฒนา ที่มีการนำเอาโครงการพัฒนาด้านต่าง ๆ ไปดำเนินการให้บรรลุผลสำเร็จ รวมทั้งการการพัฒนาการบริหารหรือการทำให้การบริหารมีขีดความสามารถที่ก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพิ่มขึ้นที่ส่งผลต่อการบริหารเพื่อการพัฒนา นำไปสู่ผลลัพธ์คือการพัฒนาประเทศ (National Development) ในที่สุด และอาจเขียนเป็นแผนภูมิเชิงรูปสมการ^{๑๐} ได้ดังนี้

๒. การบริหารการพัฒนาตามแนวกฎทันทสูตร

ก่อนที่วิเคราะห์และสังเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการพัฒนาตามแนวกฎทันทสูตร ในเบื้องต้นนำเสนอข้อมูลพื้นฐานของกฎทันทสูตร ซึ่งได้แก่ ที่มาของเรื่อง (พระสูตร) รูปแบบของพระสูตร สาระใจความสำคัญ หลักการที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการบริหารการพัฒนา นำไปสู่การพัฒนาการบริหารและการบริหารเพื่อการพัฒนา ที่สามารถบูรณาการนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตและพัฒนาสังคมสันติสุข สู่ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน ตามลำดับดังต่อไปนี้

^{๑๐} ปิยวัฒน์ คงทรัพย์ และคณะ, การบริหารการพัฒนาในพระไตรปิฎก, หน้า ๓๐.

๑) ที่มาของเรื่อง(พระสูตร)

เรื่องนี้เป็นเรื่องราวที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วตั้งแต่สมัยอดีตกาล เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้า (พระผู้มีพระภาค) เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์บุโรหิตโพธิสัตว์ ปฏิบัติหน้าที่ให้การปรึกษาข้อราชการต่อพระเจ้ามหาวชิตราช ในการบริหารราชการแผ่นดิน การพัฒนาปกครองบ้านเมือง เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรมความเชื่อ ที่จะเอื้ออำนวยประโยชน์สุขทั้งแก่ผู้ปกครองเองและยังความผาสุกให้เกิดขึ้นแก่อาณาประชาราษฎร์ผู้ใต้ปกครอง ผ่านการนำเสนอเรื่องราวเป็นพระสูตร^{๑๑} ในคราวที่พระผู้มีพระภาคตรัสแก่ภูกทนต์พราหมณ์ขณะประทับอยู่ในพระราชอุทยานอัมพลัญญิกา ใกล้หมู่บ้านพราหมณ์(พราหมณคาม ขานมัตตคาม) ชื่อขานมัต แคว้นมคธ แห่งกรุงราชคฤห์ (รัฐพิหาร ในปัจจุบัน) ซึ่งพระเจ้าพิมพิสาร พระราชทานหมู่บ้านนี้ให้เป็นหมู่บ้านประเภทพรหมไทย(เป็นหมู่บ้านที่มีการบริหารจัดการตนเองแบบเขตปกครองพิเศษ)ให้ภูกทนต์พราหมณ์ปกครอง ขณะที่พระผู้มีพระภาคเสด็จแวะไปประทับ ณ ที่นั้น ประจวบกับเวลานั้นฝ่ายภูกทนต์พราหมณ์ ก็กำลังพักกลางวัน อยู่ชั้นบนปราสาท^{๑๒} หลังจากเสร็จภารกิจเตรียมการจัดทำพิธีบูชามหาโยคครั้งยิ่งใหญ่ (อย่างสมบูรณ์ แบบครบถ้วน ยัญสมบัติ ๓ ประการ ที่มีองค์ประกอบ ๑๖ ประการ) โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อความผาสุกสวัสดีแก่พระองค์เองและอาณาประชาราษฎร์ ในหมู่บ้านที่ตนปกครองดูแล ซึ่งได้มีการเตรียมพิธีการ และนำสัตว์มีชีวิตจำนวน ๓,๕๐๐ ตัว อย่างละ ๗๐๐ ตัว ได้แก่ วัวเพศผู้ ๗๐๐ ตัว ลูกวัวเพศผู้ ๗๐๐ ตัว ลูกวัวเพศเมีย ๗๐๐ ตัว แพะ ๗๐๐ ตัว และแกะ ๗๐๐ ตัว ไปผูกไว้ที่หลักสังหารพร้อมแล้วเพื่อที่จะฆ่าบูชาโยค โดยทั้งที่ตนไม่ทราบวิธีการและขั้นตอนการประกอบพิธีนี้ว่าต้องทำอะไรบ้าง

ขณะเดียวกันนั้น บรรดาพราหมณ์และคฤหบดีชาวบ้านแห่งหมู่บ้านขานมัต เมื่อได้ทราบว่า พระพุทธองค์เสด็จพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ๕๐๐ รูปผ่านมาประทับที่สวนอัมพลัญญิกา ต่างก็พากันเดินไปเป็นหมู่เป็นกลุ่ม มุ่งหน้าสู่สวนที่ประทับนั้น มีจุดมุ่งหมายเพื่อจะได้เข้าเฝ้าและฟังพระธรรมเทศนา เนื่องจากเคยได้ยินกิตติศัพท์ของพระองค์ที่เล่าลือกันไปทั่วว่า ทรงตรัสรู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่มีคุณลักษณะเพียบพร้อมด้วยรูปสมบัติและคุณสมบัติ อันดีงามทุกประการ เมื่อภูกทนต์พราหมณ์เห็นพราหมณ์และคหบดีกำลังเดินกันไปเป็นกลุ่ม ๆ จึงถามและได้ฟังจากที่ปรึกษาแล้วว่า ชาวบ้านที่เกาะกลุ่มเดินกันเป็นทิวแถวไปยังสวนอัมพลัญญิกาเพื่อไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ เมื่อทราบเช่นนั้น ภูกทนต์พราหมณ์จึงแจ้งความประสงค์ขอไปด้วย

^{๑๑} ดูรายละเอียดเพิ่ม ใน ภูฏันทนสูตร จากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐, เล่มที่ ๙ (ทีฆนิกาย สิลขันธวรรค) ข้อ ๓๒๓-๓๔๕ หน้า ๑๒๕-๑๕๐ = ที. ส. (ไทย) ๙/๓๒๓-๓๔๕/๑๒๕-๑๕๐.

^{๑๒} บ้านที่มีลักษณะสูง ๒ ชั้น ๓ ชั้น,สรเสถ วรคามวิชัย, ใน เล่ม ๔ พระสูตร-ทีฆนิกาย, พระไตรปิฎกสำหรับเยาวชน, เล่ม ๔, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช,๒๕๓๖), หน้า ๑๘.

ขณะนั้นเอง ก็มีพราหมณ์หลายร้อยคนที่ได้เดินทางมาพักรับอำมริสถานในพิธิบูชามหายัญ เมื่อทราบวาทกฏทนต์พราหมณ์จะออกไปเฝ้าพระพุทธรองค์ ก็พากันไปกล่าวทักท้วง ห้ามว่าเป็นการไม่สมควรเพราะเห็นว่าเป็นการลดเกียรติฐานะและศักดิ์ศรีของพราหมณ์ผู้ใหญ่ระดับที่ว่าพระเจ้าพิมพิสารก็ยังเคารพกราบไหว้และบรรดาพราหมณ์ทั้งหลายก็ยังยกย่องนับถืออีกด้วย ควรให้พระสมณโคดมเป็นฝ่ายเข้ามาหาจะดีกว่า การทักท้วงของพราหมณ์เหล่านั้นไม่เป็นผล เพราะกฏทนต์พราหมณ์เองก็เป็นคนหนึ่งที่ได้ยินกิตติศัพท์ คำเล่าลือที่ยกย่องสรรเสริญพระพุทธรองค์ซึ่งล้วนแต่เป็นเรื่องดีงาม ทำให้กระหายอยากจะได้เข้าเฝ้ามานานแล้วเช่นกัน ค่ายกย่องตอนหนึ่งของเขากล่าวว่า พระพุทธรองค์ทรงเป็นยอดของเจ้าลัทธิ พวกสมณพราหมณ์ทั้งหลายรุ่งเรืองด้วยเกียรติยศต่าง ๆ แต่ก็ไม่เหมือนพระองค์ที่ทรงรุ่งเรืองด้วยวิชาและจรณะอันประเสริฐยิ่ง เมื่อเสด็จมาถึงที่นี่ พระองค์ก็คือแขกที่เราจะต้องออกไปต้อนรับโดยมิต้องรอให้เสด็จมาหา

ฝ่ายกฏทนต์พราหมณ์ ซึ่งนอกจากไม่เชื่อคำทัดทานแล้ว แถมยังเชิญชวนพราหมณ์เหล่านั้นให้ออกเดินทางไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคพร้อมกันด้วย โดยได้ยกเอาพุทธคุณขึ้นมาพรรณนาถึงกิตติศัพท์อันงามของพระองค์ซึ่งขจรไปแล้วอย่างนี้ว่า “พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ได้ด้วยพระองค์เองโดยชอบเพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก ทรงเป็นสารีริกคนทีที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค ก็การได้พบเห็นพระอรหันต์ทั้งหลาย เห็นปานนั้นย่อมเป็นการดีแล ดังนี้” จนบรรดาพราหมณ์ที่คัดค้านเหล่านั้นคล้อยตามเกิดความเลื่อมใสศรัทธา ต่างก็พากันออกจากบ้านเดินไปเป็นหมู่เป็นกลุ่มไปยังสวนอัมพลวัฏฐิกา เพื่อไปเข้าเฝ้าพร้อมด้วยคฤหบดีชาวบ้านชาวมัตถเหล่านั้น (ถึงขนาดกล่าวว่า ถ้าพุทธคุณเห็นปานนี้แล้ว หากแม้ว่าพระองค์ประทับอยู่ห่างไกลจากเราถึง ๑๐๐ โยชน์ ก็สมควรที่เราไปเข้าเฝ้าโดยเร็ว แม้ต้องขนเสปียงหรือสัมภาระไปด้วยก็ควร) ซึ่งผลในการเข้าเฝ้าวันนั้น กฏทนต์พราหมณ์ได้กราบทูลเรือ ที่ตนได้ทราบมาว่า พระพุทธรองค์ทรงรู้ยัญสมบัติ ๓ ประการ ซึ่งมีองค์ประกอบ ๑๖ ประการ ที่ตัวเขาไม่รู้ ทั้ง ๆ ที่ได้เตรียมการครบถ้วนและพร้อมที่จะทำพิธิบูชามหายัญอยู่แล้ว โดยทูลขอให้ทรงแสดงว่ามีอะไรบ้าง พระผู้มีพระภาคทรงเล่าเรื่องอดีตชาติของพระองค์เมื่อคราวเป็นพราหมณ์บุโรหิตโพธิสัตว์เป็นคำตอบ

๒) รูปแบบของพระสูตร

พระสูตรนี้เป็นแบบการสนทนากลม – ตอบอีกแบบหนึ่ง คือ กฏทนต์พราหมณ์ เข้าไปเฝ้าเพื่อทูลขอคำอธิบายเกี่ยวกับการประกอบพิธิบูชามหายัญ ซึ่งพระผู้มีพระภาคทรงอธิบาย โดยยกอดีตมหาราชพระองค์หนึ่งพระนามว่าพระเจ้ามหาวิชิตราช ที่เคยทำพิธิบูชามหายัญได้ผลดีมาแล้ว นำมาตรัสเล่าให้ฟัง แล้วกฏทนต์พราหมณ์ก็ทูลถามเพื่อขอความรู้ต่อไป โดยมีได้โต้แย้งใด ๆ พระผู้มีพระภาคก็ทรงอธิบายจนผู้ถามเกิดความกระจ่างและพอใจ

๓) ใจความสำคัญของพระสูตร

พระผู้มีพระภาคทรงอธิบายพิธีบูชามหาชัยสมบัตติ ๓ ประการที่มีองค์ประกอบ ๑๖ ประการ โดยยกเอาพิธีบูชามหาชัยของพระเจ้ามหาวิจิตรราช แต่อดีตกาล มาตรัสเล่าประกอบ ดังนี้

พระเจ้ามหาวิจิตรราช นั้น พระองค์ทรงมีพระราชทรัพย์มหาศาล ทรงมีพืชพันธุ์ธัญญาหาร เต็มท้องพระคลัง แม้การศึกษาสงครามก็ทรงได้รับชัยชนะ ได้ครองดินแดนกว้างใหญ่ไพศาล วันหนึ่ง พระองค์ทรงประสงค์จะทำพิธีบูชามหาชัย เพื่อความสุขสวัสดิ์แก่พระองค์เองและอาณาประชาราษฎร์ จึงทรงปรึกษากับพราหมณ์บุโรหิตโพธิสัตว์ ว่าจะทำอย่างไร

พราหมณ์บุโรหิต จึงกราบทูลแนะนำให้ทรงทราบในเบื้องต้นว่า สถานการณ์บ้านเมืองของพระองค์ ยังคงมีเสี้ยนหนาม โจรยังชุกชุม มีการเบียดเบียนเพราะเป็นผลจากการทำสงครามแผ่ขยายอาณาจักร เศรษฐกิจจึงตกต่ำและมีโจรมากมายปล้นบ้าน ปล้นนิคม ปล้นเมืองหลวง ดักจี้ในทางเปลี่ยว เพราะความยากจนบีบคั้น ความเดือดร้อนทุกข์ยากของอาณาประชาราษฎร์จึงเกิดขึ้นถือว่าบ้านเมืองยังคงมีเสี้ยนหนาม แม้พระองค์จะทรงโปรดให้ฟื้นฟูพิธีกรรมด้วยพิธีบูชามหาชัยขึ้นก็จะได้ชื่อว่าทรงกระทำสิ่งที่สมควรไม่ (ขณะที่อาณาประชาราษฎร์ เดือดร้อน ทุกข์ ยากลำบากอยู่ การประกอบพิธีการใด ๆ ย่อมเป็นการมิสมควร) พระองค์ควรปราบโจรผู้ร้าย เพื่อให้บ้านเมืองสงบเรียบร้อยก่อนแล้วค่อยประกอบพิธีบูชามหาชัย นี้ แม้พระองค์ทรงมีพระราชดำริว่า เราจักปราบปรามเสี้ยนหนามคือโจร ด้วยการประหาร จองจำ ปรับไหม ตำหนิโทษ หรือเนรเทศ อย่างนี้ ก็ใช่จะเป็นการกำจัดเสี้ยนหนามคือโจร ที่ถูกต้อง เพราะว่าโจรที่เหลือจากที่กำจัดไปแล้วจักมาเบียดเบียน สร้างความเดือดร้อนให้แก่บ้านเมืองของพระองค์ในภายหลังได้ แต่การกำจัดเสี้ยนหนามคือโจรที่ถูกต้อง ต้องอาศัยวิธีการขั้นตอนเป็นลำดับขั้น ดังต่อไปนี้

ขั้นที่ ๑ แนะนำให้ทรงปราบโจรผู้ร้ายแบบถอนรากถอนโคน เพื่อมิให้กลับมาเป็นเสี้ยนหนามเบียดเบียนอาณาประชาราษฎร์ต่อไปอีก โดยวิธีการแก้ปัญหาความยากจนและปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ ซึ่งถือว่าเป็นต้นเหตุของปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชุม กลายเป็นเสี้ยนหนามของแผ่นดิน

วิธีแก้ปัญหาในเบื้องต้น ทรงพิจารณาโดยมุ่งและพุ่งเป้าไปที่ประชาราษฎร์ ๓ กลุ่ม ซึ่งเป็นชนกลุ่มใหญ่ที่สุดในแผ่นดิน ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรรายย่อย กลุ่มพ่อค้าวานิชรายย่อย กลุ่มข้าราชการชั้นผู้น้อย โดย

๑) ให้พระราชทานพันธุ์พืชและอาหาร (พันธุ์ข้าวปลูก พันธุ์พืชผักและข้าวกิน รวมทั้งพันธุ์สัตว์ แก่เกษตรกรผู้ซมักหมั่นในการทำเกษตรและการเลี้ยงปศุสัตว์

๒) ให้พระราชทานต้นทุนแก่ราษฎรผู้ขยันในการค้าขายประกอบพาณิชยกรรม

๓) ให้พระราชทานอาหารและเงินเดือน ปูนบำเหน็จแก่ข้าราชการผู้ขยันขันแข็งในหน้าที่ราชการ ซึ่งพระเจ้ามหาวิจิตรราชทรงปฏิบัติตามคำแนะนำนี้โดยเคร่งครัด ก็ปรากฏว่าได้ผลดีเป็นอย่างยิ่ง คือ พระราชทรัพย์เพิ่มพูนมากขึ้น ๆ อาณาประชาราษฎร์อยู่เย็นเป็นสุข มีความสุขกับครอบครัว^{๑๓} ร่าเริงเบิกบาน ยิ้มแย้มแจ่มใส ชื่นชมยินดีต่อกัน บ้านเมืองก็สงบสุข ไม่มีโจรผู้ร้าย ไม่มีการเบียดเบียน บ้านเรือนปิดประตูโดยไม่ต้องลงกลอน มีการดำรงชีวิตด้วยความผาสุกกันทั่วหน้า

ขั้นที่ ๒ ขอพระองค์โปรดเชิญบุคคลในพระราชอาณาเขต ๔ กลุ่ม คือ (๑) รับสั่งให้เชิญเจ้าผู้ครองเมืองที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขตของพระองค์(เจ้าเมือง) (๒) เชิญอำมาตย์ราชบริพารที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขตของพระองค์(อำมาตย์/ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่) (๓) เชิญพราหมณ์มหาศาลที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขตของพระองค์(พราหมณ์ผู้ครองเมืองเล็กเมืองน้อย) และ (๔) เชิญคหบดีผู้มั่งคั่ง(เศรษฐี)ที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขตของพระองค์มาปรึกษาว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เราปรารถนาจะบูชามหาโยถ ขอพวกท่านผู้เจริญจงร่วมมือกับเราเพื่ออำนวยประโยชน์สุขแก่เราและอาณาประชาราษฎร์ตลอดกาลนาน เพื่อขอให้บุคคลเหล่านั้นรับทราบการประกอบพระราชพิธีบูชามหาโยถและขอความเห็นชอบด้วย (ซึ่งปรากฏว่าบุคคลเหล่านั้นได้ตอบรับรองด้วยดี คำรับรองนี้เรียกว่า อนุมติ ๔ (จากบุคคล ๔ พวก) ถือเป็นองค์ประกอบ ๔ ประการ ในองค์ประกอบทั้งหมด ๑๖ ประการ)

ขั้นที่ ๓ ต้องตรวจสอบคุณสมบัติ ๘ ประการของเจ้าของพิธีบูชามหาโยถ คือ พระเจ้ามหาวิจิตรราช และคุณสมบัติ ๔ ประการ ของผู้ทำพิธี คือพราหมณ์ปุโรหิตเอง ปรากฏว่าทั้งพระเจ้ามหาวิจิตรราชและพราหมณ์ปุโรหิตมีคุณสมบัติครบถ้วนตามตำรา จึงเป็นอันได้องค์ประกอบของมหาโยถครบทั้ง ๑๖ ประการ [อนุมติ ๔, คุณสมบัติของพระเจ้ามหาวิจิตรราช ๘ และคุณสมบัติของปุโรหิต ๔] พราหมณ์ปุโรหิตกราบทูลอธิบายเหตุผลให้ทรงสบายพระทัยว่า ผู้เป็นเจ้าของพิธีบูชามหาโยถที่มีองค์ประกอบ ๑๖ ประการอย่างนี้ จะไม่มีใครครหานินทาได้ภายหลัง

ขั้นที่ ๔ ให้ทรงวางพระทัยในขณะที่ประกอบพิธีการบูชามหาโยถ ๓ ประการ คือต้องไม่ทรงเดือดร้อนพระทัยว่า (๑) กองโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ของเรา จักสิ้นเปลืองไป (๒) กองโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ของเรา กำลังสิ้นเปลืองไป (๓) กองโภคสมบัติอันยิ่งใหญ่ของเรา ได้สิ้นเปลืองไปแล้ว

^{๑๓} มีความสุขกับครอบครัว= ยังบุตรให้พ่อน้อยบนอก, ใน ฎีกาตันตสูตร จากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐, เล่มที่ ๙ (ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค) ข้อ ๓๓๘ หน้า ๑๓๒ = ที. ส. (ไทย) ๙/๓๓๘/๑๓๒. = อูเร ปุเตเต นจเจตนา ที. ส. (บาลี) ๙/๓๓๘/๑๓๖.

ขั้นที่ ๕ ให้ทรงวางพระทัยในผู้มารับทาน ซึ่งจะมีทั้งคนดีและคนไม่ดีปะปนกัน โดยให้ทรงตั้งพระทัยปรารถนาให้แก่ผู้ซึ่งตเว้นจากอกุศลกรรมบถ ๑๐ เท่านั้น (คนที่มาสู่ยัญพิธีของพระเจ้ามหาวิชิตราช ย่อมมีทั้งคนมีศีลธรรมและไม่มีศีลธรรมศีลธรรม ในการนี้ขอให้พระราชาทรงคำนึงถึงแต่ผู้มีศีลธรรมเท่านั้น)

ขั้นที่ ๖ ในการทำพิธีบูชามหาญญนั้นไม่ต้องฆ่าสัตว์ชนิดใด ๆ เลย ไม่ต้องตัดต้นไม้มาทำเป็นหลักยัญ (๓,๕๐๐ หลัก) ไม่ต้องมีอาชญาคุกคามต่อทาสกรรมกร ไม่ต้องทำให้เขามีหนี้สินด้วยน้ำตา ร้องให้ทำการทำงานที่เขาไม่ปรารถนาทำ

เพราะในทำพิธีบูชามหาญญนี้ จะสำเร็จได้ด้วยวัตถุเพียงเนยใส น้ำมัน เนยข้น เปรียง น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เป็นต้น รวมทั้งได้เปิดโอกาสและเชื้อเชิญผู้ครองเมืองที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขตของพระองค์เชิญอำมาตย์ราชบริพารที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขตของพระองค์ เชิญพราหมณ์มหาศาลที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขตของพระองค์ พราหมณ์มหาศาลผู้ครองเมืองเล็กเมืองน้อยรวมทั้งคหบดีผู้มั่งคั่งที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขตของพระองค์ มาร่วมในพิธีต่างก็ยินดีบริจาคทานตามอย่างพระเจ้ามหาวิชิตราช

เมื่อพระเจ้ามหาวิชิตราชทรงเตรียมการเสร็จตามขั้นตอนนั้นแล้ว บรรดาเจ้าผู้ครองเมือง พวกอำมาตย์ พวกพราหมณ์มหาศาล และพวกคหบดีมหาศาล ต่างก็ได้นำทรัพย์พวกละจำนวนมาก มาถวายร่วมในพิธีดังกล่าวนี้ด้วย แต่พระเจ้ามหาวิชิตราชไม่ทรงรับ กลับพระราชทานพระราชทรัพย์เพิ่มเติมให้แก่บุคคลเหล่านั้นอีกด้วย บุคคลทั้ง ๔ พวกจึงได้จัดตั้งโรงทานขึ้นในทิศทั้ง ๔ ของหลุมยัญ คือ พวกเจ้าผู้ครองเมืองตั้งโรงทานในทิศตะวันออก พวกอำมาตย์ในทิศใต้ พวกพราหมณ์มหาศาลในทิศตะวันตก และ พวกคหบดีในทิศเหนือ แล้วทำการแจกทานไปพร้อม ๆ กับพระเจ้ามหาวิชิตราช

กฎัตนตพราหมณ์ทูลถามว่า ยังมียัญอย่างอื่นที่เตรียมการน้อย แต่มีผลมาก กว่ามหาญญดังกล่าวหรือไม่ พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า มี คือ นิตยทาน (การให้ทานเป็นประจำแก่ผู้มีศีล)

ทูลถามว่า มียัญอย่างอื่นที่เตรียมการน้อย แต่มีผลมากกว่านิตยทานหรือไม่ ตรัสตอบว่า มี คือ การสร้างวิหารอุทิศถวายแก่สงฆ์จากทิศทั้ง ๔

ทูลถามว่า มียัญอื่นที่เตรียมการน้อยแต่มีผลมากกว่าการสร้างวิหารหรือไม่ ตรัสตอบว่า มี คือ การถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง

ทูลถามว่า มียัญอย่างอื่นที่เตรียมการน้อย แต่มีผลมากกว่าการถึงพระรัตนตรัยหรือไม่ ตรัสตอบว่า มี คือ การสมาทานศีล ๕

ทูลถามว่า มีอยู่อย่างอื่นที่เตรียมการน้อย แต่มีผลมากกว่าการสมาทาน ศีล ๕ หรือไม่ *ตรัสตอบ* ว่า มี คือการออกบวชประพฤติพรหมจรรย์ ตั้งอยู่ในศีล ๓ ชั้น (จุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล) บำเพ็ญสมาธิ จนได้ฌาน ๔ แล้วเจริญภาวนาจนได้วิชา ๘^{๑๔}

ในท้ายที่สุด ภูฏันทันตพราหมณ์เลื่อมใสศรัทธาประกาศตนเป็นอุบาสก ขอถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิตแล้วสั่งให้ปล่อยสัตว์ทั้งหมดที่เตรียมไว้ และเมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาอนุพุทธานุภาพิกขาต่อไปอีก มี ๕ ประการคือ (๑) ทานกถา พรรณนาทาน (๒) สีลกถา พรรณนาศีล (๓) สักคกถา พรรณนาสวรรค์คือความสุขที่พรังพร้อมด้วยกาม (๔) กามาทีนวกถา พรรณนาโทษของกาม และ (๕) เนกขัมมานิสังสกถาพรรณนาอานิสงส์แห่งการออกจากกาม ซึ่งเป็นพระธรรมเทศนาที่แสดงไปโดยลำดับ ว่าด้วยหลักคำสอนที่พอกอธยาศัยของสัตว์ให้หมดจดเป็นขั้น ๆ จากง่ายไปหายาก เพื่อเตรียมจิตของผู้ฟังให้พร้อมที่จะรับฟังอริยสัจ) ก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน

การบูรณาการการบริหารการพัฒนาตามแนวภูฏันทันตสูตร เพื่อนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต และพัฒนาสังคมสันติสุข สู่ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน

จากการศึกษาวิเคราะห์สาระสำคัญจากพระสูตรนี้ พบหลักการที่สำคัญซึ่งสามารถนำมาสังเคราะห์เข้ากับการบริหารการพัฒนา ๓ ประการ เพื่อบูรณาการนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตและพัฒนาสังคมสันติสุข สู่ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน ได้ดังต่อไปนี้

๑) ด้านการบริหารการพัฒนา (Development Administration : D A) พบว่า ในภูฏันทันตสูตร มีหลักการสำคัญทั้งที่เป็นการจัดเตรียม การกำหนดขั้นตอน ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง วิธีการบริหารและจัดโครงสร้างกระบวนการและพฤติกรรมการบริหารให้มีสมรรถนะพร้อมที่จะรองรับนโยบาย แผนงาน โครงการหรือกิจกรรม ที่มีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล กรณีตัวอย่าง เช่น บริหารจัดการโดยกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อปรึกษาหารือขอความร่วมมือในกิจการต่าง ๆ คือ จะทำอะไร ก็ปรึกษาหารือขอความยินยอม ความเห็นชอบ ฉันทานุมติ จากกษัตริย์ผู้น้อย (เจ้าเมือง/กลุ่มนักการเมือง) อำมาตย์ ข้าราชการบริวาร (กลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่) พราหมณ์มหาศาลผู้ครองเมืองเล็ก เมืองน้อย (กลุ่มผู้นำทางความคิด นักวิชาการ สื่อมวลชน NGO) รวมทั้งคหบดีผู้มั่งคั่ง (กลุ่มพ่อค้า นักธุรกิจ กลุ่มทุน) เพื่อความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เมื่อบุคคลเหล่านั้นเห็นด้วยแล้วจึงค่อยทรงกระทำ ทั้ง ๔ พวกนี้ เรียกรวมว่าฝ่ายอนุมติ ๔ จัดเป็นองค์ประกอบของยัญซึ่งพระพุทธองค์ทรงแสดงให้เห็นว่ามหายัญ ๓ ประการ อันมีองค์ประกอบ ๑๖ ประการ ที่บรรดาพราหมณ์ถือกันว่าเป็นพิธี

^{๑๔} ดูรายละเอียดเพิ่ม ใน สามัญญผลสูตร จากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐, เล่มที่ ๙ (ที่มณีกาย สีลขันธวรรค) ข้อ ๑๕๐-๒๕๓ หน้า ๔๘-๘๖ = ที. ส. (ไทย) ๙/๑๕๐-๒๕๓ /๔๘-๘๖.

ที่ศักดิ์สิทธิ์มีผลมากและเป็นพิธีที่ต้องเตรียมการมาก เช่น มีการเกณฑ์บรรดาทาส ตัดต้นไม้เพื่อทำเสาหลัก ๓,๕๐๐ ต้น ตัดหญ้า จัดเตรียมลานพิธี เตรียมสัตว์ไว้ฆ่าบูชาโยน ๓,๕๐๐ ตัว คือ วัวเพศผู้ ลูกวัวเพศผู้ ลูกวัวเพศเมีย แพะและแกะ อย่างละ ๗๐๐ ตัว แต่จริง ๆ แล้ว แผนงานดังกล่าวกลับเป็นโครงการ (Project) กิจกรรม(Activity) หรือ งาน (Task) ลงทุนมากแต่มีผลน้อย (ลงทุนมากแต่ก่อให้เกิดผลผลิต (Output) ที่ส่งผลลัพธ์ผลลัพธ์ (Outcome) กลับมาน้อย) ส่งผลกระทบ (Impact) ต่อการประเมินการดำเนินโครงการและกิจกรรม เป็นผลย้อน/ป้อนกลับ(Feedback) ต่อการบริหารการพัฒนา พิธีการใหญ่เตรียมการมาก แต่ผลที่ได้มีน้อยกว่า น้อยกว่านิยทาน ที่มีการเตรียมการน้อย เช่น การใส่บาตรทุก ๆ เช้า ซึ่งเตรียมการน้อยแต่ให้ผลมากกว่า หรือแม้การเข้าถึงพระรัตนตรัย การถือศีล ๕ การปฏิบัติธรรมรักษาศีล เจริญภาวนา ซึ่งมีการเตรียมการน้อย แต่มีผลมากยิ่งขึ้นกว่าจัดพิธีลักษณะเช่นนั้น

๒) การพัฒนาการบริหาร (Development of Administration : D of A) พบว่าในกฎทนต์สูตร มีหลักการสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการปฏิรูปวิธีการในการดำเนินงานโดยสันติวิธี ไม่เบียดเบียนและไม่กระทบต่อสิ่งแวดล้อม การเพิ่มพูนสมรรถนะหรือความสามารถของระบบบริหารจัดการ ลดขั้นตอนที่สิ้นเปลือง พัฒนาพฤติกรรมที่เอื้อต่อการบริหาร วางแผน อย่างมีทิศทาง การคิดค้นรูปแบบและวิธีการในการบริหารและประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมให้ทันต่อเหตุการณ์ หรือสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในขณะเดียวกันก็ไม่ทิ้งหลักศีลธรรมหรือหลักคุณธรรม ดังกรณีตัวอย่าง เช่น การสร้างความศรัทธาและความเชื่อมั่นให้แก่ประชากรราษฎรทั้งอาณาจักร ด้วยการรับรองคุณสมบัติทั้ง ๘ ประการ^{๑๕}

^{๑๕} คุณสมบัติของพระเจ้ามหาชีวิตราช ๘ ประการ ได้แก่ (๑) ทรงมีพระชาติกำเนิดดีทั้งฝ่ายพระชนกและฝ่ายพระชนนี ถือปฏิสนธิบริสุทธิตลอดเจ็ดชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านตำหนิได้เพราะอ้างถึงชาติตระกูล (๒) ทรงมีพระรูปรูปร่างน่าดูน่าเลื่อมใส มีพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนัก ดุจพรหม มีพระวรกายดุจพรหม โอกาสที่จะได้พบเห็นยากนัก (๓) ทรงเป็นผู้มีเมตตา มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก มีพิชพันธุสัญญาหาร เต็มท้องพระคลัง (๔) ทรงมีกองทหารที่เข้มแข็ง ประกอบด้วยกองทัพ ๔ เหล่าคือ พลช้าง พลม้า พลรถ และพลเดินเท้า อยู่ในระเบียบวินัย คอยรับพระบัญชา มีพระบรมเดชานุภาพดังจะเผาผลาญข้าศึกได้ด้วยพระราชาธิริยยศ (๕) ทรงมีพระราชศรัทธาทรงเป็นทนาย ที่มีใช้เป็นผู้มีเพียงศรัทธาอย่างเดียวแต่เป็นผู้สามารถบริจาคนำได้ด้วย ทรงเป็นทนายบดีเป็นนายแห่งทาน มีใช้ทาสหรือสหายแห่งทาน เป็นผู้บริโภคนหรือใช้ของตามทีพอมีพอเป็นไป แต่บริจาคนของประณีตจัดให้ของที่ดี ๆ แก่ผู้อื่น ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจสิ่งของ แต่เป็นนาย เป็นใหญ่ ทำให้สิ่งของอยู่ใต้อำนาจของตน มิได้ทรงปิดประตู ไม่ทรงตระหนี่ แต่ยินดีต้อนรับคนอนาถาตลอดเวลา ทรงเป็นดุจโรงงานของสมณพราหมณ์ คนกำพร้า คนเดินทาง วนิพก และยากจก ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอยู่เนือง ๆ (๖) ทรงรู้เรื่องราวที่ได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมานั้น ๆ ไว้มาก (๗) ทรงทราบความหมายแห่งภาษิตที่ได้ทรงศึกษานั้นว่า นี้อือ จุดมุ่งหมายแห่งภาษิตนี้ ๆ (๘) ทรงเป็นบัณฑิตมีพระปรีชาสามารถดำริเรื่องราวในอดีต อนาคตและปัจจุบันได้. **ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ใน กฎทนต์สูตร จากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐, เล่มที่ ๙ (ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค) ข้อ ๓๔๐ หน้า ๑๓๓ -๑๓๔= ที. ส. (ไทย) ๙/๓๔๐/๑๓๓-๑๓๔.**

ของพระเจ้ามหาวิชิตราชผู้เป็นเจ้าของพิธี ว่าเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติเปรียบพร้อมที่สุด เหมาะสมที่สุดในการทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองและเป็นประธานในพิธีมหายัญที่ทำ นอกเหนือจากนั้น คุณสมบัติของผู้ประกอบพิธี ได้แก่ พราหมณ์ปุโรหิต ก็เป็นสิ่งที่ถูกนำมาพิจารณาประกอบด้วย กล่าวคือจะต้องมีคุณลักษณะถึง ๔ อย่างเท่านั้น ซึ่งนับเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญของมหายัญ การเชิญบุคคลในพระราชอาณาเขต ๔ กลุ่ม คือ (๑) รับสั่งให้เชิญเจ้าผู้ครองเมืองที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขตของพระองค์(เจ้าเมือง) (๒) เชิญอำมาตย์ราชบริพารที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขตของพระองค์(อำมาตย์/ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่) (๓) เชิญพราหมณ์มหาศาลที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขตของพระองค์ (พราหมณ์ผู้ครองเมืองเล็กเมืองน้อย) และ (๔) เชิญคหบดีผู้มั่งคั่ง (เศรษฐี) ที่อยู่ในนิคมและอยู่ในชนบททั่วพระราชอาณาเขตของพระองค์มาปรึกษาว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เราปรารถนาจะบูชามหายัญ ขอพวกท่านผู้เจริญจงร่วมมือกับเราเพื่ออำนวยความสะดวกแก่เรา และอาณาประชาราษฎร์ตลอดกาลนาน เพื่อขอให้บุคคลเหล่านั้นรับทราบการประกอบพระราชพิธีบูชามหายัญและขอความเห็นชอบด้วย ซึ่งปรากฏว่าบุคคลเหล่านั้นได้ตอบรับรองด้วยดี

คำรับรองดังกล่าวนี้เรียกว่า อนุมติ ๔^{๑๖} (จากบุคคล ๔ พวก) ถือเป็นองค์ประกอบ ๔ ประการ ในองค์ประกอบทั้งหมด ๑๖ ประการ) กล่าวคือ (๑) อนุมติ ๔ ประการ (๒) คุณสมบัติของพระเจ้ามหาวิชิตราช ๘ ประการ และ (๓) คุณสมบัติของพราหมณ์ปุโรหิต ๔ ประการ^{๑๗} ซึ่งเป็นองค์ประกอบ

^{๑๖} อนุมติ ๔ ฝ่าย เทียบในยุคปัจจุบัน ได้แก่ (๑) เจ้าเมือง/นักการเมือง (๒) อำมาตย์/ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ (๓) กลุ่มผู้นำทางความคิด นักวิชาการ สื่อมวลชน NGO และ (๔) (กลุ่มพ่อค้า นักธุรกิจ กลุ่มทุน). **ดูรายละเอียดเพิ่มเติม** ใน ฎีกาทันตสูตร จากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐, เล่มที่ ๙ (ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค) ข้อ ๓๓๙ หน้า ๑๓๒-๑๓๓ = ที. สี. (ไทย) ๙/๓๓๘/๑๓๒-๑๓๓.

^{๑๗} คุณสมบัติของพราหมณ์ปุโรหิต ๔ ประการ ได้แก่ (๑) เป็นผู้มิชาติกำเนิดดี ทั้งฝ่ายบิดาและฝ่ายมารดา ถือปฏิสนธิบริสุทธิ์ดีตลอดเจ็ดชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านตำหนิได้เพราะอ้างถึงชาติตระกูล (๒) เป็นผู้คงแก่เรียน ทรงจำมนตร์ รู้จบไตรเพท พร้อมทั้งนิพนธ์ศาสตร์(ศาสตร์ประเภทคัมภีร์ศัพท์มูลวิทยา (Etymology) คลังศัพท์ (Lexicon) อภิธานศัพท์(Glossary) ที่รวบรวมคำศัพท์ในคัมภีร์พระเวทซึ่งเป็นคำยาก) เกฏกศาสตร์(คัมภีร์ที่ว่าด้วยกฎเกณฑ์การใช้ถ้อยคำให้เหมาะสมแก่การประกอบพิธีกรรมต่างๆ) อักษรศาสตร์(คัมภีร์ว่าด้วยสิกขา การเปล่งเสียง การออกเสียง, นิรุกติ การอธิบายศัพท์โดยอาศัยประวัติและกำเนิดของคำ) และประวัติศาสตร์(คัมภีร์พงศาวดาร เรื่องราวเก่า ๆ ต่าง ๆ) เข้าใจตัวข้อและไวยากรณ์ ชำนาญโลกายตศาสตร์และลักษณะมหาบุรุษ(ศาสตร์ว่าด้วยลักษณะของบุคคลสำคัญ มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น อันมีอยู่ในคัมภีร์พราหมณ์ ซึ่งเรียกว่ามนต์ เฉพาะส่วนที่ว่าด้วยผู้เป็นพระพุทธเจ้า เรียกว่าพุทธมนต์ มีอยู่ ๑๖,๐๐ พระคาถา) (๓) เป็นผู้มั่งคั่ง มีศิลปที่เจริญ ประกอบด้วยศิลปที่เจริญ (๔) เป็นบัณฑิตมีปัญญาเฉียบแหลมลำดับที่ ๑ หรือที่ ๒ ในบรรดาพราหมณ์ผู้รับการบูชา. **ดูรายละเอียดเพิ่มเติม** ใน ฎีกาทันตสูตร จากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐, เล่มที่ ๙ (ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค) ข้อ ๓๔๑ หน้า ๑๓๔ = ที. สี. (ไทย) ๙/๓๔๐/๑๓๔.

สำคัญในการสร้างความเข้มแข็งต่อการพัฒนาการเมืองการปกครองแก่พระเจ้ามหาวิชิตราช โดยมีวัตถุประสงค์ ๔ ประการ^{๑๘} ดังต่อไปนี้คือ

๑) เพื่อสร้างแนวร่วมและเครือข่ายในการบริหารประเทศ (Alliance)

๒) เพื่อสร้างความอาทวาทย์แก่ลัทธิให้กับพระราชาและสร้างความมั่นใจให้กับคณะผู้ปกครองทั้งหลายในหลักการ ข้อปฏิบัติ และวิธีการว่าเป็นทางเดินที่ถูกต้องแล้ว สมควรยึดถือและนำไปปฏิบัติตามอย่างไม่มีควมลังเลสงสัยอยู่ภายในใจ

๓) เพื่อสร้างความศรัทธาและความเชื่อมั่นให้กับประชาชนต่อฝ่ายบริหาร

๔) เพื่อป้องกันไม่ให้ผู้ใดครหานินทา ในมหายัญที่ทำได้แล้ว ถือเป็นยุทธศาสตร์การป้องกันกลุ่มผู้ไม่หวังดีหรือไม่เห็นด้วยที่อาจก่อตัว ขึ้นและไม่ให้อำนาจขึ้นได้ซึ่งอาจก่อให้เกิดผลเสียในภายหลังได้

จัดเป็นการพัฒนาภาวะผู้นำ ด้วยการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ผู้นำหรือผู้ปกครอง โดยที่เรื่องของการสร้างความมั่นใจให้กับผู้นำหรือผู้ปกครองให้มีความเข้มแข็งแก่ลัทธิและเป็นตัวของตัวเองในสิ่งที่ตนกำลังปฏิบัติอยู่ว่า เป็นสิ่งที่ถูกต้องสมควรดีแล้ว ทั้งยังป้องกันความรู้สึกสงสัยไม่มั่นใจในแนวทางนั้น ๆ ซึ่งจะส่งผลออกมาในด้านลบ หากผู้นำมีความอ่อนแอก็ไม่สามารถปกครองประชาชนคนทั้งอาณาเขตได้ ดังกรณีตัวอย่าง ที่พราหมณ์ปุโรหิตแนะนำให้พระเจ้ามหาวิชิตราชปฏิบัติตามยัญพิธี ๓ ประการ ก่อนการบูชายัญก็เนื่องจากเป็นกุศโลบายในการชำระจิตใจของผู้ประกอบพิธีให้สะอาด สบายใจ ไม่เดือดร้อนกังวลใจในกองโศกสมบัติอันยิ่งใหญ่ที่ต้องถูกใช้ไปกับพิธีนั้น ทำให้การบูชานั้นถึงความสมบูรณ์ ได้รับอรรถประโยชน์ครบถ้วนตามหลักของพระพุทธศาสนาที่ได้อธิบายไว้ว่า “ยัญญสัมปทา” หมายถึง ความสมบูรณ์ของการบูชา ชื่อว่ายัญสมบัติ ๓ ประการ คือผู้กระทำการพิธีบูชาหายัญ ต้องไม่มีความเดือดร้อนใจว่าโศกทรัพย์เป็นอันมากของเรา (๑) จักหมดหรือสิ้นเปลืองไป (๒) กำลังหมดหรือกำลังสิ้นเปลืองไป (๓) หมดหรือสิ้นเปลืองไปแล้ว โดยการยกระดับจิตใจเป็นผู้ถึงพร้อมครบ ๓ กาล คือ (๑) ก่อนให้ ก็มีใจดี (๒) ขณะให้ก็ทำจิตใจให้ผ่องใส (๓) ครั้นให้แล้วก็ชื่นใจ^{๑๙} หรือ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือเป็นกุศโลบายในการวางใจให้เป็นกลางกับการลงทุนในรูปแบบของการทำมหาทานให้กับประชาชนของพระองค์ ซึ่งเป็นหนึ่งในกระบวนการในการพัฒนาเศรษฐกิจและการปกครองโดยภาพรวม อันจำต้อง

^{๑๘} ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ใน พระมหาพรหมชา ธรรมหาโส (นิธิบุญยากร), พระพุทธศาสนากับเศรษฐศาสตร์การเมือง, ใน พระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่, บทที่ ๕, (พระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๓๓๒.

^{๑๙} ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ในอรรถกถาภาษาไทย พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตันตปิฎก ปรมัตถโชติกา ภาค ๒ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗, ข้อ ๕๑๒ หน้า ๒๘๐ = ทายกก่อนให้ก็มีใจดี เมื่อกำลังให้ก็ทำจิตใจให้ผ่องใส ครั้นให้แล้วก็มีใจเบิกบาน นี่เป็นความพร้อมแห่งยัญ. ขุ.สุ.อ. ๒ (ไทย) ๕๑๒/๒๘๐.

อาศัยเวลาและความอดทนเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์เป็นรูปธรรมได้ ในท้ายที่สุดนำไปสู่การส่งเสริมและสนับสนุนคนดี พบได้จากการที่พราหมณ์บุโรหิตทูลถวายคำแนะนำ ๑๐ อย่าง^{๒๐} ที่แสดงถึงการบรรเทาความเดือดร้อนใจของผู้บูชายัญที่จะพึงมีต่อฝ่ายผู้รับทาน ๑๐ ประการ คือ ผู้ฆ่าสัตว์ ผู้ลักทรัพย์ ผู้ประพฤติดินในกาม ผู้พูดปด ผู้พูดส่อเสียด ผู้พูดคำหยาบ ผู้พูดเพ้อเจ้อ ผู้ละโมบอยากได้ของคนอื่น ผู้พยายามพองร้ายผู้อื่น ผู้เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม ที่อาจมาสู่ภัยพิบัติได้ โดยตั้งจิตปรารถนาอุทิศเฉพาะผู้ที่ปฏิบัติดีตรงกับฝ่ายชั่ว ๑๐ ประการ

เหตุที่ต้องยกแนวทางการปฏิบัติเพื่อเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนคนดี มาแสดงก่อนที่พระเจ้ามหาวิชิตราชจะทรงทำพิธีบูชายัญนั้น ก็ด้วยมีวัตถุประสงค์อยู่ ๒ ประการ^{๒๑} ได้แก่ (๑) เพื่อปรับสภาพจิตใจของพระเจ้ามหาวิชิตราชให้สะอาดก่อนทำพิธีบูชายัญ กล่าวคือให้พระองค์ทรงเจริญอุเบกขาธรรมไม่ให้เดือดร้อนพระทัยวางพระทัยของพระองค์ให้เป็นกลางไม่ยินดีหรือเกิดความทุกข์เมื่อเผชิญกับประชาชนพวกที่ประพฤติกุศลกรรมบถ (๒) เพื่อเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนให้คนดีได้มีโอกาสได้ทำความดี กล่าวคือให้พระองค์ทรงเจาะจงเลือกสนับสนุนเฉพาะผู้ที่ประพฤติกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการคือ ผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ผู้เว้นขาดจากการประพฤติดินในกาม ผู้เว้นขาดจากการพูดปด ผู้เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด ผู้เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ ผู้เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ ผู้เว้นขาดจากการละโมบอยากได้ของคนอื่น ผู้เว้นขาดจากการพยายามพองร้ายผู้อื่น ผู้เว้นขาดจากการเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม แล้วจึงทรงบูชา ทรงบริจาคนมโหรีและทรงทำพระทัยให้เลื่อมใส เนื่องจากในพิธีจะมีทั้งคนดีและคนไม่ดีปนกัน มิเช่นนั้น พระทัยของพระเจ้ามหาวิชิตราชก็อาจจะหม่นหมองไม่บริสุทธิ์ ซึ่งไม่ก่อให้เกิดผลดีแต่ประการใด

๓) การบริหารเพื่อการพัฒนา (Administration of Development : A of D) พบว่าในกฎทันทสูตร มีหลักการสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์ทรงแนะนำแนวคิดและวิธีการในการพัฒนาประเทศ มีการนำเสนอวิธีการว่าด้วยการพัฒนาประเทศที่จะนำไปสู่ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการสร้างความทันสมัยให้เจริญก้าวหน้าแบบยั่งยืนที่สมบูรณ์แบบ

ซึ่งพระพุทธองค์ทรงปฎิบัติแนวความคิดเรื่องการบูชาญจากาการที่บูชาด้วยการฆ่าสัตว์แบบเดิม ๆ เปลี่ยนมาเป็นในการทำพิธีบูชาหมายัญโดยไม่จำเป็นต้องฆ่าสัตว์ชนิดใด ๆ ไม่ต้องตัดต้นไม้ทำเป็นหลักยัน (๓,๕๐๐ หลัก) ไม่ต้องมีอาชญาคุกคามต่อทาสกรรมกร ไม่ต้องทำให้เขามีหนี้สินองด้วย

^{๒๐} ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ใน กฎทันทสูตร จากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐, เล่มที่ ๙ (ที่มณิกาย สีสันธรรม) ข้อ ๓๔๓ หน้า ๑๓๕ -๑๓๗= ที่. ส. (ไทย) ๙/๓๔๓/๑๓๕-๑๓๗.

^{๒๑} ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ใน พระมหาพรหม ธรรมหาโส (นิธิบุญญากร), พระพุทธศาสนากับเศรษฐศาสตร์การเมือง, ใน พระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่, บทที่ ๕, (พระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๓๓๓.

น้ำตา ร้องไห้(จ่ายอม)กระทำการงานที่เขาไม่ปรารถนาจะทำ ทรงแนะนำให้เปลี่ยนวิธีคิด ปรับวิธีการ ดำเนินการทำพิธีบูชามหาโยธ แม้ในการเตรียมการด้านพิธี ก็เน้นประหยัด เรียบง่าย ให้เกิดผลผลิตภาพ ที่คุ้มค่าต่อการลงทุนและบังเกิดประโยชน์สูงสุดต่อส่วนรวม อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการลดขั้นตอน และระยะเวลาในการปฏิบัติงาน เพื่ออำนวยความสะดวกและลดภาระค่าใช้จ่าย ตลอดจนยกเลิกกิจกรรม ที่สิ้นเปลืองและไม่มีความจำเป็น ดังกรณีตัวอย่าง พบว่ามีการปรับสมดุลและยกระดับระบบการบริหาร จัดการโดยปฏิวัตรระบบการบริหารจัดการ นำไปสู่การสร้างความสามารถในการแข่งขัน ที่ประชาชน ทุกฝ่าย ได้มีส่วนร่วมในการรับผิดชอบปฏิบัติหน้าที่ให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพ มีการวางเป้าหมายการปฏิบัติงานที่ชัดเจนและอยู่ในระดับที่ตอบสนองต่อความคาดหวังของประชาชน สร้างกระบวนการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบและมีมาตรฐาน สามารถให้บริการได้อย่างมีคุณภาพ สามารถดำเนินการแล้วเสร็จภายในระยะเวลาที่กำหนด สร้างความเชื่อมั่นไว้วางใจต่อประชาชนผู้รับ บริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีความหลากหลายและความแตกต่างกันได้อย่างเหมาะสม ซึ่งพิธี ดังกล่าวสำเร็จได้ด้วยการมีส่วนร่วมจากประชาชนทุกฝ่าย ต่างก็มาร่วมในพิธีและยินดีบริจาคทาน อาณาประชาราษฎร์ต่างก็ร่วมใจกันนำทรัพย์พวงมาลัยจำนวนมาก มาถวายร่วมในพิธีดังกล่าวนี้ด้วย แต่พระเจ้ามหาวิจิตรราชไม่ทรงรับ กลับพระราชทานพระราชทรัพย์เพิ่มเติมให้แก่บุคคลเหล่านั้นอีกด้วย

กลุ่มบุคคลทั้ง ๔ กลุ่ม อันได้แก่ กลุ่มกษัตริย์ผู้น้อย เจ้าเมือง กลุ่มนักการเมือง อำมาตย์ กลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ พราหมณ์มหาศาลผู้ครองเมืองย่อย กลุ่มนำทางความคิด นักวิชาการ สื่อมวลชน NGO รวมทั้งคหบดีผู้มั่งคั่ง กลุ่มพ่อค้า นักธุรกิจ กลุ่มทุน จึงได้ร่วมกับอาณาประชาราษฎร์จากเมือง ของตนจัดตั้งโรงงานขึ้นในทิศทั้ง ๔ นั้น ของมณฑลพิธีประกอบการบูชามหาโยธ คือ พวกเจ้าผู้ครองเมือง กลุ่มนักการเมือง รวมพลังประชารัฐจัดตั้งโรงงานในทิศบูรพา(ตะวันออก) พวกอำมาตย์ กลุ่มข้าราชการ ชั้นผู้ใหญ่ รวมพลังประชารัฐจัดตั้งโรงงานในทิศทักษิณ(ทิศใต้) พราหมณ์มหาศาลผู้ครองเมืองย่อย ต่าง ๆ กลุ่มนำทางความคิด นักวิชาการ สื่อมวลชน NGO รวมพลังประชารัฐจัดตั้งโรงงานในทิศประจิม (ทิศตะวันตก) และ คหบดีผู้มั่งคั่ง กลุ่มพ่อค้า นักธุรกิจ กลุ่มทุน รวมพลังประชารัฐจัดตั้งโรงงานในทิศ อุดร (ทิศเหนือ) แล้วทำการแจกทานไปพร้อม ๆ กับพระเจ้ามหาวิจิตรราช ในการนี้

การดำเนินการโครงการพิธีบูชามหาโยธตามแบบอย่างพระเจ้ามหาวิจิตรราช ที่ผ่านการแนะนำ และให้การปรึกษาโดยพราหมณ์ปุโรหิตโพธิสัตว์ (พระพุทธเจ้าในอดีต) นั้น ก่อให้เกิดพิธีการบูชา มหาโยธ โดยรูปแบบสมัยใหม่ เป็นการแสดงให้เห็นถึงการบริหารเพื่อการพัฒนา ซึ่งละทิ้งทั้งหลักการ และวิธีการ ขั้นตอนแบบเดิม อย่างสิ้นเชิง แต่กลับมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลทำให้ประสบผลสัมฤทธิ์ ได้ด้วยวัตถุเพียง เนยใส น้ำมัน เนยข้น เปรียง น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เป็นต้น โดยไม่เบียดเบียนสร้างความเดือดร้อนให้แก่คนและสัตว์ ตลอดจนการตัดไม้ทำลายทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ แสดงให้เห็นถึงความ

คุณค่า การประหยัด แต่มีประโยชน์ ไร้โทษ แต่มีคุณ เกื้อหนุนภารกิจ เข้าหลักตามแนวทางและวิธีการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ได้อีกด้วย

จากที่กล่าวมาสามารถสังเคราะห์และนำมาสรุปแสดงเป็นตารางได้ดังต่อไปนี้

สังเคราะห์การบริหารการพัฒนาตามแนวภูฏานสูตร เข้าในศาสตร์และกิจกรรมการพัฒนาประเทศ การบริหารการพัฒนา การพัฒนาการบริหารกับการบริหารเพื่อพัฒนานำไปสู่ผลลัพธ์คือการพัฒนาประเทศ (National Development) $D A = D \text{ of } A + A \text{ of } D$ หรือ $A \text{ of } D + D \text{ of } A = D A > ND$		
การบริหารการพัฒนาตามแนวภูฏานสูตร	ศาสตร์และกิจกรรมการพัฒนาประเทศ	การบริหารการพัฒนาเชิงยุทธศาสตร์ มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน
ขั้นที่ ๑ และขั้นที่ ๒	การบริหารการพัฒนา (Development Administration : D A)	ประมวลสรุปรวมได้ว่า เป็นการบริหารการพัฒนา ที่มีการจัดเตรียม การกำหนดขั้นตอน ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง วิธีการบริหารและจัดโครงสร้างกระบวนการและพฤติกรรมการบริหารให้มีสมรรถนะพร้อมที่จะรองรับนโยบาย แผนงาน โครงการหรือกิจกรรม ที่มีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล : ต่อ ยอดอดีต
ขั้นที่ ๑ ขั้นที่ ๒ ขั้นที่ ๓ ขั้นที่ ๔ และ ขั้นที่ ๕	การพัฒนาการบริหาร (Development of Administration : D of A)	ประมวลสรุปรวมได้ว่า เป็นการพัฒนาการบริหาร ที่มีการปฏิรูปวิธีการในการดำเนินงาน โดยสันติวิธี ไม่เบียดเบียนและไม่กระทบต่อสิ่งแวดล้อม การเพิ่มพูนสมรรถนะหรือความสามารถของระบบบริหารจัดการ ลดขั้นตอนที่สิ้นเปลือง พัฒนาพฤติกรรมที่เอื้อต่อการบริหาร วางแผนอย่างมีทิศทาง การคิดค้นรูปแบบและวิธีการในการบริหารและประยุกต์ใช้ได้ อย่างเหมาะสมให้ทันต่อเหตุการณ์ หรือสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป : ปรับปัจจุบัน
ขั้นที่ ๑ ขั้นที่ ๒ และขั้นที่ ๖	การบริหารเพื่อการพัฒนา (Administration of Development : A of D)	ประมวลสรุปรวมได้ว่า เป็นการบริหารเพื่อการพัฒนา ที่มีการวางนโยบาย ด้วยวิสัยทัศน์และพัฒนานวัตกรรมใหม่ ๆ กำหนดแผนและยุทธศาสตร์ แปลงสู่แผนงาน โครงการและกิจกรรม รวมทั้งประเมินผลเพื่อนำไปสู่การพัฒนาแบบยั่งยืน : ไม่ทิ้งสิ่งเก่า ไม่เมากับสิ่งใหม่ บูรณาการทั้งเก่าและใหม่ ให้ได้โลกกว่าเดิม ต่อเติมจากอดีต ปรับปัจจุบันเพื่อสร้างสรรค์คุณค่าใหม่สำหรับอนาคต

ตารางแสดงการสังเคราะห์การบริหารการพัฒนาตามแนวภูฏานสูตร เข้าในศาสตร์และกิจกรรมการพัฒนาประเทศ

การบริหารการพัฒนา การพัฒนาการบริหารกับการบริหารเพื่อพัฒนานำไปสู่ผลลัพธ์ คือ การพัฒนาประเทศ

(National Development)

$D A = D \text{ of } A + A \text{ of } D$ หรือ $A \text{ of } D + D \text{ of } A = D A > ND$ โดย ปิยวัฒน์ คงทรัพย์

จากตารางแสดงให้เห็นว่าสาระสำคัญจากกฎทันทสูตร พบหลักการที่สำคัญการบริหารการพัฒนา โดยพระเจ้ามหาวชิตราช ได้ทรงนำมาใช้เป็นศาสตร์และกิจกรรมการพัฒนาประเทศในการบริหารและปกครองราชอาณาจักร สามารถแสดงความสัมพันธ์และสอดคล้องแนวคิดสำคัญของการบริหารการพัฒนา โดยสังเคราะห์สู่ นโยบาย วิสัยทัศน์ แผนยุทธศาสตร์ แผนงานหรือโครงการ/กิจกรรม ได้ดังต่อไปนี้

นโยบาย (Policy) : นโยบายหลัก/นโยบายแห่งรัฐ

สร้างความอุดมสมบูรณ์และสันติสุขอย่างถาวรและยั่งยืน เพื่อความเจริญรุ่งเรืองด้วยโภคทรัพย์ เพื่อความผาสุกทั้งแก่ผู้ปกครอง และอาณาประชาราษฎร์ทั้งมวล (มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน)

วิสัยทัศน์ (Vision)

: ประโยชน์สูง ประหยัดสุด ทำความดี ที่ลงทุนน้อย แต่ได้ผลมาก

แผนยุทธศาสตร์หลัก/แผนแม่บท (Main Strategic Plan / Master Plan)

: จัดเสียนนามให้หมดสิ้นจากแผ่นดิน (บำบัดทุกข์ บำรุงสุข)

โดยที่ นโยบาย(Policy) : นโยบายหลัก/นโยบายแห่งรัฐ วิสัยทัศน์ (Vision) แผนยุทธศาสตร์หลัก/แผนแม่บท (Main Strategic Plan / Master Plan) เป็นกรอบแนวคิดที่แสดงให้เห็นระบบการบริหารจัดการที่จะทำให้รัฐ อาณาเขต หรืออาณาจักร มีความมั่นคงในเอกราชและอธิปไตย มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยภายในและภายนอกในทุกมิติ ทุกรูปแบบและทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นภาคเกษตรกรรม ภาคอุตสาหกรรม และภาคบริการของรัฐอาณาเขต หรืออาณาจักร ต้องได้รับการพัฒนาระดับไปสู่การใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมในการสร้างมูลค่าเพิ่มและพัฒนาโลกที่สำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจใหม่ที่จะสร้างและเพิ่มศักยภาพในการแข่งขัน เพื่อยกระดับฐานรายได้ของประชาชนในภาพรวมและกระจายผลประโยชน์ไปสู่ภาคส่วนต่าง ๆ ได้ อย่างเหมาะสม ประชาชนได้รับการพัฒนาให้เป็นคนดี เก่ง มีวินัย คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวม และมีศักยภาพในการคิดวิเคราะห์ สามารถ “รู้รับ ปรับใช้” เทคโนโลยีใหม่ได้อย่างต่อเนื่อง สามารถเข้าถึงบริการพื้นฐาน ระบบสวัสดิการ และกระบวนการยุติธรรมได้อย่างเท่าเทียมกัน มุ่งเน้นการสร้างสมดุลระหว่างพัฒนาความมั่นคง เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในรูปแบบ “สามัคคีธรรม”

โดยมีนโยบายการบริหารการพัฒนา การพัฒนาการบริหารและการบริหารเพื่อการพัฒนา ๔ ด้าน ๔ แผนยุทธศาสตร์ ๖ โครงการหรือแผนงานและกิจกรรม ตามแผนแม่บทและวิสัยทัศน์ ให้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยอย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุวัตถุประสงค์ตามนโยบายแห่งรัฐ/อาณาจักร ประกอบด้วย

๑. การบริหารการพัฒนา(Development Administration : D A) : นโยบายด้านการป้องกัน โดยมี แผนยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคง มีเป้าหมายการพัฒนาที่สำคัญ คือ รัฐหรืออาณาเขตมั่นคง ประชาชนมีความสุข เน้นการบริหาร จัดการสภาวะแวดล้อมของรัฐ/อาณาเขต ให้มีความมั่นคงปลอดภัย เอกกราชอธิปไตย และมีความสงบเรียบร้อยในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับชาติ สังคม ชุมชน ใช้กลไกการแก้ไขปัญหาแบบบูรณาการทั้งกับส่วนราชการ ภาคเอกชน ประชาสังคม และองค์กรที่ไม่ใช่รัฐ รวมถึงประเทศเพื่อนบ้าน นำไปสู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในทุกมิติ ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และความเป็นหุ้นส่วนความร่วมมือระหว่างกันทั้งภายในและภายนอกอาณาจักรอย่างบูรณาการ ใช้พื้นที่เป็นตัวตั้งในการกำหนดกลยุทธ์และแผนงานและการให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนร่วมในแบบทางตรงให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้โดยเป็นการดำเนินการบนพื้นฐานการเติบโตร่วมกัน โดยให้ความสำคัญกับการสร้างสมดุลทั้ง ๓ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และคุณภาพชีวิต อันจะนำไปสู่ความมั่นคงและยั่งยืนเพื่อคนรุ่นต่อไปอย่างแท้จริง ผ่านกระบวนการดำเนินกิจกรรมตามแผนงานโครงการ (๑) เสริมสร้างเศรษฐกิจและสังคม (๒) การสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

๒. การพัฒนาการบริหาร(Development of Administration : D of A) ประกอบด้วย

๒.๑ นโยบายด้านการปราบปราม โดยมีแผนยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ มีเป้าหมาย การพัฒนาที่สำคัญเพื่อพัฒนาคนในทุกมิติและในทุกช่วงวัย ให้เป็นคนดี เก่ง และมีคุณภาพ โดยมีความพร้อมทั้งกาย ใจ สติปัญญา มีพัฒนาการที่รอบด้านและมีสุขภาวะที่ดีในทุกช่วงวัย มีจิตสาธารณะ รับผิดชอบต่อสังคมและผู้อื่น มัธยัสถ์ อดออม โอบอ้อมอารี มีวินัย รักษาศีลธรรม และเป็นพลเมืองดีของชาติ มีหลักคิดที่ถูกต้อง มีทักษะที่จำเป็นในการดำเนินชีวิตและการสื่อสาร มีนิสัยรักการเรียนรู้และการพัฒนาตนเอง อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต สู่การเป็นบุคลากรที่เป็นทรัพยากรที่มีทักษะสูง เป็นนวัตกรรม นวัตกรรม ผู้ประกอบการ เกษตรกรยุคใหม่และอื่น ๆ โดยมีสัมมาชีฟตามความถนัดของตนเอง ผ่านกระบวนการดำเนินกิจกรรมตามแผนงานโครงการปฏิรูป/พัฒนาระบบบริหารจัดการแบบใหม่และสร้างเครือข่ายการบริหารจัดการ

๒.๒ นโยบายด้านการอนุรักษ์ โดยมีแผนยุทธศาสตร์ด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม มีเป้าหมายการพัฒนาที่สำคัญ คือ การพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับการดึงเอาพลังของภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาคเอกชน ประชาสังคม ชุมชนท้องถิ่น มาร่วมขับเคลื่อน โดยการสนับสนุนการรวมตัวของประชาชนในการร่วมคิดร่วมทำเพื่อส่วนรวม การกระจายอำนาจและความรับผิดชอบไปสู่กลไกบริหารราชการแผ่นดินในระดับท้องถิ่น การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการ

ตนเอง และการเตรียมความพร้อมของประชากรทั้งในมิติสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อม ให้เป็นประชากรที่มีคุณภาพ สามารถพึ่งตนเองและทำประโยชน์แก่ครอบครัว ชุมชน และสังคมให้นานที่สุด โดยรัฐให้หลักประกันการเข้าถึงบริการและสวัสดิการที่มีคุณภาพอย่างเป็นธรรมและทั่วถึง บนพื้นฐานของหลักธรรมาภิบาล ผ่านกระบวนการดำเนินกิจกรรมตามแผนงานโครงการธำรงรักษาความยุติธรรมในสังคม(ธรรมาภิบาล

๓. การบริหารเพื่อการพัฒนา(Administration of Development : A of D) : นโยบายด้านการด้านการพัฒนา โดยมี แผนยุทธศาสตร์ ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน มีเป้าหมายการพัฒนาที่สำคัญ คือ มุ่งเน้นการยกระดับศักยภาพของรัฐหรืออาณาจักรในหลากหลายมิติ บนพื้นฐานแนวคิด ๓ ประการ ได้แก่ (๑) “**ต่อยอดอดีต**” โดยมองกลับไปที่รากเหง้าทางเศรษฐกิจ อัตลักษณ์ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต และจุดเด่นทางทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลาย รวมทั้งความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบของประเทศในด้านอื่น ๆ นำมาประยุกต์ผสมผสานกับเทคโนโลยี และนวัตกรรม เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของเศรษฐกิจและสังคมโลกสมัยใหม่ (๒) “**ปรับปรุงจจุบัน**” เพื่อปูทางสู่อนาคตผ่านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของรัฐหรืออาณาจักรในมิติต่าง ๆ ทั้งโครงข่ายระบบคมนาคมและขนส่ง โครงสร้างพื้นฐานวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและดิจิทัลและการปรับสภาพแวดล้อม ให้เอื้อต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมและบริการอนาคต และ (๓) “**มุ่งมั่นสร้างสรรค์คุณค่าใหม่สำหรับอนาคต**” ด้วยการเพิ่มศักยภาพของผู้ประกอบการ พัฒนาคนรุ่นใหม่ รวมถึงปรับรูปแบบธุรกิจ เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตลาด ผสมผสานกับยุทธศาสตร์ที่รองรับอนาคต บนพื้นฐานของการต่อยอดอดีตและปรับปรุงจจุบัน พร้อมทั้งการส่งเสริมและสนับสนุนจากภาครัฐ ให้รัฐหรืออาณาจักรสามารถสร้างฐานรายได้และการจ้างงานใหม่ ขยายโอกาสทางการค้าและการลงทุนในเวทีโลก ควบคู่ไปกับการยกระดับรายได้และการกินดีอยู่ดี รวมถึงการเพิ่มขึ้นของคนชั้นกลางและลดความเหลื่อมล้ำของคนในรัฐหรืออาณาจักรได้ในคราวเดียวกัน มุ่งเน้นการปรับเปลี่ยนภาครัฐ โดยยึดหลัก “**ภาครัฐของประชาชน เพื่อประชาชนและประโยชน์ส่วนรวม**” ซึ่งภาครัฐต้องมีขนาดที่เหมาะสมกับบทบาทภารกิจ แยกแยะบทบาทหน่วยงานของรัฐที่ทำหน้าที่ในการกำกับหรือในการให้บริการในระบบเศรษฐกิจที่มีการแข่งขัน มีสมรรถนะสูง ยึดหลักธรรมาภิบาล ปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมการทำงานให้มุ่งผลสัมฤทธิ์ และผลประโยชน์ส่วนรวม มีความทันสมัย และพร้อมที่จะปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก อยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำนวัตกรรมเทคโนโลยีข้อมูลขนาดใหญ่ ระบบการทำงานที่เป็นดิจิทัลเข้ามาประยุกต์ใช้อย่างคุ้มค่า และปฏิบัติงานเทียบได้กับมาตรฐานสากล รวมทั้งมีลักษณะเปิดกว้าง เชื่อมโยงถึงกันและเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อตอบสนองความต้องการ

ของประชาชนได้อย่างสะดวก รวดเร็ว และโปร่งใส โดยทุกภาคส่วนในสังคมต้องร่วมกันปลูกฝังค่านิยม ความซื่อสัตย์สุจริต ความมัธยัสถ์ และสร้างจิตสำนึกในการปฏิเสธไม่ยอมรับการทุจริตประพฤติดมิชอบ อย่างสิ้นเชิงนอกจากนั้นกฎหมายต้องมีความชัดเจนและมีเพียงเท่าที่จำเป็น มีความทันสมัยมีความเป็นสากลมีประสิทธิภาพ และนำไปสู่การลดความเหลื่อมล้ำและเอื้อต่อการพัฒนา โดยกระบวนการยุติธรรม มีการบริหารที่มีประสิทธิภาพ เป็นธรรม ไม่เลือกปฏิบัติ และการอำนวยความสะดวกตามหลักนิติธรรม ผ่านกระบวนการดำเนินกิจกรรมตามแผนงานโครงการ (๑) การปรับสมดุลและยกระดับระบบการบริหาร จัดการ (๒) ปฏิวัติระบบการบริหาร

จากที่กล่าวมา จึงประมวลสังเคราะห์โดยสรุปว่า การบริหารการพัฒนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ตามแนวภูฏันทันตสูตร มีสาระสำคัญที่ควรศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อนำไปบูรณาการหรือประยุกต์ ใช้ในการดำเนินชีวิตและการพัฒนาสังคมสันติสุข สู่ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน นั้น พระเจ้ามหาวชิตราช และคณะเปรียบได้กับคณะรัฐบาลที่ปฏิบัติหน้าที่ดูแลและบริหารจัดการประเทศ ตั้งแต่การป้องกัน การปราบปราม การรักษาการเจริญความสัมพันธ์กับนานาชาติอารยประเทศและการพัฒนาประเทศ ตลอดจนปกป้องคุ้มครอง บำบัดทุกข์ บำรุงสุข แก่อาณาประชาราษฎร์ภายในประเทศหรือราชอาณาจักร ให้อยู่ดีกินดี บ้านเมืองสงบสุข ซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญในการบริหารและพัฒนาประเทศ โดยพบว่า ในภูฏันทันตสูตร มีหลักการ หลักวิชา รวมทั้งหลักธรรม ที่กล่าวได้ว่า เป็นพุทธวิธีการบริหารเพื่อการพัฒนา สู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน ซึ่งได้แก่หลักการบริหารการพัฒนาส่งเสริมและพัฒนา ทวยราษฎร์ให้ประชาชาติดำรงอยู่ในเอกภาพและสามัคคี ด้วยหลักธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจประชาชน เรียกว่า มหายุทธ ที่ว่าด้วยหลักการสงเคราะห์ช่วยเหลือประชาชน ของนักปกครองหรือนักบริหาร ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ด้วยการบริหารการพัฒนาคน พัฒนาตนและพัฒนาระบบงาน สู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน ประกอบด้วย

๑) **ความเป็นผู้ฉลาดในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร (สัสสสมณะ)** คือ ปรีชาสามารถในนโยบาย ที่จะบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ให้การส่งเสริมและช่วยเหลือการเกษตรซึ่งเป็นอาชีพหลักของประชาชน ส่วนมาก ส่งเสริมการเกษตรให้อุดมสมบูรณ์ (ทุนการเกษตร ส่งเสริมและพัฒนา แก้ไขปัญหา ช่วยเหลือ พันธุ์พืชและให้สินเชื่อการเกษตร)

๒) **ความเป็นผู้ฉลาดในการส่งเสริมข้าราชการ (ปริสสมณะ)** คือ ปรีชาสามารถในนโยบายที่พัฒนา ข้าราชการ รู้จักส่งเสริมคนดีมีความสามารถให้เจริญก้าวหน้าที่ทำอยู่และจัดสวัสดิการให้ดี เป็นต้น (ทุนทรัพยากรมนุษย์ พัฒนาศักยภาพบุคลากร ปรับฐานคุณวุฒิ ปรับโครงสร้างฐานเงินเดือน ค่าแรงงาน ดูแลสวัสดิการ ที่อยู่อาศัยและมีหลักประกันสุขภาพ)

๓) **ผูกประสานปวงประชา (สัมมาปาละ)** คือ การสร้างเครือข่ายด้วยกระบวนการการมีส่วนร่วม และการเข้าถึงจิตใจประชาชนทุกสาขาอาชีพการงานที่ประชาชนแต่ละภาค แต่ละส่วนทำอยู่ให้เจริญรุ่งเรือง ทั้งภาคเกษตรกรรม พาณิชยกรรม ด้วยการให้ทุนช่วยเหลือเต็มที่ ผดุงผสานประชาชนไว้ด้วยนโยบายส่งเสริมอาชีพ จัดหาทุน จัดตั้งกองทุนให้คนยากคนจนยืมไปสร้างตนในพาณิชยกรรม หรือดำเนินกิจการต่าง ๆ (ทุนพัฒนาศักยภาพ ธนาкарพัฒนาวิสาหกิจ กองทุนเงินล้าน กองทุนพัฒนาสตรี กองทุนพัฒนาหมู่บ้าน กองทุนพัฒนาเมือง SML SME หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ กองทุนเพื่อการศึกษา การออมพัฒนาวิชาชีพ พัฒนาวิชาการ พัฒนาวิชาชีพชีวิต รวมถึงกองทุนการออมแห่งชาติ)

๔) **มีวาหะดุคคัมมิจิ (วาชเปยยะ หรือ วาจาเปยยะ)** คือ มีระบบเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่จูงใจ สร้างพลังใจ ใ้วาจาอันดุคคัมมิจิ น้ำคำควรดื่ม หรือรู้จักพูด รู้จักปราศรัย ไพเราะ สุภาพนุ่มนวล รู้จักชี้แจงแนะนำ รู้จักหักทลาย ไ้ถถามทุกข์สุขราษฎร ทุกชนชั้น แม้ปราศรัยก็ไพเราะ น่าฟัง ทั้งประกอบด้วยเหตุผล มีประโยชน์ เป็นทางแห่งสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจอันดี ความเชื่อถือ และความนิยมนับถือ (ทุนเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ไม่สร้างภาพเป็นผู้ดี โดยนำเสนอเพื่อเอาดีใส่ตัวและให้ร้ายป้ายสีผู้อื่น เพื่อหวังผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มและพวกพ้องของตน)

๕) **ไม่ตกอยู่ในความเสี่ยง (นิรคคหะ, สัพพะเมธะ ไม่มีลัมภกลอน)** กล่าวคือ เปรียบเทียบได้ว่า คณะผู้บริหารหรือผู้ปกครองประเทศชาติบ้านเมือง หรือแม้แต่คณะผู้นำทุกระดับ หากได้ดำเนินการ บริหารการพัฒนา การพัฒนาการบริหารและการบริหารเพื่อการพัฒนา ด้วยนโยบายต่าง ๆ สำเร็จตั้งแต่ ข้อที่ ๑ – ๔ อย่างสมบูรณ์แล้ว ย่อมส่งผลถึง ข้อ ๕ คือ อาณาประชาราษฎร์ผาสุก องค์กร หรือประเทศ ชาติบ้านเมืองอยู่ในสภาพสงบสุขร่มเย็น มั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืน โดยสภาพ **นิรคคหะ หรือ สัพพะเมธะ** ปราศจากความเสี่ยง ปราศจากโจรผู้ร้าย ไม่ต้องระแวงภัย ประชาชนอยู่กันอย่างสบายใจ ปิดประตูบ้าน โดยไม่ต้องลงกลอน ก็ไปไหนมาไหนได้อย่างสบายใจ มีอิสระไม่ต้องกลัวภัยหรือสิ่งของในบ้านจะหาย (**ไม่ตกอยู่ในความเสี่ยง** อาณาประชาราษฎร์ผาสุก บ้านเมืองสงบสุข ปราศจากโจรผู้ร้าย ไม่ต้องระแวงภัย ปิดประตูบ้านเรือนโดยไม่ต้องลงกลอน)

โดยใช้รูปแบบการบริหารการพัฒนา หลังมีการปฏิวัติวิธีคิด ปรับวิธีทำ กล่าวคือปรับวิธีการ บริหารจัดการ เป็นการพัฒนาการบริหาร และยกระดับสู่การบริหารเพื่อการพัฒนา สร้างรูปแบบ การปกครองแนวใหม่ เป็นการบริหารจัดการแนวใหม่ ที่ปรากฏในกฎหมายรัฐธรรมนูญ ที่พระพุทธเจ้าตรัส เล่าถึง พรหมมณปุโรหิต ถวายการแนะนำให้พระเจ้ามหาวชิตราช เปลี่ยนหรือปฏิวัติวิธีคิด ปรับวิธีทำ กล่าวคือปรับวิธีการบริหารจัดการ จากการบริหารการพัฒนา เป็นการพัฒนาการบริหารและยกระดับ สู่การบริหารเพื่อการพัฒนา เป็นรูปแบบการปฏิรูปการเมืองและพัฒนาเศรษฐกิจโดยอาศัยหลักคุณธรรม

เป็นรูปแบบการเมืองการปกครองโดยที่ผู้นำหรือผู้บริหารประเทศเป็นผู้มีทักษะในการเชื่อมความสัมพันธ์กับนานาชาติอารยประเทศ เพื่อเปิดตลาดการค้าและสามารถเชื่อมกลุ่มอำนาจ เพื่อประสานความร่วมมือร่วมใจ กลุ่มชนชั้น ๔ กลุ่มระดับบน ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบาย รวมทั้งมีอำนาจในการตัดสินใจ ในการบริหารบ้านเมือง อันได้แก่ (๑) กลุ่มเจ้าผู้ครองเมือง เจ้าเมืองประเทศราช(เจ้าเมือง/กลุ่มนักรบการเมือง) (๒) กลุ่มอำมาตย์ราชบริพาร(อำมาตย์/ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่) (๓) กลุ่มพราหมณ์มหาศาลที่(พราหมณ์ผู้ครองเมืองเล็กเมืองน้อย กลุ่มผู้นำทางความคิด นักวิชาการ สื่อมวลชน NGO) และ ๔ กลุ่มคหบดีผู้มั่งคั่ง(เศรษฐี กลุ่มพ่อค้า นักธุรกิจ กลุ่มทุน) เป็นรูปแบบธรรมาธิปไตยด้วยหลักสามัคคีธรรม ในการดำเนินชีวิตและการพัฒนาสังคมสันติสุข นำพาประเทศชาติบ้านเมืองสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืนโดยมีผู้บริหารประเทศผู้นำ หรือ ผู้บริหารบ้านเมือง เป็นผู้ที่มีทักษะในการเชื่อมความสัมพันธ์กับนานาชาติอารยประเทศ เปิดตลาดการค้าและสามารถเชื่อมกลุ่มอำนาจ เพื่อประสานความร่วมมือร่วมใจ ทำหน้าที่ผดุงสังคม สานพลังประชารัฐ ปรับความสมดุลและยกระดับระบบการบริหารจัดการแนวใหม่ สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายให้ร่วมแรงร่วมใจกันน้อมนำพระบารมีของพระราชามาแผ่บุญญาธิการให้แผ่ไพศาล เป็นทิฏฐานาคติ เพื่อปกป้องคุ้มครองช่วยเหลือ ร่วมขับเคลื่อนการบริหารการพัฒนา เป็นการพัฒนาการบริหาร และยกระดับสู่การบริหารเพื่อการพัฒนา ผ่านกระบวนการบริหารจัดการด้วยนโยบาย วิสัยทัศน์ แผนยุทธศาสตร์ แผนงาน โครงการกิจกรรมหรืองาน มีงบประมาณ หรือแหล่งทุนสนับสนุนส่งเสริมและพัฒนา กลุ่มเกษตรกร กลุ่มนักธุรกิจรายย่อย กลุ่มข้าราชการชั้นผู้น้อย ซึ่งเป็นกลุ่มชนหรือพลเมืองกลุ่มใหญ่ของประเทศ ให้แต่ละคนแต่ละกลุ่มสามารถช่วยเหลือและพึ่งตนเองได้ ด้วยวิธีกระจายความมั่งคั่งสู่ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มนักธุรกิจรายย่อย กลุ่มข้าราชการชั้นผู้น้อย อันเป็นกลุ่มชนระดับล่าง ให้อยู่ดีมีสุข รอดพ้นจากการทุจริต เอารัดเอาเปรียบ โดยยกระดับการศึกษา การมีรายได้และค่าครองชีพ การคมนาคมขนส่ง การรักษาพยาบาล การสื่อสารรู้เท่าทันข้อมูลข่าวสาร เทคโนโลยีและมีศักดิ์ศรีและมีสิทธิเท่าเทียมกันในเศรษฐกิจ สังคม และ ด้านการเมืองการปกครอง การดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพและการได้รับบริการจากรัฐ นำมาซึ่งอยู่ดีมีสุขด้วยความผาสุก

ซึ่งสามารถแสดงความสัมพันธ์และสอดคล้องแนวคิดสำคัญของการบริหารการพัฒนา โดยสังเคราะห์สู่ นโยบาย วิสัยทัศน์ แผนยุทธศาสตร์ แผนงานหรือโครงการ/กิจกรรม โดยสรุปเป็นตารางได้ดังต่อไปนี้^{๒๒}

ศาสตร์และกิจกรรม การพัฒนาประเทศ	นโยบาย	แผน ยุทธศาสตร์ มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน	โครงการ/ กิจกรรมบูรณา การนำไปใช้ในการ ดำเนินชีวิตและ การพัฒนาสังคม สันติสุข	การบริหารการพัฒนา ตามแนวภูมิตันสูตร (โดยสรุป) ^{๒๒}
การบริหารการพัฒนา (Development Administration : D A)	ด้าน การป้องกัน	ด้านความ มั่นคง	๑. เสริมสร้าง เศรษฐกิจและสังคม ๒. การสร้างการ เติบโตบนคุณภาพ ชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่ง แวดล้อม	สรุปเป็นหลักปฏิบัติได้ว่า : ให้ท่านเป็นนิത്യ ยกระดับจิตขั้นสู่การเสียละ มีพระไตรรัตน์เอาไว้อยึดเหนี่ยวเกาะเกี่ยวภูมิคุ้มกัน สร้างสรรค์ทางพันทุกซ์ (เตรียมการน้อย แต่มีผลมาก ประโยชน์สูง ประหยัดสุด) โดยทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในแบบ ทางตรงให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ บนพื้นฐานการ เติบโตร่วมกัน โดยให้ความสำคัญกับการสร้างสมดุล ทั้ง ๓ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และ คุณภาพชีวิต อันจะนำไปสู่ความมั่นคงและยั่งยืนเพื่อคน รุ่นต่อไปอย่างแท้จริง
การพัฒนาการบริหาร (Development of Administration : D of A)	ด้านการ ปราบปราม	ด้านการพัฒนา และเสริมสร้าง ศักยภาพ ทรัพยากร มนุษย์	๑. ปฏิรูป/พัฒนา ระบบบริหารแบบ ใหม่ ๒. สร้างเครือข่าย การบริหารจัดการ	สรุปเป็นหลักปฏิบัติได้ว่า : ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติเป็นสุจริตชน-ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติ ชอบ กอปรด้วยศิลปวิทยาการ อาจหาญแกล้วกล้า และ มีปัญญาเฉียบแหลม เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยชาติตระกูลดี มีรูปงาม ทรัพย์มั่งคั่ง พรั่งพร้อมพลรบ ยอยกพระราช ศรัทธา ศิลปวิทยาชั้นยอด สืบทอดอดิสงส์และปัญญา เอกอุตม
	ด้าน การอนุรักษ์	ด้านการสร้าง โอกาสและ ความเสมอ ภาคทางสังคม	๑. อารงรักษาความ ยุติธรรมและความ เสมอภาคในสังคม ๒. สร้างภูมิคุ้มกัน ด้วยหลักธรรมมาภิ บาล	สรุปเป็นหลักปฏิบัติได้ว่า : การพัฒนาภาวะผู้นำและพัฒนาจิตใจ สร้างมาตรฐาน คนดี พัฒนาจิตใจ สร้างมาตรฐานคนดี ด้วยวิถีธรรม ๑๐

^{๒๒} ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ใน ปิยวัฒน์ คงทรัพย์ และคณะ, การบริหารการพัฒนาในพระไตรปิฎก, หน้า ๕๔-๘๒.

การบริหารเพื่อการพัฒนา (Administration of Development : A of D)	ด้านการพัฒนา	ด้านการสร้าง ความสามารถ ในการแข่งขัน	๑. การปรับสมดุล และยกระดับระบบ การบริหารจัดการ ๒. ปฏิวัติดระบบการ บริหารจัดการ	สรุปเป็นหลักปฏิบัติได้ว่า : สร้างความสามารถในการแข่งขันบนพื้นฐานหลักคิด เพื่อนำไปสู่ผลการบริหารเพื่อการพัฒนา ๓ ประการ ต่อยอดอดีต ปรับปัจจุบัน มุ่งมั่นสร้างสรรค์คุณค่าใหม่ สำหรับอนาคต โดยปรับสมดุลและยกระดับระบบ การบริหารจัดการ มีจุดมุ่งหมายชัดเจน เลียดาเห็น ให้ถึงจุดมุ่งหมายสูงสุด ปฏิวัติดระบบการบริหารจัดการ เปลี่ยนวิธีคิด ปรับวิธีการดำเนินงาน ด้วยปฏิวัติ แนวคิดทางเศรษฐกิจ เปลี่ยนวิธีคิดจากการปราบปราม ปรับสู่วิธีการส่งเสริมและพัฒนาทั้งภายในนอก ภายใน คือภายในใจ ให้ผาสุก ส่งเสริมพัฒนาเกษตรกรรม พาณิชย์กรรม มียุทธวิธีปราบคอร์รัปชัน -ปราบกบฏ/ ทรรราชปฏิวัติดระบบการบริหารจัดการ : ปฏิวัติแนว ความคิดทางสังคม เปลี่ยนวิธีคิด ปรับวิธีการดำเนินงาน เปลี่ยนความเชื่อสู่เจตนาสัมปทา ปฏิวัติแนวคิดทาง การเมืองคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวมและมีศักยภาพ ในการคิดวิเคราะห์สามารถ “รู้ รับ ปรับใช้” เทคโนโลยี ใหม่ได้อย่างต่อเนื่อง สามารถเข้าถึงบริการพื้นฐาน ระบบสวัสดิการและกระบวนการยุติธรรมได้อย่าง เท่าเทียมกัน โดยมีภาครัฐที่เป็นภาครัฐของประชาชน และประโยชน์ส่วนรวมอย่างแท้จริงอย่างทั่วถึงและ เป็นธรรม โดยไม่มีใครถูกทิ้งไว้ข้างหลัง

ตารางแสดงการสังเคราะห์และสรุป การบริหารการพัฒนา ตามแนวกฎทันตสูตร แปลงสู่ นโยบาย วิสัยทัศน์
แผนยุทธศาสตร์แผนงาน โครงการและกิจกรรมบูรณาการนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตและการพัฒนาสังคมสันติสุข
สู่ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน โดย ปิยวัฒน์ คงทรัพย์

สรุป

จากการศึกษาวิเคราะห์กฎทันตสูตร พบว่า ในกฎทันตสูตร มีหลักการ หลักวิชา รวมทั้งหลักธรรม
เพื่อนำไปบูรณาการหรือประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตและพัฒนาสังคมสันติสุข สู่ความมั่นคง มั่งคั่ง
ยั่งยืน ทั้งในเชิงวิชาการและกิจกรรม ซึ่งกล่าวได้ว่า ว่าเป็นศาสตร์และกิจกรรมการพัฒนาประเทศ
ว่าด้วยการบริหารการพัฒนา การพัฒนาการบริหารกับการบริหารเพื่อพัฒนานำไปสู่ผลลัพธ์ คือ
กาพัฒนาประเทศ(National Development) การบริหารการพัฒนา ที่แสดงให้เห็นถึงหลักว่าด้วย
การบริหารหลักความคุ้มค่า เตรียมการน้อย แต่มีผลมาก ประโยชน์สูง ประหยัดสุด หลักการบำเพ็ญ
คุณงามความดี ซึ่งใช้ทุนน้อย มีการตระเตรียมน้อย แต่มีผลมาก หลักสมดุล ๓ ทุน เกื้อกูลพลังสังคม

สร้างสมดุลทั้ง ๓ ด้าน ทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และคุณภาพชีวิต อันจะนำไปสู่ความมั่นคงและยั่งยืน เพื่อหมุนชนรุ่นไปจากรุ่นสู่รุ่น

การพัฒนาการบริหาร มีการวางระบบการบริหารจัดการ ว่าด้วยหลักคุณสมบัติ เป็นการสร้างความเชื่อมั่นและพัฒนาศักยภาพ เพิ่มพูนสมรรถนะหรือความสามารถของระบบบริหารจัดการ โดยพัฒนาพฤติกรรมที่เอื้อต่อการบริหาร เพื่อให้เกิดคุณค่าที่เพิ่มขึ้นด้วยหลักปฏิบัติที่ก่อให้เกิดคุณสมบัติ ทั้งตัวระบบ ทั้งเจ้าของโครงการหรือกิจการและผู้ปฏิบัติงาน เพราะคุณสมบัติ ส่งผลต่ออุมิภาวะคือ คุณวุฒิ ที่ก่อให้เกิดคุณภาพในการบริหารจัดการ ประสิทธิภาพและประสิทธิผล ที่ให้เกิดคุณประโยชน์ และคุณธรรม ในการบริหารจัดการตามเกณฑ์มาตรฐานการควบคุมการบริหารจัดการและยังเป็นการพัฒนาการบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญในทุกมิติ ทุกระดับหน้าที่ให้เป็นคนดี เก่ง และมีคุณภาพ เป็นการพัฒนาระบบบริหารแบบใหม่และสร้างเครือข่ายในการบริหารจัดการ สร้างภาวะผู้นำผ่านกระบวนการสร้างความเชื่อมั่นศรัทธาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนาภาวะผู้นำ และพัฒนาจิตใจ สร้างมาตรฐานคนดี ด้วยวิถีธรรม มีพฤติกรรมที่ไม่คลาดเคลื่อนจากธรรม ด้วยอคติ ๔ การบริหารเพื่อการพัฒนา ด้วยการสร้างความสามารถในการแข่งขัน มีวิธีการกำหนดเป้าหมาย การพัฒนาที่สำคัญ คือ การพัฒนาบ้านเมืองด้วยพัฒนาทางเศรษฐกิจ วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ ด้วยการปรับสมดุลและยกระดับระบบการบริหารจัดการ โดยปฏิวัตรระบบด้วยวิธีการกำหนดจุดมุ่งหมาย หรือประโยชน์ทั้งที่เป็นเป้าหมายหลักและเป้าหมายรอง ลดขั้นตอนและระยะเวลาในการปฏิบัติงาน เพื่ออำนวยความสะดวกและลดภาระค่าใช้จ่าย ตลอดจนยกเลิกภารกิจที่ก่อให้เกิดความทุกข์เดือดร้อน สิ้นเปลืองและไม่มีความจำเป็น เป็นการปฏิวัตรระบบการบริหารจัดการแนวใหม่ ด้วยวิธีการบริหาร เพื่อการพัฒนาสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน โดยปฏิวัตรกระบวนการคิด หรือเปลี่ยนวิธีคิด ปรับวิธีการ ดำเนินงานด้วยปฏิวัติแนวคิดทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนวิธีคิดจากการปราบปราม ปรับสู่วิธีการส่งเสริม และพัฒนาทั้งภายนอก ภายใน คือกายและใจ ให้มีความสุข ด้วยวิธีการพัฒนาที่ยั่งยืน ๒ แบบ ได้แก่ (๑) การพัฒนาคน คือ พัฒนาให้มีศีลและมีปัญญา และ (๒) พัฒนาบ้านเมือง คือพัฒนาทางเศรษฐกิจ ปฏิวัติแนวความคิดทางสังคม ด้านความความเชื่อศรัทธา ทัศนคติ ค่านิยม ที่ส่งผลต่อพฤติกรรม โดยไม่ต้องสร้างความเดือดร้อนให้แก่คนและสัตว์ไม่ต้องตัดไม้ทำลายป่าและทรัพยากรธรรมชาติ บริหาร จิตเจริญปัญญา จัดระเบียบชีวิตด้วยศีล จัดระบบความคิดด้วยสมาธิ บริหารจัดการด้วยปัญญา ปฏิวัติ แนวคิดทางการเมืองด้วยธรรมาธิปไตยและพลังสามัคคี มีการปรับสมดุลและยกระดับระบบการบริหาร จัดการโดยปฏิวัตรระบบการบริหารจัดการ นำไปสู่การสร้างความสามารถในการแข่งขัน สร้างความ เชื่อมั่นไว้วางใจ ต่อประชาชนผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีความหลากหลายและมีความ แตกต่างกันได้เหมาะสม ทุกภารกิจสำเร็จได้ด้วยคามมีส่วนร่วมจากประชาชนทุกฝ่าย โดยที่ทุกฝ่าย

ได้มีส่วนร่วมเป็นกระบวนการบริหารเพื่อการพัฒนาที่มุ่งแสวงหากระบวนการมีส่วนร่วมและฉันทามติ ด้วยสำนึกรับผิดชอบต่อภารกิจหน้าที่อย่างมีความโปร่งใส ก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล ทรัพยากรบุคคลเกิดความภาคภูมิใจในศักดิ์ศรีที่มีความสำคัญอย่างเท่าเทียมด้วยคำนึงถึงคนทุกกลุ่ม แบบพหุภาคี ก่อให้เกิดพลังประชารัฐมีเครือข่ายที่เข้มแข็งเกิดผลิตภาพที่คุ้มค่าต่อการลงทุนและอยู่ในระดับที่ตอบสนองต่อความคาดหวังของประชาชนสร้างกระบวนการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบและมีมาตรฐาน สามารถให้บริการได้อย่างมีคุณภาพ สามารถดำเนินการแล้วเสร็จภายในระยะเวลาที่กำหนด บังเกิดประโยชน์สูงสุดต่อส่วนรวม ไม่ปล่อยทิ้งใครข้างหลัง

กล่าวได้ว่าผลการบริหารการพัฒนา ซึ่งเป็นตัวแปรตาม หรือผลทำให้เกิดกระบวนการพัฒนา การบริหาร ที่เป็นตัวแปรต้นหรือสาเหตุ ที่ส่งผลต่อการบริหารเพื่อพัฒนานำไปสู่ผลลัพธ์คือ การพัฒนาประเทศอย่างมั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืน ในที่สุด

บรรณานุกรม

- กวี รัชชชน. การบริหารการพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๙.
- ติน ปรัชญพฤทธิ. การบริหารการพัฒนา ความหมาย เนื้อหา แนวทางและปัญหา. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕.
- ปิยวัฒน์ คงทรัพย์ และคณะ. การบริหารการพัฒนาในพระไตรปิฎก. สุรินทร์ : หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (รป.ม.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, ๒๕๖๔.
- พระมหามหาราช ธรรมหาโส (นิธิบุญยากร). พระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่. พระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๖๐. เล่มที่ ๙. พระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.
- _____. อรรถกถาภาษาไทย ปรมัตถโชติกา ภาค ๒ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗. พระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
- สรเชต วรคามวิชัย. พระไตรปิฎกสำหรับเยาวชน. เล่ม ๔. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๖.
- เสนห์ จัยโต. การบริหารรัฐกิจเปรียบเทียบและการบริหารการพัฒนา. หน่วยที่ ๘-๑๕. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๑.

สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ.ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. ๒๕๖๑ - ๒๕๘๐)

ฉบับประกาศราชกิจจานุเบกษา. ๒๕๖๑. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการ
พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ,๒๕๖๑.

_____.สรุปสาระสำคัญแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. ๒๕๖๑ - ๒๕๘๐). พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๖๒.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
ฉบับที่สิบสาม พ.ศ. ๒๕๖๖- ๒๕๗๐. กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๖๕.

มงคลทีปนีกับชาดกเรื่องต่าง ๆ

พระศรีธวัชเมธี (ชนะ ป.ธ.๙, พธ.บ., M.A.)

ผู้อำนวยการศูนย์อาเซียนศึกษา

บทนำ/อารัมภบท

หนังสือมงคลทีปนี ฉบับภาษาบาลี เป็นหลักสูตรสำหรับนักเรียนภาษาบาลีชั้นประโยค ป.ธ.๔ และ ป.ธ.๕ แบ่งเป็น ๒ ภาค ภาคแรกสำหรับชั้นประโยค ป.ธ.๔ เรียกว่า ปฐโม ภาคโค มี ๓๗๕ หน้า ภาคที่สองสำหรับชั้นประโยค ป.ธ.๕ เรียกว่า ทุตติโย ภาคโค มี ๔๘๒ หน้า รวมเป็นมงคลทีปนี แต่งเป็นภาษาบาลี จำนวน ๘๕๗ หน้า ของกระดาษขนาดเอสี่ตัดขอบ

มงคลทีปนี จัดประเภทเป็นปกรณ์วิเสสภาษาบาลี ที่พระสิริมังคลาจารย์ ชาวเชียงใหม่รจนาขึ้น เพื่ออธิบายเนื้อความในมงคลสูตร ๓๘ ข้อ ปรากฏในพระไตรปิฎก ๒ แห่ง คือ ในขุททกปาฐะ และ สุตตันตปิฎก แห่งพระสุตตันตปิฎก

เริ่มอารัมภบทด้วยบทไหว้ครู อธิบายถึงความหมายของมงคลทีปนี ว่าเป็นคัมภีร์บาลีพระไตรปิฎก ขั้นต้น ผู้รจนาได้ชี้แจงแหล่งที่มาอย่างละเอียดพิสดาร ด้วยสำนวนภาษา ไพเราะสละสลวย งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุด เพียบพร้อมด้วยการอ้างอิงเนื้อความ แหล่งที่มาจากคัมภีร์ชั้นอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา รวมทั้งคำเกจิอาจารย์ (อาจารย์ผู้ท้วง-อาจารย์ผู้เฉลย) และมีการยกเรื่องจากคัมภีร์และชาดกอื่น ๆ มาประกอบคำอธิบาย

ความเป็นมา

คัมภีร์มงคลทีปนี เมื่อตอนค้นพบนั้น เป็นคัมภีร์ใบลานและสมุดข่อย จารด้วยอักษรที่เรียกว่า อักษรขอม่า และ อักษรไทยเหนือ ต่อมาได้ปริวรรตเป็นอักษรไทยภาษาบาลี คณะกรรมการกองตำรา มหามกุฏฯ ฯลฯ ได้จัดพิมพ์และปริวรรตเป็นภาษาไทย พิมพ์เป็นจำนวนหลายครั้ง ดังจะเห็นฉบับที่อ้างอิงครั้งนี้ พิมพ์เป็นครั้ง ๑๙ เพื่อใช้ประกอบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์ไทย ชั้นประโยค ป.ธ. ๔ และชั้นประโยค ป.ธ. ๕ ดังนั้น จึงเป็นหนังสือเพชรน้ำเอก ที่นักปราชญ์ภาษาบาลีทั่วทั้งโลก โดยเฉพาะกลุ่มเถรวาท ในประเทศศรีลังกา กัมพูชา ลาว และขอม่า ต่างให้การยอมรับนับถือ และมีการนำไปเผยแพร่ปริวรรตเป็นภาษาท้องถิ่นของตนในประเทศนั้น ๆ

เนื้อหาอ้างอิงพระไตรปิฎกครบถ้วนทั้ง ๓ ปิฎก คือพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และ อภิธรรมปิฎก เมื่ออธิบายมงคลข้อใด ก็หยิบยกจากพระคัมภีร์พระบาลีและอรรถกถาชั้นต้น ๆ มาอธิบายอย่างสอดคล้องเหมาะสม รวมทั้งอธิบายศัพท์ธรรมะจากคัมภีร์ปกรณ์วิเสสต่าง ๆ ที่เป็นประเภท สัททวิเสสอีกด้วย

แหล่งที่มาของพระคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา

เช่น ในพระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๗-๒๘ ที่เป็นหมวดหมู่ชาดก ๕๔๗ ชาติ ถูกนำมาอ้างอิงใน มงคลที่ป็นี เล่ม ๑ (ปฐม ภาโค) มากกว่า ๕๐ เรื่อง จากแหล่งที่มาของพระคัมภีร์พระไตรปิฎกชั้นต้น ๆ ที่เป็นภาษาบาลีและอรรถกถา ได้ดังนี้

ที่	นิบาต	ข้อ/หน้า ชาดก (ขุ.ชา)	หัว/หน้า อรรถกถา (ตทฎกถา)	มงคล ข้อ/หน้า
๑	วีสติ	สุวก ขุ.ชา. ๒๗/๔๓๕	สตติคุมพ ตทฎกถา ๗/๗๗)	๒๑-๒๔ / ๑๖-๑๙
๒	เอก	มहिพามุข ขุ.ชา. ๒๗/๙	มहिพามุข ตทฎกถา ๑/๒๗๙	๒๕/๑๙-๒๑
๓	ทุก	ปณทว ขุ.ชา ๒๗/๖๕	คิริทตต ตทฎกถา ๓/๑๒๙	๒๖/๒๑
๔	ทุก	อมพ ขุ.ชา. ๒๗/๖๗	ทริวาทน ตทฎกถา ๓/๑๓๔	๒๗-๒๘/๒๑-๒๓
๕	นวก	ขุ.ชา. ๒๗/๒๖๔	หลิททราค ตทฎกถา ๕/๓๙๔	๓๒/๒๖-๒๗
๖		มหาสุตโสม ขุ.ชา. ๒๘/๑๓	ตทฎกถา ๘/๔๐๕	๓๘/๓๐-๓๑
๗	เตรส	อิกิตติ ขุ.ชา. ๒๗/๓๕๔	ตทฎกถา ๖/๑๙๕	๓๙-๔๐/๓๑-๓๔
๘		ขุ.ชา. ๒๗/๓๒๔	ภททสาธ ตทฎกถา ๖/๗๕	๕๑/๔๙
๙		ปญจปาปา ขุ.ชา. ๒๘/๑๐๖	กุณาล ตทฎกถา ๘/๓๗๘	๖๔/๖๔-๖๗
๑๐	เอก	สญชีว ขุ.ชา. ๒๗/๔๘	ตทฎกถา ๒/๔๑๐	๗๖/๘๑-๘๒
๑๑	จตุกก	ปริพพาชก ขุ.ชา. ๒๗/๑๔๔	จम्मสาฎก ตทฎกถา ๔/๓๒๙	๗๗/๘๓-๘๔
๑๒	ทุก	มณิลทสุกร ขุ.ชา. ๒๗/๖๗	ทริวาทน ตทฎกถา ๓/๑๓๔	๙๕/๑๐๓-๕
๑๓	ติก	สิริโจร ขุ.ชา. ๒๗/๑๑๗	กฐนหารก	๙๗/๑๐๗-๑๐
๑๔	อสีติ	มจจรีโกสิย ขุ.ชา. ๒๘/๘๘	สุธาโกชน ตทฎกถา ๘/๒๘๔	๑๐๙/๑๒๒-๙
๑๕	เอก	ขุ.ชา. ๒๗/๒๕	อิลลีส ตทฎกถา ๒/๑๖๓	๑๑๐/๑๒๙-๓๐
๑๖	สตตก	เสนก ขุ.ชา. ๒๗/๒๑๘	สตตุมส ตทฎกถา ๔/๑๕๐	๑๒๕-๖/๑๔๒-๑๔๘
๑๗	เอก	มณิกาวตฤ	พพพุ ชาตกฏกถา ๒/๓๖๔	๑๓๖/๑๕๔-๕
๑๘	ติก	มหาปนาท ขุ.ชา. ๒๗/๑๐๖	ตทฎกถา ๔/๗๒	๑๓๘-๑๔๐/๑๕๖-๑๖๐

๑๙	ปภินณิก	นพการวตถุ	สุรจิ ขาตภฏจกถา ๖/๓๐๐	๑๓๘-๑๔๐/๑๕๖-๑๖๐
๒๐		หังสฆาตภฏจกถุ	สาธิตตภ ขาตภฏจกถา ๒/๒๗๓	๑๔๑-๒/๑๖๐-๒
๒๑	เอก	อปจจเวกขณปริโฆควตถุ	ลิตต ขาตภฏจกถา ๒/๒๑๕	๑๘๗/๑๙๔-๕
๒๒	เอก	วิสสาสปริโฆควตถุ	วิสสาโฆชน ขาตภฏจกถา ๒/๒๒๗	๑๙๐/๑๙๕-๖
๒๓	สตตภ	คนธาร ขุ.ชา. ๒๗/๒๒๔	ขาตภฏจกถา ๕/๑๘๑	๒๕๗-๘/๒๓๘-๔๐
๒๔	เอก	นนทิวีสาล ขุ.ชา. ๒๗/๑๐	ตภฏจกถา ๑/๒๘๗	๒๗๒-๓/๒๔๔-๒๕๑
๒๕	นวก	สารมภ ขุ.ชา. ๒๗/๒๘	ตภฏจกถา ๒/๒๐๗	๒๗๔/๒๕๒
๒๖	จตุภ	มัสลาภ ขุ.ชา. ๒๗/๑๓๘	ตภฏจกถา ๔/๒๘๖	๒๗๕/๒๕๒-๓
๒๗	เตรส	อมพมนตขานนภ ขุ.ชา. ๒๗/๓๔๒	ตภฏจกถา ๖/๑๔๗	๒๗๘/๒๕๔-๕
๒๘	ติภ	ปทุม ขุ.ชา. ๒๗/๑๐๕	ตภฏจกถา ๔/๖๐	๒๗๙/๒๕๕
๒๙	จตุภ	ภกการุ ขุ.ชา. ๒๗/๑๔๕	ตภฏจกถา ๔/๓๓๕	๒๘๐/๒๕๗
๓๐	อภฏจ	เจตีย ขุ.ชา. ๒๗/๒๔๖	ตภฏจกถา ๕/๓๐๒	๒๘๐/๒๕๗
๓๑	เตรส	ภินนร ขุ.ชา. ๒๗/๓๕๘	ตภฏจกถา ๖/๒๑๖	๒๘๐-๑/๒๕๗-๙
๓๒	อสีติ	มหาสุตโสมปณทิต ขุ.ชา. ๒๘/๑๓๐	ตภฏจกถา ๘/๔๐๕	๒๘๓/๒๖๐
๓๓	สตตติ	โสมนนท ขุ.ชา. ๒๘/๕๓	ตภฏจกถา ๘/๑๗๙, ๘/๗๙	๒๙๒-๙/๒๖๗-๗๕
๓๔	ทสภ	มิตตวินท ขุ.ชา. ๒๗/๒๗๑	จตุททวาร ตภฏจกถา ๕/๔๑๙	๓๐๖/๒๗๙-๘๐
๓๕		สรภภค ขุ.ชา. ๒๗/๕๓๕	ตภฏจกถา ๗/๓๕๖	๓๐๗/๒๘๐-๑
๓๖	มหานิบาท	สุวณณสาม ขุ.ชา. ๒๘/๑๘๕	ตภฏจกถา ๙/๑๑๕	๓๑๑-๕/๒๘๕-๙
๓๗	จตตาทิส	สภณ ขุ.ชา. ๒๗/๕๓๔	ตภฏจกถา ๗/๓๓๑	๓๑๕/๒๘๘-๙
๓๘	สตตภ	สุตณ ขุ.ชา. ๒๗/๒๑๓	ตภฏจกถา ๕/๑๒๘	๓๑๖/๒๘๙-๙๒
๓๙	นภ	นันทียมิก ขุ.ชา. ๒๗/๑๙๘	ตภฏจกถา ๕/๕๗	๓๑๗-๘/๒๙๒-๔
๔๐		มหาหังส ขุ.ชา. ๒๘/๗๗	ตภฏจกถา ๘/๒๔๒	๓๑๘/๒๙๔
๔๑	สตตภ	คิชุม ขุ.ชา. ๒๗/๒๑๔	ตภฏจกถา ๕/๑๓๕	๓๑๙/๒๙๔-๖
๔๒	ทภ	คิชุม ขุ.ชา. ๒๗/๒๐	ตภฏจกถา ๒/๗๕	๓๒๑/๒๙๖-๗
๔๓	ปภินณิก	เกทาร ขุ.ชา. ๒๗/๓๖๖	ตภฏจกถา ๖/๒๔๙	๓๒๒-๓/๒๙๗-๙
	เอกาทสภ	มาตุโปสภ ขุ.ชา. ๒๗/๓๐๓	ตภฏจกถา ๑/๖	
๔๔		นาคราช ขุ.ชา. ๒๗/๓๐๓	ตภฏจกถา ๖/๑	๓๒๔/๒๙๙-๓๐๑

๔๕	ดีส	ชยทิส	ชาตกรรูกฤถา ๗/๒๐๖	๓๒๖/๓๐๓-๔
๔๖	อฏฐก	กจจانی พ.ชา. ๒๗/๒๓๘	ตพฏฐกฤถา ๔/๒๖๑	๓๒๗-๘/๓๐๔-๗
๔๗		โสณนนท พ.ชา. ๒๘/๕๗	ตพฏฐกฤถา ๘/๑๗๙	๓๒๙-๓๐/๓๐๗-๙
๔๘				
๔๙	ทุก	สีลانیส	ชาตกรรูกฤถา ๓/๑๔๖	๓๕๕/๓๓๒-๓
๕๐	ทสภ	สงขพราหมณ	ชาตกรรูกฤถา ๕/๔๓๘	๓๕๖/๓๓๓-๔
๕๑		จตุททวาร	ชาตกรรูกฤถา ๕/๔๑๙	๓๖๙-๓๔๐-๑
๕๒	ดีส	ปณทกร พ.ชา. ๒๗/๕๑๗	ชาตกรรูกฤถา ๗/๒๙๖	๓๗๘/๓๔๗-๘
๕๓	เอก	กฏฐหารก	ชาตกรรูกฤถา ๑/๒๐๖	๓๗๙/๓๔๘
๕๔	เอก	จุพกเสฏฐิ	ชาตกรรูกฤถา ๑/๑๗๕	๔๐๔/๓๖๒-๕
๕๕	เอก	วรุณ	ชาตกรรูกฤถา ๒/๑๑๙	๔๐๘/๓๖๖-๗
๕๖		มหาสุตโสณ	ชาตกรรูกฤถา ๘/๔๐๕	๔๐๙/๓๖๗
๕๗	อฏฐก	คณคมาล	ชาตกรรูกฤถา ๕/๒๙๐	๔๑๓/๓๖๙-๗๐

นอกจากหลักฐานจากพระไตรปิฎกแล้ว มงคลที่ป็นี ยังได้อ้างถึงคัมภีร์ชั้นหลังๆ เช่นคัมภีร์มหาวงส์ ที่เป็นประวัติศาสตร์ของศรีลังกา

สรุป

สิ่งที่น่าภูมิใจยิ่งสำหรับชาวสยามประเทศ ปรากฏในตอนท้ายของหนังสือมงคลที่ป็นี เล่ม ๒ (ทุติโย ภาโค) ที่ท่านพระสิริมังคลาจารย์ พระภิกษุชาวเชียงใหม่ ผู้รจนาได้ระบุสถานที่แต่งหนังสือมงคลที่ป็นีไว้ว่า แต่งขึ้น ณ ที่เรือนสงัด (สุญญาคาร) ด้านทิศใต้ของเมืองเชียงใหม่ในรัชสมัยของพระเจ้าราชาธิราช พระนัดดาของพระเจ้าติลก จอมกษัตริย์ในนครเชียงใหม่ เมื่อปีวอก จุลศักราช ๘๘๖ (ตรงกับพุทธศักราช ๒๐๖๗) งานประพันธ์เพชรน้ำเอกชิ้นนี้ มีอายุ ๕๐๐ ปี นับจากวันที่รจนามาถึง ณ วันนี้

บรรณานุกรม

คณะกรรมการกองตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย. **มงคลตถที่ป็นี (ปฐโม ภาโค)** พิมพ์ครั้งที่ ๑๙.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๖๓.

คณะกรรมการกองตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย. **มงคลตถที่ป็นี (ทุติโย ภาโค)** พิมพ์ครั้งที่ ๑๙.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาค ๑ และภาค ๒. พระไตรปิฎก ภาษาไทย เล่ม ๒๗ และเล่ม ๒๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มูลนิธิภูมิพลโลกิคุ. ชาดกและอรรถกถาชาดก (บาลี-ไทย). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิคุ, ๒๕๑๐.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธรมหาเถร ป.ธ.๙). พระคัมภีร์ชาดกแปล ฉบับ ส.อ.ส. เล่ม ๔, ๕, ๕, ๗, ๙, ๑๔ อรรถกถา. (งานออกเมรุพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์). กาญจนบุรี : สหการพิมพ์, ๒๕๓๙.

การสร้างแรงจูงใจในการทำงาน

พระพิสิษฐ์ ศรีวิชา, ดร.

วัฒนธรรมปัญญา สามพราน นครปฐม

ผศ.สมภาพ สายหยุด

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

บุคลากรเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญที่ทำให้องค์กรประสบความสำเร็จ บุคลากรจึงเปรียบเสมือนฟันเฟืองในการนำพาองค์กรให้เดินทางไปสู่เป้าหมาย ไม่มีองค์กรไหนประสบความสำเร็จได้โดยปราศจากบุคลากร ทุกองค์กรต่างให้ความสำคัญกับบุคลากรเป็นอันดับต้น ๆ เนื่องจากตระหนักดีว่าบุคลากรถือเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าหลักที่สำคัญยิ่งในการขับเคลื่อนองค์กร หรือที่ถือว่าเป็นทุนมนุษย์ (human capital investment) ที่มีความสำคัญขององค์กรกว่าได้^๑ เพราะบุคลากรเป็นผู้ที่จะสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้นในองค์กร ผลิตภัณฑ์ สินค้า อาคาร สถานที่ แผนงาน นวัตกรรมสามารถลอกเลียนแบบได้ในชั่วข้ามคืน แต่คนหรือบุคลากรไม่สามารถลอกเลียนแบบกันได้ บุคลากรที่มีศักยภาพมีส่วนทำให้องค์กรเจริญเติบโตอย่างมั่นคง ฉะนั้นการจูงใจให้บุคลากรที่มีศักยภาพสูงคงทำงานอยู่กับองค์กรนั้นเป็นสิ่งสำคัญในทุกสถานการณ์ โดยเฉพาะในขณะตลาดแรงงานมีการแข่งขันสูง ซึ่งส่งผลให้อัตราการย้ายงานสูงขึ้นเช่นกัน ดังนั้นการรักษาบุคลากรที่มีศักยภาพไว้จึงเป็นเรื่องที่องค์กรต้องให้ความสำคัญแม้ผลตอบแทนมักจะจะเป็นปัจจัยหลักที่บุคลากรคำนึงถึงเมื่อกำลังพิจารณางานใหม่ แต่ก็ยังไม่ใช่ว่าปัจจัยที่สามารถรักษาผู้ที่มีศักยภาพไว้ได้ในระยะยาวเทคนิคการฝึกอบรมและพัฒนา การประเมินผลการปฏิบัติงาน สวัสดิการและผลประโยชน์ ความปลอดภัยและสุขภาพ กระบวนการทั้งหลายเหล่านี้ล้วนเป็นเงื่อนไขที่จะรักษา และสร้างแรงจูงใจในการทำงานให้แก่บุคลากรได้อีกด้วย

การสร้างแรงจูงใจในการทำงานเป็นการส่งผลให้แรงผลักดันที่มีอยู่ภายในและภายนอกตัวบุคคล กระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมการทำงาน ทิศทางในการกระทำ ความเข้มข้นและระยะเวลาในการกระทำ ดังนั้น แรงจูงใจจึงเป็นกระบวนการทางจิตใต้สำนึกที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและสภาพแวดล้อม (Pinder, 1998) ซึ่งมีความสำคัญในการที่จะช่วยกระตุ้นให้บุคคลกระทำการพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ด้วยความเต็มใจและพอใจ แรงจูงใจในการทำงานที่จะสร้างให้กับบุคลากรต้องมีทั้งแรงจูงใจภายใน เช่น การให้รางวัล การชมเชยการขึ้นเงินเดือน การให้โบนัส เป็นต้น และแรงจูงใจภายนอก เช่น ความปรารถนา

^๑ Becker, Gary S. **Human Capital**, (Chicago: University of Chicago Press, 1993).

อยากมีความก้าวหน้า อยากพัฒนาตัวเอง อยากให้องค์กรเติบโต และประสบความสำเร็จควบคู่กัน โดยพื้นฐานทั่วไปนั้นมนุษย์มีความต้องการ มีความปรารถนาไม่มีที่สิ้นสุดทั้งความต้องการลาภ ยศ สรรเสริญ ทรัพย์สินเงินทอง ความปลอดภัยในชีวิต เป็นผู้ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ เป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จในชีวิต มีครอบครัวที่อบอุ่น ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการ (needs hierarchy theory) ของ Abraham Maslow ที่กล่าวว่า การตอบสนองความต้องการของมนุษย์เป็นสิ่งสำคัญ ในการที่จะจูงใจคนให้มีพฤติกรรมที่พึงประสงค์นั้น ต้องเข้าใจถึงธรรมชาติความต้องการของบุคคลด้วย จึงจะสามารถจูงใจบุคคลนั้นได้^๒ (Maslow) โดยสิ่งเร้าที่มากระตุ้นหรือจูงใจให้บุคคลเกิดความต้องการ จะต้องสอดคล้องกับระดับความต้องการของแต่ละบุคคลด้วย ดังนั้นแล้วในการสร้างแรงจูงใจให้แก่บุคลากรนั้นจำเป็นที่จะต้องทราบถึงความต้องการของบุคลากรแต่ละคน ปัจจัยเป็นตัวสร้างแรงจูงใจให้เกิดขึ้นกับบุคลากรได้นั้นจะต้องสามารถกระตุ้น (motivators) และการบำรุงรักษา (hygiene) ให้บุคลากรสร้างผลงานที่ยอดเยี่ยมให้กับองค์กรได้ด้วย” (Herzberg) ทั้งนี้ก่อนที่จะดำเนินการสร้างแรงจูงใจให้กับบุคลากรนั้น ผู้บริหารจะต้องรู้รอบในองค์ประกอบของกระบวนการเพื่อที่จะวางแผน วิเคราะห์ และกำหนดแนวทางที่เหมาะสมกับบุคลากรได้ กล่าวคือ จะต้องรู้จัก “คน หรือบุคลากร” ว่ามีลักษณะ บุคลิกภาพหรือความเป็นอัตตาของบุคลากรในแต่ละคน รู้จัก “ตน หรือองค์กร” ว่ามีนโยบาย วิสัยทัศน์หรือกลยุทธ์อย่างไรเพื่อที่จะสามารถวางแผน กำหนดให้สอดคล้องเป็นไปในทิศทางเดียวกัน และ รู้จัก “งาน” ว่า ลักษณะและ ขอบข่ายของงานที่บุคลากรดำเนินการอยู่เป็นอย่างไร เมื่อผู้บริหารรู้จัก “บุคลากร องค์กรและงานที่บุคลากรรับผิดชอบ” ก็จะสามารถบริหารคนให้สำราญ บริหารงานก็สำเร็จได้

ก้าวแรกแรงจูงใจ เริ่มได้ต้องรู้จัก “คน”

ปัจจัยสำคัญที่นำพาองค์กรไปสู่ความสำเร็จได้นั้นล้วนมาจากความสามารถของ “บุคลากร” ผู้บริหารต้องชาญฉลาดในการพิจารณาว่างานชนิดใดเหมาะกับคนประเภทใด โดยดูจากบุคลิกภาพ อุปนิสัย ทักษะ และศักยภาพ การใช้คนให้ถูกกับงานนั้นผู้ใช้จะต้องเป็นผู้ซึ่งเหมาะสมกับงานตั้งแต่ต้น จึงจะสามารถเลือกคนที่เหมาะสมกับงานได้ การทำงานกับคนเป็นเรื่องยาก เพราะคนมีความซับซ้อน ทางอารมณ์และพฤติกรรมการวิเคราะห์พฤติกรรมคนทั่ว ๆ ไปเป็นศาสตร์ที่เรียนรู้ได้ไม่รู้จัก เพียงภาษาท่าทางก็สามารถวิเคราะห์ได้หลากหลาย เช่น การตีความสีหน้า การขยับริมฝีปาก การจัดดวงแขนขา เสียงหัวเราะ ไปจนถึงการกระทำ ทั้งนี้ เพื่อตอบคำถามในใจว่า “ทำไมเขาจึงทำอย่างนั้น” และ

^๒ Maslow, A. M. *Motivation and Personality*, (New York : Harper and Row Herzberg, 1954).

^๓ Herzberg, F, et al. *The Motivation to Work*. (New York : John Wiley and Sons, Inc, 1959).

“ทำอะไรเขาจึงจะทำอย่างนั้น” ฉะนั้นก่อนที่สร้างให้เกิดแรงจูงใจแก่บุคลากรในองค์กร ผู้บริหารก็ควรที่เข้าใจก่อนว่าบุคลากรในองค์กรเป็นอย่างไร ตามหลักพฤติกรรมศาสตร์ของ^๔ Carl Gustav Jung มีการวิเคราะห์คน (Extended DISC) โดยการแบ่งคนออกเป็น ๔ ประเภท คือ

- ๑) D (Dominance) เป็นคนมั่นใจ ในตัวเอง กล้าคิดตัดสินใจ ตรงไปตรงมา
- ๒) I (Influence) เป็นคนชอบเข้าสังคม ชอบพูดชอบคุย เป็นมิตร จูงใจคนเก่ง
- ๓) S (Steadiness) เป็นคนใจเย็น ชอบทำอะไรเป็นระบบ ละเอียดยรอบคอบ ไม่ชอบการเปลี่ยนแปลง

๔) C (Compliance) เป็นคนชอบความสมบูรณ์แบบ เน้นความถูกต้อง มีระเบียบ ไม่ชอบเสี่ยง บุคลากรคนหนึ่งอาจจะมีลักษณะผสมกัน เช่น อาจเป็น IS SCI หรือ ID ก็ได้ ขึ้นอยู่กับว่าบุคลากรคนนั้นจะมีลักษณะใดเป็นตัวนำ บุคคลก็จะแสดงพฤติกรรมตามลักษณะนั้นทำให้สามารถอธิบายการตอบสนองตามธรรมชาติของบุคคลในสถานการณ์ที่ต่างกัน เมื่อทราบว่าบุคลากรแต่ละคนมีลักษณะอย่างไร จะช่วยให้ได้เรียนรู้ความแตกต่างของคนเพื่อที่ผู้บริหารจะสามารถกำหนดแนวทางในการสร้างแรงจูงใจให้แก่บุคลากรได้อย่างเหมาะสม ซึ่งทางพระพุทธศาสนาก็ได้เปรียบเทียบคุณลักษณะของบุคคล ๔ จำพวก^๕ ประกอบด้วย

๑) อุคคฤติธัญญ - ดอกบัวที่พ้นน้ำแล้ว เปรียบเสมือนบุคลากรที่มีสติปัญญาแหลมคม เฉลียวฉลาด สามารถจัดการบริหารงานด้วยตนเองได้ (Self Directed) ทำงานโดยไม่ต้องกำกับควบคุม เป็นผู้มีความรับผิดชอบ พร้อมปรับตัวและเปลี่ยนแปลง (Change Agent) เพียงแค่พูดให้ความรู้ ไม่ต้องอธิบาย ขยายความ ก็สามารถรู้เรื่อง เข้าใจได้ บุคคลเหล่านี้เปรียบเหมือนบัวที่พ้นน้ำการทำงานกับบุคลากรกลุ่มนี้ต้องใช้การมอบหมายงาน (Delegating) โดยติดตามอยู่ห่าง ๆ คอยพิจารณาผลสำเร็จของงาน ให้กำลังใจเป็นแรงเสริม

๒) วิปจิตัญญ - บัวปรึมน้ำเปรียบเสมือนบุคลากรที่มีสติปัญญาฉายแววความเฉลียวฉลาด ให้ความสำคัญ และสนใจในตนเองมาก ต้องการสิ่งจูงใจ และผลตอบแทนในการทำงาน มีการปรับตัวได้ดีในระยะแรก (Early Adaptor) มีความเพียรที่จะเรียนรู้ เมื่อได้ฟังด้วยการอธิบาย ค่อย ๆ บอก ค่อย ๆ อธิบายขยายความก็สามารถรู้และเข้าใจได้ เปรียบเสมือนดอกบัวที่อยู่ปรึมน้ำการปฏิบัติงานกับบุคลากรกลุ่มนี้ ต้องใช้ภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วม หรือคอยให้การสนับสนุน (Participating or Supporting)

^๔ Jung, C. G., *The integration of the personality*, (N.Y. : Ferrar & Rinehart, 1939).

^๕ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙).

๓) เนยยะ - บั๊กกลางน้ำ เปรียบเสมือนบุคลากรที่มีสติปัญญาน้อย ทำงานหรือไม่ทำงาน ต้องได้เงินค่าตอบแทน สนใจผลตอบแทนเป็นหลัก ผู้บริหารต้องใช้การขายหรือกระตุ้นความคิดให้ทำงาน คอยให้คำปรึกษา ข้อคิดเห็นต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติงาน การปฏิบัติงานกับบุคลากรกลุ่มนี้ ต้องขายความคิดหรือสอนงานให้ (Selling or Coaching)

๔) ปทปรมะ - บั๊วโนโคลนตม เปรียบเสมือนบุคลากรที่มีสติปัญญาทึบ (Sluggard or Dog Mate) ไร้ซึ่งความสามารถ สภาพการทำงานไร้จิตวิญญาณ ผลงานเกิดจากความเข้าใจ ผู้บริหารต้องการใช้การบอกกำกับ หรือสั่งการให้ทำงาน (Telling or Directing)

ขณะเดียวกันมนุษย์ต่างก็มีระบบความคิด ระบบการมองโลกที่แตกต่างกัน แม้ว่าจะเป็นพี่น้องกัน ครอบครัวเดียวกัน ก็อาจจะมีพฤติกรรมที่แตกต่างกัน การที่ผู้บริหารสามารถเข้าถึงระบบความคิดของบุคลากรจะช่วยให้เข้าใจ และสามารถคาดคะเนพฤติกรรมของบุคลากรได้ นอกจากจะสามารถวางแผน กำหนดแนวทางในการเสริมสร้างให้บุคลากรทำงานได้อย่างเต็มศักยภาพ เกิดพฤติกรรมการทำงานที่มุ่งเพิ่มปริมาณและคุณภาพแล้ว ยังเน้นบรรยากาศที่ผู้ปฏิบัติมีความสุขความพอใจ และเต็มใจลงทุน ลงแรง เพื่อให้ผลงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ การทำงานในลักษณะดังกล่าว คือ การจูงใจในการทำงาน (Work Motivation)

ตัว “ตน” กำหนด “คน” ให้ทำงาน

แม้ว่า “คน หรือบุคลากร” จะเป็นกลไกสำคัญหลักที่ทำให้องค์กรสามารถดำเนินงานบรรลุเป้าหมาย แต่ “ตน หรือองค์กร” ก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน องค์กรเปรียบเสมือนบ้านหลังใหญ่ที่นำพาบุคลากรที่มีความสามารถ มีความหลากหลายและมีความเป็นตัวตนที่แตกต่างกันให้มาอยู่ร่วมกัน มีวัตถุประสงค์ และเป้าหมายเดียวกัน คือ นำพาองค์กรมุ่งไปสู่ความสำเร็จซึ่งความสำเร็จนั้น ๆ ก็ขึ้นอยู่กับลักษณะ และประเภทขององค์กรว่ามีการกำหนดเป้าหมายไว้อย่างไร ฉะนั้น เรื่องสำคัญที่ผู้บริหารจำเป็นต้องคำนึงถึงนอกจากการกำหนดนโยบาย แผนงาน พันธกิจแล้วควรให้ความสำคัญกับการสร้างความผูกพันและรักษามูลค่าบุคลากรรุ่นใหม่ให้รู้สึกอยากทำงานกับองค์กรยาวนานขึ้น เพื่อให้องค์กรสามารถขับเคลื่อนต่อไปได้ในอนาคต ซึ่งปฏิเสธไม่ได้ว่าคนรุ่นใหม่มีทัศนคติและค่านิยมในการทำงานที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างเห็นได้ชัด คนรุ่นใหม่มักมองหาความก้าวหน้า ความท้าทาย และค่าตอบแทนที่ได้รับเป็นสำคัญ ซึ่งแตกต่างจากคนรุ่นก่อนที่เลือกความมั่นคงในหน้าที่การงาน นอกจากนี้ในโลกปัจจุบันที่ไร้พรมแดนทำให้คนรุ่นใหม่มีช่องทางการหารายได้ที่หลากหลายนอกเหนือจากการทำงานประจำ จึงมีคนรุ่นใหม่หันไปประกอบอาชีพอิสระกันมากขึ้น ขณะเดียวกันนอกจากจะช่วยรักษามูลค่าบุคลากรให้อยู่กับองค์กรแล้ว ยังต้องสร้างปัจจัยดึงดูดความสนใจของบุคลากรที่มีความสามารถ

ให้เขามาร่วมงานกับองค์กรอีกด้วยถ้ามองในแง่ของวัฒนธรรมการทำงานของคนในองค์กรก็ถือว่าเรื่องนี้ไม่เล็ก เพราะเป็นเรื่องที่ส่งผลกระทบต่อองค์กรในระยะยาว

ก่อนที่จะเริ่มสร้างกลไกต่าง ๆ ให้เขามาดำเนินการสร้าง ซ่อม เสริมหรือกระตุ้นบุคลากรในองค์กร ผู้บริหารจำเป็นที่จะต้องรู้จักองค์กรในแง่มุมอื่น ๆ เป็นอย่างดีก่อน Geary and Alan (Rummler, 1995)^๖ ได้พัฒนาจากแนวคิดเชิงระบบ (Systems Theory) และแนวคิดความสัมพันธ์ (Alignment) ของการบริหาร ผนวกกับเกณฑ์รางวัลคุณภาพ TQA, PMQA เพื่อสร้างวินิจัยองค์กร (Organization Diagnosis) ใน ๓ ระดับ คือ

- ๑) ระดับองค์กร (Organization Level)
- ๒) ระดับหน่วยงานหรือทีม (Department or Team Level)
- ๓) ระดับตัวบุคคล (Individual Level)

เครื่องมือการวินิจัยองค์กร ๙ ตัวแปร (Nine Performance Variables) หรือ ๙ Cells เพื่อพิจารณาความสอดคล้องกันของการบริหารจัดการภายในองค์กร โดยมีวัตถุประสงค์ของการวินิจัยขององค์กร คือความเข้าใจร่วมกันของบุคลากรในองค์กรให้เห็นความจำเป็นที่ต้องการเปลี่ยนแปลง (Alderfer, 1980) คล้ายเป็นการตรวจสอบสุขภาพประจำปีขององค์กร ทำให้รับรู้ปัญหาขององค์กรนำไปสู่การปรับปรุงแก้ไขได้อย่างตรงประเด็น โดยมีปัจจัยช่วยสำหรับขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในองค์กร ๓ ปัจจัย ดังนี้ คือ

- ๑) วิสัยทัศน์ (Vision) ต้องมีเป้าหมายชัดเจน เข้าใจง่าย
- ๒) Dissatisfaction ใช้เครื่องมือ Diagnosis Tools และ
- ๓) First step to go ต้องเอื้อต่อการปฏิบัติ เพื่อนำมาวางแผนปรับปรุงแก้ไขและติดตามประเมินผลให้ตรงประเด็น

การทราบสถานการณ์ที่แท้จริงขององค์กรด้วยเครื่องมือการวินิจัยที่มีประสิทธิภาพ จึงเป็นสิ่งสำคัญต่อความสำเร็จในการพัฒนาองค์กรร่วมกันโดยบุคลากรในองค์กรเอง จึงจะสามารถวางแผนในการพัฒนาคน และพัฒนานั่นซึ่งก็คือองค์กรได้ แต่จะอย่างไรให้คนหรือบุคลากรนั้น พุ่มพวงทั้งร่างกาย แรงใจให้แก่องค์กรอย่างเต็มกำลังความสามารถ ซึ่งไม่สามารถที่จะมองข้ามความผูกพันของบุคลากรต่อองค์กรได้ และได้ถูกยกระดับขึ้นมาเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการนำพาองค์กรไปสู่ความสำเร็จตามจุดมุ่งหมายอย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการพยากรณ์พฤติกรรมของบุคลากรได้ เช่น พฤติกรรมการขาดงาน (Absenteeism) และพฤติกรรมการลาออกของ

^๖ Rummler, G. A. and, Alan B. **Improving Performance: How to Manage the White Space on the Organization Chart**, 2nd ed. (San Francisco, CA: Jossey-Bass Inc., 1995).

บุคลากร (Employee Turnover) เพราะบุคลากรที่มีความผูกพันต่อองค์กรในระดับสูงจะมีแนวโน้มในการปฏิบัติงานกับองค์กรนานกว่าและเต็มใจที่จะทำงานอย่างเต็มความรู้ ความสามารถมากกว่าบุคลากรที่มีความผูกพันต่อองค์กรในระดับต่ำ

ดังนั้น ความผูกพันของบุคลากรที่มีต่อองค์กรจึงเปรียบเสมือนกุญแจสำคัญดอกหนึ่งในการรักษาบุคลากรที่มีความเต็มใจในการทุ่มเทความรู้ ความสามารถให้คงอยู่กับองค์กรได้ (Bhatnagar, 2007)^๗ แนวทางในการทำให้บุคลากรมีความรู้สึกเป็นเจ้าของงานของตนเอง (Job Ownership) รักและทุ่มเทในการทำงาน เพื่อให้ผลงานออกมาดีนั้นเป็นการท้าทายความสามารถของผู้บริหารได้เป็นอย่างดี เช่น การสร้างเครื่องมือพื้นฐานในการสร้างจิตสำนึกให้บุคลากรรักองค์กรและทุ่มเทในการทำงานที่องค์กรสามารถทำได้ คือ

๑) ระบบการสื่อสาร (Communication System) จะช่วยสร้างความเข้าใจในนโยบายของผู้บริหาร เป็นสิ่งเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรในองค์กรเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผลต่อองค์กรในทางบวก

๒) ระบบการบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Management System) เปิดโอกาสให้บุคลากรเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการองค์กรในการแสดงความคิดเห็น ไม่ปิดกั้นความคิดเห็น และเปิดโอกาสให้บุคลากรมีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายในการทำงาน

๓) สร้างบรรยากาศความผูกพันและสัมพันธ์ภาพ (Employee Engagement) ด้วยการสร้างบรรยากาศแห่งความเป็นมิตรให้เกิดขึ้น โดยคำนึงถึง ๓ ข้อ คือ สร้างบรรยากาศในการทำงานให้น่าทำงาน สร้างความรู้สึกดีทางด้านจิตใจ และสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างหัวหน้ากับบุคลากร และบุคลากรด้วยกันเอง

๔) ระบบพัฒนาบุคลากร (HRD System) โดยเฉพาะเรื่องการฝึกอบรมและพัฒนาบุคลากร (Training & Development) ให้บุคลากรมี Competency ที่สอดคล้องกับการเจริญเติบโตก้าวหน้า และการพัฒนาสายอาชีพ (Career Development) ให้บุคลากรมองเห็นโอกาสในการเติบโต

ผู้บริหารจำเป็นต้องมีทักษะ ความสามารถที่เรียกว่า Hard Skills (เป็นทักษะที่จำเป็นในการทำงานในแต่ละสายอาชีพ เป็นความชำนาญเฉพาะด้าน เช่น เทคโนโลยี) และ Soft Skill (ผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและสามารถสื่อสารความคิดของตนให้ผู้อื่นรับรู้ได้อย่างชัดเจนได้แก่ การสื่อสาร การนำเสนอ การจูงใจและหวานล่อ) ในตำแหน่งงานที่สูงมากยิ่งขึ้น สิ่งที่สำคัญมากกว่าสิ่งอื่นคือ Soft Skill ถ้าคุณเป็นผู้บริหาร หรือต้องการเป็นผู้บริหารที่ประสบความสำเร็จ แน่นอนว่า คุณไม่จำเป็นต้อง

^๗ Bhatnagar, J. "Talent management strategy of employee engagement in Indian ITES employees: key to retention". Employee Relations. Vol. 29, Issue 6, 2007.

ต้องเก่งในทักษะหลักอย่างมากมาย แต่สิ่งที่คุณจำเป็นต้องเก่งให้มากที่สุด หรือขาดแทบไม่ได้ คือ ทักษะด้าน Human และ Conceptual หรือทักษะในความเป็น Soft Skill นั่นเอง^๑ (Katz, 1955) ซึ่งสอดคล้องกับคุณสมบัติของนักบริหารที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในทศุติยาปณิกสูตร ดังนี้

๑) จักขุมา ผู้บริหารต้องสามารถวางแผนและฉลาดในการใช้คน (Conceptual Skill) มององค์การในภาพรวม สามารถเข้าใจความสัมพันธ์ของหน่วยต่าง ๆ ในองค์กรเพื่อที่จะสามารถวางแผน กำหนดกลยุทธ์ เป้าหมายขององค์กรได้ซึ่งทำให้เป็นลักษณะผสมระหว่าง Hard Skill & Soft Skill แต่โดยส่วนใหญ่ ก็จะถูกจัดให้เป็น Soft Skills รูปแบบหนึ่ง

๒) วิรุโรร ผู้บริหารต้องมีความสามารถเฉพาะด้าน (Technical Skill) ในการประยุกต์ใช้ความรู้และความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านเกี่ยวกับงานเป็นตัวอย่างแก่ผู้อื่นได้สามารถปรับปรุงวิธีการให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น และแก้ไขปัญหาได้อย่างดีจัดเป็น Hard Skills ที่เด่นชัด

๓) นิสสัยสัมปันโน ผู้บริหารต้องเป็นผู้นำ (Human Relation Skill) สามารถเข้าใจและจูงใจให้สมาชิกภายในองค์กรให้ทำหน้าที่ของแต่ละคนอย่างเต็มที่เพื่อให้บรรลุเป้าหมายได้จัดเป็น Soft Skills ที่เด่นชัด^๒

นอกเหนือจากบุคลากรที่มีความสามารถแล้ว ผู้บริหารก็ยังคงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลต่อภาพรวมขององค์กร หลาย ๆ องค์กรมักมีแนวความคิดว่า ผู้บริหารที่เก่ง คือ ผู้ที่มีทักษะหรือความสามารถในงานดังกล่าวโดดเด่นแต่แท้ที่จริงแล้วผู้บริหารที่เก่งจะต้องสามารถสร้างทีม สร้างให้เกิดแรงกระตุ้นต่อสิ่งใหม่ ๆ หรือการพัฒนาไปสู่สิ่งใหม่ ๆ หรือการสร้างกำลังใจให้เกิดความร่วมมือ ร่วมใจทำในสิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้นได้ ผู้บริหารลักษณะนี้จึงจะสามารถครองใจบุคลากรได้องค์กรจะประสบความสำเร็จได้ต้องเกิดจากบุคลากรที่มีประสิทธิภาพและมีใจให้องค์กร

บริหาร “งาน” ให้ได้ผลบริหาร “คน” ให้ได้ใจ

การวางกำลังคนให้เหมาะสมกับงาน (Put the right man on the right job) ผู้บริหารจะต้องเริ่มต้นจากเข้าไปศึกษาเรียนรู้อย่างจริงจังกับบุคลากรในแต่ละกลุ่ม และจัดจำแนกว่าองค์กรมีคนที่มีความสามารถในระดับใดบ้าง และมีอยู่ที่กลุ่ม จากนั้นจึงค่อยจัดวางกำลังคนเหล่านั้นให้ทำงานในที่ที่เหมาะสม การเสียเวลาศึกษาความสามารถของบุคลากร แต่ได้ผลตอบแทนที่คุ้มค่า ย่อมดีกว่าการปล่อยให้มีคนทำงานจำนวนมาก แต่ไม่สามารถทำให้กับบริษัทได้อย่างที่คาดหวังไว้ซึ่งผู้บริหารจะต้องรู้

^๑ Katz, R. L. “Skill of effective administrator”, Harvard Business Review. 12 (1), 1955.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๐, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธรรมทานกุลลจิต, ๒๕๕๘), หน้า ๒๑๐-๒๑๑.

ก่อนว่างานนั้นต้องทำอะไรเพื่อให้ได้ผลงานอย่างไร ในทุกองค์กรมีการจัดทำแบบบรรยายลักษณะงาน หรือ Job Description ที่เราเรียกว่า JD เป็นเอกสารที่เขียนขึ้นมาจากการวิเคราะห์รวบรวมข้อมูลของงานตำแหน่งนั้น ที่คนทำงานแต่ละตำแหน่งถือไว้กับตัวเองความกระจำจัดในลักษณะงานหน้าที่ขอบเขตความรับผิดชอบ และรายละเอียดของงาน ต้องสื่อ อย่างตรงประเด็น ไม่อ้อมค้อม หรือมโนภาพให้บุคลากรคล้อยตามลักษณะงานที่ไม่ตรงกับวัตถุประสงค์ ซึ่งอาจทำให้บุคลากรหลงประเด็น และเข้าใจวัตถุประสงค์ของงานผิดเพี้ยนไปจากความเป็นจริง ประเด็นนี้สำคัญยิ่งสำหรับการตัดสินใจของทั้งสองฝ่ายเพื่อองค์กรจะได้เลือก “The right man” ที่เหมาะสมที่สุด มารับผิดชอบในงานนั้น ๆ รวมถึงบุคลากรที่ต้องเลือก “The right job” ที่เหมาะสมสำหรับเขาด้วยเช่นกันการทำงานก็จะก่อเกิดประสิทธิภาพสูงสุด และตัวบุคคลก็จะดึงศักยภาพออกมาใช้กับงานได้อย่างเต็มที่ ดังนั้น การมอบหมายงานให้ลูกกับบุคคล ผู้บริหารต้องมองตั้งแต่กระบวนการแรก คือ การสัมภาษณ์ และคัดเลือกเข้ามาทำงาน ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่า “เราไม่ใช่ผู้เลือกเขาฝ่ายเดียว” เพราะคนที่เดินเข้ามาสมัครงาน “เขาก็เป็นผู้เลือกเราเช่นกัน”

การวางคนให้เหมาะสมกับงานถือเป็นหลักเกณฑ์ที่ยังใช้ได้อยู่ แต่องค์กรต้องไม่ลืมว่าบุคลากรแต่ละคนมีความสามารถหลายด้าน ผู้บริหารเห็นว่าเขามีความสามารถเหมาะสมกับตำแหน่งงานที่องค์กรกำลังต้องการอยู่ แต่บุคลากรคนนั้นอาจจะมีความสามารถในด้านอื่น ๆ ที่โดดเด่นกว่างานประจำที่ทำอยู่ก็ได้ผลที่ติดตามมาก็คือ องค์กรได้คนทำงานในตำแหน่งที่ต้องการ แต่เมื่อเวลาผ่านไปอาจส่งผลให้เกิดการเบื่อหน่าย เพราะไม่ใช่สิ่งที่ชอบหรือถนัดมากที่สุด บุคลากรบางคนก็ทนทำไป แต่บางคนก็ทนไม่ไหวก็ลาออกไป ทำให้คนทำงานก็เสียเวลาที่มาจมนอยู่กับงานที่ไม่ได้ใช้ความสามารถอย่างเต็มที่ องค์กรเองก็เสียเวลาที่ไม่สามารถพัฒนาให้เติบโตขึ้นไปในสายงานนั้น ๆ ได้ การมีบุคลากรที่เก่งอยู่ในองค์กรแล้วเราไม่ได้ใช้เขาอย่างเต็มที่ หรือใช้งานเขาไม่ตรงตามความถนัดหรือความสามารถอาจจะสูญเสียศักยภาพในการแข่งขันได้ เช่น มีคนบางคนทำงานในตำแหน่งงานที่รับเข้ามาดี แต่เขาเป็นคนที่คิดแตกต่าง นอกกรอบ แต่งานที่ทำอยู่ไม่จำเป็นต้องคิดอะไรใหม่ องค์กรอาจจะพิจารณาหางานที่เหมาะสมกับความสามารถให้เขาด้วยแนวทางต่าง ๆ เช่น ทำงานในตำแหน่งเดิมแต่เพิ่มงานด้านการพัฒนาทางความคิดสร้างสรรค์ให้ หรือสร้างงาน (ตำแหน่ง) ใหม่ที่เกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์และย้ายไปทำงานนั้นแทน หรือกำหนดนโยบายการหมุนเวียนเปลี่ยนงาน (Job Rotation) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่เน้นการเพิ่มมูลค่างาน (Job Value) ให้กับผู้ปฏิบัติงาน บุคลากรทำให้งานมีมูลค่าเพิ่มสูงขึ้นภายในระยะเวลาที่กำหนด ซึ่งส่วนใหญ่เน้นไปที่การเปลี่ยนงานมากกว่าการเปลี่ยนตำแหน่ง ทั้งนี้ ตำแหน่งของงานและผลประโยชน์ตอบแทนที่ได้รับยังคงเหมือนเดิม แม้ว่าในข้อเท็จจริงของการปฏิบัติทำได้ยาก เพราะหัวหน้าหน่วยงานมักหวงลูกน้องที่ทำงานดีไม่ยอมให้หมุนเวียนไปอยู่ในกลุ่มงานฝ่ายหรือ

หน่วยงานอื่น ยิ่งถ้าคาดว่าจะได้คนที่ทำงานไม่ดีมาทำงานด้วยแล้วก็จะยิ่งไม่ยินยอมให้มีการหมุนเวียนงานอุปสรรคอีกประการหนึ่งที่มีกพบ คือ คนที่ทำงานในตำแหน่งเชิงเทคนิค วิชาการ มักจะหมุนเวียนงานยาก เนื่องจากหาคนอื่นมาทำงานเชิงเทคนิคนั้นไม่ค่อยได้และตนเองไม่มีทักษะในงานนั้นเพียงพอ แต่หากมองในมุมกลับกันการหมุนเวียนงานไม่เพียงเป็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับบุคลากรเท่านั้น หากว่ายังช่วยให้การบริหารบุคลากรในหน่วยงานของผู้บังคับบัญชาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และที่เห็นได้ชัดคือทำให้บุคลากรในหน่วยงานมีทักษะในการทำงานที่หลากหลายด้านซึ่งมีผลต่อการทำงานให้พร้อมทันความต้องการของผู้รับบริการและการเปลี่ยนแปลงในสถานการณ์ปัจจุบัน อีกทั้งยังใช้เป็นเครื่องมือในการจูงใจรักษาบุคลากรในทีมงาน ลดอัตราการสูญเสียบุคลากรที่รู้สึกเบื่อหน่ายและไม่ต้องการทำงานที่ซ้ำซากงานประจำที่มีขั้นตอนการทำงานที่ไม่แตกต่างไปจากเดิมที่เคยปฏิบัติอีกด้วย สอดคล้องกับหลักสัปปุริสธรรม กรอบแห่งการแสวงหาความรู้เพื่อการวิเคราะห์หาค่าการจะทำงานให้สำเร็จตามความมุ่งหมายขององค์กรเพื่อนำมาซึ่งข้อมูล ข้อเท็จจริงในการจัดสรรคนให้กับหน้าที่ตำแหน่งงานต่าง ๆ ในองค์กรนั้น ควรมีหลักการอย่างไร เช่น

๑) ฉันทัญญตา คือ บุคลากรจะต้องรู้ว่าองค์กรนั้นมีปัญหาอะไร แล้วทำการวิเคราะห์หาสาเหตุและข้อเท็จจริงที่ถูกต้อง เพื่อจะได้เข้าใจทั้งจุดอ่อน จุดแข็ง ซึ่งเป็นสภาพแวดล้อมภายในขององค์กรให้ชัดเจนมากที่สุด

๒) อัตถัญญตา คือ บุคลากรจะต้องรู้ว่าเป้าหมายหรือแนวทางที่จะแก้ไขปัญหาขององค์กรนั้นเป็นอย่างไร เพื่อนำไปสู่การกำหนดแผนงานที่ดี มีการกำหนดแนวทางหรือขั้นตอนในการปฏิบัติเพื่อให้บุคลากรขับเคลื่อนภารกิจสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้

๓) อัตตัญญตา คือ บุคลากรจะต้องรู้ว่ามีตนเองหรือทีมงานมีจุดแข็งจุดอ่อนอะไร มีขีดความสามารถหรือศักยภาพอย่างไร เพื่อที่จะได้ร่วมกันนำพาให้องค์กรก้าวพ้นทะยานไปสู่ความสำเร็จในที่สุด

๔) มัตตัญญตา คือ บุคลากรจะต้องเข้าใจในศักยภาพและขีดความสามารถขององค์กร รวมถึงทรัพยากรทางการบริหารที่มี (๔Ms, ๖Ms, ๘Ms) เพื่อให้สามารถนำมาประกอบการบริหารจัดการให้เกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิผลหรือเกิดประโยชน์สูงสุด

๕) กาลัญญตา คือ บุคลากรจะต้องมีความเข้าใจในห้วงระยะเวลาที่เหมาะสมว่า เวลาไหนหรือโอกาสไหนควรจะดำเนินการอย่างไร เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งต่อตนเองเพื่อร่วมงาน องค์กร สังคม และประเทศชาติ

๖) ปริสัญญตา คือ การที่บุคลากรรู้ถึงความเชื่อขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน สังคม รวมถึงความเข้มข้นทางการแข่งขันคู่แข่ง กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ที่เป็นอุปสรรคขวากหนาม

และโอกาสที่เป็นปัจจัยแวดล้อมภายนอก ที่องค์กรและบุคลากรจะต้องเผชิญและเก็บเกี่ยวมาใช้ประโยชน์ ให้มากที่สุดในการเสริมสร้างความสำเร็จให้กับองค์กร

๗) บุคคลลปโรปริณญา คือ การที่บุคลากรโดยเฉพาะผู้บริหารจะต้องรู้ว่าบุคลากรแต่ละคน มีความรู้ ความสามารถ และศักยภาพอย่างไร จึงจะมอบหมายงานที่เหมาะสมกับความรู้ ความสามารถ ให้อำนาจรับผิดชอบ^{๑๐}

การบริหาร “องค์กร” ในปัจจุบันจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพิจารณาทั้ง “คน” และ “งาน” ควบคู่กันไป ถ้างานเหมาะสมกับภารกิจและกลยุทธ์ขององค์กรแล้ว ก็คงจะต้องมาพิจารณาว่า เรามีคนที่เหมาะสมกับงานนั้นหรือไม่ ในขณะเดียวกันถ้าเรามีคนที่เก่ง ๆ เหมาะสมกับกลยุทธ์ขององค์กร ก็คงจะต้องมาพิจารณาว่างานต่าง ๆ ที่เรามีอยู่นั้นเหมาะสมกับคนเก่ง ๆ และเหมาะสมกับกลยุทธ์ขององค์กรในช่วงเวลานั้น ๆ มากน้อยเพียงใด การที่จะพิจารณาว่าคนเก่งสำคัญกว่า หรืองานที่เหมาะสมสำคัญกว่า ในแต่ละช่วงเวลานั้นให้ดูจากภารกิจและกลยุทธ์หลักขององค์กร ดังนั้น การจัดสรรคนกับงานแบบ “Put the right man on the right job” จะใช้ได้ผลก็ต่อเมื่อองค์กรต้องพิจารณาว่า บุคลากรแต่ละคนมีคุณสมบัติ ความรู้ ทักษะ ความสามารถ จุดแข็ง จุดอ่อน รวมถึงพฤติกรรม และบุคลิกภาพประการใดบ้าง และมีความเหมาะสมกับลักษณะงานที่ต้องการใช้คุณสมบัติของบุคลากรอย่างไร หลักคิดนี้ตอกย้ำว่า ถ้าจะให้งานมีประสิทธิภาพและบรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดก็ควรเลือกใช้คนที่เหมาะสมกับงานนั้น ๆ

“คน” สำคัญ “งาน” สำเร็จ

องค์กรก็เปรียบเสมือนบ้านหลังที่ ๒ ของบุคลากร เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต เป็นส่วนหนึ่งของการหล่อหลอมและสร้างความเป็นตัวตน เมื่อองค์กรเป็นบ้านที่รวมเอาบุคลากรที่มีความหลากหลายต่างความคิด ต่างตัวตนเข้ามาร่วมกัน องค์กรจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการมีวิสัยทัศน์ มีเป้าหมายว่าจะนำพาบุคลากรไปในทางทิศทางใด ผู้บริหารจึงควรทำ JD (Job Description) เป็นหลักนำวัตถุประสงค์ (Objective) ออกด้วยแยกเป็นข้อ ๆ เอา JD (Job Description) เข้ามาวิเคราะห์ บุคลากรแต่ละคนก็จะมีเป้าหมายเฉพาะตัวแต่ละคนว่าปีนี้ต้องทำผลงานเท่าไร ซึ่งมันจะเกิดเป็นนามธรรม เป็นรูปธรรมขึ้นมา ในการบริหารองค์กรจึงจำเป็นต้องอาศัยทั้งศาสตร์และศิลป์ในการทำให้บุคลากรทำงานอย่างมีความสุข มีทัศนคติที่ดีในการทำงาน เห็นความสำคัญของงานมาเป็นอันดับแรก ผู้บริหารก็ควรที่เข้าใจก่อนว่าบุคลากรในองค์กรเป็นอย่างไรจึงจะสามารถมอบหมายงานในภาระความรับผิดชอบแก่บุคลากร

^{๑๐} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙).

คนนั้นได้อย่างเหมาะสมตามความถนัด ความชำนาญ เช่นเดียวกันในแง่ของการทำงานพระพุทธเจ้าทรงใช้คนเก่ง ทรงใช้คนที่ทำงานได้ไม่เน้นที่อาวุโส อาทิการเลือกอัครสาวกซ้าย-ขวา พระพุทธเจ้าทรงเลือกพระหนุ่มสองรูปซึ่งเพิ่งบวชใหม่ แต่เป็นนักปรัชญาที่มีชื่อเสียงในอินเดีย เมื่อพระหนุ่มสองรูปเดินเข้าวัดในขณะที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมอยู่จึงทรงยุติการแสดงธรรมแล้วขึ้นไปหาพระหนุ่มสองรูปนั้น โดยบอกต่อที่ประชุมสงฆ์ว่า พวกเธอคุณะ พระหนุ่มสองรูปนี้ต่อไปจะเป็นอัครสาวกเบื้องขวาและเบื้องซ้ายของฉัน ในขณะที่มีพระเถระมากมายนั่งอยู่ที่ชุมนุมสงฆ์พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ทรงเลือกพระพุทธเจ้าเลือกพระหนุ่มที่มีไฟในการทำงาน ทรงมองคนที่ทำงานเป็น แล้วก็กล้าใช้คนหนุ่มด้วย นี่คือวิธีในการใช้คนส่วนผู้ที่มาก่อนเป็นผู้อาวุโสพระพุทธองค์ก็ให้การเคารพเพื่อให้อยู่ในสังคมอย่างปกติสุข ดังนั้นการเลือกคนให้เหมาะกับงาน การเลือกคนให้ทำงานจึงเป็นการศิลปะของการบริหารงานอย่างหนึ่ง เมื่อเริ่มต้นได้ดีเริ่มต้นได้ถูกต้อง งานนั้นก็จะเดินไปสู่เป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สรุป

กล่าวได้ว่า เมื่อผู้บริหารสามารถที่จะอ่าน “คน (บุคลากร)” “ตน (องค์กร)” และ “งาน” จากสิ่งที่เห็น สิ่งที่เป็นและสิ่งที่ควรจะเป็นไปแล้ว ด้วยการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายใน และภายนอกองค์กรแล้ว สิ่งสำคัญที่สุดในการบริหารงานให้ประสบความสำเร็จ ก็คือการบริหารคน โดยเฉพาะคนในทีมที่ทำงานให้เรา ผู้บริหารที่ประสบความสำเร็จมีใช้คนที่เก่งที่สุดหรือฉลาดที่สุด แต่เป็นผู้ที่สามารถชักจูงใจ คนให้ทำงานอย่างมีความสุข และปล่อยให้พวกเขาทำงานได้อย่างเต็มที่ที่มีอิสระ รวมทั้งกระตุ้นให้พวกเขาดึงศักยภาพของตนเองออกมาทำงานให้สำเร็จได้ เพราะหากเราเชื่อมั่นในตัวผู้อื่นว่าคนแต่ละคนมีความยิ่งใหญ่ในตัวเอง และเชื่อว่าเราสามารถดึงศักยภาพของพวกเขาออกมาได้ พวกเขา ก็จะทำงานได้ดีในระดับที่ตัวของพวกเขาก็คาดคิดไม่ถึง

ดังนั้น การสร้างแรงจูงใจในการทำงานแก่บุคลากรให้เกิดขึ้น และทำให้พวกเขาแสดงความสามารถอย่างเต็มที่ ดังคำกล่าวที่ว่า “จงมองให้เห็นศักยภาพในตัวของคนแต่ละคนให้ลึกซึ้งกว่าที่พวกเขามองเห็นในตัวเอง จากนั้นจงใจให้พวกเขามองเห็นศักยภาพเหล่านั้นได้เช่นเดียวกับที่คุณเห็น” จะสามารถทำให้บุคลากรยอมทำงานในองค์กรด้วยความเต็มใจ และมีแรงจูงใจที่ดีที่สอน ทำให้เห็นคุณค่าคน และกระตุ้นให้เขาดึงศักยภาพของตนเองออกมาใช้อย่างเต็มที่ เพื่อให้ทั้งองค์กรและบุคลากรประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน มีความก้าวหน้า และเปลี่ยนแปลงชีวิตไปในทางที่ดีขึ้น

บรรณานุกรม

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๐. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธรรมทานกุศลจิต, ๒๕๕๘.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- รัตติยา พรหมกัลป์. “เทคนิคการสร้างแรงจูงใจในการทำงาน”. **วารสารสถาบันวิจัยพัฒนธรรม**. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – มิถุนายน ๒๕๖๐).
- Alderfer, C. P. **The Methodology of Organizational Diagnosis**. Professional Psychology, 11 (3), 1980.
- Becker, Gary S. **Human Capital**. Chicago: University of Chicago Press, 1993.
- Bhatnagar, J. “Talent management strategy of employee engagement in Indian ITES employees: key to retention”. **Employee Relations**. Vol. 29, Issue 6, 2007.
- Jung, C. G. **The integration of the personality**. N.Y. : Ferrar & Rinehart, 1939.
- Herzberg, F, et al. **The Motivation to Work**. New York : John Wiley and Sons, Inc, 1959.
- Katz. R. L. “Skill of effective administrator”, **Harvard Business Review**. 12 (1), 1955.
- Maslow, A. M. **Motivation and Personality**, New York : Harper and Row Herzberg, 1954.
- Pinder, C. **Work Motivation in Organizational Behavior**. Upper Saddle River, NJ : Prentice-Hall. 1998
- Rummler, G. A. and, Alan B. **Improving Performance: How to Manage the White Space on the Organization Chart**, 2nded. San Francisco, CA: Jossey-Bass Inc., 1995.

การปลูกจิตสำนึกในองค์กรทางคุณธรรมจริยธรรมในสังคมไทย

ผศ.ดร.สมเดช นามเกตุ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บทนำ

ความอยู่เย็นเป็นสุขของสังคม (Wellness and Happiness) เป็นสิ่งที่พึงปรารถนาของทุกสังคม ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ต้องมาจากตัวตนในสังคมโดยที่คนส่วนใหญ่ต้องเป็นผู้มีความประพฤติดีมีคุณธรรมจริยธรรมซึ่งความคิดในแนวนี้นี้ได้รับการยอมรับโดยทั่วไปจากคนส่วนใหญ่ในสังคม ดังนั้นในทุกประเทศจึงพยายามหามาตรการในการปลูกฝังอบรมและเสริมสร้างประชากรในชาติให้เป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรม นอกจากนี้แล้วเรื่องของคุณธรรมจริยธรรมยังเป็นประเด็นหัวข้อของการศึกษาค้นคว้าในระดับสากลหรือของโลกที่ทุกประเทศพยายามศึกษาค้นคว้าหรือหาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางหรือยุทธศาสตร์ในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่คนอย่างมีประสิทธิภาพรวมทั้งวิธีการในการดำเนินการในระดับชาติหรือประเทศเพื่อทำการปลูกฝังส่งเสริมและพัฒนาจริยธรรมให้คนในชาติ

สถานการณ์บ้านเมืองของประเทศไทยเราในปัจจุบันนี้ดูน่าเป็นห่วงอย่างยิ่งจากกระแสโลกาภิวัตน์ ที่ผลักดันให้สังคมไทยมุ่งความสำเร็จทางวัตถุคนในสังคมแสวงหาความสำเร็จในชีวิตทางด้านเศรษฐกิจ บ้างก็แสวงหาอำนาจ บ้างก็แสวงหาผลประโยชน์จนหลายคนมองเห็นตรงกันว่า ปัจจุบันสังคมไทยเริ่มอ่อนแอลงเรื่อย ๆ และกำลังเผชิญกับภาวะวิกฤติหลายด้าน ทั้งด้านการเมือง การศึกษา ศาสนา เศรษฐกิจ สังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่พึงวิตกกังวลยิ่งโดยเฉพาะปัญหาความเสื่อมถอยในด้านคุณธรรมจริยธรรมของคนในประเทศทั้งในระดับ นักการเมืองข้าราชการหรือคนในแวดวงอาชีพอื่น ๆ ภาพที่เห็นชัดเจนและเป็นข่าวอยู่ทุกวันนี้คือการทุจริตคอร์รัปชัน การก่ออาชญากรรม การเสพและค้ายาเสพติดและยังแพร่ระบาดไปยังกลุ่มเยาวชนนักเรียน นักศึกษา ตั้งแต่ระดับประถมจนถึงอุดมศึกษา การพฤติกรรมตนที่ไม่พึงประสงค์ อาทิ การแต่งกายผิดระเบียบ แต่งกายล่อแหลมซึ่งเป็นมูลเหตุก่อให้เกิดอาชญากรรมทางเพศ การที่นักเรียน นักศึกษาขายบริการทางเพศเพียงเพื่อหาเงินมาใช้จ่ายฟุ่มเฟือย การอยู่ร่วมกันฉันท์สามีภรรยา การทะเลาะวิวาทของนักศึกษาทั้งภายในสถาบันเดียวกันและต่างสถาบัน เหล่านี้เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในกลุ่มของเยาวชนดังกล่าว ทุกคนต่างลงความเห็นตรงกันว่าเยาวชนไทยของเราขาดการปลูกฝังในด้านคุณธรรมจริยธรรม อาจจะมีอยู่บ้างแต่เป็นแบบฉาบฉวยไม่เกิดผลที่ถาวร ในขณะที่สังคมไทยต้องการเห็นภาพการพัฒนาเยาวชนไทยไปสู่การเป็นบัณฑิตที่มีคุณภาพ มีความสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ มีสติปัญญา มีความรู้และคุณธรรมจริยธรรม รวมทั้งไม่ลืมนวัตกรรม

ของชาติในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ทุกครั้งที่กล่าวถึงปัญหาคุณธรรมจริยธรรมในสังคมไทยหลายคนมักจะมองไปที่กระบวนการจัดการศึกษาและตอกย้ำเสมอว่าเป็นความล้มเหลวของระบบการศึกษา แต่หากทุกฝ่ายเปิดใจยอมรับว่าปัญหาเรื่องคุณธรรมจริยธรรมนั้นเป็นปัญหาใหญ่ระดับชาติ การแก้ไขปัญหานั้นจะต้องเริ่มต้นจากครอบครัว สถานศึกษาและที่สำคัญที่สุดคือผู้ใหญ่ทุกคนในสังคมต้องเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับเด็กและเยาวชน เนื่องจากการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้ประสบผลสำเร็จสูงสุดนั้น ต้องปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่าง ถ้าพิจารณาพื้นฐานปัญหาคุณธรรมจริยธรรมของเด็กและเยาวชนไทยส่วนหนึ่งนั้นเริ่มจาก “ปัญหาด้านครอบครัว” ซึ่งเกิดจากการที่ครอบครัวแตกแยก พ่อแม่ไม่ได้อยู่ด้วยกัน พ่อแม่ไม่มีเวลาให้บุตรหลาน การใช้ความรุนแรงในครอบครัวและอื่น ๆ อีกมากมาย ซึ่งประเด็นปัญหาของสังคมที่ส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนไทยลำดับต้น ๆ เช่น ขาดความอบอุ่นจากครอบครัวซึ่งจะนำไปสู่การมีความรักการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร รวมถึงภัยจากสื่อเทคโนโลยีโดยเฉพาะอินเทอร์เน็ตและการเข้าถึงอบายมุขทั้งหลาย บุหรี่ ยาเสพติดได้ง่ายดายและที่สำคัญคือ “การขาดแบบอย่างที่ดี” นั่นเอง

สังคมอยากเห็นภาพเด็กและเยาวชนเป็นเช่นไร ทุกคนในสังคมทั้งพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูผู้สอน ผู้บริหาร นักการเมือง ผู้นำสังคม ผู้นำประเทศต้องประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดี เพราะการเป็นแบบอย่างที่ดีนั้นถือเป็นวิธีการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมที่ดีที่สุด ดังนั้น คุณธรรมจริยธรรมจึงเป็นกลไกของสังคมที่ทำหน้าที่เป็นบรรทัดฐานของความประพฤติ เป็นสิ่งที่กำหนดว่าอะไรควรประพฤติปฏิบัติและจะต้องปลูกฝังให้กับคนในสังคมเพราะถ้าคนในสังคมเป็นคนดีแล้วสังคมก็จะมีความสุข แต่ถ้าคนในสังคมไม่ดีก็จะมีปัญหามากมายเดือดร้อน มีการเอารัดเอาเปรียบแก่งแย่งแม้จะมีกฎหมายบังคับไว้ คนก็พยายามที่จะหลีกเลี่ยง

ในปัจจุบันปัญหาจากความบกพร่องทางจริยธรรมเกิดขึ้นทั่วโลกสังคมมีแต่ความสับสนวุ่นวาย คดโกงเอารัดเอาเปรียบกันอยู่ตลอดเวลา การศึกษาค้นคว้าในเรื่องของจริยธรรมมีมานานจนในปัจจุบันเกิดความกระฉ่งชัดในเรื่องของจริยธรรมมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามจริยธรรมก็ยังเป็นเรื่องที่มีความซับซ้อนเข้าใจได้ยากและมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบและตัวแปรอีกเป็นจำนวนมาก และความเข้าใจในเรื่องของจริยธรรมจะต้องอาศัยความเข้าใจในองค์ความรู้ของวิทยาการหลายสาขาร่วมกันไม่ว่าจะเป็นเรื่องของปรัชญา จิตวิทยาการศึกษา ศาสนาและอื่น ๆ ซึ่งหากมีมากเท่าไรก็จะช่วยให้เข้าใจในเรื่องของคุณธรรมจริยธรรมมากขึ้นเท่านั้น การสร้างจิตสำนึกทางด้านคุณธรรมและจริยธรรมและการที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๐ ได้ระบุว่าคนไทยกำลังประสบปัญหาวิกฤตค่านิยมทางจริยธรรมและพฤติกรรมเชื่อมโยงถึงการดำเนินชีวิตความประพฤติความคิดทัศนคติและคุณธรรมของคนในสังคม สถาบันทางสังคม อาทิ สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนาและสถาบัน

การศึกษามีบทบาทน้อยลงในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมและพัฒนาศักยภาพของคนไทยโดยเฉพาะเด็กและเยาวชน ดังนั้น ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ.๒๕๕๐ - ๒๕๕๔) จึงมุ่งพัฒนาคนและสังคมไทยโดยเฉพาะหนึ่งในเรื่องหลักคือการพัฒนาคนให้มีคุณธรรมและความรู้^๑

แนวคิดและทฤษฎี

คุณธรรม (Virtue) และจริยธรรม (Morality หรือ Ethic) ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ นั้น ได้อธิบายความหมายของคำ “คุณธรรม” ว่าสภาพคุณงามความดีและ “จริยธรรม” ว่าธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติศีลธรรมกฎศีลธรรมและคุณธรรมหมายถึง “ธรรมที่เป็นคุณความดีสภาพที่เกื้อกูล”^๒ คุณธรรมและจริยธรรมจึงเป็นของคู่กันและมักใช้ประกอบกันคุณธรรมเป็นปัจจัยให้เกิดจริยธรรม จริยธรรมเป็นผลของการมีคุณธรรม คุณธรรมจึงเป็นนามธรรม เป็นเรื่องของกุศลธรรมที่ควรปลูกฝังในจิตใจ ส่วนจริยธรรมซึ่งเป็นรูปธรรมเป็นเรื่องของความประพฤติหรือพฤติกรรมที่พึงามที่ควรเสริมสร้างให้เกิดขึ้น อย่างไรก็ตามปัจจุบันมีองค์ความรู้ด้านทฤษฎีทางจริยธรรมจำนวนมากที่เป็นต้นแบบของการพัฒนาเชิงจริยธรรม เช่น ทฤษฎีของเพียเจต์ โคลเบิร์กพรอยด์หรือทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมต่าง ๆ

ในที่นี่จะนำเสนอเนื้อหาองค์ประกอบและระดับของจริยธรรมตามแนวคิดของโคลเบิร์ก^๓ ซึ่งถือเป็นนักจิตวิทยาเชิงจริยธรรมทั้งนี้จริยธรรมสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ชนิด ได้แก่ จริยธรรมส่วนบุคคล ซึ่งหมายถึงการกระทำที่บุคคลตัดสินใจทำเป็นส่วนตนเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น ได้แก่ ความซื่อสัตย์สุจริต ความขยันอดทน เป็นต้น และจริยธรรมสังคมซึ่งหมายถึงการกระทำที่ส่งผลดีต่อสังคมโดยรวม เช่น ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเสียสละ เป็นต้น

นอกจากนี้แล้วจริยธรรมยังอยู่ในรูปแบบของศาสนาเป็นบรรทัดฐานแห่งความประพฤติ เรียกว่า ศีลธรรมและอาจจะอยู่ในรูปแบบของอาชีพ เรียกว่า จรรยาบรรณ เป็นต้น ขณะเดียวกันนักวิชาการหลายท่านยังอธิบายว่า จริยธรรมประกอบด้วยโครงสร้าง ๒ ข้อ ได้แก่ ศีลธรรม (Moral Value) สิ่งที

^๑ จุริพร กาญจนการณ, “คุณธรรมจริยธรรมและการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี”, วารสารวิชาการวิทยาลัยแสงธรรม, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๒) : ๓๓.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต).พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒๔.

^๓ Kohlberg, L., “Moral Stage andMoralization The CognitiveDevelopment Approach in Lihona, Moral Development and Behavior : Theory Research and Social Issues, (New York: Rinehart and Winston, 1976).

คนควรปฏิบัติและศีลธรรม (Immoral) สิ่งที่คุณพึงงดเว้นไม่ปฏิบัติส่วน Ethics ในภาษาอังกฤษ หมายถึงจริยศาสตร์ซึ่งหมายถึงประมวลความรู้และข้อ^๕

ความหมายของคุณธรรมจริยธรรม

ความหมายของคุณธรรมจริยธรรมนั้นมีนักปรัชญานักการศึกษานักจิตวิทยาตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้อง ได้ให้ความหมายไว้ดังต่อไปนี้ คำว่า “คุณธรรม” ได้มีผู้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

เจริญ ไวรวัจนกุล อธิบายว่า คุณธรรมคือมโนธรรมอันเป็นสำนึกแห่งความดีที่เกิดจากการไตร่ตรอง ด้วยเหตุผลจนสามารถตัดสินใจได้ว่าสิ่งใดดีสิ่งใดงามแล้วมุ่งมั่นอยู่กับสิ่งดีงามจนเคยชินเป็นคนที่มีความดีเป็นกิจนิสัยและลักษณะนิสัย^๖

สงวนสุทธิ เลิศอรุณ กล่าวว่า คุณธรรมหมายถึงคุณงามความดีของบุคคลที่กระทำไปด้วยความสำนึกในจิตใจโดยมีเป้าหมายว่า เป็นการทำความดีหรือพฤติกรรมที่ดีซึ่งเป็นที่ยอมรับของสังคม เช่น ความเสียสละ ความมีน้ำใจงาม ความเกรงใจ ความยุติธรรม ความรักได้กรักเพื่อนมนุษย์และความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น^๖

สรุปได้ว่า คุณธรรม หมายถึง ความสำนึกในจิตใจของบุคคลในทางที่ดีงามอันเกิดจากการไตร่ตรอง ด้วยเหตุผลส่งผลต่อความคิดที่ดีนำไปสู่การกระทำและความประพฤติในทางที่ดี เช่น ความเสียสละ ความมีน้ำใจ ความรับผิดชอบ เป็นต้น ส่วนคำว่า “จริยธรรม” นั้น มีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลาย ประเด็นด้วยกัน ดังนี้

วิลาศลักษณ์ ชวัลลสี ให้ความหมายคุณธรรมจริยธรรมไปด้วยกันว่าเป็นสิ่งที่สังคมเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีและการตัดสินใจเลือกกระทำหรือแก้ปัญหาที่แสดงถึงการมีจริยธรรมที่สูงกว่าเพื่อใช้เป็นแนวทางในการประพฤติให้อยู่ร่วมกันได้อย่างร่มเย็น^๗

ณรงค์ โชควัฒนา ว่า จริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลมีความเห็นอกเห็นใจมีความเมตตากรุณาเอื้อเพื่อแผ้วแผ่ต่อกันช่วยเหลือเกื้อกูลผู้ตกทุกข์ได้ยากเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัวมีระเบียบวินัยซื่อสัตย์มีความรับผิดชอบ^๘

^๕ จูรีพร กาญจนการุณ, “คุณธรรมจริยธรรมและการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี”, วารสารวิชาการวิทยาลัยแสงธรรม ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๒): ๕๖.

^๖ เจริญ ไวรวัจนกุล, *ความเป็นครู*, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, ๒๕๓๑), หน้า ๔๕.

^๖ สงวน สิทธิเลิศอรุณ, *ปรัชญาและคุณธรรมสำหรับครู*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : อักษรบัณฑิต, ๒๕๒๖), หน้า ๖๕.

^๗ วิลาศลักษณ์ ชวัลลสี, “จริยธรรมในเด็กและเยาวชน”, วารสารพฤติกรรมศาสตร์, ปีที่ ๑๕ (๒๕๕๒): ๑๖-๒๗.

^๘ ณรงค์ โชควัฒนา, *เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อทางรอดสังคมไทย*, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕.

บุญมี แท่นแก้ว. ให้ความหมายจริยธรรมหมายถึงหลักแห่งความประพฤติที่เห็นว่าดีงามและถูกต้อง^๙

ปราชญ์ กล้าผจญ ให้ความหมายจริยธรรมหมายถึงความประพฤติอันพึงปฏิบัติต่อตนเองผู้อื่น และสังคมเพื่อก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองเกษมสุขขึ้นในสังคมและสมาชิกของสังคม^{๑๐}

พรนพ พุกกะพันธุ์ กล่าวว่จริยธรรมหมายถึงสิ่งที่ควรประพฤติและปฏิบัติเหมาะสมในสิ่งที่ถูกต้องซึ่งสังคมยอมรับเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขร่มเย็น^{๑๑}

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ ให้ความหมายจริยธรรมหมายถึงความถูกต้องที่ดีงามสังคมทุกสังคม จะกำหนดกฎเกณฑ์กติกาบรรทัดฐานของตนเองว่าอะไรคือสิ่งที่ดีงามอะไรคือความถูกต้อง^{๑๒}

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมาย จริยธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติศีลธรรมกฎศีลธรรม^{๑๓} บราวน์ (Brown) ให้ความหมายของจริยธรรมว่า คือ กฎระเบียบต่าง ๆ ที่บุคคลใช้ในการแยกแยะการกระทำที่ถูกต้องออกจากการกระทำที่ผิด โคลเบิร์ก (Kohlberg) กล่าวว่จริยธรรมมีพื้นฐานของความยุติธรรมถือเอาการกระจายสิทธิหน้าที่อย่างเท่าเทียม โดยมีได้หมายถึงกฎเกณฑ์ที่บังคับทั่วไป แต่เป็นกฎเกณฑ์ที่มีความเป็นสากลที่คนส่วนใหญ่รับไว้ในทุกสถานการณ์ไม่มีการขัดแย้งเป็นอุดมคติ ดังนั้น พันธะทางจริยธรรมจึงเป็นการเคารพต่อสิทธิข้อเรียกร้องของบุคคลอย่างเสมอภาคกัน^{๑๔}

จากความหมายของคุณธรรมจริยธรรมดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ ดังนี้

คุณธรรม หมายถึง สภาพคุณงามความดีภายในบุคคลเป็นความจริงแท้หรือสัจธรรมที่ทำให้เกิดการประพฤติปฏิบัติตนในกรอบที่ดีงามมีจิตใจเต็มเปี่ยมไปด้วยความสุข มีความรัก เมตตา ปราณนาดี

^๙ บุญมี แท่นแก้ว, จริยศาสตร์ทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๖๘.

^{๑๐} ปราชญ์ กล้าผจญ, คุณธรรมจริยธรรมจรรยาบรรณวิชาชีพ, (กรุงเทพมหานคร : เยลโล่การพิมพ์, ๒๕๔๔). หน้า ๓๑๔.

^{๑๑} พรนพ พุกกะพันธุ์, ภาวะผู้นำและการจูงใจ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จามจุรีโปรดักท์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๙.

^{๑๒} สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, ตัวบ่งชี้การปฏิบัติงานที่เหมาะสมสำหรับการตรวจสอบผลการปฏิบัติงานโครงการ และแผนงาน, ข่าวสารวิจัยการศึกษา, ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๖, (๒๕๓๙), หน้า ๒.

^{๑๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๙๑.

^{๑๔} ศิณารมณ์ หู่เต็ม, พฤติกรรมด้านคุณธรรมจริยธรรมของนักศึกษาในระดับปริญญาตรี, (วิทยาลัยราชพฤกษ์, วิทยาลัยราชพฤกษ์, ๒๕๕๒) หน้า ๑๑.

ไม่เบียดเบียนทำร้ายกัน ส่วนคำว่า จริยธรรม หมายถึง ข้อปฏิบัติหรือหลักความประพฤติที่ดีงาม และเป็นไปเพื่อประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคมส่วนรวมอันส่งผลให้ชีวิตมีระเบียบแบบแผน

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม

นักทฤษฎีจริยธรรมได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทางจริยธรรมไว้หลากหลายแนวคิด โดยแต่ละแนวคิดมีความเชื่อพื้นฐานที่แตกต่างกัน ซึ่งในที่นี่จะนำเสนอแนวคิดทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมที่สำคัญ ๖ กลุ่ม ดังรายละเอียดต่อไปนี้^{๑๕}

๑. กลุ่มแนวคิดทฤษฎีพัฒนาการทางความคิด

นักทฤษฎีกลุ่มพัฒนาการทางความคิดมีความเชื่อว่าพัฒนาการทางจริยธรรมมีความเป็นสากล มีโครงสร้างของความคิดเป็นพื้นฐานและประกอบด้วยเหตุผลเชิงจริยธรรม นอกจากนี้ยังเชื่อว่าจริยธรรมของบุคคลเกิดจากแรงจูงใจเบื้องต้นคือการได้รับการยอมรับการรู้ว่าคุณเองมีความสามารถ การเคารพ และรู้จักตนเองอย่างแท้จริง ส่วนบรรทัดฐานเบื้องต้นทางจริยธรรมของบุคคลนั้นทฤษฎีกลุ่มนี้เชื่อว่าเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับบุคคลอื่นทฤษฎีที่สำคัญในกลุ่มนี้มี ๒ ทฤษฎี คือ

๑) ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของเพียเจต์ (Piaget)

เพียเจต์ (Piaget) เชื่อว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์เป็นไปตามขั้นและขึ้นอยู่กัวัยตลอดจนความฉลาดของบุคคลในการที่จะรับรู้กฎเกณฑ์และลักษณะต่าง ๆ ของสังคมตามพัฒนาการทางสติปัญญาของบุคคลนั้นโดยขั้นพัฒนาการทางจริยธรรมของเพียเจต์แบ่งเป็น ๒ ขั้นใหญ่ ๆ ดังนี้

๑. ขั้นยอมรับกฎเกณฑ์จากผู้ที่มีอำนาจเหนือตน (Heteronomous) เริ่มตั้งแต่เกิดจนถึง ๘ ปี ในขั้นนี้บุคคลยอมรับกฎเกณฑ์จากผู้ที่มีอำนาจเหนือตน เช่น บิดามารดา ครูและบุคคลอื่นที่มีอำนาจมากกว่าและเชื่อว่ากฎระเบียบเป็นสิ่งที่แน่นอนตายตัวไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ดังนั้น ระยะเวลา บิดามารดาและผู้ใหญ่จึงมีอิทธิพลต่อเด็กอย่างชัดเจน

๒. ขั้นการยอมรับของกฎเกณฑ์ (Autonomous) อายุตั้งแต่ ๘ ปี ขึ้นไป ในขั้นนี้บุคคลจะมองสิ่งต่าง ๆ อย่างมีความสัมพันธ์กันมากขึ้นและเชื่อว่ากฎระเบียบต่าง ๆ ไม่ใช่สิ่งที่ต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดสมบูรณ์แต่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ถ้าทุกคนยอมรับการเปลี่ยนแปลงนั้น ในขั้นนี้เป็นระยะที่บุคคลเริ่มพัฒนาจริยธรรมขึ้นสู่ความคิดที่เป็นของตนเอง ใช้เหตุผลโดยคำนึงถึงความยุติธรรมและพิจารณาจากผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำ เพียเจต์เชื่อว่าการที่บุคคลจะพัฒนาจากขั้นยอมรับกฎเกณฑ์จากผู้ที่มีอำนาจเหนือตนมายังขั้นการยอมรับการเปลี่ยนแปลงของกฎเกณฑ์นี้เกิดจากการที่

^{๑๕} ศินาภรณ์ ทุ้เต็ม, พฤติกรรมด้านคุณธรรมจริยธรรมของนักศึกษาในระดับปริญญาตรี, (วิทยาลัยราชพฤกษ์, วิทยาลัยราชพฤกษ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕.

บุคคลได้สัมผัสกับสภาวะรอบตัวที่กว้างขวางขึ้นไปอีกระดับหนึ่ง การมีบทบาทในกลุ่มเพื่อน ในกลุ่มคนในสังคมประกอบกับพัฒนาการทางสติปัญญาและประสบการณ์ของตนเองวิเคราะห์ปรากฏการณ์ต่าง ๆ จนในที่สุดบุคคลก็จะได้ข้อสรุปต่าง ๆ ที่เป็นหลักการในใจของตนเอง^{๑๖}

๒) ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก (Kohlberg)

โคลเบอร์ก (Kohlberg) เชื่อว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของแต่ละบุคคลจะผ่านไปตามขั้นพัฒนาการ (Sequential stage) โดยมีพื้นฐานมาจากการให้เหตุผลเชิงตรรกศาสตร์และเชื่อว่าการรับรู้ทางสังคมและบทบาททางสังคมของแต่ละบุคคลนั้นจะมีความสัมพันธ์ในลักษณะปฏิสัมพันธ์กับพัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลนั้น สำหรับการตัดสินใจคุณธรรมตามขั้นต่าง ๆ นั้น โคลเบอร์ก เห็นว่าเป็นผลมาจากประสบการณ์ในการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นซึ่งโคลเบอร์กเชื่อว่าสิ่งเหล่านั้นจะนำไปสู่การเรียนรู้ส่วนบุคคลมากกว่าจะเป็นรูปแบบของวัฒนธรรมที่สังคมวางไว้ นอกจากนี้โคลเบอร์กยังเห็นว่าบุคคลที่จะมีจริยธรรมขั้นสูงหรือสามารถใช้เหตุผลทางจริยธรรมขั้นสูงได้นั้นจะต้องสามารถใช้เหตุผลเชิงตรรกะและความสามารถในการรับรู้ทางสังคมในระดับสูงก่อนโดยลำดับขั้นพัฒนาการทางจริยธรรมตามทฤษฎีของโคลเบอร์กนั้นแบ่งออกเป็น ๓ ระดับและแต่ละระดับสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ขั้น^{๑๗} ได้แก่

ระดับที่ ๑ ระดับก่อนกฎเกณฑ์ (Pre Conventional level) ช่วงอายุ ๒-๑๐ ปี

หมายถึงระดับที่การตัดสินใจเลือกกระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองโดยไม่คำนึงถึงผลที่จะเกิดแก่ผู้อื่นพัฒนาการของเด็กวัยนี้มี ๒ ขั้นคือ ขั้นที่ ๑ (อายุ ๒-๗ ปี) ใช้หลักการหลบหลีกการลงโทษคือการมุ่งที่จะหลบหลีกมิให้ตนเองถูกลงโทษทางกายเพราะกลัวความเจ็บปวดที่จะได้รับและจะยอมทำตามคำสั่งของผู้ใหญ่เพราะเป็นผู้ที่มีอำนาจเหนือตนขั้นที่ ๒ (อายุ ๗-๑๐ ปี) ใช้หลักการแสวงหารางวัลคือการเลือกกระทำในสิ่งที่จะนำความพอใจมาให้ตนเองเท่านั้น

ระดับที่ ๒ ระดับตามกฎเกณฑ์ (Conventional level) ช่วงอายุ ๑๐-๑๖ ปี

หมายถึงการกระทำตามกฎเกณฑ์ของกลุ่มย่อยๆ ของตนหรือทำตามกฎหมายและศาสนา บุคคลผู้มีจริยธรรมในระดับนี้ยังต้องมีการควบคุมจากภายนอกแต่ก็มีความสามารถในการเอาใจเขามาใส่ใจเราและสามารถที่จะแสดงบทบาททางสังคมได้สามารถแบ่งเป็น ๒ ขั้นต่อเนื่องจาก ๒ ขั้นแรกคือ ขั้นที่ ๓ (อายุ ๑๐-๑๓ ปี) ใช้หลักการทำตามที่ผู้อื่นเห็นชอบยังไม่เป็นตัวของตัวเองชอบคล้อยตามการชักจูงของผู้อื่นโดยเฉพาะเพื่อน ๆ ขั้นที่ ๔ (อายุ ๑๓-๑๖ ปี) ใช้หลักการทำตามหน้าที่ของสังคม

^{๑๖} ศินาภรณ์ หุ้ตัม, พฤติกรรมด้านคุณธรรมจริยธรรมของนักศึกษาในระดับปริญญาตรี, (วิทยาลัยราชพฤกษ์, วิทยาลัยราชพฤกษ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๒.

^{๑๗} ดวงเดือน พันธุมนาวิน, พฤติกรรมศาสตร์เล่ม ๒ จิตวิทยาจริยธรรมและจิตวิทยาการศึกษา, กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๒๙-๓๐.

มีความรู้เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของตนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมของตนจึงถือว่าตนมีหน้าที่ตามกฎหมายเกณฑ์ต่าง ๆ ที่สังคมของตนกำหนดหรือคาดหวัง

ระดับที่ ๓ ระดับเหนือกฎหมาย (Post Conventional level) ช่วงอายุ ๑๖ ปีขึ้นไป

หมายถึงการตัดสินใจขัดแย้งด้วยการนำมาไตร่ตรองซึ่งใจตนเองและตัดสินใจไปตาม แต่จะเห็นความสำคัญของสิ่งใดมากกว่ากันแบ่งออกได้เป็น ๒ ขั้นต่อเนื่องจาก ๔ ขั้นแรกตามลำดับ ดังนี้ คือ ขั้นที่ ๕ ใช้หลักการทำตามคำมั่นสัญญาเห็นความสำคัญของคนส่วนใหญ่ไม่ทำตนให้ขัดต่อสิทธิอันพึงมีพึงได้ของบุคคลอื่นสามารถควบคุมบังคับใจตนเองได้ ขั้นที่ ๖ ใช้หลักการยึดหลักอุดมคติสากล ซึ่งเป็นขั้นพัฒนาการที่สูงสุดแสดงทั้งการมีความรู้สากลนอกเหนือจากกฎหมายในสังคมของตน และการมีความยึดหยุ่นทางจริยธรรมเพื่อจุดมุ่งหมายในปณิธานอันเป็นอุดมคติยิ่งใหญ่ ตามทฤษฎีกลุ่มพัฒนาการทางความคิดเชื่อว่า บุคคลแต่ละคนจะมีหรือไม่มีการพัฒนาหรือมีการพัฒนาช้าเร็วต่างกันโดยระดับจริยธรรมของบุคคลสามารถวัดได้จากเหตุผลเชิงจริยธรรมบุคคลนั้นและสามารถที่จะส่งเสริมให้บุคคลมีการพัฒนาระดับจริยธรรมให้สูงกว่าเดิมได้โดยการเปิดโอกาสให้บุคคลเรียนรู้จากการตัดสินใจทางจริยธรรมร่วมกับผู้อื่น การได้แสดงความคิดเห็นและอภิปรายร่วมกับผู้อื่นจะทำให้บุคคลที่มีเหตุผลเชิงจริยธรรมต่ำเรียนรู้การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมขั้นสูงขึ้น สำหรับการพัฒนาจริยธรรมตามกลุ่มทฤษฎีพัฒนาการทางความคิดสามารถทำได้หลายวิธีดังสรุปได้ต่อไปนี้^{๑๔}

๑. การให้ความรู้ขั้นสูงเป็นการจัดประสบการณ์ให้บุคคลได้รับเหตุผลใหม่และเหนือกว่าที่เคยเป็นอยู่ (ขั้นสูงกว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลนั้นๆ ๑ ขั้น)

๒. การมีโอกาสนปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นและสภาพแวดล้อมเป็นการจัดประสบการณ์ให้บุคคลได้มีโอกาสปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นและสภาพแวดล้อม

๓. การให้แสดงบทบาทสมมติเป็นการจัดให้บุคคลได้รับโอกาสสวมบทบาทอื่นนอกเหนือจากที่ตนเป็นอยู่และบทบาทนั้นควรเกี่ยวข้องกับจริยธรรมการรับเอาความคิดและความรู้สึกของคนอื่นจะก่อให้เกิดความคิดความเข้าใจแตกต่างไปจากเดิมและไม่ยึดติดอยู่แต่ตนเอง

๔. การฝึกเผชิญกับปัญหาความขัดแย้งเชิงจริยธรรม กล่าวคือ การฝึกเผชิญกับปัญหาความขัดแย้งเชิงจริยธรรมจะช่วยฝึกให้บุคคลได้คิดวิเคราะห์หรืออภิปรายโต้แย้งกันและตัดสินใจโดยพิจารณาความเห็นรวมทั้งกฎหมายต่าง ๆ ในสังคมด้วยโดยปัญหาที่นำมาใช้ในการอภิปรายนั้นควรเป็นปัญหาที่สามารถใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในระดับที่ตรงกับระดับพัฒนาการทางจริยธรรมที่เป็นอยู่และระดับที่สูงกว่าของบุคคลนั้น ๆ

^{๑๔} ทิศนา ขัมมณี, การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมจากทฤษฎีการปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : เสริมสิน พรเพรส, ๒๕๔๖), หน้า ๖-๗.

๕. การจัดบรรยายภาคที่เอื้อต่อการแสดงความคิดเห็นกล่าวคือการที่บุคคลมีบรรยากาศที่เอื้อต่อการแสดงความคิดเห็นอภิปรายเกี่ยวกับปัญหาความขัดแย้งเชิงจริยธรรมร่วมกับบุคคลอื่นได้อย่างเปิดเผยจะช่วยกระตุ้นพัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลให้สูงขึ้นได้ จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าตามความเชื่อของกลุ่มทฤษฎีพัฒนาการทางความคิดนั้นเชื่อว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของแต่ละบุคคลแตกต่างกันขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางสติปัญญาและวัยของบุคคลนั้น ๆ และเห็นว่าการพัฒนาจริยธรรมของบุคคลควรพิจารณารูปแบบการพัฒนาที่แตกต่างกันตามความสามารถทางการคิดและวัยของบุคคล

๒. กลุ่มแนวคิดจิตพิสัย

นักคิดกลุ่มจิตพิสัยมุ่งอธิบายพัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลโดยมองว่ามีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับระดับคุณภาพของการเรียนรู้ทางด้านจิตใจ (Affective Domain) ซึ่งแนวคิดทฤษฎีที่สำคัญในกลุ่มนี้ คือ ทฤษฎีจำแนกระดับคุณภาพของการเรียนรู้ด้านจิตใจ จุดเน้นสำคัญของทฤษฎีนี้เชื่อว่าการเรียนรู้ด้านจิตใจจะครอบคลุมความสนใจเจตคติ ค่านิยม ลักษณะนิสัยของบุคคลและเชื่อว่าการเกิดเจตคติและการพัฒนาทางด้านคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลมีขั้นตอนสำคัญดังนี้

๑. ขั้นการรับรู้ (Perceiving or Receiving)
๒. ขั้นการตอบสนอง (Responding)
๓. ขั้นการเห็นคุณค่า (Valuing)
๔. ขั้นจัดระบบ (Organizing)
๕. ขั้นการพัฒนาเป็นลักษณะนิสัย (Characterization)

จากแนวคิดจิตพิสัยจะเห็นได้ว่า ในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลนั้นสิ่งสำคัญที่จะเป็นตัวบ่งชี้ถึงความสำเร็จในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลก็คือการเรียนรู้ด้านจิตใจของบุคคลนั้น โดยแนวทางในการพัฒนาจะมีลักษณะเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องกันไปเริ่มจากการให้บุคคลมีโอกาสรับรู้และสนใจในเรื่องที่จะปลูกฝังมีโอกาสในการตอบสนองต่อสิ่งที่สนใจเห็นคุณค่าของสิ่งที่ปฏิบัติและนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันอย่างสม่ำเสมอและท้ายที่สุดก็คือการพัฒนาเป็นลักษณะนิสัย

๓. กลุ่มแนวคิดพฤติกรรมนิยม

นักคิดกลุ่มพฤติกรรมนิยมเชื่อว่าพฤติกรรมของบุคคลเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการได้ปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและจะแปรเปลี่ยนไปตามผลที่ได้รับจากการกระทำที่เกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมนั้นซึ่งผลจากการกระทำนั้นมีอยู่ ๒ ประเภท ได้แก่ ผลประเภทเสริมแรงซึ่งทำให้พฤติกรรมนั้นมีอัตราเพิ่มขึ้นและผลประเภทถูกลงโทษซึ่งทำให้พฤติกรรมนั้นมีอัตราลดลงหรือหมดไปสำหรับวิธีการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามแนวคิดพฤติกรรมนิยมนั้น พบว่า สามารถพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลได้ด้วย

กระบวนการปรับพฤติกรรมโดยใช้ตัวเสริมแรงหรือตัวลงโทษเป็นเครื่องมือในการเพิ่มพฤติกรรมที่พึงปรารถนาและลดหรือขจัดพฤติกรรมที่ไม่พึงปรารถนาตามขั้นตอนที่สำคัญ ดังนี้

๑. บ่งชี้หรือกำหนดพฤติกรรมเป้าหมายให้ชัดเจนและมีลักษณะเป็นพฤติกรรมที่สังเกตได้
๒. ใช้แรงเสริมที่เหมาะสมและถูกหลักการโดยตัวเสริมแรงที่นำมาใช้อาจเป็นตัวเสริมแรงทางสังคม เช่น การให้คำชมเชยยกย่อง ให้ความสนใจ ให้เกียรติ เป็นต้น หรืออาจเป็นตัวเสริมแรงที่เป็นรางวัลสิ่งของที่สามารถนำมาแลกกับสิ่งของที่ผู้ปรับพฤติกรรมต้องการหรืออาจจะให้แรงเสริมโดยการให้ทำกิจกรรมอื่นที่ชอบ ทั้งนี้การเสริมแรงที่ใช้ต้องเหมาะสมกับอายุของผู้รับการปรับพฤติกรรม
๓. ติดตามสังเกตการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้รับการปรับพฤติกรรมเมื่อมีพฤติกรรมที่ต้องการเกิดขึ้นควรให้แรงเสริมทันที ในช่วงแรก ๆ ของการปรับพฤติกรรมแต่เมื่อเวลาผ่านไประยะหนึ่งแล้วการให้แรงเสริมควรจะเปลี่ยนเป็นแบบครั้งคราวเพื่อให้พฤติกรรมนั้นคงอยู่อย่างถาวร จากแนวคิดพฤติกรรมนิยมจะเห็นได้ว่า ในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลนั้นต้องกำหนดพฤติกรรมคุณธรรมจริยธรรมที่จะพัฒนาให้ชัดเจนสามารถวัดและสังเกตได้โดยวิธีการสำคัญในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลตามแนวคิดนี้คือการปรับพฤติกรรมที่อาศัยตัวเสริมแรงหรือตัวลงโทษเป็นเครื่องมือที่สำคัญ

๔. กลุ่มแนวคิดจิตพฤติกรรมศาสตร์

แนวคิดจิตพฤติกรรมศาสตร์เป็นแนวคิดที่ใช้ในการอธิบายสาเหตุพฤติกรรมของบุคคลโดยใช้รูปแบบปฏิสัมพันธ์นิยม (Interactionism Model) และทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรมมาเป็นกรอบในการกำหนดสาเหตุต่าง ๆ ของพฤติกรรม^{๑๙} ซึ่งตามรูปแบบปฏิสัมพันธ์นิยมเชื่อว่าสาเหตุของพฤติกรรมของบุคคลมีอย่างน้อย ๔ สายหลัก ดังนี้

๑. สาเหตุฝ่ายสถานการณ์ซึ่งได้แก่สิ่งต่าง ๆ ที่รอบตัวบุคคล เช่น ปทัสถานทางสังคม การสนับสนุนจากบุคคลรอบตัว เป็นต้น
๒. สาเหตุฝ่ายจิตลักษณะเดิมซึ่งเป็นจิตลักษณะหรือบุคลิกภาพที่ติดตัวมาหรืออาจเกิดจากการถ่ายทอดทางสังคม เช่น สุขภาพจิต ประสบการณ์ทางสังคม สติปัญญา ค่านิยม เป็นต้น
๓. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสาเหตุฝ่ายสถานการณ์กับฝ่ายจิตลักษณะเดิมซึ่งเรียกว่าปฏิสัมพันธ์แบบกลไก (Mechanical Interaction)
๔. สาเหตุฝ่ายจิตลักษณะตามสถานการณ์หรือที่เรียกว่าปฏิสัมพันธ์ภายในตน เช่น เจตคติ ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือความเครียดเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เป็นต้น

^{๑๙} ดวงเดือน พันธุมนาวิน, พฤติกรรมศาสตร์เล่ม ๒ จิตวิทยาจริยธรรมและจิตวิทยาการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๑๐๕-๑๐๘.

ส่วนทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรมได้ทำการศึกษาวิจัยถึงสาเหตุพฤติกรรมของคนดีและคนเก่งโดยได้ทำการประมวลผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสาเหตุของพฤติกรรมต่าง ๆ ของคนไทยทั้งเด็กและผู้ใหญ่อายุตั้งแต่ ๖-๖๐ ปี ว่าพฤติกรรมเหล่านั้นมีสาเหตุทางจิตใจอะไรบ้างและได้นำมาประยุกต์เป็นทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรมสำหรับคนไทยขึ้นโดยแบ่งต้นไม้อจริยธรรมออกเป็น ๓ ส่วน^{๒๐} ดังนี้

๑. ส่วนที่หนึ่ง ได้แก่ ดอกและผลไม้บนต้นที่แสดงถึงพฤติกรรมการทำงานที่ดีละเว้นชั่วและพฤติกรรมการทำงานอย่างขยันขันแข็งเพื่อส่วนรวมซึ่งล้วนแต่เป็นพฤติกรรมของพลเมืองดีพฤติกรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาประเทศ

๒. ส่วนที่สอง ได้แก่ ส่วนลำต้นของต้นไม้แสดงถึงพฤติกรรมการทำงานอาชีพอย่างขยันขันแข็งซึ่งประกอบด้วยจิตลักษณะ ๕ ด้าน คือ

- ๑) เหตุผลเชิงจริยธรรม
- ๒) มุ่งอนาคตและการควบคุมตนเอง
- ๓) ความเชื่ออำนาจในตน
- ๔) แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์
- ๕) ทศนคติคุณธรรมและค่านิยม

๓. ส่วนที่สาม ได้แก่ รากของต้นไม้ที่แสดงถึงพฤติกรรมการทำงานอาชีพอย่างขยันขันแข็งซึ่งประกอบด้วยจิตลักษณะ ๓ ด้าน คือ

- ๑) สติปัญญา
- ๒) ประสบการณ์ทางสังคม
- ๓) สุขภาพจิต

จิตลักษณะทั้งสามนี้อาจใช้เป็นสาเหตุของการพัฒนาจิตลักษณะ ๕ ประการ ที่ลำต้นของต้นไม้ก็ได้ กล่าวคือ บุคคลจะต้องมีลักษณะพื้นฐานทางจิตใจ ๓ ด้าน ในปริมาณที่สูงพอเหมาะกับอายุจึงจะเป็นผู้ที่มีความพร้อมที่จะพัฒนาจิตลักษณะทั้ง ๕ ประการ ที่ลำต้นของต้นไม้โดยที่จิตลักษณะทั้ง ๕ นี้จะพัฒนาไปเองโดยอัตโนมัติ ถ้าบุคคลที่มีความพร้อมทางจิตใจ ๓ ด้าน ดังกล่าวและอยู่ในสภาพแวดล้อมทางบ้านทางโรงเรียนและสังคมที่เหมาะสม นอกจากนั้นบุคคลยังมีความพร้อมที่จะรับการพัฒนาจิตลักษณะบางประการใน ๕ ด้านนี้โดยวิธีการอื่น ๆ ด้วย ฉะนั้น จิตลักษณะพื้นฐาน ๓ ประการจึงเป็นสาเหตุของพฤติกรรมของคนดีและของคนเก่งนั่นเอง นอกจากนี้ จิตลักษณะพื้นฐาน ๓ ประการนี้อาจเป็นสาเหตุร่วมกับจิตลักษณะ ๕ ประการ ที่ลำต้น ทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรมนี้เกิดจากผลการวิจัย

^{๒๐} ดวงเดือน พันธุมนาวิน, พฤติกรรมศาสตร์ เล่ม ๒ จิตวิทยาจริยธรรมและจิตวิทยาการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๒-๕.

พฤติกรรมและจิตลักษณะของคนไทยโดยเมื่อสร้างขึ้นแล้วทฤษฎีนี้ได้ชี้แนะทางการตั้งสมมติฐาน การวิจัยเพื่อหาหลักฐานใหม่ ๆ มาเพื่อเติมในทฤษฎีนี้ อีก เช่นการวิจัยที่เกี่ยวกับจิตลักษณะพื้นฐาน ๓ ประการ ที่สามารถจำแนกคนเป็น ๔ ประเภท เหมือนบัวสี่เหล่ากับความสามารถในการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของบุคคลโดยพบว่า คนที่เป็นบัวเหนือน้ำเท่านั้น (มีจิตลักษณะพื้นฐาน ๓ ด้านนี้ ในปริมาณสูงเหมาะสมกับอายุ) เป็นผู้ที่จะสามารถรับการพัฒนาเหตุผลเชิงจริยธรรมได้อย่างเหมาะสมกับอายุตาม ทฤษฎีของ Kohlberg

๕. กลุ่มแนวคิดสังคมวิทยา

แนวคิดสังคมวิทยาเป็นแนวคิดที่เน้นการศึกษากระบวนการปฏิสังสรรค์และแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในกลุ่มองค์กรและสังคมซึ่งตามแนวคิดนี้มองว่าการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลนั้นเกิดขึ้นได้โดยผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) เป็นกระบวนการที่ช่วยให้บุคคลได้เรียนรู้การอยู่ร่วมกับผู้อื่นเพื่อการปรับตัวให้เข้ากับมาตรฐานจารีตประเพณี ขนบธรรมเนียมและการประพฤติปฏิบัติต่าง ๆ

จากการเรียนรู้นั้นทำให้บุคคลมีพฤติกรรม บุคลิกภาพ ค่านิยม เจตคติ แรงจูงใจที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมในสังคมของตนรวมทั้งได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน และการประกอบอาชีพซึ่งกระบวนการขัดเกลาทางสังคมนี้จะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่วัยเด็กวัยรุ่นวัยผู้ใหญ่และวัยชรา บุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการขัดเกลาทางสังคมให้กับบุคคล ได้แก่ พ่อแม่ ครู เพื่อน พระและสื่อมวลชนสำหรับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามแนวคิดสังคมวิทยาสามารถทำได้หลายวิธีดังสรุปได้ต่อไปนี้^{๒๑}

๑. การอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ถือเป็นการบอกกล่าวอย่างชัดเจนถึงสิ่งที่ควรและไม่ควรกระทำ ซึ่งวิธีนี้ถือได้ว่าเป็นวิธีที่สำคัญที่จะช่วยพัฒนาโครงสร้างทางบุคลิกภาพและการพัฒนาทางด้านต่าง ๆ ของบุคคล

๒. เป็นแบบอย่างที่ดีของพ่อแม่ถือเป็นการอบรมเลี้ยงดูแบบไม่รู้ตัวกล่าวคือบุคคลจะเรียนรู้จากการสังเกตพฤติกรรมของพ่อแม่และซึมซับเข้าไปในจิตใจจนหล่อหลอมมาเป็นบุคลิกภาพของบุคคล

๓. การอบรมสั่งสอนจากครูถือเป็นการชี้แนะแนวทางหรืออำนวยความสะดวกให้ผู้เรียนดำเนินเข้าสู่ปัญญา ครูถือเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่รับช่วงต่อจากพ่อแม่เป็นผู้ที่มีอิทธิพลในการหล่อหลอมขัดเกลาลักษณะนิสัยของนักเรียนและมีบทบาทในการเป็นตัวแบบให้แก่เด็กนักเรียนในการแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ

^{๒๑} งามตา วานิชานนท์, “ลักษณะทางพุทธศาสนาและพฤติกรรมศาสตร์ของบิดามารดาที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูบุตร”, รายงานการวิจัยฉบับที่ ๕๐, (สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๖), หน้า ๑๒๒.

๔. การอบรมสั่งสอนจากพระถือเป็นการช่วยส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมโดยอาศัยหลักคำสอนและการจัดกิจกรรมทางศาสนา

๕. การเรียนรู้จากกลุ่มเพื่อนถือเป็นการพัฒนาและสร้างอัตมโนภาพแห่งตนที่แตกต่างจากพ่อแม่และครูเป็นการเปิดโอกาสที่สำคัญในการฝึกหัดทักษะในการสวมบทบาทของบุคคลและให้บุคคลได้เรียนรู้บทบาทและค่านิยมทางสังคมที่ผู้ใหญ่ไม่ต้องการสอน

๖. การเรียนรู้จากสื่อมวลชนถือเป็นการให้ตัวแบบที่สำคัญที่จะช่วยให้บุคคลสามารถรับรู้ในสิ่งที่เป็ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตและสิ่งที่จำเป็นที่จะต้องพัฒนาเพื่อให้เป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรมจากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า แนวคิดสังคมวิทยาเชื่อว่ากระบวนการทางสังคมเป็นกระบวนการสำคัญที่ทำให้บุคคลได้เรียนรู้การอยู่ร่วมกับผู้อื่นโดยบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการขัดเกลาทางสังคม ได้แก่ พ่อแม่ ครู เพื่อน พระและสื่อมวลชนซึ่งในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลตามแนวคิดนี้จึงเชื่อว่าเกิดมาจากการที่บุคคลได้รับการขัดเกลาทางสังคมผ่านตัวแทนทางสังคมที่สำคัญ

๖. กลุ่มแนวคิดทางศาสนา

ปัญหาของสังคมไทยในปัจจุบันสามารถแก้ไขหรือบรรเทาลงได้ด้วยศาสนาเนื่องจากต้นเหตุของปัญหาต่าง ๆ ในสังคมนั้นมาจากการกระทำของมนุษย์การแก้ปัญหาจึงต้องแก้ไขที่ตัวมนุษย์เอง ศาสนาทุกศาสนาที่ชาวไทยนับถือล้วนมีแนวคำสอนที่ส่งเสริมการพัฒนาปัจเจกบุคคลด้านจิตสำนึกและเจตคติและส่งเสริมการพัฒนาปัจเจกบุคคลด้านจิตสำนึกและเจตคติและส่งเสริมการพัฒนาปัจเจกบุคคลในการดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่น เมื่อมนุษย์สามารถพัฒนาตนได้ก็สามารถช่วยตนเองได้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยความสงบสุขและสามารถนำตนไปสู่ความพ้นทุกข์ได้ในที่สุด ในปัจจุบันศาสนาจะมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาบุคคลในด้านต่าง ๆ ดังนี้^{๒๒}

๑. การพัฒนาบุคคลด้านจิตสำนึกและเจตคติหลักคำสอนทางศาสนาเป็นเครื่องมือที่สำคัญและเป็นหลักในการกล่อมเกลายบุคคลให้มีความสำนึกและเจตคติที่ถูกต้องดิงามศาสนาเป็นเครื่องต่อต้านและกำจัดสัญชาตญาณฝ่ายต่ำของมนุษย์ ทำให้มนุษย์ลดทอนกิเลสตัณหาความเห็นแก่ตัวและการประทุษร้ายผู้อื่น ศาสนายังส่งเสริมคุณธรรมของมนุษย์ในทางสร้างสรรค์ให้มนุษย์มีความรักความเมตตา ความเสียสละและความสงบสุขเยือกเย็นตลอดจนพร้อมที่จะทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

๒. การพัฒนาบุคคลในการดำเนินชีวิตร่วมกับผู้อื่น ในพุทธศาสนามีหลักธรรมหลายข้อที่ส่งเสริมให้บุคคลดำเนินชีวิตร่วมกับผู้อื่นด้วยดีโดยพุทธศาสนามีหลักการว่า หากบุคคลคิดดีมีใจเป็นกุศลแล้วย่อมพูดดีและทำดี บุคคลผู้พัฒนาความคิดจิตใจของตนเองแล้วจึงเป็นผู้ดำเนินชีวิตร่วมกับผู้อื่น

^{๒๒} ภทพร ศิริกาญจน, *ความรู้พื้นฐานทางศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๒๗-๑๒๙.

ได้อย่างสงบสุขและทำให้สังคมเจริญก้าวหน้าได้ จากหลักคำสอนทางศาสนาดังกล่าวจะเห็นได้ว่าเป็นสิ่งที่ช่วยให้บุคคลผู้ที่ยึดถือและปฏิบัติตามหลักคำสอนนั้น ๆ เป็นบุคคลที่สามารถพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมได้โดยที่ในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนั้นสิ่งสำคัญอยู่ที่การที่บุคคลเห็นความสำคัญและยอมรับในหลักการปฏิบัติตามหลักคำสอนนั้นเพื่อที่จะนำไปใช้ในการประพฤติปฏิบัติและการดำรงชีวิตในสังคมต่อไป

จากที่กล่าวมาเห็นได้ว่าแต่ละกลุ่มแนวคิดมีความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวกับพัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลที่แตกต่างกันซึ่งความแตกต่างที่เกิดขึ้นนั้นก็จะเป็นไปสู่วิธีการในการพัฒนาจริยธรรมของบุคคลที่ต่างกันด้วย กล่าวคือ กลุ่มแนวคิดทฤษฎีพัฒนาการทางความคิดซึ่งเชื่อว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลจะเป็นไปตามขั้นและขั้นอยู่กับพัฒนาการทางสติปัญญาของบุคคลในการที่จะรับรู้กฎเกณฑ์และลักษณะต่าง ๆ ทางสังคม ในขณะที่กลุ่มแนวคิดจิตพิสัยซึ่งมุ่งอธิบายพัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลโดยมองว่ามีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับระดับคุณภาพของการเรียนรู้ด้านจิตใจ ดังนั้น ในการพัฒนาจริยธรรมของบุคคลจึงมุ่งเน้นให้บุคคลสามารถที่จะปฏิบัติตามคุณธรรมจริยธรรมที่ยึดถือในวิถีการดำเนินชีวิตของตนอย่างสม่ำเสมอจนเกิดเป็นลักษณะนิสัยติดตัว ส่วนแนวคิดพฤติกรรมนิยมที่เน้นให้ความสำคัญกับการให้แรงเสริม ดังนั้น กลุ่มแนวคิดดังกล่าวจึงสนใจที่จะนำการเสริมแรงมาใช้ในการปรับพฤติกรรมจริยธรรมของบุคคล สำหรับแนวคิดจิตพฤติกรรมศาสตร์ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาพฤติกรรม จริยธรรมของบุคคลโดยอาศัยข้อมูลจากงานวิจัยเป็นเครื่องมือในการตัดสินใจก็จะให้ความสำคัญกับวิธีการกำหนดพฤติกรรมที่จะพัฒนารวมถึงขั้นตอนและวิธีการพัฒนาจริยธรรมของบุคคลให้สอดคล้องกับงานวิจัยที่พบ ในขณะเดียวกันถ้ามองในมุมมองของสังคมวิทยาก็จะพบว่าให้ความสำคัญกับการพัฒนาจริยธรรมของบุคคลโดยใช้กระบวนการขัดเกลาทางสังคมผ่านตัวแทนทางสังคมที่สำคัญ ได้แก่ พ่อแม่ ครู เพื่อน พระและสื่อมวลชน นอกจากนี้ ถ้าพิจารณาวิธีการพัฒนาจริยธรรมของบุคคลตามกลุ่มแนวคิดทางศาสนาก็จะพบว่า กลุ่มแนวคิดนี้เชื่อว่าหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ ทางศาสนาสามารถนำมาปฏิบัติเพื่อช่วยให้เกิดการพัฒนาให้บุคคลมีจิตสำนึกและเจตคติที่ถูกต้องดีงามและสามารถดำเนินชีวิตร่วมกับผู้อื่นได้

องค์ประกอบของจริยธรรม

จริยธรรมนั้นถือได้ว่าเป็นเครื่องกำหนดหลักปฏิบัติในการดำรงชีวิตเป็นแนวทางในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบเรียบร้อยซึ่งในสังคมหรือทุกองค์กรต้องมี ดังนี้

๑. ระเบียบวินัย (Discipline) เป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะต้องมีการมีในองค์กรซึ่งถ้าองค์กรใดขาดกฎเกณฑ์หรือระเบียบวินัยที่จะเป็นแนวปฏิบัติร่วมกันแล้วแต่ละคนต่างคนต่างทำอะไรได้ตามความต้องการไม่มี

ผู้นำ ไม่มีระเบียบแบบแผนให้ยึดถือในแนวเดียวกัน หากเป็นเช่นนี้จะทำให้เกิดการละเมิดสิทธิหน้าที่ เกิดความเดือนร้อนและความไม่สงบในองค์กร อาจทำให้องค์กรไม่สามารถประสบความสำเร็จตามเป้าหมายขององค์กรได้ ดังนั้น องค์กรทุกองค์การต้องมีระเบียบวินัย

๒. สังคม (Society) เป็นการรวมกลุ่มกันประกอบกิจกรรมอย่างมีระเบียบแบบแผนก่อให้เกิดความเรียบร้อยเกิดขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามซึ่งการรวมกลุ่มกันประกอบกิจกรรมในด้านธุรกิจนั้นสามารถที่จะให้ความร่วมมือให้เกิดการพัฒนาสังคมหรือผลตอบแทนคืนให้สังคมโดยไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนทำให้สังคมเกิดสิ่งดี ๆ เช่น เกิดเหตุการณ์น้ำท่วมในภาคต่าง ๆ จะเห็นได้ว่าหน่วยงานต่าง ๆ ไม่ว่าภาครัฐหรือเอกชนหรือแม้กระทั่งคนไทยทั้งประเทศได้ร่วมกันสร้างสรรค์สังคมด้วยการบริจาค ทุนทรัพย์และกำลังเท่าที่สามารถช่วยได้ในการทำกิจกรรมให้การช่วยเหลือในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งจะปฏิเสธไม่ได้เลยว่าสังคมไทยนั้นเป็นสังคมที่เปี่ยมด้วยน้ำใจที่บริสุทธิ์อย่างแท้จริง

๓. อิสระเสรี (Autonomy) โดยทั่วไปแล้วบุคคลที่สำคัญในมโนธรรมประสบการณ์ชีวิตย่อมจะเป็นบุคคลที่มีความสุขจะอยู่ในระเบียบวินัย สำหรับคนไทยนั้นค่านิยมยังหมายรวมถึงอิสระเสรีภาพ ซึ่งเมื่อได้รับการขัดเกลาแล้วสามารถปกครองตนเองให้อยู่ในทำนองคลองธรรมได้ ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนี้ คณะกรรมการโครงการการศึกษาจริยธรรมได้กำหนดจริยธรรมที่ควรปลูกฝังแก่คนไทยไว้ ๘ ประการ ดังนี้

๑) การไม่สัจจะคือการยึดถือความจริงศรัทธาในสิ่งที่มีหลักฐานข้อมูลรับรองที่สามารถพิสูจน์ตรวจสอบได้แสวงหาความรู้ความจริงได้

๒) การใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหาคือการใช้กระบวนการค้นหาความรู้ความจริงเป็นทางออกอย่างมีเหตุผลเหมาะสมเพื่อแก้ปัญหาหรือจัดอุปสรรคข้อยุ่งยากต่าง ๆ ที่เผชิญอยู่

๓) เมตตากรุณาคือการเสียสละนั้นไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนต่อตนเองแต่ช่วยให้ผู้อื่นได้พ้นจากความทุกข์กังวล

๔) สติสัมปรัญญะ คือการที่บุคคลนั้นมีความรู้ตนเองอยู่เสมอว่าตนกำลังทำอะไรอยู่และสามารถที่จะเตือนตนเองให้สามารถตัดสินใจที่แสดงออกมาทางด้านการประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูกต้องด้วยสติ

๕) ไม่ประมาทคือการที่กระทำอะไรก็ตามจะต้องมีการวางแผนเพื่อเตรียมพร้อมโดยต้องมีการคาดการณ์เพื่อรับผลที่ตามมาของการกระทำใดๆของตนเองอยู่เสมอจนเกิดเป็นนิสัย

๖) ซื่อสัตย์สุจริตคือการมีจิตใจและการปฏิบัติตนที่ตรงต่อความเจริญความถูกต้องความดีงามตรงต่อหน้าที่ความรับผิดชอบตรงตามระเบียบแบบแผนและกฎเกณฑ์ต่อคำมั่นสัญญาซึ่งหากปฏิบัติแบบนี้แล้วจะก่อให้เกิดการยอมรับที่จะอยู่ร่วมกันในสังคมได้

๗) ขยันหมั่นเพียรคือการมีความพอใจต่อหน้าที่การงานของตนที่ได้รับผิดชอบ มีจิตใจที่จดจ่อกับงานที่ตนเองรับผิดชอบจนสิ้นสุดกระบวนการในการทำงาน

๘) ทิริโอตตัปปะคือการละอายและเกรงกลัวต่อการประพฤติชั่วการผิดศีลธรรม
ต่อมาได้มีการเพิ่มลักษณะจริยธรรมไทย ๑๑ ประการคือ

๑. การมีเหตุผล	๒. ความซื่อสัตย์
๓. ความรับผิดชอบ	๔. ความเสียสละ
๕. ความสามัคคี	๖. ความกตัญญูกตเวที
๗. การรักษาระเบียบวินัย	๘. การประหยัด
๙. ความยุติธรรม	๑๐. ความอดุสาหะ
๑๑. ความเมตตากรุณา	

องค์ประกอบที่มีผลต่อการพัฒนาจริยธรรม

สุพล วังสินธุ์ ได้ศึกษาถึงองค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาจริยธรรมจากการศึกษาช่วยในการอธิบายได้ว่า การที่บุคคลมีคุณสมบัติทางจริยธรรมแตกต่างกันนั้นมีความเกี่ยวเนื่องมาจากปัจจัยใดบ้างและจะเป็นแนวทางในการพัฒนาจริยธรรมให้สูงขึ้นโดยการพัฒนาองค์ประกอบต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กับจริยธรรมนั้น ๆ สำหรับองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ใช้ในการศึกษาความสัมพันธ์กับจริยธรรมจำแนกเป็น ๓ ประเภท^{๒๓} ดังนี้

๑. องค์ประกอบทางกายภาพ ได้แก่ การศึกษา อายุและเพศของผู้ถูกวัด สมบูรณ์ ศาสนาชีวิต และคณะอ้างอิงใน สุพล วังสินธุ์ ได้ศึกษาถึงลักษณะการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมผลปรากฏว่ามีความแตกต่างกันตามระดับอายุและการศึกษา

๒. องค์ประกอบทางบุคลิกภาพ ได้แก่

๒.๑ ลักษณะที่มุ่งอนาคต หมายถึง ความปรารถนาที่จะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี แม้จะเผชิญกับอุปสรรคต่าง ๆ ก็ไม่ย่อท้อ มีความกระตือรือร้นที่จะฝ่าฟันอุปสรรคทั้งมวลโดยมุ่งที่จะให้เกิดผลสำเร็จที่ตีมตามปรารถนาในอนาคตเป็นหลัก ยอมรับความลำบากในปัจจุบันเพื่ออนาคตที่ดี ดวงเดือน พันธุนาวัน และ เพ็ญแข ประจบปัจจนึก อ้างถึงใน สุพล วังสินธุ์ ได้วิจัยพบว่า บุคลิกภาพลักษณะมุ่งอนาคตและสภาพแวดล้อม การอบรมเลี้ยงดูกับฐานะเศรษฐกิจมีความสัมพันธ์กับการให้เหตุผลเชิงจริยธรรม

^{๒๓} สุพล วังสินธุ์, “การเรียนรู้แบบร่วมมือร่วมใจ”, วารสารวิชาการ, ๓ (เมษายน ๒๕๓๔) : ๗๙ – ๘๒.

๒.๒ เจตคติต่อกฎหมายความเป็นระเบียบและศีล ๕ หมายถึง ความคิดเห็นความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อกฎหมายความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมืองและศีล ๕ อ้างถึงนายสุพล วังสินธุ์ ได้วิจัยพบว่า เด็กที่มีความใกล้ชิดศาสนาจะมีความสัมพันธ์กับเจตคติเชิงจริยธรรม

๓. องค์ประกอบทางสภาพแวดล้อม ได้แก่ ฐานะทางครอบครัวผู้เลี้ยงดูและวิธีการอบรมเลี้ยงดู การใช้สื่อมวลชน สภาพแวดล้อมที่โรงเรียนและอิทธิพลของตัวแบบ บัณฑิต แก้วส่อง และ ทิพวรรณ กิตติวิบูลย์ อ้างถึงใน สุพล วังสินธุ์ ได้ทำวิจัยพบว่า การพัฒนาการทางจริยธรรมของเด็กวัยรุ่นมีความแตกต่างกันในด้านการอบรมเลี้ยงดูและระดับอายุยังพบว่าเด็กที่มีมารดาได้รับการศึกษาระดับสูงมีการทำงานหารายได้ มีการอบรมเลี้ยงดูแบบรักมากและมีการอบรมเลี้ยงดูแบบให้เหตุผลมากจะมีเหตุผลเชิงจริยธรรมสูงกว่าเด็กที่มีลักษณะตรงกันข้าม^{๒๔}

การศึกษาจริยธรรมในสังคมไทย

ลักษณะของการอบรมเลี้ยงดูแบ่งออกได้เป็น ๔ แบบ คือ การอบรมเลี้ยงดูแบบให้ความรักและความอบอุ่นใกล้ชิด แบบประชาธิปไตย แบบเข้มงวดหรือควบคุม แบบปล่อยปละละเลย การอบรมแต่ละแบบเป็นองค์ประกอบที่สะท้อนการปลูกฝังบุคลิกภาพในวัยเด็กของบุคคลต่าง ๆ การอบรมแบบประชาธิปไตยไม่บังคับเข้มงวด ไม่ปล่อยปละละเลยและไม่ตามใจจนเคยตัว ลักษณะเช่นนี้จะมีความสัมพันธ์กับจริยธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการใช้ปัญญาในการแก้ปัญหา ดวงเดือน พันธุนาวิน ได้สรุปองค์ประกอบของจริยธรรมไว้ ๒ ด้าน คือ

๑. เนื้อหาของจริยธรรมเป็นสิ่งที่สังคมอบรมคนในสังคมให้ประพฤติปฏิบัติในรูปของความรู้เชิงจริยธรรมเน้นเนื้อหาความรู้ทางศาสนา กฎหมายหรือระเบียบ ประเพณี ค่านิยมหรือทัศนคติโดยเนื้อหาจริยธรรมในแต่ละสังคมย่อมแตกต่างกัน ทั้งนี้เพราะระเบียบ ประเพณี ค่านิยมของสังคมต่างกัน

๒. โครงสร้างของจริยธรรมเป็นหลักการทางจริยธรรมโดยแสดงถึงความเจริญหรือพัฒนาการทางจริยธรรมตั้งแต่ขั้นต่ำสุดจนถึงขั้นสูงสุดลักษณะของโครงสร้างทางจริยธรรม ได้แก่ การให้เหตุผลทางจริยธรรม บุคคลจะมีเหตุผลทางจริยธรรมในระดับใดไม่ขึ้นอยู่กับอบรมสั่งสอนทางด้านเนื้อหาของจริยธรรม แต่ขึ้นอยู่กับระดับสติปัญญา วุฒิภาวะทางอารมณ์และประสบการณ์ที่เหมาะสมในสังคม^{๒๕} การมีเหตุผลเชิงจริยธรรมจึงมีลักษณะเป็นสากลและสามารถใช้เปรียบเทียบการมีจริยธรรมของคนในสังคมเดียวกันหรือต่างสังคมได้มากกว่าการเปรียบเทียบทางด้านเนื้อหา

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๑.

^{๒๕} ดวงเดือน พันธุนาวิน, พฤติกรรมศาสตร์เล่ม ๒ จิตวิทยาจริยธรรมและจิตวิทยาการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๔-๕.

สรุปได้ว่า องค์ประกอบที่มีผลต่อการพัฒนาจริยธรรมดังกล่าวจะช่วยให้การอธิบายได้ว่าการที่บุคคลมีคุณสมบัติทางจริยธรรมแตกต่างกันนั้นมีความเกี่ยวเนื่องมาจากปัจจัยใดบ้างและเป็นประโยชน์ในการสร้างเสริมจริยธรรม โดยเฉพาะครูผู้สอนในการใช้เป็นแนวทางป้องกันและแก้ไขพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ให้มีการพัฒนาที่ถูกต้องถูกทางยิ่งขึ้นไป

วิทย์ วิศทเวทย์ และ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ได้กล่าวถึงการศึกษาทางพระพุทธศาสนาที่เป็นไปเพื่อสัมมาทิฐิ คือ ความคิดเห็นที่ถูกต้องที่เป็นข้อปฏิบัติหรือหลักสำหรับฝึกหัดอบรมกายวาจาใจและปัญญาให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน^{๒๖} ได้แก่

๑. การฝึกฝนอบรมด้านปัญญาซึ่งก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เป็นไปตามเหตุปัจจัยที่นำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาไปตามแนวทางของเหตุผลรู้เท่าทันโลกและชีวิตจนสามารถทำจิตใจให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งหลาย มีจิตใจเป็นอิสระผ่องใสเบิกบานซึ่งเรียกว่า “อริปัญญาลิกขา”

๒. การฝึกฝนอบรมในด้านความประพฤติซึ่งรวมไปถึงระเบียบวินัยความสุจริตทางกายและวาจานั้นคือ ละเว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม ละเว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดหยาบและพูดเพ้อเจ้อไร้สาระ ตลอดจนการประกอบอาชีพที่สุจริตไม่เบียดเบียนผู้อื่น เรียกว่า “อริศีลสิกขา”

๓. การฝึกฝนอบรมในด้านจิตใจอันได้แก่ การปลูกฝังคุณภาพ การเสริมสร้างคุณภาพ สมรรถภาพจิตและสุขภาพจิตนั้นคือความมีจิตใจดีงาม เข้มแข็งและปลอดโปร่งเป็นสุข เรียกว่า “อริจิตตสิกขา”

นอกจากนี้ ดวงเดือน พันธุนาวิน ได้กล่าวถึงจริยธรรมด้านการเสียสละซึ่งมีแนวปฏิบัติ^{๒๗} ดังนี้

๑. การเสียสละทางกาย เช่น การช่วยเหลือการงานสาธารณประโยชน์ อาทิ ทำความสะอาดโรงเรียน วัด สถานที่ราชการ เป็นต้น

๒. การเสียสละทางวาจา เช่น การให้คำแนะนำแก่ผู้อื่นในส่วนที่เราสามารถกระทำได้ อาทิ การแนะนำเมื่อผู้อื่นมีปัญหาชีวิตทั้งทางโลกและทางธรรม

๓. การเสียสละทางกำลังปัญญา เช่น การแสดงความคิดเห็นอย่างตรงไปตรงมาไม่ว่าจะในที่ประชุมหรือกิจการใด ๆ อาทิ อาสาสมัครสอนหนังสือให้แก่เด็กในชุมชนแออัด

^{๒๖} วิทย์ วิศทเวทย์และเสฐียรพงษ์ วรรณปก, พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๓), หน้า ๔-๕.

^{๒๗} ดวงเดือน พันธุนาวิน, พฤติกรรมศาสตร์ เล่ม ๒ จิตวิทยาจริยธรรมและจิตวิทยาการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๑๑๔.

๔. การเสียสละทางกำลังทรัพย์ เช่น การแบ่งปันเงินทองให้แก่ผู้ที่ขัดสน การบริจาคเงินหรือสิ่งของเพื่อสาธารณกุศล

๕. การเสียสละทางจิตใจ หมายถึง การรู้จักปล่อยวางอารมณ์ที่เป็นศัตรูต่อความสงบทางใจ เช่น ความโกรธเคืองขัดใจบุคคลอื่น ดังนั้น การระงับใจและการให้อภัยจึงเป็นการเสียสละอย่างหนึ่ง

กล่าวโดยสรุป ถ้าสมาชิกในสังคมได้ศึกษาและปฏิบัติตามหลักจริยธรรมในการดำเนินชีวิตทางพระพุทธศาสนาจริยธรรมจะเป็นเครื่องมือควบคุมความประพฤติของบุคคลในสังคมให้ประพฤติแต่สิ่งที่ดีงามที่ถูกที่ควร ก็มั่นใจได้ว่าจริยธรรมในสังคมไทยที่เสื่อมโทรมลงในยุคปัจจุบันจะสามารถพัฒนาให้ดีขึ้นได้ ปัญหาต่าง ๆ เช่น ปัญหาอาชญากรรมปัญหาเสพติดปัญหาการกระทำผิดของเยาวชน ฯลฯ ก็จะสามารถน้อยลงและหมดไปในที่สุด ทำให้ทุกคนมีชีวิตที่เจริญงอกงามและสามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

ทฤษฎีเพื่อพัฒนาจริยธรรม

ทฤษฎีที่เป็นหลักใหญ่ของพระพุทธศาสนาที่เป็นแบบหรือเป็นกระบวนการทั้งหมดของการพัฒนาคน ได้แก่ การศึกษาใน ๓ ด้าน ที่เรียกว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ดังที่พระธรรมปิฎกได้อธิบายไว้ ดังนี้

๑. ศีลคือการฝึกฝนพัฒนาด้านพฤติกรรม หมายถึง การพัฒนาพฤติกรรมทางกายและวาจาให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องโดยแบ่งเป็น ๔ หมวด คือ

๑.๑ การรักษาวินัยแม่บทของชุมชน (ปาฏิโมกข์สังวร) เมื่อคนอยู่ร่วมกันจะต้องจัดระบบต่าง ๆ ให้เกิดความเรียบร้อยประสานสอดคล้องกัน เช่น วินัยแม่บทของคฤหัสถ์ ได้แก่ ศีล ๕

๑.๒ การรู้จักใช้อินทรีย์ (อินทรีย์สังวร) ได้รับรู้โดยผ่านตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จะต้องพัฒนาพฤติกรรมในการใช้อินทรีย์ในทางการดูฟังอย่างมีสติ คือ รู้จักพิจารณาเลือกเฟ้นสิ่งที่จะดูสิ่งที่จะฟังอย่างมีสติ ควบคุมตนเองได้ รู้จักประมาณ ไม่ปล่อยตัวให้ลุ่มหลงมัวเมา ไม่เห็นแก่ความสนุกสนานแต่รู้จักดู รู้จักฟังให้ได้คุณค่าที่ดีงามเป็นประโยชน์ให้ได้ปัญญาและคติที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาชีวิตและสังคม

๑.๓ การหาเลี้ยงชีพที่บริสุทธิ์ (อาชีวนิปปาติ) เนื่องจากการหาเลี้ยงชีพเป็นพฤติกรรมหลักในการดำเนินชีวิตจึงต้องพัฒนาสัมมาชีพและส่งเสริมให้หาเลี้ยงชีพโดยทางสุจริต

๑.๔ การเสพบริโภคปัจจัยโดยใช้ปัญญา (ปัจจัยปฏิสรวนา) ถ้ามนุษย์ไม่พัฒนาพฤติกรรมในการเสพบริโภคก็จะก่อปัญหาอย่างมากจะก่อให้เกิดความลุ่มหลงมัวเมา ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย ดังนั้นต้องพัฒนาพฤติกรรมการเสพบริโภคปัจจัยต่าง ๆ ให้เป็นไปในลักษณะการเสพบริโภคปัจจัยโดยใช้ปัญญา

หรือที่เรียกว่า ปัจจยปฏิเสวนา ซึ่งหมายถึง การใช้ปัญญาทำความเข้าใจแล้วบริโศกปัจจัยทั้งหลายให้ได้ผลตรงพอดีตามคุณค่าแท้คือบริโศกเพื่อเป็นปัจจัยเครื่องช่วยเกื้อหนุนให้พัฒนาชีวิตบริโศกโดยรู้เท่าทัน และสามารถละเว้นหรือเลิกเสพลสิ่งที่ไม่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนชีวิต

๒. สมามีหมายถึงการฝึกฝนพัฒนาด้านจิตใจซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะจิตใจเป็นฐานของพฤติกรรมและเนื่องจากพฤติกรรมทุกอย่างเกิดขึ้นจากความตั้งใจหรือเจตนาและเป็นไปตามเจตจำนงรวมถึงแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังถ้าจิตใจได้รับการพัฒนาให้ดีขึ้นแล้วก็จะควบคุมดูแลพฤติกรรมไปในทางที่ดีงามการพัฒนาคุณสมบัติของจิตใจโดยเสริมสร้างคุณสมบัติให้แก่จิตใจมีดังต่อไปนี้

๒.๑ พัฒนาคุณธรรมซึ่งเน้นคุณภาพของจิตใจ เช่น เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา จาคะ กตัญญูตเวทิตา หิริ โอตตัปปะ คารวะ มัทวะ เป็นต้น

๒.๒ พัฒนาสมรรถภาพและประสิทธิภาพของจิตใจ เช่น ฉันทะ วิริยะ อุตสาหะ ขันติ จิตตะ สัจจะ อธิษฐาน ตบะ สติ สมามี

๒.๓ พัฒนาความสุขและภาวะที่เกื้อหนุนสุขภาพของจิตใจ เช่น ปราโมทย์ ปิติ ปัสสัทธิ สุข สันติ เกษม สติภาพ เสรีภาพ

๓. ปัญญา หมายถึง การพัฒนาปัญญาซึ่งมีความสำคัญสูงสุดเพราะปัญญาเป็นตัวแทนทางและควบคุมพฤติกรรมทั้งหมดโดยพัฒนาปัญญาแยกได้เป็น ๓ ระดับ คือ

๓.๑ ปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพและประสบความสำเร็จ ได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจ ข้อมูลความรู้ การรับรู้และเรียนรู้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง การรู้จักสื่อสารถ่ายทอดความรู้การวินิจฉัยที่ถูกต้องความรู้จักแยกแยะ วิเคราะห์ วิจัย เป็นต้น

๓.๒ ปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินเข้าสู่วิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม เช่น ความรู้ ความเข้าใจในระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายที่อิงอาศัยส่งผลต่อกันตามเหตุปัจจัย

๓.๓ ปัญญาที่ช่วยให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่ดีงาม ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจเท่าทันความจริงของสังขารคือโลกและชีวิตที่เปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎธรรมชาติจนสามารถวางใจถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลายทำจิตใจให้หลุดพ้นเป็นอิสระได้สมบูรณ์และมีชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญาที่แท้จริง การฝึกฝนพัฒนาตนให้เจริญงอกงามในความดีเรียกว่ามงคล ๓๘ ซึ่งพระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ ป.ธ.๙) นำมาเป็นทฤษฎีวัตรจริยธรรมใน ๓ ด้าน คือกายกรรม วาจากรรม และ มโนกรรมโดยแบ่งเป็นหม่อมงคล ๑๐ หมู่ ดังนี้

มงคลหมู่ที่ ๑ ฝึกตนให้เป็นคนดีซึ่งประกอบด้วย

- มงคลที่ ๑ ไม่คบคนพาล
- มงคลที่ ๒ คบบัณฑิต
- มงคลที่ ๓ บูชาบุคคลที่ควรบูชา

มงคลหมู่ที่ ๒ เตรียมความพร้อมในการฝึกตนประกอบด้วย

- มงคลที่ ๔ อยู่ในถิ่นที่เหมาะสม
- มงคลที่ ๕ มีบุญวาสนามาก่อน
- มงคลที่ ๖ ตั้งตนไว้ชอบ

มงคลหมู่ที่ ๓ ฝึกตนให้เป็นคนมีประโยชน์ประกอบด้วย

- มงคลที่ ๗ ความเป็นพหูสูต
- มงคลที่ ๘ มีศิลปะ
- มงคลที่ ๙ มีวินัย
- มงคลที่ ๑๐ มีวาจาสุภาสิต

มงคลหมู่ที่ ๔ บำเพ็ญประโยชน์ต่อครอบครัวประกอบด้วย

- มงคลที่ ๑๑ บำรุงมารดาบิดา
- มงคลที่ ๑๒ สงเคราะห์บุตร
- มงคลที่ ๑๓ สงเคราะห์ภรรยา (สามี)
- มงคลที่ ๑๔ การงานไม่อาภูล

มงคลหมู่ที่ ๕ บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมประกอบด้วย

- มงคลที่ ๑๕ บำเพ็ญทาน
- มงคลที่ ๑๖ ประพฤติธรรม
- มงคลที่ ๑๗ สงเคราะห์ญาติ
- มงคลที่ ๑๘ ทำงานไม่มีโทษ

มงคลหมู่ที่ ๖ เตรียมใจไว้ให้พร้อมประกอบด้วย

- มงคลที่ ๑๙ งดเว้นบาป
- มงคลที่ ๒๐ สำนวนจากการดีมีน้ำเมา
- มงคลที่ ๒๑ ไม่ประมาทในธรรม

มงคลหมู่ที่ ๗ การแสวงหาธรรมขั้นต้นประกอบด้วย

- มงคลที่ ๒๒ มีความเคารพ
- มงคลที่ ๒๓ มีความถ่อมตน
- มงคลที่ ๒๔ มีความสันโดษ
- มงคลที่ ๒๕ มีความกตัญญู
- มงคลที่ ๒๖ พังธรรมตามกาล

มงคลหมู่ที่ ๘ การแสวงหาธรรมขั้นสูงประกอบด้วย

- มงคลที่ ๒๗ ความอดทน
- มงคลที่ ๒๘ เป็นคนว่าง่าย
- มงคลที่ ๒๙ เห็นสมณะ
- มงคลที่ ๓๐ สนทนาธรรมตามกาล

มงคลหมู่ที่ ๙ การปฏิบัติธรรมเพื่อกำจัดกิเลสประกอบด้วย

- มงคลที่ ๓๑ บำเพ็ญตบะ
- มงคลที่ ๓๒ ประพฤติพรหมจรรย์
- มงคลที่ ๓๓ เห็นอริยสัจ
- มงคลที่ ๓๔ ทำนิพพานให้แจ้ง

มงคลหมู่ที่ ๑๐ ผลการปฏิบัติธรรมจนจิตหมดกิเลสประกอบด้วย

- มงคลที่ ๓๕ จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม
- มงคลที่ ๓๖ จิตไม่โศก
- มงคลที่ ๓๗ จิตปราศจากธุลี
- มงคลที่ ๓๘ จิตเกษม

สำหรับสาระของทฤษฎีตามหลักมงคล ๓๘ ซึ่งมุ่งวัดจริยธรรมทั้ง ๓ ด้าน ดังนี้

๑. ด้านกายธรรม หมายถึง การละชั่ว ทำดีทางกาย ได้แก่ การปฏิบัติตามมงคล คือ ไม่คบคนพาล คบบัณฑิต บุชาบุคคลที่ควรบูชา อยู่ในถิ่นที่เหมาะสม มีบุญวาสนามาก่อน ตั้งตนไว้ชอบ ความเป็นพหูสูต มีศีลปะ มีวินัย บำรุงมารดาบิดา สงเคราะห์บุตรสงเคราะห์ภรรยา (สามี) การงานไม่อาภูล บำเพ็ญทาน ประพฤติธรรม สงเคราะห์ญาติ ทำงานไม่มีโทษ งดเว้นบาป สำนวจากการดื่มน้ำเมา ไม่ประมาทในธรรม มีความเคารพ มีความถ่อมตัว มีความสันโดษ มีความกตัญญู พังธรรมตามกาล ความอดทน เป็นคนว่าง่าย เห็นสมณะ

๒. ด้านวจีกรรม หมายถึง การเป็นผู้มีสัมมาคาราวะทางวาจา รู้จักใช้วาจาพูดให้เกิดประโยชน์ เว้นจากการทำความชั่วทางคำพูด ซึ่งได้แก่ การปฏิบัติตามมงคล นั่นคือ มีวาจาสุภาพ สันทนธรรม ตามกาล

๓. ด้านมโนกรรม หมายถึง การทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ได้แก่ การปฏิบัติตามมงคล คือ บำเพ็ญตบะ ประพฤติพรหมจรรย์ เห็นอริยสัจ ทำนิพพานให้แจ้ง จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม จิตไม่โศก จิตปราศจาก ธุลี จิตเกษม จริยธรรมตามหลักมงคล ๓๘ ดังกล่าว จึงเป็นบทศึกษาที่สอดคล้องกับองค์ประกอบแห่ง การดำเนินชีวิตซึ่งมี ๓ ด้าน คือ พฤติกรรมจิตใจและปัญญาซึ่งเมื่อสมาชิกในสังคมมีแนวทางในการดำเนิน ที่ดีเช่นนี้แล้ว จะยังผลให้ทุกคนสามารถสร้างสรรค์ชีวิตที่ดีงามสังคมมีสันติสุขตามเป้าหมายแห่งการ พัฒนาสังคมไทยในยุคโลกาภิวัตน์^{๒๔}

จากการศึกษาองค์ประกอบของจริยธรรมนั้นแบ่งเป็น ๔ ด้าน ได้แก่

ความรู้เชิงจริยธรรม หมายถึง รู้ว่าในสังคมของตนการกระทำใดถูกผิดควรทำหรือไม่ควรทำ ซึ่งบุคคลจะมีการเรียนรู้จากแหล่งปลูกฝังอบรมของสังคมและเพิ่มระดับขึ้นตามลำดับขั้นของอายุ

ทัศนคติเชิงจริยธรรม หมายถึง การมีทัศนคติและความชอบตลอดจนค่านิยมเป็นไปตามระเบียบ กฎเกณฑ์ของสังคม

เหตุผลเชิงจริยธรรมซึ่งหมายถึง การเลือกกระทำหรือไม่เลือกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งจะมี อิทธิพลมาจากความรู้เชิงจริยธรรมและทัศนคติเชิงจริยธรรมรวมเข้าเป็นปัจจัยสนับสนุนหรือกีดกัน การตัดสินใจเลือก เช่น รูปแบบของการอบรมเลี้ยงดู ระดับสติปัญญา การศึกษาหาความรู้และ ประสบการณ์ต่าง ๆ เป็นต้น

ส่วนพฤติกรรมเชิงจริยธรรม หมายถึง การแสดงออกของพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบซึ่งอาจ อยู่ในระดับมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับระดับจริยธรรมและปัจจัยอื่นที่มีส่วนร่วมด้วยเช่นคุณลักษณะต่าง ๆ ที่ช่วยเป็นภูมิคุ้มกันให้บุคคลเลือกกระทำสิ่งที่ดีงามและอดใจได้ที่จะไม่กระทำความไม่ดี เป็นต้น

สรุปได้ว่าคุณธรรมและจริยธรรมเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องมีในตัวของคนในสังคม

อย่างไรก็ตามจริยธรรมถือเป็นคุณลักษณะที่จำเป็นในการอยู่ร่วมกันในสังคมสังคมใดมีบุคคลที่มี จริยธรรมสูงจำนวนมากย่อมมีความสุข ส่วนสังคมใดมีผู้ที่มีจริยธรรมต่ำจำนวนมากย่อมนำไปสู่ ความยุ่งเหยิงและความวิบัติ ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปลูกฝังและพัฒนาคนส่วนใหญ่ ของชาติให้มีจริยธรรมอยู่ในระดับสูงโดยเฉพาะเรื่องของการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมที่เป็นการเลือกกระทำ หรือไม่เลือกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งอันก่อให้เกิดพฤติกรรมเชิงจริยธรรมที่เป็นการแสดงออกของพฤติกรรม

^{๒๔} ศีนาภรณ์ หู่เต็ม, พฤติกรรมด้านคุณธรรมจริยธรรมของนักศึกษาในระดับปริญญาตรี, (วิทยาลัยราชพฤกษ์, วิทยาลัยราชพฤกษ์, ๒๕๕๒), หน้า ๒๗.

ที่สังคมนิยมชมชอบซึ่งอาจอยู่ในระดับมากหรือน้อย การที่บุคคลมีการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในระดับสูงจำนวนมากย่อมจะช่วยพัฒนาสังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน (Green and Happiness Society) ได้ตามวิสัยทัศน์ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๕๐ – ๒๕๕๔) ที่ได้กำหนดวิสัยทัศน์ของประเทศไทยไว้ ดังนี้คือ คนไทยมีคุณธรรมนำความรอบรู้ รู้เท่าทันโลก ครอบครัวยุบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สังคมสันติสุข เศรษฐกิจมีคุณภาพเสถียรภาพและเป็นธรรมสิ่งแวดล้อมมีคุณภาพทรัพยากรธรรมชาติยังยืนอยู่ภายใต้ระบบบริหารจัดการประเทศที่มีธรรมาภิบาลดำรงไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขอยู่ในประชาคมโลกได้อย่างมีศักดิ์ศรี^{๒๙} และเป็นสิ่งที่จะต้องได้รับการส่งเสริมให้เกิดขึ้นในตัวเยาวชนของชาติโดยเฉพาะเรื่องระดับความสามารถในการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของเยาวชนซึ่งน่าจะมีความสัมพันธ์กันหรือช่วยพัฒนาทำให้สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันได้

บรรณานุกรม

- จุรีพร กาญจนการุณ. **คุณธรรมจริยธรรมและการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี.วารสารวิชาการวิทยาลัยแสงธรรมปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑** มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๒.
- เจริญ ไวรวัจนกุล. **ความเป็นครู**. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, ๒๕๓๑.
- งามตา วณินทานนท์ . **ลักษณะทางพุทธศาสนาและพฤติกรรมศาสตร์ของบิณฑบาตที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูบุตร**. รายงานการวิจัยฉบับที่ ๕๐. สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๖.
- ณรงค์ โชควัฒนา. **เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อทางรอดสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร. อมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๒.
- ดวงเดือน พันธุมนาวินและเพ็ญแข ประจันปัจฉนิก. **จริยธรรมของเยาวชนไทย รายงานการวิจัยฉบับที่ ๒๑**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๐.
- ทศนา แคมมณี. **การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมจากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ**. เสริมสินพีรพรส. กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๖.
- บุญมี แทนแก้ว. **จริยศาสตร์ทั่วไป**. พิมพ์ครั้งที่ ๓ สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์. กรุงเทพมหานคร, ๒๕๓๙.

^{๒๙} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติสำนักนายกรัฐมนตรี, **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ.๒๕๕๐ – ๒๕๕๔)**, หน้า ๖๖.?

- ปราษฎ์ กล้าผจญ. **คุณธรรมจริยธรรมจรรยาบรรณวิชาชีพ**. กรุงเทพมหานคร: เอลโล่การพิมพ์, ๒๕๔๔.
- ประภาศรี ศรีห่อไฟ. **พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- พรนพ พุกกะพันธ์. **ภาวะผู้นำและการจูงใจ**. โรงพิมพ์จามจุรีโปรดักท์ กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๓.
- ไพฑูรย์ สินลารัตน์. **ความรู้คู่คุณธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- ภัทรพร ศิริกาญจน. **ความรู้พื้นฐานทางศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๖.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๒.
- วิทย์ วิศทเวทย์ และ เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖**. อักษรเจริญทัศน์. กรุงเทพมหานคร. ๒๕๓๓.
- วิลาศลักษณ์ ชั่ววัลลี. “จริยธรรมในเด็กและเยาวชน”. **วารสารพฤติกรรมศาสตร์**. ปีที่ ๑๕ (๒๕๕๒).
- ศิณภรณ์ หุ้เต็ม. **พฤติกรรมด้านคุณธรรมจริยธรรมของนักศึกษาในระดับปริญญาตรี**. วิทยาลัยราชพฤกษ์, ๒๕๕๒.
- สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. **ตัวบ่งชี้การปฏิบัติงานที่เหมาะสมสำหรับการตรวจสอบผลการปฏิบัติงาน** **โครงการและแผนงาน.ข่าวสารวิจัยการศึกษา**. ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๖. ๒๕๓๙.
- สุพล วังสินธุ์. “การเรียนรู้แบบร่วมมือร่วมใจ”. **วารสารวิชาการ**. ๓ (เมษายน ๒๕๓๔).
- สงวน สิทธิเลิศอรุณ. **ปรัชญาและคุณธรรมสำหรับครู**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : อักษรบัณฑิต, ๒๕๒๖.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติสำนักนายกรัฐมนตรี. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๐**, ๒๕๕๐.
- Baramuechai, Juthamas. **The Greenand Happiness Index**, 2007.
- International Conference On “Happiness and Public Policy” United Nations Conference Center (UNCC) Bangkok, Thailand (18-19 July 2007): Office of the National Social and Economic Development Board.

Kohlberg, L. “Moral Stage and Moralization The Cognitive Development Approach in Lihona. Moral Development and Behavior : Theory Research and Social Issues. New York: Rinehart and Winston, 1976.

Ralph, E.Kenyon. “Stages of Moral Development”. [Online], Available : <http://www.xenodochy.org/ex/lists/moraldev.html>. [2007]

Tanomsup, Saralthorn. The 10th National Economic and Social Development Plan’s Feedbacks. [Online], Available : <http://www.itd.or.th/th/node/๓๐๘>. [2007]

Wagner, Kendra Van. “Kohlberg’s Theory of Moral Development : Stages of Moral-Development”. [Online], Available : <http://psychology.about.com/od/developmentalpsychology/a/kohlberg.htm>. [2005].

การเอาอย่างแล้วได้ดีคือมีสติปัญญาไม่ปล่อยตัณหาไปตามโซเซียลมีเดีย

ผศ.ดร.อภิวัฒน์ วิศิษฎ์ใจงาม

อาจารย์ดำรง มหนิลวงค์

อาจารย์ประจำหลักสูตรวิชาภาษาอังกฤษ สาขาภาษาอังกฤษ
วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

การเอาอย่างแบบอย่างที่คนๆหนึ่งได้ทำการบริโภคสื่อหลายหลากทางสังคมแล้วเอาอย่างนำไปใช้ในทางที่ดีมีประโยชน์และทั้งตรงกันข้ามคือรับไปปฏิบัติทางเสื่อมหรือเสียหายทั้งทางชื่อเสียงทรัพย์สินสมบัติ ผู้รู้มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้นจึงได้ทรงเมตตาต่อพุทธศาสนิกชนตรัสสอนว่า การจะตัดสินใจทำอะไรเพื่อตนเอง ครอบครัว สังคมและประเทศชาติ ไม่ว่าทางกายทางวาจาและทางใจ จำต้องใช้สติความยั้งคิด มีสัมปชัญญะความรู้สถานะของตนเองว่าเป็นใครกำลังจะทำอะไรดีหรือชั่ว ได้ดีมีประโยชน์ หรือมีโทษอะไรต่อใครบ้าง ทั้งนี้การมีสติเป็นกระบวนการกลั่นกรองข้อมูลข่าวสารจากทุก ๆ ด้านโดยเฉพาะทางสื่อสังคมออนไลน์(Social online media)เพราะยุคปัจจุบัน ถือว่าเป็นยุคข้อมูลข่าวสาร ที่ไหลบ่าเข้าสู่สังคมอย่างท่วมท้นและรวดเร็ว ทุกหนทุกแห่งในโลก และจำเป็นต้องมีปัญญารู้จักแยกแยะว่า ข้อมูลใดคือขยะอันไหนเป็นข้อมูลจริงที่ควรยอมรับไว้ได้การปล่อยใจที่กระหายเรียกว่า ตัณหา(Graving) จะมีแต่ความเสียหายจำนวนน้อยถึงมหาศาล บางครั้งตนเองต้องเสียชีวิตหรือคน ๆ เดียวคร่าชีวิตคนเป็นกลุ่มเป็นพวกได้เป็นต้น.

ความหมายของคำ “การเอาอย่าง”

การเอาอย่าง การลอกเลียนแบบตามความหมายพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔^๑ จัดเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ (๑) เป็นคำกริยา แปลว่า เอาอย่าง, ทำหรือพยายามทำให้เหมือนหรือคล้ายคลึงกับแบบอย่าง,เช่น พูดเลียนเสียงเด็ก ร้องเลียนเสียงนก(๒) เป็นคำกริยา แปลว่า ชั่งโดยเอาเงินตราเป็นเกณฑ์ของน้ำหนัก ส่วนในบทความนี้ผู้เขียน ได้มุ่งหมายเจาะจงเอา การเอาอย่างหรือการลอกเลียนแบบอย่าง ของมนุษย์ในโลกไร้พรหมแดน ยุคข้อมูลข่าวสาร (Information technology) จึงต้องใช้สติปัญญารู้จักแยกแยะดีชั่วไว้ประโยชน์ว่า ไม่ปล่อยไปตามกิเลสตัณหา ปล่อยใจไม่มีการยับยั้งชั่งใจ การเอาอย่าง หรือการลอกเลียนแบบอย่างและสังคมพลโลกเรายุคนี้ ถือว่าเป็นยุคสังคมออนไลน์

^๑ [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://shorturl.asia/ATVOp> [๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๕].

(Social online media) เพราะยุคปัจจุบัน ทัวโลกต่างยอมรับว่า ข้อมูลมาจากทุกทิศทุกทาง ไหลบ่าท่วมท้น คนเราที่ไม่ปรับหรือปรับตัวแล้วแต่ขาดประสบการณ์ ก็ยังต้องพบเจอและหลีกเลี่ยงไม่ได้ และเป็นคนที่ไม่ได้มีการปูพื้นฐานทางการศึกษาเป็นขั้นเป็นตอนมาตามลำดับ ก็จะปรับตัวไม่ทัน บางคนหรือหลายคนต้องประสบเคราะห์กรรมเสียทรัพย์สินสมบัติมากบ้างน้อยบ้าง แต่หลายรายถึงกับต้องเสียชีวิตไปก็มีปรากฏตามสื่อทางสังคมเป็นประจำ

การรับข่าวสาร ในสมัยพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ยังทรงพระชนม์ เรียกว่า แบบมุขปาถะ คือสื่อสารกันแบบปากต่อปาก (word of mouth communication) ถึงแม้จะเป็นการสื่อสารแบบโบราณหรือแบบสมัยของการใช้ Social online media ก็ใช้ได้ตามยุคตามสมัย สื่อแล้ว ผู้ฟังกับผู้พูดเข้าใจกันถือว่าประสบความสำเร็จ ไม่มีปัญหาการทำความเข้าใจ แต่จะมีปัญหาต่อผู้รับข่าวสารนี้ต่างหากที่บทความเรื่องนี้มุ่งเมื่อปุณฺณคนเรายังมีกิเลสหนาอยู่ เป็นธรรมดาที่ต้องมี กิเลส คือเครื่องหรือสิ่งที่ทำให้จิตใจของเราท่านทั้งหลายเศร้าหมอง (defilement, the device that corrupts the human mind) ดังที่ตั้งเอาไว้เป็นหัวข้อว่า ถ้าเมื่อใดเราลอกเลียนหรือเอาอย่าง บุคคลหรือวิธีการที่เราได้รับมาจากสื่อสังคมนานาชนิด มีอีเมล, เฟซบุ๊ก, ข้อความ เอ็ม.เอ็ม.เอส, แพ็กซ์., เทลเลแกรม, อินตราแกรม เป็นต้น ข้อที่ผู้รู้มีพระพุทธเจ้าศาสดาเอกของโลก เป็นต้นทรงเตือนเอาไว้ว่า มนุษย์ทุกรูปทุกนามต้องมีสติ ความระลึกได้ว่าเรากำลังทำอะไรอยู่ มีหรือเลว เป็นประโยชน์หรือไม่มีประโยชน์ สัมผัสปัญญะ คือ การรู้สึกตัวว่าเราคือใคร อยู่ในสถานะ หน้าที่อะไรบ้าง เหมาะสมหรือไม่ ดังความหมายของต้นมหา แปลว่าความอยาก เป็นคำที่เป็นไวยากรณ์ ของคำว่า กิเลส สิ่งทำให้จิตใจเศร้าหมอง

บทบาทพระมหาศาสดาผู้เป็นบรมครู

ปฐมบทขอนำเสนอบทบาทสำคัญนี้ ซึ่งเป็นบทบาทพระมหาศาสดาผู้เป็นบรมครูของพวกเรา พุทธศาสนิกชน “นางมาคันธียาผูกอาฆาตพระพุทธเจ้า”

สมัยหนึ่ง พระบรมศาสดากำลังแสดงธรรมอยู่นั้น ฝ่ายนางมาคันธียา ได้ยินพระดำรัสของพระพุทธเจ้าโดยตลอด รู้สึกโกรธที่พระพุทธเจ้า ดำเนินประณามว่าร่างกายของนางเต็มไปด้วยอุจจาระ ปัสสาวะ ไม่น่าปรารถนาจะสัมผัสถูกต้องแม้ด้วยเท้า จึงผูกอาฆาตจองเวรต่อพระพุทธเจ้าตั้งแต่นั้นมา ฝ่ายพราหมณ์สองสามีภรรยากราบทูลขออุปสมบทปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ไม่นานนักก็บรรลุเป็นพระอรหันต์ทั้งสองท่าน ต่อมานางมาคันธียาถวายตัวเป็นพระมหีสีของพระเจ้าอุเทน ซึ่งทรงมีอัครมเหสีอยู่แล้ว คือ พระนางสามาวดี ส่วนนางมาคันธียาก็ได้ดำรงตำแหน่งอัครมเหสี เฉกเช่นพระนางสามาวดี อาฆาตพระพุทธเจ้า จ้างคนมาด่าทอพระองค์ท่าน เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงประทับอยู่ที่เมืองโกสัมพี (เสด็จมาใหม่ ๆ) พระนางมาคันธียาซึ่งมีความโกรธพระศาสดา มีความประสงค์จะให้พระองค์ออกจาก

เมืองโกสัมพี จึงได้ว่าจ้างให้คนที่เป็นมิจฉาภิภูฏฐิ ไม่เลื่อมใสพระรัตนตรัย ช่วยกันรุมด่าให้พระองค์เสด็จหนีไปเมืองอื่น

ครั้นยามเช้าพระศาสดาเสด็จเข้าไปในเมืองเพื่อบิณฑบาต ก็มีพวกทาสกรรมกรบ่าวไพร่ที่ได้รับค่าจ้าง ติดตามด่าว่าพระพุทธรองค์ด้วยคำด่า ๑๐ ประการ ซึ่งถือว่าเป็นคำด่าที่แสบที่สุดในยุคนั้น คือ เจ้าเป็นโจร เจ้าคนพาล เจ้าคนหลง เจ้าอูฐ เจ้าโค เจ้าลา เจ้าสัตว์นรก เจ้าสัตว์เดรฉาน สุกติของเจ้าไม่มี เจ้าหวังแต่ทุกคืนเท่านั้น พระอานนท์ผู้เดินตามหลังพระศาสดาทนไม่ได้ที่มีบุคคลมากกล่าวล่วงเกินพระพุทธรองค์ซึ่งเป็นผู้ที่ตนเคารพสูงสุดท่านจึงกราบทูลว่า “เมืองนี้เขาด่ามากเหลือเกินพระพุทธรเจ้าข้า เราไปเมืองอื่นเถิดพระพุทธรเจ้าข้า” พระพุทธรเจ้าตรัสว่า “ไปเมืองไหนอานนท์” พระอานนท์ตอบว่า “ไปเมืองที่เขาไม่ด่า พระพุทธรเจ้าข้า” พระองค์ตรัสถามว่า “ถ้าคนในเมืองนั้นด่าอีก เราจะไปที่ไหนอานนท์” พระอานนท์ตอบว่า “เราก็กไปเมืองอื่นจากเมืองนั้นอีกพระพุทธรเจ้าข้า” พระพุทธรเจ้าตรัสตอบว่า “แล้วคนในเมืองนั้นด่าอีกจะไปไหน” พระอานนท์ตอบว่า “ก็ไปเมืองอื่น ๆ อีกพระพุทธรเจ้าข้า” พระพุทธรเจ้าจึงตรัสว่า “เราทำอย่างนั้นไม่ควรทำใจร้อน ใจด่วนไม่สมควรแก่สมณะ เรื่องเกิดขึ้นที่ไหนควรให้ดับที่นั่นก่อนเราก่อยไปที่อื่น คนที่ด่านั้น คือพวกไหนกัน” พระอานนท์ตอบว่า “คือเริ่มแต่พวกทาส กรรมกรเป็นต้นไปพระพุทธรเจ้าข้า” พระพุทธรเจ้าจึงตรัสว่า

“อานนท์ ...เราเป็นเช่นกับช้างที่เข้าสู่สงคราม การอดทนต่อลูกศรที่แล่นมาจาก ๔ ทิศ เป็นภาระของช้างที่เข้าสู่สงครามฉันใด...การอดทนต่อถ้อยคำที่คนทุศีล (ไม่มีศีล) เป็นอันมากกล่าวแล้วเป็นภาระของเราฉันนั้น เราจักอดกลั้นต่อคำล่วงเกิน ดังช้างศึกที่อดทนต่อลูกศรเพราะคนเป็นอันมากเป็นผู้ทุศีล บุคคลผู้อดกลั้นต่อคำล่วงเกินได้ ผิดกตนต์แล้ว เป็นผู้ประเสริฐในหมู่มนุษย์ การตบมือข้างเดียวย่อมไม่ดังฉันใด เมื่อฝ่ายตรงข้ามสงบนิ่ง ทำหุทวนลมเสีย การด่าอยู่แต่ฝ่ายเดียวก็ไร้ประโยชน์ ฉันนั้น

พวกปากรับจ้างด่าจนเมื่อยปาก ก็เกิดความเบื่อหน่าย เลิกด่าไปเอง เรื่องก็สงบลงใน ๗ วัน” เมื่อพระองค์ตรัสจบอย่างนี้ คนมากมายที่รับสินบนมาด่าตามถนน ๓ แพร่ง ๔ แพร่ง เป็นต้น เหล่านั้นก็ได้บรรลู่โสดาบัน เป็นคนดีเลิกด่า เป็นคนดีตั้งแต่บัดนั้นตลอดชีวิต พระพุทธรเจ้าทรงเมตตาอย่างไม่มีชนชั้นวรรณะ ชี้ให้เห็นว่า พระพุทธรองค์ไม่ได้ทรงเอื้อเพื่อต่อความผิดของมหาชนเลย มีแต่ทรงมุ่งหมายจะให้เป็ประโยชน์แก่มหาชนเท่านั้น และพระองค์เป็นผู้อดทนทุกอย่าง ทั้งสอนดีและทำดีให้เห็นด้วยว่าทรงสอนอย่างไรก็ทำอย่างนั้น

ท้ายที่สุด นางมาคันทิยาหวังให้พระองค์หนีไปเมืองอื่นก็ผิดหวัง แถมยังมีคนศรัทธาเพิ่มอีก และยังอาฆาตทวีคูณเมื่อรู้ว่า พระนางสามารถตีอัครมหาเสีอีกพระองค์ก็เลื่อมใสศรัทธาพระพุทธรเจ้าสูงสุด จึงพยายามหาเรื่องทุกหนทาง แต่ท้ายที่สุด เมื่อความจริงทุกอย่างเปิดเผย พระนางก็โดนพระสวามี

ทำโทษขั้นสูงสุด ด้วยการขุดหลุมฝัง จากนั้นฉีกเนื้อของพระนาง นำไปทอดในน้ำมันเดือดแล้วนำมาให้พระนางเสวยจนสิ้นพระชนม์และตกลงสู่เวจี^๒

เมื่อปุณณคนเรายังมีกิเลสหนาอยู่ เป็นธรรมดาที่ต้องมี กิเลส คือเครื่องหรือสิ่งที่ทำให้จิตใจของเราทำนองหลายเศร้าหมอง (defilement, the device that corrupts the human mind) ดังที่ตั้งเอาไว้เป็นหัวข้อว่า ถ้าเมื่อใดเราลอกเลียนหรือเอาอย่าง บุคคลหรือวิธีการที่เราได้รับมาจาก สื่อสังคมนานาชนิด มีอีเมล, เฟซบุ๊ก, ข้อความเอส.เอ็ม. เอส.แפקซ์., เทลเลแกรม, อินตราแกรม เป็นต้น ข้อที่ผู้รู้มีพระพุทธเจ้าศาสดาเอกของโลก เป็นต้นทรงเตือนเอาไว้ว่า มนุษย์ทุกรูปทุกนาม ต้องมีสติ ความระลึกได้ว่าเรากำลังทำอะไรอยู่ ดีหรือเลว เป็นประโยชน์หรือไม่มีประโยชน์ สัมปชัญญะ คือ การรู้สึกตัวว่าเราคือใคร อยู่ในสถานะ หน้าที่อะไรบ้าง เหมาะสมหรือไม่ ดังความหมายของ ตัณหา แปลว่าความอยาก เป็นคำที่เป็นไวพจน์ ของคำว่า กิเลส ซึ่งทำให้จิตใจเราเศร้าหมอง จึงมีการรับข้อมูลข่าวสารแล้ว ไปลอกเลียนแบบไปทำตามอำนาจ กิเลสตัณหา จึงสอดคล้องกับ ข้อคิดคำสอน “พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)” ดังต่อไปนี้

“เจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์” ครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ “พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)” ได้ให้คำอธิบายแจ่มแจ้ง ในหนังสือ พุทธธรรม ฉบับแก้ไขว่า... “ธรรมทั้งปวงมีฉันทะเป็นมูล” หมายความว่า ฉันทะเป็นรากหรือเป็นต้นเค้าของธรรมทุกอย่าง ฉันทะ ที่ไม่ดี เป็นอกุศล เป็นฝ่ายชั่ว ตรงกับคำว่า ตัณหา จะใช้คำว่า ตัณหาแทนก็ได้ ส่วนฉันทะที่ดีงามเป็น ฝ่ายกุศล มีชื่อเต็มว่า กุศลธรรมฉันทะ บางทีเรียกสั้นเข้าเป็น กุศลฉันทะ บ้าง ธรรมฉันทะ บ้าง แต่นิยม เรียกคำเดียวว่า ฉันทะ นอกจากนี้ยังมีฉันทะที่เป็นกลาง ๆ คือความต้องการทำ หรืออยากทำ เรียกว่า กัตตักมยตา-ฉันทะ แต่ท่านมักจัดรวมเข้าในฝ่ายดี เป็นกุศลธรรมฉันทะด้วยอย่างไรก็ดี เพื่อความสะดวกในการศึกษาต่อไป มิให้เกิดความสับสน ต่อไป (เฉพาะในบทความ หัวข้อนี้) จะแยกทั้งคำ แยกทั้งความให้ขาดออกจากกันอย่างชัดเจน

แรงจูงใจในพุทธธรรม

ในกรณีที่ท่านเรียกว่า ฉันทะ ก็ตาม เรียกว่า ตัณหา ก็ตาม ในที่นี้จะใช้ว่า “ตัณหา” อย่างเดียว และ สำหรับฉันทะฝ่ายดีก็จะเรียกสั้น ๆ เพียงว่า “ฉันทะ” ส่วนฉันทะที่เป็นกลาง ๆ คือกัตตักมยตา-ฉันทะ ก็จะอธิบายรวม ๆ แทรกไปกับตัณหาและฉันทะนั้น เป็นอันว่า ใช้คำหลักเพียง ๒ คำ คือ ตัณหา กับ ตรงกับมติของอรรถกถาที่แบ่งความปรารถนาหรือความอยากเป็นสองอย่าง ดังยกมาอ้างไว้แล้ว

^๒ เพจ พระอาจารย์สุโข-กตปุญญ์ [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://shorturl.asia/60MpL> [๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐].

ฉันทะข้างต้น แล้วท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราชให้เห็น อิทธิพลของกิเลส ที่เรียกได้ว่า “แรงจูงใจในพุทธธรรม”

จุดเริ่มต้นสำหรับทำความเข้าใจกันในตอนนี้คือ ให้ถือว่าแรงจูงใจในการกระทำของมนุษย์ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ดังนี้ : *ตัณหา ฉันทะ* (๑)ความพอใจ ชอบใจ ยินดี อยาก รักใคร่ ต้องการ ที่ไม่ดี ไม่สบาย ไม่เกื้อกูล เป็นอกุศล เรียกว่า (๒) ความพอใจ ชอบใจ ยินดี อยาก รักใคร่ ต้องการ ที่ดี งาม สบาย เกื้อกูล เป็นกุศล เรียกว่า *ตัณหา* แปลว่า ความกระหาย ความทะยาน ความอยาก ความเสนาหา ความร่น ความร่าน ความ กระสับกระส่าย ความกระวนกระวาย ไม่รู้ลืม หลักสำคัญที่ควรทราบเกี่ยวกับตัณหา คือ ตามหลักปฏิจ สุมุปาบท ตัณหาเกิดจากเวทนาเป็นปัจจัย โดยมีวิชชา เป็นมูลราก กล่าวคือ เมื่อบุคคลรับรู้อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่น่าพอใจหรือไม่น่าพอใจก็ตาม เช่น เห็นรูปสวยหรือน่าเกลียด ได้ยินเสียงไพเราะหรือ หนวกหู เป็นต้น แล้วเกิดความรู้สึกสุข หรือทุกข์ หรือเฉย ๆ ขึ้น ในเวลานั้น ตัณหาก็คงเกิดขึ้นในลักษณะ อย่างใดอย่างหนึ่งคือ ถ้ารู้สึกสุข ก็ยินดี ชื่นชอบ คล้อยตามไป ติดใจ ใฝ่รัก อยากได้ ถ้ารู้สึกทุกข์ ก็ยินร้าย ขัดใจ ฟัง อยากเลี่ยงหนี หรืออยากให้สูญสิ้นไปเสีย ถ้ารู้สึกเฉย ๆ ก็เพเลิน ๆ เรื่อยเรื่อยไป อาการอย่างนี้มันเป็นไปของมันได้เอง โดยไม่ต้องใช้ความคิด ไม่ต้องใช้ความรู้ความเข้าใจอะไรเลย (ตรงข้าม ถ้ามีความรู้ความเข้าใจหรือใช้ความคิดแทรกเข้ามาในเวลานั้น เช่น รู้ว่ารูปที่น่าเกลียดนั้นเป็นสิ่งมีประโยชน์ หรือรู้ว่าเสียงไพเราะนั้น เป็นสัญญาณอันตราย หรือเกิดสำนึกทางจริยธรรมหรือวัฒนธรรมประเพณี ว่า สิ่งนั้นไม่เหมาะสมกับภาวะหรือฐานะของตน เป็นต้น ตัณหาอาจถูกตัดตอน กระบวนการไม่ไหลต่อเนื่อง เรื่อยไปอย่างเดิม แต่เกิดพฤติกรรมรูปอื่นรับช่วงไปแทน) จึงอาจพูดอย่างง่าย ๆ ว่า ตัณหาอิงอาศัยเวทนา โดยมีวิชชาเป็นตัวหนุน หรือ ตัณหาแอบอิงเวทนาอยู่บนฐานแห่งวิชชา ในเมื่อตัณหาใฝ่หรือผูกพันมุ่งหมายเวทนาอย่างนี้ ตัณหาจึงร่นร่นหันไปหาสิ่งที่ทำให้เวทนาแถมมัน เวทนาได้เมื่อจัดรวมเข้าเป็นประเภทแล้ว ก็มีเพียง ๖ อย่าง เรียกว่าอารมณ์ ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส ได้ และสิ่งที่ตัณหาต้องการ ก็คือสิ่งที่ได้ก็ตามที่อันวยเวทนา อันร่อยซึ่งตัณหาชอบ สิ่งทั้งหลายที่อันวย เป็นรูปธรรม คือ ๕ อย่างแรก ซึ่งเรียกว่า กามคุณ ๕ (ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณวัตถุ ที่น่าใคร่ โสภณวัตถุ (สิ่งต้องกาย) และธรรมารมณ์ (เรื่องในใจ) เฉพาะอย่างยิ่ง อารมณ์จำพวกที่เด่นชัดกว่า น่าพอใจ) อารมณ์ ๖ โดยเฉพาะกามคุณ ๕ นี้ เป็นสิ่งที่ตัณหาต้องการ และเป็นที่เกิดของตัณหา โดยนัยนี้ จึงขยายความหมายของตัณหาออกไปได้ว่า ตัณหา คือ ความกระหายอยากในสิ่งที่ให้เวทนา หรือ ความกระหายอยากในอารมณ์ที่พอใจ ...” เป็นต้น”และว่า ...

“...ที่ว่าตัณหาเกิดในอารมณ์ ๖ หรือกามคุณ ๕ นี้ เป็นการพูดกันสั้น ๆ อย่างรวบรัด ถ้าจะพูดขยายให้เต็มความก็ว่า ในปิย รูป สาดรูป ซึ่งมี ๑๐ หมวด ๆ ละ ๖ อย่างคือ อายตนะภายใน ๖ อารมณ์

๖ วิญญาณ ๖ สัมผัส ๖ เวทนา ๖ สัญญา ๖ สัญเจตนา ๖ ตัณหา ๖ วิตก ๖ และวิจาร์ ๖ มีพุทธพจน์ตรัสว่า ตัณหาเมื่อจะเกิด ย่อมเกิดในปิยรูปสาตรูปเหล่านี้ เมื่อจะตั้งหลักลง ก็ย่อมตั้งหลักลงที่ปิยรูปสาตรูปเหล่านี้ และเมื่อจะถูกละ เมื่อจะดับ ก็ย่อมถูกละได้ ดับได้ ที่ปิย รูปสาตรูปเหล่านี้^๓

รวมความว่าตัณหาแยกออกได้เป็น ๓ อย่าง หรือ ๓ ด้านคือ (๑) ความกระหายอยากได้อารมณ์ที่น่าชอบใจมาเสพเสวยปรนเปรอตน หรือความทะยานอยากในกาม เรียกว่า กามตัณหา (๒) ความกระหายอยากในความถาวรมั่นคง มีอยู่คงอยู่ตลอดไป (รวมถึงใหญ่โตโดดเด่น) ของตน หรือความทะยานอยากในภพ เรียกว่า ภวตัณหา (๓) ความกระหายอยากในความดับสิ้นขาดสูญ (รวมทั้งพรากพ้น นั่นรอน) แห่งตัวตน หรือความ ทะยานอยากในวิภพ เรียกว่า วิภวตัณหา เรียกว่า เอสนา ก็ได้) คือ ไปหา ไปเอา หรือรับเอา หรือหาทางอย่างใดอย่างหนึ่งที่จะให้ได้สิ่งที่ต้องการนั้น ๆ มาเสพเสวยผลสนองการแสวงหา นั่น ก็คือการได้ เมื่อได้สิ่งที่ต้องการนั้นมาให้ตนเสพเสวย แล้ว ก็เป็นอันตัดตอนได้ ถือว่าจบไปช่วงหนึ่ง มีสิ่งที่ขอย้ำไว้เพื่อให้กำหนดไว้ในใจเป็นสิ่งเตือนความ

สังเกตอย่างหนึ่งในตอนนี่คือ การแสวงหาไม่ใช่สิ่งเดียวกับการกระทำและอาจจะไม่เกี่ยวข้องหรือไม่ต้องใช้การกระทำเลยก็ได้ ดังจะพิจารณากันต่อไป ชอบหันไปพูดถึงฉันทะบ้าง ได้กล่าวไว้ข้างต้นว่า ฉันทะในที่นี้ หมายถึง กุศลธรรมฉันทะที่เรียกสั้น ๆ ว่า กุศลฉันทะ หรือธรรมฉันทะ กุศลธรรมฉันทะ” แปลว่า ฉันทะในกุศลธรรม คือความพอใจ ความอยากในสิ่งที่ดีงาม กุศลฉันทะ แปลว่า ฉันทะในกุศล ถึงแม้จะตัดคำว่าธรรมออกก็มีความหมายเท่าเดิม คือตรงกับกุศลธรรมฉันทะนั้นเอง กุศล แปลว่า ดีงาม ฉลาด เกื้อกูล คล่อง สบาย ไร้โรค เอื้อต่อสุขภาพ ได้แก่ สิ่งที่เกิดแก่ชีวิตจิตใจ สิ่งที่เป็นผลดีเกื้อกูล แก่ความเจริญงอกงามในทางที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขทั้งแก่ตนและคนอื่น ส่วนธรรมฉันทะ แปลว่า ฉันทะในธรรม หรือความต้องการ ธรรม คำว่า ธรรม ที่มาในคำว่า กุศลธรรม มีความหมายกลาง ๆ คือ แปลว่า สิ่ง หรือ หลัก แต่เมื่อแยกออกมาใช้ลำพังเดี่ยว ๆ ก็อาจแปลความหมายได้กว้างขึ้น ความหมายหลักของธรรมในกรณีนี้มี ๒ อย่าง คือ ความจริง สภาวธรรมหรือคำสอนที่แสดงสภาวธรรมนั้น ตรงกับที่บัดนี้ใช้คำว่าสัจธรรม และความดีงาม สิ่งที่ดีงาม หรือภาวะที่ดีงาม (คุณธรรม ปัจจุบันดูเหมือนนิยมเรียกส่วนหนึ่งของความหมายนี้ว่า จริยธรรม) ธรรมฉันทะจึงแปลได้ว่า ฉันทะในความจริง ฉันทะในความดีงาม หรือความต้องการความจริง ความต้องการสิ่งที่ดีงาม ความต้องการความจริงเล็งไปถึงความรู้ คือเท่ากับพูดว่าต้องการรู้ความจริง ต้องการเข้าถึงตัวธรรม คือตัวจริง ตัวแท้ ความหมายที่แท้ เนื้อหาสาระที่เป็นแก่นแท้ ภาวะที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลาย ตลอดจนความดีงามที่เป็นคุณค่าอันแท้จริงของสิ่งนั้น ๆ ส่วนความต้องการความดีงามก็เล็งถึงการกระทำ คือต้องการทำให้สิ่งที่ดีงามเกิดมีขึ้น

^๓ ที่.ม.๑๐/๒๙๗-๘/๓๔๓-๘, ส.นิ. ๑๖/๒๕๘/๑๓๑; พ.ป.๓๑/๘๓/๕๗; อภิ.วิ.๓๕/๑๕๘/๑๓๑; ๑๖๑/๑๓๓.

โดยนัยนี้ธรรมฉันทะก็แปลได้ว่า ความไม่ความจริง หรือความรักความจริง ความไม่ในสิ่งดีงาม หรือรักความดีงาม (ไม่ดี รักดี) และกินความถึงความอยากรู้ อยากทำ หรือไม่รู้ไม่ทำ อาจใช้คำสั้น ๆ คำเดียวว่า ความไม่ธรรม แล้วให้เข้าใจร่วมกันไว้ว่าคลุมถึงความหมายที่กล่าวมาทั้งหมด เมื่อนัดหมายรู้กัน อย่างนี้แล้วจะแปลฉันทะเดียว ๆ ล้วน ๆ ว่า ความไม่ธรรม ก็ได้ เป็นอันว่า สิ่งที่ฉันทะต้องการ ก็คือ ธรรม หรือกุศล (ธรรม) พูดอย่างไทยแท้ว่า สิ่งที่ฉันทะ ต้องการ คือ ความจริงและสิ่งที่ดีงาม แล้วมีความหมายขยายออกไปว่า ต้องการรู้ความจริง ต้องการ ประยोजना ในการได้สิ่งเสพสวैयाอย่างหนึ่ง วิธีการที่จะได้อาจมีหลายวิธี บางวิธีไม่ต้องการกระทำ (เช่นมีผู้ให้) บางวิธีอาจต้องการกระทำ แต่ในกรณีที่ต้องการมีการกระทำสิ่งที่ต้นหาต้องการจะไม่เป็นเหตุ เป็นผลกันกับการกระทำนั้นโดยตรง” และ ท่านเจ้าประคุณอธิบายด้วยการใช้บุคลาธิษฐานได้ชัดเจนมากยกตัวอย่างว่า

“...นาย ก. กวาดถนน ได้เงินเดือน ๙๐๐ บาท ข. ถ้าหนูหนอยอ่านหนังสือเล่มนี้จบ คุณพ่อจะพาไปดูหนัง หลายคนคิดว่า การกวาดถนนเป็นเหตุให้ได้เงินเดือน จึงสรุปว่า การกระทำคือการกวาดถนนเป็นผล สรุปนี้ผิด เป็นเพียงระบบความคิดแบบสะสมเคยชินและลอกตัวเองของมนุษย์ ถ้าจะให้ถูก ต้องเติมเหตุ เงินเดือนเป็นผล การได้เงินเดือนเป็นผลของการกระทำคือการกวาดถนน แต่ตามความจริงแท้ ข้อสิ่งที่ขาดหายไปแทรกเข้ามาด้วย ได้ความใหม่ว่า การกระทำคือการกวาดถนน เป็นเหตุให้ถนนสะอาด ความสะอาดของถนนจึงจะเป็นผลที่แท้ของการกระทำคือการกวาดถนน ส่วนการกวาดถนนแล้วได้เงินเดือน เป็นเพียงเงื่อนไขที่มนุษย์กำหนดวางกันขึ้น หาได้เป็นเหตุเป็นผลกัน แท้จริงไม่ (เงินไม่อาจเกิดขึ้นได้จากการกวาดถนน บางคนอาจกวาดถนนแล้วไม่ได้เงิน หรืออีกหลายคน ได้เงินเดือนโดยไม่ต้องกวาดถนน) คำพูดที่เคร่งครัดตามหลักเหตุผลในกรณีนี้จึงต้องว่า การกวาดถนน เป็นการกระทำที่เป็นเหตุให้ถนนสะอาดแต่เป็นเงื่อนไขให้นาย ก. ได้เงินเดือน ๙๐๐ บาท ในตัวอย่างที่สองก็เช่นเดียวกัน หลายคนคงคิดว่า การอ่านหนังสือจบเป็นเหตุ และการได้ไปดูหนัง กับคุณพ่อเป็นผล แต่ความจริง การอ่านหนังสือจบเป็นเพียงเงื่อนไขให้ได้ไปดูหนัง ส่วนที่เป็นเหตุเป็นผลแท้จริงก็คือ การอ่านหนังสือจบเป็นเหตุให้ความรู้ในหนังสือ นั้น การกระทำคือการอ่านเป็นเหตุ และการได้ความรู้เป็นผล เป็นต้น...”^๔

เรื่องนี้ เย็นศิระเพราะพระบารมิ เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ครั้นดำรงพระชนม์ชีพ ในพระนามาภิไธยเดิม คือเจ้าเดิมพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช แต่วันนั้นต่อมาชาวสังคมออนไลน์ได้มีการเผยแพร่เรื่องราวเมื่อครั้ง เสด็จเยือนออสเตรเลีย และถูกนักศึกษามหาวิทยาลัยเมลเบิร์นลบลูพระเกียรติ แต่พระองค์

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๔๘๖-๔๘๕.

ก็เปี่ยมไปด้วยพระราชธรรม “อกุโธ” คือ กริยาที่ไม่แสดงความโกรธให้ปรากฏ พร้อมแสดงพระอัจฉริยภาพในการรับมือกับปัญหาเฉพาะหน้าได้อย่างดีเยี่ยม ผู้เขียนอดภาควินใจไม่ได้ว่าเราเคยมีพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ด้วยคุณธรรมที่สุดในโลกนอกจากทรงมีพระสติ สะกดกิเลส เช่น ความโลภ โกรธ หลงได้แล้ว เพราะพระบารมีของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรม ชนะเผ่าคนป่าเถื่อนได้ โดยความอ่อนน้อมถ่อมพระองค์และได้รับพระเกียรติว่า ผู้รับสาร รับสื่อแล้วรู้จักใช้สื่อถูกต้อง ตามกาลเทศะ เรื่องราวดังกล่าวเกิดขึ้น เมื่อวันที่ ๓ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๐๕ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เสด็จฯ ในพิธีทูลเกล้าฯ ถวายปริญญานิติศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ณ มหาวิทยาลัยเมลเบิร์นประเทศออสเตรเลีย ในครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงถูกทำหายจากนักศึกษากลุ่มหนึ่งที่มีความคิดรุนแรง ไม่เข้าใจพระองค์และเมืองไทย เป็นอย่างดี โดยบ้างก็ถือป้ายที่มีข้อความกล่าวร้ายต่อพระองค์ท่าน บ้างก็ส่งเสียงโห่บ่นฮาลบลู่ พระเกียรติและเกียรติภูมิของชาติไทยอย่างแรง สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ซึ่งร่วมเสด็จฯ ด้วยในครั้งนั้น ได้ทรงบรรยายภาพไว้ในบทพระราชนิพนธ์ “ความทรงจำในการตามเสด็จต่างประเทศทางราชการ” ตอนหนึ่งระบุว่า “... ต่อจากนั้นก็ถึงเวลาที่พระเจ้าอยู่หัว จะเสด็จฯ ไปพระราชทานพระราชดำรัสที่เครื่องขยายเสียงกลางเวที ยังไม่ทันจะอะไร ก็มีเสียงโห่บ่นฮาลบลู่ขึ้นมาจากกลุ่มปัญญาชนข้างนอกอีกแล้ว ข้าพเจ้ารู้สึกว่ามีเย็นเยิบ หัวใจหวิว ๆ อย่างไรพิกล รู้สึกสงสารพระเจ้าอยู่หัว จนทำอะไรไม่ถูก ไม่กล้าแม้แต่จะมองขึ้นดูพระพักตร์ท่านด้วยความสงสารและเห็นพระทัย ในที่สุดก็ฝืนใจมองขึ้นไปเพื่อถวายกำลังใจพระทัย แต่แล้วข้าพเจ้านั่นเองแหละที่เป็นผู้ได้กำลังใจกลับคืนมา เพราะมองดูท่านขณะที่ทรงพระดำเนินไปยืนกลางเวทีเห็นพระพักตร์สงบเฉย

ทันใดนั้นเองคนที่อยู่ในหอประชุมทั้งหมดก็ปรบมือเสียงสนั่นหวั่นไหวคล้ายจะถวายกำลังใจพระทัย พอเสียงปรบมือเงียบลง คราวนี้ข้าพเจ้ามองขึ้นไปบนเวทีอีกก็เห็นพระเจ้าอยู่หัวทรงเปิดพระมาลาที่ทรงคู่กับฉลองพระองค์ครุย แล้วหันพระองค์ไปโค้งคำนับกลุ่มที่ส่งเสียงอะอะอยู่ข้างนอกอย่างงงตาม และนำดูที่สุด พระพักตร์ยิ้มนิมิต ๆ พระเนตรมีแววเยาะหยอ ๆ แต่พระสุรเสียงราบเรียบยิ่งนัก “ขอขอบใจท่านทั้งหลายเป็นอันมาก ในการต้อนรับอันอบอุ่นและสุภาพเรียบร้อยที่ท่านแสดงต่อแขกเมืองของท่าน รับสั่งเพียงเท่านั้นเอง แล้วก็หันพระองค์มารับสั่งต่อกับผู้ที่นั่งฟังอยู่ในหอประชุม ตอนนี้อาพเจ้าอยากจะหัวเราะออกมาดัง ๆ ด้วยความสะใจ เพราะเสียงฮานั้นเยียบลงทันทีราวกับปิดสวิทช์ แล้วตั้งแต่นั้นก็ไม่มีอะไรเลย ทุกคนข้างนอกข้างในต่างนั่งฟังพระราชดำรัสเฉยท่าทางดูขบคิด ข้าพเจ้าเห็นว่าพระราชดำรัสส่วนนั้นดีมากรับสั่งสด ๆ โดยไม่ทรงใช้กระดาดเลย ทรงเล่าถึงวัฒนธรรมอันเก่าแก่ของไทยเราว่า เรามีเอกราช มีภาษาของตนเอง มีตัวหนังสือซึ่งคิดค้นขึ้นใช้เอง เราตั้งบทกฎหมายการปกครองของเราเอง ให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนมา ๗๐๐ ปีกว่ามาแล้ว ตอนนี้อาพเจ้า

ข้าแทบแย่ เพราะหลังจากรับสั่งว่า ๗๐๐ ปีกว่ามาแล้ว ทรงทำท่าเหมือนเพิ่งนึกออก ทรงสะดุ้งนิด ๆ และทรงโค้งพระองค์อย่างสุภาพ เมื่อตรัสว่า ขอโทษลิ้มไปตอนนั้นยังไม่มีประเทศออสเตรเลียเลย แล้วทรงเล่าต่อไปว่า แต่ไหนแต่ไรมาคนไทยเรามีน้ำใจกว้างขวาง พร้อมทั้งจะให้โอกาสคนอื่นและฟังความเห็นของเขา เพราะเรามักใช้ปัญญาขบคิดไตร่ตรองหาเหตุผลก่อนจึงจะตัดสินว่าสิ่งใดเป็นอย่างไร ไม่สู้มึนสับสนหัดตัดสินอะไรตามใจชอบโดยไม่ใช้เหตุผล ...”

ทั้งนี้ผลจากการแสดงพระอัจฉริยภาพอย่างสูงในสถานการณ์ดังกล่าว ปรากฏว่าเมื่อเสร็จพิธีแล้ว ผู้ร่วมพิธีต่างเข้ามาราบบังคมทูลสรรเสริญถึงพระราชดำรินั้น และสำหรับกลุ่มนักศึกษาที่มีปฏิกริยาเหล่านั้น ต่างก็มีอากัปกิริยาเปลี่ยนไปหมด บ้างก็มีสีหน้าเฉย ๆ เงื่อน ๆ ดูหลบพระเนตร ไม่มีการมองดูพระองค์อย่างประหลาดอีก แต่บางพวกก็มีน้ำใจเป็นนักกีฬาพอที่จะยิ้มแย้มแจ่มใส โบกมือและปรบมือให้แก่ทั้งสองพระองค์ตลอดทางจนถึงที่รถพระที่นั่งจอดอยู่^๕

บรรณานุกรม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

เพจ พระอาจารย์สุโข-กตปุญญ [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://shorturl.asia/60MpL> [๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐].

สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี. : เฟซบุ๊ก หนูน้อยบนยอดเขาอันหนาวเหน็บ, <https://www.sanook.com/news/2087026/> : [ออนไลน์], แหล่งที่มา [๒๐ ตุลาคม ๒๐๑๖].

[ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://shorturl.asia/ATVOp> [๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๕].

^๕ สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี. : เฟซบุ๊ก หนูน้อยบนยอดเขาอันหนาวเหน็บ, <https://www.sanook.com/news/2087026/> : [ออนไลน์], แหล่งที่มา [๒๐ ตุลาคม ๒๐๑๖].

ยัมนั้น สำคัญไฉน ?

ดร.ชำนาญ เกิดช่อ, นางกัญจนพร เกิดช่อ
วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ
พระมหาศุภวัฒน์ ฐานวุฑโฒ, ดร.กฤติยา ถ้ำทอง
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

บทนำ

ท่ามกลางกระแสการถาโถมเข้ามาอย่างไม่หยุดยั้งของภัยพิบัติด้านนาประการ เช่น ภัยธรรมชาติ ภัยเศรษฐกิจ และภัยจากโรคอุบัติใหม่คือ ไวรัสโควิด-๑๙ มาตรฐานการดำรงชีวิตของชาวโลกต้องเปลี่ยนไปเป็นมาตรฐานชีวิตแบบใหม่ ที่เรียกกันว่า ชีวิตวิถีใหม่ หรือ New Normal ตั้งแต่ปี ๒๕๖๒ จนถึงปัจจุบัน หลายหมื่นชีวิตที่ทนต่อการปรับเปลี่ยนไม่ได้จำต้องจากโลกไปก่อนกำหนดทั้งจากพิษสงโดยตรงและโดยอ้อมของไวรัสโควิด-๑๙^๑ ในอนาคตอันใกล้ กำลังจะเกิดโลกเสมือนจริงสามมิติออนไลน์ หรือ Metaverse^๒ นับได้ว่า เป็นยุคใหม่อีกยุคหนึ่งของชาวโลกอย่างแท้จริง โลกจะไม่เป็นแบบเดิมอีกต่อไป ชาวโลกจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตกันใหม่อีกครั้ง เมื่อถึงตอนนั้น ไม่มีใครสามารถรู้ได้ว่า จะส่งผลดีและผลร้ายมากน้อยเพียงใด แต่ถ้าเรายึดหลักคำสอนขององค์พุทธะตามกฎอันเที่ยงแท้ของโลก(กฎไตรลักษณ์) ที่ว่า ทุกสิ่งมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ไม่ยั่งยืน (อนิจจัง) แปรเปลี่ยนไป (ทุกขัง) ควบคุมไม่ได้ (อนัตตา) และพยายามตั้งสติระลึกรู้อยู่เสมออยู่กับปัจจุบัน ไม่ประมาท และทำชีวิตให้มีความสุข อย่างน้อยด้วยการยิ้มให้กับตนเองและผู้อื่นในแต่ละวัน ย่อมฟันฝ่าอุปสรรคปัญหาในทุกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้ ผู้เขียนเห็นว่า การยิ้ม เป็นสิ่งที่ดีงาม สะท้อนภาพลักษณ์ที่ดีของความเป็นไทย มีประโยชน์มากต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน และเป็นของฟรี จึงเขียนบทความนี้ขึ้นมา โดยกล่าวถึงความหมาย ความเป็นมา กระบวนการเกิด ประโยชน์ของยิ้ม ยิ้มของพระพุทธเจ้า และเรื่องเล่าความดีที่เกิดจากยิ้ม

^๑ สรุปรสถานการณ์ โควิด-๑๙ วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔ ปรากฏว่า ผู้ติดเชื้อสะสมในประเทศ จำนวน ๒,๑๐๐,๙๕๙ ราย, ผู้เสียชีวิตรวม ๒๐,๖๗๗ ราย, ผู้รักษาหายรวม ๒,๐๐๐,๕๐๒ ราย, ผู้ฉีดวัคซีนสองเข็ม ๘๔,๖๗๐,๗๒๓ ราย, หนังสือพิมพ์ไทยรัฐออนไลน์, สถานการณ์ COVID-๑๙ ๒๗ พ.ย. ๒๕๖๔, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: https://www.thairath.co.th/event_corona (๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔).

^๒ แนวคิดของโลกเสมือนจริงที่ผู้คนมารวมตัวกันเพื่อเข้าสังคม เล่นสนุก และทำงาน, เป็นคำที่มีความสำคัญมาก Mark Zuckerberg ซีอีโอ Facebook ถึงกับริแบรนด์ตัวเองเป็น “Meta” ในวันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๐๒๑ พร้อมทั้งเผยแพร่คำกล่าวว่า “ฉันเชื่อว่า metaverse เป็นบทต่อไปสำหรับอินเทอร์เน็ต”, Merriam-webster, **What does ‘metaverse’ mean**, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/meaning-of-metaverse> (๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔).

ความหมาย

คำว่า “ยิ้ม” มีความหมายดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายว่า แสดงให้ปรากฏว่าชอบใจ เยาะเย้ย หรือเกลียดชัง เป็นต้น ด้วยริมฝีปากและใบหน้า^๓

พจนานุกรม Longman Dictionary of Contemporary English Online ให้ความหมายว่า ทำให้ปากโค้งขึ้นเพื่อแสดงความเป็นมิตรหรือเพราะรู้สึกมีความสุขหรือชอบ^๔

พจนานุกรม Cambridge Dictionary ให้ความหมายว่า การแสดงออกบนใบหน้าอย่างมีความสุขหรือเป็นมิตรโดยปลายริมฝีปากโค้งขึ้นเล็กน้อย^๕

พจนานุกรม Oxford Languages and Google ให้ความหมายว่า ยกมุมปาก หรือแยมริมฝีปากออกพร้อมกับแสดงความรู้สึกทางสีหน้า เพื่อบ่งบอกอารมณ์ว่ายินดี พอใจ ดีใจ เกลียดชัง หรือเยาะเย้ย เป็นต้น^๖

ดังนั้น “ยิ้ม” จึงมีความหมายว่า แสดงอารมณ์ทางใบหน้าด้วยการขยับริมฝีปากให้โค้งขึ้นเล็กน้อย โดยสัมพันธ์กับกล้ามเนื้อแก้มและดวงตา

ความเป็นมา

PTI กล่าวถึงต้นกำเนิดของยิ้มไว้ในบทความเรื่อง “Smiles originated 30 million years ago: study” สรุปความได้ว่า รอยยิ้มที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติถือเป็นวิวัฒนาการของรอยยิ้มและเสียงหัวเราะ สิ่งนี้ไม่เพียงเกิดขึ้นกับมนุษย์และชิมแปนซีเท่านั้น แต่ยังเกิดขึ้นในลิงกังญี่ปุ่นที่เพิ่งเกิดซึ่งเป็นญาติห่าง ๆ ด้วย มาซากิ โทโมนากะ จากมหาวิทยาลัยเกียวโตในญี่ปุ่นหนึ่งในทีมวิจัยกล่าวว่า ประมาณหนึ่งทศวรรษที่แล้ว เราพบว่าทารกชิมแปนซีสามารถแสดงรอยยิ้มที่เกิดขึ้นเองได้ เราเห็นพฤติกรรมแบบเดียวกันในลิงกังญี่ปุ่น ซึ่งเป็นญาติห่าง ๆ มากกว่า จึงอนุมานได้ว่า ต้นกำเนิดของรอยยิ้มต้องย้อนกลับไปยังอย่างน้อย ๓๐ ล้านปี เมื่อลิงโลกเก่าและบรรพบุรุษโดยตรงของเราแยกจากกัน”^๗

^๓ สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: [https://dictionary.orst.go.th/\(๒๗ พุศิจิกายน ๒๕๖๔\)](https://dictionary.orst.go.th/(๒๗ พุศิจิกายน ๒๕๖๔)).

^๔ Longman Dictionary of Contemporary English Online, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: [https://www.ldoceonline.com/dictionary/smile\(๒๗ พุศิจิกายน ๒๕๖๔\)](https://www.ldoceonline.com/dictionary/smile(๒๗ พุศิจิกายน ๒๕๖๔)).

^๕ Cambridge Dictionary, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: [https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/smile\(๒๗ พุศิจิกายน ๒๕๖๔\)](https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/smile(๒๗ พุศิจิกายน ๒๕๖๔)).

^๖ Oxford Languages and Google, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: [https://www.google.com/search?q=ยิ้ม+หมายถึง\(๒๗ พุศิจิกายน ๒๕๖๔\)](https://www.google.com/search?q=ยิ้ม+หมายถึง(๒๗ พุศิจิกายน ๒๕๖๔)).

^๗ PTI, Smiles originated 30 million years ago: study, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: [https://indian-express.com/article/lifestyle/life-style/smiles-originated-30-million-years-ago-study-2962238/\(๒๗ พุศิจิกายน ๒๕๖๔\)](https://indian-express.com/article/lifestyle/life-style/smiles-originated-30-million-years-ago-study-2962238/(๒๗ พุศิจิกายน ๒๕๖๔)).

Inga Ting กล่าวถึงวิวัฒนาการของการยิ้ม ซึ่งเป็นผลการวิจัยของทีมวิจัยที่เป็นนักวิทยาศาสตร์คอมพิวเตอร์และวิศวกรซอฟต์แวร์ มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย เบิร์กลีย์ และมหาวิทยาลัยบราวน์ในโรดไอแลนด์ เกี่ยวกับรอยยิ้มบนใบหน้าของนักเรียนโรงเรียนมัธยมชาวอเมริกันในแต่ละทศวรรษตลอดศตวรรษที่ ๒๐ ดังภาพรอยยิ้มด้านล่างนี้^{๑๖}

วิวัฒนาการของรอยยิ้มตลอดศตวรรษที่ ๒๐ เครดิตภาพ: GINOSAR และคณะ ๒๐๑๕

สรุปความว่า “ยิ้ม” เป็นกริยาที่แสดงอารมณ์ของสิ่งมีชีวิตตั้งแต่มนุษย์จนถึงสัตว์ดิรัจฉาน มีวิวัฒนาการคู่กับสิ่งมีชีวิตตั้งแต่แรกเกิด หรืออย่างน้อย ๓๐ ล้านปีย้อนหลัง

กระบวนการเกิด

ยิ้มมีกระบวนการเกิด ๒ ทาง คือ ๑) กระบวนการเกิดยิ้มทางกาย ๒) กระบวนการเกิดยิ้มทางจิต ดังนี้

๑) **กระบวนการเกิดยิ้มทางกาย** ยิ้มมีกระบวนการเกิดจากการทำงานของกล้ามเนื้อ ๒ มัด คือ (๑) กล้ามเนื้อที่ดึงมุมปากให้ยกขึ้นไปหาโหนกแก้ม เรียกว่า Zygomatic Major (ไซโกเมติก เมเจอร์) (๒) กล้ามเนื้อที่ดึงเนื้อแก้มและเบ้าตาให้ยกขึ้น เรียกว่า Orbicularis Oculi (ออร์บิคูลาริส ออคิวไล)^{๑๗} ซึ่งเป็นแนวคิดของ Duchenne de Boulogne นักประสาทวิทยาผู้ยิ่งใหญ่ชาวฝรั่งเศส (มีชีวิตอยู่ในช่วง ค.ศ. ๑๘๐๖-๑๘๗๕) โดยในปี ค.ศ. ๑๘๕๒ เขาได้ทำการวิจัยกลุ่มกล้ามเนื้อที่แสดงออกทางสีหน้า

^{๑๖} Inga Ting, The evolution of the smile captured in ๑๐๐ years of yearbook photos, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.smh.com.au/technology/the-evolution-of-the-smile-captured-in-100-years-of-yearbook-photos-20151127-gl9jhv.html> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

^{๑๗} อินทิรา ปัทมินทร, “สร้างสุข...ด้วยรอยยิ้ม”, วารสารสุขภาพจิตแห่งประเทศไทย, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ (๒๕๔๕)

ได้ผลวิจัยว่า เมื่อกล้ามเนื้อที่ใช้ในการยิ้ม (Zygomatic Major) ถูกกระตุ้นด้วยระบบทดลอง ผู้รับการทดสอบจะยิ้มกว้าง แต่ไม่มีความสุข จัดเป็นรอยยิ้มที่เสแสร้ง (ดูภาพประกอบด้านซ้าย) แต่เมื่อผู้รับการทดสอบได้ฟังเรื่องตลกขบขัน ใบหน้าของเขาก็เปลี่ยนไป เป็นรอยยิ้มที่มีความสุข ได้ชื่อว่า เป็นรอยยิ้มที่จริงใจ (ดูภาพประกอบด้านขวา) จึงได้ผลสรุปว่า การหดตัวของกล้ามเนื้อรอบดวงตา (Orbicularis Oculi) เป็นเรื่องที่จะเสแสร้งทำไม่ได้ ต้องเกิดจากความสุขและความจริงใจเท่านั้น หากการยิ้มใดมีรอยย่นบริเวณรอบนอกดวงตา (รอยตีนกา) ปรากฏชัดเจนนับว่า ยืนยันได้เลยว่า เป็นรอยยิ้มที่กล้ามเนื้อ Orbicularis Oculi ทำงาน เป็นรอยยิ้มที่แท้จริง ดังนั้น รอยยิ้มเช่นนี้ จึงได้ชื่อว่า Duchenne Smiles (รอยยิ้มที่จริงใจ) ตามชื่อของผู้ค้นพบด้วย^{๑๐}

ยิ้มแบบเสแสร้ง (ซ้าย) และยิ้มแบบจริงใจ (ขวา)

ขอบคุณภาพประกอบจากเว็บไซต์: www.ekmaninternational.com

แนวคิดของ Duchenne de Boulogne เกี่ยวกับรอยยิ้มนี้ได้รับการยอมรับและเผยแพร่ในวงกว้าง โดยเฉพาะในวงการวิทยาศาสตร์และการแพทย์ เช่น นายแพทย์กิตติกร โพธิ์โน กล่าวว่า การยิ้มใช้กล้ามเนื้อใบหน้าเพียง ๒ มัด คือ กล้ามเนื้อไซโกแมติก เมเจอร์ (ช่วยดึงมุมปากให้ยกขึ้นไปหาโหนกแก้ม) และกล้ามเนื้อออร์บิคูลาริส ออคิวไล (ช่วยดึงเนื้อแก้มและเบ้าตาให้ยกขึ้น) ผลจากการยิ้มทำให้เลือดแดงไปเลี้ยงที่สมอง อุณหภูมิในสมองจะลดลง เกิดความรู้สึกสบาย^{๑๑}

๒) กระบวนการเกิดยิ้มทางจิต ยิ้มมีกระบวนการเกิดจากการทำงานของจิต ๑๓ ดวง คือ โสมนัสโลภมูลจิต ๔ ดวง, โสมนัสมहाกุสลจิต ๔ ดวง, โสมนัสสมาธิจิต ๔ ดวง และโสมนัสสหิปาพจิต ๑ ดวง^{๑๒} โภภมูลจิต มาจากคำว่า โภภ+มูล+จิต หมายถึง จิตที่เกิดโดยมีความโลภเป็นมูลเหตุ,

^{๑๐} PEI Wiki, The Discovery of the Duchenne (Genuine) Smile, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.ekmaninternational.com/wiki/the-duchenne-smile/> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

^{๑๑} กรมสุขภาพจิต, ๕ วิธีเรียกรอยยิ้ม เปิดสวิตซ์สมองหลั่งสารความสุข ลดเครียด, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.dmh.go.th/news-dmh/view.asp?id=29950> (๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔).

^{๑๒} thepathofpurity, คู่มือพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๖, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.thepathofpurity.com/พระอภิธรรม/พระอภิธรรม-มัตถสังคหะ/ปริเฉทที่-6/> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

โสมนัสโลกมูลจิต หมายถึง โลกมูลจิตที่เกิดร่วมกับโสมนัสสเวทนา (ความรู้สึกดีใจ),^{๑๓} มหากุศลจิต มาจากคำว่า มหา + กุศล + จิต หมายถึง จิตฝ่ายดีที่เป็นไปในอาการอันมากมาย (บางที่เรียกว่า กามาวจรกุศลจิต),^{๑๔} โสมนัสสมหากุศลจิต หมายถึง มหากุศลจิตที่เกิดร่วมกับโสมนัสสเวทนา (จิตนี้เกิดในมนุษย์ปุถุชนทั่วไป), มหากิริยาจิต มาจากคำว่า มหา + กิริยา + จิต หมายถึง จิตฝ่ายกิริยา(สัปดาห์ทำ, ไม่มีเจตนา) ที่เป็นไปในอาการอันมากมาย (จิตนี้เกิดในมนุษย์ปุถุชนทั่วไป),^{๑๕} โสมนัสสมหากิริยาจิต หมายถึง มหากิริยาจิตที่เกิดร่วมกับโสมนัสสเวทนา (จิตนี้เกิดเฉพาะในพระอรหันต์)^{๑๖} หสิตุปปาตจิต มาจากคำว่า หสิต + อุปปาต + จิต หมายถึง จิตที่ทำให้เกิดการยิ้มแย้ม, โสมนัสหสิตุปปาตจิต หมายถึง หสิตุปปาตจิตที่เกิดร่วมกับโสมนัสสเวทนา (จิตนี้เกิดเฉพาะในพระอรหันต์)^{๑๗}

ขออธิบายขยายความเกี่ยวกับจิตแต่ละดวงดังนี้

โสมนัสโลกมูลจิต ๔ ดวง ได้แก่

๑) โลกมูลจิตที่เกิดพร้อมกับความรู้สึกดีใจ ประกอบด้วยความเห็นผิด เกิดขึ้นเองโดยไม่มีสิ่งชักจูง เช่น นาย ก. มีความเห็นผิดแบบมิจฉาทิฐิอย่างรุนแรงว่า ตายแล้วสูญ ทำดีทำชั่วไม่มีผล พ่อแม่ไม่มีบุญคุณจริง พร้อมกันนั้นก็เกิดความรู้สึกพอใจในความคิดเห็นของตน โดยไม่มีใครมาชักจูงแนะนำ

๒) โลกมูลจิตที่เกิดพร้อมกับความรู้สึกดีใจ ประกอบด้วยความเห็นผิด เกิดขึ้นโดยมีสิ่งชักจูง เช่น นาย ข. เริ่มมีความเห็นผิดแบบมิจฉาทิฐิ แต่ก็ยังไม่ปักใจเชื่อชัดเจน พอได้ฟังคำพูดสนับสนุนของคนอื่น ก็คล้อยตามและปักใจเชื่อ พร้อมกันนั้นก็เกิดความรู้สึกพอใจในความคิดเห็นของตนด้วย

๓) โลกมูลจิตที่เกิดพร้อมกับความรู้สึกดีใจ ไม่ประกอบด้วยความเห็นผิด เกิดขึ้นเองโดยไม่มีสิ่งชักจูง เช่น นาย ค. เห็นมือถือเครื่องโปรตักเกิดความรู้สึกพอใจอย่างรุนแรง แต่ไม่มีความเห็นผิดแบบมิจฉาทิฐิ และไม่มีใครมาชักจูงแนะนำ

^{๑๓} [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.dhammadhome.com/webboard/topic10384.html> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

^{๑๔} [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.dhammadhome.com/webboard/topic24785.html> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

^{๑๕} [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.dhammadhome.com/webboard/topic24785.html> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

^{๑๖} [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.dhammadhome.com/webboard/topic/8885> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

^{๑๗} [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.dhammadhome.com/webboard/topic/10055> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

๔) โลกมุขลจิตที่เกิดพร้อมกับความรู้สึกดีใจ ไม่ประกอบด้วยความเห็นผิด เกิดขึ้นโดยมีสิ่งชักจูง เช่น นาย ง. เห็นมือถือเครื่องโปรดก็เกิดความรู้สึกพอใจเล็กน้อย ไม่มีความเห็นผิดแบบมิจฉาทิฐิ แต่มีคนมาชักจูงแนะนำ)^{๑๘}

โสมนัสสมหากุสลจิต ๔ ดวง ได้แก่

๑) มหากุสลจิตที่เกิดพร้อมกับความรู้สึกดีใจ ประกอบด้วยปัญญา เกิดขึ้นเองโดยไม่มีสิ่งชักจูง เช่น นางสาว ก. ตักบาตรพระเณรทุกเช้าด้วยความสมัครใจของตนเอง ขณะทำก็มีความรู้สึกดีใจ ทั้งยังปรารถนาให้ได้บรรลุธรรมด้วย

๒) มหากุสลจิตที่เกิดพร้อมกับความรู้สึกดีใจ ประกอบด้วยปัญญา เกิดขึ้นโดยมีสิ่งชักจูง เช่น นางสาว ข. ตักบาตรพระเณรทุกเช้าเพราะมีเพื่อนบ้านชักชวน ขณะทำก็มีความรู้สึกดีใจ ทั้งยังปรารถนาให้ได้บรรลุธรรมด้วย

๓) มหากุสลจิตที่เกิดพร้อมกับความรู้สึกดีใจ ไม่ประกอบด้วยปัญญา เกิดขึ้นเองโดยไม่มีสิ่งชักจูง เช่น นางสาว ค. ตักบาตรพระเณรทุกเช้าด้วยความสมัครใจของตนเอง ขณะทำมีความรู้สึกดีใจ แต่ไม่ปรารถนาให้ได้บรรลุธรรม

๔) มหากุสลจิตที่เกิดพร้อมกับความรู้สึกดีใจ ไม่ประกอบด้วยปัญญา เกิดขึ้นโดยมีสิ่งชักจูง เช่น นางสาว ง. ตักบาตรพระเณรทุกเช้าเพราะมีเพื่อนบ้านชักชวน ขณะทำมีความรู้สึกดีใจ แต่ไม่ปรารถนาให้ได้บรรลุธรรม^{๑๙}

โสมนัสสมหากิริยาจิต ๔ ดวง ได้แก่

๑) มหากิริยาจิตที่เกิดพร้อมกับความรู้สึกดีใจ ประกอบด้วยปัญญา เกิดขึ้นเองโดยไม่มีสิ่งชักจูง เช่น พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดสรรพสัตว์ ทรงแสดงด้วยความริเริ่มของพระองค์เอง ทรงแสดงด้วยความโสมนัสยินดี พร้อมทั้งทรงใช้พระปัญญาอันลึกซึ้งที่เหมาะสมแก่อุปนิสัยของผู้ฟัง

๒) มหากิริยาจิตที่เกิดพร้อมความรู้สึกดีใจ ประกอบด้วยปัญญา เกิดขึ้นโดยมีสิ่งชักจูง เช่น พระอรหันต์บางท่านได้รับอาราธนาใจให้แสดงธรรมก่อนจึงแสดงธรรมด้วยความปลาบปลื้มยินดี พร้อมทั้งใช้ปัญญาประกอบเพื่อให้ข้อมูลถูกต้องและสำเร็จเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง

๓) มหากิริยาจิตที่เกิดพร้อมความรู้สึกดีใจ ไม่ประกอบด้วยปัญญา เกิดขึ้นเองโดยไม่มีสิ่งชักจูง เช่น พระอรหันต์บำเพ็ญกิจวัตรประจำวัน (สร่งน้ำ ชักผ้า ปิดกวาดลานพระเจดีย์) ริเริ่มด้วยตนเอง

^{๑๘} [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.dhammadhome.com/webboard/topic10384.html> (๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔), <https://www.dhammadhome.com/webboard/topic/21277> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

^{๑๙} [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.dhammadhome.com/webboard/topic19657.html> (๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔), <https://www.dhammadhome.com/webboard/topic/19657> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].?

ทำด้วยความปลาบปลื้มยินดี แต่เนื่องจากเป็นกิจวัตรที่ทำประจำคุ้นชินอยู่แล้ว จึงไม่ต้องอาศัยปัญญาพิจารณาประกอบการกระทำ

๔) มหากริยาจิตที่เกิดพร้อมความรู้สึกดีใจ ไม่ประกอบด้วยปัญญา เกิดขึ้นโดยมีสิ่งชักจูง เช่น พระอรหันต์บางรูป ต้องการจะอยู่เสวยวิมุตติสุขอย่างเจียบ ๆ จึงไม่สนใจทำกิจการงานต่าง ๆ แต่เมื่อได้รับการชักชวน ท่านก็ทำด้วยความปิติยินดี และไม่ต้องใช้ปัญญาประกอบการกระทำ^{๒๐}

โสมนัสหสิตุปปาตจิต ๑ ดวง คือ กิริยาที่จิตยิ้มเอง โดยปราศจากเจตนาที่จะยิ้ม เกิดในจิตของพระอรหันต์เท่านั้น เพราะไม่มีเหตุปัจจัยการปรุงแต่ง เช่น พระอรหันต์เมื่อเห็นสถานที่สัปปายะเหมาะแก่การปฏิบัติธรรมก็เกิดอาการยิ้มแย้ม หรือเมื่อได้ยินเสียงการด่าว่ากัน พระอรหันต์ก็เกิดอาการยิ้มแย้ม เพราะทราบว่าเป็นทางอบายแล้ว^{๒๑}

ประโยชน์ของยิ้ม

Meg Selig กล่าวถึงประโยชน์ของยิ้ม สรุปได้ ๙ ข้อดังนี้ (๑) ทำให้คุณอ่อนกว่าวัย (๒) ทำให้ดูผอมลง (๓) ช่วยเพิ่มอารมณ์และสร้างความรู้สึกเป็นอยู่ที่ดี (๔) กระตุ้นความสุขในสมองมากกว่าซ็อกโกแลต (๕) แม้แต่การฝืนยิ้มก็ทำให้อารมณ์ดีขึ้นได้ (๖) สามารถคาดการณ์การปฏิบัติตามในการแต่งงาน (๗) ทำให้คุณดูมีมารยาท น่ารัก และมีความสามารถ (๘) ระยะเวลาของรอยยิ้มของบุคคลสามารถทำนายอายุขัยได้ (๙) เป็นโรคติดต่อที่ดี^{๒๒}

Sarah Stevenson กล่าวถึงประโยชน์ของยิ้ม สรุปได้ ๙ ข้อดังนี้ (๑) ช่วยระดมความรู้สึกดี ๆ ไว้ในสมอง (๒) เป็นประโยชน์ต่อสุขภาพและความสุข (๓) หลังสารนิเวโรเปปไทด์ (โปรตีนขนาดเล็กที่ผลิตโดยเซลล์ประสาท) เพื่อต่อสู้กับความเครียด (๔) ปลดปล่อยสารโดพามีน (ฮอร์โมนทำให้รู้สึกดี) เอ็นดอร์ฟิน (ฮอร์โมนแห่งความสุขซึ่งทำหน้าที่เป็นยาแก้ปวดตามธรรมชาติ) และเซโรโทนิน (ฮอร์โมนที่ลดอาการซึมเศร้า) (๕) ลดอัตราการเต้นของหัวใจและความดันโลหิต (๖) ทำให้บุคลิกดูดีมีเสน่ห์และน่าเชื่อถือ (๗) เป็นโรคติดต่อที่ดี (๘) ทำให้มีชีวิตยืนยาว (๙) ทำให้เป็นคนคิดบวก^{๒๓}

^{๒๐} [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <http://larndham.org/index.php?/topic/12256-มหากิริยาจิต-๘-จิตของพระอรหันต์/> (๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔). ตำราอภิธรรมออนไลน์, ตัวอย่างมหากิริยาจิต, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: [https://www.lifestudies.net/abhidhamma/index.php?cid=4315&pid=5&hlxtxt=\[๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔\].](https://www.lifestudies.net/abhidhamma/index.php?cid=4315&pid=5&hlxtxt=[๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].)

^{๒๑} [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: http://mamabuddho.blogspot.com/2012/12/blog-post_19.html#.YbRVY9VBziU (๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔). บ้านธรรมะ, หลิตุปปาตจิต, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.dhamma home.com/webboard/topic/10055> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

^{๒๒} Meg Selig, *The 9 Superpowers of Your Smile*, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.psychology today.com/us/blog/changepower/201605/the-9-superpowers-your-smile> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

^{๒๓} Sarah Stevenson, *There's Magic in Your Smile*, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.psychologytoday.com/intl/blog/cutting-edge-leadership/201206/there-s-magic-in-your-smile> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

POPPAD กล่าวถึงประโยชน์ของยัมนั้ ๔ ด้าน สรุปได้ดังนี้ **๑) ด้านพัฒนาสุขภาพและอารมณ์** คือ (๑) ร่างกายจะผลิตสารเอ็นดอร์ฟิน (สารแห่งความสุข, สารบรรเทาอาการปวด) (๒) ร่างกายจะผลิตสารเซโรโทนิน (สารต้านความเศร้า, สารสร้างอารมณ์ดี) (๓) ลดความเครียด (๔) ช่วยให้อายุยืน, **๒) ด้านเสริมสร้างเสน่ห์และความน่าดึงดูด** คือ (๑) ใบหน้าอ่อนกว่าวัย (เวลาี่ยมกล้ามเนื้อบนใบหน้า จะได้รับการบริหารหลายส่วน เช่น ปาก แก้ม ดวงตา ขากรรไกร และคอ ซึ่งเป็นสาเหตุให้ใบหน้าดูอ่อนกว่าวัย) (๒) มีเสน่ห์น่ามอง (๓) น่าจดจำ (๔) เป็นที่ประทับใจ (๕) สร้างแรงดึงดูดใจ **๓) ด้านความสัมพันธ์ที่ดีขึ้น** คือ (๑) สร้างมิตรภาพ (๒) แบ่งปันความสุขที่สามารถส่งต่อได้ทันที (คือรอยยิ้ม) (๓) สร้างความสัมพันธ์ที่ดี (๔) สร้างบรรยากาศที่ดี (๕) สร้างเสริมประสิทธิภาพของการทำงาน, **๔) ด้านความสำเร็จและความสุข** คือ (๑) สร้างคุณภาพชีวิตที่ดี (๒) ทำนายความสุขในอนาคต (มีผลวิจัยว่านักเรียนที่ยัมนั้กว้างเวลาถ่ายรูปร่วมกับเพื่อน ๆ ต่อมาเป็นผู้ใหญ่ที่มีความสุขมากกว่าคนอื่น)^{๒๔}

อินทิรา ปัทมินทร กล่าวถึงประโยชน์ของยัมนั้ สรุปได้ ๖ ข้อดังนี้ (๑) ส่งผลให้โลหิตแดงที่ไปเลี้ยงสมองมีอุณหภูมิต่ำลง จนเกิดความรู้สึกสบายและผ่อนคลาย (๒) ทำให้ความดันโลหิตลดลง (๓) ลดสารอะดรีนาลีน (ฮอร์โมนความเครียด) ทำให้ลดความเครียดได้ (๔) เป็นคนอารมณ์ดี (๕) มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง ไม่เจ็บป่วยง่าย (๖) เมื่อป่วยก็จะหายได้เร็ว^{๒๕}

นายแพทย์กิตต์กวี โพธิ์โน กล่าวถึงประโยชน์ของยัมนั้ สรุปได้ ๘ ข้อดังนี้ (๑) ทำให้ระบบภายในร่างกายผ่อนคลาย (๒) ส่งผลให้เลือดแดงไปเลี้ยงที่สมอง อุณหภูมิในสมองลดลงและทำให้เกิดความรู้สึกสบาย (๓) หลังสารเอ็นดอร์ฟิน หรือสารแห่งความสุขออกมาอัตโนมัติ (๔) ทำให้อารมณ์แจ่มใส (๕) ลดการหลั่งสารอะดรีนาลีน หรือสารแห่งความเครียด (๖) ทำให้หัวใจเต้นช้าลง ความดันโลหิตลดลง ผ่อนคลายความเครียด (๗) ทำให้ไม่ป่วยง่ายและหายป่วยเร็ว (๘) สุขภาพจิตดี สุขภาพกายดี^{๒๖}

ศรีวิภา เนียมสอาด กล่าวถึงประโยชน์ของยัมนั้ ๓ ระดับ สรุปได้ดังนี้ **๑) ระดับบุคคล** คือ (๑) ร่างกายแข็งแรง (๒) หากป่วย สามารถฟื้นตัวได้เร็ว (๓) จิตใจเป็นสุข (๔) อารมณ์ดี (๕) รู้สึกผ่อนคลาย (๖) ลดความเครียด (๗) มองโลกในแง่ดี (๘) กล้าหาญในสถานการณ์คับขัน (๙) ชนะปัญหาอุปสรรคได้ (๑๐) เป็นคนมีเสน่ห์และเป็นที่ยอมรับของผู้พบเห็น, **๒) ระดับครอบครัว** คือ (๑) ครอบครัวอบอุ่น (๒) สมาชิกมีความสุข (๓) สมาชิกมีความมั่นคง (๔) สมาชิกมีคุณภาพจิตดี

^{๒๔} POPPAD, การมีสุขภาพดี, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.pobpad.com/ยัมนั้เข้าไว้ได้ประโยชน์> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

^{๒๕} อินทิรา ปัทมินทร, “สร้างสุข...ด้วยรอยยิ้ม”, วารสารสุขภาพจิตแห่งประเทศไทย, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ (๒๕๕๕), หน้า ๖๒-๖๓.

^{๒๖} กรมสุขภาพจิต, ๕ วิธีเรียกรอยยิ้ม เปิดสวิตซ์สมองหลั่งสารความสุข ลดเครียด, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.dmh.go.th/news-dmh/view.asp?id=29950> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

(๕) เด็กจะเติบโตเป็นคนคุณภาพ (๖) สมาชิกมีอารมณ์ดี (๗) หากมีเรื่องขัดแย้ง จะช่วยลดความบาดหมางและปัญหาลงได้, **๓) ระดับสังคม** คือ (๑) สร้างมิตรภาพ (ลดความแปลกหน้า เกิดความไว้วางใจผู้คนอยากพูดคุยด้วย) (๒) สร้างบรรยากาศที่ดีในการสนทนา (๓) สร้างบรรยากาศที่ดีในการทำงาน (ให้ความร่วมมือ ลดปัญหาอุปสรรค ความขัดแย้ง หรืออคติต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้น ประสานงานราบรื่น) (๔) สังคมน่าอยู่ (๕) สร้างวัฒนธรรมที่ดีในการอยู่ร่วมกัน (๖) ส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ (๗) ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเศรษฐกิจ^{๒๓}

ยัม จึงมีประโยชน์มากมาย สรุปได้เป็น ๔ ข้อใหญ่ (๔ ดี) ดังนี้ **๑) ทำให้สุขภาพจิตดี** คือ (๑) คิดบวก (มองโลกในแง่ดี) (๒) อารมณ์ดี (๓) มีความสุข (๔) กล้าหาญในทุกสถานการณ์ (๕) ชนะทุกปัญหาอุปสรรค, **๒) ทำให้สุขภาพกายดี** คือ (๑) ใบหน้าอ่อนกว่าวัย (๒) เกิดสารที่มีประโยชน์ เช่น สารนิเวโรเปปไทด์ (โปรตีนขนาดเล็กสำหรับต่อสู้ความเครียด) สารโดพามีน (สารที่ทำให้รู้สึกดี) สารเอ็นดอร์ฟิน (สารแห่งความสุขมีฤทธิ์ลดอาการปวด) และสารเซโรโทนิน (ฮอร์โมนสำหรับลดอาการซึมเศร้า) (๓) ลดสารอะดรีนาลีน (สารความเครียด) (๔) ลดความดันโลหิตสูง (๕) อายุยืน (๖) รู้สึกสบายและผ่อนคลาย (๗) ร่างกายแข็งแรง (ไม่เจ็บป่วยง่าย เมื่อป่วยก็หายเร็ว) (๘) บุคลิกดีมีเสน่ห์น่ามอง (๙) เป็นที่น่าเชื่อถือและประทับใจ, **๓) ทำให้สุขภาพครอบครัวดี** คือ (๑) ครอบครัวอบอุ่น (๒) สมาชิกมีความสุข (๓) สมาชิกมีความมั่นคง (๔) สมาชิกมีคุณภาพจิตดี (๕) เด็กจะเติบโตเป็นคนคุณภาพ (๖) สมาชิกมีอารมณ์ดี (๗) หากมีเรื่องขัดแย้ง จะช่วยลดความบาดหมางและปัญหาลงได้, **๔) ทำให้สุขภาพสังคมดี** (๑) สังคมน่าอยู่ (๒) แบ่งปันความสุขได้ทันที (๓) สร้างคุณภาพชีวิตที่ดี (๔) สร้างแรงดึงดูดใจ (๕) สร้างมิตรภาพ (๖) สร้างความสัมพันธ์ที่ดี (๗) สร้างบรรยากาศที่ดี (๘) สร้างเสริมประสิทธิภาพของการทำงาน (๙) สร้างวัฒนธรรมที่ดีในการอยู่ร่วมกัน (๑๐) ส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ ด้วยการท่องเที่ยวที่ส่งผลต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจ

ยัมของพระพุทธเจ้า

ยัมเป็นอาการปกติที่มักเกิดขึ้นกับมนุษย์ปุถุชนเมื่อเกิดความรู้สึกพึงพอใจ แต่ยัมของพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นมหาบุรุษ เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ไม่ใช่จะเกิดขึ้นได้ง่าย ๆ หากจะเกิดขึ้นย่อมมีเหตุการณพิเศษเท่านั้น ดังคำที่พระอานนท์เถระกล่าวไว้ว่า “อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พระผู้มีพระภาคทรงยัม เพราะพระตถาคตทั้งหลายย่อมไม่ทรงยัมโดยไม่มีสาเหตุ”^{๒๔}

^{๒๓} ศรีวิภา เนียมสอาด, บรรณาธิการ, **สร้างสุข...ด้วยรอยยัม**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (ม.ป.ท.: กระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓-๑๕.

^{๒๔} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๘๒/๓๓๗.

ผู้เขียนขอพาไปศึกษาเหตุการณ์พิเศษที่ทำให้พระพุทธรูปเจ้าทรงยัมจากหลักฐานที่ปรากฏในพระไตรปิฎกสัก ๓ เหตุการณ์พอเป็นตัวอย่างดังนี้

๑. เหตุการณ์ในขุทฺติการสูตร^{๒๙} สรุปความได้ว่า สมัยหนึ่ง พระพุทธรูปเจ้าเสด็จจาริกไปในแคว้นโกศลพร้อมกับภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จไปถึงสถานที่แห่งหนึ่ง ทรงแวะลงข้างทางแล้วทรงยัมท่านพระอรหันต์สังเกตเห็นพลันก็นึกสงสัยว่า “อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พระพุทธรูปเจ้าทรงยัม เพราะพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลายย่อมไม่ทรงยัมโดยไม่มีสาเหตุ” แล้วก็รีบห่มผ้าเป็นปริณทลประนมมือทูลถามถึงสาเหตุที่พระพุทธรูปเจ้าทรงยัม, พระพุทธรูปเจ้าตรัสตอบว่า เรื่องเคยมีมาแล้ว ในอดีตสถานที่แห่งนี้เป็นที่ตั้งเวศพิงคะนิคม ที่มีมั่งคั่ง อุดมสมบูรณ์ มีประชากรอาศัยอยู่มาก มีพลเมืองหนาแน่น ทั้งยังเป็นที่ตั้งอารามของพระพุทธรูปเจ้าพระนามว่ากัสสปะด้วย และที่สำคัญที่ตรงนี้เป็นที่ประทับนั่งตรัสสอนภิกษุสงฆ์ของพระพุทธรูปเจ้าพระนามว่ากัสสปะอีกด้วย, เมื่อได้ฟังดังนั้น ท่านพระอรหันต์จึงปูลาดผ้าสังฆาฏิเป็น ๔ ชั้นถวาย แล้วกราบทูลให้พระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้นขอพระผู้มีพระภาคจงประทับนั่ง ณ ที่นี้เถิด ภาคพื้นส่วนนี้จักเป็นส่วนที่พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์ทรงใช้สอย”

พระพุทธรูปเจ้าประทับนั่งแล้วได้ตรัสเล่าเรื่องราวในอดีต (ซึ่งเป็นสาเหตุของการยัม) สรุปความได้ดังนี้ ๑) ที่แห่งนี้เป็นที่ตั้งเวศพิงคะนิคม ที่มีมั่งคั่ง อุดมสมบูรณ์ มีประชากรอาศัยอยู่มาก มีพลเมืองหนาแน่น ๒) ที่แห่งนี้เป็นที่ตั้งอารามของพระพุทธรูปเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ๓) ที่ตรงนี้เป็นที่ประทับนั่งตรัสสอนภิกษุสงฆ์ของพระพุทธรูปเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ๔) มีบุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้อง คือ (๑) ช่างหม้อชื่อขุทฺติการะ อุปัฏฐากผู้เลิศของพระพุทธรูปเจ้าพระนามว่ากัสสปะ (๒) มานพชื่อโชติपालะ สหายที่รักกันของช่างหม้อชื่อขุทฺติการะ (๓) พระเจ้ากาสิพระนามว่ากิกิ (๔) สรุปเรื่องราวในอดีตได้ว่า ช่างหม้อชื่อขุทฺติการะผู้เป็นอุปัฏฐากของพระพุทธรูปเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ชวนโชติपालมานพสหายรักไปเข้าเฝ้าพระพุทธรูปเจ้าถึงสามครั้ง แต่ก็ได้รับการปฏิเสธจากโชติपालมานพถึงสามครั้งเช่นกัน ขุทฺติการะจึงออกอุบายชวนเพื่อนไปเข้าเฝ้าพระพุทธรูปเจ้าตามลำดับ ดังนี้ (๑) ชวนไปอาบน้ำยังแม่น้ำที่ใกล้ที่ประทับของพระพุทธรูปเจ้าแล้วกล่าวชวนไปเข้าเฝ้าพระพุทธรูปเจ้า (โชติपालมานพยอมไปอาบน้ำแต่ไม่ยอมไปเข้าเฝ้าพระพุทธรูปเจ้า) (๒) จับที่ชายพกของโชติपालมานพแล้วกล่าวชวน (โชติपालมานพบอกให้ปล่อยมือและไม่ยอมไป) (๓) จับที่ผมของโชติपालมานพผู้กำลังอาบน้ำดำเกล้าแล้วกล่าวชวน (โชติपालมานพแปลกใจที่ขุทฺติการะกล้าจับผมของตนผู้ที่กำลังอาบน้ำดำเกล้า พลางก็คิดว่า ‘การที่เราจะไปด้วยนี้เห็นจะไม่ใช่ว่าเรื่องเล็กน้อย’ เห็นแก่ความพยายามของเพื่อนจึงตกลงไปเข้าเฝ้าพระพุทธรูปเจ้า), เมื่อทั้งสอง

^{๒๙} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๘๒-๒๙๒/๓๓๗-๓๔๘.

สหายได้เข้าเฝ้าและรับฟังพระธรรมแล้ว โชติปาลมาณพเกิดความเลื่อมใสจึงชวนฆฎิการะออกบวช แต่ฆฎิการะมีหน้าที่ต้องเลี้ยงดูมารดาบิดาซึ่งตาบอดและแก่ชรา ไม่สามารถออกบวชได้ โชติปาลมาณพจึงออกบวชคนเดียวโดยได้รับการบวชจากพระพุทธรูปเจ้าพระนามว่า กัสสปะ, เมื่อโชติปาลมาณพบวชได้ครึ่งเดือน พระพุทธรูปเจ้าพระนามว่า กัสสปะได้เสด็จจาริกไปยังกรุงพาราณสี ประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ได้รับการต้อนรับบำรุงอย่างดีจากพระเจ้ากรุงกาสีพระนามว่า กิกิ, ในตอนท้ายของเรื่อง พระพุทธรูปองค์ทรงสรุปว่า โชติปาลมาณพในอดีตก็คือพระพุทธรูปองค์ในปัจจุบันนั่นเอง (ส่วนช่วงหม้อชื่อ ฆฎิการะจะเกิดเป็นโอปปาติกะ(พรหม) แล้วปรินิพพานในภพนั้น)

๒. เหตุการณ์ในสามมณฑลปิยเถราปทาน^{๑๐} สรุปความได้ว่า พระสามมณฑลปิยเถระได้เล่าประวัติในอดีตชาติของตนว่า ในสมัยของพระพุทธรูปเจ้าพระนามว่า ปิยทัสสี ตนเกิดเป็นมาณพหนุ่ม สร้างอาศรมอาศัยอยู่ในป่าไม้สาละอันกว้างใหญ่ วันหนึ่งได้เห็นพระพุทธรูปองค์ทรงปลีกลีวเภาประทับนั่งเข้าสมาบัติ เปล่งรัศมีรุ่งเรืองอยู่ในป่าไม้สาละ จึงถวายเป็นการบูชาด้วยการทำประพาดดอกสาละเพื่อป้องกันแสงแดดและสายฝนสำหรับพระพุทธรูป พร้อมทั้งน้อมไหว้พระพุทธรูปด้วยจิตที่เลื่อมใสตลอด ๗ วัน พระพุทธรูปเมื่อเสด็จออกจากสมาธิแล้วประทับนั่งทอดพระเนตรดูเขาอยู่เพียงชั่วแอก (๑๓๕ องศา) ต่อมา พระวรุณเถระพร้อมบริวารได้เดินทางมาเข้าเฝ้าพระพุทธรูป ณ ที่ทรงประทับ ทันใดนั้นเองพระพุทธรูปทรงยิ้มขึ้นมา พระอนุรุทธเถระผู้เป็นพุทธอุปัฏฐากสังเกตเห็นพระอาการที่ทรงยิ้มขึ้น จึงทูลถามสาเหตุ

พระพุทธรูปจึงตรัสเล่าเรื่องราวในอนาคตของมาณพนั้น (ซึ่งเป็นสาเหตุของการยิ้ม) สรุปความได้ดังนี้ (๑) มาณพที่ถวายเป็นบูชาสาละนั้น เมื่อสิ้นชีวิตแล้วจะไปเกิดเป็นเทวดา มีดอกสาละมุงบัง ห้อมล้อมด้วยบริวาร รื่นรมย์ด้วยการฟ้อนรำขับประโคมที่เป็นทิพย์ มีกลิ่นกายหอมฟุ้ง และมีฝนดอกสาละพร่างพรमทั่วทั้งเทวโลก (๒) เขาจุติจากเทวโลกแล้ว จะมาเกิดเป็นมนุษย์ มีประพาดดอกสาละมุงบัง รื่นรมย์ด้วยการฟ้อนรำขับร้องอันไพเราะ และเวลาอาทิตย์อุทัย ฝนดอกสาละจะโปรยปรายลงมา (๓) ในกัปที่ ๑,๘๐๐ (นับจากกัปนี้ไป) เป็นสมัยของพระพุทธรูปเจ้าพระนามว่า โคตม ราชสกุลโศกกากราช มาณพนี้จะเป็นสาวกของพระพุทธรูปเจ้าพระองค์นั้น กำหนดรู้อาสวะทั้งปวงเป็นผู้ไม่มีอาสวะแล้วนิพพาน ขณะเขตรัสรู้ธรรม จะมีเครื่องมุงบังดอกสาละ ขณะเขาถูกเผาอยู่บนเชิงตะกอน ก็จะมีเครื่องมุงบังดอกสาละเช่นกัน

๓. เหตุการณ์ในมณฑลสูตร^{๑๑} สรุปความได้ว่า สมัยหนึ่ง พระพุทธรูปเจ้าขณะประทับอยู่ ณ มณฑลอมพวัน (สวนมะม่วงของพระเจ้ามณฑล) กรุงมิถิลา เมื่อเสด็จถึงสถานที่แห่งหนึ่ง ก็ทรงยิ้มท้าวพระอานนท์สังเกตเห็น จึงทูลถามถึงสาเหตุของการยิ้มขึ้น

^{๑๐} คุรยลละเอียดใน ขุ.อป. (ไทย) ๒๕/๑๙๐-๒๑๙/๑๖๑-๑๖๔.

^{๑๑} คุรยลละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๐๘-๓๑๖/๓๗๒-๓๘๒.

พระพุทธองค์ตรัสเล่าเรื่องราวในอดีต (ซึ่งเป็นสาเหตุของการยัมนั้น) สรุปความได้ดังนี้

๑) ดินแดนนี้เคยมีพระราชาพระนามว่ามฆเทวะ ผู้ทรงปกครองบ้านเมืองตามหลักทศพิธราชธรรม และทรงรักษาอุโบสถศีลทุกวัน ๘ คำ ๑๔ คำ ๑๕ คำ

๒) พระเจ้ามฆเทวะนั้นทรงรับสั่งช่างกลบก(ช่างตัดผม)ให้บอกพระองค์เมื่อเห็นพระเกศาหอกบนพระเศียรของพระองค์

๓) เมื่อกาลเวลาล่วงไป ช่างกลบกได้เห็นพระเกศาหอกแล้วกราบทูลบอก พระองค์จึงตรัสให้ใช้แหวนถอนพระเกศาหอกวางลงที่กระพุ่มมือของพระองค์

๔) เมื่อทรงเห็นดังนั้นจึงพระราชทานรางวัลเป็นบ้านสวยแก่ช่างกลบก

๕) รับสั่งให้เรียกพระราชกุมารองค์ใหญ่มาเฝ้าแล้วตรัสมอบราชสมบัติว่า ลูกพ่อ เทวทูต คือผมหงอกบนศีรษะปรากฏแก่พ่อแล้ว พ่อได้บริโภคนกมาเป็นของมนุษย์เพียงพอแล้ว เวลานี้เป็นเวลาที่จะแสวงหากามที่เป็นทิพย์ ลูกจงปกครองราชสมบัตินี้ ส่วนพ่อจะออกบวชเป็นบรรพชิต

๖) และตรัสสอนให้พระราชกุมารองค์ใหญ่ปฏิบัติตามราชบรรพชิตประเพณีที่พระองค์ได้ปฏิบัติสืบไปตราปรุ่นลูกหลาน โดยทรงย้ำว่า อย่าเป็นคนสุดท้ายของพ่อเลย (คือคนที่ปล่อยให้วัตรปฏิบัติเช่นนี้ขาดสูญไป)

๗) ทรงปลงพระเกศาและพระมัสสุ นุ่งห่มผ้ากาสาพัสตร์ เสด็จออกผนวชเป็นบรรพชิต ณ ที่ตรงนี้เอง (มฆเทวะอัมพวัน)

๘) ทรงแผ่เมตตาจิต กรุณาจิต มุทิตาจิต และอุเบกขาจิต อันไพบูรณ์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวรไปตลอดทุกทิศ ตลอดโลก ทั่วทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถาน

๙) ทรงมีประวัติชีวิตสังเขป คือ ทรงเล่นอย่างเด็กอยู่ ๘๔,๐๐๐ ปี ทรงดำรงตำแหน่งอุปราชอยู่ ๘๔,๐๐๐ ปี ทรงครองราชย์อยู่ ๘๔,๐๐๐ ปี เสด็จออกผนวชเป็นบรรพชิตประพฤติพรหมจรรย์อยู่ที่มฆเทวะอัมพวันนี้อีก ๘๔,๐๐๐ ปี

๑๐) ทรงเจริญพรหมวิหาร ๔ ประการ หลังจากสวรรคตแล้วได้เสด็จเข้าถึงพรหมโลก

๑๑) ต่อมาพระโอรสของพระองค์ก็ได้สืบทอดราชบรรพชิตประเพณีเหมือนพระองค์ทุกประการ

๑๒) ต่อมาพระราชนัดดาของพระองค์ก็ได้สืบทอดราชบรรพชิตประเพณีเหมือนพระองค์ทุกประการ

๑๓) ต่อมารัชทายาทรุ่นที่ ๓ คือ พระเจ้านิมิกก็ได้สืบทอดราชบรรพชิตประเพณีเหมือนพระองค์ทุกประการ

๑๔) ส่วนพระเจ้ากฬารกชนก รัชทายาทรุ่นที่ ๔ พระโอรสของพระเจ้านิมิ มิได้ออกผนวชเป็นบรรพชิต ทรงตัดวัตรอันงามนั้นแล้ว ได้ชื่อว่าเป็นมนุษย์คนสุดท้ายแห่งราชบรรพชิตนั้น

๑๕) ในตอนท้ายพระพุทธองค์ตรัสเฉลยว่า พระเจ้ามชเทวะในอดีต ก็คือ พระพุทธองค์เอง พร้อมตรัสหลักธรรมอริยมรรคว่า วัตรปฏิบัติที่พระพุทธองค์สมัยเป็นพระเจ้ามชเทวะทรงตั้งไว้นั้น เป็นวัตรปฏิบัติที่ดีงาม แต่ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย คลายกำหนด และนิพพาน เป็นไปเพียงเพื่อเข้าถึงพรหมโลกเท่านั้น ส่วนวัตรปฏิบัติที่ทรงตั้งไว้ในบัดนี้ คือ อริยมรรค ๘ ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย คลายกำหนด และนิพพาน

๑๖) ทรงเน้นย้ำให้ภิกษุทั้งหลายประพฤติวัตรปฏิบัติอริยมรรคนี้ อย่าเป็นคนสุดท้ายเลย

ไหน ๆ ก็กล่าวถึงการยิ้ม(แย้มสรวล)ของพระพุทธเจ้าแล้ว ผู้เขียนขอนำเสนออีกประเด็นหนึ่งที่มีการนำการยิ้ม(แย้มสรวล)ของพระพุทธเจ้าไปใช้ คือโครงการทดลองระเบิดนิวเคลียร์ของประเทศอินเดีย เมื่อครั้งที่อินเดียประกาศความสำเร็จในการทดลองระเบิดนิวเคลียร์ชื่อว่า “พุทธะแย้มสรวล (Smiling Buddha)” ในวันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๑๙๗๔ (พ.ศ. ๒๕๑๗) ดังแถลงการณ์ของอินเดียที่ว่า คณะกรรมการพลังงานปรมาณูแห่งอินเดียได้ทำการ “ทดลองระเบิดนิวเคลียร์เชิงสันติ” โดยจุดระเบิดใต้ผิวดินลึกกว่า ๑๐๐ เมตร เพื่อปฏิบัติตามสนธิสัญญาห้ามทดลองอาวุธนิวเคลียร์ที่อินเดียลงนามในปี ๑๙๖๓ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ซึ่งห้ามการทดลองบนผิวดิน ในอากาศ หรือใต้ทะเล^{๓๒} สืบทราบมาว่าคนที่ตั้งชื่อโครงการนี้ คือ ราชา รามันนา (Raja Ramanna) นักฟิสิกส์ชื่อดัง ผู้พัฒนาโครงการนิวเคลียร์ของอินเดีย (ซึ่งเป็นผู้ที่รู้จักพุทธประวัติเป็นอย่างดี) โดยผ่านความเห็นชอบของนายกรัฐมนตรีอินทรา คานธี เพราะพวกเขาเชื่อว่า พระพุทธองค์จะทรงยินดี ที่อินเดียสามารถสร้างเครื่องมือที่จะยับยั้งสงครามที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตได้สำเร็จ^{๓๓}

เรื่องเล่าความดีที่เกิดจากยิ้ม

ผู้เขียนขอกล่าวถึงเรื่องเล่าความดีที่เกิดจากยิ้มสัก ๓ เรื่องดังนี้

๑. ยิ้มไว้โลกนี้ไม่มีสิ่งหวัง (Life is beautiful)

เรื่องเล่าความดี “ยิ้มไว้โลกนี้ไม่มีสิ่งหวัง” นี้ เป็นเรื่องเล่าที่นำมาจากภาพยนตร์อิตาลี เรื่อง Life is beautiful เมื่อปี ๑๙๙๙ (พ.ศ. ๒๕๔๒) เป็นภาพยนตร์ที่ได้รับรางวัลออสการ์ถึง ๓ สาขา คือ รางวัลภาพยนตร์ต่างประเทศยอดเยี่ยม, รางวัลดนตรีประกอบยอดเยี่ยม และรางวัลนักแสดงนำชายยอดเยี่ยมโดย โรแบร์โต เบนนิญี่ (ผู้กำกับ, เขียนบท และแสดงนำชาย) มีเรื่องย่อว่า กุโยโด (โรแบร์โต

^{๓๒} ศิลปวัฒนธรรม, **วันนี้ในอดีต**, วันอังคารที่ ๑๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๔, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: https://www.silpa-mag.com/this-day-in-history/article_307 [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

^{๓๓} สาวบางกุง, **Smiling Buddha: “พระสังกัจจายน์” หรือ “พระพุทธเจ้ายิ้ม” กันแน่?** วันพฤหัสบดีที่ ๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๐, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: https://www.silpa-mag.com/culture/article_9882 [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

เบนิญี) ชายหนุ่มช่างฝัน มองโลกในแง่ดี ได้แต่งงานกับ ตอรา (นิโคเลตต้า บราสซี) ครูสาวแสนสวย มีลูกชายชื่อ โจซัว (จิออร์จิโอ แคนทารินี) และมีร้านหนังสือเป็นของตัวเองตามฝัน แต่เขาและครอบครัว ก็ได้พบกับเหตุการณ์ที่โหดร้ายที่สุดในประวัติศาสตร์ (สงครามโลกครั้งที่ ๒) กุญแจต้องปกป้องภรรยา และลูกชายจากการกวาดล้างเผ่าพันธุ์ยิว โดยการใช้จินตนาการ ความรัก ความหวัง การมองโลกในแง่ดี และถึงแม้ว่าเขาจะไม่สามารถควบคุมเหตุการณ์ได้ แต่เขายังคิดและเชื่ออยู่เสมอว่า ชีวิตเป็นสิ่งสวยงาม (แสดงสีหน้าท่าทางด้วยรอยยิ้มเสมอเพื่อให้ครอบครัวหายหวาดกลัวและปลอดภัย)^{๓๔}

๒. ยิ้มของขงเบ้งตอนติดพัน

เรื่องเล่าความดี “ยิ้มของขงเบ้งตอนติดพัน” นี้ เป็นเรื่องเล่าที่นำมาจาก “สามก๊ก” ตอนขงเบ้งติดพันลงสู่ม้าอี้ มีเรื่องย่อว่า ขณะขงเบ้งเตรียมเคลื่อนพลเข้าด่านย้งเผงก้วน เมืองฮันต๋ง โดยแบ่งทัพเป็น ๓ สาย คือ

๑) ทัพข่มของกวนหินและเตียวเปาพร้อมทหารหกพันนาย เพื่อไปข่มขู่ทัพของสู่ม้าอี้ ณริมเขาบุกองสัน (ปากทางเข้าด่านย้งเผงก้วน)

๒) ทัพชนเสบียงของเตียวเอ็ก (กองหน้าเคลียร์เส้นทาง) และเกียงอุยกับม้าตาย (กองหลังป้องกันอันตราย)

๓) ทัพของขงเบ้งห้าพันนาย ยกไปเมืองเสเสียวเพื่อเตรียมชนเสบียงไปเมืองฮันต๋ง โดยขงเบ้งแบ่งทัพนี้เป็น ๒ ชุด คือ ชุดแรกทหารสองพันห้าร้อยนายให้ไปชนข้าวปลาอาหาร และชุดที่สองทหารสองพันห้าร้อยนายตั้งอยู่ในเมืองเสเสียวกับขงเบ้ง นั้น ก็พอดีกับได้รับรายงานว่าสู่ม้าอี้ยกทัพใหญ่(ทหารหนึ่งแสนห้าพันนาย)เข้าประชิดเมืองเสเสียวแล้ว ขงเบ้งทราบดังนั้นก็ตกใจ ด้วยกำลังรบของตนมีแต่ทหารชั้นผู้น้อยและจำนวนน้อยนิด ไม่สามารถจะต่อกรกับทัพใหญ่ของสู่ม้าอี้ได้ ด้วยสติปัญญาอันชาญฉลาด ขงเบ้งจึงใช้กลยุทธ์การรบแบบไม่ต้องรบเพื่อลงสู่ม้าอี้ให้ระแวงและถอยทัพไปเอง โดยสั่งทหารให้รื้อถอนธงบนกำแพงลงแล้วให้เปิดประตูเมืองไว้ทั้งสี่ด้าน จัดทหารและชาวบ้านให้กวาดเส้นทางเข้าประตูเมืองเป็นปกติประตูเมืองละยี่สิบคน มิให้ใครแสดงท่าทีหวาดกลัวหรือเสียงดัง แล้วขงเบ้งก็แต่งตัวโอโง่งสง่างาม พาเด็กน้อยสองคนไปที่หอรบ ให้เด็กคนหนึ่งถือกระบี่ คนหนึ่งถือแส ยืนอยู่สองข้าง ตั้งกระถางธูปบูชาไว้ข้างหน้า นั่งติดพันอยู่ เมื่อทัพของสู่ม้าอี้มาถึง เห็นเหตุการณ์ปกติตรงหน้า และดูสีหน้าท่าทางของขงเบ้งที่ติดพันด้วยอาการปกติพร้อมรอยยิ้ม สู่ม้าอี้จึงคิดว่า ขงเบ้งต้องวางกลซ่อนไว้นั่น ๆ จึงถอยทัพกลับไป ทันทีที่ทัพสู่ม้าอี้ถอยไป ขงเบ้งก็เร่งยกทัพเข้าเมืองฮันต๋งทันที^{๓๕}

^{๓๔} [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.nangdee.com/title/html/2168/Life-is-beautiful.html> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

^{๓๕} อาจิม จันทน์พร, บรรณาธิการ, สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง(หน), พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒๒๘-๑๒๓๐.

๓. รอยยิ้มจากสถานกักโควิดนนทบุรี

เรื่องเล่าความดี “รอยยิ้มจากสถานกักโควิดนนทบุรี” นี้ เป็นเรื่องเล่าที่เจ้าหน้าที่พยาบาลถ่ายทอดเหตุการณ์ว่า มีหนูน้อยวัยสามเดือนเป็นผู้สัมผัสเสี่ยงสูง แม่หนูน้อยป่วย ทำให้พ่อของหนูน้อยต้องเลี้ยงหนูน้อยและพี่สาวอีกสองคนด้วยตนเอง เหตุการณ์สำคัญอยู่ตรงที่ หนูน้อยกินแต่นมแม่ ไม่เคยกินนมขวด จึงร้องไห้งอแงทั้งคืนด้วยความหิวนม ทำให้พ่อที่ดูแลลูกทั้งสามคนอดหลับอดนอนเริ่มถอดใจว่า “ผมไม่ไหวครับ” พร้อมแสดงสีหน้าเศร้าและอิดโรย พยาบาลจึงช่วยกันหาอุปกรณ์นม ขวดนม ที่หนึ่งขวดนม สอนพ่อให้รู้จักให้นมลูกจากขวด ในที่สุดหนูน้อยก็กินนมจากขวดได้ กินอิ่ม นอนหลับ พ่อก็ยิ้มได้ ใจพร้อมสู้ต่อไป พร้อมกล่าวขอบคุณพยาบาลยกใหญ่ พยาบาลก็ยิ้มดีใจไปด้วย และฝากบอกความในใจว่า แคเห็นรอยยิ้มของพ่อ หนูน้อย และเด็กๆ เจ้าหน้าที่อย่างเราก็ดีใจ มีแรงสู้งานต่อแล้วค่ะ สู้ ๆ ไปด้วยกันนะค่ะ^{๓๖}

สรุป

ยิ้ม สร้างมิตรไมตรี ทำให้มีเสน่ห์ ทำให้น่าคบหา เป็นการบำบัดเยียวยาที่มีพลังมหาศาล เป็นอาวุธลับในการสร้างความสุขฉับพลัน เป็นยาวิเศษ สามารถสร้างความสุขให้กับคนทั้งโลก เป็นของฟรี และมีความสำคัญมากมาย จึงมีการกำหนด วันแห่งรอยยิ้มสากล (World Smile Day) ไว้คือ วันศุกร์แรกของเดือนตุลาคม เพื่อให้ทุกคนยิ้มแย้มและส่งความปรารถนาดีให้กัน^{๓๗} ยิ้มเป็นสัญลักษณ์และที่มาของความสุข ดังคำที่ทานติช นัท ฮันห์ กล่าวไว้ว่า บางครั้งความสุขของคุณก็เป็นที่มาของรอยยิ้มของคุณ แต่บางครั้งรอยยิ้มของคุณก็อาจเป็นที่มาของความสุขของคุณได้ (Sometimes your joy is the source of your smile, but sometimes your smile can be the source of your joy)^{๓๘} เมื่อคุณยิ้ม โลกจะยิ้มตอบ วันนี้คุณยิ้มแล้วหรือยัง ?

^{๓๖} [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://siamrath.co.th/n/271706> (๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔).

^{๓๗} เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ โดย ฮาร์วีย์ โรส บอล (Harvey Ross Ball) ศิลปินนักสร้างสรรค์โฆษณา จากเมืองวอร์เชสเตอร์ รัฐแมสซาชูเซตส์ ประเทศสหรัฐอเมริกา ผู้สร้าง สไมลี่ เฟซ (Smiley Face) เจ้าหน้าที่ยิ้มสีเหลืองอันโด่งดัง, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <http://worldsmileday.com/index.php/article-index/item/373-about-world-smile-day> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

^{๓๘} [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://fractalenlightenment.com/40649/inspirational/five-teachings-live-thich-nhat-hanh> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

บรรณานุกรม

ศรวิภา เนียมสอาด, บรรณาธิการ. **สร้างสุข...ด้วยรอยยิ้ม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. (ม.ป.ท.: กระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๕๔).

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

อาจิณ จันทรมพร, บรรณาธิการ. **สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง(หน)**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐. กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, ๒๕๔๓.

อินทิรา ปัทมินทร. “สร้างสุข...ด้วยรอยยิ้ม”. **วารสารสุขภาพจิตแห่งประเทศไทย**. ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ (๒๕๕๕) :๖๒.

กรมสุขภาพจิต. **๕ วิธีเรียกรอยยิ้ม เปิดสวิตช์สมองหลั่งสารความสุข ลดเครียด**. [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.dmh.go.th/news-dmh/view.asp?id=29950> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

ตำราอธิธรรมออนไลน์, **ตัวอย่างมหากิรยาจิต**, [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <http://worldsmileday.com/index.php/article-index/item/373-about-world-smile-day> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

บ้านธรรมะ. **หัตถุปปาตจิต**. [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.dhammadhome.com/webboard/topic/10055> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

ศิลปวัฒนธรรม. **วันนี้ในอดีต**. วันอังคารที่ ๑๘ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๖๔. [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: https://www.silpa-mag.com/this-day-in-history/article_307 [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

สาวบางกุง. **Smiling Buddha: “พระสังกัจจายน์” หรือ “พระพุทธเจ้ายิ้ม” กันแน่? วันพฤหัสบดีที่ ๘ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๖๐**. [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: https://www.silpa-mag.com/culture/article_9882[๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔**. [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://dictionary.orst.go.th/>[๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

หนังสือพิมพ์ไทยรัฐออนไลน์. **สถานการณ์ COVID-๑๙ ๒๗ พ.ย. ๒๕๖๔**. [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: https://www.thairath.co.th/event_corona [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

[ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: http://mamabuddho.blogspot.com/2012/12/blog-post_19.html#YbRVY9VBZlU [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

[ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <https://www.lifestudies.net/abhidhamma/index.php?cid=4315&pid=5&hlxt=> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

[ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <http://larndham.org/index.php?/topic/12256-มหากิรียาจิต-8-จิตของพระอรหันต์/> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

[ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <https://fractalenlightenment.com/40649/inspirational/five-teachings-live-thich-nhat-hanh> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

[ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <https://siamrath.co.th/n/271706> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

[ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <https://www.dhammadhome.com/webboard/topic10384.html> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

[ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <https://www.dhammadhome.com/webboard/topic24785.html> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

[ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <https://www.dhammadhome.com/webboard/topic24785.html> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

[ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <https://www.dhammadhome.com/webboard/topic/8885> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

[ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <https://www.dhammadhome.com/webboard/topic/10055> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

[ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <https://www.dhammadhome.com/webboard/topic10384.html> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

[ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <https://www.dhammadhome.com/webboard/topic/21277> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

[ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <https://www.dhammadhome.com/webboard/topic19657.html> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

[ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <https://www.nangdee.com/title/html/2168/Life-is-beautiful.html> (๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔).

[ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <https://www.dhammadhome.com/webboard/topic/19657> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

Cambridge Dictionary. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/smile> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

Inga Ting. **The evolution of the smile captured in ๑๐๐ years of yearbook photos.** [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <https://www.smh.com.au/technology/the-evolution-of-the-smile-captured-in-100-years-of-yearbook-photos-20151127-gl9jhv.html> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

Longman Dictionary of Contemporary English Online. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <https://www.ldoceonline.com/dictionary/smile> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

Meg Selig. **The 9 Superpowers of Your Smile.** [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <https://www.psychologytoday.com/us/blog/change-power/201605/the-9-superpowers-your-smile>) [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

Merriam-webster. **What does ‘metaverse’ mean.** [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/meaning-of-metaverse> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

Oxford Languages and Google. [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <https://www.google.com/search?q=ยิ้ม+หมายถึง> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

PEI Wiki. **The Discovery of the Duchenne (Genuine) Smile.** [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <https://www.ekmaninternational.com/wiki/the-duchenne-smile/> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

POPPAD. **การมีสุขภาพดี.** [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <https://www.pobpad.com/ยิ้มเข้าไว้ได้ประโยชน์> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

PTI. **Smiles originated ๓๐ million years ago: study.** [ออนไลน์]. แหล่งข้อมูล: <https://indianexpress.com/article/lifestyle/life-style/smiles-originated-30-million-years-ago-study-2962238/> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

Sarah Stevenson. **There’s Magic in Your Smile.** [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.psychologytoday.com/intl/blog/cutting-edge-leadership/201206/there-s-magic-in-your-smile> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

thepathofpurity. **คู่มือพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๖.** [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <https://www.thepathofpurity.com/พระอภิธรรมมัตถสังคหะ/ปริเฉทที่-6/> [๒๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๔].

การเมืองกับอำนาจ politics and power

มะลิ ทิพพ์ประจง*

Mali Thipprajong

วิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Phetchaburi Monastic College Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-Mail. thipprajongmali@gmail.com

บทคัดย่อ

มนุษย์จึงต้องปกครองกัน ทำไมไม่ปล่อยให้มนุษย์อยู่กันเอง กระทั่งอาจเคยได้ยินคำกล่าวที่ว่า การเมืองกับการปกครองเป็นเรื่องใกล้ตัว ซึ่งหลายคนจำเพาะในกลุ่มผู้ที่ขาดความสนใจต่อความเป็นมา ในกิจการทางการเมืองอาจฟังดูไม่กระจ่างนัก ว่าเป็นเรื่องใกล้ตัวประการใด คำตอบต่อความสงสัย ข้อแรกนั้นโยงใยไปถึงข้อความต่อมากล่าวคือ มนุษย์นั้นโดยธรรมชาติเป็นสัตว์สังคม

คำสำคัญ: การเมือง ; อำนาจ

Abstract

Humans must rule each other. Why not let humans live by themselves? You may even have heard the saying that Politics and governance are closely related. Many of which are specific to those who lack interest in the background of political affairs may not sound obvious. that it is something close The answer to the first question was traced back to the following statement: Humans are by nature a social animal.

Keywords: politics; power

บทนำ

มนุษย์จึงต้องปกครองกัน ทำไมไม่ปล่อยให้มนุษย์อยู่กันเอง กระทั่งอาจเคยได้ยินคำกล่าวที่ว่า การเมืองกับการปกครองเป็นเรื่องใกล้ตัว ซึ่งหลายคนจำเพาะในกลุ่มผู้ที่ขาดความสนใจต่อความเป็นมา ในกิจการทางการเมืองอาจฟังดูไม่กระจ่างนัก ว่าเป็นเรื่องใกล้ตัวประการใด คำตอบต่อความสงสัย

* อาจารย์มะลิ ทิพพ์ประจง วิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี

ข้อแรกนั้นโยงใยไปถึงข้อความต่อมากล่าวคือ มนุษย์นั้นโดยธรรมชาติเป็นสัตว์สังคม ที่ต้องอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นหมู่คณะ เมื่อมนุษย์มาอยู่ร่วมกัน หากมิได้กำหนดกติกาอะไรสักอย่างขึ้นมากำกับ การอยู่ร่วมกันของมนุษย์แล้วนั้น มนุษย์ด้วยกันเองยังเชื่อว่าน่าจะทำให้เกิดความสับสนวุ่นวายขึ้นในสังคมและการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ เนื่องจากโดยธรรมชาติของมนุษย์นั้นป่าเถื่อนขลาดกลัวและไม่เป็นระเบียบดังที่ โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes) นักปรัชญาการเมืองโบราณ ซึ่งมีชีวิตอยู่ในช่วงปี ค.ศ. ๑๕๘๘-๑๖๗๙ ได้เคยกล่าวไว้ในผลงานปรัชญาการเมืองเรื่องชื่อเรื่อง “Leviathan” ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. ๑๖๕๑ ว่าเมื่อมนุษย์จำเป็นต้องอาศัยอยู่ร่วมกันในสังคมภายใต้กติกาแล้ว ก็จำเป็นจะต้องกำหนดตัวผู้นำมาทำหน้าที่ควบคุมดูแลให้สังคมหรือการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ดำเนินไปได้ด้วยความเรียบร้อย เช่น ที่กล่าวมาเราคงพอจะทราบบ้างแล้วว่าเหตุใดจึงเกิดมีระบบการปกครองขึ้น และโดยนัยที่มนุษย์จำต้องปกครองกันนั้น หากเกิดปัญหาขึ้นในระหว่างมนุษย์ด้วยกันหรือการจะทำให้สังคมมีความเจริญก้าวหน้าขึ้นไปหลีกเลี่ยงมิได้เสียที่จะต้องเกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจทางการเมืองอันมีความหมายและบริบทที่สะท้อนออกมาในเรื่องของการใช้อำนาจเพื่อการปกครองประชาชนการเมืองการปกครองซึ่งเป็นสภาพการณ์และผลที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์^๑

จึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชีวิตของมนุษย์อย่างมีอาจปฏิเสธได้ ซึ่งก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่ผู้ใดก็ตาม จำเป็นต้องให้ความสนใจกับเรื่องการเมืองการปกครองไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง เนื่องจากสิ่งใดที่ออกมาจากสถาบันทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายนิติบัญญัติที่ทำหน้าที่ในการตรากฎหมายต่าง ๆ เพื่อบังคับใช้ มาจากรัฐบาลในรูปของนโยบายสาธารณะ (Public Policies) โครงการพัฒนา (Developmental Program) และงานต่าง ๆ ที่ประกอบขึ้นหรือดำเนินไปโดยภาคราชการ รวมไปถึงการตัดสินใจตัดสินใจหรือข้อพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลต่อบุคคล และบุคคลกับรัฐ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นเรื่องที่การเมืองส่งผลกระทบต่อทุกคนอย่างที่ไม่อาจมองข้ามไปได้ โดยบริบทดังกล่าวการศึกษาเรื่องการเมืองและการปกครองของประเทศ จึงเป็นสิ่งที่ถูกบรรจุอยู่ในแทบทุกสาขาวิชาในระดับอุดมศึกษาให้นักศึกษาได้รู้เรียน ทำความรู้จักความเข้าใจในฐานะที่เป็นสมาชิกคนหนึ่งคนหนึ่งในสังคม และเป็นเรื่องภาคการทั้งหลายต่างรณรงค์ให้ความรู้แก่ประชาชนทั่วไป ภายใต้ความมุ่งประสงค์ที่จะหยั่งรากประชาธิปไตยในสังคมไทย และหากได้มองย้อนไปถึงแนวคิดของนักปรัชญาการเมืองโบราณ เช่น อริสโตเติล (Aristotle) ปรัชญาเมธีชาวกรีกโบราณ ซึ่งได้รับยกย่องว่าเป็น “บิดาแห่งวิชารัฐศาสตร์” ผู้กล่าวไว้ว่า มนุษย์ตามธรรมชาติเป็นสัตว์การเมืองต้องอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มหรือชุมชน อันแตกต่างไปจากสัตว์โลกอื่น ๆ ซึ่งใช้ชีวิตอยู่ด้วยสัญชาตญาณเป็นหลัก หากแต่มนุษย์ นอกจากจะอยู่ด้วย

^๑ Eulau, Heinz, *The Behavioral Persuasion in Politics*, (New York: Random House, 1963).

สัญญาตญาณแล้ว ยังมีเป้าหมายอยู่ร่วมกันอีกด้วย ดังนั้นการอยู่ร่วมกันของมนุษย์จึงมีชีวิตร่วมกันไปเพียงวัน ๆ หนึ่งเท่านั้น หากแต่เป็นการอยู่ร่วมกันเพื่อจะให้มีชีวิตที่ดีขึ้นอีกด้วย เราจึงจะมองเห็นภาพของการเมืองในแง่หนึ่งว่าการเมืองนั้นก็คือ การอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในชุมชนหรือสังคมเพื่อให้มีความสงบสุขในทางทฤษฎีรัฐศาสตร์ มุมมองที่ใช้พิจารณาการเมืองหรือพูดเป็นศัพท์ทางวิชาการก็คือแนวการศึกษาวิเคราะห์การเมือง (Approach to Political Analysis) ก็ย่อมแตกต่างกันออกไปบ้างตามแต่ใครจะเห็นว่าแนวการมองการเมืองนั้นเป็นสิ่งที่ใกล้เคียงต่อการอธิบายความเป็นการเมืองได้มากที่สุด โดยคำว่า “การเมือง” นี้ นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์ได้ให้ความหมายไว้แตกต่างกันไปบ้างในรายละเอียดตามแต่จะใช้ตัวแบบใดในการศึกษาวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางการเมือง และด้วยตัวแบบที่เป็นกรอบในการศึกษาวิเคราะห์นี้ จะยังผลให้กรอบการมองคำว่าเมืองต่างกันไปในขณะที่สาระสำคัญของคำจำกัดความเป็นไปในทำนองเดียวกันกล่าวคือเป็นเรื่องของการใช้อำนาจแบบสองทางระหว่างฝ่ายที่เป็นผู้ปกครอง (Rulers) และฝ่ายผู้ถูกปกครอง (Ruled) ดังจะได้ยกมากล่าวถึง ซึ่งสำหรับผู้ศึกษารัฐศาสตร์มือใหม่แล้ว การทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของคำว่าเมืองนั้น จึงดูจะเป็นเรื่องที่สร้างความสับสนอยู่ไม่น้อย เนื่องมาจากความหมายของการเมืองที่ปรากฏอยู่ในตำราเล่มต่าง ๆ ที่เขียนขึ้นเผยแพร่กันมีอยู่หลากหลายต่างกันไปตามความเจตนาธรรมและมุ่งประสงค์ในการนำความหมายของการเมืองเพื่อไปอธิบายปรากฏการณ์ของผู้ให้คำนิยามความหมายของการเมือง ดังได้กล่าวไปแล้ว

คำจำกัดความของการเมืองที่ชัดเจนและรัดกุมมากที่สุดโดยนัยที่ได้กล่าวไปนี้ พิจารณาได้จากทัศนะของ^๒ ที่ว่า การเมืองเป็นเรื่องเกี่ยวกับรูปของรัฐและการจัดระเบียบความสัมพันธ์ภายในรัฐระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง โดยเมื่อสังคมมนุษย์ยังมีความจำเป็นที่จะต้องมียุทธูปการ คนเราจึงต้องแบ่งออกเป็นสองพวกใหญ่ ๆ คือ ผู้ที่ทำหน้าที่บังคับกับผู้ถูกบังคับเสมอ

ผู้เรียบเรียงได้รวบรวมและประมวลคำนิยามหรือความหมายของคำว่าเมือง มานำเสนอโดยจำแนกได้เป็น ๖ กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มแรก การเมืองเป็นเรื่องของอำนาจ โดยเป็นการต่อสู้กันเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจและอิทธิพลในการบริหารกิจการบ้านเมือง โดยคำนิยามของการเมืองในเชิงอำนาจที่น่าสนใจอันหนึ่ง ที่ได้ให้คำอธิบายที่ชัดเจนมากได้แก่นิยามของ^๓ ที่กล่าวว่า การเมือง หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวกับอำนาจสถาบันและองค์กรในสังคม ซึ่งได้รับการยอมรับว่ามีอำนาจเด็ดขาดครอบคลุมสังคมนั้น ในการสถาปนา

^๒ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, *ความคิดอิสระ : รวมบทความทางการเมืองระหว่างปี ๒๕๑๑-๒๕๑๖*, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์, ๒๕๑๗).

^๓ Pennock, Roland J., and Smith, David G. *Political Science*, (New York: McMillan, 1964).

และทำนุรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม มีอำนาจในการทำให้จุดประสงค์ร่วมกันของสมาชิกในสังคมได้บังเกิดผลขึ้นมา และมีอำนาจในการประนีประนอมความคิดเห็นที่แตกต่างกันของคนในสังคม อีกหนึ่งคำนิยามการเมืองที่ถือได้ว่าครอบคลุมและช่วยให้เห็นภาพความเกี่ยวพันของการเมืองกับบุคคลในสังคม ได้แก่^๔ ที่กล่าวว่า การเมืองเป็นการต่อสู้ช่วงชิง การรักษาไว้และการใช้อำนาจทางการเมือง โดยที่อำนาจทางการเมืองหมายถึง อำนาจในการที่จะวางนโยบายในการบริหารประเทศหรือสังคม อำนาจที่จะแต่งตั้งบุคคลเพื่อช่วยในการนำนโยบายไปปฏิบัติ และ อำนาจที่จะใช้ข้าราชการ งบประมาณ หรือเครื่องมืออื่น ๆ ในการนำนโยบายไปปฏิบัติ แนวการมองการเมืองเป็นเรื่องของอำนาจ (Power Approach) ดังที่ได้ยกตัวอย่างไปนี้ เป็นแนวทางการศึกษาหนึ่งที่ได้รับการนิยมนิยมชมชอบในหมู่นักรัฐศาสตร์และนักสังคมศาสตร์ทั่วไป ที่เห็นว่าการเมืองเป็นเรื่องหรือมีบริบทเกี่ยวกับการใช้อำนาจเพื่อการปกครองประชาชน ก็มักให้คำนิยามของการเมืองว่าเป็นปฏิสัมพันธ์ในเชิงการใช้อำนาจของรัฐบาลิตย ต่อผู้อยู่ใต้อำนาจซึ่งก็คือประชาชนนั่นเอง โดยคำนิยามเช่นนี้ สิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ออกมาจากสถาบันทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายนิติบัญญัติที่ทำหน้าที่ในการตรากฎหมายต่าง ๆ เพื่อบังคับใช้มาจากรัฐบาลในรูปของนโยบายสาธารณะ (Public Policies) โครงการพัฒนา (development program) และงานต่าง ๆ ที่ประกอบขึ้นหรือดำเนินไปโดยภาคราชการ รวมไปถึงการตัดสินใจหรือข้อพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลต่อบุคคลและบุคคลกับรัฐ จึงล้วนแต่เป็นเรื่องที่การเมืองส่งผลกระทบต่อนักศึกษาและบุคคลทั่วไป โดยบริบทดังกล่าวการศึกษาเรื่องการเมืองและการปกครองของประเทศ จึงเป็นสิ่งที่ถูกบรรจุอยู่ในแทบทุกสาขาวิชาในระดับอุดมศึกษาให้นักศึกษาได้ร่ำเรียนทำความเข้าใจความเข้าใจในฐานะที่อย่างน้อยก็เป็นสมาชิกคนหนึ่งในสังคม และเป็นความรู้หนึ่งที่ประเทศที่ปกครองโดยระบอบประชาธิปไตยสมควรส่งเสริมให้แก่พลเมืองของรัฐ เพื่อประโยชน์เป็นพื้นฐานของการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

นักรัฐศาสตร์บางท่านมองว่า แท้จริงนั้น การเมืองเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการต่อสู้แย่งชิงกันของกลุ่มผลประโยชน์ (Interest Group) ที่ดำเนินกิจกรรมทางการเมืองต่าง ๆ ในอันที่จะแย่งชิงกันเข้าสู่อำนาจการบริหารประเทศ หรืออย่างน้อยที่สุดก็ให้ผลผลิตจากระบบการเมือง (Political Outputs - ผลผลิตของระบบการเมือง เป็นคำศัพท์เทคนิคทางรัฐศาสตร์ตามทัศนะของอีสตัน (David Easton) นักรัฐศาสตร์อเมริกัน ที่ได้ชื่อว่าเป็นเจ้าของแนวคิดทฤษฎีการเมืองเชิงระบบ (the Systems Theory) อันได้แก่นโยบาย กฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ โครงการหรือแผนงานพัฒนาของภาครัฐและภาคราชการ ซึ่งผลในทางที่เป็นประโยชน์ต่อกลุ่มของตนมากที่สุด เราเรียกการวิเคราะห์การเมืองแนวทางนี้ว่า

^๔ ณรงค์ สีนสวัสดิ์, การเมืองไทย: การวิเคราะห์เชิงจิตวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : วัชรินทร์การพิมพ์, ๒๕๓๙).

เป็นการวิเคราะห์เชิงกลุ่มผลประโยชน์ ซึ่งดูไปก็เป็นส่วนสำคัญหนึ่งของแนวการเมืองการเมืองเชิงอำนาจที่จะกล่าวถึงต่อไป ความหมายของการเมืองในมุมมองนี้ จึงเป็นว่า การเมืองการเมืองคือการที่บุคคลใดหรือกลุ่มใดในสังคม ซึ่งอาจมีผลประโยชน์ร่วมกัน หรือขัดกันก็ตาม หรือมีความเห็นเหมือนกันหรือไม่เหมือนกันก็ตาม มาทำการต่อสู้เพื่อสรรหาบุคคลมาทำหน้าที่ในการปกครองและเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจที่จะให้เขาสามารถตัดสินใจในเรื่องของส่วนรวมได้โดยชอบธรรม ซึ่งจัดเป็นแนวนักรัฐศาสตร์เชิงพฤติกรรมการเมือง (Political Scientist) นิยมกัน

กลุ่มที่สอง มองว่า การเมืองเป็นเรื่องของการจัดสรรทรัพยากรของรัฐหรือสิ่งที่มีคุณค่าทางสังคม ดังเช่นมุมมองของอีสตัน (David Easton) ซึ่งได้อธิบายไว้ว่า การเมือง เป็นการใช้อำนาจหน้าที่ในการจัดสรรแจกแจงสิ่งที่มีคุณค่าต่าง ๆ ให้กับสังคมอย่างชอบธรรม (The authoritative allocation of values to society) ความหมายของการเมืองดังที่ยกตัวอย่างมานี้ เป็นนิยามที่ได้รับการยอมรับอย่างสูงจากสำนักพหุนิยม (Pluralism) อย่างไรก็ดี^๕ อธิบายว่า เราจะใช้ความหมายการเมืองดังกล่าวนี้ได้ก็ต่อเมื่อ ในสังคมนั้น ๆ บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้รับผลกระทบจากทั้งทางตรงและทางอ้อม มีความเห็นพ้องต้องกันและยอมรับในกติกาที่กำหนดการใช้อำนาจเพื่อแบ่งปันสิ่งที่มีคุณค่าเท่านั้น ส่วนในสังคมที่ยังไม่มีความเห็นพ้องต้องกันเกี่ยวกับกติกากำหนดสิ่งที่มีคุณค่าในสังคม ชัยอนันต์ อธิบายว่า การเมืองยังคงเป็นเรื่องของการแข่งขันกันเพื่อกำหนดหลักเกณฑ์ในการแบ่งปันคุณค่าที่ให้ประโยชน์แก่ฝ่ายตนมากที่สุด เท่าที่จะเป็นไปได้ หรือ “The competition for the authority to determine the authoritative allocation of values to society” โดยนัยเช่นนี้ การเมืองจึงมีสองระดับ ระดับแรก การเมืองอยู่ภายใต้การแข่งขัน ขัดแย้งของฝ่ายต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจทางการเมืองที่ทุก ๆ ฝ่ายยอมรับได้ ในขณะที่การเมืองในความหมายอย่างแรกดังที่ทัศนะของนักคิดกลุ่มพหุนิยมที่ได้กล่าวไปแล้ว จะยอมรับในจุดเน้นว่ารัฐ เป็นการรวมกันหรือประกอบกันของกลุ่มหลากหลายในสังคม และรัฐมิได้เป็นเครื่องมือทางการบริหาร โดยที่มีได้เป็นตัวกระทำทางการเมือง (actors) ที่จะขึ้นำการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ แต่รัฐเป็นเพียงรัฐบาล (State as government) ที่ทำหน้าที่เพียงเอื้ออำนวยความสะดวกในการแข่งขันกันของกลุ่มหลากหลายเท่านั้น

นอกจากนี้ คำนิยามการเมืองในกลุ่มที่สอง ซึ่งได้รับการกล่าวถึงอย่างสูงยิ่งได้แก่ ทัศนะของลาสเวลล์ (Harold D. Lasswell) ที่กล่าวว่า การเมือง เป็นเรื่องของการศึกษาเกี่ยวกับอิทธิพลและผู้มีอิทธิพล และการเมืองเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับว่า ใคร ทำอะไร เมื่อไร และอย่างไร (Politics is, who gets “What”, “When” and “How”)

^๕ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, รัฐ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕).

กลุ่มที่สาม มองว่า การเมืองเป็นเรื่องของความขัดแย้ง ทั้งนี้เนื่องจากทรัพยากรของชาติที่มีอยู่อย่างจำกัด ขณะที่ผู้คนซึ่งต้องการใช้ทรัพยากรนั้นมีอยู่มากและความต้องการใช้ไม่มีขีดจำกัด การเมืองจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการที่คนในสังคมไม่อาจตกลงกันได้หรือเกิดความขัดแย้งขึ้น อย่างไรก็ตาม การมองการเมืองในลักษณะนี้มีข้อโต้แย้งอยู่มากกว่า หากไม่อาจยุติข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้ บ้านเมืองย่อมตกอยู่ในสภาวะยุ่งยากวุ่นวาย ต่อมาจึงมีผู้ให้มุมมองการเมืองใหม่ว่าเป็นเรื่องของการประนีประนอม ความขัดแย้งมากกว่าเป็นเรื่องของความขัดแย้ง

กลุ่มที่สี่ มองว่าการเมืองเป็นเรื่องของการประนีประนอมผลประโยชน์ เพื่อหลีกเลี่ยงมิให้เกิดความขัดแย้งจากการดำเนินงานทางการเมืองที่ไม่มีทางออก

กลุ่มที่ห้า ถือว่าการเมืองเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับรัฐและการบริหารประเทศในกิจกรรมหลัก ๓ ด้าน คือ งานที่เกี่ยวกับรัฐ การบริหารประเทศในส่วนที่เกี่ยวกับนโยบาย และการอำนวยความสะดวกในการบริหารราชการแผ่นดินซึ่งเป็นการควบคุมให้มีการดำเนินงานตามนโยบาย ซึ่งหากพิจารณาให้ละเอียดแล้ว การเมืองโดยนัยยะความหมายประการนี้ เป็นเรื่องที่คาบเกี่ยวกับการเมืองในความหมายเชิงอำนาจ ซึ่งก็เป็นเพราะอำนาจทางการเมืองนั้น ได้ถูกนำไปใช้ผ่านกระบวนการนโยบายและการแต่งตั้งคัดสรรผู้นำ นโยบายไปปฏิบัติ (ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐ) ในรูปของอำนาจและการปฏิบัติงานทางการเมืองการปกครอง และแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองและการบริหารหรือการปกครองที่ยากจะแยกออกจากกันได้

กลุ่มที่หก การเมืองเป็นเรื่องของการกำหนดนโยบายของรัฐ กล่าวคือ การเมืองคือกิจกรรมใด ๆ ที่เกี่ยวกับการกำหนดนโยบาย หน่วยงานและเครื่องมือต่าง ๆ ที่ใช้ในการกำหนดนโยบาย โดยนัยหนึ่งการเมืองก็คือกระบวนการกำหนดนโยบายของรัฐ นั่นเอง นักประวัติศาสตร์หลายท่านเชื่อว่า การผลิตประวัติศาสตร์ถูกแฝงด้วยอคติเพราะว่าเหตุการณ์และข้อเท็จจริงที่รับรู้ในประวัติศาสตร์สามารถตีความได้อย่างหลากหลาย คอนสแตนติน ฟาโซลต์ แนะนำว่า ประวัติศาสตร์ถูกเชื่อมโยงกับการเมืองจากการปฏิบัติที่สร้างความเจ็บปวดของตัวมันเอง^๖ ด้วยจากกระบวนการทางประวัติศาสตร์มีรากมาจากหอคอยงาช้าง ดังนั้นความสงบ หรือประวัติศาสตร์ส่วนที่ถูกหลงลืม จะเป็นส่วนที่เจตนาของกลยุทธ์เชิงเรื่องเล่าที่ขึ้นว่าพื้นที่ของประวัติศาสตร์ถูกจดจำได้อย่างไร^๗

^๖ Fasolt, Constantin, (2004), *The limits of history*, Chicago: University of Chicago Press, 1951. ISBN ๐-๒๒๖-๒๓๙๑๐-1๑. OCLC ๕๒๓๔๙๐๑๒.

^๗ Trouillot, Michel-Rolph, "The Three Faces of Sans Souci: The Glories and the Silences in the Haitian Revolution", *Silencing the Past: Power and the Production of History*, Boston: Beacon Press, 1995. pp. ๓๑-๖๙. ASIN B00N๖PB๖DG

สรุป

การเมืองกับอำนาจเป็นเรื่องที่ถูกนำมาใช้ในการปกครองมนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ในระดับใดของสังคม ก็จะต้องมีความเกี่ยวข้องกับการเมืองกับอำนาจทั้งสิ้นดังนั้นผู้นำต้องมีความเป็นผู้มีคุณธรรมและจริยธรรมและมีความยุติธรรมเป็นแบบอย่างให้กับสังคมได้ทั้งด้านการใช้อำนาจและการบริหารทางการเมืองให้เกิดความเป็นธรรมและอำนาจที่มีได้อย่างเหมาะสมตามระเบียบของกฎหมายที่บัญญัติไว้ให้ปฏิบัติได้หรือไม่ได้อย่างถูกต้องเป็นธรรม

บรรณานุกรม

ชัยอนันต์ สมุทวณิช.ความคิดอิสระ : รวมบทความทางการเมืองระหว่างปี ๒๕๑๑-๒๕๑๖. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์, ๒๕๑๗.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. รัฐ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์. การเมืองไทย: การวิเคราะห์เชิงจิตวิทยา. กรุงเทพมหานคร: วชิรรินทร์การพิมพ์ Eulau, ๒๕๓๙.

Heinz. **The Behavioral Persuasion in Politics**. New York: Random House, 1963.

Fasolt, Constantin, **The limits of history**. Chicago: University of Chicago Press. ISBN ๐-๒๒๖-๒๓๙๑๐-1๑. OCLC ๕๒๓๔๙๐๑๒, 1951.

Pennock, Roland J., and Smith, David G. **Political Science**. New York: McMillan, 1964.

Trouillot, Michel-Rolph. "The Three Faces of Sans Souci: The Glories and the Silences in the Haitian Revolution". *Silencing the Past: Power and the Production of History*. Boston: Beacon Press, 1995. pp. 31-69.

การศึกษาทฤษฎีพุทธปรัชญาเพื่อการสร้างสันติภาพในสังคม

พระมหาทองเก็บ ญาณพล ป.ธ.๗, ดร.

วิทยาลัยพระธรรมทูต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ความนำ

สันติภาพคือเป้าหมายของการมีอยู่ของสังคมและเป็นขั้นสูงสุดของระดับความสัมพันธ์ที่ทุกสังคมต้องการแสวงหาให้เกิดขึ้น เนื่องจากความเป็นสังคม การที่มีคนหลายคนอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ไม่ว่าขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่ย่อมมีความขัดแย้งกระทบกระทั่งกันซึ่งถือเป็นเรื่องปกติที่พบเห็นได้ในสังคม แต่หากว่าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมนำมาซึ่งการกระทำที่มีความรุนแรงก้าวร้าวที่ส่งผลต่อการบาดเจ็บและเสียชีวิตแก่คนในสังคม โดยชัชวพันธ์ สถาอานันท์ ได้ให้ความหมายของความขัดแย้งไว้ว่า “ความขัดแย้งดำรงอยู่ทั่วไปเป็นเรื่องธรรมดาและฝังรากลึกอยู่ในสังคม ความขัดแย้งเกิดขึ้นตั้งแต่มีมนุษย์สอง คนในโลกนี้ การดำรงอยู่ของมนุษย์อีกคนหนึ่ง หมายถึงโอกาสที่มนุษย์คนแรกจะเข้าไปสวามิภพาและครอบครองทรัพย์สินหรือดำรงตนอยู่ในที่ของอีกคนนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก”^๑

ความขัดแย้งนั้นต้องถูกจัดการให้สงบลง นักสังคม นักปกครองที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการสังคมต่างพยายามหายุทธวิธีหรือวิธีการมาจัดการแก้ไขความขัดแย้งเพื่อให้สังคมเกิดความสงบสุข แต่วิธีการที่จะทำให้เกิดความสงบสุขได้นั้นจะต้องอาศัยวิธีการอย่างไรในการจัดการให้เกิดขึ้นและนำมาซึ่งสันติภาพอย่างแท้จริง นี่นับเป็นปัญหาที่ทุกสังคมต่างต้องเผชิญ ความแตกต่างหลากหลายของคำตอบในวิธีการแก้ไขก็ย่อมเกิดขึ้นตามไปด้วย ทั้งนี้ก็เพราะลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม วิถีคิด ธรรมเนียมปฏิบัติที่แตกต่างกัน แม้ว่าปัจจุบันนี้ยุคสมัยได้ก้าวเข้าสู่ยุคที่มีความเจริญทางเทคโนโลยีมนุษย์ได้รับการพัฒนาและปรับตัวให้เข้าสู่วิถีแห่งความเจริญและการพัฒนาอย่างไร้ขีดจำกัด แต่บางครั้งความเจริญเหล่านั้นไม่ได้ขับเคลื่อนไปพร้อมไปกับการพัฒนาจิตใจของคน การสร้างกฎระเบียบและการควบคุมคนจึงเป็นสิ่งจำเป็นในบางครั้งที่ต้องใช้การลงโทษขั้นรุนแรงกับคนบางกลุ่มที่ได้กระทำการที่โหดร้ายด้วยเช่นกัน ซึ่งการลงโทษนั้นต้องดำเนินการภายใต้กฎหมายของแต่ละสังคมที่แตกต่างกันออกไป ในสังคมไทยได้ระบบบทลงโทษต่างๆไว้ในรัฐธรรมนูญซึ่งยังมีหน่วยงานที่มีความรับผิดชอบในการดูแลด้านกฎหมายเพื่อดูแลคนในสังคมให้อยู่อย่างสงบโดยไม่ให้บุคคลไปกระทบสิทธิเสรีภาพของกันและกัน กฎหมายบ้านเมืองนี้จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งเพราะบางครั้งกฎศีลธรรมไม่อาจนำไป

^๑ ชัชวพันธ์ สถาอานันท์, *สันติวิธีทฤษฎี/วิถีวัฒนธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๙.

ใช้ได้กับคนบางคนหรือกลุ่มคนบางกลุ่ม นี่คือเหตุผลสนับสนุนของการต้องมีกฎหมายและต้องมีบทลงโทษแก่ผู้กระทำความผิด สิริโฉม พรหมโฉม ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการลงโทษผู้กระทำความผิดไว้ว่า “เพื่อลงโทษโดยตรงกับบุคคลผู้กระทำความผิดและเป็นการป้องปรามการกระทำความผิดหรือมิให้มีการกระทำความผิดเกิดขึ้นอีกในสังคมนั้นซึ่งโทษที่จะลงแก่ผู้กระทำความผิดนั้นมิทั้งโทษที่มุ่งบังคับเอาแก่ชีวิตหรือเสรีภาพของบุคคล เช่น ประหารชีวิต จำคุก หรือกักขัง ส่วนโทษที่มุ่งบังคับเอาทรัพย์สิน เช่น ปรับ หรือรับทรัพย์”^๒

จะเห็นว่าระดับความรุนแรงของการลงโทษและบทลงโทษต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับน้ำหนักของการกระทำความผิดและประเภทของการกระทำความผิดซึ่งเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ตำรวจและเจ้าพนักงานศาลเป็นผู้พิจารณาแต่ละกรณี ในบางครั้งบทลงโทษหนึ่งไม่สามารถใช้ได้กับอีกคนหนึ่งทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับเจตนาของผู้กระทำความผิดนั้นด้วย ดังนั้น กฎหมายนับเป็นเครื่องมือสำคัญที่จำเป็นต้องมาใช้ในการจัดการสังคม แต่กฎหมายยังมิได้ถือเป็นหลักการหนึ่งเดียวที่สามารถนำมาเป็นหลักยึดได้ เพราะขัดแย้งในบางครั้งได้นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาซึ่งนับว่าเป็นเรื่องดีที่จะนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น รูปแบบของความขัดแย้งบางครั้งถูกแสดงออกมาในรูปแบบของการแสดงความคิดเห็น ทั้งในทางสังคมเอง หรือการเมืองหรือภายในองค์กร หรือแม้ในชั้นเรียนขนาดเล็ก การถกเถียงภายใต้ข้อพิพาทต่าง ๆ ในทัศนะที่แตกต่างบางครั้งก่อให้เกิดรูปแบบความขัดแย้ง แต่ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าความขัดแย้งเหล่านั้นนำมาซึ่งการก้าวเข้าสู่วิถีบางอย่างที่ต่างจากเดิม หรือนี้เรียกว่าเป็นการปฏิบัติความคิดที่นำไปสู่การปฏิวัติสังคมและการเมือง ที่ให้คนในสังคมได้มีโอกาสมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นที่แตกต่าง การให้เสรีภาพในการแสดงออกถือเป็นรูปแบบที่ถือกำเนิดขึ้นหลังจากประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (absolute monarchy) เข้าสู่สังคมประชาธิปไตย (democracy) ซึ่งถือว่าเสียงของประชาชนสามารถนำมาช่วยในการแก้ไขปัญหาและจัดการสังคมได้ ภายใต้การมีส่วนร่วมเหล่านี้อำนาจของประชาชนมีมากขึ้น จากที่กล่าวไปถึงการได้รับสิทธิและเสรีภาพได้ทำให้คนมีความเท่าเทียมกัน แต่เมื่อพิจารณาลึกลงไปแล้วสิ่งที่ทำให้คนแตกต่างกัน คืออำนาจ ไม่ว่าจะเป็นอำนาจในทางเศรษฐกิจ อำนาจทางการเงิน หรืออำนาจที่ได้รับสิทธิในการเป็นตัวแทนของกลุ่ม ได้ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำขึ้นในสังคม เพราะสิ่งสำคัญที่ทำให้คนหลงอยู่ในอำนาจยศถาบรรดาศักดิ์หรือเงินทองก็ล้วนมาจากความต้องการและความอหังการที่ทำให้คนๆ นั้นหลงผิด ผู้เขียนมิได้มีเจตนามุ่งโจมตีไปถึงกลุ่มคนผู้มีอำนาจว่าการมีอำนาจเป็นสิ่งผิด เพราะบางครั้งการจัดการบางอย่างก็ต้องใช้อำนาจดังที่กล่าวไปข้างต้นถึงการใช้อำนาจทางกฎหมายที่นำมาบังคับใช้กับสังคมไทย แต่ทว่าควรมีการพิจารณา

^๒ สิริโฉม พรหมโฉม, “การบังคับโทษปรับทางอาญา”, วารสารจุลนิติ, ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๕ (๒๕๕๙) : ๑๖๓.

ให้รอบด้านและรอบคอบเกี่ยวกับการใช้อำนาจต่าง ๆ นั้นว่าเหมาะสมหรือไม่กับบทบาทหน้าที่ของตนเอง

ในส่วนของการจัดการอำนาจ สิ่งสำคัญคือทำให้ความสำคัญในเรื่องของการศึกษา เพราะการศึกษาถือเป็นหลักการพื้นฐานในการพัฒนาสังคมและสามารถเสริมสร้างภูมิคุ้มกันให้สังคมมีความเข้มแข็ง โดยการสร้างคนให้มีพื้นฐานในการจัดระบบความคิด ด้วยเหตุที่โลกนี้กว้างใหญ่และมีสิ่งที่แตกต่างหลากหลาย การต้องเผชิญกับสิ่งแปลกใหม่ก่อนที่จะต้องออกไปเผชิญกับโลกกว้างโดยขาดพื้นฐานจากการศึกษาย่อมส่งผลให้คนๆ นั้นขาดรากฐานอันเกิดจากการบ่มเพาะจากภายในไม่ว่าจะได้เรื่องของความรู้ความสามารถ สติปัญญา คุณธรรม จริยธรรมต่าง ๆ ที่ควรต้องรู้เพื่อให้มีสติสัมปชัญญะและสามารถตัดสินใจต่อเรื่องต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง ดังนั้น ผู้เขียนจึงเห็นความสำคัญในการศึกษาทฤษฎีพุทธปรัชญา เนื่องเพราะในสังคมไทยโดยส่วนใหญ่ของประชากรไทยนับถือศาสนาพุทธหรือแม้ไม่นับเรื่องของการนับถือศาสนาก็ยังถือว่าพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นมีหลักธรรมที่ละเอียดลึกซึ้งและโดยธรรมชาติของเนื้อหาก็ยังมีความมุ่งเน้นในเรื่องการสร้างความสุขให้เกิดขึ้นแก่ทุกคนซึ่งเป็นหลักการที่สอดคล้องกับเป้าหมายที่สำคัญของชุมชนโลกในเรื่องของการสร้างสันติภาพอย่างยั่งยืน

ในเบื้องต้นผู้เขียนขอแนะนำท่านเข้าสู่ความเข้าใจในประเด็นเรื่องความขัดแย้งและความรุนแรงเพื่อให้เข้าใจลักษณะพื้นฐานอันนำไปสู่การเข้าใจในโครงสร้างเพื่อเข้าใจถึงที่มาอันนำไปสู่เหตุแห่งการมีสันติภาพและวิธีการและการจัดการในรูปแบบของสันติ

ความขัดแย้งและความรุนแรง

ในส่วนนี้ว่าด้วยเรื่องของการอธิบายทฤษฎีความขัดแย้งและความรุนแรง การทำความเข้าใจในบริบทของทั้งสองคำนี้ไม่อาจแยกความสัมพันธ์ออกจากกันได้ แต่ทั้งสองนี้มีใช้เรื่องเดียวกัน “ความรุนแรงมิใช่ความขัดแย้ง อย่างน้อยที่สุด ความขัดแย้งมิได้ก่อให้เกิดผลลบเสมอไป มันอาจเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงจากเก่าสู่ใหม่ จากเลวสู่ดี ตัวมันเองยังอาจเป็นปัจจัยกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีได้”^๓

ในงานเขียน เรื่อง *สร้างสันติด้วยมือเรา* ได้สรุปความขัดแย้งไว้สามประเภท ได้แก่

- ๑) ความขัดแย้งในทางเศรษฐกิจ
- ๒) ความขัดแย้งในทางสังคม
- ๓) ความขัดแย้งทางการเมือง^๔

^๓ ไพศาล วงศ์วรวิสิทธิ์, *สร้างสันติด้วยมือเรา*, (กรุงเทพมหานคร : กลุ่มประสานงานเพื่อสังคม, ๒๕๓๓), หน้า ๙-๑๐.

^๔ ไพศาล วงศ์วรวิสิทธิ์, *สร้างสันติด้วยมือเรา*, หน้า ๑๐.

การแบ่งประเภทของความขัดแย้งสามารถแบ่งประเภทได้อีกลักษณะหนึ่งโดยแบ่งได้ ๕ ลักษณะความขัดแย้ง ได้แก่

- ๑) ความขัดแย้งด้านข้อมูล (data conflict) ในกรณีที่มีความรู้พื้นฐานน้อยเกินไป
- ๒) ความขัดแย้งจากผลประโยชน์ (interest conflict) คือเน้นที่ความยุติธรรมในการกระจายทรัพยากร ความยุติธรรมในสังคม
- ๓) ความขัดแย้งทางโครงสร้าง (structural conflict) เป็นเรื่องเกี่ยวกับความขัดแย้งเชิงอำนาจ กฎระเบียบต่าง ๆ
- ๔) ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ (relationship conflict) เป็นปัญหาด้านบุคลิกภาพ พฤติกรรม อารมณ์และอื่น ๆ
- ๕) ความขัดแย้งด้านค่านิยม (value conflict) เป็นปัญหาระบบความเชื่อ ความแตกต่างด้านค่านิยม ประชนธรรมนิยมประเพณี เป็นต้น^๕

โดยประเด็นเรื่องความขัดแย้งมีความเกี่ยวข้องโดยตรงถึงความพยายามในการสร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นนี้คือเป้าหมายหนึ่งภายใต้โครงสร้างของความขัดแย้ง จากการอ่านผลงานของไพศาล วงศ์วรสิทธิ์ ท่านได้ให้โครงสร้างของการเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงภายใต้ความขัดแย้งซึ่งมีท่าทีต่อความขัดแย้งใน ๕ รูปแบบ กล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

- ๑) การต่อต้านการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเรียกทำที่นี้ว่า ปฏิกริยา ซึ่งเป็นการพยายามขัดขวางมิให้เกิดการเปลี่ยนแปลง
- ๒) การเปลี่ยนแปลงแบบรักษาเนื้อในของเดิม เรียกทำที่นี้ว่า อนุรักษ์ เป็นการรักษาผลประโยชน์แต่เดิมของตนหรือแผนเดิมที่ตนยึดถือ กระทำแค่เพียงส่วนนอก
- ๓) การเปลี่ยนแปลงแบบประสานผลประโยชน์ เรียกทำที่นี้ว่า ปฏิรูป เป็นการแก้เป็นส่วน ๆ ในท่าทีประนีประนอม
- ๔) การเปลี่ยนแปลงไปให้พันกรอบเดิม เรียกทำที่นี้ว่า ปฏิวัติ มีลักษณะถอนรากถอนโคน สถาปนาโครงสร้างใหม่
- ๕) การเปลี่ยนแปลงแบบไร้จุดหมาย เรียกทำที่นี้ว่า อนาธิปไตย มีลักษณะค่อนข้างเย็นเยี่ยงต่อทัศนคติเดิม ไม่ว่าอย่างไรก็ถูกขัดขวางในทุกวิถีทาง^๖

ซึ่งการเปลี่ยนแปลงถือเป็นจุดหมายท่ามกลางความขัดแย้งและความรุนแรงถือเป็นการแสดงออกซึ่งระดับความรุนแรง ได้ถูกแบ่งออกเป็น ๒ ระดับ ภายใต้การเรียกร้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่กล่าว

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒-๑๓.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐-๑๑.

มาข้างต้น ผู้คนมีวิธีการจัดการต่อเรื่องบางอย่างแตกต่างกันขึ้นอยู่กับความเข้มข้นของเนื้อหาและปริมาณของความต้องการ

๑) การใช้ความรุนแรง โดยเฉพาะส่วนบุคคล เช่น การทำลายทรัพย์สิน ร่างกาย จิตใจ และชีวิต ซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๒ ลักษณะคือทางการข่มขู่อีกลักษณะหนึ่งคือการกำจัดคู่แข่ง^๗

๒) ไม่ใช้ความรุนแรง แบ่งออกได้เป็น ๓ ลักษณะ คือ (๑) การโน้มน้าวให้สมยอม (๒) การสร้างสถานการณ์ให้คล้อยตาม และ (๓) การสร้างสถานการณ์บังคับให้จำยอมต้องทำตาม^๘

เอกพันธุ์ ปิณฑวนิช ได้แบ่งประเภทของความรุนแรงออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑) ความรุนแรงทางตรง (direct violence) คือการทำให้ศักยภาพของมนุษย์สะดุดลงโดยยังไม่ถึงเวลาอันควร เช่น ทำลายชีวิตหรือทำร้ายร่างกายกัน เป็นต้น

๒) ความรุนแรงทางโครงสร้าง (structure violence) คืออะไรก็ตามที่ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างศักยภาพของมนุษย์กับสิ่งที่มนุษย์เป็นอยู่จริง เช่น กฎข้อห้ามของบางสังคมที่ห้ามผู้หญิงเรียนหนังสือ เป็นต้น

๓) ความรุนแรงทางวัฒนธรรม (culture violence) คือ ความเหลื่อมล้ำและถูกปิดกั้นทางวัฒนธรรม เช่น การดูถูกกลุ่มคนที่พูดคนละภาษา เป็นต้น^๙

โดยเนื้อหาของความรุนแรงมักมาพร้อมกับการทำลาย เช่นนั้นสังคมที่มีกลุ่มคนพยายามออกมาเรียกร้องความต้องการบางอย่างซึ่งบางครั้งก็ไม่ได้รับความเป็นธรรมในบางประการในบริบทของสังคมที่ให้กรอบกำหนดไว้แล้ว พวกเขามีสิทธิออกมาเรียกร้องความเป็นธรรมหรือไม่ และควรเลือกวิธีใช้หรือเครื่องมือในการแสดงออกอย่างไรเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนต้องการโดยไม่ไปกระทบกับสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่นสามารถเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้หรือไม่ ผู้เขียนขอนำเสนอหลักการทางสังคมที่มีผู้ถือปฏิบัติจนนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงที่ยิ่งใหญ่ในสังคม รวมไปถึงการนำเสนอหลักการสร้างสันติภาพในวิถีพุทธปรัชญาอันเป็นประเด็นที่จะนำเสนอต่อไป ในส่วนนี้การเข้าใจประเด็นเรื่องความขัดแย้งและความรุนแรงทำให้เราเข้าใจถึงเหตุผลสำคัญที่แฝงอยู่ภายในอันเป็นปัจจัยสำคัญให้สามารถเข้าใจเรื่องความสำคัญของยุทธวิธีสันติภาพได้ดียิ่งขึ้น

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

^๘ เอกพันธุ์ ปิณฑวนิช, เอกสารประกอบการอบรมวิทยากรสันติวิธี เอกสารนำเสนอในการประชุมรายละเอียดเกี่ยวกับการจัดประชุม, ม.ป.พ., (มกราคม ๒๕๕๑), หน้า ๙-๑๐.

ทฤษฎีว่าด้วยเรื่องสันติภาพ

สันติภาพ คำ ๆ นี้มีนักปรัชญาทั้งทางฝั่งตะวันตกและตะวันออกได้นำเสนอแนวคิดไว้มากมาย ในเบื้องต้นผู้เขียนขอเสนอเกี่ยวกับนิยามความหมายของคำว่า ‘สันติภาพ’ ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของ คำว่า สันติภาพ หมายถึง ความสงบเป็นความหมายในเชิงลบ เพราะเมื่อกล่าวว่าจะสงบได้มีความหมายแฝงถึงสงบจากสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ คือ ปราศจากสิ่งที่ตรงข้ามกับ คำว่า สันติภาพ”^๙

ออร์ปรียา วสุมหันต์ ได้กล่าวถึงความหมายของคำ ๆ นี้ในงานเขียนว่า “สันติ หมายถึง ความสงบ และครอบคลุมถึงคำว่า สันติภาพคือ สภาวะที่ปราศจากความรุนแรง ไม่ว่าจะเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้างหรือความรุนแรงในมิติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแล้วทำให้สังคมปราศจากสันติสุข”^{๑๐}

ศาสตราจารย์ วิเซนต์ กูสมัน (Vicent Martinez Guzman) นักปรัชญาสันติภาพได้บรรยายเกี่ยวกับสันติภาพไว้ในหนังสือปรัชญาเพื่อการสร้างสันติภาพ (ที่หลากหลาย) ได้ให้คำนิยามไว้ว่า “สันติภาพนั้นเกิดจากการตื่นตัวของผู้คนในแต่ละชุมชนที่จะสร้างสังคมแห่งสันติสุขในบริบทของแต่ละชุมชนนั่นเอง ในภาษาสเปน คำว่า สันติภาพ (Paz) สามารถใช้ในรูปแบบของพหูพจน์ได้ เพราะฉะนั้นความหมายของคำว่า ‘Peace’ นั้นก็คือความหลากหลายของสันติภาพ สันติภาพในหลายบริบทและรูปแบบของสันติภาพที่สร้างขึ้นและดำรงอยู่โดยผู้คนในแต่ละชุมชน” “เขาเชื่อว่าจะเป็นแนวทางที่จะสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมทางสังคมอันสันติสุขตั้งแต่ชุมชนขนาดเล็กจนถึงระดับโลก”^{๑๑}

จากคำนิยามของกัสตงได้ให้คำจำกัดความของสันติภาพไว้ ๒ ประการคือ

๑) สันติภาพคือ สภาพการณ์ที่ปราศจากหรือลดต่ำลงของความรุนแรงในทุกรูปแบบ (violence oriented)

๒) สันติภาพคือ การแปรเปลี่ยนความขัดแย้งโดยสร้างสรรค์และไม่ใช้ความรุนแรง (conflict oriented)^{๑๒}

การแบ่งประเภทของสันติภาพ นักคิดนักปรัชญาในหลาย ๆ ท่านได้ให้คำนิยามไว้ โดยในพระครูวีระธรรมประยุต สุทธิธรรม ได้จัดแบ่งประเภทของสันติภาพออกเป็นสองส่วนด้วยกัน เนื่องมา

^๙ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นามมีบุคส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๖๐.

^{๑๐} ออร์ปรียา วสุมหันต์, “พุทธวิธีจัดการความขัดแย้งในทัศนะของพระไพศาล วิสาโล”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, สาขาวิชาพุทธศาสนา, ๒๕๕๓), หน้า ๕.

^{๑๑} เอกพันธ์ ปินทวนิช, เอกสารประกอบการอบรมวิทยากรสันติวิธี เอกสารนำเสนอในการประชุมรายละเอียดเกี่ยวกับการจัดประชุม, (ม.ป.พ., มกราคม ๒๕๕๑), หน้า ๑-๒.

^{๑๒} เอกพันธ์ ปินทวนิช, เอกสารประกอบการอบรมวิทยากรสันติวิธี เอกสารนำเสนอในการประชุมรายละเอียดเกี่ยวกับการจัดประชุม, หน้า ๙.

จากการศึกษาทฤษฎีเรื่องสันติภาพ พบว่า สันติภาพนั้นแตกต่างกันในด้านการแสดงออก โดยท่านได้แบ่งไว้ ๒ ประการ ผู้เขียนขอสรุปรายละเอียด ดังนี้

๑. สันติภาพภายนอก มีลักษณะแฝง ๓ ลักษณะ ได้แก่

๑) สภาพที่ปราศจากสงคราม โดยอ้างถึงทัศนะของทอพลอร์ได้กล่าวถึงสันติภาพซึ่งสามารถยกเป็นตัวอย่างได้ว่า “การเกิดขึ้นของสันติภาพ คือการหายไปของสงคราม และเน้นว่า การแลกเปลี่ยนเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร หรือความรู้ ในโลกซึ่งเต็มไปด้วยการแข่งขันทางอาวุธ เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสันติภาพ”^{๑๓}

๒) สันติภาพ คือ สภาพที่ปราศจากความรุนแรง โดยทัศนะที่สอดคล้องกับสันติภาพในลักษณะเช่นนี้ “สันติภาพมีความหมายว่าการปลอดจากสงคราม คือรวมถึง การปลอดภาวะรุนแรงทางกายภาพและทางโครงสร้างด้วย สันติภาพจึงเป็นสภาพสังคมที่เป็นสังคมอุดมคติ ซึ่งมนุษย์ไม่กระทำความรุนแรงต่อตนเอง ต่อเพื่อนมนุษย์ ต่อสิ่งมีชีวิตและต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและมีแนวคิดเพิ่มเติมว่าสันติภาพเป็นทั้งเป้าหมาย ตัวบ่งชี้สภาพปัญหาและกระบวนการแก้ไขความขัดแย้ง

๓) สันติภาพที่มีลักษณะสภาพที่ปราศจากความรุนแรงและปราศจากความขัดแย้ง”^{๑๔} ประชุมสุข อาชวอรุณ ได้ให้คำนิยาม คำว่า สันติภาพของโลก ว่า หมายถึง สภาพของโลกทั้งโลกเป็นปกติสุขปราศจากสงคราม ความขัดแย้งและมีความยุติธรรม”^{๑๕}

๒. สันติภาพภายใน ได้แก่

๑) สันติภาพที่ปราศจากความรุนแรงแต่ขัดแย้งกันได้ ซึ่งทัศนะนี้มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาซึ่งหมายถึง “สันติภาพสูงสุดเชิงโลกุตระ หรือก็คือ ‘นิพพาน’ โดยอรปรียา วสุมพันธ์ ได้กล่าวถึงทัศนะของพระไพศาล วิสาโลและดิชนันท์ฮันท์ว่า “เป็นสภาพที่ปราศจากความรุนแรงและความขัดแย้งภายในจิตใจ”^{๑๖}

เมื่อพิจารณาลักษณะพื้นฐานของสันติภาพจะเห็นความแตกต่างภายในลักษณะของสันติภาพ โดยนักปรัชญาได้ให้ทัศนะที่แตกต่างภายใต้บริบททางความคิดของนักปรัชญาแต่ละท่านโดยถ่ายทอดออกมาภายใต้งานเขียนของแต่ละท่าน ซึ่งทัศนะบางอย่างอาจมีความเห็นที่สอดคล้องกันทั้งสันติภาพ

^{๑๓} พระครูวีระธรรมประยุต สุธิธรรม, “ศึกษาการสร้างสันติภาพในสังคมด้วยหลักเมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา, ๒๕๖๐), หน้า ๑๗.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙.

^{๑๕} ประชุมสุข อาชวอรุณ, ประมวลความรู้เรื่องสันติภาพ, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๑๑๕.

^{๑๖} อรปรียา วสุมพันธ์, “พุทธวิธีจัดการความขัดแย้งในทัศนะของพระไพศาล วิสาโล”, หน้า ๑๗-๑๘.

ภายนอกและสันติภาพภายใน การขับเคลื่อนสันติภาพคือความพยายามสร้างสันติให้เกิดขึ้น การสร้างสันติภาพจึงมีการถ่ายทอดออกมาในหลายรูปแบบเช่น การขับเคลื่อนสังคมโดยใช้หลักการสันติวิธี หรือการใช้หลักธรรมทางศาสนามาประยุกต์ใช้และจัดการภายในสังคม

สันติวิธีในการสร้างสันติภาพในสังคม

นิยามคำว่า ‘สันติวิธี’ “คือ คำซึ่งรวบรวมวิธีการเผชิญกับความขัดแย้งหลายรูปแบบ ทั้งการประท้วง (เช่น แต่งชุดดำหรือสีอื่น ๆ) การไม่ให้ความร่วมมือ เช่น การไม่ซื้อสินค้าหรือใช้บริการของบางบริษัทและการเข้าแทรกแซงโดยตรง เช่น การที่นักกิจกรรมสันติวิธีบุกเข้าเขตหวงห้ามของรัฐบาลฝรั่งเศสในอัฟริกาเหนือเพื่อไม่ให้เกิดการทดลองระเบิดปรมาณูเมื่อเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๙๖๐” “สันติวิธีแบ่งออกเป็น ๒ รูปแบบ รูปแบบที่หนึ่งคือ สันติวิธีแบบเลือกเรื่อง และอีกแบบหนึ่งคือ สันติวิธีแบบหลักการครอบคลุมทุกเรื่อง โดยยกตัวอย่างรูปแบบที่หนึ่งไว้ว่า “มีกลุ่มคนบางกลุ่มคัดค้านอาวุธนิวเคลียร์ในสหรัฐฯ ส่วนอีกรูปแบบ ให้ไว้ว่า กลุ่มศาสนาบางกลุ่มจะไม่ใช้ความรุนแรงทุกรูปแบบทั้งในชีวิตประจำวันและไม่รวมกิจกรรมทางการเมืองใดๆทั้งสิ้น”^{๑๓}

“หลักการของสันติวิธีมี ๓ วิธี ได้แก่

๑) การประท้วง หรือชักจูง (protest and persuasion) เช่น การขึ้นเวทีปราศรัย การจุดเทียนระลึกถึงผู้เสียชีวิตในเหตุการณ์ต่าง ๆ เป็นต้น

๒) การไม่ให้ความร่วมมือ (noncooperation) คือตั้งใจที่จะถอน หรือปฏิเสธการให้ความร่วมมือกับบุคคลหรือกลุ่มบุคคลใด ๆ โดยผู้ใช้สันติวิธีเห็นว่ามีข้องเกี่ยวกับปัญหาความขัดแย้งหรือเป็นต้นตอของความขัดแย้ง เช่น การนัดหยุดงาน เป็นต้น

๓) การแทรกแซง (intervention) เป็นสถานการณ์ที่ผู้ใช้สันติวิธีเข้าขัดจังหวะ ขัดขวางหรือทำลายความสัมพันธ์หรือนโยบายที่ไม่พึงประสงค์ รวมถึงต้องการสร้างนโยบายใหม่ตามที่ต้องการแสดงออกเช่น การอดอาหาร การนั่งขวางทาง เป็นต้น”^{๑๔}

สันติวิธีในทัศนะของนักสันตินิยม ได้ให้นิยามไว้ว่า “แนวคิดหรือการกระทำที่ต่อต้านสงคราม กระบวนการที่ต่อต้านสงครามนั้น เป็นการปฏิเสธรูปแบบของสงครามในทุกรูปแบบ โดยเหตุผลของการต่อต้านคือ “ไม่เห็นด้วยกับการใช้สงครามเพื่อทำลายล้างเพื่อนมนุษย์ อันเป็นการผิดหลักการทางศาสนา นักสันติวิธีได้แสดงออกด้วยความไม่เห็นด้วยในหลายรูปแบบเช่น การประท้วง

^{๑๓} สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย, สันติวิธี : เครื่องมือในการจัดการความขัดแย้ง. เอกสารความรู้ สตร. (สถาบันดำรงราชานุภาพ, ๒๕๕๓), หน้า ๕.

^{๑๔} เอกชัย ศรีวิลาส, สันติวิธีกับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทย, [สไลด์]. (กรุงเทพมหานคร : สถาบันพระปกเกล้า, ม.ป.ป., หน้า ๓๒-๓๔.

ด้วยการไม่ไปทำสงคราม การแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ในแง่มุมต่าง”^{๑๙} ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้นิยามไว้ โดยหมายถึง “วิธีที่ก่อให้เกิดความสงบ เช่น การเจรจาศึกโดยสันติวิธี โดยตัวมันเองพยายามสร้างความเป็นธรรมให้เกิดแก่ทุกฝ่าย”^{๒๐}

นักเคลื่อนไหวทางสังคมที่ถือเป็นบุคคลตัวอย่างที่สำคัญที่สามารถสะท้อนรูปแบบและวิธีการโดยใช้ยุทธวิธีสันติวิธีซึ่งเป็นการปฏิบัติการไร้ความรุนแรงที่ปรากฏในอดีต ได้แก่ มาร์ติน ลูเธอร์ คิง กล่าวว่า “เราไม่มีความปรารถนาที่จะมีชัยชนะเหนือคนขาว และเราก็ไม่คิดที่จะได้รับชัยชนะแบบนั้น การยุติการแบ่งผิวบนรถประจำทางจึงมิใช่ชัยชนะของคนนิโกรต่อคนขาว แต่เป็นชัยชนะของความยุติธรรมที่มีต่อความอยุติธรรมและมันจะเป็นชัยชนะที่เป็นคุณประโยชน์สูงสุดสำหรับคนขาวเช่นเดียวกัน”^{๒๑} และ ท่านมหาตมะ คานธี ท่านได้ใช้การปฏิบัติที่ไร้ความรุนแรงมาเป็นเครื่องมือในการต่อต้านศัตรูซึ่งก็คือชาตอังกฤษ หลักการของท่าน เรียกว่า ‘อหิงสา’ โดยหลักการนี้แบ่งการแสดงออกเป็นสองส่วน คือ เชิงบวกและเชิงลบ “ในเชิงบวกคือการปฏิเสธการแสดงออกด้านความรุนแรงในทุกรูปแบบ และแสดงออกในทางบวกคือการมีทัศนคติต่อศัตรูโดยใช้ความรัก ความรักต่อเพื่อนมนุษย์ต่อศัตรู และเชิงลบคือการไม่ทำร้ายศัตรูด้วยอาวุธ ซึ่งเครื่องมือคือ ‘หลักสัตยาเคราะห์’ หรือ ‘ดื้อแพ่ง’ (Civil Disobedience)”^{๒๒} ภายใต้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่รัฐบาลอังกฤษได้ใช้อำนาจอย่างไม่ชอบธรรมกับประชาชนอินเดียผู้ถูกปกครอง เช่น “การเรียกเก็บภาษีเกลือในราคาสูงและรัฐบาลอังกฤษทำการผูกขาดเกลือในปี ค.ศ. ๑๙๓๐ ซึ่งสร้างความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนชาวอินเดียเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะคนยากจนซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของอินเดีย มหาตมะคานธีได้สอนประชาชนถึงหลักการสัตยาเคราะห์และนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากความอสมัตย์ทั้งหลาย หรือในเหตุการณ์ที่มหาตมะคานธีได้ชักชวนให้ชาวฮินดูรักกันและเข้าใจกันกับชาวมุสลิม เช่นเดียวกับการรักกันในกลุ่มอื่น ๆ ด้วยเพราะความเชื่อว่าต่างเป็นของพระเจ้าในดินแดนของพระเจ้าด้วยกันทั้งสิ้น” หลักการนี้นำมาซึ่งปรองดองกันและนำมาซึ่งสันติสุขในสังคม”^{๒๓} วาทกรรมของท่านมหาตมะ คานธีที่ท่านได้ให้ไว้แก่โลก

^{๑๙} สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย, เรื่องเดิม, หน้า ๘.

^{๒๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นามมีบุคส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖).

^{๒๑} พระไพศาล วิสาโล, สร้างสันติด้วยมือเรา : คู่มือสันติวิธีสำหรับนักปฏิบัติการไร้ความรุนแรง, (นครปฐม : ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๐), หน้า ๒๘.

^{๒๒} สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย, เรื่องเดิม, หน้า ๙.

^{๒๓} ญัฐศิษย์ เดชาพิพัฒน์กุล, พระมหาหรรษา ธมฺมหาโสและพูนสุข มาศรีรังสรรค์, “แนวทางการสร้างสันติภาพของมหาตมะ คานธีตามหลักพุทธสันติวิธี”, วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร. ปีที่ ๖ (ฉบับพิเศษ), (๒๕๖๑) : ๑๐๗-๑๐๘.

อันเป็นการแสดงออกอย่างสันติวิธี “In a gentle way, you can shake the world” ซึ่งแปลเป็นไทยว่า ด้วยวิธีที่อ่อนโยน คุณก็สามารถเขย่าโลกได้” “Nonviolence is a weapon of the strong” แปลว่า อหิงสา (ปราศจากความรุนแรง) คือ อาวุธของผู้แข็งแกร่ง” “An ounce of practice is worth a thousand words” แปลว่า การกระทำเพียงน้อยนิด มีค่าเท่ากับหนึ่งพันคำ”^{๒๔} วาทกรรมนี้นำมาซึ่งวิธีการที่เป็นวิถีที่ละเอียดอ่อนและเรียบง่ายแต่การการปฏิบัตินั้นต้องอาศัยทั้งใจที่เข้มแข็งและอดทน และวาทกรรมที่ยกมาบางส่วนหนึ่งนี้สะท้อนแง่มุมในชีวิตของท่านที่ท่านได้เดินทางมาท่ามกลางการเคลื่อนไหวทางสังคมจนสิ้นชีพวาระสุดท้ายของชีวิตที่ควรค่าแก่การนำมาศึกษาเรียนรู้แก่ชนรุ่นหลัง หลักการของท่านมหาตมะ คานธี มหาบุรุษของอินเดียถือเป็นผู้นำทางการเมืองและยังเป็นผู้นำทางศาสนาที่สำคัญที่ได้มอบหลักแห่งความยุติธรรมให้แก่ชาวอินเดียและสังคมอินเดีย โดยท่านได้เชื่อมโยงโลกภายนอกกับจิตใจของคนด้วยพลังแห่งจิตวิญญาณ สัจจะความจริงและพลังแห่งความรักจากหลักการต่าง ๆ ข้างต้น โดยเฉพาะในตัวอย่างของหลักการของท่านมหาตมะ คานธี มหาบุรุษของอินเดียถือเป็นผู้นำทางการเมืองและยังเป็นผู้นำทางศาสนาที่สำคัญที่ได้มอบหลักแห่งความยุติธรรมให้แก่ชาวอินเดียและสังคมอินเดีย โดยท่านได้เชื่อมโยงโลกภายนอกกับจิตใจของคนด้วยพลังแห่งจิตวิญญาณ สัจจะความจริงและพลังแห่งความรัก

พุทธปรัชญากับการสร้างสันติภาพในสังคม

พุทธปรัชญาได้เสนอหลักการพุทธสันติไว้ จากการศึกษางานเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องประเด็นเรื่องสันติภาพของพระมหาใจสิงห์ สิริธมโม ท่านได้ศึกษาเกี่ยวกับทฤษฎีสันติภาพในงานวิจัยชิ้นนี้พบว่า พุทธปรัชญาเรื่องสันติภาพทั่วไปนั้นหมายถึง “ความสงบ หรือความมีสันติ ซึ่งมีหลายระดับด้วยกันตามผลที่ได้รับจากการฝึกฝนของตนเอง เช่น ความสงบกาย สงบใจของผู้ที่ยังเป็นปุถุชนที่มีศีลห้า ศีลแปด และความสงบกายสงบใจของอริยชนหรือพระอริยบุคคลที่มีตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไปจนถึงพระอรหันต์ เป็นต้น”^{๒๕}

สันติภาพคือความสงบ คำไวพจน์ พระนิพนธ์ “นตฺถิ สนฺติปรํ สุขํ” แปลว่า สุขอันยิ่งกว่าความสงบไม่มี สุขนอกจากสันติไม่มี สันติคือนิพพาน”^{๒๖} สันติภาพเชิงพุทธต้องทำการศึกษาตามหลักของ

^{๒๔} InAlig11 (นามแฝง), คำพูดแห่งปัญญาของ มหาตมะ คานธี. [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://shorturl.asia/69Slo> [๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๕]

^{๒๕} พระมหาใจสิงห์ สิริธมโม (เถื่อนศรี), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธปรัชญาเรื่องสันติภาพตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุ”, *Academic Journal of Mahamakut Buddhist University Roi Et Campus*, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (๒๕๕๙) : ๑๗๗-๑๙๐.

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), *การศึกษาเพื่อสันติภาพ*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๔ ; พุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๒๕/๔๒.

ไตรสิกขา ว่าด้วยศีล สมาธิ ปัญญาที่ถูกต้องโดยตรง คือการสร้างสันติภาพภายในจิตใจตนเองและสังคมภายนอก “ท่านได้แยกศัพท์และความหมายของสันติภาพว่า มาจากคำว่า ‘สันติ + ภาวะ’ คำว่า ‘ภาวะ’ แปลเป็นไทย ก็เป็นภาพรวมความเป็นสันติภาพคือภาวะแห่งสันติ ได้แก่ตัวสันตินั่นเอง”^{๒๗}

หลักพุทธสันติวิธีนำสู่วิถีทางแห่งสันติภาพ

ทัศนะของ เจ ที อันเนอร์แลนด์ อ้างถึงในงานวิชาการของพระปราโมทย์ วาทโกวิโท, พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, พระมหาวิรัชศักดิ์ อภินนทเวที และ สุวรรณี ฮ่อแสงชัย ได้กล่าวถึงการให้ความสำคัญของสันติภาพในศาสนาพุทธไว้ว่า “ตลอดระยะเวลาในประวัติศาสตร์ พระพุทธศาสนาได้เน้นถึงเรื่องสันติภาพอย่างจริงจัง”^{๒๘} “และที่สำคัญทุกศาสนาจำเป็นต้องทำความเข้าใจเรื่องความขัดแย้ง ความรุนแรง สันติภาพ สันติวิธี โดยสาเหตุของความขัดแย้งเกิดจากความไม่เข้าใจ การสื่อสารที่ผิดพลาด ความมีอคติที่เกิดขึ้นในใจ ทำให้ปัญหาจากเรื่องเล็กกลายเป็นเรื่องใหญ่ นำไปสู่การทะเลาะเบาะแว้ง การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ และเกิดสงครามในที่สุด สาเหตุเกิดจากความอยากได้ อยากมี อยากเป็น หรือหลักในธรรมเรียกว่า ตัณหา มานะ ทิฐิ” คำว่า ‘พุทธสันติวิธี’ หรือ ‘สันติวิธีเชิงพุทธ’ หมายถึง วิธี ขอบปฏิบัติ หรือชุดของวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งที่พระพุทธเจ้าหรือเหล่าสาวกของพระองค์ได้ใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้ง” โดยคำว่า ‘จัดการอย่างสันติ’ “เป็นการใช้วิธีการข้อปฏิบัติหรือชุดของวิธีการทุกชนิดเข้าไปจัดการความขัดแย้งโดยปราศจากความรุนแรงทั้งทางตรงและทางอ้อมนำไปสู่สังคมแห่งสันติ ถือว่าเป็นวิธีที่ดีที่สุดที่พระพุทธเจ้าได้ทรงค้นพบในการจัดการความขัดแย้ง”^{๒๙} จากการศึกษางานวิชาการทำให้พบว่า พุทธวิธีนั้นแบ่งได้เป็นสองประเภท คือ

- ๑) การสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นภายใน
- ๒) การสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นภายนอก

ซึ่ง พระปราโมทย์ วาทโกวิโทและคณะ ได้อธิบายไว้ว่า “หลักสันติภายในนั้นหมายถึง ‘อัมมัตต-สันติ’ คือ ความสงบใจ และหลักสันติภาพนอกคือ ‘พหิทถสันติ’ คือความสงบในสังคม”^{๓๐}

^{๒๗} พระนราศักดิ์ วรธมโม (ธรรมศรีใจ), “วิเคราะห์แนวคิดเรื่องสันติภาพของดิช นัท ฮันท์”, วิทยานิพนธ์ **หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, สาขาปรัชญา, ๒๕๖๐), หน้า ๔๔.

^{๒๘} พระปราโมทย์ วาทโกวิโท, พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, พระมหาวิรัชศักดิ์ อภินนทเวทีและสุวรรณี ฮ่อแสงชัย, “มนุษย์กับสันติภาพและพุทธสันติวิธี”, **วารสารจุฬานาครพรรณ์**, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑๐ (๒๕๖๒) : ๔๗๐๔.

^{๒๙} พระปราโมทย์ วาทโกวิโท, พระมหาดวงเด่น จิตญาโณ, พระมหาวิรัชศักดิ์ อภินนทเวทีและสุวรรณี ฮ่อแสงชัย, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗๐๗.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗๐๔.

๑) ธรรมและการแก้ไขความขัดแย้ง

- การแก้ปัญหาตามหลักไตรสิกขา ‘ไตรสิกขา’ คือ ศีลอันได้แก่ การควบคุมพฤติกรรมตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่นทั้งกาย และวาจาสมาธิคือการฝึกจิตให้ได้พบกับความสุขขั้นสูงคือฌานสุขอันเป็นสันติภาพ ภายใน และสุดท้ายได้แก่ปัญญา คือการฝึกเจริญปัญญาเพื่อให้รู้และเข้าใจตามความเป็นจริงว่า ชีวิตมนุษย์เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ดังนั้น จึงควรอยู่ร่วมกันด้วยเมตตาและ ความเอื้ออาทรต่อกัน^{๑๑} หลักเบญจศีล คือ หลักสัจจะพื้นฐานห้าข้อที่พระพุทธเจ้าได้ให้หลักไว้เป็นพื้นฐานในการปฏิบัติของคน โดยมีหลักการพื้นฐานว่า ให้ทำความดี ละเว้นจากความชั่ว และทำจิตให้บริสุทธิ์ ซึ่งเหมาะสมกับคฤหัสถ์ หรือผู้ครองเรือน เบญจศีลประกอบด้วย

๑) ปาณาติปาตา เวระมะณี เว้นจากการฆ่าสัตว์

๒) อทินนาทานา เวระมะณี โดยเว้นจากการลักของผู้อื่น

๓) กาเมสุมิจฉารวา เวระมะณี โดยเว้นจากการประพฤติดนินทา

๔) มุสาวาทา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ โดยเว้นจากการพูดเท็จ

๕) สุราเมรัยเมถุนา เวระมะณี โดยเว้นจากการดื่มสุราของมึนเมา

โดยอานิสก์แห่งการถือศีลทั้งห้าข้อนี้จักนำสังคมให้เกิดความสงบสุข เพราะความไม่เบียดเบียนผู้อื่นและไม่เบียดเบียนตนเอง

- การแก้ปัญหาตามหลักพรหมวิหาร : “เป็นหลักธรรมประจำใจอันประเสริฐ, หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์, ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักประจำใจและกำกับความประพฤติ ซึ่งจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจดและปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ ประกอบด้วยหลัก ๔ ประการ ดังนี้

๑) เมตตา (loving kindness): ความรักปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่เมตตาและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า

๒) กรุณา (compassion): ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

๓) มุทิตา (sympathetic) : ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข

๔) อุเบกขา (equanimity): ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามพิจารณาเห็นด้วยปัญญาคือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรม”

^{๑๑} ชัชวาลย์ ชิงชัย, “การสร้างสันติภาพตามแนวพระพุทธศาสนา: ศึกษากรณีพระเจ้าพรหมทัตกับพระราชกุมารทิมาม”, วารสารมนุษยศาสตร์วิชาการ, ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๑ (๒๕๖๒) : ๖๑.

การยึดถือหลักธรรมดังกล่าวจะทำให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข “เพราะเขาผู้นั้นจะช่วยเหลือมนุษยและสัตว์ด้วยใจเป็นเมตตากรุณา รักษาธรรมด้วยอุเบกขา”^{๓๒}

- การแก้ปัญหาตามหลักอริยสัจ ๔ ซึ่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าได้แสดงให้เห็นหลักการแห่งสันติภาพที่ได้อุบัติขึ้นในโลก ธรรมของพระองค์นี้ถือเป็น “ธรรมสูงสุด กล่าวคือ โลกและชีวิตมีความเปลี่ยนแปลงเป็นไปตามธรรมชาติ ไม่ขึ้นต่อการสั่งของผู้มีอำนาจ มนุษย์เป็นเพียงเข้าไปรู้หลักธรรมด้วยปัญญาและได้รับประโยชน์จากการรู้ความจริงนั้น” ดังพุทธอุปาทานเมื่อแรกตรัสรู้ที่ให้ไว้ว่า “ยथा หเว ปาตุกวณฺติ ธมฺมา เป็นต้น มีใจความว่า เมื่อใดธรรมนั้นทั้งหลายปรากฏแก่บุคคลประเสริฐผู้เพียรพยายามเพ่งพินิจ เมื่อนั้นปวงความสงสัยย่อมสลายไป เพราะมารู้เข้าใจธรรมพร้อมทั้งเหตุของมัน... เพราะได้รู้ถึงภาวะที่สิ้นไปแห่งปัจจัยทั้งหลาย... ขจัดมารและเสนาเสียได้ ดังตะวันส่องฟ้าทอแสงจ้าอยู่ฉะนั้น”^{๓๓} “เมื่อท่านผู้ใดมาเห็นความจริงและปฏิบัติถูกต้องตามธรรมแล้วก็เข้าสู่วิถีแห่งสันติ คือ นิพพานนั้นแล้วก็บำเพ็ญประโยชน์เพื่อพหุชนเป็นการขยายสันติภาพกว้างออกไปสู่สังคมและชาวโลก”^{๓๔} อริยสัจ หรือจตุราริยสัจ (Four Noble truths) เป็นหลักคำสอนหนึ่งของพระพุทธเจ้า ในพุทธศาสนา อริยสัจ ๔ คือ ความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการ ความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยบุคคล หรือความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะ ได้แก่

๑) ทุกข์ (suffering) (ธรรมที่ควรรู้) คือความจริงที่ว่าด้วยความทุกข์, สภาพที่ทนได้ยาก สภาวะบีบคั้น ขัดแย้ง บกพร่อง ขาดแก่นสารและความเที่ยงแท้ ไม่ให้ความพึงพอใจแท้จริง ได้แก่ชาติ ชรา มรณะ การประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งที่ยรัก ความปรารถนาที่ไม่สมหวัง โดยย่อว่า อุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์

๒) ทุกข์สมุทัย (the cause of suffering) คือสาเหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ ตัณหา ๓ คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา ซึ่งประกอบไปด้วยความยึดมั่น

๓) ทุกขนิโรธ (the cessation of suffering) ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ตัณหาดับสิ้นไป, ภาวะเข้าถึงเมื่อกำจัดอวิชชาสารอกตัณหาทั้งสิ้น ไม่ติดข้อง หลุดพ้น สงบ ปลอดโปร่ง เป็นอิสระ คือ นิพพาน

๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับทุกข์, ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์) ได้แก่ อริยอัฐมรรค หรือ เรียกอีกอย่างว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง^{๓๕}

^{๓๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๙), หน้า ๑๒๔.

^{๓๓} วินย. (ไทย) ๔/๑-๓.

^{๓๔} พระมหาภุชงค์ ตรีโณ, “พระพุทธศาสนากับการสร้างสันติภาพโลก”, <https://www.mcu.ac.th/article/detail/14299> [๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๕]

^{๓๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๕๕.

เมื่อพิจารณาภายในทุกขสมุทัยถึงเหตุที่เกี่ยวข้องอันเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งและสามารถก่อให้เกิดการกระทบกระทั่งต่อกันด้วยความไม่พอใจและพฤติกรรมเหล่านี้เกิดจากธรรมที่ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ความตระหนี่ ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ

๑) ความตระหนี่ที่อยู่	๒) ความตระหนี่สกุล (อุปฐาก)
๓) ความตระหนี่ลาภ	๔) ความตระหนี่วรรณะ
๕) ความตระหนี่ธรรม	

... ดูกรภิกษุทั้งหลาย บรรดาความตระหนี่ ๕ ประการนี้ ความตระหนี่ที่น่าเกลียดยิ่ง คือ ความตระหนี่ธรรม ฯ”

อธิบายไว้ว่า

๑) อาวาสมัจฉริยะ คือ ความตระหนี่ที่อยู่, หวงที่อยู่ เช่น ภิกษุหวงเสนาสนะ กีดกันผู้อื่นหรือผู้มีใช้พวกของตน ไม่ให้เข้าอยู่ เป็นต้น

๒) กุลมัจฉริยะ คือ ความตระหนี่ตระกูล, หวงสกุล เช่น ภิกษุหวงสกุลอุปฐาก คอยกีดกันภิกษุอื่นไม่ให้เกี่ยวข้องได้รับการบำรุงด้วย เป็นต้น

๓) ลาภมัจฉริยะ คือ ตระหนี่ลาภ, หวงผลประโยชน์ เช่น ภิกษุหาทางกีดกันไม่ให้ลาภเกิดขึ้นแก่ภิกษุอื่น

๔) วัฒนมัจฉริยะ คือ ตระหนี่วรรณะ, หวงสรวิธณะ คือ ผิวพรรณของร่างกาย ไม่พอใจให้ผู้อื่นสวยงามกว่า หวงคำสรรเสริญ ไม่อยากให้ใครมาแข่งคุณความดีกับตนหรือไม่พอใจได้ยินคำสรรเสริญคุณความดีของผู้อื่น

๕) ธัมมมัจฉริยะ คือ ความตระหนี่ธรรม, หวงวิชาความรู้ และคุณพิเศษที่ได้บรรลุ ไม่ยอมสอน ไม่ยอมบอกผู้อื่น^{๓๖}

“ความตระหนี่ที่ร้ายแรงที่สุด และพระพุทธรองค์ไม่ทรงสรรเสริญ คือ ความตระหนี่ในธรรม ความหวงแหนในวิชา (ความรู้แจ้ง)”^{๓๗}

ความไม่สงบ (ความทุกข์) ทางจิตใจนั้น เกิดจากการติดอกุศล (สมุทัย) เป็นผลให้เกิดการเบียดเบียนตนเองและหรือผู้อื่น เมื่อไม่ติดอกุศล ก็จะไม่เกิดความทุกข์ (นิโรธ) ซึ่งเกิดขึ้นจากการเจริญกรรมฐาน (เจริญสติและเจริญสมาธิสลับกันไป) ในชีวิตประจำวัน (มรรค) เพื่อให้เป็นไปตามโอวาทปาฏิโมกข์นี้เอง^{๓๘}

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๒-๑๗๓.

^{๓๗} พินิจทอง ฉัฏฐนรัชต์, มัจฉริยะ ๕ คือ ความตระหนี่ ๕ ประการ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://www.gotoknow.org/posts/618680> [๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๕]

^{๓๘} เอกชัย จุละจาริตต์. (ม.ป.ป.). วิถีสันติภาพของโลกแนวพุทธ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา <https://shorturl.asia/NACH0> [๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๕]

ฉะนั้น หลักการแห่งอริยสัจสี่ถือเป็นธรรมสำคัญในการเข้าใจปัญหาความขัดแย้งและสามารถนำไปสู่ทางออกของปัญหาคือการนำมาซึ่งความสงบสุขได้โดยแท้จริง

- การแก้ปัญหาตามหลักหลักปฏิบัติมรรค การใช้หลักธรรมข้อนี้ที่นำมาเสนอในการจัดการความขัดแย้งและเพื่อสนับสนุนการใช้หลักธรรมในพุทธศาสนาสร้างสันติภาพและลดความรุนแรง “หลักธรรมเรื่องมรรคแปดซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อให้พ้นทุกข์และความขัดแย้งมาใช้ในการบริหารประเทศ รณรงคให้คนไทยทุกคน รวมทั้งนักการเมือง และข้าราชการยึดมั่น”^{๓๙} “ในหลักธรรมแห่ง ‘มรรค ๘’ เพื่อนำไปสู่ความสงบสุข สันติภาพและความเจริญของบ้านเมืองอย่างแท้จริง ได้แก่

๑) มีปัญญาชอบ คือ ใช้ปัญญาความรู้ความเก่งที่มี คิดปฏิบัติในทางที่ดี ไม่ปฏิบัติในทางที่ชั่ว เพื่อผลประโยชน์ของตนและพวกพ้อง

๒) มีดำริชอบ คือ คิดไปในทางที่ดีตลอดเวลา ไม่คิดไปในทางร้าย

๓) มีการเจรจาชอบ คือ พูดแต่สิ่งสร้างสรรค์ ไม่พูดไปในทางร้าย หรือพูดจาให้ร้ายกันอย่างไร้สาระ อย่างที่พูดกันในสภาของฝ่ายค้านและฝ่ายรัฐบาล

๔) ประพฤติชอบ คือ ประพฤติตัวไปในทางที่ดี ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ไม่ประพฤติตัวไปในทางที่เลวร้าย ลับ-ลวง-พราง และไม่ประพฤติไปในทางที่เสื่อมเสีย

๕) มีอาชีพชอบ คือ ทำมาหากินโดยสุจริต ไม่ทุจริตคดโกง ไม่ไปจ่ายใต้โต๊ะเพื่อชนะการประมูลงาน ทุกอาชีพก็จะมีแต่ความเจริญ

๖) มีความเพียรชอบ คือ เพียรทำความดี แม้จะไม่มีใครเห็นก็ไม่ท้อ

๗) มีสติชอบ คือ มีความรู้ตัวอยู่เสมอ จะทำแต่สิ่งที่ดี ไม่ทำชั่ว

๘) มีสมาธิชอบ คือ มีความตั้งมั่นที่จะทำดี มีคุณธรรม แล้วฝึกจิตให้ตั้งมั่น ไม่วอกแวกไปกับอารมณ์ไหลไปตามเงินที่ไหลมา”

“มนุษย์ในโลกปัจจุบัน อาจภูมิใจในความอิสระของตนเอง แต่พระพุทธเจ้าตรัสว่า เพื่อให้มนุษย์หลุดพ้นจากความทุกข์ จำเป็นต้องให้เขาเรียนรู้ความจริงที่ว่า ถึงแม้เราจะมีอิสระทางกาย แต่ทางใจกลับยังเป็นทาสอยู่ วิธีการที่ทำให้มนุษย์เป็นอิสระทางใจได้ก็คือ การไขปริศนาในสิ่งที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงปลอดภัย”^{๔๐}

^{๓๙} เอกชัย จุละจาริตต์. (๒๕๕๕). ใช้มรรค ๘ บริหารประเทศ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา <https://shorturl.asia/NACH0> [๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๕]

^{๔๐} คนอง วังฝ่ายแก้ว, (๒๕๕๕), บทบาทพระพุทธศาสนากับการสร้างสันติภาพโลก, <https://www.gotoknow.org/posts/5041> [๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๕]

๒) ธรรมที่ช่วยเสริมสร้างให้สังคมสงบสุข

- สังคหัตถุ แปลว่า “ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ในไว้ในความสามัคคี เป็นหลักการสงเคราะห์ มี ๔ ประการ ได้แก่

๑) ทาน การให้ คือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือด้วยสิ่งของ ตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

๒) ปิยวาจา คือวาจาเป็นที่รัก กล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคีให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยินดี

๓) อัตจริยา การประพฤติประโยชน์ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดจนช่วยเหลือส่งเสริมในทางจริยธรรม

๔) สมานัตตตา ความมีเสมอต้น คือทำตนเสมอต้นเสมอปลาย และปฏิบัติต่อชนทั้งหลายอย่างเท่าเทียม เสมอในทุกข์สุขโดยร่วมรับรู้แก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะบุคคล เหตุการณ์ และสิ่งแวดล้อม^{๔๑}

- สาราณียธรรม หมายถึง ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึง หมายถึง มีความปรารถนาดีต่อกัน เอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน ได้แก่

๑) เมตตาการุณยธรรม

๒) เมตตาวจีกรรม

๓) เมตตามโนกรรม

๔) สาธารณโภคี

๕) สีสสามัญญตา

๖) ทิฏฐิสามัญญตา^{๔๒}

เมื่อพิจารณาหลักนี้แบ่งออกเป็นการแสดงออกภายในและการแสดงออกภายนอก ในส่วนของภายในอยู่ในบริบทของความคิด ซึ่งพิจารณาจากหลักธรรมสามประการแรก ส่วนธรรมสามประการหลังเป็นการแสดงออกในบริบทของการกระทำ โดยทั้งสองแนวทางต้องดำเนินไปในทิศทางเดียวกันคือทั้งความคิดและการกระทำต้องสอดคล้องกัน เพื่อให้การอยู่ร่วมกันของคนเป็นไปได้อย่างสงบสุข ไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน ต่างอยู่อาศัยร่วมกันด้วยความเกื้อกูลมีความเป็นเอกภาพหนึ่งเดียวกันภายใต้ความสามัคคี

- หิริโอตตัปปะ คือหลักธรรมที่ช่วยให้โลกมีความระเบียบเรียบร้อยไม่สับสน เรียกว่า ธรรมค้ำครองโลก มี ๒ ประการ ดังนี้

๑) หิริ คือความละอายใจต่อการทำชั่ว

๒) โอตตัปปะ คือ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว

^{๔๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๓.

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๓.

- ขันติโสรัจจะ คือธรรมที่ทำให้งาม มีสองประการ ดังนี้

๑) ขันติ คือความอดทน ทนได้เพื่อบรรลุความดีและความมุ่งหมายอันชอบ

๒) โสรัจจะ คือความสงบเสงี่ยม อหยาตัยงาม รักความประณีต หมัดจด งดงาม

“เมื่อบุคคลใดที่รักษาตนด้วยหลักหิริโอตตัปปะ และขันติโสรัจจะย่อมทำให้ผู้นั้นเป็นผู้มีใจหนักแน่น มั่นคง ไม่หวั่นไหวง่าย ทำให้มีสติรู้อยู่เสมอ”^{๔๓} ซึ่งหลักธรรมคำสอนหรือพุทธวิธีเหล่านี้ “ถือเป็นทฤษฎี พุทธจริยศาสตร์ที่โน้มนำให้บุคคลปฏิบัติเพื่อความสงบสุข ความเจริญและสามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข”^{๔๔} เพราะหลักการทาง จริยศาสตร์ถือเป็นหลักการสากลที่เกี่ยวข้องกับหลักปฏิบัติและการสร้างกฎเกณฑ์ และตัดสินเรื่องดีชั่วถูกผิด ซึ่งหลักการเหล่านั้นล้วนมีผลต่อการประสานสังคม

เมื่อวิเคราะห์ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท ทฤษฎีว่าด้วยธรรมชาติของมนุษย์ ด้วยเหตุที่ต้องศึกษาเนื่องจากเหตุเชื่อมโยงทางความคิดที่มีผลต่อแนวความคิดทางศีลธรรม จากการศึกษาทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุและการศึกษางานวิจัย ผู้เขียนเห็นด้วยกับทัศนะของผู้วิจัยในงานชิ้นนี้ ที่พบว่า “ธรรมชาติของมนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทตั้งอยู่บนพื้นฐานของทฤษฎีอนัตตา มนุษย์เป็นสัตว์ที่ประกอบไปด้วยองค์ประกอบกายและจิต จิตวิญญาณของมนุษย์มีอยู่จริง โดยอาศัยร่างกายเป็นที่อยู่” สภาวะธรรมไม่สามารถตั้งอยู่ได้นานไม่เปลี่ยนแปลง มันเป็นอนิจจัง ตกอยู่ในสภาวะเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา “ธรรมชาติของมนุษย์ในทัศนะของพุทธทาสภิกขุได้ไว้ว่า การเป็นมนุษย์นั้นมีจุดหมายของการดำรงอยู่ด้วยกันทั้งนั้น พุทธทาสภิกขุเชื่อว่ามีสภาวะหนึ่งที่สมบูรณ์ที่มนุษย์ควรเข้าถึงด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอน อันเป็นคุณงามความดี ความบริสุทธิ์ ยุติธรรม มีอิสรภาพ มีศักดิ์ศรี ปฏิเสธการดำเนินชีวิตที่ไร้สาระ แต่บทบาทในการควบคุมหรือเอาชนะสัญชาตญาณสัตว์ ท่านเชื่อว่าในตัวมนุษย์นั้นมีสัญชาตญาณสัตว์แฝงอยู่ คือความลุ่มหลง หมกมุน ซึ่งนับเป็นสาเหตุของปัญหาและความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในปัจเจกบุคคลและในสังคม”^{๔๕}

ทฤษฎีญาณวิทยา เห็นว่า สิ่งมีชีวิตในโลกนี้มีความแตกต่างกันไปในแต่ละชีวิต ไม่ยกเว้นแม้แต่คนก็ย่อมแตกต่างกัน โดยพิจารณาหลักเหตุและผลถึงสิ่งที่เป็นในด้านการใช้สติปัญญา การตัดสินใจ และมีสติปัญญา คือสิ่งที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์เดียรัจฉานด้วยเช่นกัน แต่หากมนุษย์กระทำการต่าง ๆ

^{๔๓} วิโรจน์ นาคชาตรี, พุทธปรัชญา, เอกสารประกอบการสอน รายวิชา PY ๓๑๓ ปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๐), หน้า ๗๔-๗๕.

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๓.

^{๔๕} พระแมน จิตเมโธ, “ธรรมชาติของมนุษย์ในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ”, วารสารศึกษาศาสตร์ มมร, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (๒๕๖๑) : ๒๘๐.

โดยมิได้ใช้สติปัญญาและการใช้เหตุผลนี้ล้วนเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นภายใต้คำถามทางปรัชญาเรื่องความแตกต่างระหว่างมนุษย์และสัตว์ เหตุการณ์ความรุนแรง การฆ่าฟัน คดีฆาตกรรมที่เกิดขึ้นในสังคม บางเหตุการณ์ผู้กระทำผิดบางครั้งกระทำไปโดยมิได้ไตร่ตรอง หรือมิได้คิดคำนึงถึงเรื่องใด ๆ ใช้เพียงอารมณ์และกระทำไปด้วยความขาดสติ เช่นนั้นมนุษย์ก็ได้ต่างจากสัตว์ แต่ถ้าเราสามารถควบคุมจิตใจของเราหรือมีหลักการบางอย่างที่สามารถยึดเหนี่ยวจิตใจไม่ให้หลงผิดหรือหลงไปยึดติดในสิ่งที่ทำให้เป็นโทษ แต่เมื่อเรามีความมุ่งมั่นเราก็จะสามารถควบคุมพฤติกรรมและความประพฤติได้ มนุษย์เราจึงได้สร้างกฎเกณฑ์เพื่อเป็นกรอบกำหนดเพื่อให้ตระหนักถึงผลของกระทำ เช่นกฎหมาย และบทลงโทษ เป็นต้น

ภายใต้การศึกษาทฤษฎีพุทธปรัชญา พบว่า พุทธปรัชญาได้แบ่งหลักระดับความสงบสุขออกเป็นสามระดับ ได้แก่ (๑) กามสุข, (๒) ฌานสุข และ (๓) นิพพานสุข ในศาสนาพุทธมองว่า ความสุขระดับกามสุขมิได้เป็นเรื่องชั่วร้ายแต่เพียงเสนอหลักความสุขที่สูงกว่า ดีกว่า ความสุขในระดับนี้เป็นความสุขในระดับสังคม ส่วนฌานสุขเป็นความสุขในการรับรู้อารมณ์ที่เรียกว่า เวทนา ซึ่งในความสุขระดับนี้ยังคงทำให้คนยึดมั่นถือมั่นอยู่ นิพพานสุขเป็นความสุขขั้นสุด คือความดับ ละเอียด ส่วนความสุขสองระดับแรกเป็นความสุขที่หายาบและต้องอาศัยตัวรองรับอารมณ์”^{๔๖}

ซึ่งเมื่อพิจารณาลักษณะธรรมชาติของมนุษย์และเป้าหมายของชีวิตมนุษย์ โดยให้ไว้ว่า ระดับที่หนึ่งคือ ความสงบที่ยังมีกิเลสเจือปนอยู่ เป็นสันติภาพในระดับปุถุชนทั่วไป ซึ่งสอดคล้องกับระดับความสุขทางโลกที่อธิบายไว้ในพระพุทธศาสนา คือระดับโลกียะ ส่วนอีกระดับคือสูงกว่า ในระดับนี้ไม่มีกิเลสเจือปน บุคคลที่อยู่ในระดับนี้จะเป็นผู้สิ้นแล้วซึ่งกิเลส เป็นสันติภาพของอริยบุคคล เช่น พระอรหันต์ เป็นต้น สอดคล้องกับระดับความสุขที่อธิบายไว้ในพระพุทธศาสนา คือ โลกุตตระ

ดังนั้น การสร้างสันติภาพมีกระบวนการและวิธีการจัดการกับความขัดแย้งที่แตกต่าง ขึ้นอยู่กับเป้าหมายของแต่ละบุคคลที่จะใช้หลักการใดมาเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาด้วย โดยเฉพาะทฤษฎีพุทธปรัชญาที่ให้หลักธรรมในการสมานฉันท์สังคมภายใต้การจัดการความขัดแย้งเพื่อให้สอดคล้องกับระดับปัญหาที่แตกต่างด้วย

^{๔๖} วิทย์ วิศทเวทย์, ปรัชญาทรรศน์ : พุทธปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๖๑-๖๘.

สรุป

การที่จะสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นได้อย่างถาวร เราจะสามารถสร้างได้อย่างไร จากการศึกษาทฤษฎีพุทธปรัชญาและหลักพุทธวิธีที่ได้นำเสนอไว้ ทำให้ค้นพบคำตอบว่า การที่จะสร้างสันติภาพต้องสร้างที่ใจของมนุษย์ เพราะใจเป็นศูนย์กลาง เป็นแหล่งรวมคุณธรรม ซึ่งตรงกับคำสอนของพระพุทธศาสนาว่า “มโน ปุพฺพังคมา ธัมมา มโน เสฏฺฐา มโน มยา แปลว่า ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้ามีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ” หลักการของพระพุทธเจ้ากับหลักการแห่งสันติภาพที่มีองค์ประกอบในการจัดการความขัดแย้งและความรุนแรง ซึ่งแบ่งเป็นความขัดแย้งภายในและความขัดแย้งภายนอก ซึ่งเมื่อนำหลักพุทธวิธีที่ได้ให้ไว้มาใช้แก่บุคคลย่อมก่อให้เกิดความสงบสุขภายในจิตใจของแต่ละบุคคลโดยการควบคุมดูแลความประพฤติตนเอง ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ โดยการใช้หลักไตรสิกขาที่ประกอบศีล สมาธิและปัญญา ซึ่งเป็นกระบวนการควบคุมพฤติกรรมและยังเป็นกระบวนการพัฒนาตนเองให้มีคุณวุฒิเหมาะสมกับวัยวุฒิ ซึ่งเป็นการจัดการภายในตนเอง ให้สามารถแผ่ทัศนคติเชิงบวกออกไปยังโลกภายนอกได้ เพราะชีวิตมนุษย์มีความสัมพันธ์กัน มีการปฏิสัมพันธ์กันอยู่เสมอและเป็นไปได้ยากที่จะปลีกแยกคนๆหนึ่งออกจากสังคมด้วยภาระหน้าที่และความรับผิดชอบในฐานะส่วนหนึ่งของบริบทครอบครัว บริบทสังคม ดังนั้น ธรรมะที่ควรเลือกใช้ต้องเลือกใช้ให้เหมาะสมในระดับที่สูงกว่าคือการเลือกใช้หลักพรหมวิหาร, หลักหิริโอตตปปะ เพื่อให้การปฏิสัมพันธ์ของคนและกลุ่มคนเป็นไปได้อย่างราบรื่น เมื่อบุคคลมีธรรมสันติภาพและความสงบสุขก็จะส่องสว่างขึ้นทุกที่ในสังคม

สันติภาพเป็นสิ่งที่สังคมทุกสังคมต่างมองหา เพราะเป็นการยากที่จะออกจากความขัดแย้งไม่ว่าจะเป็นเรื่องของทัศนคติ เมื่อเป็นเช่นนั้นสิ่งที่มนุษย์จะต้องทำประการแรกต้องเปิดหนทางแห่งการพัฒนาทางจิตวิญญาณ เพื่อการค้นพบเป้าหมายของชีวิต เมื่อมนุษย์เรียกหาความสมบูรณ์มนุษย์จะต้องทำตนเองให้พร้อมเสียก่อนที่จะออกไปเรียกร้องจากภายนอก เพื่อให้สามารถตอบคำถามแก่ตนเองก่อนได้ว่าต้องการอะไร ทำสิ่งต่าง ๆ เพื่ออะไร นี่เป็นหลักการในการพิจารณาตนเอง เมื่อมนุษย์รู้ในสิ่งที่ตนเองต้องการ จากการบ่มเพาะความรู้ มนุษย์ก็จะเติบโตและเริ่มที่จะคิดถึงผลของการกระทำตนเองที่จะไปกระทบกับโลกภายนอก ด้วยทัศนคติที่ว่า หากเราคิดถึงแต่ตนเอง มีความเห็นแก่ตนเอง เห็นแก่ผลประโยชน์ของตนเอง การเรียกร้องสิทธิต่างๆก็เพื่อปกป้องตนเองโดยไม่คำนึงถึงคนอื่นที่จะได้รับผลกระทบ ทัศนคติเช่นนี้นำมาสังคมให้แตกแยก แต่หากมีทัศนคติที่คิดแต่ตนตนเอง การแสดงออกด้วยความประนีประนอมย่อมเกิดขึ้น เช่นว่าหากเราคิดถึงประโยชน์สุขโดยส่วนรวม เราจะสามารถจะชนะใจคนหมู่มากได้ นี่คือชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ เพราะความกลัวคือชั่วคราวแต่ความรักนั้นถาวร การอยากเอาชนะใครจงเอาชนะด้วยรัก หาใช่ความรุนแรงไม่

ข้อเสนอแนะ

ผู้เขียนมีข้อเสนอแนะว่าการที่จะมีสันติภาพได้นั้น ควรเริ่มต้นจากกระบวนการศึกษาในห้องเรียน เรียนรู้ที่จะสร้างความสุขให้เกิดแก่ตนเอง เมื่อมนุษย์เติมเต็มตนเองพร้อมแล้ว ย่อมเป็นการง่ายที่จะมนุษย์จะสามารถเผื่อแผ่สิ่งที่ดีและสิ่งที่ดีให้แกผู้อื่นได้ง่ายด้วยเช่นกัน หลักการนี้ไม่ขัดแย้งกับเรื่องของความเสียสละ พร้อมความสุขภายในได้ถูกเติมเต็มปัจจัยภายนอกใดๆที่จะสร้างผลกระทบต่องิตใจให้ชุ่มม้วย่อมเป็นไปยาก ผู้เขียนเห็นว่าพลังอำนาจใดๆย่อมไม่แข็งแกร่งเท่าพลังแห่งความรัก พลังแห่งอำนาจย่อมเกิดขึ้นได้โดยมิจำเป็นต้องใช้อาวุธ แค่เพียงสร้างความเชื่อมั่น ความมีสัจจะและการทำตนเองตัวอย่างที่ดีด้วยศีลธรรม เมื่อมีธรรมะเป็นเครื่องนำผู้นำหรือแกนนำของการเปลี่ยนแปลงย่อมสามารถขับเคลื่อนสังคมไปได้โดยปราศจากการนองเลือดและการบังคับขู่เข็ญให้จำยอม ผู้เขียนขอเสนอให้ผู้นำเลือกใช้วิธีการแสดงออกกับผู้ฟังหรือผู้ใต้บังคับบัญชาโดยวิธีการที่เหมาะสม เช่น ภายใต้อำนาจการบริหารองค์กร ผู้นำที่ดีจะต้องรู้จักโน้มน้ามน้ำใจคน มีความนุ่มนวลและใช้หลักความเมตตา เปิดรับฟังความคิดเห็น ซึ่งผู้นำที่ประสบความสำเร็จจึงประกอบด้วย “จิงหวะ เวลา เสนา จักขุมา ธรรมะ” “ซึ่งธรรมข้อนี้ปรากฏในทศปิศาซธรรม เป็นธรรมะหรือวิถีพุทธอันเป็นพื้นฐานของทุกวิชาชีพ ทุกวิชาชีพย่อมต้องมีจรรยาบรรณประกอบเพื่อนำพาผู้ประกอบการวิชาชีพและองค์กรไปสู่ความเจริญอีกทั้งยังเกิดความสงบสุขด้วย

บรรณานุกรม

- ชัชวาลย์ ชิงชัย, “การสร้างสันติภาพตามแนวพระพุทธศาสนา: ศึกษากรณีพระเจ้าพรหมทัตกับพระราชกุมารที่เมาฑู”. วารสารมนุษยศาสตร์วิชาการ, ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๑ (๒๕๖๒) : ๖๑.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. สันติวิธีทฤษฎี/วิถีวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๙.
- ณัฐศิษฐ์ เตชาพิพัฒน์กุล. พระมหาหรรษา ธมฺมหาโสและพูนสุข มาศรีรังสรรค์. “แนวทางการสร้างสันติภาพของมหาตมะ คานธีตามหลักพุทธสันติวิธี”. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร. ปีที่ ๖ (ฉบับพิเศษ), (๒๕๖๑) : ๑๐๗-๑๐๘.
- ประชุมสุข อาชาวอำรุง. ประมวลความรู้เรื่องสันติภาพ. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.
- พระครูวีระธรรมประยุต สุทธิธรรม. “ศึกษาการสร้างสันติภาพในสังคมด้วยหลักเมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา, ๒๕๖๐.

- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). **การศึกษาเพื่อสันติภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.
- พระนราศักดิ์ วรรณโม (ธรรมศรีใจ). “วิเคราะห์แนวคิดเรื่องสันติภาพของติช นัท ฮันห์”. **วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, สาขาปรัชญา, ๒๕๖๐.
- พระปราโมทย์ วาทโกวิโท. พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, พระมหาวิรัชศักดิ์ อภินนทเวทีและสุวรรณีย์ อ้อแสงชัย. “มนุษย์กับสันติภาพและพุทธสันติวิธี”. **วารสารจุฬานาครทรรณ**. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑๐ (๒๕๖๒) : ๔๗๐๔.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๙.
- พระมหาใจสิงห์ สิริธมโม (เถื่อนศรี). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธปรัชญาเรื่องสันติภาพตามทัศนะของ พุทธทาสภิกขุ”. **Academic Journal of Mahamakut Buddhist University Roi Et Campus**. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (๒๕๕๙) : ๑๗๗-๑๙๐.
- พระไพศาล วิสาโล. **สร้างสันติด้วยมือเรา : คู่มือสันติวิธีสำหรับนักปฏิบัติการไร้ความรุนแรง**. นครปฐม : ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๐.
- พระแมน ฐิตเมธ. ธรรมชาติของมนุษย์ ในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ. **วารสารศึกษาศาสตร์ มมร**. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (๒๕๖๑) : ๒๘๐.
- ไพศาล วงศ์วรวิสิทธิ์. **สร้างสันติด้วยมือเรา**. กรุงเทพมหานคร : กลุ่มประสานงานเพื่อสังคม, ๒๕๓๓.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : นามมีบุ๊คส์ พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖.
- วิทย์ วิศทเวทย์. **ปรัชญาทรรณ : พุทธปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- วิโรจน์ นาคชาตรี. **พุทธปรัชญา. เอกสารประกอบการสอน รายวิชา PY ๓๑๓ ปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๐.
- สิริธม พรหมธม. “การบังคับโทษปรับทางอาญา”. **วารสารจุลนิติ**. ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๕. (๒๕๕๙) : ๑๖๓.
- สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย. **สันติวิธี : เครื่องมือในการจัดการความขัดแย้ง**. เอกสารความรู้ สตร.สถาบันดำรงราชานุภาพ, ๒๕๕๓.

อรปรียา วสุมหันต์. “พุทธวิธีจัดการความขัดแย้งในทัศนะของพระไพศาล วิสาโล”. **วิทยานิพนธ์
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, สาขาวิชา
พุทธศาสนา, ๒๕๕๓.

เอกชัย ศรีวิลาส. **สันติวิธีกับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทย**. [สไลด์]. (กรุงเทพมหานคร :
สถาบันพระปกเกล้า, ม.ป.ป.

เอกพันธุ์ ปิณฑวณิช. **เอกสารประกอบการอบรมวิทยากรสันติวิธี เอกสารนำเสนอในการประชุม
รายละเอียดเกี่ยวกับการจัดประชุม**. ม.ป.พ., (มกราคม ๒๕๕๑)

เอกชัย จุละจาริตต์. มรรค ๘ บริหารประเทศ. [ออนไลน์],แหล่งที่มา: <https://shorturl.asia/NACH0>
[๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๕]

คนอง วังฝายแก้ว. **บทบาทพระพุทธศาสนากับการสร้างสันติภาพโลก**. [ออนไลน์],แหล่งที่มา: <https://www.gotoknow.org/posts/5041>[๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๕]

พระมหากษณะ ตรุโณ. “พระพุทธศาสนากับการสร้างสันติภาพโลก”. [https://www.mcu.ac.th/
article/detail/14299](https://www.mcu.ac.th/article/detail/14299) [๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๕]

พินิจทอง วัชรฐณรัชต์. **มัจฉริยะ ๕ คือ ความตระหนี่ ๕ ประการ**. [ออนไลน์],แหล่งที่มา : [https://
www.gotoknow.org/posts/618680](https://www.gotoknow.org/posts/618680)[๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๕]

เอกชัย จุละจาริตต์. (ม.ป.ป.). **วิถีสันติภาพของโลกแนวพุทธ**. [ออนไลน์],แหล่งที่มา: [https://shorturl.
asia/NACH0](https://shorturl.asia/NACH0) [๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๕]

InAlig11 (นามแฝง). **คำพูดแห่งปัญญาของ มหาตมะ คานธี**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา : [https://shor-
turl.asia/69Slo](https://shorturl.asia/69Slo) [๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๕]

มหาวิทยาลัยแห่งความเป็นมนุษย์

อาจารย์บุญเดือน ทรัพย์เพชร

อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

หน่วยวิทยบริการวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช จังหวัดตาก

ความนำ

มนุษย์ถ้าไม่เข้าใจธรรมะสำหรับความเป็นมนุษย์ มนุษย์ผู้นั้นเป็นมนุษย์แต่ภายนอก แต่จิตใจภายในไม่ใช่มนุษย์ มหาวิทยาลัยเป็นสถาบันด้านการศึกษาโดยตรง บริการด้านวิชาการโดยตรง จักทำอย่างไรให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบ มนุษย์ต้องรู้ เข้าใจ และดำเนินชีวิตไปตามหลักธรรมของความเป็นมนุษย์ เหมือนคำว่าบัณฑิต ซึ่งแปลว่า ผู้ดำเนินไปด้วยปัญญาที่สอดคล้องกับหลักธรรมของความเป็นมนุษย์ ประเด็นปัญหาที่เป็นคำถามว่า ทำไม? คนจึงไม่สนใจธรรม และ ปฏิบัติธรรม ก็พอจะมีคำตอบอยู่บ้าง เช่น คนบางส่วนมักอ้างว่าธรรมะเข้าใจยาก ลึกซึ้งเกินไป เลยกลายเป็นข้อกีดกันในการศึกษา ไม่อยากศึกษาหาความรู้และปฏิบัติธรรม คนบางส่วนใจเย็นไม่พอ รอไม่เป็น หลักธรรมมุ่งให้ขยันอดทน ประหยัด รอไม่ได้หันไปอ่อนน้อมสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ คนบางส่วนดำรงชีวิตเพื่อความอยู่รอด สนใจแต่ปากท้อง เมื่อกรรมส่งผล ปล่อยไปตามกรรม มักอ้างว่าแล้วแต่เวรแต่กรรม คนบางส่วนมองแต่ภาพปัจจุบัน ไม่รู้ภพหน้ามีจริงหรือเปล่า คนบางส่วนเมื่อสนใจธรรมและนำมาปฏิบัติ จะขัดใจไม่ได้สนุกสนานกับอบายมุขต่าง ๆ พอสรุปได้ว่า คน ติดพัวพัน หลงใหลในวัตถุ รูปธรรม ถูกอวิชชา ปกปิด หุ้มห่อ มีตมมองไม่เห็นหลักธรรมตามความเป็นจริง เปรียบเหมือนหมู่หนอน เริงรำ อยู่ในซากศพ หรือ แมลงเม่า โบยบินเล่นกับกองไฟ เหล่านี้คือประเด็นปัญหา ที่มนุษย์ไม่สามารถเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบได้ เพราะธรรมะเป็นทั้งนามธรรม และรูปธรรม ต้องเข้าใจและรู้เท่าทันกลไกและการทำงานของจิต หลักสำคัญมนุษย์จะเข้าใจและเข้าถึงธรรมได้ต้องเข้าถึงได้ด้วยนามธรรมเท่านั้น

ความหมาย

มหาวิทยาลัยแห่งความเป็นมนุษย์ มีบทบาท มีหน้าที่ ขัดเกลา อบรมด้านจิตใจ ให้เกิดมโนธรรมแห่งมนุษย์ เพื่อให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นมนุษย์รู้หน้าที่ของตนอย่างแจ่มแจ้ง และ รับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนอย่างดีที่สุด พร้อมเป็นบัณฑิตที่มีโลกทัศน์กว้างไกล เหมือนอย่าง ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศิลป์ ได้กล่าวไว้ว่า “เรียนรู้ความเป็นมนุษย์ก่อน แล้วจึงเรียนศิลปะ” มหาวิทยาลัยแห่งความเป็นมนุษย์ สร้างนิสิตนักศึกษาให้เกิด “ทวิจักขุบัณฑิต” หรือบัณฑิตสองตา หมายความว่าบัณฑิตมีตา

สองข้าง มีปัญญารอบรู้วิชาทั้งฝ่ายโลกและฝ่ายธรรม เก่งทั้งศาสตร์สากล แกร่งทั้งศาสตร์พุทธธรรม
กล้าเผชิญทุกปัญหา เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม เพียบพร้อมด้วย

- ๑) คุณวุฒิ ได้แก่ มีความรู้
- ๒) คุณสมบัติ ได้แก่ มีความสามารถพร้อมที่จะปฏิบัติหน้าที่
- ๓) คุณภาพ ได้แก่ มีความโดดเด่น
- ๔) คุณธรรม ได้แก่ มีความประพฤติดีงาม เป็นแบบอย่างที่ดีแก่สังคม เพื่อรับใช้สังคม

ประเทศชาติ ต่อไป

ข้อคิดอุปมา^๑

เปรียบเทียบให้เห็นภาพว่า บัณฑิตจะต้องรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม ไม่ใช่รู้ธรรมะแล้วเฉย ไม่มี
ศักดิ์ศรี พึ่งตัวเองก็ไม่ได้ เทศน์สอนชาวบ้าน แต่ตัวเองเอาตัวไม่รอด ทั้งประโยชน์ทางโลกก็หาไม่ได้
ประโยชน์ทางธรรมก็หาไม่ได้ ดังที่พระพุทธเจ้าเปรียบเทียบว่าคนในโลกนี้มี ๓ ประเภท คือ

๑) **อัมมจักขุ** คนตาบอดทั้งสองข้าง คือคนที่ไม่มีความรู้ในทางโลกและทางธรรม ไม่ประสบ
ความสำเร็จในการประกอบอาชีพ ประโยชน์ปัจจุบันก็ไม่ได้ ประโยชน์ทางธรรมก็ไม่ได้ เรียกว่า ตาบอด
สองข้าง

๒) **เอกจักขุ** คนตาเดียว คือคนที่มีความรู้ในทางโลก จึงหาประโยชน์ปัจจุบันได้ แต่ไม่รู้ธรรมะ

๓) **ทวิจักขุ** คนสองตา คนที่มีตาสองข้าง คนที่สมบูรณ์ มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ)^๒ ได้พูดไว้ว่าคิดว่า “ไม่รู้ว่า...กูนี้ เกิดมาทำไม ? ดุชิ!
แล้วจะเรียกว่า อุดมศึกษา ได้อย่างไรกัน ? แม้แต่เกิดมาทำไม ? ก็ยังไม่รู้ นี่ การศึกษาสมัยนี้”

พุทธทาสภิกขุ ได้วิจารณ์ระบบการศึกษาโลกไว้อย่างรุนแรงมาก ท่านเรียกว่า “การศึกษา
หมาทางด้วน” ด้วนอะไร ะไรด้วน?... ท่านว่าการศึกษาควรจะต้องประกอบด้วยการเรียนรู้ให้รู้ ๓ เรื่อง
ประกอบกัน

- ๑) รู้หนังสือ
- ๒) รู้ประกอบอาชีพ
- ๓) รู้จริยธรรมหรือการเรียนรู้เพื่อความเป็นมนุษย์

^๑ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พระธรรมเทศนา ๕๗** กัณฑ์.(หจก.สามลดา, ๒๕๕๖), หน้า ๒๓-๒๕.

^๒ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), **บรรยายธรรมแก่คณะผู้กำกับลูกเสือจากโคราช หัวข้อ “ลูกเสือกับ
การกลับมาแห่งศีลธรรม”**, ปี ๒๕๑๓.

สิ่งที่ตัวนายไปคือการเรียนรู้เพื่อยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น การเอาแต่เรียนวิชาที่ทำให้ความเห็นแก่ตัวมากขึ้น...เราค้นเคยกับความคิดที่ว่า การศึกษาคือศึกษา “วิชา” แต่แนวคิดนี้นำไปสู่ปัญหาใหญ่ ๆ ที่ร้ายแรง เพราะเป็นการ “แยกการศึกษาออกจากชีวิต” ว่าชีวิตก็ส่วนหนึ่ง การศึกษาก็อีกส่วนหนึ่ง การศึกษาโดยเอาวิชาเป็นตัวตั้ง ไม่ได้เอาชีวิตเป็นตัวตั้ง นำไปสู่ปัญหาทั้งหลายทั้งปวงของมนุษย์ สังคม และปัญหาของโลก รู้ธรรมะ อย่างวิชาความรู้ แต่ไม่มีธรรมะ เพราะ..ระบบการศึกษาชนิดหมาทางด่วน “จงดูให้ตีว่าเยาวชนของเรานี้กำลัง “รู้ธรรมะ” อย่างวิชาความรู้ แต่ “ไม่มีธรรมะ” อย่างที่เขาจะต้องมี หรือต้องเป็นตามหลักของศาสนา เด็กๆ รุ่นหลังนี้จึงมีปัญหาคณิตที่ไม่เคยมีมาแต่ก่อน การแต่งเนื้อ แต่งตัว กิริยามารยาท การกระทำ เป็นปัญหาไปหมด ไม่เหมือนกับในโรงเรียนหรือนักเรียนสมัยก่อน

นี่ก็เพราะว่ามันเรียนแต่หนังสือกับวิชาชีพ ไม่ได้เรียนธรรมะให้เพียงพอ...เขารู้หนังสือและรู้อาชีพ แต่ไม่มีธรรมะ เพื่อความเป็นมนุษย์ให้ถูกต้อง นี่แหละ คือลักษณะที่เรียกว่า ระบบการศึกษาชนิด “หมาทางด่วน” เพราะว่าเราไปตามหลัง ตามกัน ชนชาติใหญ่ๆ ที่เป็นมหาประเทศ ที่เขาเริ่มเอาศาสนา ออกไปจากการศึกษา บางประเทศถ้าสอนศาสนาในโรงเรียนถือว่าผิดกฎหมาย ทำให้ศาสนาเป็นเรื่องส่วนตัวบุคคล อยากรู้ก็ไปหาตัวเอง ไม่สอนในโรงเรียน ในมหาวิทยาลัย อย่างนี้ เราไปตามกันเขาก็ได้ระบบการศึกษาที่ไม่มีธรรมะหรือศาสนาอยู่ในระบบการศึกษา พลอยเป็น “หมาทางด่วน” ตาม กันไป

“หมาทางด่วน” ในนิทานสุภาษิตหรือนิทานอีสป ก็อาจลืมไปแล้ว มันเผอิญทางด่วนแล้วก็เลย หลอกเพื่อนว่า “ทางด่วนนี้ดี” ให้ช่วยกันตัดทางตาม ๆ กันไป นี่ประเทศชาติใหญ่ที่เขาหันศาสนา ออกไปจากการศึกษา แล้วบอกว่าดี ประเทศเล็ก ๆ ก็ตามกัน เหมือนสมัครตัดทางไปตามหมาทางด่วน ตัวแรก”

ศีลธรรมไม่กลับมา โลกจะพินาศ

มหาวิทยาลัยแห่งความเป็นมนุษย์ควรสร้างมนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบ ด้วยการฝึกอบรม นิสิตนักศึกษา ด้วยหลักการง่าย ๆ ๒ ข้อ ได้แก่

- ๑) รู้หน้าที่ของตนอย่างแจ่มแจ้ง
- ๒) รับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนอย่างดีที่สุด

รู้หน้าที่ของตนอย่างแจ่มแจ้งชัดเจน หน้าที่นั้นต้องเป็นหน้าที่ ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม จรรยาบรรณ ไม่ผิดจารีตประเพณีอันดีงาม จากนั้นก็ลงมือทำตามหน้าที่ของตน รับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนอย่างดีที่สุด เมื่อปฏิบัติได้ดังนี้ พฤติกรรมเหล่านี้จะไม่เกิดขึ้นในสังคม ในประเทศ เช่น

นักธุรกิจ กอบโกยทรัพยากรธรรมชาติ ค้าขายโดยไม่เปิดโอกาสให้ผู้อื่นได้ล้มตาอำปาก เพราะใจไม่มีความเป็นมนุษย์ เพราะเหตุไม่เคารพในหน้าที่ของมนุษย์

นักการเมือง ทูจจริต โกงกิน กอบโกย ไม่รู้จักพอ เพราะใจไม่มีความเป็นมนุษย์ เพราะเหตุไม่เคารพในหน้าที่ของมนุษย์

ผู้นำ หลงอำนาจ ปล้นอำนาจผู้อื่น ก่อสงครามกลางเมือง สงครามระหว่างประเทศ เพราะใจไม่มีความเป็นมนุษย์ เพราะเหตุไม่เคารพในหน้าที่ของมนุษย์

นักกฎหมาย ผู้พิพากษา อัยการ ทนาย ตัดสินคดีไม่ชอบธรรม เพราะใจไม่มีความเป็นมนุษย์ เพราะเหตุไม่เคารพในหน้าที่ของมนุษย์

นักวิทยาศาสตร์ ค้นคว้า วิจัย เพื่อหาประโยชน์ คิดค้น อาวุธเคมี อาวุธชีวภาพ ทำลายล้างสูง ฯลฯ เพราะใจไม่มีความเป็นมนุษย์ เพราะเหตุไม่เคารพในหน้าที่ของมนุษย์

นักวิจัย คิดค้น ทดลอง ใช้นุญช์เป็นหนูลองยา ทำให้มนุษย์เสียชีวิตหรือเจ็บป่วย เพราะใจไม่มีความเป็นมนุษย์ เพราะเหตุไม่เคารพในหน้าที่ของมนุษย์

นักค้ามนุษย์ ค้าขายมนุษย์ เห็นมนุษย์เป็นสินค้า เพราะใจไม่มีความเป็นมนุษย์ เพราะเหตุไม่เคารพในหน้าที่ของมนุษย์

นักค้าขายยาเสพติด ส่งผลทำให้ผู้เสพขาดสติ สติหลอน ก่ออาชญากรรม มากมาย เพราะใจไม่มีความเป็นมนุษย์ เพราะเหตุไม่เคารพในหน้าที่ของมนุษย์ คนเห็นแก่ตัว เบียดเบียนผู้อื่น ด้วยวิธีต่าง ๆ ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน เพียงเพื่อให้ตนได้ประโยชน์ เพราะใจไม่มีความเป็นมนุษย์ เพราะเหตุไม่เคารพในหน้าที่ของมนุษย์

เมื่อโลกใบนี้ มีความเป็นมนุษย์น้อยลง ๆ ก็จะกลายเป็นแดนอบายภูมิ ภูมิแห่งความเสื่อม เสื่อมจากความเป็นมนุษย์ เพราะเหตุไม่รู้ ไม่เคารพในหน้าที่ของมนุษย์ หรือ อาจรู้หน้าที่ของตนดี แต่บังคับใจให้ทำหน้าที่ที่ถูกต้องไม่ได้นั่นเอง

ข้อควรระวัง บัณฑิตอย่าเป็นแบบบุรุษโบลานเปล่า หรือ ปราชญ์อุ้มโบลาน หมายความว่าศึกษาเรียนรู้มาเยอะ แต่ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้ผู้อื่นไม่ได้ หรือถ่ายทอดวิชาความรู้ให้ผู้อื่นได้ แต่ตนเองปฏิบัติไม่ได้เหมือนที่กล่าวสอนผู้อื่น หรือศึกษามาเยอะแต่กลับกลายเป็นการสร้างอัตตาและทิฐิให้เกิดขึ้นในตนเอง ยกตนข่มผู้อื่น อวดอ้างว่าตนเป็นผู้มีความรู้เหนือผู้อื่น ศึกษาเรียนรู้มาเพื่อโต้แย้งกันไม่จบสิ้น การศึกษาและความเป็นบัณฑิตในลักษณะนี้ไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่สังคม ไม่เป็นไปเพื่อลดทิวฐิมานะ ไม่เป็นไปเพื่อลดชั้นวรรณะ จึงกลายเป็นบุรุษโบลานเปล่า หรือปราชญ์อุ้มโบลาน

อาจจะเข้าใจหลักที่ว่า^๓ “เป็นมหาวิทยาลัยเป็นกลุ่มโบลานเปลา วิชาก็เรียนแม้จะมีความรู้มากขนาดไหน ถ้าปรับนำไปใช้เพื่อบริการมวลมนุษย์ไม่ทันการณ์และไม่ทันสมัย แม้จะเป็นความถูกต้องตามกฎหมายระเบียบ ที่เขียนไว้แต่โบราณ ย่อมไม่ผิดอะไรกับคนเป็นยามเฝ้าห้องสมุดโบราณ ถอดมิดเพื่อปักทะลุหัวใจชาวโลกนั่น คือ การสร้างประเพณีสกดกันเสรีภาพของมนุษย์”

บุรุษเปลาเรียนธรรมเปรียบด้วยอสรพิษ^๔ “โมฆะบุรุษบางพวก...เล่าเรียนธรรมมุ่งจะข่มขู่ผู้อื่น และมุ่งจะเปลื้องตนจากค่านินทาว่าร้าย ย่อมไม่ได้รับประโยชน์แห่งธรรมนั้น เปรียบดังบุรุษต้องการงูพิษ เทียวเสาะแสวงหาพิษ เขาพบงูพิษตัวใหญ่จึงจับมันที่ขาคางหรือที่หาง งูพิษนั้นจะแว้งกันเขาที่มือ ที่แขน หรือที่อวัยวะน้อยใหญ่ แห่งใดแห่งหนึ่ง เพราะการถูกกัดนั้น เขาก็จะตายหรือได้รับทุกข์ปางตาย”

อลคัทพุมปริยัติ การศึกษาเล่าเรียนธรรมเพื่อให้เกิดลาภสักการะ หรือ การศึกษาเล่าเรียนธรรมเพื่อไว้ได้เถียงกันเป็นปริยัติที่เปรียบด้วยงูพิษ

นิสสรณัตถปริยัติ การศึกษาเล่าเรียนธรรมเพื่อทำตนให้พ้นจากความทุกข์ การเรียนธรรมเปรียบเหมือนแพข้ามฝั่ง ธรรมที่พระองค์ทรงแสดงแล้ว มีลักษณะเหมือนแพที่คนต้องอาศัยข้ามฟาก เมื่อข้ามฟากได้แล้วก็ไม่ควรยึดติดละธรรมทั้งหลาย

ภณทการิกปริยัติ การศึกษาเล่าเรียนธรรมเพื่อเป็นกองคลังปัญญาสำหรับแนะนำคนอื่น บัณฑิตศึกษาเล่าเรียนธรรม ศึกษาเล่าเรียนธรรมนั้นแล้ว ย่อมไม่ไตร่ตรองเนื้อความแห่งธรรมเหล่านั้น ด้วยปัญญา บัณฑิตนั้นได้ทำหน้าที่ให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนและผู้อื่น

ความรู้เหมือนดาบสองคม มีทั้งคุณและโทษ หากบัณฑิตไม่ลืมน้ำที่แห่งความเป็นมนุษย์ของตน และรับผิดชอบต่อหน้าที่อย่างดีที่สุด บัณฑิตย่อมนำความรู้ไปใช้เพื่อทำประโยชน์ให้เกิดแก่สังคมอย่างแน่นอน มิใช่ นำความรู้ไปหาประโยชน์เพื่อตนฝ่ายเดียว

ระวางเรื่องความ “ไม่รู้” ที่ทำให้เสื่อม

- ๑) รู้ “รอบตัว” มากมาย แต่ไม่ “รู้ดีรู้ชั่ว” ก็เสื่อม
- ๒) รู้ “เว้นงู เว้นเสือ เว้นมีด เว้นปืน” แต่ไม่รู้ “เว้นอบายมุข” ก็เสื่อม
- ๓) รู้ “ภาษาต่างประเทศ” แต่ไม่รู้ “คุณค่าภาษาไทย” ก็เสื่อม
- ๔) รู้ “ตอบคำถาม” “แต่ไม่รู้” “ตอบคุณแผ่นดิน” ก็เสื่อม

^๓ บุญทัน ดอกไธสง, ขอบข่ายรัฐประศาสนศาสตร์ยุคโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปัญญาชน, ๒๕๕๓), หน้า ๒๓.

^๔ อลคัทพุมสูตร ม.ม.(ไทย) ๑๒/๒๓๘/๒๕๒-๒๕๓.

- ๕) รู้ “ที่กินที่เที่ยว” แต่ไม่รู้ “ที่ต่ำที่สูง” ก็เสื่อม
- ๖) รู้ “วัน เดือน ปีเกิด” แต่ไม่รู้ “กาลเทศะ” ก็เสื่อม
- ๗) รู้ “พยากรณ์อากาศ” แต่ไม่รู้ “ชีวิตมี ขึ้นมีลง” ก็เสื่อม
- ๘) รู้ “จักรวาลวิทยา นภากาศ” แต่ไม่รู้จัก “ฟ้าสูงแผ่นดินต่ำ” ก็เสื่อม
- ๙) รู้จัก “คนมากมาย หลายวงการ” แต่ไม่ “รู้จักตนเอง” ก็เสื่อม
- ๑๐) รู้จัก “บริหารคน บริหารงาน” แต่ไม่รู้จัก “วิธีบริหารใจ” ก็เสื่อม
- ๑๑) รู้จักวิธี “หาเงินมากมาย” แต่ไม่รู้วิธี “บริหารเงิน” ก็เสื่อม
- ๑๒) รู้จัก “สร้างตึกสูง นับร้อยชั้น” แต่ไม่รู้วิธี “ฝึกใจให้สูง” ก็เสื่อม
- ๑๓) รู้จัก “โกรธ” แต่ไม่รู้จัก “ให้อภัย” ก็เสื่อม
- ๑๔) รู้จัก “กติกามารยาท” แต่ไม่รู้จัก “กฎแห่งกรรม” ก็เสื่อม
- ๑๕) รู้จัก “สวมนาฬิกา แพงๆ” แต่ไม่รู้จัก “คุณค่าของเวลา” ก็เสื่อม
- ๑๖) รู้จัก “การเข้าสังคม” แต่ไม่รู้จักการ “เข้าหาสังคม” ก็เสื่อม
- ๑๗) รู้ “เรียนเอา ปริญญาสูงๆ” แต่ไม่รู้จัก “ยกพฤติกรรมให้สูง” ก็เสื่อม
- ๑๘) รู้ที่จะ “มีลูก” แต่ไม่รู้จัก “เลี้ยงลูก” ก็เสื่อม
- ๑๙) รู้ที่จะ “รัก” แต่ไม่รู้จัก “รับผิดชอบ” ก็เสื่อม
- ๒๐) รู้ที่จะ “ดู” แต่ไม่รู้ที่จัก “เห็น” ก็เสื่อม
- ๒๑) รู้ที่จะ “นับถือ” แต่ไม่รู้จัก “อ่อนน้อมถ่อมตน” ก็เสื่อม
- ๒๒) รู้ที่จะ “พูด” แต่ไม่รู้จัก “ศิลปะการพูด” ก็เสื่อม
- ๒๓) รู้ที่จะ “สวมหัวโขน” แต่ไม่รู้จัก “ถอดหัวโขน” ก็เสื่อม
- ๒๔) รู้คุณ “ของเงินทอง” แต่ไม่รู้ “คุณพ่อคุณแม่” ก็เสื่อม
- ๒๕) รู้ว่า “วันหนึ่งจะต้องตาย” แต่ไม่รู้วิธี “เตรียมตัวตาย” ก็เสื่อม

เรื่องความรู้ไม่รู้ที่กล่าวมานี้ เป็นเรื่องใกล้ตัวมาก แต่คนบางส่วนอาจมองข้ามไปไม่ได้เสีย บัณฑิตเมื่อเรียนจบแล้วในหลักสูตรปริญญาต่าง ๆ ไม่ควรหยุดการศึกษาเล่าเรียนไว้เท่านั้น เพราะการเรียนรู้คือกระบวนการทางความคิด ที่ต้องใช้การรับฟัง การตั้งคำถาม การค้นหาค้นคว้า การเปิดกว้างโดยไม่ยึดติดกับสิ่งเดิม และประสบการณ์ ตลอดชีวิต อัลวิน ทอฟฟ์เลอร์ นักทำนายอนาคตที่มีชื่อเสียงของโลก กล่าวไว้ว่า “คนใช้การศึกษาในศตวรรษที่ ๒๑ ไม่ใช่คนที่อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ แต่เป็นคนที่ไม่เรียนรู้อะไรใหม่ ๆ ยึดติดกับความรู้เดิม และไม่เปิดมุมมองใหม่ ๆ เพื่อเรียนรู้เลย” อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ พูดถึงการเรียนรู้ว่า “ถ้าหยุดเรียนรู้เมื่อไหร่ แสดงว่าเราใกล้ตายแล้วนะ”

ชีวิตคือมหาวิทยาลัยแห่งการเรียนรู้ ทุกสิ่งที่เราจะทำให้ประสบการณ์และบทเรียนบางอย่าง บางครั้งประสบการณ์ที่เจ็บปวดก็ตอบแทนเราด้วยบทเรียนอันยิ่งใหญ่ ที่ไม่อาจประเมินค่าได้ บทเรียน จากช่วงชีวิตที่ตกต่ำที่สุด ถ้าเรารู้จักใช้ มันก็อาจจะช่วยให้เราก้าวไปสู่จุดสูงสุดของชีวิตได้เช่นกัน เพราะฉะนั้นเราต้องรู้จักเรียนรู้จากความผิดพลาด ความพัง และความหลังในชีวิต ถ้าชีวิตยังไม่ถึงที่สุด เราต้องไม่หยุดเรียนรู้

หากถามว่าความรู้สำคัญอย่างไร ? ก็จะได้คำตอบ ดังนี้

- ๑) ความรู้ทำให้คนมีค่ามากขึ้น
- ๒) ความรู้ทำให้สินค้ามีค่ามากขึ้น
- ๓) ความรู้ทำให้การบริการมีค่ามากขึ้น
- ๔) ความรู้ทำให้คนเราเปลี่ยนพฤติกรรม
- ๕) ความรู้ทำให้คนเราทำในสิ่งที่ไม่เคยทำมาก่อน
- ๖) ความรู้ทำให้คนเรามีมุมมองใหม่
- ๗) ความรู้ทำให้ห้องอาจ และ ความรู้ทำให้เกิดนวัตกรรม

นวัตกรรม (Innovation) สิ่งที่ทำให้แตกต่าง สร้างสรรค์สิ่งใหม่ พัฒนาต่อยอด นวัตกรรม เกิดจากความคิด จินตนาการ เกิดจากการเรียนรู้ ได้อย่างดีความรู้ (Knowledge) ลงมือทำ ลองผิด ลองถูก ตกผลึกทางปัญญา (wisdom) แก้ไขปรับปรุง และลงมือทำอีก

สรุป

มหาวิทยาลัยแห่งความเป็นมนุษย์ มีหน้าที่ ชัดเจน อบรมด้านจิตใจ ให้เกิดมโนธรรมแห่งมนุษย์ เพื่อให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นมนุษย์รู้หน้าที่ของตนอย่างแจ่มแจ้ง และ รับผิดชอบต่อหน้าที่ของตน อย่างดีที่สุด พร้อมเป็นบัณฑิตที่มีโลกทัศน์กว้างไกล เกิดทวิจักขุ หรือบัณฑิตสองตา หมายความว่ามนุษย์ มีตาสองข้าง มนุษย์ที่สมบูรณ์ มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม แม้แต่ Aristotle นักปรัชญาและผู้รู้รอบด้าน ชาวกรีกกล่าวว่า “การให้ความรู้ด้านสติปัญญา โดยไม่ได้อบรมสั่งสอนด้านจิตใจ ถือว่า **ไม่ใช่การศึกษา**” บัณฑิตเมื่อศึกษาเล่าเรียนแล้วต้องรู้หน้าที่ของตน รับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนอย่างดีที่สุด ได้ทำหน้าที่ให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนและผู้อื่น เพราะสังคมปัจจุบันคนขาดแคลนศีลธรรม คนในสังคมวุ่นวายลูกเป็นไฟ สังคมปั่นป่วน ดังคำที่นักปราชญ์กล่าวไว้ว่า “**ศีลธรรมไม่กลับมาโลกาจะพินาศ**” เมื่อคนละทิ้งศีลธรรม สังคมจะเถื่อน เมื่อธรรมาธิปไตยไม่กลับมา บ้านเมืองกลายเป็นบ้านเถื่อน เมืองเถื่อน

ดังนั้น มหาวิทยาลัยแห่งความเป็นมนุษย์ จึงมีความจำเป็นต่อสังคมและประเทศ มีบทบาทและหน้าที่ในการผลิตบัณฑิตให้มีคุณธรรมแห่งความเป็นมนุษย์ เพื่อออกมารับใช้สังคม เยียวาสังคม ก่อนที่สังคมและประเทศจะล่มสลายไปมากกว่านี้

บรรณานุกรม

- บุญทัน ดอกไธสง. **ขอบข่ายรัฐประศาสนศาสตร์ยุคโลกาภิวัตน์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปัญญาชน, ๒๕๕๓.
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). **บรรยายธรรมแก่คณะผู้กำกับลูกเสือจากโคราช หัวข้อ “ลูกเสือกับการกลับมาแห่งศีลธรรม”**. ๒๕๑๓.
- พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **พระธรรมเทศนา ๕๗ ถิ่น**. กรุงเทพมหานคร : หจก. สามลดา, ๒๕๕๖.

การพัฒนานวัตกรรมทางการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย

ปรัชญา บุตรสะอาด*

พระสมพล ยสชาติ**

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ชลบุรี

E-mail: butsaad16@gmail.com

ความนำ

การประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. ๒๕๔๒ ซึ่งเป็นกฎหมายแม่บทของการศึกษาแห่งชาติ ก่อให้เกิดการปฏิรูปการศึกษาในด้านต่าง ๆ เช่น ปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ การปฏิรูปโครงสร้าง และการบริหารจัดการศึกษา ที่มีการกระจายอำนาจสู่เขตพื้นที่การศึกษา ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชน ครอบครัว องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรต่าง ๆ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ๆ (มาตราที่ ๘ และ ๙) จากหลักการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษานี้ แสดงถึงการให้ความสำคัญแก่ชุมชน ที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในท้องถิ่นของตนเองมากขึ้น และหลักการดังกล่าวมีความเป็นรูปธรรมมากขึ้นในมาตรา ๔๐ ที่กำหนดให้มีกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อทำหน้าที่กำกับและส่งเสริมสนับสนุนกิจการของสถานศึกษา ประกอบด้วยผู้แทนปกครอง ผู้แทนครู ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนศิษย์เก่าของสถานศึกษา ผู้แทนพระสงฆ์และ/หรือ ผู้แทนองค์กรศาสนาอื่นในพื้นที่และผู้ทรงคุณวุฒิ^๑

การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นพื้นฐานอันสำคัญของการพัฒนาและเป็นเครื่องชี้นำสังคม ผู้ที่ได้รับการศึกษาจึงเป็นบุคลากรที่มีคุณภาพ และเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ ในขณะนี้เป็นที่ยอมรับกันว่าเรื่องสำคัญที่สุดในแวดวงการศึกษาของไทยก็คือการปฏิรูปการศึกษา เพราะในอดีตที่ผ่านมาการจัดการศึกษาของไทยไม่สามารถแก้ปัญหาของประเทศได้ และนับวันจะรุนแรงและสะสมปัญหาพอกพูนยิ่งขึ้นเนื่องจากการจัดการเรียนการสอนมีอยู่เฉพาะในห้องสี่เหลี่ยมแคบ ๆ ล้อมรอบ มีอาจารย์ซึ่งทำหน้าที่พูด นักศึกษามีหน้าที่รับฟัง และท่องหนังสือหรือ

* นายปรัชญา บุตรสะอาด Praty butsaad อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ชลบุรี

** พระสมพล ยสชาติ Phra Sompon Yasachato นิสิตหลักสูตรดุสิตบัณฑิต สาขาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^๑ เยาวภา ประคองศิลป์, ความจำเป็นของการจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วมระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://docs.google.com> [๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๕],

ยึดตำราเป็นหลัก ไม่สามารถเผชิญและแก้ปัญหาได้เพราะโลกแห่งวิชาในห้องเรียนกับโลกแห่งความเป็นจริงต่างกัน ดังนั้น การปฏิรูปการศึกษาจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องเร่งดำเนินการเพื่อให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๕๔๕ กำหนดให้มีการปฏิรูปการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพโดยมีเป้าหมายในการพัฒนาให้เด็กเยาวชนและคนไทยเป็นคนดี มีคุณภาพ เป็นคนเก่ง คิดดี ทำงานได้ดี มีความเป็นไทย สามารถปรับตัวได้เหมาะสมกับสถานการณ์โลกและสังคมที่เปลี่ยนแปลง^๒

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนานวัตกรรมทางการศึกษา

แนวความคิดเกี่ยวกับ “การพัฒนา” เริ่มมีมาตั้งแต่อดีตกาล ด้วยการที่มนุษย์เป็นสัตว์สังคมดำรงชีวิตด้วยการอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นสังคมแล้วมีการคัดเลือกผู้นำเพื่อดำเนินการพัฒนากลุ่มของตนเองเพื่อการอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ อันเป็นการปฏิบัติสืบต่อกันมา กระทั่งถึงปัจจุบันก็ยังต้องมีการพัฒนากันอยู่ตลอดไป นับตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา การกำหนดแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนามักได้รับอิทธิพลทางความคิดจากสำนักคิดต่าง ๆ เป็นจำนวนมากด้วยเหตุดังกล่าวคำว่าพัฒนาจึงได้กลายเป็นคำที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายทั่วโลก เพราะจากการที่ประเทศต่าง ๆ ต้องประสบกับปัญหาจากสงครามจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องแสวงหาแนวทางและวิธีการเพื่อดำเนินการปรับปรุง พื้นฟู แก้ไขสภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองในประเทศของตนเอง จึงทำให้มีการนำคำว่าพัฒนาไปใช้ในหลายรูปแบบ กว้างขวางและแพร่หลาย เช่นการพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาสังคม การพัฒนาการเมือง และการพัฒนาด้านอื่น ๆ เป็นต้น ดังนั้นการนำคำว่าพัฒนาไปใช้ ก็จะต้องมีความหมายแตกต่างกันออกไปตามวัตถุประสงค์ที่นำไปใช้^๓

“การพัฒนา” ในความเข้าใจแบบสมัยใหม่ หมายถึงการทำให้เจริญในด้านวัตถุรูปแบบ และในเชิงปริมาณ เช่น ถนนหนทาง ตึกรามบ้านช่อง ดัชนีชี้วัดทางเศรษฐกิจ เป็นต้น

“การพัฒนา” ในแง่ของพุทธศาสนา หมายถึง การพัฒนาคนทั้งในด้านร่างกายและจิตใจ โดยเน้นในด้านคุณภาพชีวิตและหลักของความถูกต้องพอดี ซึ่งให้ผลประโยชน์สูงสุด ความกลมกลืน และความเกื้อกูลแก่สรรพชีวิตโดยไม่เบียดเบียน ทำลายธรรมชาติและสภาพแวดล้อม

^๒ สำนักงานปฏิรูปการศึกษา, แนวทางการบริหารและจัดการศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักปฏิรูปการศึกษา, ๒๕๔๕), หน้า ๑.

^๓ พระมหาอภิชาติ ชยเมธี (ถาวร), “การพัฒนานวัตกรรมจัดการเรียนการสอนของสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีดีเด่น”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑), หน้า ๙.

สรุป การพัฒนาเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอไม่หยุดนิ่ง การพัฒนา คือการทำให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เจริญขึ้น การทำให้เกิดขึ้น การเจริญ การฝึกฝนอบรม

ความหมายนวัตกรรม

คำว่า “นวัตกรรม” มาจากภาษาบาลีสันสกฤต คือ นว (ใหม่)+อตต (ตัวเอง)+กรม (การกระทำ) จึงสามารถแปลได้ว่า การกระทำที่ใหม่ของตนเอง หรือ การกระทำของตนเองที่ใหม่ในด้านการศึกษามีนักการศึกษาหลายท่านให้ความหมายของคำว่านวัตกรรม ไว้ดังนี้

กิริติ ยศยิ่งยง กล่าวว่า นวัตกรรม เป็นกระบวนการสร้างสรรค์ คิดค้น พัฒนา สามารถนำไปปฏิบัติจริง และมีการเผยแพร่ออกสู่ชุมชน ในลักษณะเป็นของใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อน หรือของเก่าที่มีอยู่แต่เดิมแต่ได้รับการปรับปรุงเสริมแต่งพัฒนาขึ้นใหม่ให้มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ สามารถนำไปใช้ในเชิงพาณิชย์ได้^๔

ทิศนา ขัมมณี กล่าวว่า นวัตกรรมหรือนวัตกรรม วงการศึกษานำคำนี้มาใช้ในความหมายของ “การทำให้ใหม่” หรือ “สิ่งที่ทำให้ใหม่” ซึ่งได้แก่ แนวคิด แนวทาง ระบบรูปแบบ วิธีการ กระบวนการ สื่อและเทคนิคต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาซึ่งได้รับการคิดค้นและจัดทำขึ้นใหม่ เพื่อช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ทางการศึกษา เมื่อพิจารณาความหมายของคำว่า “นวัตกรรม” “นวัตกรรม” หรือ “Innovation” ที่นักการศึกษาทั้งของไทยและต่างประเทศหลายท่านได้ให้ความหมายและอธิบายเอาไว้ว่า อาจสรุปได้ว่า นวัตกรรม คือ สิ่งที่ทำให้เกิดผลในเชิงบวก เมื่อปฏิบัติสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสม เกิดประสิทธิภาพสูงกว่าเดิม สามารถช่วยลดภาระด้านแรงงานและเวลาได้เป็นอย่างดี ไม่ว่านวัตกรรมนั้นจะปรากฏออกมาในรูปความคิด การกระทำ กระบวนการ หรือสื่อใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา สอดคล้องกับหลักสูตรและสามารถแก้ปัญหาหรือพัฒนาความสามารถของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ^๕

Rogers’s ให้ความหมายของ “นวัตกรรม” ว่าหมายถึง วัตถุ แนวคิด หรือพฤติกรรมที่มีความใหม่ในสายตาของบุคคลในสังคมหนึ่ง ๆ หมายความว่า สิ่งใดก็ตามที่สังคมหนึ่ง ๆ ยอมรับให้เป็นนวัตกรรมในสังคมของตน อาจจะไม่เป็นนวัตกรรมในสังคมอื่น ๆ หากสมาชิกในสังคมอื่น ๆ ไม่มองว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นเรื่องใหม่^๖

^๔ กิริติ ยศยิ่งยง, *องค์กรแห่งนวัตกรรม แนวคิด และกระบวนการ*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๒.

^๕ ทิศนา ขัมมณี, *ศาสตร์การสอน: องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ*, หน้า ๔๘๑.

^๖ Rogers, E. *Diffusion of Innovations*. 3rd ed. New York: The Free Press, 1983.

Eon's กล่าวว่า นวัตกรรม หมายถึง ความพยายามของบุคคล ที่จะพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้เดิม ที่หลากหลายและ/หรือองค์ความรู้ใหม่ที่ค้นพบ เพื่อปรับปรุงกิจกรรม กระบวนการ และผลงานต่าง ๆ ให้ดีขึ้นในมิติต่าง ๆ รวมทั้งให้เกิดการยอมรับและนำไปใช้อย่างแพร่หลายในแต่ละบริบทและสถานที่^๗

Rogers ได้สรุปว่า นวัตกรรม คือ ความคิด การกระทำ หรือวัตถุใหม่ ๆ ที่รับรู้ว่าเป็นสิ่งใหม่ อาจรับรู้ด้วยตัวบุคคลแต่ละคนหรือหน่วยอื่นๆ ของการยอมรับในสังคม นอกจากนี้ Rogers ยังอธิบาย ถึงการพิจารณาว่าสิ่งหนึ่งสิ่งใดเป็นนวัตกรรม จะขึ้นอยู่กับความรู้ของแต่ละบุคคลหรือกลุ่มบุคคลว่า เป็นสิ่งใหม่สำหรับเขา ฉะนั้น นวัตกรรมของสังคมใดสังคมหนึ่งอาจไม่ใช่ นวัตกรรมของสังคมอื่นก็ได้ ดังนั้นความใหม่ของนวัตกรรมมี ๓ ลักษณะดังนี้

๑. สิ่งใหม่ที่ยังไม่มีใครทำมาก่อน
๒. สิ่งใหม่ที่เคยทำมาแล้วและถูกลืมเลิกไป และถูกรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่เพราะเหมาะสม
๓. สิ่งใหม่ที่พัฒนามาจากสิ่งเก่าที่มีอยู่เดิม

สรุป นวัตกรรม เป็นกระบวนการของการพัฒนาความคิดใหม่ เป็นเครื่องมือที่สำคัญของผู้ประกอบการในการสร้างศักยภาพการแข่งขันในเชิงธุรกิจ และความมั่งคั่ง โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ หรือจากการสร้างขึ้นใหม่ รวมทั้งเป็นการพัฒนาขึ้นจากความรู้ใหม่

ความหมายของนวัตกรรมทางการศึกษา

“นวัตกรรม” เป็นการสร้างสรรค์ คิดค้น พัฒนาสิ่งที่มีอยู่แล้ว หรืออาจจะเป็นสิ่งใหม่ เพื่อที่จะ นำสิ่งนั้นไปใช้ในการปฏิบัติจริง เผยแพร่ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการทำงานได้ ในบริบทของ การศึกษา จะอยู่ในเรื่องของการบริหารจัดการทางด้านการจัดการศึกษา และการประยุกต์ใช้ในการ จัดการเรียนการสอนในห้องเรียน ทั้งนี้ อาจไม่ได้หมายถึง ตัวผลิตภัณฑ์อย่างเดียว อาจจะเป็นวิธีการ หรือรูปแบบของการดำเนินงาน กระบวนการก็ได้^๘

นวัตกรรมทางการศึกษาหมายถึง นวัตกรรมที่จะช่วยให้การศึกษาและการเรียนการสอน มีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น ผู้เรียนสามารถเกิดการเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว มีประสิทธิผลสูงกว่าเดิม เกิดแรง จูงใจในการเรียนด้วยนวัตกรรมเหล่านั้น และประหยัดเวลาในการเรียนการสอนได้อีกด้วย

^๗ Enos, J., Invention and Innovation in the Petroleum Refining Industry, **The Rate and Direction of Inventive Activity: Economic and Social Factors**. n.d.: (1962), 299-322.

^๘ แนวทางการพัฒนานวัตกรรมของโรงเรียน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.starfishlabz.Com> [๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๕].

นวัตกรรม กับ นวัตกรรมทางการศึกษา ไม่มีความแตกต่างกันในความหมาย เพียงแต่นำนวัตกรรมมาประยุกต์ใช้กับบริบททางการศึกษา โดยพระราชบัญญัติพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา พ.ศ. ๒๕๖๒ ได้ให้ความหมายของ “นวัตกรรมการศึกษา” ว่าหมายถึง แนวคิด วิธีการ กระบวนการ สื่อการเรียน การสอน หรือการบริหารจัดการในรูปแบบใหม่ ซึ่งได้มีการทดลองและพัฒนาจนเป็นที่น่าเชื่อถือว่าจะสามารถส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนและการจัดการศึกษา และให้หมายรวมถึงการนำสิ่งดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในพื้นทีนวัตกรรมการศึกษาด้วย^๙

สรุป นวัตกรรมการศึกษา คือ สิ่งใหม่ ๆ ที่สร้างขึ้นมาเพื่อช่วยแก้ปัญหาเกี่ยวกับการเรียน การสอนหรือพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่ แนวคิดรูปแบบ วิธีการ กระบวนการ สื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการศึกษาด้วยวิธีใหม่ ๆ อันหมายถึงความคิดริเริ่มที่นำมาประยุกต์ใช้อย่างสัมฤทธิ์ผล เชื่อกันว่าการที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งจะเป็นนวัตกรรมได้นั้น จะต้องมีความแปลกใหม่อย่างเห็นได้ชัดเพื่อทำให้สิ่งต่าง ๆ เกิดเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น

แนวคิดการพัฒนานวัตกรรมจัดการเรียนการสอน

นวัตกรรมเป็นตัวแปรที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงองค์กรด้านต่าง ๆ ในเชิงธุรกิจ ได้แก่ ความอยู่รอด การเจริญเติบโต การสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขัน การสร้างโอกาสทางธุรกิจใหม่และสมรรถนะหลัก ซึ่งนวัตกรรมไม่ใช่แค่การพัฒนาสินค้าใหม่เท่านั้น แต่เกี่ยวข้องกับการลดต้นทุนการแสวงหาแนวทางการตอบสนองความต้องการของตลาด การยกระดับคุณภาพชีวิตและการสร้างคุณภาพเพิ่ม ปัจจุบันโลกเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) ที่ข้อมูลข่าวสารมีอิทธิพลครอบงำโลก ทำให้คนตกอยู่ในอำนาจของวัตถุ^{๑๐} สภาพความเป็นอยู่ของชุมชนและสังคมก็เปลี่ยนไป ส่งผลต่อจิตใจให้โน้มเอียงไปในทางที่ต้องการความสะดวกสบายมากขึ้นให้ความสำคัญเรื่องวัตถุมากกว่าจิตใจ แสวงหาวัตถุมาเพื่อความสะดวกสบายมากกว่าที่จะแสวงหาความจริงคือธรรมชาติด้านการขัดเกลาจิตใจ^{๑๑} อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันประเทศไทยมีวิสัยทัศน์เชิงนโยบายการพัฒนาประเทศ เรียกว่าไทยแลนด์ ๔.๐ ซึ่งเป็นนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศด้วยวิสัยทัศน์ว่า “มั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน” หรือเป็นวิสัยทัศน์เชิงนโยบายของเศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรม โดยนัยนี้ นิยามของ “นวัตกรรม” ในมิติของเป้าหมายของนวัตกรรม (The Target of Innovation) จำแนกได้ ๒ ประเภท ได้แก่

^๙ ปภาวรินทร์ เรื่องประจวบกุล, การสร้างนวัตกรรม เพื่อตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหาทางการ, ศึกษา [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.starfishlabz.com> [๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๕].

^{๑๐} PhraThammapiḍok. IT Under The Culture Of Wisdom Religion And The Era Of Globalization, 5th ed. (Bangkok: Phutthatham Foundation, 1996).

^{๑๑} Phrarajadhammanithad, Buddhist Methods For Propagating Buddhism, Bangkok: Mahamakuttarajavidyalaya Printing House, 1997).

๑. นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ (Product Innovation) คือ การพัฒนาหรือการนำเสนอผลิตภัณฑ์ใหม่หรือวิธีการใช้แบบใหม่ ๆ ที่ตีรวมถึงการปรับปรุงผลิตภัณฑ์เดิมที่มีอยู่ให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ถือเป็นผลผลิตขององค์การหรือธุรกิจ โดยอาจอยู่ในรูปของตัวสินค้าหรือการบริการก็ได้

๒. นวัตกรรมกระบวนการ (Process Innovation) หมายถึง การประยุกต์ใช้แนวคิด วิธีการหรือกระบวนการใหม่ ๆ ที่ส่งผลให้กระบวนการผลิต และการทำงานโดยรวมมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลสูงขึ้นอย่างเห็นได้ชัด^{๑๒}

สรุป การพัฒนานวัตกรรมจัดการเรียนการสอนถือว่ามีความสำคัญต่อการจัดการศึกษาของสำนักงาน หรือสถานศึกษาทุกระดับชั้น ขั้นตอนการบริหารจัดการ หรือการดำเนินการต่าง ๆ ของสำนักงาน หรือสถาบันการศึกษาจะต้องมุ่งสนองต่อความสำเร็จของผู้เรียนเป็นหลัก รวมถึงให้บรรลุวัตถุประสงค์ของสำนักงาน และสถาบันการศึกษานั้น ให้ถึงเป้าหมาย

ความสำคัญของการพัฒนานวัตกรรมจัดการเรียนการสอน

นวัตกรรมมีความสำคัญต่อการศึกษามากประการในโลกยุคโลกาภิวัตน์ โลกมีการเปลี่ยนแปลงในทุกด้านอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความก้าวหน้าทั้งทางด้านเทคโนโลยีและสารสนเทศ การศึกษาจึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงจากระบบการศึกษาที่มีอยู่เดิม เพื่อให้ทันสมัยต่อการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี และสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป อีกทั้งเพื่อแก้ไขปัญหาทางการศึกษาบางอย่างที่เกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพเช่นเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาจึงจำเป็นต้องมีการศึกษาเกี่ยวกับนวัตกรรมการศึกษาที่จะนำมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาทางการศึกษาในบางเรื่อง เช่น การพัฒนาหลักสูตรให้ทันสมัย การผลิตและพัฒนาสื่อใหม่ ๆ ขึ้นมาเพื่อตอบสนองการเรียนรู้ของมนุษย์ให้เพิ่มมากขึ้นด้วยระยะเวลาที่สั้นลง การใช้นวัตกรรมมาประยุกต์ในระบบการบริหารจัดการด้านการศึกษาก็มีส่วนช่วยให้การใช้ทรัพยากรการเรียนรู้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง^{๑๓}

ในการบริหารการพัฒนานวัตกรรมของสำนักงาน หรือสถาบันการศึกษาถือสิ่งที่มีความสำคัญและเป็นตัวบ่งชี้ว่าการจัดการนวัตกรรมการจัดการเรียนการสอนว่ามีประสิทธิภาพหรือไม่ กล่าวได้คือ

^{๑๒} Somnuek E. Innovation: Meaning Types and Importance to Entrepreneurship. *Journal of Business Administration Faculty of Commerce and Accountancy Thammasat University*. Vol. No. 33 (128) (2010) : 49.

^{๑๓} วิวรรณ จันทรเทพย์, ความสำคัญของนวัตกรรม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://pc1554144053.blogspot.com/ทฤษฎีนวัตกรรม> [๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

ประสิทธิภาพของสำนักเรียน หรือสถาบันการเรียนนั้นถือเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสามารถของสำนักเรียน หรือสถาบันการศึกษาให้การดำเนินการพัฒนานวัตกรรมการจัดการเรียนการสอนให้บรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดของการจัดการพัฒนานวัตกรรมการจัดการเรียนการสอนโดยมีหน้าที่พัฒนาคนให้เป็นคนที่มีคุณภาพ มีจิตใจเมตตา กรุณา รัก และเอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ ตลอดจนมีความคิดที่จะสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามให้เกิดขึ้นในสังคม สามารถพึ่งตนเองและเป็นที่พึ่งของเพื่อนมนุษย์ด้วยกันได้ และผู้เรียนมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์กล่าวคือ เป็นคนเก่งเป็นคนดี งานการพัฒนานวัตกรรมการจัดการเรียนการสอนเป็นงานที่ทำให้การบริหารสำนักงานสถานศึกษาบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว โดยถือว่างานด้านการบริหารการพัฒนานวัตกรรมการจัดการเรียนการสอนนั้นเป็นงานที่เกี่ยวกับคุณภาพของผู้เรียนในเชิงคุณภาพและปริมาณ^{๑๔}

สรุป การบริหารจัดการพัฒนานวัตกรรมการจัดการเรียนการสอนถือเป็นการบริหารงานด้านการศึกษาที่สำคัญมากของงานระดับผู้บริหารสำนักงาน หรือสถาบันการศึกษา เพราะเกี่ยวกับการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรการเรียนการสอน ตลอดจนการวัดผลการประเมินผล รวมถึงการพัฒนาการเรียนรู้ต่าง ๆ ซึ่งจะส่งผลถึงผู้เรียนโดยตรง

แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย

ความเป็นมาของการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย

การศึกษาของคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนานั้น ได้เริ่มต้นขึ้นตั้งแต่วันเพ็ญเดือน ๘ ของทุกปีที่ ๔๕ ก่อนพุทธกาล ขณะที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาประทับรอยธรรมจักรด้วยการแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตรโปรดพระปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี จนได้บังเกิดพระอริยเจ้าผู้ได้รับการพัฒนาจนข้ามพ้นขีดขั้นของการศึกษาทั้งปวงที่มีอยู่ในโลก มาสู่ฝ่ายโลกุตระเป็นท่านแรกนับจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เมื่อลองเปรียบเทียบจากนิยามของการศึกษา จะพบว่ามีการศึกษาได้ให้นิยามไว้หลากหลายแต่คล้ายคลึง เช่น เพลโต ได้กล่าวว่า การศึกษา คือ การค้นหาความจริงแท้ซึ่งเป็นสิ่งสากล เป็นสัจจะและมีความเป็นนิรันดร์ หรือ จอห์น ดิวอี้ นักการศึกษาสมัยใหม่ได้นิยามการศึกษาไว้ว่า การศึกษา คือ ความเจริญงอกงาม การศึกษา คือ ขบวนการทางสังคม การศึกษา คือ ชีวิต ทางฝ่ายนักการศึกษาไทย ก็มองการศึกษาไม่ได้แตกต่างกันนัก โดยให้ความหมายว่า การศึกษา คือ ความเจริญงอกงามของชีวิต คือ กระบวนการกำจัดอวิชชาสำหรับมนุษย์ เป็นการนำความกระจ่างสู่จิตและทำให้เกิดปัญญา จนกระทั่งการศึกษา คือ การทำให้มนุษย์เป็นผู้ถูกต้องและสมบูรณ์ เพื่อให้ได้มาซึ่งสติปัญญา

^{๑๔} ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, การบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑.

มีวิชาชีพ และมนุษยธรรมตลอดถึงการกำจัด ราคะ โทสะและโมหะ จากข้อมูลเหล่านี้อาจสรุปได้ว่าการศึกษาคือ การพัฒนาชีวิตให้เจริญงอกงามถึงขีดสุดด้วยการกำจัดราคะ โทสะและโมหะ เพื่อนำเข้าสู่ความจริงแท้ซึ่งเป็นสัจจะ และมีความเป็นนิรันดร์ เมื่อมองการศึกษาโดยความหมายนี้ก็จะสามารถนำสวทักกับความจริงของการพัฒนาจนเข้าถึงโลกุตระในฝ่ายพระพุทธศาสนาได้อย่างมีเหตุมีผล ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการศึกษาในพระพุทธศาสนา ได้เริ่มต้นขึ้นนับตั้งแต่มีผู้สามารถพัฒนาตนเองจนเข้าถึงโลกุตระธรรมได้ ซึ่งอีกนัยหนึ่งก็เป็นการรับรองคำกล่าวที่ว่า “ศาสนาพุทธเป็นศาสนาแห่งการศึกษา” เพราะศาสนาพุทธนั้นมีจุดเริ่มต้นมาจากการศึกษานั้นเอง^{๑๕}

ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย

การจัดการศึกษาคณะสงฆ์ หมายถึง ระบบการจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม, การศึกษาแผนกบาลี, การศึกษาแผนกสามัญศึกษา, และการศึกษาระดับอุดมศึกษา ในการจัดการศึกษาให้พระภิกษุสามเณร มหาเถรสมาคมมีหน้าที่รับผิดชอบในการรักษาระบบการศึกษาแบบเดิม คือ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี แผนกธรรมจัดเป็น ๓ ชั้น แผนกบาลีจัดเป็น ๙ ชั้น แผนกธรรมซึ่งสอนธรรมเป็นภาษาไทยมุ่งจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับพระภิกษุสามเณร

ระบบการศึกษาของสงฆ์ได้ถูกแยกออกจากระบบการจัดการศึกษาสำหรับประชาชน หรือระบบการศึกษาของชาติ ถูกจัดให้อยู่ในความดูแลของกรมการศาสนาในสมัยก่อนหน้านั้นและ มหาเถรสมาคมด้วยเหตุที่ผู้เรียนอยู่ใน “ภิกษุภาวะ” แม้จะเป็นหลักสูตรเดียวกับการศึกษาสำหรับบุคคลทั่วไป เช่น หลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา โครงสร้างการบริหารการศึกษาเช่นนี้จึงก่อให้เกิดปัญหาทางการศึกษาของคณะสงฆ์ในด้านต่าง ๆ ตลอดมา “เนื่องจากการจัดการศึกษามีใช้ภาระหน้าที่หลักของกรมการศาสนาและมหาเถรสมาคมเหมือนเช่นกรมอื่น ๆ ในกระทรวงศึกษาธิการ หากพิจารณาโครงสร้างการบริหารการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ จะเห็นความแตกต่างระหว่างการจัดการศึกษาของข้าราชการและการศึกษาสงฆ์อย่างชัดเจนเพราะในหน่วยงานระดับกรม ๑๔ หน่วยงาน ของกระทรวงศึกษาธิการ เป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่ในการจัดการศึกษาจำแนกตามระดับอย่างชัดเจนถึงหน่วยงานและเน้นเฉพาะการศึกษาของข้าราชการ”^{๑๖} รัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติทุกฉบับมิได้กล่าวถึงการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไว้เป็นส่วนเฉพาะต่างหากจากการศึกษาของประชาชน

^{๑๕} การศึกษาของคณะสงฆ์ไทย, ความเป็นมา รูปแบบ และเป้าหมายการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://bubeeja.blogspot.com/2012/12/blog-post_5282.html [๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๕]

^{๑๖} สุภาพร มากแจ้ง และสมปอง มากแจ้ง, “การศึกษาสภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์”. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๒).

ในความเป็นจริงการศึกษาของคณะสงฆ์ควรเป็นส่วนหนึ่งของระบบการศึกษาแห่งชาติและใช้หลักการในการจัดตามแนวทางการจัดการศึกษาที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติด้วย^{๑๗} การศึกษาของคณะสงฆ์ ที่พระภิกษุ สามเณร จะต้องเล่าเรียนศึกษา คัมภีร์ และ ทำความเข้าใจ มี ๔ ประการคือ

๑. การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม เป็นการศึกษาวิชาความรู้ทางด้านศาสนา ตามหลักสูตรของคณะสงฆ์ เรียกว่าพระปริยัติธรรมแผนกธรรมหรือที่เรียกกันว่านักธรรม มี ๓ ชั้น คือ นักธรรมตรี นักธรรมโท นักธรรมเอก

๒. การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี เป็นการศึกษาดั้งเดิมของคณะสงฆ์ไทย ที่เป็นหลักสูตรบาลีสำหรับพระภิกษุและสามเณร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้การศึกษาหลักพุทธธรรมในพระไตรปิฎก ซึ่งได้จารึกเป็นภาษาบาลี และให้ได้เรียนรู้ภาษาพระพุทธรูป โดยเมื่อมีความเข้าใจในภาษาบาลีอย่างลึกซึ้งแล้ว ก็จะสามารถที่จะศึกษาคัมภีร์หลักธรรมของพระพุทธศาสนาได้อย่างชัดเจนและถูกต้อง และนำไปถ่ายทอดในการเรียนการสอนพระพุทธรูปศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๓. การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เป็นการศึกษาที่ปรับปรุงจัดรูปแบบการเรียนการสอนแบบทางโลก ตั้งแต่ระดับมัธยม ๑ ถึงมัธยม ๖

๔. การศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ เป็นการศึกษาระดับอุดมศึกษา มี ๒ สถาบัน คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ฝ่ายมหานิกาย) และ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (ฝ่ายธรรมยุต)

มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งได้รับการรับรองสถานภาพเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐในกำกับของรัฐบาล และเป็นนิติบุคคลที่ไม่เป็นส่วนราชการและไม่เป็นรัฐวิสาหกิจเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๐ มีสิทธิ์เท่าเทียมกับมหาวิทยาลัยอื่นของรัฐ สามารถจัดการเรียนการสอนได้ทั้ง บรรพชิต และฆราวาส เช่นเดียวกับปริยัติธรรมแผนกสามัญ มีระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ รองรับ และระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๓๕ นอกจากนั้นยังได้รับการรับรองว่าเป็นการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของคณะสงฆ์ ตามหลักสูตรการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ปี ๒๕๔๒ อยู่ในการดูแลของสำนักงานพระพุทธศาสนา ร่วมกับกระทรวงศึกษาธิการ

ต่างจาก นักธรรม-บาลี ที่ยังขึ้นตรงต่อมหาเถรสมาคม โดยมี แม่กองธรรมสนามหลวง และ แม่กองบาลีสนามหลวงเป็นหน่วยงานรับผิดชอบ ทำหน้าที่กำหนดวัน /เวลา/สถานที่ สำหรับสอบ และ

^{๑๗} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและแผนกบาลี พุทธศักราช ๒๕๕๘ – ๒๕๖๒, (นครปฐม: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๖๘)

ตรวจสอบข้อสอบเท่านั้น แต่ไม่มีส่วนช่วยในการจัดการเรียนการสอน ไม่มีการปรับปรุงหลักสูตรใด ๆ ยังคงยึดหลักสูตรเดิมที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงปรับปรุงไว้ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๖ ที่ยังคงเน้นการท่องจำ สอบปีละครั้ง ไม่มีการวัดผลประเมินผลทั้งผู้เรียนและผู้สอนในระหว่างภาคเรียน

ปัญหาหลัก ๆ ที่มหาเถรสมาคมไม่เคยแก้ไข หรือทำให้เป็นระบบคือการไม่มีหลักสูตรแกนกลางทั้งนักธรรมและบาลี โดยเฉพาะบาลี ที่ไม่มีการจัดทำภาษาไทยที่ใช้ในการแปลภาษาบาลี แม้ทุกสำนักจะใช้ตำราภาษาบาลีเล่มเดียวกันทั่วประเทศ แต่กลับไม่มีตำราแปลเป็นภาษาไทยที่เป็นหลักสูตรเดียวกัน กลายเป็นการเอื้อผลประโยชน์ให้กับกลุ่มเอกชนบางรายที่ทำหนังสือแปลมาขายให้สำนักเรียนทั่วประเทศ สร้างภาระทั้งค่าจ้างครู ค่าจัดซื้อจัดหาหนังสือ และค่าดูแลนักเรียนให้เป็นภาระของเจ้าสำนัก การศึกษานักธรรม-บาลี ยังจำเป็นต้องโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ เพราะพระนักปกครองในระบบของมหาเถรสมาคม และระบบการเลื่อนสมณศักดิ์ ต้องมีวุฒินักธรรม-บาลีคอยกำกับ ทำให้คณะสงฆ์เองยังต้องรักษาระบบการ ศึกษานี้ไว้

อีกปัญหาของการศึกษาของคณะสงฆ์ คือคุณภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร และไม่สามารถตอบสนองนโยบายการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์และของชาติได้ ก่อให้เกิดปัญหาดังนี้

ระบบการบริหารการศึกษาไม่เข้มแข็ง

การเผยแพร่หลักธรรมคำสอนผิดเพี้ยนไปจากพระธรรมวินัย

ครูสอนและผู้เรียนให้ความสนใจศึกษาเล่าเรียนในการศึกษารูปแบบอื่นแทน ซึ่งมีกฎหมายรองรับอย่างถูกต้อง

แนวทางการพัฒนานวัตกรรมทางการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย

แม้ว่าปัจจุบันนี้ การศึกษาในวงการคณะสงฆ์ได้พลิกโฉมหน้าไปอย่างมาก โดยได้มีการจัดการศึกษาสมัยใหม่เพิ่มขึ้นอีก ไม่เหมือนสมัยดั้งเดิมที่เน้นอยู่เฉพาะการศึกษาแผนกนักธรรมและภาษาบาลีเท่านั้น แต่ได้เปลี่ยนมาเป็นระบบการศึกษาในรูปแบบของการศึกษาปริยัติธรรมสายสามัญ และมหาวิทยาลัยระดับอุดมศึกษาขึ้นไป เพื่อเน้นให้พระสงฆ์มีความสมบูรณ์ทางความรู้ในหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะด้าน “นวัตกรรมการศึกษา” มาใช้ในการบริหารจัดการการศึกษาของคณะสงฆ์ ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์มากยิ่งขึ้น มีประสิทธิภาพมากขึ้น ที่สำคัญเป้าหมายของคณะสงฆ์จะต้องมีพันธกิจและวิสัยทัศน์ในการพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยให้ชัดเจน จับต้องได้และก็เดินไปถึงภายในระยะเวลาที่กำหนดและทันช่วงที่ การนำเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาบริหารจัดการด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ ทำให้

เกิดวิธีการใหม่ ๆ ที่ดีต่อการศึกษาของคณะสงฆ์ทั้งแผนกธรรมและบาลี เช่นการใช้สื่อให้เหมาะให้สม และสอดคล้องกับกิจกรรมการเรียนการสอน การใช้สื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่ประกอบการสอน การใช้สื่อโสตทัศนูปกรณ์ได้อย่างเหมาะสมกับเนื้อหาการเรียนการสอน ซึ่งมีวิธีสอนที่หลากหลายย่อมกระตุ้นความสนใจของพระสงฆ์ผู้เรียนนักรธรรมและบาลีได้เป็นอย่างดี ผู้บริหารคณะสงฆ์จะต้องเร่งพัฒนาหลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์ โดยเฉพาะหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลีให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น ควรปรับปรุงเนื้อหาให้ทันสมัยใช้ตำราเอกสารประกอบการสอนให้สอดคล้องกับเนื้อหาที่สอน ทั้งนี้สื่อที่ใช้ประกอบการเรียนการสอนช่วยให้ผู้เรียนมีความสนใจ เข้าใจและเรียนรู้เนื้อหาได้ดีขึ้น

“นวัตกรรมการศึกษา” ช่วยให้การศึกษาและการเรียนการสอนมีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น การนำเอาสิ่งใหม่ซึ่งอาจจะอยู่ในรูปของความคิดหรือการกระทำ รวมทั้งสิ่งประดิษฐ์ก็ตามเข้ามาใช้ในระบบการศึกษา เพื่อมุ่งหวังที่จะเปลี่ยนแปลงสิ่งที่มีอยู่เดิมให้ระบบการจัดการศึกษามีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ทำให้ผู้เรียนสามารถเกิดการเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว เกิดแรงจูงใจในการเรียน และช่วยให้ประหยัดเวลาในการเรียน และผู้เรียนสามารถเกิดการเรียนรู้อย่างรวดเร็วมีประสิทธิภาพสูงกว่าเดิม

สรุป

จากคำนิยามหรือความหมาย นวัตกรรม จะพบว่านวัตกรรมเป็นแนวคิดในการปฏิบัติแบบใหม่ที่จะก่อให้เกิดผลที่ดีขึ้นกว่าเดิมทางการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย เมื่อนำนวัตกรรมมาใช้จะช่วยให้การทำงานนั้นได้ผลดีมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงกว่าเดิม นอกจากนั้นแล้ว นวัตกรรมยังหมายถึงความสามารถในการเรียนรู้และนำไปปฏิบัติให้เกิดผลได้จริงอีกด้วย

นวัตกรรมกับการพัฒนาการศึกษา ถือเป็นการบริหารแนวใหม่ในสถานศึกษา และโดยอย่างยิ่งการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย เพื่อให้ผู้บริหารรู้จักวิธีการบริหารจัดการด้วยตนเอง นวัตกรรม จึงเป็นการปฏิบัติและการกระทำสิ่งใหม่ ๆ ที่ไม่เคยมีมาก่อนหรือการพัฒนาดัดแปลงจากของเดิมให้ดียิ่งขึ้น แปรจากเดิมซึ่งก็อาจจะเป็นความคิด วิธีการ อุปกรณ์ และเมื่อนำมาใช้งานก็ทำให้งานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ผู้บริหารจึงจำเป็นต้อง มีความรู้ ความเข้าใจ ในเครื่องมือที่จะใช้ในการบริหารจัดการนวัตกรรม ซึ่งในพัฒนาการศึกษาไปสู่เป้าหมาย ผู้บริหารจึงจำเป็นต้องนำนวัตกรรมมาเป็นส่วนหนึ่งในการบริหาร และให้บุคลากรในองค์กรอบรมเรื่องการใช้สื่อการสอนต่าง ๆ รวมถึงเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่เข้ามามีบทบาททางสังคมด้วย ดังนั้น การบริหารจัดการจะประสบผลสำเร็จหรือไม่ขึ้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยและบริบทต่าง ๆ อีกมากมายหลายประการ ผู้บริหารและบุคลากรจะต้องมีองค์ความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรม สามารถปฏิบัติเป็น ถ่ายทอดได้ และสามารถรองรับนวัตกรรมที่เกิดขึ้นใหม่ในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

บรรณานุกรม

กิริติ ยศยิ่งยง. **องค์กรแห่งนวัตกรรม แนวคิด และกระบวนการ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

ทิตินา แคมมณี. **ศาสตร์การสอน: องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ**.

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์. **การบริหารงานวิชาการ**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๕๓.

พระมหาอภิชาติ ชยเมธี (ถาวร). “การพัฒนานวัตกรรมการจัดการเรียนการสอนของสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีดีเด่น”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑.

สำนักงานปฏิรูปการศึกษา. **แนวทางการบริหารและจัดการศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักปฏิรูปการศึกษา, ๒๕๕๕.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี พุทธศักราช ๒๕๕๘-๒๕๖๒**. นครปฐม: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๖๘.

สุภาพร มากแจ้ง และสมปอง มากแจ้ง. “การศึกษาสภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์”. **รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๒.

Enos, J. **Invention and Innovation in the Petroleum Refining Industry**. The Rate and Direction of Inventive Activity: Economic and Social Factors. n.d. (1962) : 299-322.

Phrarajadhammanithad. **Buddhist Methods For Propagating Buddhism**. Bangkok: Mahamakuttarajavidyalaya Printing House, 1997.

PhraThammapidok. **IT Under The Culture Of Wisdom Religion And The Era Of Globalization**.⁵ th ed. Bangkok: Phutthatham Foundation, 1996.

Rogers, E. **Diffusion of Innovations**.³ rd ed. New York: The Free Press, 1983.

Somnuek E. “Innovation: Meaning Types and Importance to Entrepreneurship”. **Journal of Business Administration Faculty of Commerce and Accountancy Thammasat University**. Vol.No.33 (128) (2010) : 49.

การพัฒนานวัตกรรม. **แนวทางการพัฒนานวัตกรรมของโรงเรียน**. ออนไลน์. แหล่งที่มา: <https://www.starfishlabz.Com> [๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๕].

การศึกษาของคณะสงฆ์ไทย. **ความเป็นมา รูปแบบ และเป้าหมายการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย.**

ออนไลน์. แหล่งที่มา: [http://bubeeja.blogspot.com/2012/12/blog-post_5282.](http://bubeeja.blogspot.com/2012/12/blog-post_5282.html)

html [๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๕].

ปภาวรินทร์ เรืองประจวบกุล. **การสร้างนวัตกรรม เพื่อตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหาทางการศึกษา.**

ออนไลน์. แหล่งที่มา: <https://www.starfishlabz.com> [๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๕].

วิวรรธน์ จันทรเทพย์. **ความสำคัญของนวัตกรรม.** ออนไลน์. แหล่งที่มา: [http:// pc1554144053.](http://pc1554144053.blogspot.com)

blogspot.com [๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๑]

เยาวภา ประคองศิลป์. **ความจำเป็นของการจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วมระหว่างบ้าน วัด และ**

โรงเรียน. ออนไลน์. แหล่งที่มา: <https://docs.google.com> [๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๕].

วิเคราะห์โลกทัศน์และชีวทัศน์ของพระพุทธศาสนาเชิงวิทยาศาสตร์

พระครูปลัดณัฐภณ จิตตพณฺโฑ พระมหาสุรศักดิ์ ฐิริโก
วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Email: arsomman1653@gmail.com

บทนำ

ปัจจุบันสังคมโลกได้ก้าวเข้าสู่ความเจริญทางด้านวัตถุและเทคโนโลยีล้ำสมัย ซึ่งเป็นนวัตกรรมที่เกิดจากชุดความรู้ ทักษะ และการสั่งสมประสบการณ์ของมนุษยชาติ ก่อให้เกิดนวัตกรรมและความรู้ใหม่ ๆ ที่เป็นผลมาจากการคิดค้น ทดลองและพัฒนา ก่อให้เกิดชุดความรู้และนวัตกรรม ๒ สายสายแรกเป็นชุดความรู้และนวัตกรรมสร้างสรรค์ที่เกื้อกูลต่อโลก ส่วนสายที่สองเป็นชุดความรู้และนวัตกรรมเพื่อทำลายมนุษย์และโลกทั้งทางตรงและทางอ้อม ยิ่งสังคมโลกมีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์มากขึ้น ทำให้คนส่วนใหญ่หันไปให้ความสำคัญกับความเจริญทางวัตถุมากกว่าจิตใจ จึงทำให้หลักธรรมทางศาสนาถูกตั้งคำถามว่ายังมีความเหมาะสมกับยุคสมัยที่มีความเจริญทางวิทยาศาสตร์หรือไม่ ส่งผลให้นักวิทยาศาสตร์และคนรุ่นใหม่จำนวนมากไม่เชื่อในคำสอนทางศาสนา และยังนำกระบวนการทางวิทยาศาสตร์มาเป็นเครื่องมือพิสูจน์ความจริงในคำสอนทางศาสนา ทำให้เกิดประเด็นที่ท้าทายศาสนา ในส่วนของพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาที่จัดอยู่ในกลุ่มอเทวนิยม และหลักธรรมคำสอนเป็นอากาลิโก คือ ความจริงแท้ที่สามารถพิสูจน์ได้ทุกยุคสมัย ก็ถูกนำไปพิสูจน์ความจริงตามกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ด้วย จึงเกิดคำถามตามมาว่าโลกทัศน์และชีวทัศน์ของพระพุทธศาสนาในเชิงวิทยาศาสตร์เป็นอย่างไร

ความหมายของวิทยาศาสตร์

คำว่า “วิทยาศาสตร์” เป็นศัพท์บัญญัติที่มีความหมายตามอักษรว่า “ระบบวิชาความรู้” ภาษาอังกฤษว่า “science” ซึ่งมาจากภาษาละตินว่า “scientia” แปลว่า “ความรู้” อย่างไรก็ตามวิทยาศาสตร์ไม่ใช่ระบบความรู้ธรรมดาที่ทุกคนก็มีได้ วิทยาศาสตร์เป็นความรู้พิเศษที่เกิดจากการสังเกต และพิสูจน์ทดลองแล้วตั้งเป็นกฎหรือหลักการขึ้นมา^๑ วิทยาศาสตร์ (science) หมายถึง ความรู้เกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ และกระบวนการค้นคว้าหาความรู้ที่มีขั้นตอนมีระเบียบแบบแผน^๒

^๑ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พระพุทธศาสนากับวิทยาการโลกยุคใหม่, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕.

^๒ Science-news, ความหมายของวิทยาศาสตร์, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : http://www.neutron.rmut-physics.com/sciencenews/index.php?option=com_content&task=view&id=1252&Itemid=4 [๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๕].

วิทยาศาสตร์ (science) หมายถึง ระบบความรู้ จึงใกล้เคียงกับความหมายของคำว่า “philosophy” (ปรัชญา) ที่หมายถึง ความรักในความรู้ ที่เป็นเช่นนี้เพราะวิทยาศาสตร์และปรัชญามีจุดกำเนิดเดียวกัน นั่นคือ นักปรัชญากรีกสมัยโบราณเป็นผู้ให้กำเนิดวิทยาศาสตร์ในตะวันตก พวกเขาจัดวิทยาศาสตร์เป็นสาขาหนึ่งของปรัชญา และตั้งชื่อว่าปรัชญาธรรมชาติ (Natural Philosophy) วิทยาศาสตร์เติบโตในนามของปรัชญาธรรมชาติ ๒,๐๐๐ ปี จึงได้แยกออกเป็นวิทยาศาสตร์^๓

ภายหลังจากวิทยาศาสตร์แยกตัวออกมาจากปรัชญาแล้วจึงได้มีการพัฒนากระบวนการและเครื่องมือแสวงหาองค์ความรู้แยกตามสาขาวิชาใหม่ ๆ อย่างเป็นระบบมากยิ่งขึ้น เพื่อให้เข้าถึงความจริงในธรรมชาติ และนำความจริงที่ค้นพบมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ ดังนั้น วิทยาศาสตร์ จึงหมายถึง กระบวนการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติหรือสิ่งที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ อย่างเป็นระบบและมีขั้นตอน ซึ่งสามารถพิสูจน์ความจริงนั้นได้ด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่ผ่านการพิสูจน์แล้วจะได้รับการยอมรับจากคนส่วนใหญ่ เพราะองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เป็นความจริงสากล สิ่งใดที่พิสูจน์ได้ตามมาตรฐานสากล ไม่ว่าสิ่งนั้นจะถูกเรียกว่าอะไรแต่มันก็มีคุณลักษณะเป็นทั้งกระบวนการและชุดความรู้ทางวิทยาศาสตร์

ประเภทของวิทยาศาสตร์

๑. จำแนกตามสาขาวิชา ประกอบด้วย วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (Natural Science) และ วิทยาศาสตร์สังคม (Social Science) ดังรายละเอียดต่อไปนี้^๔

๑) วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เป็นส่วนที่อธิบายถึงความรู้ในเรื่องวัตถุที่มีอยู่ในธรรมชาติ เช่น ฟิสิกส์ (Physics) เป็นความรู้ในเรื่องพลังงานและสมบัติต่าง ๆ ภายนอกวัตถุ เคมี (Chemistry) เป็นความรู้ในเรื่องสมบัติภายในเนื้อของวัตถุ ศึกษาส่วนประกอบและโครงสร้าง ชีววิทยา (Biology) เป็นวิทยาศาสตร์ธรรมชาติที่รวบรวมความรู้ที่เกี่ยวกับชีวิต และความเป็นอยู่ของสิ่งมีชีวิต ดาราศาสตร์ (Astronomy) เป็นวิทยาศาสตร์ที่บรรยายถึงความรู้ที่เกี่ยวกับเทหวัตถุบนท้องฟ้า

๒) วิทยาศาสตร์สังคม เป็นวิทยาศาสตร์ที่กล่าวถึงสิ่งมีชีวิตเกี่ยวข้องกับทางสังคมต่าง ๆ เช่น จิตวิทยา รัฐศาสตร์ สังคมวิทยา ฯลฯ และมีการจำแนกตามธรรมชาติของวิชา แบ่งเป็น ๓ สาขา คือ สาขาแรกเป็นวิทยาศาสตร์กายภาพ ซึ่งเป็นวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและปรากฏการณ์

^๓ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พระพุทธศาสนากับวิทยาการโลกยุคใหม่, หน้า ๒๕-๒๖.

^๔ สมปรรณนา วงศ์บุญหนัก, เอกสารประกอบการสอน SWU ๑๔๒ กระบวนการคิดทางวิทยาศาสตร์, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: <http://ilc2.swu.ac.th/Portals/127/Documents/swu142/กระบวนการคิดทางวิทยาศาสตร์> [๑๕ กันยายน ๒๕๖๓].

ต่าง ๆ ของทุกสิ่งในโลกและจักรวาลในด้านสิ่งไม่มีชีวิต สาขาที่สองเป็นวิทยาศาสตร์ชีวภาพ ซึ่งเป็นวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและปรากฏการณ์ต่างๆ ของทุกสิ่งในโลกและจักรวาลในด้านสิ่งมีชีวิต สาขาที่สามเป็นวิทยาศาสตร์สหสาขาวิชา ในวิชาวิทยาศาสตร์จะมีสหสาขาวิชาอยู่หลายวิชา

๒. จำแนกตามสภาวะลักษณะ ประกอบด้วย วิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ (Pure Science) และ วิทยาศาสตร์ประยุกต์ (Applied Science) ดังนี้^๕

๑) วิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ (Pure Science) คือ ความรู้ขั้นพื้นฐาน ซึ่งประกอบด้วย กฎ และ ทฤษฎีต่าง ๆ ตลอดจนความจริง ความคิดรวบยอด ที่มาจากการค้นคว้าหาความรู้ของนักวิทยาศาสตร์ เนื่องจากความต้องการที่จะหาความรู้ต่าง ๆ

๒) วิทยาศาสตร์ประยุกต์ (Applied Science) คือ การนำความรู้ขั้นมูลฐานในวิทยาศาสตร์ ไปคิดประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์โดยตรงต่อมนุษย์โดยมุ่งหวังให้เกิดประโยชน์แก่สังคมโดยตรง ดังนั้น การจัดประเภทของวิทยาศาสตร์ จึงจำแนกออกเป็น ๒ ระยะ ระยะแรกจำแนกตามสาขาวิชา ประกอบด้วย วิทยาศาสตร์ธรรมชาติและวิทยาศาสตร์สังคม ส่วนระยะต่อมาจำแนกตามสภาวะลักษณะ ประกอบด้วย วิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ (pure science) ซึ่งเป็นการมุ่งแสวงหาความจริงเกี่ยวกับความเป็นเหตุเป็นผลของสิ่งทั้งหลาย และวิทยาศาสตร์ประยุกต์ (applied science) ซึ่งมุ่งนำความรู้และการค้นพบทางวิทยาศาสตร์ไปใช้พัฒนาเทคโนโลยีหรือนวัตกรรมใหม่ ๆ

วิธีการแสวงหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์

จุดกำเนิดของวิทยาศาสตร์ คือ ความใฝ่รู้ในความจริงของธรรมชาติ ความใฝ่รู้ต่อความจริงของธรรมชาติ เป็นความคิดหมายใฝ่ฝันอยู่ในใจ พร้อมทั้งความเชื่อว่ามีกฎเกณฑ์แห่งความเป็นเหตุเป็นผลที่สม่ำเสมอแน่นอน ซึ่งเป็นฐานให้นักวิทยาศาสตร์เริ่มประกอบกิจกรรมในการค้นคว้าศึกษาหาความรู้ที่อยู่เบื้องหลังธรรมชาติ เพราะฉะนั้น จุดกำเนิดของของวิทยาศาสตร์จึงอยู่ที่จิตใจของมนุษย์ อยู่ที่ความใฝ่รู้และศรัทธาหรือความเชื่อ ถ้าปราศจากคุณสมบัติของจิตใจอย่างนี้แล้ว วิทยาศาสตร์จะไม่เกิดขึ้นและไม่เจริญงอกงาม^๖ นักวิทยาศาสตร์มีความสนใจสิ่งใดก็จะพยายามค้นหาความจริงในสิ่งนั้น การแสวงหาความจริงทางวิทยาศาสตร์เริ่มจากจิตใจที่สงสัยใคร่รู้ หลังจากนั้นจึงนำไปสู่กระบวนการและวิธีการแสวงหาความรู้อย่างเป็นระบบ

^๕ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พระพุทธศาสนากับวิทยาการโลกยุคใหม่, หน้า ๒๒.

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์กรีน ปัญญาญาณ, ๒๕๕๗), หน้า ๒๑.

นักวิทยาศาสตร์จำนวนมากให้ทัศนะเกี่ยวกับการแสวงหาความจริงทางวิทยาศาสตร์ เช่น อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ กล่าวว่า “ความจริงคือประสบการณ์ที่ได้จากการทดสอบ”^๗ ทัศนะลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นวิธีการแสวงหาความจริงทางวิทยาศาสตร์ของไอน์สไตน์ว่าจะต้องมาจากวิธีการทดสอบด้วยประสบการณ์ของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของแมกซ์ พลังค์ ที่กล่าวว่า “วิธีการเรียนรู้ศาสตร์ทุกชนิด โดยเฉพาะวิทยาศาสตร์ ต้องเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ของเรา”^๘ ในขณะที่เวอร์เนอร์ ไฮเซนเบิร์ก กล่าวว่า “วิทยาศาสตร์คือศาสตร์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของประสบการณ์ส่วนตัวหรือบนประสบการณ์ของผู้อื่น”^๙ ในทัศนะนี้สะท้อนให้เห็นว่าประสบการณ์ของผู้อื่นที่ได้รับการพิสูจน์มาแล้วก็ถือว่าเป็นวิธีการแสวงหาความจริงทางวิทยาศาสตร์ได้เช่นเดียวกัน วิทยาศาสตร์นำความรู้จากประสบการณ์มาตรวจสอบด้วยเครื่องมือสมัยใหม่ เพื่อยืนยันความจริงของความรู้เหล่านั้น ความจริงทางวิทยาศาสตร์บางอย่างเป็นการค้นพบ ซึ่งเรียกว่าวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ แต่ความจริงทางวิทยาศาสตร์บางอย่างเป็นการนำมาใช้ประโยชน์ เรียกว่าวิทยาศาสตร์ประยุกต์ วิธีการทางวิทยาศาสตร์ให้ความสำคัญกับการปฏิบัติ ซึ่งมีส่วนที่คล้ายกับวิธีการแบบอริยสัจในพระพุทธศาสนา โดยสรุปวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (scientific method) ๕ ขั้นตอน ดังต่อไปนี้^{๑๐}

๑. กำหนดปัญหาให้ถูกต้อง (Location of Problems) คือ นักวิทยาศาสตร์กำหนดขอบเขตให้ชัดเจนว่าปัญหาอยู่ตรงไหน ปัญหานั้นน่าจะมีสาเหตุมาจากอะไร

๒. การตั้งสมมติฐาน (Setting of Hypothesis) คือ นักวิทยาศาสตร์ใช้ข้อมูลเท่าที่มีอยู่ในขณะนั้นเป็นรากฐานในการตั้งสมมติฐาน เพื่อใช้อธิบายถึงสาเหตุของปัญหาและเสนอคำตอบหรือทางออกสำหรับปัญหา

๓. การสังเกตและการทดลอง (Observation and Experimentation) คือ การสังเกตและทดลอง เป็นขั้นตอนสำคัญที่สุดของการศึกษาหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เพราะถ้าขาดขั้นตอนนี้วิธีการศึกษาหาความจริงทางวิทยาศาสตร์จะไม่ต่างจากวิธีการทางปรัชญา

๔. ขั้นตอนวิเคราะห์ข้อมูล (Analysis of Data) คือ ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและทดลองมีจำนวนมาก นักวิทยาศาสตร์ต้องพิจารณาแยกแยะข้อมูลเหล่านั้น พร้อมจัดระเบียบข้อมูลเป็นหมวดหมู่ และหาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลต่าง ๆ

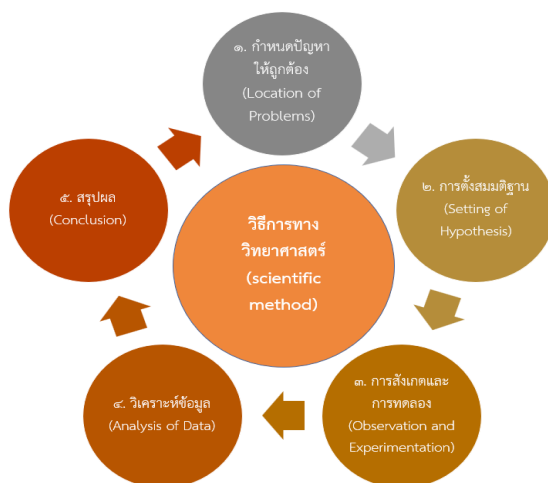
^๗ ศักดิ์ บวร, แปล, ไอน์สไตน์กับพุทธะ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์การพิมพ์แก่นจันทร์, ๒๕๕๘), หน้า ๔๒.

^๘ ศักดิ์ บวร, แปล, ไอน์สไตน์กับพุทธะ, หน้า ๔๒.

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓.

^{๑๐} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมมจิตโต), พระพุทธศาสนากับวิทยาการโลกยุคใหม่, หน้า ๒๖-๒๘.

๕. สรุปผล (Conclusion) คือ การสรุปผลค้นคว้า นักวิทยาศาสตร์อาจใช้ภาษาธรรมดา เขียนกฎหรือหลักการทางวิทยาศาสตร์ออกมา บางครั้งนักวิทยาศาสตร์จำเป็นต้องสรุปผลด้วย คณิตศาสตร์

แผนภาพที่ ๑ สรุปวิธีการแสวงหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์

การแสวงหาความจริงทางวิทยาศาสตร์เป็นกระบวนการสืบสาวหาความรู้ในความจริงอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่จำเป็นจะต้องตอบทันที และเป็นเรื่องของบุคคลที่มีความสนใจ ไม่เป็นเรื่องของหมู่ชนหรือสังคมทั้งหมด เพราะฉะนั้น อาจมีปัจเจกชนหรือกลุ่มผู้สนใจเฉพาะกลุ่ม พยายามศึกษาเรื่องนี้ต่อกันมา โดยใช้วิธีหาความรู้และพิสูจน์ความจริงได้ เรียกว่าวิธีทางวิทยาศาสตร์ นี่คือการแตกต่างระหว่างศาสนากับวิทยาศาสตร์^{๑๑} ส่วนใหญ่ศาสนามักจะมีคำตอบได้ทุกเรื่อง ส่วนวิทยาศาสตร์จะมีคำตอบได้เฉพาะเรื่องที่ได้ผ่านการพิสูจน์มาแล้วเท่านั้น พรหมแดนความรู้ทางวิทยาศาสตร์จะต้องมีเครื่องมือเข้ามาช่วยพิสูจน์ความรู้แท้ ส่วนศาสนาใช้ความศรัทธา ความเชื่อ และการปฏิบัติทางจิตเพื่อบรรลุถึง วิธีการแสวงหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์จึงเริ่มต้นอย่างมีขั้นตอน จากขั้นกำหนดปัญหาให้ถูกต้อง ขั้นการตั้งสมมติฐาน ขั้นการสังเกตและการทดลอง ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล และขั้นการสรุปผล เมื่อได้รับการพิสูจน์แล้วองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์จะถูกตั้งเป็นทฤษฎี และเผยแพร่องค์ความรู้เพื่อยืนยันความรู้ทางวิทยาศาสตร์

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์, หน้า ๓๔.

วิธีการแสวงหาความรู้ทางพระพุทธศาสนา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า “จุดกำเนิดของพระพุทธศาสนาคือทุกข์ และต้นเหตุของความทุกข์คือความไม่รู้เหตุปัจจัยของทุกข์นั้น หรือความไม่รู้ไม่เข้าใจกฎของธรรมชาติ ซึ่งเป็นกระบวนการแห่งความเป็นไปตามเหตุปัจจัยนั่นเอง”^{๑๒} พระพุทธศาสนามองว่าสิ่งต่าง ๆ เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นโดยไม่อิงอาศัยสิ่งอื่น กระบวนการแสวงหาความรู้ทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นเหตุปัจจัยต่อกันหรือมีความสัมพันธ์กัน โดยพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวถึงการแสวงหาความรู้ทางพระพุทธศาสนาแบบอริยสัจ ๔ ไว้ในหนังสือพระพุทธศาสนากับวิทยาการโลกยุคใหม่ ซึ่งมีขั้นตอนดังต่อไปนี้^{๑๓}

๑. ขั้นกำหนดทุกข์ คือ อริยสัจข้อ ๑ คือ ปริณญา กำหนดรู้ทุกข์หรือปัญหาว่าคืออะไร มีขอบเขตแค่ไหน หน้าที่ที่ควรทำขั้นแรกคือการเผชิญหน้ากับปัญหา แล้วกำหนดสภาพและขอบเขตของปัญหาให้ได้ หน้าที่ขั้นนี้เหมือนกับหมอตระวจอาการของคนไข้ เพื่อให้รู้ว่าเป็นโรคอะไร ส่วนใดของร่างกายลุกลามไปมากน้อยเพียงใด เช่น ในอัมมจักกัปปวัตตนสูตรที่ว่า “เกิดเป็นทุกข์ แก่เป็นทุกข์ ตายเป็นทุกข์... ปรารถนาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้นก็เป็นทุกข์ เมื่อว่าโดยย่ออุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์” วิธีการนี้ตรงกับวิธีการขั้นที่ ๑ ของวิทยาศาสตร์

๒. ขั้นสืบสาวหาสมุทัย คือ ค้นหาเหตุของความทุกข์หรือเหตุของปัญหา แล้วจัดการปหาน คือ กำจัดให้หมดไป เหมือนกับหมอวินิจฉัยสมุฏฐานของโรคก่อนลงมือรักษา สาเหตุของปัญหาพระเจ้าแสดงไว้ คือ ตัณหา ๓ ประการ โดยขั้นนี้ยังอยู่ในวิธีทางวิทยาศาสตร์ขั้นที่ ๑

๓. ขั้นแก้นิโรธ คือ อริยสัจข้อที่ ๓ ได้แก่ ความดับทุกข์ หรือสภาพที่ไร้ปัญหา ซึ่งเรามีหน้าที่สังนึกิริยา คือ ทำให้สำเร็จเป็นความจริงขึ้นมา ในขั้นนี้ต้องตั้งสมมติฐานว่าสภาพไร้ปัญหาคืออะไร เข้าถึงได้หรือไม่ โดยวิธีการใด เหมือนกับที่หมอคาดว่าโรคนี้จะให้หายขาดได้หรือไม่ ใช้เวลารักษานานเท่าไร เช่น นิพพานคือการดับทุกข์ทั้งปวง เป็นสิ่งที่เราสามารถบรรลุได้ในชาตินี้ด้วยการเจริญสติ พัฒนาปัญญา เพื่อตัดอวิชชาและดับตัณหา ตรงกับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ขั้นที่ ๒ คือ การตั้งสมมติฐาน

๔. ขั้นเจริญมรรค อริยสัจข้อที่ ๔ คือ ทางดับทุกข์หรือวิธีการแก้ปัญหาก็ว่า ซึ่งมีหน้าที่ภาวนา คือ ปฏิบัติหรือลงมือทำเหมือนกับการที่หมอลงมือรักษาคคนไข้ด้วยวิธีการและขั้นตอนที่เหมาะสมแก่การรักษาโรค จำแนกออกเป็น ๓ ขั้นตอนย่อย ดังนี้

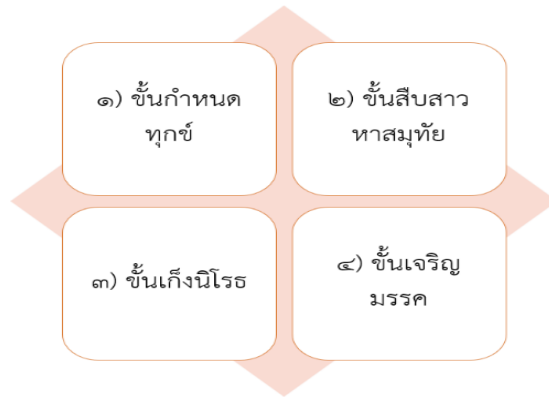
๑) มรรคขั้นที่ ๑ เป็นการแสวงหาและทดลองวิธีการต่าง ๆ เพื่อค้นหาวิธีการที่เหมาะสมที่สุด มรรคขั้นนี้ตรงกับวิทยาศาสตร์ขั้นที่ ๓ คือ สังเกตและทดลอง เช่น ในกรณีนี้เจ้าชายสิทธัตถะสังเกตและทดลองปฏิบัติกับอาหารดาบสและอุทกดาบส

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๖.

^{๑๓} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *พระพุทธศาสนากับวิทยาการโลกยุคใหม่*, หน้า ๒๘-๓๐.

๒) มรรคขั้นที่ ๒ เป็นการวิเคราะห์ผลการสังเกตและทดลองที่ได้ปฏิบัติมาแล้วเลือกเฉพาะวิธีการที่เหมาะสมที่สุด เช่น ในกรณีที่เจ้าชายสิทธัตถะไม่เลือกทางสุดโต่ง ๒ เส้น แล้วเลือกมัชฌิมาปฏิปทาเป็นมรรควิธีไปสู่ความดับทุกข์ ซึ่งสอดคล้องกับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ขั้นที่ ๔

๓) มรรคขั้นที่ ๓ เป็นการสรุปผลของการสังเกตและทดลอง เพื่อให้ได้ความจริงเกี่ยวกับเรื่องนั้น สอดคล้องกับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ขั้นที่ ๕

แผนภาพที่ ๒ สรุปวิธีการแสวงหาความรู้ทางพระพุทธศาสนา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงการนำวิธีการทางพระพุทธศาสนาแบบอริยสัจ ๔ มาแก้ปัญหาด้วยปัญญาของมนุษย์ ได้แก่

- ๑) ทุกข์ คือ เริ่มต้นด้วยปัญหา ต้องรู้ปัญหาก่อน
- ๒) สมุทัย คือ สืบสาวหาสาเหตุของปัญหา
- ๓) นิโรธ คือ กำหนดจุดหมายที่จะดับปัญหา
- ๔) มรรค คือ ปฏิบัติตามวิธีการให้ถึงความดับปัญหาได้^{๑๔}

อริยสัจ ๔ จึงเป็นวิทยาศาสตร์เชิงพุทธที่ว่าด้วยกระบวนการแสวงหาความรู้และความจริงที่กำหนดขั้นตอนไว้อย่างเป็นระบบ ซึ่งสามารถนำไปใช้ได้กับวิธีการทางวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์และการแสวงหาความรู้ในแบบวิทยาศาสตร์ประยุกต์

พระพุทธเจ้าไม่ทรงสอนสิ่งที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์

พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เข้าถึงธรรมชาติแท้ ทั้งธรรมชาติทางวัตถุและธรรมชาติทางจิตใจ โดยไม่มีความสำคัญมั่นหมายหรือยึดมั่นถือมั่นในตัวตน การศึกษาสาเหตุของธรรมชาติจึงเป็นลักษณะสำคัญของพระพุทธศาสนา และเป็นไปเพื่อความหลุดพ้นจากความทุกข์ พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนสิ่งที่

^{๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์, หน้า ๗๖.

เป็นวิทยาศาสตร์ให้เข้าใจกระบวนการทางธรรมชาติ ด้วยประสบการณ์ตรงตามวิธีการทางวิทยาศาสตร์ แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงสอนให้เชื่อในเหตุปัจจัยที่ผ่านการพิสูจน์จากประสบการณ์ ส่วนสิ่งใดที่พิสูจน์ไม่ได้และไม่เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ สิ่งนั้นไม่ใช่คำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยพระพุทธเจ้า ทรงแสดงคำสอนที่ไม่ใช่ศาสนาไว้ ๓ ประเภท ดังต่อไปนี้^{๑๕}

๑. ปุพเพกตวาท คือ ลัทธิที่ถือว่าสิ่งที่เคยเกิดหรือเคยทำไว้ในอดีตเป็นตัวกำหนดความเป็นไปในปัจจุบัน ไม่มีทางหลีกเลี่ยง เข้าลักษณะที่เรียกว่ากรรมลิขิต

๒. อิสสรนิมมานวาท คือ ลัทธิที่ถือว่าพระเจ้าหรือพระพรหมสร้างโลกและมนุษย์ พร้อมกับกำหนดอนาคตของโลกและโชคชะตาของมนุษย์ไว้ล่วงหน้า ในลักษณะที่เรียกว่าพรหมลิขิต

๓. อเหตุปัจจัยวาท คือ ลัทธิที่ถือว่าสิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นลอย ๆ ไม่มีเหตุปัจจัย ไม่มีใครสร้าง ไม่มีระเบียบกฎเกณฑ์ใด ๆ ทั้งสิ้น โลกนี้เป็นเอกภพไร้ระเบียบ

พระพุทธศาสนาเห็นว่า ความเชื่อแบบปุพเพกตวาท ทำให้ขาดความมุ่งมั่นพัฒนาอย่างสร้างสรรค์ ไม่ว่าจะทำดีเพียงใดก็ไม่ได้ดี เพราะกรรมในอดีตได้ขีดเส้นให้เป็นไปตามนั้นแล้ว ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงอะไรได้ ส่วนอิสสรนิมมานวาท เป็นความเชื่อที่ลดทอนศักยภาพของมนุษย์ ทำให้มนุษย์ไม่เชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง ทำให้ไม่สามารถกำหนดวิถีชีวิตของตนเองได้ ในขณะที่อเหตุปัจจัยวาท ทำให้ไม่เชื่อมั่นในการกระทำ และเชื่อว่าสิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นเพราะความบังเอิญ ซึ่งเป็นความเชื่อที่ขัดกับหลักวิทยาศาสตร์

ดังนั้น พระพุทธศาสนาเห็นว่าการกระทำในอดีตมีผลต่อปัจจุบัน และการกระทำในปัจจุบันมีผลต่ออนาคต สอดคล้องกับทัศนะของหลวงพ่อกุศลทาส ที่ว่า “การศึกษาพระพุทธศาสนาในลักษณะที่เป็นวิทยาศาสตร์ แล้วจะเข้าใจพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง”^{๑๖} และนักวิทยาศาสตร์ชื่อดังอย่าง ไอน์สไตน์ ยังได้ยืนยันความเป็นวิทยาศาสตร์ของพระพุทธศาสนาว่า “ศาสนาในอนาคตเป็นศาสนาสากลที่ข้ามพ้นเรื่องพระเจ้าที่เป็นตัวตน ทั้งหลีกเลี่ยงการยึดติดในคัมภีร์ และเทววิทยา คือ เป็นศาสนาที่รวมเอาเรื่องธรรมชาติและจิตวิญญาณไว้ด้วยกัน และตั้งอยู่บนจิตสำนึกทางศาสนาที่เกิดจากประสบการณ์เกี่ยวกับสรรพสิ่ง ทั้งที่เป็นธรรมชาติและจิตวิญญาณ (natural and spiritual) ว่าเป็นเอกภาพเปี่ยมความหมาย พระพุทธศาสนาเข้ากันได้กับลักษณะที่กล่าวมา ถ้ามีศาสนาใดศาสนาหนึ่งที่ตอบสนองความต้องการของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ได้ ศาสนานั้น ได้แก่ พระพุทธศาสนา”^{๑๗} แสดงให้เห็นว่า นักวิทยาศาสตร์มองพระพุทธศาสนาในเชิงวิทยาศาสตร์

^{๑๕} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พระพุทธศาสนากับวิทยาการโลกยุคใหม่, หน้า ๒๐.

^{๑๖} พุทธทาสภิกขุ, กรรมเห็น ๆ เป็นวิทยาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : ตถตา, ๒๕๕๗), หน้า ๘๑.

^{๑๗} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พระพุทธศาสนากับวิทยาการโลกยุคใหม่, หน้า ๑๙.

ชีวทัศน์พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์

คนส่วนใหญ่มองว่าศาสนาเป็นเรื่องของความเชื่อ ซึ่งมีลักษณะเด่นทางนามธรรม ส่วนวิทยาศาสตร์เป็นเรื่องของความจริงทางวัตถุ เน้นการพิสูจน์ทราบความจริงของธรรมชาติทางกายภาพ เพราะเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ยังไม่สามารถพิสูจน์นามธรรมได้ “แม้ว่าโดยตัวของอาณาจักรศาสนากับวิทยาศาสตร์จะเป็นอาณาจักรที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน แต่เป้าหมายสูงสุดหรือจุดหมายปลายทางของการเรียนรู้ของทั้งสองศาสนานี้ล้วนมีประเด็นที่เข้มแข็งเหมือนกัน คือ ความสัมพันธ์และการพึ่งพากันและกัน... วิทยาศาสตร์ที่ขาดศาสนาจะเหินห่างลอยเหินหา ศาสนาที่ขาดวิทยาศาสตร์จะเปรียบเสมือนคนตาบอด”^{๑๘} ทั้งศาสนาและวิทยาศาสตร์จึงจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยกัน “สำนักทางศาสนาที่ยังโยนสรรพสิ่งทั่วสากลนี้เป็นแรงจูงใจที่แรงกล้า และประเสริฐที่สุดสำหรับการค้นคว้าวิจัยทางวิทยาศาสตร์”^{๑๙} ปัญหาคือการนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์ไปใช้ผิด ๆ ตลอดถึงการเอาเทคโนโลยีมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ เอาเทคโนโลยีไปใช้เพื่อแสวงหาประโยชน์หรือแม้แต่เอาไปใช้เป็นเครื่องมือทำลายกัน ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดจากมนุษย์ทั้งสิ้น “เมื่อปัญหาเกิดจากมนุษย์ก็มาลงที่จริยธรรมหรือศีลธรรม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก็จะถูกใช้ในทางที่เป็นคุณ เพื่อเสริมสร้างประโยชน์สุขแก่ชีวิตและโลกทั้งหมด แม้จะมีโทษที่เกิดจากการรู้เท่าไม่ถึงการณ์บ้าง การป้องกันและแก้ไขก็จะเป็นไปอย่างดีที่สุด”^{๒๐}

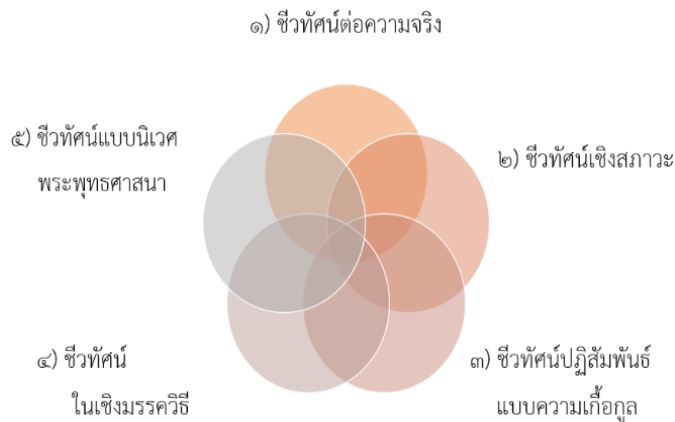
ชีวทัศน์ของพระพุทธศาสนาจึงมีความเกี่ยวเนื่อง โดยเน้นเมตตาธรรมและการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ นอกจากการเข้าถึงธรรมชาติในเชิงสภาวะธรรมแล้ว พระพุทธศาสนายังปฏิสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ ด้วยเมตตาธรรม การปฏิสัมพันธ์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ด้วยการเข้าใจสภาวะธรรม “ความไม่ปรารถนาต้องการจะรู้ความจริงที่อยู่เบื้องหลังความเป็นไปของธรรมชาติ ซึ่งเป็นจุดร่วมที่เริ่มกำเนิดทั้งของศาสนาและวิทยาศาสตร์”^{๒๑} การปฏิสัมพันธ์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ประยุกต์ด้วยเมตตาธรรม นำความรู้ทางวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สร้างสรรค์ ไม่มีเจตนาร้าย แต่ถ้าหากมีผลร้ายเกิดขึ้นก็จะพยายามหาทางแก้ไขอย่างสร้างสรรค์

^{๑๘} ศักดิ์ บวร, แพล, ไอน์สไตน์กับพุทธะ, หน้า ๑๒๒-๑๒๓.

^{๑๙} Albert Einstein, *Ideas and Opinions*, (New York : Bonanza Books, 1954), p.39. อ้างใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์*, หน้า ๑๔๙.

^{๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์*, หน้า ๑๕.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒.

แผนภาพที่ ๓ สรุปชีวิตศน์พระพุทธศาสนาเชิงวิทยาศาสตร์

สรุป เมื่อวิเคราะห์ชีวิตศน์พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ทำให้เห็นความสัมพันธ์กัน ๕ ลักษณะดังต่อไปนี้

๑) ชีวิตศน์ต่อความจริง คือ ความจริงแท้ของพระพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์ คือ ความจริงทางธรรมชาติ ซึ่งเป็นความจริงบริสุทธิ์ที่ยังไม่ได้ผ่านกระบวนการปรุงแต่ง

๒) ชีวิตศน์เชิงสภาวะ คือ วิทยาศาสตร์ค้นพบสภาวะทางธรรมชาติ พระพุทธศาสนาบรรลุถึงสภาวะทางธรรมชาติ สิ่งที่เหมือนกันคือความจริงทางสภาวะ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ซึ่งเป็นสภาวะสากลของโลกและสิ่งมีชีวิตทุกชนิด

๓) ชีวิตศน์ปฏิสัมพันธ์แบบความเกื้อกูล คือ ความเกื้อกูลกัน ๒ ส่วน ส่วนแรกเป็นความเกื้อกูลกันเมื่อนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ โดยวิทยาศาสตร์จะมุ่งประโยชน์และพระพุทธศาสนาจะมีหลักศีลธรรมกำหนดทิศทางให้ใช้ประโยชน์อย่างสร้างสรรค์ ส่วนที่สองเป็นความเกื้อกูลต่อชีวิต สังคม สิ่งแวดล้อมและเกื้อกูลต่อโลก

๔) ชีวิตศน์ในเชิงมรรควิธี คือ วิธีการแสวงหาความรู้มีความสัมพันธ์กัน โดยกระบวนการแสวงหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์และกระบวนการแสวงหาความรู้แบบอริยสัจ ๔ มีความสอดคล้องสัมพันธ์กันและยึดโยงกับชีวิตศน์ของมนุษย์

๕) ชีวิตศน์แบบนิเวศพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาองว่าสรรพสิ่งเป็นปัจจัยเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบตามหลักปฏิจจสมุปบาท พระพุทธศาสนาองภาพกว้างว่าโลกเป็นระบบนิเวศเดียวกัน เมื่อสิ่งมีชีวิตหรือสิ่งแวดล้อมใดถูกทำลาย ก็จะมีผลกระทบตอชีวิตมนุษย์และสรรพสัตว์ ในฐานะที่เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน เมื่อคนดีมีศีลธรรมก็จะมีผลต่อความสงบสุขของคนในสังคม หรือถ้ามีคนชั่วในสังคมก็จะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่คนหมู่มาก ในขณะที่เดียวกันพุทธศาสนาก็องว่า สังคมเป็นปัจจัย

แวดล้อมที่มีผลต่อการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม จึงทำให้ชีวิตศัสนแบบนิเวศพระพุทธศาสนา มีความเชื่อมโยงกันทั้งระดับมหภาคและระดับจุลภาค

โลกทัศน์พระพุทธศาสนาเชิงวิทยาศาสตร์

ท่าน ดี.ที.ชูชุกี นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาร่วมสมัยได้กล่าวถึงการแสวงหาความรู้ทางพระพุทธศาสนาว่า “ประสบการณ์ในแต่ละบุคคลเป็นรากฐานของปรัชญาในพระพุทธศาสนา ซึ่งในความหมายนี้ ศาสนาพุทธคือศาสตร์ของการเรียนรู้ธรรมชาติหรือการเรียนรู้จากประสบการณ์”^{๒๒} เพราะว่าในพระพุทธศาสนากล่าวถึงความรู้ที่จะต้องเห็นตามสภาพที่แท้จริง สภาพที่ไม่ได้ผ่านกระบวนการปรุงแต่ง “การแสวงหาความรู้เพื่อเข้าถึงความจริงของกฎธรรมชาติ จะดำเนินควบคู่ไปกับการพัฒนาตนของมนุษย์ และการพัฒนามนุษย์นั้นจะเป็นตัวบอกขอบเขตของการนำความรู้ในกฎธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ด้วย ซึ่งเมื่อเป็นไปตามหลักการนี้ ก็จะเปิดทางมิให้นำความรู้ในกฎธรรมชาติไปใช้ในทางของการสนองโลกะ โทสะ โมหะของมนุษย์”^{๒๓} เป้าหมายของการแสวงหาความรู้ทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นไปเพื่อให้เข้าใจความจริงทางธรรมชาติอย่างแจ่มแจ้งจนคลายความยึดมั่นถือมั่น ส่งผลให้เข้าถึงความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง โลกทัศน์พระพุทธศาสนาต่อวิทยาศาสตร์ จำแนกโลกออกเป็น ๓ ประเภท คือ^{๒๔}

๑. โลกทัศน์แบบสังขารโลก คือ โลกที่บัญญัติขึ้นโดยอาศัยรากฐานของปรมัตถธรรมประเภทที่เป็นสังขตธรรม คือ มีปัจจัยปรุงแต่ง ได้แก่ รูปธรรม นามธรรม หรือรูปปรมัตถ์ จิตปรมัตถ์ และเจตสิก-ปรมัตถ์

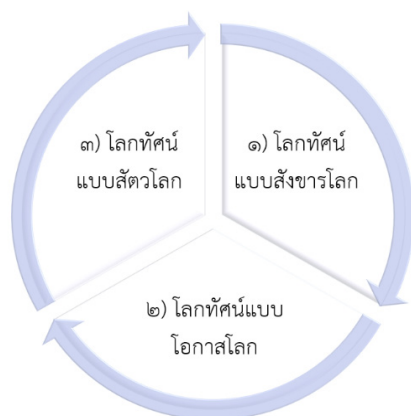
๒. โลกทัศน์แบบโอกาสโลก คือ โลกที่บัญญัติขึ้นโดยอาศัยรากฐานของรูปปรมัตถ์ ประเภทที่ไม่มีใจครอง เป็นโลกแห่งกาลบัญญัติและทิสหาหรือเทศะบัญญัติ ตรงกับโลกแห่งกาลและอวกาศ ซึ่งได้ชื่อเรียกในทางดาราศาสตร์ว่า เอกภพ (universe) หรือจักรวาล (cosmos) คำว่าโอกาสเป็นที่มาของอวกาศนั่นเอง

๓. โลกทัศน์แบบสัตวโลก คือ หมู่สัตว์ ได้แก่ สมมติบัญญัติของความเป็นตัวตน สัตว์ บุคคล เข้าเสพเสวยสุขหรือทุกข์ในระดับชีวิตจิตใจต่าง ๆ

^{๒๒} ศักดิ์ บวร, แปล, ไลน์สไตน์กับพุทธะ, หน้า ๔๓.

^{๒๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์, หน้า ๑๐๔.

^{๒๔} ระวี ภาวิไล, ศ.ดร., โลกทัศน์ ชีวิตศัสน เปรียบเทียบวิทยาศาสตร์กับพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๒๓.

แผนภาพที่ ๔ สรุปลักษณ์พระพุทธศาสนาเชิงวิทยาศาสตร์

ดังนั้น โลกทัศน์แบบสังขารโลก เป็นการมองโลกที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง สภาวธรรมทั้งปวงที่มีการปรุงแต่งตามเหตุปัจจัย ทำให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ที่มีรูปพรรณสัณฐานแตกต่างกันไป โลกทัศน์แบบสังขารโลกที่การปรุงแต่ง, สิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง เช่น ร่างกายถูกปรุงแต่งขึ้นจากธาตุ ๔ ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ ส่วนโลกทัศน์แบบโอกาสโลก ซึ่งเป็นการมองโลกเป็นโอกาสแก่สัตว์ทั้งหลายที่จะอยู่อาศัยในโลก ดาราศาสตร์ เอกภพ (universe) หรือจักรวาล (cosmos) คำว่าโอกาสเป็นที่มาของอวกาศ ซึ่งเป็นโลกทัศน์จักรวาลวิทยาพระพุทธศาสนา ในส่วนของโลกทัศน์แบบสัตว์โลก คือ การมองโลกในฐานะเป็นหมู่สัตว์ ผู้ติดข้องอยู่ในขั้น ๕ ด้วยความพอใจรักใคร่สัตว์ หมายถึง สิ่งมีชีวิตทุกชนิดที่มีความรู้สึกและเคลื่อนไหวได้ ซึ่งรวมถึงสิ่งที่มีชีวิตที่มี ๒-๔ มากเท่าและไม่มีเท้ารวมทั้งเทวดา มาร พรหม เป็นต้น ซึ่งมีกิเลสตัณหาเป็นเชื้อให้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ

สรุป

การวิเคราะห์โลกทัศน์และชีวิตทัศน์ของพระพุทธศาสนาในเชิงวิทยาศาสตร์ ทำให้พบว่า ชีวิตทัศน์พระพุทธศาสนาเชิงวิทยาศาสตร์มี ๕ มุมมอง คือ ชีวิตทัศน์ต่อความจริง ชีวิตทัศน์เชิงสภาวะ ชีวิตทัศน์ปฏิสัมพันธ์แบบความเกื้อกูล ชีวิตทัศน์ในเชิงมรรควิธี และชีวิตทัศน์แบบนิเวศพระพุทธศาสนา ส่วนโลกทัศน์พระพุทธศาสนาเชิงวิทยาศาสตร์ คือ การมองโลกที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง การมองโลกแบบจักรวาลวิทยา และการมองโลกในฐานะสังสารวัฏ เมื่อวิเคราะห์โลกทัศน์และชีวิตทัศน์ของพระพุทธศาสนาในเชิงวิทยาศาสตร์ วิธีการแสวงหาความรู้ทางพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์มีความสัมพันธ์กันต่างกันเพียง

๑) วิธีการปฏิบัติที่พระพุทธศาสนาใช้การปฏิบัติจากประสบการณ์ตรงเพื่อเข้าถึงความจริงแท้ แต่วิทยาศาสตร์ใช้เครื่องมือเพื่อพิสูจน์ความจริง

๒) เป้าหมายของวิทยาศาสตร์เพื่อพิสูจน์ความจริงแล้วนำมาใช้ควบคุมและสร้างสิ่งสนองความต้องการของมนุษย์

แต่พระพุทธศาสนามีเป้าหมายเพื่อเข้าใจชีวิตและโลกตามความเป็นจริง นอกจากนี้แล้วยังมองชีวิตและโลกบัญญัติเป็นทุกขสัง การเกิดแห่งชีวิตและโลกเป็นสมุทัยสัง การดับแห่งชีวิตและโลกเป็นนิโรธสัง และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์เป็นมรรคสัง ซึ่งเป็นสภาวะดับความยึดมั่นถือมั่นในชีวิตและโลก

ดังนั้น โลกทัศน์และชีวิตทัศน์ของพระพุทธศาสนาที่มีต่อโลก โดยครอบคลุมทั้ง ๓ โลก ในส่วนโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ของวิทยาศาสตร์มีขอบเขตจำกัดเพียงโอกาสโลก ส่วนพระพุทธศาสนายังกล่าวถึงโลกในฐานะปัจจัยปรุงแต่ง และโลกในฐานะที่เป็นสรรพสัตว์ที่ยังเวียนว่ายตายเกิดและยังวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏด้วยอำนาจของกิเลสและตัณหา จนกว่าจะพัฒนาด้านตนเองถึงความหลุดพ้นจากทุกข์ได้ มองชีวิตและโลกตามความเป็นจริงโดยปราศจากความยึดมั่นถือมั่น ซึ่งจะทำให้สามารถตัดความสืบทอดชีวิตโดยไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในโลกอื่นอีก

บรรณานุกรม

- พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). พระพุทธศาสนากับวิทยาการโลกยุคใหม่. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. นนทบุรี : สำนักพิมพ์กรีน ปัญญาญาณ, ๒๕๕๗.
- พุทธทาสภิกขุ. กรรมเห็น ๆ เป็นวิทยาศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : ตถตา, ๒๕๕๗.
- ระวี ภาวิไล, ศ.ดร. โลกทัศน์ ชีวิตทัศน์ เปรียบเทียบวิทยาศาสตร์กับพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๓.
- ศักดิ์ บวร. แพล, ไลน์สไตน์กับพุทธะ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์การพิมพ์แก่นจันทร์, ๒๕๕๘.
- Albert Einstein. Ideas and Opinions. New York : Bonanza Books, 1954.
- สมปรรณนา วงศ์บุญหนัก. เอกสารประกอบการสอน SWU ๑๔๒ กระบวนการคิดทางวิทยาศาสตร์. [ออนไลน์] แหล่งข้อมูล: [http://ilc2.swu.ac.th/Portals/127/Documents/swu142/กระบวนการคิดทางวิทยาศาสตร์ \[๑๕ กันยายน ๒๕๖๓\].](http://ilc2.swu.ac.th/Portals/127/Documents/swu142/กระบวนการคิดทางวิทยาศาสตร์ [๑๕ กันยายน ๒๕๖๓].)
- Science-news. ความหมายของวิทยาศาสตร์. [ออนไลน์] แหล่งข้อมูล : http://www.neutron.rmutphysics.com/sciencenews/index.php?option=com_content&task=view&id=1252&Itemid=4[๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๕].

ชุมชนนวัตกรรมจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ บนฐานทุนทางทรัพยากร

พระวิมาน คมกริปปัญญ, ดร.

นายภาณุวัฒน์ สิงห์คำป้อง

วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

ในแต่ละปีภาคการท่องเที่ยวสามารถสร้างรายได้ให้กับประเทศอย่างมหาศาล ทำให้หลายภาคส่วนที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนต่างก็ขยายธุรกิจ ขยายพื้นที่เพื่อรองรับการท่องเที่ยวในประเทศ อุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมหนึ่งที่สามารถสร้างรายได้ให้กับประเทศไทยอย่างมหาศาล โดยการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative Tourism) ซึ่งเป็นทางเลือกสำหรับนักท่องเที่ยวที่ต้องการท่องเที่ยววิถีชุมชน ทำให้กระจายรายได้และมีเม็ดเงินหมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจฐานราก “กลยุทธ์ที่นำมาใช้ในเชิงยุทธศาสตร์ของเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ คือ เศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge-based Economy) เนื่องจากกฎเกณฑ์ทางการตลาดที่เปลี่ยนไป การสร้างรายได้เปลี่ยนจากการสร้างมูลค่าในวัตถุดิบที่จับต้องได้ไปสู่การสร้างมูลค่าให้กับสิ่งที่ไม่สามารถจับต้องได้”^๑ การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จึงเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่พัฒนาต่อยอดจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยมุ่งเน้นการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมกับกิจกรรมการท่องเที่ยวจากชุมชน และส่งเสริมการผลิตสินค้าท้องถิ่นป้อนสู่ตลาด เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว^๒ ปัญหาสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ คือ ขาดความรู้เกี่ยวกับกระบวนการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ขาดองค์ความรู้ในการจัดการท่องเที่ยว และขาดการจัดการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ รวมทั้งขาดการส่งเสริมทรัพยากรซึ่งเป็นต้นทุนด้านฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น ทำให้จัดการท่องเที่ยวโดยไม่สอดคล้องกับบริบทและวิถีชีวิตชุมชน

^๑ ภิรมณ์ แก้วสง่า และนิศาชล จันทศรี, “การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ : ทางเลือกใหม่ของการท่องเที่ยวไทย”, *Suranaree J. Soc. Sci.*, Vol. 6 No. 1 (June 2012) : 92.

^๒ Wurzbarger, Introduction to the SantaFe & UNESCO International Conference A Global Conversation on Best Practices and New Opportunities. In Wurzbarger, R. (Ed.). *Creative Tourism A Global Conversation how to provide unique creative experiences for travelers worldwide: at present at the 2008 Santa Fe & UNESCO International Conference on Creative Tourism in Santa Fe.* (pp. 15–25). (New Mexico : USA., 2010)

ในส่วน of ชุมชนดอนตู ซึ่งเป็นชุมชนที่มีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เป็นต้นทุนหลายส่วนที่สามารถนำมาพัฒนาเป็นการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เช่น การมีป่าอยู่กลางชุมชน การรักษาวัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิตชุมชน การผลิตสินค้าและบริการ การมีผู้ประกอบการขนาดย่อมในชุมชน รวมทั้งประวัติศาสตร์ชุมชนอันยาวนานควบคู่กับเมืองโบราณกันธารราษฎร์ เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีนักท่องเที่ยวสนใจเข้าไปท่องเที่ยวในชุมชน แต่คนในชุมชนยังขาดองค์ความรู้ในการจัดการทุนทางทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน ทำให้ชุมชนสูญเสียโอกาสในการพัฒนาชุมชนในรูปของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาชุมชนนวัตวิถีการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนฐานทุนทางทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชนด้านการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อย่างมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาชุมชนนวัตวิถีการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนฐานทุนทางทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนดอนตู ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

วิธีดำเนินการวิจัย

๑. รูปแบบการวิจัย : ในงานวิจัยนี้ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยได้ดำเนินการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ๕ แนวคิด คือ แนวคิดการจัดการ แนวคิดการจัดการท่องเที่ยว แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ แนวคิดการมีส่วนร่วม แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ๖ ขั้นตอน คือ การร่วมศึกษาและวิเคราะห์ต้นทุนทางทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชน การร่วมวางแผนการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ การร่วมดำเนินการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ การร่วมรับผลประโยชน์ การร่วมติดตามประเมินผล และร่วมทบทวน/จัดการความรู้ด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

๒. พื้นที่วิจัย : ชุมชนดอนตู ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

๓. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย : แบบสัมภาษณ์ สทนากลุ่ม ชุดปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

๔. การเก็บรวบรวมข้อมูล : การเก็บรวบรวมข้อมูลจำแนกออกเป็น ๒ ส่วน ดังนี้

๑) เก็บข้อมูลในประเด็นทุนทางทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวชุมชนดอนตู ๔ ขั้นตอน คือ ขั้นการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล ขั้นประเมินผลกระทบ ขั้นจัดลำดับความสำคัญของปัญหาการท่องเที่ยว และขั้นศึกษาวิเคราะห์กลไกการจัดการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

๒) เก็บข้อมูลในประเด็นการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนฐานทุนทางทรัพยากรโดยมีส่วนร่วมของชุมชนตอนต้น ๖ ขั้นตอน คือ ขั้นวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการท่องเที่ยว ขั้นสร้างกรอบแนวคิดเชิงกลไกและกระบวนการ ขั้นออกแบบแผนการดำเนินงานจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ขั้นบูรณาการแผนงานสู่การดำเนินงาน ขั้นการประเมินผลการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ และขั้นพัฒนาชุมชนนวัตกรรมวิถีการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เพื่อยืนยันกระบวนการปฏิบัติที่ดี

๕. การวิเคราะห์ข้อมูล : งานวิจัยนี้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากการศึกษาข้อมูลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การวิเคราะห์บริบทพื้นที่วิจัย การวิเคราะห์สภาพปัญหาและผลกระทบ วิเคราะห์ต้นทุนทางทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวของชุมชน รวมทั้งวิเคราะห์ข้อมูลเชิงประจักษ์จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การสำรวจ การร่วมจัดกิจกรรมชุมชนนวัตกรรมวิถีการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม บูรณาการกับข้อมูลจากการสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์ โดยวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

งานวิจัยนี้ได้สังเคราะห์แนวคิดที่เกี่ยวข้องมาใช้บูรณาการกับงานวิจัย ๕ แนวคิด ประกอบด้วย

๑) แนวคิดการจัดการมาใช้ในการจัดการท่องเที่ยว ประกอบด้วย การจัดการคน (Man) คือ ทรัพยากรบุคคล เครื่องจักร (Machine) คือ เครื่องจักร เครื่องมือ และอุปกรณ์ เงินทุน (Money) คือ งบประมาณ สนับสนุน วัสดุสิ่งของ (Material) คือ วัตถุดิบและวัตถุดิบของที่ใช้^๓ ซึ่งเป็นศิลปะที่ต้องใช้เทคนิควิธีการจัดการองค์การ และสนับสนุนให้สมาชิกใช้ศักยภาพที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์มากที่สุด^๔

๒) แนวคิดการท่องเที่ยว ซึ่งได้บูรณาการรูปแบบการท่องเที่ยวมาใช้ ๓ รูปแบบหลัก คือ รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ (natural based tourism) รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรม (cultural based tourism) และรูปแบบการท่องเที่ยวในความสนใจพิเศษ (special interest tourism)^๕

^๓ จิตภา เรืองกิตติญา และคณะ, “การประยุกต์หลักการจัดการธุรกิจตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ”, วารสารวิชาการเทคโนโลยีการจัดการ, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ : มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๓ : ๓๘.

^๔ วรัชยา ศิริวัฒน์, การบริหารร่วมสมัย (Contemporary Administration), (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๔), หน้า ๘.

^๕ พระครูวิมลศิลปกิจ (เรืองฤทธิ์ ธนปญโญ) และคณะ, “การศึกษารูปแบบและสภาพแหล่งเรียนรู้ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงราย”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๗-๑๐.

๓) แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บูรณาการกับแนวคิดของเกร็ก ริชาร์ดส ซึ่งจำแนกออกเป็น ๖ ส่วน ประกอบด้วย Interaction (การท่องเที่ยวที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน) Educational (การท่องเที่ยวที่เน้นการเรียนรู้และความรู้) Emotional (การท่องเที่ยวที่เน้นคุณค่าทางอารมณ์และประสบการณ์) Social (การท่องเที่ยวที่เกี่ยวพันกับคนในสังคมให้เกิดการเชื่อมโยงกัน) Participative (การท่องเที่ยวที่เน้นการมีส่วนร่วม) และ Involve (การท่องเที่ยวที่ต้องร่วมมือกันและเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้อง)^๖

๔) แนวคิดการมีส่วนร่วมมาใช้จัดการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วม เพื่อร่วมกันตัดสินใจ วางแผน กำหนดขั้นตอน การรับผลประโยชน์ การตรวจสอบ ประเมินผลเพื่อการพัฒนา การปฏิบัติการกลับไปสู่การตัดสินใจ^๗

๕) แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงสร้างสรรค์ (Creative Community Based Tourism: C-CBT) ซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างการท่องเที่ยวโดยชุมชน และการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์^๘ โดยได้นำมาบูรณาการกับการจัดทำแผนพัฒนาชุมชนเพื่อให้เป็นชุมชนนวัตกรรมด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

การจัดการท่องเที่ยวของชุมชนตอนดูเพื่อให้เป็นชุมชนนวัตกรรมด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งมีกระบวนการดำเนินงานจำแนกออกเป็น ๘ ส่วน ดังนี้

^๖ เกร็ก ริชาร์ดส และคณะ, คู่มือกระบวนการพัฒนาและยกระดับกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์, (กรุงเทพมหานคร: องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) งานท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ สำนักท่องเที่ยวโดยชุมชน, ๒๕๖๑), หน้า ๑๙.

^๗ John M.Cohen and Norman T, Rural-Development Participation : Concepts and Measures for Project Design, Implementation and valuation, (The Rural Development Committee Center for International Studies Cornell University, 1977), p. 56.

^๘ นภธร ศิวรัตน์และภักดี โพธิ์สิงห์, “นโยบายการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์โดยชุมชนอย่างยั่งยืน”, วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์ ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๒) : ๔๖.

แผนภาพสรุปการดำเนินงานของชุมชนคนดู : ชุมชนนวัตกรรมจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

จากแผนภาพดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าชุมชนคนดูได้บูรณาการการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์กับความเป็นชุมชนนวัตกรรมสร้างสรรค์ ซึ่งได้ดำเนินการเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ๘ ส่วน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. ต้นทุนทรัพยากรสร้างสรรค์ (Creative resource costs)

การจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนคนดูเป็นผลพวงมาจากการที่คนในชุมชนตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของต้นทุนทางทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน โดยได้มีการสำรวจทรัพยากรที่สามารถนำมาใช้ในการจัดการท่องเที่ยว คือ ทุนทางกายภาพ ทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติ ทุนสังคม เงินทุน และทุนด้านองค์กรชุมชน ซึ่งมีความเห็นร่วมกันว่าต้นทุนทางทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนสามารถพัฒนาต่อ ยอดเป็นการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้ จึงเริ่มต้นจากการใช้ฐานทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อพัฒนาไปสู่การจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

๒. แหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative Destination)

การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนคนดูไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในพื้นที่ชุมชนเท่านั้น แต่ยังมีกระจายพื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ไปสู่พื้นที่เกษตรกรรม ไร่นา สวน ห้วย หนอง โคก ดอนปึก และป่าชุมชน โดยกำหนดให้พื้นที่ทำกินของคนในชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ด้วย ซึ่งบางโปรแกรมการท่องเที่ยวสามารถจัดการท่องเที่ยวสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน โดยไม่กระทบวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของคนในชุมชน

โดยได้ออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวแต่ละโปรแกรม เพื่อให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมปฏิบัติและทำกิจกรรมในแหล่งท่องเที่ยวด้วย

๓. การจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative tourism management)

จากการที่ชุมชนดอนตูให้ความสำคัญกับต้นทุนทางทรัพยากรที่สามารถพัฒนาไปสู่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้โดยมีการใช้แนวคิดการจัดการเชิงสร้างสรรค์มาใช้จัดการท่องเที่ยว โดยได้มีการจัดทำแผนงานด้านการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ การจัดตั้งกรชุมชนให้สอดคล้องกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ การมีผู้นำที่กล้าตัดสินใจนำเอากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์มาใช้กับชุมชน โดยมีการประสานงานกับภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง มีแผนการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ รวมทั้งการกำกับติดตามและควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามแนวทางการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

๔. กระบวนการมีส่วนร่วมเชิงสร้างสรรค์ (Creative participatory process)

การจัดการท่องเที่ยวของชุมชนดอนตูได้ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนทุกขั้นตอน โดยที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการรับรู้กระบวนการดำเนินงาน และร่วมดำเนินงานอย่างเป็นระบบ ทั้งการสำรวจทรัพยากรท้องถิ่น ซึ่งเป็นต้นทุนทางด้านทรัพยากร การร่วมคิดถึงผลดีผลเสียและการออกแบบกิจกรรม และแผนการจัดการท่องเที่ยว การร่วมแก้ปัญหา การร่วมดำเนินการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ การร่วมกันประเมินผลจากการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เพื่อปรับปรุงพัฒนา และการมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์จากการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ด้วยกัน

๕. ผู้ประกอบการเชิงสร้างสรรค์ (Creative Entrepreneur)

นอกจากจะมุ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์แล้ว ชุมชนดอนตูยังตระหนักถึงความสำคัญของผู้ประกอบการด้วย จึงได้กำกับดูแลให้ผู้ประกอบการดำเนินการอย่างสร้างสรรค์ โดยเน้นคุณภาพของสินค้าและบริการ กำหนดให้ผู้ประกอบการมีคุณสมบัติข้อสัตย์สุจริต การเป็นผู้ประกอบการที่มีความโปร่งใส ไม่เอารัดเอาเปรียบชุมชนและนักท่องเที่ยว รวมทั้งการควบคุมไม่ให้ผู้ประกอบการสร้างผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อมด้วย

๖. ชุมชนเชิงสร้างสรรค์ (Creative Locals)

ส่วนสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่ประสบความสำเร็จของชุมชนดอนตู มาจากการที่มีพื้นฐานชุมชนสร้างสรรค์ เพราะก่อนที่จะมีการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้มีการประชุมชุมชน เพื่อให้เข้าใจรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ บทบาทหน้าที่ของชุมชนที่มีต่อการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ คุณค่าและความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ หลังจากนั้นจึงร่วมกันเตรียมความพร้อมของชุมชนเพื่อให้เป็นชุมชนที่มีวิถีเชิงสร้างสรรค์ เพื่อให้ชุมชนเป็นฐานรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวและโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

๗. กิจกรรมและสินค้าเชิงสร้างสรรค์ (Creative Activities and Products)

โปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนดอนตู จะเน้นกิจกรรมที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชนและเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมทำกิจกรรมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเปิดประสบการณ์ใหม่ จากกิจกรรมท่องเที่ยวสร้างสรรค์ และการออกแบบผลิตภัณฑ์ชุมชนที่เน้นความสร้างสรรค์ ทั้งการออกแบบ การผลิต การสร้างแบรนด์ชุมชน การจัดจำหน่าย การรับรองคุณภาพของสินค้า โดยได้มีการอบรมแนวทางจัดกิจกรรมและการบริการเชิงสร้างสรรค์ด้วย

๘. การสื่อสารเชิงสร้างสรรค์ (Creative Communication)

ชุมชนดอนตูได้มีการสื่อสารการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยมีกลุ่มคนที่ทำหน้าที่ในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ และโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ๒๐ โปรแกรม โดยใช้สื่อสารสนเทศ ทั้งเพจ เฟซบุ๊ก ไลน์ วิดีทัศน์ เอกสาร แผ่นพับ ซึ่งเป็นรูปแบบของการประชาสัมพันธ์และนำเสนอแหล่งท่องเที่ยว^๙ นอกจากนี้แล้วยังเน้นการพัฒนาบุคลากรด้านการสื่อสาร เพื่อสื่อความหมายเชิงสร้างสรรค์ให้กับนักท่องเที่ยวและการประสานงานกับภาคส่วนที่เกี่ยวข้องการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้เพื่อพัฒนาจิตใจ โดยมีพระสงฆ์ในชุมชนเป็นผู้นำในการอบรมคุณธรรม เพื่อให้มีมิตรไมตรี มีจิตอาสา และมีจิตบริการ โดยมุ่งเน้นการพัฒนาให้เป็นผู้บริการที่ดี การแนะนำ การให้ความรู้ การประชาสัมพันธ์ และสื่อความหมายการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนนวัตกรรมด้านการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์มีกระบวนการจัดการท่องเที่ยวที่ออกแบบมาให้เหมาะสมกับบริบทและวิถีชีวิตของชุมชน เพื่อให้การท่องเที่ยวสัมพันธ์กับวิถีชีวิตชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของ ปิรันธ ชินโชติ และธีระวัฒน์ จันทิก เรื่อง “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของสวนผึ้ง” ซึ่งได้จำแนกออกเป็น ๕ องค์ประกอบ คือ แหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative Destination) ผู้ประกอบการเชิงสร้างสรรค์ (Creative Entrepreneur) ชุมชนเชิงสร้างสรรค์ (Creative Locals) กิจกรรมหรือสินค้าเชิงสร้างสรรค์ (Creative Activities & Products) และการสื่อสารเชิงสร้างสรรค์ (Creative Communication)^{๑๐} สอดคล้องกับผลการของเอนก ไยอินทร์ และคณะ

^๙ สัมภาษณ์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ครั้งที่ ๒, เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๖๕

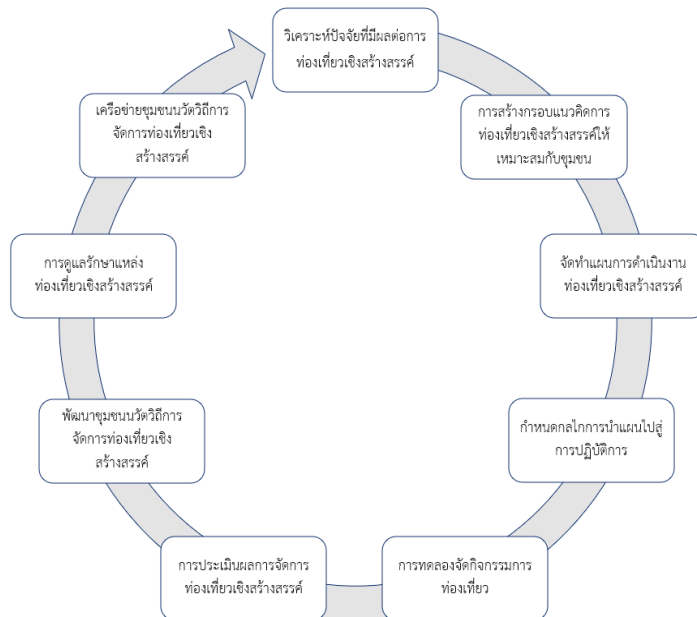
^{๑๐} ปิรันธ ชินโชติ และธีระวัฒน์ จันทิก, “รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของสวนผึ้ง”, Veridian E-Journal, Silpakorn University, ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และศิลปะ ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – เมษายน ๒๕๕๙) : ๒๖๔-๒๖๖.

ในประเด็นที่ว่า นวัตกรรมของดีชุมชน : การต่อยอดภูมิปัญญาสู่การเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ นอกจากจะสร้างผลิตภัณฑ์ที่มีมาตรฐานคุณภาพแล้วจะต้องผลิตแผนที่ท่องเที่ยวที่เชื่อมโยง ความโดดเด่นทั้ง ๓ ด้าน ได้แก่ เครือข่ายชุมชนวิถีพอเพียง วิถีไทยวิถีธรรม และนวัตกรรมดี^{๑๑} แต่เห็นเพิ่มเติมว่า ควรพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อยกระดับให้เป็นชุมชนนวัตกรรมจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์แบบมีส่วนร่วม ซึ่งจำเป็นต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับต้นทุนทรัพยากรสร้างสรรค์ (Creative resource costs) ผ่านกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative tourism management) และกระบวนการมีส่วนร่วมเชิงสร้างสรรค์ (Creative participatory process) และกำหนดองค์ประกอบของชุมชนนวัตกรรมจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์โดยการมีส่วนร่วมบนฐานทุนทางทรัพยากรของชุมชน เพื่อให้องค์ประกอบเป็นตัวกำหนดคุณลักษณะของชุมชนนวัตกรรมด้านการท่องเที่ยว ได้แก่ ทุนทางทรัพยากรการท่องเที่ยว การอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว/ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แหล่งท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว การมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานและศูนย์บริการข้อมูล นักสื่อความหมายท้องถิ่น อัตลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชน พัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ประเมินผลกระทบและพัฒนาการจัดการท่องเที่ยว พัฒนาชุมชนต้นแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนฐานทุนทางทรัพยากร การจัดการความรู้ พัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ และเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ด้วย

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ผลจากการวิจัยทำให้พบองค์ความรู้ด้านกระบวนการดำเนินงานเพื่อพัฒนาชุมชนนวัตกรรมจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนฐานทุนทางทรัพยากรชุมชน โดยมีกระบวนการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ ๙ ขั้นตอน ดังนี้

^{๑๑} เอนก ไยอินทร์ และคณะ, “นวัตกรรมของดีชุมชน : การต่อยอดภูมิปัญญาสู่การเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ”, วารสาร มจร การพัฒนาสังคม ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๖๔) : ๗๗

แผนภาพการพัฒนาชุมชนนวัตวิถีการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนฐานทุนทางทรัพยากรชุมชน

จากแผนภาพสรุปได้ว่า ชุมชนนวัตวิถีการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ตั้งอยู่บนฐานทุนทางทรัพยากร เพื่อให้เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ๙ ขั้นตอน คือ วิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ การสร้างกรอบแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ให้เหมาะสมกับชุมชน พร้อมทั้งจัดทำแผนการดำเนินงานท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ กำหนดกลไกการนำแผนไปสู่การปฏิบัติการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ การทดลองจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว การประเมินผลการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ การพัฒนาชุมชนนวัตวิถีการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ การดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ และสร้างเครือข่ายชุมชนนวัตวิถีการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เพื่อให้เกิดการดำเนินงานในเชิงเครือข่ายความร่วมมือ โดยบูรณาการกับแนวคิดการจัดการ แนวคิดการจัดการท่องเที่ยว แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ แนวคิดการมีส่วนร่วม และแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งจะส่งผลให้การจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์มีความต่อเนื่องและยั่งยืนเพื่อยกระดับไปสู่มรดกชุมชนในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

๑. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรกำหนดนโยบายส่งเสริมชุมชนนวัตวิถีการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ด้านการท่องเที่ยวให้เป็นนวัตกรรมของชุมชน ซึ่งจะกระตุ้นให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ การพึ่งพาตนเอง และพัฒนาชุมชนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต

๒. ข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปใช้ประโยชน์

ชุมชนควรมีการพัฒนาศักยภาพตนเองให้เป็นชุมชนนวัตกรรมวิธีการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยการอาศัยต้นทุนทางทรัพยากรชุมชนแบบมีส่วนร่วม ๘ ส่วน คือ ต้นทุนทรัพยากรสร้างสรรค์ (Creative resource costs) สร้างชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative Destination) การจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative tourism management) กระบวนการมีส่วนร่วมเชิงสร้างสรรค์ (Creative participatory process) ผู้ประกอบการเชิงสร้างสรรค์ (Creative Entrepreneur) ชุมชนเชิงสร้างสรรค์ (Creative Locals) กิจกรรมและสินค้าเชิงสร้างสรรค์ (Creative Activities and Products) และการสื่อสารเชิงสร้างสรรค์ (Creative Communication)

๓. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการทำวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ

- ๑) การพัฒนาชุมชนนวัตกรรมวิธีการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ยกระดับไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก
- ๒) การพัฒนากลไกชุมชนเพื่อรองรับการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์
- ๓) การพัฒนาชุมชนนวัตกรรมวิธีการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ต้นแบบ
- ๔) การพัฒนาศักยภาพชุมชนยกระดับสู่ชุมชนวิถีท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

บรรณานุกรม

- เกร็ก ริชาร์ดส และคณะ. **คู่มือกระบวนการพัฒนาและยกระดับกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์**. กรุงเทพมหานคร: องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) งานท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ สำนักท่องเที่ยวโดยชุมชน, ๒๕๖๑.
- จิตาภา เรืองกิตติญา และคณะ. “การประยุกต์หลักการจัดการธุรกิจตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กับวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ”. **วารสารวิชาการเทคโนโลยีการจัดการ**. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๓).
- นภธร ศิวารัตน์ และภักดี โพธิ์สิงห์. “นโยบายการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์โดยชุมชนอย่างยั่งยืน”. **วารสาร มจรอุบลปริทรรศน์**. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๒).
- ปิรันธ ชินโชติ และธีระวัฒน์ จันทิก. “รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของสวนผึ้ง”. **Veridian E-Journal, Silpakorn University**. ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และศิลปะ ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – เมษายน ๒๕๕๙).

พระครูวิมลศิลป์กิจ (เรืองฤทธิ์ ธนบุญโณ) และคณะ. “การศึกษารูปแบบและสภาพแหล่งเรียนรู้ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงราย”. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

ภัณณิ แก้วสง่า และนิศาชล จันทศรี. “การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ : ทางเลือกใหม่ของการท่องเที่ยวไทย”. *Suranaree J. Soc. Sci.* Vol. 6 No. 1 (June 2012).

วรัชยา ศิริวัฒน์. *การบริหารร่วมสมัย (Contemporary Administration)*. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๔.

เอนก ไยอินทร์ และคณะ. “นวัตวิถีของดีชุมชน : การต่อยอดภูมิปัญญาสู่การเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ”. *วารสาร มจร การพัฒนาสังคม* ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๖๔).

John M.Cohen and NormanT. *Rural-Development Participation : Concepts and Measures for Project Design, Implementation and valuation*. The Rural Development Committee Center for International Studies Cornell University, 1977.

Wurzburger, Introduction to the SantaFe & UNESCO International Conference A Global Conversation on Best Practices and New Opportunities. In Wurzburger, R. (Ed.). *Creative Tourism A Global Conversation how to provide unique creative experiences for travelers worldwide: at present at the 2008 Santa Fe & UNESCO International Conference on Creative Tourism in Santa Fe.* (pp. 15–25). New Mexico : USA., 2010.

บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนภายใต้พลวัตของสังคมโลกยุคใหม่

นายปรัชญา บุตรสะอาด

พระสมพล ยสชาโต

นางสาวทิตา ผลสมบูรณ์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ชลบุรี

ความนำ

สังคมไทยประกอบด้วยสถาบันหลักที่สำคัญ คือสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมยึดเหนี่ยวจิตใจของคนไทยโดยเฉพาะ สถาบันพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิต การศึกษา ศิลปวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ดังนั้น พระสงฆ์จึงเป็นผู้นำทางจิตใจของชาวบ้านและสังคมเป็นที่เคารพนับถือบูชา “เมื่อชาวบ้านมีความทุกข์เดือดร้อนไม่สบายใจก็จะมาขอคำปรึกษาจากพระสงฆ์ เมื่อมีกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ เช่น ขุดบ่อน้ำสร้างโรงเรียน ทำถนน สร้างสะพาน พระสงฆ์ก็จะมามีบทบาทในการให้ความช่วยเหลือ สนับสนุนทุกครั้ง” สถาบันศาสนาเป็นสถาบันหลักของสังคมไทย มีวัดเป็นศาสนสถานมีพระสงฆ์เป็น ศาสนบุคคลที่จะทำให้พระพุทธศาสนาช่วยในการพัฒนาชุมชน สังคมและประเทศชาติอย่างสำคัญยิ่ง แต่ปัจจุบันมีสถาบันอื่น ๆ เข้ามาทำหน้าที่แทนบทบาทต่าง ๆ ทำให้วัดและพระสงฆ์มีส่วนช่วยสังคมน้อยลง เช่น มีโรงเรียนทำหน้าที่สอน กุลบุตรกุลธิดา มีโรงพยาบาลรักษาคคนป่วย มีโรงมหรสพที่ให้ความบันเทิง มีเครื่องจักรผ่อนแรง ทำให้การพึ่งพาแรงงานชาวบ้านหมดความจำเป็น สิ่งเหล่านี้เริ่มทำให้คนห่างวัดมากขึ้นและมีปัญหาตามมา ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับสถาบันสงฆ์ได้ลดน้อยลงและกำลังจะสูญหายไปเรื่อย ๆ โดยเฉพาะในชุมชนเมืองนั้นอาจสูญหายไปเกือบหมดสิ้น ส่วนในชนบทบางแห่งยังพอรักษาให้อยู่ในสภาพที่น่าพอใจได้บ้าง แต่ถ้าไม่มีการเคลื่อนไหวในการปรับปรุงบทบาทของพระสงฆ์ในชนบท สิ่งเหล่านี้จะเสื่อมลงได้ เพราะชุมชนชนบทก็กำลังเปลี่ยนแปลงไปตามชุมชนเมือง^๑

“พระสงฆ์จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญและมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นต่อชุมชนและสังคม นอกจากนั้นพระสงฆ์ยังเป็นผู้นำเอาหลักพระพุทธธรรมคำสั่งสอนมาอบรมประชาชนเพื่อนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข” และพื้นฐานของคนไทยส่วนใหญ่เกิดมาก็นับถือ

^๑ พระไพศาล วิสาโล, *อำนาจและยุทธวิธีไร้ความรุนแรง*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๗๒-๗๓.

^๒ กรมการศาสนา, *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๔.

พระพุทธศาสนาโดยกำเนิดให้ทาน แบ่งปัน รู้จักพระสงฆ์ในฐานะเป็นบุคคลที่ต้องเคารพเชื่อฟังในชุมชน มีวัดเป็นศูนย์กลาง มีพระสงฆ์เป็นผู้นำทางด้านจิตใจและสติปัญญา ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมและประชาชน^๓ พระภิกษุสงฆ์ มีความผูกพันกับชาวบ้านและมีบทบาทที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์เป็นอย่างยิ่งทั้งในด้านศิลปวัฒนธรรมและจารีตประเพณีอันดีงาม มีส่วนกล่อมเกลาศีวิตจิตใจของชาวไทยให้มีความสว่างสะอาด และสงบสุขตลอดมาประเทศไทยภายใต้ร่มเงาของพระพุทธศาสนาจึงมีความร่มเย็นเป็นสุข มีความเจริญมั่นคงดำรงเอกราช มีอธิปไตยและมีเสรีภาพ ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดี มีความภาคภูมิใจในชาติและมีความสมัครสมานสามัคคี เคารพรักนั้บถื้อกันฉันท์พี่น้อง พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาสำคัญศาสนาหนึ่งซึ่งมีอยู่ในโลกและมีอายุยืนมาเป็นเวลานานกว่าสองพันปี พระพุทธศาสนาได้มีความมั่นคงและยั่งยืนกัด้วยพุทธศาสนิกชนผู้เป็นศาสนทายาทได้ถือปฏิบัติและอนุรักษ์สืบทอดกันต่อมา ทั้งด้านปริยัติธรรม เพราะเห็นว่าเป็นศาสนาที่สามารถยึดเป็นสรณะคือที่พึ่งของตนได้ โดยอาศัยพระธรรมวินัยจากพระไตรปิฎกเป็นแนวทางในการปฏิบัติและการดำรงชีวิตในสังคมอย่างมีความสุข^๔

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทเป็นแนวคิดที่กล่าวถึงพฤติกรรมของมนุษย์ที่อยู่รวมกันนในสังคม แต่ละคนมีการแสดงออกทางสังคมที่แตกต่างกัน

ความหมายของบทบาท

“บทบาท” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Role” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายว่า “การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้”^๕ และได้มีผู้ให้ความหมายในแนวคิดของนักจิตวิทยา นักการศึกษา และนักสังคมวิทยาได้ให้คำนิยามเกี่ยวกับบทบาทไว้ หลากหลายความหมาย หลายทัศนะ ดังนี้

บทบาท หมายถึง แบบอย่างของพฤติกรรมที่คาดหวังว่าบุคคลจะแสดงออกในกิจกรรมที่ทำร่วมกับผู้อื่น บทบาทจะสะท้อนให้เห็นถึงตำแหน่งในสังคม รวมไปถึงหน้าที่ สิทธิ ความรับผิดชอบ และอิทธิพลของแต่ละบุคคลด้วย^๖ บทบาท คือการประพฤติปฏิบัติของบุคคลตามตำแหน่งและสถานภาพ

^๓ พินิจ ลาภธนานนท์, **บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๓๒), หน้า ๑๔-๑๗.

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธิ์ ปยุตโต), **บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๗๘.

^๕ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๕๙.

^๖ กรองแก้ว อยู่สุข, **พฤติกรรมองค์การ**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑.

ในสังคมนั้น ๆ ถ้าตำแหน่งหรือสถานภาพเปลี่ยนไปบทบาทก็จะเปลี่ยนตามไปด้วย และถ้าบุคคลใดในสังคมมีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมมากขึ้นเท่าใด บทบาทก็จะเพิ่มขึ้นมากเท่านั้น”^๗ นอกจากนี้ บทบาท เป็นการกระทำตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ สถานภาพและบทบาทมักเป็นของคู่กัน คือ เมื่อมีสถานภาพจะต้องมีบทบาทด้วยแต่ไม่เสมอไป ดังนั้นบทบาท คือพฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร (Role) เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มคนหรือสังคมทำให้คู่สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้ รวมทั้งสามารถพยากรณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้ เช่น ผู้มีตำแหน่งเป็นพ่อจะได้รับการคาดหวังจากสังคมให้แสดงบทบาทหรือหน้าที่ต่าง ๆ ของพ่อซึ่งจะต้องเลี้ยงดูลูก ส่งเสียให้เล่าเรียนอบรมสั่งสอน ให้ความรักความเอ็นดูและอื่น ๆ อีก เป็นต้น ตำแหน่งอื่น ๆ ก็เช่นกัน เช่น ครู อาจารย์ เสมียน ภารโรง ต่างก็มีบทบาทที่คาดหวังจะต้องทำในฐานะที่ครองตำแหน่งต่าง ๆ เหล่านี้นั่นอยู่^๘

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท หมายความว่าบทบาทหน้าที่ตามตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งนั้น จะถูกคาดหวังจากสังคมรอบด้าน ซึ่งเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) และการแสดงบทบาทของบุคคลตามตำแหน่งหน้าที่ที่มีความถูกต้องเหมาะสมเพียงใดขึ้นกับปัจจัย ๓ ประการ ดังนี้

๑. ความเข้าใจในบทบาทที่ตนเองแสดงหรือปฏิบัติ
๒. ประสบการณ์ของผู้ที่ต้องแสดงบทบาท
๓. บุคลิกภาพของผู้แสดงบทบาท^๙

บทบาทนั้นมี ๒ นัย คือ ทางด้านโครงสร้างบทบาทเป็นตำแหน่งทางสังคม ที่มีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน แสดงบทบาทโดยคุณสมบัติและกิจกรรมของบุคคลที่ครองตำแหน่งนั้น ๆ ส่วนทางด้านการแสดงบทบาทหรือการมีปฏิสัมพันธ์ (Social Structure) บทบาทเป็นผลต่อเนื่องที่เกิดจากแบบแผนการกระทำของบุคคลที่ได้เรียนรู้จากสถานการณ์ในสังคม^{๑๐} บทบาทเป็นสิ่งที่บุคคลจะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับตำแหน่งหรือหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมาย เป็นการแสดงพฤติกรรมตามอำนาจหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมาย เป็นการแสดงพฤติกรรมตามอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้เหมาะสมสอดคล้องกับ

^๗ กมลรัตน์ หล้าสูงษ์, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๗), หน้า ๕๐.

^๘ งามพิศ สัตย์สงวน, **หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา, ๒๕๓๘), หน้า ๙๖-๙๗.

^๙ ประกอบ มีโคตรกอง, “บทบาทของพระสงฆ์เกี่ยวกับเยาวชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาโท**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๑)

^{๑๐} ประเสริฐ แยมกลิ่นฟุ้ง, **สถานภาพและบทบาท**, (กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖), หน้า ๑๘.

ความคาดหวังของผู้ที่มอบหมายอำนาจนั้น^{๑๑} และบทบาท คือการปฏิบัติหน้าที่หรือการแสดงออกของคน ซึ่งคนอื่นคาดหวังหรือคาดหวังว่าเขาจะทำเมื่ออยู่ภายใต้สถานการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่ง^{๑๒}

บทบาทเปรียบเสมือนบทของตัวละครที่กำหนดให้ผู้แสดงในละครเรื่องนั้นๆเป็นตัว (ละคร) อะไร มีบทบาทที่ต้องแสดงอย่างไร ถ้าแสดงผิดบทหรือไม่สมบทบาทก็อาจถูกเปลี่ยนตัวไม่ให้แสดงไปเลย นอกจากนี้บทบาทของบุคคลยังขึ้นอยู่กับกระบวนการกล่อมเกลாதงสังคม (Socialization) และบุคลิกภาพของบุคคลนั้นด้วย^{๑๓} สอดคล้องกับความหมายที่ว่า บทบาท เป็นความคาดหวังของการกระทำในสถานภาพหนึ่ง ๆ บุคคลควรจะมีบทบาทอย่างไร โดยจะมีการเรียนรู้เป็นกระบวนการสำคัญเพื่อให้ทราบว่าแต่ละบุคคลจะต้องแสดงบทบาท (Role playing) และสวมบทบาท (Role taking) อย่างไม่รู้ ซึ่งการเรียนรู้บทบาทนี้จะเกิดจากการเลียนแบบและการสังเกต (Role model) จากบุคคลที่เรายึดถือ (Significant others) เพื่อนำมาเป็นแบบอย่างของบทบาทแห่งตนที่จะแสดงต่อผู้อื่นในสถานการณ์ต่าง ๆ ในสังคมต่าง ๆ ที่ตนเองต้องการ^{๑๔} บทบาทของบุคคลจึงแตกต่างกันออกไปตามลักษณะสถานภาพ อุปนิสัย ความคิด ความรู้ความสามารถ มูลเหตุจูงใจ การอบรมและความพอใจ ดังนั้น จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น บทบาทของบุคคลในแต่ละสังคม จึงมีที่มาสำคัญ ๒ ประการคือ^{๑๕}

๑) บทบาทที่ถูกกำหนดโดยตำแหน่ง ได้แก่ ฐานะของตำแหน่ง กฎระเบียบหน้าที่ความรับผิดชอบ สิทธิและข้อผูกพัน ซึ่งกำหนดไว้เป็นปทัสถานสำหรับผู้ดำรงตำแหน่งนั้น

๒) บทบาทที่ถูกกำหนดโดยบุคลิกภาพของบุคคล ได้แก่ ทัศนคติ ประสบการณ์การศึกษาอบรม ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งผู้ดำรงตำแหน่งนั้นจึงถือเป็นแนวปฏิบัติ

ในแง่ทางโครงสร้างของสังคมว่า บทบาท หมายถึง ภาระหน้าที่ที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะพึงกระทำตามสถานภาพที่ตนดำรงอยู่เมื่อบุคคลใดได้เข้าไปมีสถานภาพหนึ่ง ๆ แล้วย่อมแสดงบทบาทตามสถานภาพนั้น ๆ สถานภาพและบทบาทจึงเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เปรียบได้กับเหรียญที่ต้องมี ๒ ด้านเสมอเมื่อสถานภาพเป็นตัวกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์นั้นมีความสอดคล้องกัน และเป็นไปตามแบบแผนที่กำหนด ดังนั้น บทบาทจึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของโครงสร้างทางสังคมประการหนึ่ง “บทบาท

^{๑๑} ปราัญญา กล้าผจญ, **พฤติกรรมผู้นำทางการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๐), หน้า ๓๔.

^{๑๒} ประภาพิศ สัญชาติเจตน์, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ๒๕๒๔), หน้า ๘๘.

^{๑๓} พัทยา สายหู, **กลไกของสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๒๑.

^{๑๔} พูนทรัพย์ สิทธิพรหม, **“บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนากับการเข้าร่วมโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองของชาวบ้านห้วยยาง”**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖), หน้า ๖๐.

^{๑๕} ไพบูลย์ ช่างเรียน, **สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์, ๒๕๑๖), หน้า ๒๗.

เป็นจุดของความคาดหวังตามกฎเกณฑ์ที่เกี่ยวกับสถานภาพสังคมดั่งนั้น บุคคลต่าง ๆ ในสังคมจะมีบทบาทเป็นกรอบและถูกคาดหวังว่าควรมีพฤติกรรมอย่างไร”^{๑๖}

สรุป บทบาทจึงเป็นพฤติกรรมที่บุคคลในสังคมจะแสดงออกตามสถานภาพ หรือตำแหน่ง สิทธิ และหน้าที่ของตน ตามความคาดหวังของสังคมหรือตามความเป็นจริง ซึ่งการแสดงบทบาทของแต่ละบุคคลอาจจะสอดคล้องหรือขัดแย้งกับความคาดหวังของสังคมก็ได้ ทั้งนี้บทบาททางสังคมจะถูกกำหนดและวางระเบียบไว้ เพื่อการปฏิบัติอย่างชัดเจนว่าบุคคลที่อยู่ในบทบาทนั้น จะต้องมีความสิทธิและหน้าที่ทำอะไรบ้างในองค์กรนั้น ๆ และสังคมได้วางระเบียบไว้อย่างชัดเจนว่าบุคคลในองค์กรดังกล่าว จะต้องเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของตนและผู้อื่นที่กำหนดไว้ ทั้งนี้เพื่อให้มีมาตรฐานการปฏิบัติงานที่ดี ถูกต้อง และมีประสิทธิภาพ

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์

เมื่อกล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันกระทั่งเป็นไปในอนาคต จะเห็นว่ามีมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของพุทธบริษัทเป็นอย่างยิ่งในฐานะที่เป็นศูนย์รวมศรัทธาของประชาชนผู้นับถือ และเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติ และอีกประการหนึ่ง พระพุทธศาสนาเป็นเหมือนรากเหง้าแห่งความเป็นชาติ และเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมของประเทศไทยทั้งด้านสังคม และวัฒนธรรม^{๑๗}

พระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของสถาบันทางศาสนาและสังคม เพื่ออยู่กับสังคมพระสงฆ์จำต้องได้รับความช่วยเหลือและควรมีบทบาทในการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่พระสงฆ์อยู่ในชุมชนด้วยเหตุผล ๓ ประการ คือ

๑. การดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ต้องอาศัยปัจจัยสี่ที่ชาวบ้านถวาย
๒. สภาพและเหตุการณ์ในสังคมย่อมมีผลเกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญปฏิบัติสมณธรรม
๓. โดยคุณธรรม คือ เมตตาธรรม พระสงฆ์จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์^{๑๘}

^{๑๖} ลินตัน (Linton) อ่างใน ทิตยา สุวรรณชฎ, พัฒนาการ: ความคาดหวังบทบาทของพัฒนารคคณะกรรมการหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่ระดับตำบล : ส่วนท้องถิ่น สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗), หน้า ๔๓.

^{๑๗} คณินันต์ จันทบุตร, “ สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย”, งานวิจัยภาควิชาประวัติศาสตร์, (คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูอุบลราชธานี), ๒๕๓๐.

^{๑๘} อภิชัย พันธุเสน, พัฒนชนบทไทย: สมุทัยและมรรคตอนที่ ๓ ความหวังทางออกและทางเลือกใหม่, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๓๙), หน้า ๒๐๕-๒๐๖.

ในชนบทไทย พระสงฆ์จะมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือพัฒนาชนบท ดังนี้

๑. สงฆ์ทำหน้าที่สั่งสอนธรรมและส่งเสริมให้ชาวบ้านทำบุญกุศลต่าง ๆ
๒. ศึกษาวารุโศหรือสมภารวัดทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา ผู้ประนีประนอม และบางครั้งทำหน้าที่เยียวารักษาผู้เจ็บป่วย
๓. สงฆ์เป็นผู้ช่วยส่งเสริมความสามัคคีในหมู่บ้าน โดยช่วยจัดความขัดแย้งของประชาชนในหมู่บ้านได้ เพราะคนโดยส่วนมากเชื่อฟังพระผู้ทรงศีลอยู่แล้ว
๔. สงฆ์ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนเด็กดื้อที่พ่อแม่หมดความสามารถจะอบรมได้ด้วยตัวเอง รวมทั้งอนุเคราะห์เด็กกำพร้า
๕. สงฆ์เป็นผู้ช่วยสั่งสอนเทคนิคขั้นพื้นฐาน ซึ่งสามารถเรียนรู้ได้จากวัด เช่น สถาปัตยกรรม ช่างไม้ ช่างก่ออิฐปูน ช่วยปรับปรุงการเกษตรและการรักษาโรคภัยยาแผนใหม่
๖. สงฆ์เป็นผู้นำที่ไม่เป็นทางการของหมู่บ้าน ทำหน้าที่ช่วยวางแผนแนะนำสนับสนุนงานของชาวบ้าน โครงการพัฒนาต่าง ๆ ในเมืองไทยที่สำเร็จไปได้นั้นส่วนหนึ่งเป็นเพราะเจ้าหน้าที่รัฐบาลขอความร่วมมือจากชาวบ้านโดยผ่านพระสงฆ์ซึ่งชาวบ้านเคารพนับถือ
๗. สงฆ์เป็นผู้นำประชาชนในทางวิญญาณเป็นที่พึ่งทางจิตใจ สงฆ์สามารถแก้ปัญหาล้วนตัวของผู้น่าร้อนใจ
๘. สงฆ์ทำหน้าที่เป็นธรรมทูต และพระธรรมจาริกซึ่งไปเผยแผ่หลักธรรมแก่ชาวบ้านทำให้ชาวบ้านเขาเกิดความรู้สึกรักชาติ ไม่ทำไร่เลือนลอยและหันมาเคารพนับถือศาสนา^{๑๙}

พระสงฆ์เป็นหนึ่งในรัตนะ ๓ คือ พระพุทฺธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นเสมือนตัวแทนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นสถาบันที่ขาดเสียไม่ได้ในชีวิตประจำวันของพุทธศาสนิกชนนอกจากจะเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจ ชี้นำทางศีลธรรมจรรยาโดยชี้ให้ทำนาให้ดู และเป็นสถาบันที่เอื้ออำนวยบริการทางศาสนกิจศาสนพิธีแล้ว พระภิกษุสงฆ์ยังทำหน้าที่ให้บริการอื่นๆที่กลไกของรัฐบาลเข้าไปให้บริการไม่ทั่วถึง ทั้งยังมีส่วนช่วยเสริมกลไกของรัฐให้บรรลุเป้าหมายมากยิ่งขึ้นและทั้งยังมีส่วนช่วยสังคมในด้านต่าง ๆ อีกด้วย ซึ่งบทบาทของพระสงฆ์ตามที่นักวิชาการได้กล่าวไว้และให้ความหมายไว้พอสังเขปดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า หากมองกลับมาในด้านประวัติศาสตร์ไทยในทุก ๆ สมัย เราจะเห็นถึงบทบาทของพระสงฆ์ที่ได้สร้างคุณูปการต่อสังคมไว้หลายประการด้วยกัน

๑. พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นผู้นำของคนในสังคม พระสงฆ์ในทุก ๆ สมัยถือว่าเป็นบุคคลที่มีคุณค่าความน่าเชื่อถือ และเป็นที่เคารพของคนในสังคม แม้ว่าในทางบ้านเมืองจะมีผู้ปกครองอยู่แล้วแต่ก็

^{๑๙} รัชนิกร เศรษฐ, สังคมวิทยาชนบท, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๘), หน้า ๒๔๖-๒๔๗.

ไม่พ้นที่จะต้องพึ่งพาพระสงฆ์ในยามบ้านเมืองมีวิกฤติอยู่ดี อย่างในเวลาที่จะต้องออกรบในสมรภูมิแห่งสงคราม คนในสังคมจะเข้าหาพระสงฆ์ เพื่อขอให้ท่านอำนวยการพรให้การรบในครั้งนั้น ๆ ประสบชัยชนะเหนือศัตรู หรือขอให้ตนเองมีชีวิตรอดปลอดภัยจากการรบในครั้งนั้น ๆ

๒. พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครูของคนในสังคม สมัยแต่ก่อนยังไม่มีโรงเรียนเกิดขึ้นอย่างกลาดเกลื่อนเฉกเช่นในปัจจุบัน คนในสังคมจึงพากันเข้าไปศึกษาเล่าเรียนหาความรู้อยู่ในกำแพงวัด พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้อยู่ภายในวัด จึงทำหน้าที่เป็นครูสอนคนในสังคมโดยปริยาย วิทยาการส่วนใหญ่ที่สอนกันนั้นยังไม่กว้างขวางมากนัก ส่วนใหญ่คนในสังคมจะพากันเรียนเอาเฉพาะหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น คือ เรียนเอาหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเป็นวิถีชีวิต (Way of Life) พุดง่าย ๆ ก็คือว่า คนในสมัยนั้น เรียนวิชาความจริงของชีวิต กล่าวคือ พอเรียนมาแล้วก็สามารถนำความรู้ไปปรับใช้กับการดำเนินชีวิตในปัจจุบันได้ในทันที คนในสมัยแต่ก่อนจึงมีความผูกพันกับพระสงฆ์และวัดมาก^{๒๐} สอดคล้องกับ พระไพศาล วิสาโล กล่าวถึง บทบาทของพระสงฆ์ว่า โดยประเพณีพระสงฆ์ก็ไม่ได้มีหน้าที่สอนธรรมอย่างเดียว หากยังมีบทบาทในทางโลก เช่น สอนวิชาชีพ ขุดบ่อน้ำ สร้างสะพาน และเป็นผู้ไกลเกลี่ยระงับความขัดแย้งในหมู่บ้าน เป็นต้น วัดจึงไม่ใช่สถานอบรมสั่งสอนศีลธรรม จรรยา และประกอบพิธีกรรมเท่านั้น^{๒๑}

บทบาทของพระสงฆ์ในด้านการพัฒนาชุมชนให้เจริญด้วยการสร้างสาธารณประโยชน์ ซึ่งเป็นการสร้างความผูกพันและการสงเคราะห์ชาวบ้านด้วยสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของชุมชน เช่น ช่วยสร้างโรงเรียน สร้างถนน ศาลาประชาคม เป็นต้น^{๒๒} พระสงฆ์เป็นองค์ประกอบหลักของสถาบันพระพุทธศาสนา เพราะเป็นผู้ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง เป็นผู้ที่ทำให้พระพุทธศาสนาหยั่งรากฝังลึกลงในสังคมจนเป็นสถาบันสำคัญหนึ่งของสังคม เมื่อศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบของความเป็นสถาบันทางศาสนาองค์ประกอบที่มีความสำคัญยิ่ง คือวัดและพระสงฆ์มีอิทธิพลและบทบาทต่อวิถีชีวิตของประชาชนมาก เพราะวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมทางจิต ศีลธรรมและพฤติกรรมต่าง ๆ^{๒๓}

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๒๑.

^{๒๑} พระไพศาล วิสาโล, *พุทธศาสนาในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต*, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖), หน้า ๙๑.

^{๒๒} คณิตย์ จันทบุตร และสุบรรณ จันทบุตร, *ความสำเร็จในการปฏิบัติการกิจของวัด: ศึกษาเฉพาะกรณีวัดป่านานาชาติ อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการ การศึกษา แห่งชาติ, ๒๕๔๕), หน้า ๕๔.

^{๒๓} พินิจ ลาภธนานนท์, *บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท*, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๓๐.

พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในทางศาสนาและในทางโลก พระสงฆ์มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาและควบคุมสังคม พระภิกษุส่วนใหญ่ซึ่งได้บวชและจำพรรษามาเป็นเวลานาน จะได้รับความเคารพนับถือจากประชาชนในท้องถิ่นนั้น และยังคงมีอิทธิพลเหนือชาวบ้านอยู่มาก โดยเฉพาะพระสงฆ์ผู้มีตำแหน่งหน้าที่ทางสงฆ์ มักจะได้รับความเคารพนับถือและเป็นผู้มีอิทธิพลในชุมชนบท และชาวบ้านให้ความเคารพเชื่อฟังมากเป็นผู้ให้คำปรึกษาแก่ชาวบ้านทั้งทางโลกและทางธรรม^{๒๔}

พระสงฆ์นอกจากจะเป็นที่เคารพของชาวบ้านในชุมชนแล้วยังนับว่าเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่าในการมีส่วนร่วมพัฒนาสังคม หากนักวิชาการนำความรู้ รู้จักทรัพยากรและแรงงานมาใช้อย่างถูกต้อง จะช่วยเสริมสร้างความเจริญอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์อย่างถูกต้อง จะช่วยเสริมสร้างความเจริญอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์อย่างสูงสุดดังพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ขออัญเชิญมา ณ ที่นี้การใช้หลักวิชา และความคิดริเริ่มสร้างงานที่อาจดูไม่ใหญ่โตนัก แต่ประสิทธิภาพสูงและอำนวยประโยชน์โดยตรงได้มาก โดยการนำเอาทรัพยากรตามธรรมชาติ ความรู้ ความสามารถตลอดจนแรงงานของคนส่วนใหญ่ให้ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยและให้เกิดความเสียหายหรือสูญเสียเปลืองน้อยที่สุด การสร้างความเจริญในลักษณะนี้ จะช่วยสร้างความเจริญของกิจการส่วนร่วมได้แน่นอน^{๒๕}

สรุปความว่า บทบาทที่เด่นชัดของพระสงฆ์คือบทบาทในการพัฒนาสังคม ซึ่งมีอยู่ ๒ ด้าน คือ บทบาทในด้านพัฒนาวัตถุและบทบาทในด้านพัฒนาด้านจิตใจ พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคม โดยการให้คำแนะนำที่ถูกต้อง เป็นผู้เชื่อมประสานให้กำลังใจ และเป็นผู้ปลูกฝังคุณธรรมแก่ประชาชน

แนวคิดการพัฒนาชุมชนภายใต้พลวัตของสังคมโลกยุคใหม่

ความหมายการพัฒนาชุมชน

การพัฒนา (Development) เป็นคำที่ถูกนำมาใช้ครั้งแรกในช่วงศตวรรษที่ ๑๙ โดยนักเศรษฐศาสตร์ ที่ได้นำมาใช้เรียกวิธีการแก้ไขปัญหอันเกิดจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในทวีปยุโรป จนเป็นที่นิยมและเกิดการแพร่หลายของการใช้คำว่า การพัฒนาไปทั่วโลก หลังจากที่ยุทธศาสตร์สหประชาชาติ (The United Nations) ได้ประกาศให้ทศวรรษที่ ๑๙๖๐ เป็นการเริ่มต้นทศวรรษแห่งการพัฒนาของโลก^{๒๖} หากย้อนกลับไปพิจารณาถึงเหตุในเชิงประวัติศาสตร์ของการพัฒนาที่เริ่มต้นใน

^{๒๔} จิรพรรณ กาญจนะจิตรา, การพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๖), หน้า ๙๖.

^{๒๕} สุลักษณ์ ศิวรักษ์, ศาสนากับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: พาสโก, ๒๕๒๔), หน้า ๖๓.

^{๒๖} สนธยา พลศรี, ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๗-๘.

ยุโรป จะพบว่า การพัฒนาดำรงอยู่ควบคู่กับการเปลี่ยนแปลงในทุกศตวรรษของประชาคมโลก ก่อนที่ประชาธิปไตยจะเริ่มแพร่หลายในยุโรปในช่วงศตวรรษที่ ๑๖ กล่าวคือ ในช่วงศตวรรษที่ ๑๒-๑๔ สามัญชนส่วนใหญ่อยู่ในสภาพของทาส ด้วยระบบศักดินาและภาวะทุโภชนามาอย่างยาวนาน จนก่อตัวเป็นปัญหาความยากจนที่ถูกสั่งสม ผ่านล่องเข้าสู่ศตวรรษที่ ๑๖-๑๘ ถึงแม้ระบบศักดินาในยุโรปจะเสื่อมถอยลงแต่ปัญหาความยากจนก็ยังฝังรากเพิ่มขึ้น จนกระทั่ง การอุบัติขึ้นของการปฏิวัติอุตสาหกรรมในศตวรรษที่ ๑๙ ถือเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการพัฒนากระแสหลักตามแนวทางของระบบทุนนิยม^{๒๓}

การพัฒนาชุมชนเป็นขบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้นโดยความร่วมมืออย่างจริงจังของประชาชน และควรจะเป็นความคิดริเริ่มของประชาชนเองด้วยกัน แต่ถ้าประชาชนไม่รู้จักริเริ่มก็ให้ใช้เทคนิคกระตุ้นให้เกิดความริเริ่ม ทั้งนี้เพื่อให้กระบวนการได้รับการตอบสนองจากประชาชนด้วยความกระตือรือร้นอย่างจริงจัง^{๒๔} การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการอย่างหนึ่งที่รัฐบาลนำมาใช้เพื่อเป็นการกระตุ้นเตือน ยั่วยุ และส่งเสริมให้ประชาชนในชนบทเกิดความคิดสร้างสรรค์ และเสริมสร้างท้องถิ่นให้ก้าวหน้าทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการดูแลตนเองตามระบบประชาธิปไตย” การพัฒนาชุมชนจึงเป็นงานที่ลงไป ทำกับคนสร้างอุดมการณ์ สร้างค่านิยม ทศนคติของ คนให้ตระหนักถึง “การพัฒนาตนเอง” ด้วยวิธีการกระตุ้นเตือน ยั่วยุให้ประชาชนลุกขึ้นมาแก้ไขปัญหาด้วยตัวของประชาชน^{๒๕}

กล่าวโดยสรุป จากแนวคิดดังกล่าวสรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการ (Process) อันเป็นทั้งวิธีการ (Method) และยังเป็นทั้งโครงการหรือแผนงาน (Program) อีกทั้งขบวนการ (Movement) อยู่ในตัวเสร็จ ซึ่งในหลักการดังกล่าว ก็เพื่อพัฒนาให้คนในชุมชนมีคุณภาพคุณธรรมในการดำรงอยู่ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สังคมด้วยกัน

^{๒๓} สุรพล ปธานวนิช, นโยบายสังคม: เส้นทางสู่รัฐสวัสดิการ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๒๑-๒๖.

^{๒๔} สุวิทย์ ยี่งวรพันธ์, การพัฒนาชนบทในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๒๑), หน้า ๖๖.

^{๒๕} พัฒน์ บุญรัตพันธ์, การสร้างพลังชุมชนโดยขบวนการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๗), หน้า ๑.

บทบาทพระสงฆ์ภายใต้พลวัตของสังคมโลกยุคใหม่

สังคมโลกทุกสังคมรวมทั้งสังคมไทย จะมีความพลวัตในตัวของมันเอง ทั้งนี้เนื่องจากข้อเท็จจริงที่ว่า สังคมมนุษย์ไม่ใช่สังคมซึ่งหยุดนิ่ง การเปลี่ยนแปลงทางปริมาณ เช่น การเพิ่มของประชากรก็จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของเนื้อหาที่สำคัญ เริ่มต้นจากความจำเป็นในเรื่องอุปโภคบริโภค ซึ่งจะนำไปสู่การผลิตที่เพิ่มขึ้น ปัญหาของสังคมที่ซับซ้อนและความขัดแย้งที่ทวีคูณก็จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในทางการเมือง การปกครองและการบริหาร

ภายใต้ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีที่เปลี่ยนไปอย่างก้าวกระโดด เป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่มีอิทธิพลต่อความคิดพื้นฐาน ความทรงจำ และความเคยชินเก่า ๆ รวมทั้งประสบการณ์ในแง่ของความสำเร็จ ความล้มเหลว และความเชื่อมโยงกับรากฐานทางสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อจารีต ที่สั่งสมกันมายาวนานในโลกใบเก่า การพัฒนาคน ในโลกยุคใหม่ บางส่วนอาจจะต้องพึ่งพาประสบการณ์เก่า ในแง่ของศักยภาพพื้นฐานความเป็นมนุษย์และความสัมพันธ์ทางสังคม แต่สำหรับการพัฒนาคุณภาพที่จะต้องเชื่อมโยงกับโลกอนาคตและความเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีแล้ว ความคาดหวังต่อกระบวนการและผลลัพธ์จะต้องคิดใหม่ทำใหม่ เปลี่ยนวิธีคิด Mindset ใหม่ ที่ต้องรื้อสร้างแนวปฏิบัติออกจากประสบการณ์และภาพจำเดิม ๆ ซึ่งเรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องที่ยากที่สุด ทำหายที่สุด ในกระแสความเปลี่ยนแปลงของโลกใบใหม่^{๓๐}

พลวัตของสังคมโลกยุคใหม่ คือ

๑. เป็นสังคมที่ไร้ขีดจำกัดของข้อมูลข่าวสาร (Unlimited Information Society) เป็นยุคที่มีการเปลี่ยนผ่านและมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกลุ่มคน องค์กรมากยิ่งขึ้น การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารตลอดจนสารสนเทศมีความสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น และที่สำคัญ การไร้ขีดจำกัดของข้อมูลเหล่านี้สามารถนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาประเทศได้เป็นอย่างดี

๒. เป็นสังคมฐานการเรียนรู้ (Learning-Based Society) โลกหลังยุคใหม่ถือว่าเป็นยุคที่มีการขับเคลื่อนด้วยสื่อทางเทคโนโลยีและนวัตกรรมทางด้านความรู้ต่างๆ (Innovative knowledge) ผู้คนในยุคนี้มีการได้อิงแอบและสัมผัสกับข้อมูลมากมายยิ่งขึ้น และเป็นผลที่ทำให้ผู้คนสามารถนำมาพิจารณาประกอบการตัดสินใจในการดำเนินงานต่าง ๆ ได้ดียิ่งขึ้น อนึ่ง ลักษณะของสังคมยุคนี้จะนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงแบบฉับไวจนบางครั้งทำให้เกิดสภาพสังคมที่ตื่นตระหนก (Awaken Society) ได้

^{๓๐} การพัฒนาคน, โลกยุคใหม่ ต้องเริ่มจากนำพาความคิดผู้คนออกจาก “สังคมงมงาย” ไปสู่ “สังคมความรู้” [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://www.salika.co/2019/02/01/human-development-strategic-plan/> [๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๕]

๓. เป็นสังคมแบบย่อส่วน (Condensed Society) ด้วยความเป็นโลกาภิวัตน์อริยะ อิทธิพลของการสื่อสารที่ก้าวไกลทั้งระบบดาวเทียม ระบบดิจิทัล และระบบอื่น ๆ อีก ทำให้โลกมีสภาพที่แคบลง การไหลบ่าและการผสมรวมของวัฒนธรรมเป็นไปอย่างรวดเร็วและกลมกลืน นอกจากนี้ การไหลบ่าของข้อมูลข่าวสารมีช่องทางหลากหลายยิ่งขึ้น มีลักษณะทั่วถึงกันอย่างไร้ทิศทาง ส่งผลให้เกิดการเชื่อมโยง (Interconnectedness) ประเทศต่างๆ ในโลกมีความใกล้ชิดกันมากกว่าสังคมในยุคที่ผ่านมา เช่น มีผลิตภัณฑ์ (products) ที่สามารถส่งถึงกันและสามารถใช้ได้ในเวลาเดียวกัน มีความรวดเร็วในการขนส่งที่สะดวกสบาย ในทางตรงกันข้าม สิ่งที่น่าเป็นห่วงของสังคมยุคนี้ประการหนึ่ง คือ ผลกระทบของสิ่งแวดล้อมอย่างหนึ่งสามารถส่งถึงกันได้อย่างรวดเร็วเช่นกัน^{๓๑}

สังคมไทยแม้จะเป็นสังคมแห่งพระพุทธศาสนา แต่ก็มีวัฒนธรรมของชาวตะวันตกไหลบ่าเข้ามา จึงทำให้วัฒนธรรมอันดีงามเริ่มเสื่อมถอยลง เกิดปัญหาตามมาเพราะคนไม่ประพฤติธรรม ผิดศีล ผิดกฎหมายมากยิ่งขึ้น ก่ออาชญากรรมต่าง ๆ จึงควรรักษาสิ่งที่ดีเอาไว้ ดังความตอนหนึ่งว่า สังคมไทยเป็นสังคมที่อาศัยหลักพุทธธรรมของพระพุทธศาสนา มาเป็นเวลานานแล้ว กระทั่งกลายเป็นวัฒนธรรมและอารยธรรม แต่หลังจากประเทศไทยได้พัฒนาประเทศไปตามประเทศที่เจริญในด้านวัตถุ เช่น อเมริกา เป็นต้น โดยหันหลังให้แก่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา สังคมไทยจึงมีมลภาวะและสัญญาณแห่งความเสื่อมก่อตัวขึ้นทุกขณะ ไม่ว่าจะเป็นด้านอาชญากรรม ความทุจริต และความขาดแคลนทางศีลธรรมในด้านต่าง ๆ ปัญหาทางสังคมที่เกิดขึ้นและเพิ่มทวีขึ้นอย่างรวดเร็ว ในปัจจุบันนี้เป็นเครื่องแสดงว่าสังคมไทยจำเป็นต้องนำหลักพุทธธรรมมาพัฒนาสังคมอย่างเร่งด่วน เพื่อให้รอดพ้นจากความพินาศทางศีลธรรม เพื่อให้สมาชิกของสังคมได้พัฒนาในทุกด้าน และมีชีวิตอยู่อย่างสงบสุข^{๓๒}

ปัจจุบันปัญหาสำคัญของสังคมไทย คือ ปัญหาความทุกข์ยากของประชาชนในชนบทอันเนื่องมาจากความล้มเหลวในการพัฒนาชนบท ถึงแม้จะประสบความสำเร็จก็เป็นเพียงด้านวัตถุ แต่ขาดมิติทางด้านจิตใจ เป็นผลให้พระสงฆ์ในเขตชนบทได้มีโอกาสทำหน้าที่ของการเป็นผู้นำการพัฒนา นำพาชาวบ้านร่วมกันดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาชุมชนของตนเอง

อย่างไรก็ตามบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย งานที่พระสงฆ์จะทำได้โดยตรงก็คือการให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่าง ๆ สามารถเป็นที่พึ่งทางจิตใจด้วยการประพฤติตนเป็นแบบอย่าง ส่วนการสงเคราะห์สังคมที่กำลังพัฒนา เมื่อชาวบ้านยังไม่พร้อมที่จะช่วยตนเอง

^{๓๑} ธงชัย สมบูรณ์, โลกหลังยุคใหม่ อนาคตทางการศึกษาและปัญญาของชาติ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.matichon.co.th/columnists/news_783896, [๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๕],

^{๓๒} ภัทรพร สิริกาญจน, เอกสารวิชาการเรื่อง “สามทศวรรษของการพัฒนามนุษย์ สังคม และเศรษฐกิจไทย”, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑), หน้า ๑.

ถ้าพระเป็นผู้นำท้องถิ่น ก็ควรมีบทบาทด้วยการเสนอแนะให้ความคิดริเริ่มว่าในชุมชนมีอะไรที่จะทำให้เกิดแก่ประโยชน์ส่วนรวม ทางวัตถุจะทำได้ก็โดยทางอ้อม ด้วยการแนะนำชักจูงผู้อื่นให้กระทำหรือนำสิ่งของหรือบริการที่ได้รับจากผู้อื่น มาเฉลี่ยแบ่งปันให้เป็นประโยชน์กว้างขวางออกไป โดยการสงเคราะห์นั้นต้องคำนึงถึงความเหมาะสมและกาลเทศะ ด้วยการทำหน้าที่ให้เหมาะสมกับบทบาทเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย วัตถุนิยมได้เข้ามามีบทบาทในสังคม หากพระสงฆ์แสดงบทบาททันตามปรากฏการณ์ของสังคมปัจจุบันก็จะสามารถแก้สภาพปัญหา จะส่งผลให้สภาพสังคมและประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้า^{๓๓} แนวทางบทบาทของพระสงฆ์ที่มีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์แก่สังคม ๔ ประการคือ

๑) ในฐานะผู้นำทางวิญญาณเป็นที่พึ่งทางจิตใจเป็นกัลยาณมิตรของประชาชน

๒) ในฐานะเป็นผู้ให้การศึกษาโดยตรง

๓) ในฐานะเป็นผู้ส่งเสริมการพัฒนาประเทศ

๔) ในฐานะเป็นผู้ประสานทำให้เกิดความมั่นคงต่อรัฐ^{๓๔}

และในสังคมโลกใหม่ พระสงฆ์ต้องปรับเปลี่ยนประสบการณ์และอุดมการณ์ในลักษณะที่ตอบสนองปัญหา ความต้องการของชุมชนใน ลักษณะประสมประสานกับการทำงานของกลุ่มต่าง ๆ ไม่ว่าข้าราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน และผู้นำชุมชนรวมทั้งประชาชนในชนบท ๖ ประการ ดังนี้

๑. การพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีขึ้นโดยเป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่องและเกี่ยวข้องกับทุก ๆ ฝ่ายทั้งพุทธจักร (วัดและพระสงฆ์) และอาณาจักร (ข้าราชการ ผู้นำชุมชน และประชาชน) การพัฒนาจึงต้องดำเนินการให้ทั่วถึงครอบคลุมประชาชนทุก ๆ กลุ่ม ไม่ใช่เฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง และจะต้องประสานงาน ร่วมมือกันทำงาน โดยพระสงฆ์ควรสำนึกอยู่เสมอว่า ถ้าอาณาจักรเสื่อมลงพุทธจักรจะเจริญอยู่ได้อย่างไร พระสงฆ์จึงควรจะต้องถือเป็นบทบาทหน้าที่ที่ควรจะต้องเข้าไปดำเนินการ

๒. การพัฒนาจะต้องเน้นการพัฒนาบุคคลเพื่อสร้างความพร้อมของประชาชนที่จะเข้าร่วมการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาแก้ไขปัญหของตนเอง โดยจะต้องพัฒนาประชาชนให้พร้อมทั้งทางด้านคุณภาพและคุณธรรม ทั้งทางด้านรูปธรรมหรือด้านวัตถุ ได้แก่ การพัฒนาด้านจิตใจให้ประชาชนได้เข้าใจถึงความหมาย และคุณค่าของการพัฒนาชนบท

^{๓๓} ไอศูรย์ อินทร์เพชร, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺโณโต)”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๓๔} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือครูจริยศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ เล่ม ๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๒), หน้า ๒๖.

๓. การพัฒนาชุมชนควรจะเกิดขึ้นจากความคิดริเริ่มของประชาชนในชุมชน โดยอาศัยความรู้ ความสามารถ ทักษะและสติปัญญาของประชาชนในการคิดค้น และริเริ่มโครงการพัฒนาต่าง ๆ เอง อันจะนำผลสำเร็จมาสู่ชุมชนได้มากกว่าการพึ่งพิงบุคคลจากภายนอกชุมชนที่ไม่รู้ซึ่งถึงปัญหาและความต้องการของประชาชนในชุมชน

๔. การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนจะเกิดขึ้นได้ จะต้องตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนได้ จะต้องตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานได้ในทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การตอบสนองแต่เพียงด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้นจะไม่ก่อให้เกิดคุณภาพชีวิตที่สมบูรณ์

๕. การพัฒนาชนบทที่จะสามารถตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของประชาชนได้ควรจะเป็นการพัฒนาโดยประชาชนและเพื่อประชาชนเอง คือการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกขั้นตอน มิใช่ให้ประชาชนเข้าร่วมเฉพาะการใช้แรงงานเท่านั้น เพราะจะไม่ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของในผลผลิตของงานพัฒนาชนบท

๖. การพัฒนาชุมชนที่จะประสบผล สามารถทดลองหรือจัดปัญหาของประชาชนได้อย่างแท้จริง ควรมุ่งเน้นให้เกิดการพึ่งตนเองของประชาชนซึ่งวิถีทางที่จะเป็นไปต่อสภาพการพึ่งตนเองในปัจจุบัน คือ การให้การศึกษากับประชาชนในด้านต่าง ๆ เพื่อการนำไปปรับปรุงคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและครอบครัวให้สุขสบาย มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นในทุก ๆ ด้าน ควรจะพึ่งพาจากภายนอกเฉพาะเทคโนโลยีและวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นและหาไม่ได้

อย่างไรก็ตามในการพัฒนาที่แท้จริงจะต้องเป็นการพัฒนาใน ๒ ลักษณะที่พระสงฆ์ต้องเข้าไปมีบทบาทคือ การพัฒนาภายนอกกับพัฒนาภายใน ในการพัฒนาภายนอกได้รวมเอาการพัฒนาทางด้านร่างกาย ด้านปัจจัย ๔ การอยู่ดีกินดี และการอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบวินัยและการเคารพกฎหมายเป็นต้น^{๓๕} และในงานพัฒนาชุมชน พระสงฆ์จึงต้องมีความจำเป็นที่จะต้องรู้ถึงปัญหาของชาวบ้านเพื่อทำการพัฒนาให้ถูกจุดซึ่งสามารถนำเอาหลักอริยสัจ ๔ ประการมาใช้แก้ปัญหาได้ดังนี้

๑. ทุกข์ คือ การทำให้รู้จักตัวความทุกข์หรือตัวปัญหาที่เกิดขึ้น สามารถค้นหาสิ่งที่ทุกข์นั้นได้

๒. สมุทัย คือ รู้จักต้นเหตุของปัญหาว่าปัญหาอย่างไรที่เกิดขึ้น คนโดยมากอยากจะดับที่ปลายเหตุ แต่แทนที่จะแก้ที่ต้นเหตุกลับไปวนวายอยู่ที่ตัวความทุกข์อันเป็นผลจึงแก้ไม่ได้

๓. นิโรธ คือ ให้รู้จักความดับทุกข์ แก้ปัญหาทั้งหลายที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา ซึ่งทางพระพุทธศาสนาชี้แจงว่าการดับทุกข์นั้นไม่ใช่ดับผล ต้องดับเหตุจึงจะดับไปด้วย ถ้าดับแต่ผลเหตุยังอยู่ ทุกข์ก็จะต้องเกิดอีก

^{๓๕} อภิชาต ปันธุเสน, พัฒนชนบทไทย: สมุทัยและมรรคตอนที่ ๓ ความหวังทางออกและทางเลือกใหม่, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๓๙), หน้า ๒๐๕-๒๐๖.

๔. มรรค คือ ให้รู้จักว่าความดับทุกข์นั้นจะเกิดขึ้นลอย ๆ ไม่ได้ จะต้องมีย่อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ หรือถึงจุดหมายของงานที่ได้ตั้งเอาไว้^{๓๖}

สรุป พระสงฆ์ถือว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อชุมชน ท้องถิ่นและสังคมที่พระสงฆ์อาศัยอยู่ และมีบทบาทที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน เป็นผู้ใกล้ชิดและเข้าใจความทุกข์ยาก ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นกับชุมชน แต่ด้านการพัฒนาพระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้ที่เคารพศรัทธาของประชาชน และเป็นที่ไว้วางใจ มีวัดเป็นศูนย์กลางในการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน สามารถชักจูงประชาชนในท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่นหรือองค์กรทางราชการ ในการพัฒนาชุมชนที่พระสงฆ์อาศัยอยู่ได้

สรุป

สถาบันศาสนาเป็นสถาบันหลักและมีบทบาทสูงในระดับชนชั้นทางสังคมไทยตลอดมา เป็นสถาบันศาสนาที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนไทยได้เป็นอย่างดี ในสังคมไทยไม่ว่าจะเป็นสังคมชนบทหรือสังคมในเมือง การพัฒนาคนเป็นเรื่องสำคัญและมีความหมายยิ่งต่อปัจจุบันสภาพและการไปสู่อนาคตในกระแสโลกไร้พรมแดน พระสงฆ์จะเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมปฏิบัติกิจทางพระพุทธศาสนาเป็นผู้นำในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและจิตใจของของคนในสังคม ทำให้สังคมสงบสุข มีความสมัครสมานสามัคคี มีระเบียบวินัย สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุข ดังนั้นบทบาทของพระสงฆ์ไทยในยุคโลกใหม่จะต้องเป็นผู้ที่สามารถปรับตัว เพื่อการก้าวเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ แต่ไม่ละเลยการประพฤติปฏิบัติที่เป็นหลักการเดิมของหลักคำสอน แต่ให้มีแนวทางในการดำเนินชีวิตได้อย่างสงบสุข จึงมีความจำเป็นจะต้องมีการแสดงบทบาทให้เหมาะสม และเป็นแนวทางให้ชนรุ่นหลังได้ยึดถือปฏิบัติตาม จาริต วัฒนธรรม ประเพณีที่ดีงาม

บรรณานุกรม

- กมลรัตน์ หล้าสุวงษ์. **จิตวิทยาสังคม**. กรุงเทพมหานคร : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๒๗.
- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. **คู่มือครูจริยศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ เล่ม ๙**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๒.
- กรมการศาสนา. **รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑.
- กรองแก้ว อยู่สุข. **พฤติกรรมองค์การ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘.

คณิตย์ จันทบุตร และสุบรรณ จันทบุตร. **ความสำเร็จในการปฏิบัติการกิจของวัด: ศึกษาเฉพาะกรณี วัดป่านานาชาติ อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน คณะกรรมการ การศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๕.

คณินันท์ จันทบุตร. “สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย”, **งานวิจัยภาควิชา ประวัติศาสตร์**. คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูอุบลราชธานี, ๒๕๓๐.

งามพิศ สัตย์สงวน. **หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา. ๒๕๓๘.

จิรพรรณ กาญจนะจิตรา. **การพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๖.

ประกอบ มีโคตรกอง. “บทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวกับเยาวชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น”.

วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๑.

ประภาพิศ สัญชาติเจตน์. **จิตวิทยาสังคม**. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ๒๕๒๔.

ประเสริฐ แยมกลิ่นฟุ้ง. **สถานภาพและบทบาท**. กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖.

ปราชญา กล้าผจญ. **พฤติกรรมผู้นำทางการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๐.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒).

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระไพศาล วิสาโล. **พุทธศาสนาในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิ สดศรี-สุขดั่งวงศ์, ๒๕๔๖.

พระไพศาล วิสาโล. **อำนาจและยุทธวิธีไร้ความรุนแรง**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

พัฒน์ บุญรัตน์. **การสร้างพลังชุมชนโดยกระบวนการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๗.

พัทยา สายหู. **กลไกของสังคม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พินิจ ลาภธนานนท์. **บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๓๒.

พินิจ ลาภธนานนท์. **บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

พูนทรัพย์ สิทธิพรหม. “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนากับการเข้าร่วมโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองของชาวบ้านห้วยยาง. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต.**

กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖. .

ไพบูรณ์ ช่างเรียน. **สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา.** กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์, ๒๕๑๖.

ภัทรพร สิริกาญจน. เอกสารวิชาการเรื่อง “**สามทศวรรษของการพัฒนามนุษย์ สังคม และเศรษฐกิจไทย**”, กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑.

รัชนิกร เศรษฐ์. **สังคมวิทยาชนบท.** กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒.** กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

ลินตัน (Linton) อังโน ทิตยา สุวรรณชน. **พัฒนาการ: ความคาดหวังบทบาทของพัฒนาการคณะกรรมการหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่ระดับตำบล : ส่วนท้องถิ่น สังคมวิทยา.** กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗.

สนธยา พลศรี. **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน.** กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.

สุรพล ปธานวนิช. **นโยบายสังคม: เส้นทางสู่รัฐสวัสดิการ.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์. **ศาสนากับสังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร: พาสโก, ๒๕๒๔.

สุวิทย์ ยิ่งวรพันธ์. **การพัฒนาชนบทในประเทศไทย.** กรุงเทพมหานคร: อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๒๑.

อภิชัย พันธุเสน. **พัฒนาชนบทไทย: สมุทัยและมรรคตอนที่ ๓ ความหวังทางออกและทางเลือกใหม่.** กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๓๙.

ไอศูรย์ อินทร์เพชร. “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺโณโชโต)”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

การพัฒนาคณ. **โลกยุคใหม่ ต้องเริ่มจากนำพาความคิดผู้คนออกจาก “สังคมมลาย” ไปสู่ “สังคมความรู้”.** [ออนไลน์],แหล่งที่มา : <https://www.salika.co/2019/02/01/human-development-strategic-plan/> [๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๕].

ธงชัย สมบูรณ์. **โลกหลังยุคใหม่ อนาคตทางการศึกษาและปัญญาของชาติ.** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.matichon.co.th/columnists/news_783896, [๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๕].

การสร้างเครือข่ายการบริหารปกครองแบบร่วมมือกัน ในการปฏิบัติการกิจขององค์การบริหารส่วนจังหวัด

ดร.เดชา พวงงาม

วิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของไทยในปัจจุบันมีลักษณะเป็นเสมือนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ๒ ชั้น ประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) ๗๖ แห่ง เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชั้นบน เทศบาล ๒,๔๕๐ แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ๕,๓๒๔ แห่ง เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นชั้นล่าง โดยพระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. ๒๕๔๐ และที่แก้ไขเพิ่มเติม บัญญัติให้องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) มีเขตอำนาจในความรับผิดชอบครอบคลุมพื้นที่ทั้ง จังหวัด โดยมีทั้งหน่วยงานของราชการส่วนกลางบางส่วนในพื้นที่ส่วนราชการต่าง ๆ ในราชการบริหาร ส่วนภูมิภาค ระดับจังหวัด ระดับอำเภอ ราชการบริหารส่วนท้องถิ่นด้วยกัน คือ เทศบาล และ อบต. ตลอดจนหน่วยงานหรือองค์กรภาคเอกชน และภาคประชาสังคมในพื้นที่ปฏิบัติงานตามหน้าที่ความรับผิดชอบของหน่วยงาน/องค์กรของตนร่วมอยู่ด้วย ส่งผลในการปฏิบัติการกิจขององค์การบริหาร ส่วนจังหวัดมักถูกหักท้วงจากหน่วยงานต่าง ๆ โดยเฉพาะสำนักงานตรวจเงินแผ่นดินว่าทับซ้อนกันกับ การกิจของหน่วยงานอื่น ๆ ทั้งในส่วนของหน่วยงานในสังกัดราชการบริหารส่วนภูมิภาค และหน่วยงาน ในสังกัดราชการบริหารส่วนท้องถิ่นด้วยกันคือ เทศบาล และ อบต. รวมทั้งยังมักได้รับการประเมินว่า ไม่คุ้มค่า ด้อยประสิทธิภาพ ไม่ครอบคลุมพื้นที่ และไม่เกิดประสิทธิภาพเท่าที่ควร ทั้งนี้เนื่องจากองค์การ บริหารส่วนจังหวัดไม่มีส่วนราชการในระดับอำเภอ และตำบล รวมทั้งขาดหรือมีบุคลากรที่มีความรู้ ความชำนาญในบางภารกิจที่ได้รับมอบหมายหรือถ่ายโอนมาใหม่ไม่เพียงพอ ตลอดจนปัญหาข้อขัดข้อง อันเกิดจากระเบียบกฎหมายที่ขัดขวาง หรือไม่เอื้อต่อการดำเนินการต่าง ๆ ด้วย^๑

เนื่องจากพระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. ๒๕๔๐ และที่แก้ไขเพิ่มเติม มาตรา ๔๕ ได้บัญญัติให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดมีหน้าที่ในการตราข้อบัญญัติโดยไม่ขัดหรือแย้งต่อกฎหมาย

^๑ นเรศ จิตสุจริตวงศ์ และสมาน งามสนธิ, “การบริหารพื้นที่ทับซ้อนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในระดับ จังหวัดตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”, วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย ฉบับสังคมศาสตร์ และ มนุษยศาสตร์, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑ (๒๕๕๙) : ๑๑๙-๑๓๑.

จัดทำแผนพัฒนา อบจ. และประสานการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัดตามระเบียบที่คณะรัฐมนตรีกำหนด สนับสนุน ประสาน และให้ความร่วมมือในการปฏิบัติหน้าที่ของราชการส่วนท้องถิ่นอื่น ทำกิจการใด ๆ อันเป็นอำนาจหน้าที่ของราชการส่วนท้องถิ่นอื่นที่อยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนจังหวัด และกิจการนั้น เป็นการสมควรให้ราชการส่วนท้องถิ่นอื่นร่วมกันดำเนินการหรือให้ อบจ. จัดทำ และทำกิจการอื่นใดที่ กฎหมายกำหนดไว้ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของ อบจ. รวมถึงอำนาจหน้าที่ของ อบจ. ในการจัดระบบบริการ สาธารณะกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติกำหนดแผน และขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น พ.ศ. ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติมมาตรา ๑๗ (๒๕) ที่ให้ อบจ. มีหน้าที่สนับสนุนหรือ ช่วยเหลือส่วนราชการ หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาท้องถิ่น ให้บริการแก่เอกชน ส่วนราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ประกอบกับประกาศคณะกรรมการการกระจายอำนาจ ให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เมื่อวันที่ ๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๖ ที่ให้ อบจ. มีหน้าที่ดำเนินงาน ที่ปรากฏถึงกิจกรรมที่เป็นภาพรวมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดที่มุ่งต่อประโยชน์ของ ท้องถิ่นหรือประชาชนในภาพรวมโดยไม่เข้าไปดำเนินงานที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นสามารถ ดำเนินการได้เอง รวมทั้งดำเนินงานตามแผน/โครงการในลักษณะที่มีความคาบเกี่ยวต่อเนื่อง มีผู้ได้รับ ประโยชน์ในวงกว้าง^๒ ในลักษณะที่พูดกันติดปาก และเข้าใจง่ายว่า “เล็ก ๆ ไม่ใหญ่ ๆ อบจ. ทำ” ดังนั้น เพื่อแก้ปัญหาและดำเนินการให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของระเบียบกฎหมาย การปฏิบัติการกิจ ของ อบจ. จึงควรดำเนินการในลักษณะการบริหารปกครองแบบร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ ในพื้นที่

การบริหารปกครองแบบร่วมมือกันหลายภาคส่วน (Collaborative Governance) เป็นหนึ่งใน รูปแบบปฏิบัติการที่ตั้งอยู่บนกรองแนวคิดการบริหารปกครองภาครัฐแนวใหม่ โดยตัวแบบดังกล่าว มองว่าภายใต้บริบททางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองที่ทวีความซับซ้อนขึ้นเรื่อย ๆ เช่นในปัจจุบัน การบริหารกิจการบ้านเมืองหรือการบริหารปกครองภาครัฐจะประสบผลสำเร็จได้จำเป็น ต้องอาศัย กลไกการประสานความร่วมมือในการดำเนินภารกิจร่วมกันระหว่างตัวแสดงหลากหลายภาคส่วนที่มี บทบาทเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน ทั้งนี้โดยเชื่อมั่นว่าการประสานบทบาทการทำงานร่วมกันกับองค์กร ต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน ตลอดจนองค์กรภาคประชาสังคม โดยมีเป้าหมายเพื่อร่วมกัน ขับเคลื่อนภารกิจของภาครัฐ หรือกิจการสาธารณะให้บรรลุเป้าหมาย ในฐานะภาคีหุ้นส่วนกัน จะนำ ไปสู่การยกระดับผลลัพธ์ของภารกิจให้สูงขึ้น ทั้งนี้โดยที่ผ่านมามีองค์การบริหารส่วนจังหวัดอย่างน้อย ๓ แห่ง ที่ถือได้ว่าประสบผลสำเร็จในการบริหารปกครองแบบร่วมมือกันหลายภาคส่วนในการปฏิบัติ ภารกิจผ่านโครงการต่าง ๆ ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัดกระบี่ที่ถือได้ว่าประสบผลสำเร็จในการ

^๒ บัญญัติ นุ่มพันธ์, รวมกฎหมายเกี่ยวกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, ๒๕๕๕), หน้า ๑๕-๑๖, ๙๙-๑๐๐, ๑๑๒-๑๑๔

สร้างเครือข่ายการบริหารปกครองกับภาคส่วนต่าง ๆ ในการดำเนินงานโครงการจัดแข่งขันฟุตบอล “อบจ.กระบี่คัพ” ด้านภัยยาเสพติด ติดต่อกันมาถึง ๑๗ ปี องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่ประสบผลสำเร็จในการสร้างเครือข่ายการบริหารปกครองกับภาคส่วนต่าง ๆ ในการดำเนินงานโครงการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาเด็กที่มีความบกพร่องทางการเรียนรู้ เพื่อพัฒนากลุ่มเด็กพิเศษ และสร้างความเสมอภาคทางการศึกษา และองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ที่ประสบผลสำเร็จในการสร้างเครือข่ายการบริหารปกครองกับภาคส่วนต่าง ๆ ในการดำเนินงานโครงการภาคีเชียงใหม่เพื่อการปฏิรูปการศึกษาให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ และลดความเหลื่อมล้ำ โดยรูปธรรมความสำเร็จของทั้ง ๓ แห่ง เห็นได้จากการที่ อบจ. ทั้ง ๓ แห่งได้รับรางวัลพระปกเกล้าด้านการเสริมสร้างเครือข่ายรัฐ เอกชน และประชาสังคมในปี พ.ศ. ๒๕๕๒^๓ พ.ศ. ๒๕๖๑^๔ และ พ.ศ. ๒๕๖๖^๕ ตามลำดับ

จากความสำคัญขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นโดยเฉพาะองค์การบริหารส่วนจังหวัด ที่ได้รับมอบหมายให้เป็นองค์กรหลักในการจัดบริการสาธารณะเพื่อตอบสนองความต้องการจำเป็นของประชาชนในพื้นที่จังหวัด ปัญหาขององค์การบริหารส่วนจังหวัดในการปฏิบัติงานตามลำพัง พัฒนาการทางรัฐประศาสนศาสตร์เกี่ยวกับแนวคิดในการบริหารปกครองแนวใหม่ที่สนับสนุนให้ภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามาเป็นภาคีความร่วมมือในการบริหารปกครองกับภาครัฐมากขึ้นเรื่อย ๆ ผู้วิจัยจึงเห็นความจำเป็นในการศึกษาวิจัยเพื่อให้ทราบว่า “องค์การบริหารส่วนจังหวัดจะดำเนินการสร้างเครือข่ายการบริหารปกครองแบบร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาความซ้ำซ้อน และเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติภารกิจที่อยู่ในขอบข่ายความรับผิดชอบได้อย่างไร” จึงได้จัดทำโครงการวิจัยนี้ขึ้น

วัตถุประสงค์ในการทำวิจัย

๑. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยอันเป็นมูลเหตุให้ภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามาเป็นภาคีความร่วมมือในการปฏิบัติภารกิจร่วมกับองค์การบริหารส่วนจังหวัด

๒. เพื่อศึกษากระบวนการขั้นตอน ในการสร้างเครือข่ายการบริหารปกครองแบบร่วมมือกันหลายภาคส่วนในการปฏิบัติภารกิจขององค์การบริหารส่วนจังหวัด

^๓ สถาบันพระปกเกล้า, เคล็ดลัทธิการบริหารจัดการท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ส.เจริญการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๒).

^๔ สถาบันพระปกเกล้า, รางวัลพระปกเกล้า ๒๕๕๙ เกียรติภูมิท้องถิ่น, (นนทบุรี : บริษัท เอ.พี.กราฟิคดีไซน์และการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๙)..

^๕ สถาบันพระปกเกล้า, รางวัลพระปกเกล้า ๒๕๖๑ เกียรติภูมิท้องถิ่น, (นนทบุรี : บริษัท เอ.พี.กราฟิคดีไซน์และการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๖๑).

๓. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัย ที่มีผลทำให้การบริหารปกครองแบบร่วมมือกับหลายภาคส่วนในการปฏิบัติการกิจขององค์การบริหารส่วนจังหวัดประสบความสำเร็จ

๔. เพื่อเสนอแนะแนวทางในการสร้างเครือข่ายการบริหารปกครองแบบร่วมมือกับหลายภาคส่วนในการปฏิบัติการกิจขององค์การบริหารส่วนจังหวัดอย่างมีประสิทธิภาพ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ไม่ได้เก็บ และใช้ข้อมูลที่เป็นตัวเลขมาวิเคราะห์เพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์การวิจัย หากแต่เน้นการศึกษาหาข้อเท็จจริงจากรายงาน และเอกสารที่เกี่ยวข้องตลอดจน การลงพื้นที่ไปสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญจากภาคีความร่วมมือในการดำเนินงานโครงการแข่งขันฟุตบอล “อบจ.กระบี่คัพ” ด้านภัยยาเสพติด ของจังหวัดกระบี่ โครงการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาเด็กที่มีความบกพร่องทางการเรียนรู้ ของจังหวัดสุราษฎร์ธานี และโครงการภาคีเชียงใหม่เพื่อการปฏิรูปการศึกษา ของจังหวัดเชียงใหม่เป็นหลัก อันถือได้ว่าการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

หน่วยที่ใช้ในการศึกษา และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

หน่วยที่จะใช้ในการศึกษา (Unit of Analysis) ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้พิจารณา และเลือกโดยวิธีเจาะจง (Purposive Sampling) จากจังหวัดที่ประสบความสำเร็จในการสร้างเครือข่ายการบริหารปกครองแบบร่วมมือกันในการปฏิบัติการกิจเป็นที่ประจักษ์ โดยมีองค์การบริหารส่วนจังหวัดเป็นเจ้าภาพ และผู้ประสานงานหลัก จำนวน ๓ จังหวัด ได้แก่ จังหวัดกระบี่ จังหวัดสุราษฎร์ธานี และจังหวัดเชียงใหม่ ดังเห็นได้จากการที่องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) ของจังหวัดนั้น ๆ ได้รับรางวัลพระปกเกล้า ด้านการเสริมสร้างเครือข่ายกับรัฐ เอกชน และประชาสังคมในการดำเนินงาน ทั้งนี้ โดย อบจ.กระบี่ มีความโดดเด่นในการบริหารปกครองแบบร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ เป็นที่ประจักษ์ในการดำเนินงานโครงการจัดแข่งขันฟุตบอล “อบจ.กระบี่คัพ” เพื่อต้านภัยยาเสพติดเป็นประจำทุกปีติดต่อกันเรื่อยมา ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๖ จนถึงปัจจุบัน (รวม ๑๗ ปี) ได้รับรางวัลพระปกเกล้าด้านการเสริมสร้างเครือข่ายของรัฐ เอกชน และประชาสังคม ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๒ รางวัลนวัตกรรมท้องถิ่นประจำปี ๒๕๕๓ โดยมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วยกัน คือ เทศบาล และ อบต. ในพื้นที่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สถาบันการศึกษาวิทยาเขตกระบี่ (ชื่อในสมัยนั้น ปัจจุบันยกฐานะเป็นมหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติวิทยาเขตกระบี่) สมาคมกีฬาจังหวัดกระบี่ ชมรมผู้ตัดสินฟุตบอลจังหวัดกระบี่ หอการค้าจังหวัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด สำนักงานสาธารณสุขอำเภอ โรงพยาบาลประจำ

จังหวัด โรงพยาบาลประจำอำเภอ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล สถานีตำรวจภูธร สมาคมผู้สื่อข่าวจังหวัดกระบี่ สถานีวิทยุ และสื่อสารมวลชนในจังหวัดกระบี่ ร่วมเป็นภาคีเครือข่ายในการดำเนินการ^๖

อบจ.สุราษฎร์ธานี มีความโดดเด่นในการบริหารปกครองแบบร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ เป็นที่ประจักษ์ในการดำเนินงานโครงการพัฒนาคุณภาพการศึกษาเด็กที่มีความบกพร่องทางการเรียนรู้ (Learning Disability; L.D.) ได้รับรางวัลพระปกเกล้าด้านการเสริมสร้างเครือข่ายรัฐ เอกชน และประชาสังคม เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๖๑ ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (สสค.) และสมัชชาการศึกษาจังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยมีศูนย์การศึกษาพิเศษประจำจังหวัดสุราษฎร์ธานี สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุราษฎร์ธานีทั้ง ๓ เขต สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต ๑๑ โรงพยาบาลสวนสราญรมย์ โรงพยาบาลสุราษฎร์ธานี โรงพยาบาลองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุราษฎร์ธานี สถาบันสุขภาพจิตเด็ก และวัยรุ่นภาคใต้ และเครือข่ายผู้ปกครองเด็กพิเศษจังหวัดสุราษฎร์ธานีร่วมภาคีเครือข่ายในการดำเนินงาน^๗

ขณะที่ อบจ.เชียงใหม่มีความโดดเด่นในการบริหารปกครองแบบร่วมมือกันกับภาคส่วนต่างเป็นที่ประจักษ์ในการดำเนินงานโครงการภาคีเชียงใหม่เพื่อการปฏิรูปการศึกษา ได้รับรางวัลพระปกเกล้าด้านการเสริมสร้างเครือข่ายรัฐ เอกชน และประชาสังคม เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๙ โดยมีภาคีเครือข่ายร่วมดำเนินการจำนวน ๙๙ องค์กร ๒๖ บุคคล ประกอบด้วย สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาส่วนราชการ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีสถานศึกษาในสังกัด สถาบันทางการศึกษา สถานศึกษา องค์กร และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ ตลอดจนสื่อมวลชนในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ร่วมเป็นภาคีเครือข่ายการดำเนินงาน^๘

สำหรับการเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญเพื่อขอสัมภาษณ์เชิงลึกทั้งของ อบจ. ทั้ง ๓ แห่ง และภาคีเครือข่ายความร่วมมือของแต่ละ อบจ. นั้น ได้เลือกโดยวิธีเจาะจง (Purposive Sampling) เช่นเดียวกัน ทั้งนี้โดยพิจารณาจากบุคคลที่เป็นบุคลากรหลัก และมีความรู้ความเข้าใจในภารกิจที่ได้ร่วมกันดำเนินการอย่างถ่องแท้โดยคำแนะนำของผู้ให้ข้อมูลสำคัญของ อบจ. ที่มีหน้าที่เป็นผู้ประสาน

^๖ องค์การบริหารส่วนจังหวัดกระบี่, สหุจิบัตรการแข่งขันฟุตบอลชิงถ้วยพระราชทานพระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา “อบจ.กระบี่คัพ ด้านกีฬาเสพติด, ครั้งที่ ๑๗, ๒๕๖๒.

^๗ องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุราษฎร์ธานี, รายงานโครงการจังหวัดปฏิรูปการเรียนรู้จังหวัดสุราษฎร์ธานี, (สุราษฎร์ธานี : ร้าน เอที กรู๊ป, ๒๕๖๒).

^๘ องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่, แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปการศึกษาเชียงใหม่ระยะ ๔ ปี (พ.ศ. ๒๕๕๙ - ๒๕๖๒)(๒๕๕๙), (อัตตานา).

ความร่วมมือเป็นสำคัญ โดยที่จังหวัดกระบี่ เลือกจากอบจ.กระบี่ ๔ คน จากภาคีความร่วมมือ ๗ คน รวม ๑๑ คน ที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี เลือกจากอบจ.สุราษฎร์ธานี ๔ คน จากภาคีความร่วมมือ ๑๐ คน รวม ๑๔ คน ที่จังหวัดเชียงใหม่ เลือกจากอบจ.เชียงใหม่ ๔ คน จากภาคีความร่วมมือ ๖ คน รวม ๑๐ คน รวมทั้งสิ้น ๓๕ คน

เครื่องมือที่ใช้เป็นกรอบในการเก็บข้อมูล

เนื่องจากผู้วิจัยต้องลงพื้นที่ไปดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อให้ได้เอกสารหลักฐาน และการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีเครื่องมือสำหรับใช้เป็นกรอบในการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ทั้งเรื่องกระบวนการขั้นตอนในการสร้างภาคีเครือข่าย ปัจจัยอันเป็นมูลเหตุจูงใจให้สมัครใจเข้ามาเป็นภาคีเครือข่าย ตลอดจนปัจจัยสำคัญ ๆ ที่ทำให้การสร้างเครือข่ายการบริหารปกครองแบบร่วมมือกันในการปฏิบัติการกิจฯ นั้น ๆ ประสบผลสำเร็จ แบบสัมภาษณ์ดังกล่าวเป็นแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นโดยความเห็นชอบของผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งแบ่งเป็นแบบสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญของ อบจ. และแบบสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญของภาคีความร่วมมือ

การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อนำมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้ดำเนินการด้วยการประสานขอเอกสาร หลักฐานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และการลงพื้นที่ไปสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key-Informant) ของทั้ง ๓ อบจ. ที่เลือกเป็นหน่วยในการศึกษา และจากภาคีความร่วมมือ

ในการดำเนินงานโครงการของแต่ละ อบจ. โดยคณะรัฐประศาสนศาสตร์ (ชื่อในขณะนั้น) มหาวิทยาลัยรังสิตได้กรุณาออกหนังสือถึงหัวหน้าหน่วยที่ใช้ในการศึกษา และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อให้ผู้วิจัยนำไปใช้ในการดำเนินการจัดเก็บข้อมูล ทั้งการประสานขอเอกสาร หลักฐาน และสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ระหว่างวันที่ ๙ - ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๒ รวมทั้งได้มีการประสานขอเอกสาร และสัมภาษณ์เพิ่มเติมทางโทรศัพท์เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์ในเวลาต่อมาด้วย

การวิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอผลการวิจัย

หลังจากได้ข้อมูลทั้งจากเอกสารหลักฐานที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญครบถ้วนแล้ว ผู้วิจัยได้นำข้อมูลเหล่านั้นมาตรวจสอบ คัดแยก วิเคราะห์ ประมวลผล ตีความ

ตามที่ได้วางแผน และออกแบบการดำเนินงานไว้ล่วงหน้าแล้ว โดยในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการด้วยวิธีการแบบอุปนัย (Inductive Analysis) กล่าวคือได้เริ่มต้นจาก “สิ่งที่จำเพาะเจาะจง” ไปสู่ “สิ่งทั่วไป” (From the Particular to The General)^๙ รวมทั้งใช้การวิเคราะห์โดยการตีความ (Interpretive Textual Analysis) เพื่อใช้ตีความเนื้อหา (Text) และบริบท (Context) ซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกที่ได้บันทึกเก็บไว้ โดยได้ทำการตรวจสอบความครบถ้วน และสอบถามความถูกต้องของข้อมูลจากการสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนอื่น ๆ รวมทั้งสอบถามกับข้อมูลจากเอกสารของแต่ละ อบจ. เพื่อให้สามารถนำมาวิเคราะห์ความรู้ความจริงตาม ความหมายที่แฝงอยู่ในเนื้อหาในระดับลึก ซึ่งเปรียบเสมือนส่วนที่จมอยู่ในน้ำตามรูปแบบภูเขาน้ำแข็ง (Iceberg Model)^{๑๐} ทั้งนี้ได้ทำการกำจัดข้อมูลที่ไม่ต้องการออกไป แล้วทำการสร้างข้อสรุปแบบ อุปนัย (Inductive) ด้วยการเขียนเป็นประโยคหรือข้อความตามกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัยเพื่อตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ส่วนข้อมูลที่ได้จากเอกสารใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยคำนึงถึงบริบท (Context) หรือสภาพแวดล้อมของข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์ประกอบด้วย ทั้งนี้โดยในขณะดำเนินการเก็บข้อมูล ทั้งจากเอกสาร หลักฐาน และการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้ดำเนินการเรียบเรียง จัดหมวดหมู่ แยกแยะประเด็น และวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้คู่ขนานไปด้วย ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับ เหตุผล ความจำเป็น และความเป็นมาของการสร้างเครือข่ายการบริหารปกครองแบบร่วมมือกันในการดำเนินงานโครงการของแต่ละจังหวัด ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการขั้นตอนในการสร้างเครือข่ายการบริหารปกครองแบบร่วมมือกัน ข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยอันเป็นมูลเหตุให้เกิดการรวมตัวกันในลักษณะภาคีความร่วมมือ รวมถึงข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลสำคัญต่อความสำเร็จของการบริหารปกครองแบบร่วมมือกันในการปฏิบัติของทั้ง ๓ อบจ. ต่อจากนั้นจึงได้นำข้อค้นพบทั้งหมดมาประมวลสรุปนำเสนอเป็นผลการวิจัย และข้อเสนอแนะต่าง ๆ ด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

จากวิธีดำเนินการวิจัยดังได้กล่าวมา ได้ผลการวิจัย สรุปได้ดังนี้

๑. ปัจจัยอันเป็นมูลเหตุให้ภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามาเป็นภาคีความร่วมมือในการปฏิบัติการร่วมกับ อบจ. ประกอบด้วย (๑) การมีอำนาจ ทรัพยากร และศักยภาพที่แตกต่างกัน อันทำให้

^๙ ชาย โพธิ์สิตา, ศาสตรและศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๒).

^{๑๐} ดิน ปรัชญพฤทธิ, ศัพท์รัฐประศาสนศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

ไม่สามารถดำเนินการแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้เพียงลำพัง (๒) การมีภูมิหลังที่เคยช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาก่อน (๓) สิ่งจูงใจที่ทำให้เข้าร่วมมือ อันได้แก่การเห็นความสำคัญของปัญหา และความจำเป็นที่ต้องร่วมมือกัน การได้เป็นส่วนหนึ่งของความสำเร็จในการกิจที่ยิ่งใหญ่ และสิ่งจูงใจร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ ในแต่ละจังหวัด (๔) บุคลิกลักษณะ ชีตความสามารถ และความมุ่งมั่นตั้งใจจริงของผู้ประสานความร่วมมือหลัก และ (๕) การมีบรรยากาศ และโครงสร้างที่เปิดกว้าง ความเพียรพยายามในการเชื้อเชิญภาคส่วนต่าง ๆ ให้เข้ามาเป็นภาคีความร่วมมืออย่างให้เกียรติด้วยความกระตือรือร้น

๒. กระบวนการขั้นตอนในการสร้างเครือข่ายการบริหารปกครองแบบร่วมมือกันในการปฏิบัติการกิจ ประกอบด้วย (๑) การตระหนักในความสำคัญของปัญหา และความจำเป็นที่ต้องแก้ปัญหา ร่วมกับภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง (๒) การแสวงหา และเจรจาหารือกับภาคส่วนที่เกี่ยวข้องอย่างพร้อมหน้า (๓) การกำหนดภารกิจ และมอบหมายภารกิจให้ภาคีความร่วมมือรับผิดชอบอย่างเหมาะสม (๔) การสร้างความยินยอมพร้อมใจ และความไว้วางใจระหว่างกัน (๕) การแก้ปัญหา และการสร้างความเข้าใจให้ตรงกัน และ (๖) การแสดงผลลัพธ์ของการบริหารปกครองแบบร่วมมือกัน

๓. ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลทำให้การบริหารปกครองแบบร่วมมือกันในการปฏิบัติการกิจของ อบจ. ประสบผลสำเร็จ ได้แก่ ศักยภาพหรือชิตความสามารถของบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในกระบวนการสร้างความร่วมมือ และศักยภาพหรือชิตความสามารถขององค์กรที่ทำหน้าที่เป็นองค์กรหลักในการประสานความร่วมมือ (อบจ.) ตลอดจนศักยภาพหรือชิตความสามารถขององค์กรที่เป็นภาคีความร่วมมือหลัก และภาคีเครือข่ายสนับสนุนของ อบจ. นั้น ๆ

๔. แนวทางการสร้างเครือข่ายการบริหารปกครองแบบร่วมมือกันในการปฏิบัติการกิจอย่างมีประสิทธิภาพของ อบจ. ได้แก่ (๑) จากผลการวิจัยที่พบว่าปัจจัยอันเป็นมูลเหตุให้ภาคส่วนต่าง ๆ เติบโตเข้ามาเป็นภาคีความร่วมมือในการปฏิบัติการกิจกับ อบจ. ประกอบด้วย ปัจจัยอันเป็นเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความร่วมมือ ได้แก่การที่ อบจ. และหน่วยงานต่าง ๆ มีอำนาจ ทรัพยากร และศักยภาพในการดำเนินงานต่าง ๆ แตกต่างกัน สิ่งจูงใจพิเศษที่ทำให้ภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามาเป็นภาคีร่วมดำเนินการ และภูมิหลังที่ต่างเคยช่วยเหลือเกื้อกูลกันมา ตลอดจน บทบาทของผู้ประสานงานความร่วมมือหลัก และการมีโครงสร้างหรือบรรยากาศที่เอื้อให้เกิดความร่วมมือ ดังนั้น อบจ. ที่โดยบริบทแล้วจำเป็นต้องขับเคลื่อนภารกิจส่วนใหญ่ร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ ที่ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ภาคส่วนต่าง ๆ ยินดีเข้ามาเป็นภาคีความร่วมมือ ดังได้กล่าวมาตลอดเวลา (๒) จากผลการวิจัยที่พบว่ากระบวนการขั้นตอนในการสร้างเครือข่ายบริหารปกครอง แบบร่วมมือกันในการปฏิบัติการกิจของ อบจ. ประกอบด้วย การตระหนักในความสำคัญของปัญหาและความจำเป็นที่ต้องแก้ปัญหาร่วมกับภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง การแสวงหา และเจรจาหารือกับภาคส่วนที่เกี่ยวข้องอย่างพร้อมหน้า การกำหนดภารกิจ

และมอบหมายภารกิจให้ภาคีความร่วมมือร่วมรับผิดชอบอย่างเหมาะสม การสร้างความยินยอม พร้อมใจ และความไว้วางใจระหว่างกัน การแก้ปัญหา และการสร้างเข้าใจให้ตรงกัน และการแสดงผลลัพธ์ของการบริหารปกครองแบบร่วมมือกันให้ภาคีเครือข่าย และสาธารณชนได้ประจักษ์ ดังนั้น คณะผู้บริหาร หัวหน้าส่วนราชการ และบุคลากรที่รับผิดชอบโครงการสำคัญ ๆ ของ อบจ. จะต้องทราบ และดำเนินการสร้างเครือข่าย การบริหารปกครองแบบร่วมมือกันให้เป็นไปตามกระบวนการขั้นตอน ดังกล่าวมาอย่างพิถีพิถันระยะมัตระวัง (๓) จากผลการวิจัยที่พบว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้การบริหารปกครองแบบร่วมมือกันในการปฏิบัติภารกิจของ อบจ. ประสบความสำเร็จ ประกอบด้วย ศักยภาพ และขีดความสามารถของบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในกระบวนการสร้างความร่วมมือ และศักยภาพ และขีดความสามารถขององค์กรที่มีหน้าที่เป็นองค์กรหลักในการประสานความร่วมมือ (อบจ.) ตลอดจนศักยภาพ และขีดความสามารถขององค์กรที่เป็นภาคีความร่วมมือหลัก และภาคีเครือข่ายสนับสนุน ดังนั้น อบจ. โดยผู้บริหาร และผู้มีหน้าที่ความรับผิดชอบรวมทั้งองค์กรในภาคีความร่วมมือ จึงควรค้นหา และหรือหาทางพัฒนาบุคลากรผู้รับผิดชอบโครงการให้มีคุณลักษณะ ศักยภาพ และขีดความสามารถที่สามารถดำเนินงานดังกล่าวได้อย่างเหมาะสม และมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการเฟ้นหาเลือกสรรองค์กรหรือบุคคลที่จะเข้ามาเป็นภาคีความร่วมมือ ควรเลือกจากองค์กรหรือบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ ความเชี่ยวชาญชำนาญการในภารกิจที่จะมอบหมายให้ร่วมรับผิดชอบ และหรือดำเนินงานในภารกิจนั้น ๆ อยู่ก่อนแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งควรเป็นองค์กร หรือบุคคลที่มีความเต็มใจที่จะพามาเป็นภาคีความร่วมมือในการดำเนินงานโครงการร่วมกัน

ข้อเสนอแนะ

๑. ข้อเสนอแนะระดับนโยบาย

หน่วยงานที่มีหน้าที่กำกับดูแล และส่งเสริมสนับสนุนการปฏิบัติภารกิจของ อบจ. อันได้แก่ สำนักงานส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นจังหวัด กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย สมาคมองค์การบริหารส่วนจังหวัดแห่งประเทศไทย สำนักงานคณะกรรมการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สำนักงานนายกรัฐมนตรี ตลอดจนวิทยาพัฒนาการปกครองท้องถิ่น สถาบันพระปกเกล้า ควรดำเนินการดังนี้

๑) ควรออกแรงผลักดัน แนะนำ ส่งเสริม สนับสนุน และอำนวยความสะดวกให้ อบจ. ทั่วประเทศสามารถบริหารจัดการภารกิจในความรับผิดชอบในลักษณะนี้ ด้วยการจัดประชุมชี้แจงทำความเข้าใจโดยให้ อบจ. ที่ประสบความสำเร็จในการสร้างเครือข่ายบริหารปกครองแบบร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ ในการปฏิบัติภารกิจแต่ละเรื่องมานำเสนอผลงานเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ รวมทั้ง

แนะนำให้ อบจ. ต่าง ๆ ไปศึกษาดูงาน อบจ. ที่ประสบความสำเร็จ เหล่านั้นทั้งจัดทำเอกสารเผยแพร่ผลงานของ อบจ. ต่าง ๆ ดังกล่าว

๒) สมาคมองค์การบริหารส่วนจังหวัดแห่งประเทศไทย ควรประสานงานอย่างใกล้ชิด เพื่อให้กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น และหรือสำนักงานคณะกรรมการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินการพิจารณาปรับปรุง แก้ไข ระเบียบกฎหมายที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ อบจ. สามารถบริหารปกครองแบบร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ ในการปฏิบัติการกิจได้อย่างดี มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลยิ่งขึ้น

๒. ข้อเสนอแนะระดับปฏิบัติการ

เนื่องจากพระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. ๒๕๔๐ และที่แก้ไขเพิ่มเติมมาตรา ๘ และมาตรา ๔๕ บัญญัติให้องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) มีหน้าที่ความรับผิดชอบในการจัดบริการสาธารณะครอบคลุมทั้งเขตจังหวัด ที่มีองค์กร และหน่วยงานทั้งของราชการบริหารส่วนกลาง ราชการบริหารส่วนภูมิภาค และราชการบริหารส่วนท้องถิ่นด้วยกันได้แก่ เทศบาล อบต. รวมทั้งองค์กรภาคเอกชน ตลอดจนภาคประชาสังคม อยู่ในพื้นที่ทำจำนวนมากดังได้กล่าวมา ผวนกับผลที่ได้จากการวิจัยทำให้เกิดแนวคิดอันนำมาสู่ข้อเสนอแนะในการขับเคลื่อนภารกิจในการจัดบริการสาธารณะที่อยู่ในความรับผิดชอบของ อบจ. ดังนี้

๑) ควรอย่างยิ่งที่ อบจ. ทั้งหลายจะต้องพิจารณาพลังกับองค์กร และหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งใน และนอกพื้นที่ในลักษณะภาคีความร่วมมือ ในการจัดบริการสาธารณะตามอำนาจหน้าที่เพราะการดำเนินการเพียงลำพังย่อมทำให้เกิดความซ้ำซ้อน อ่อนพลัง ด้อยประสิทธิภาพ และมีประสิทธิผลต่ำกว่าที่ควรจะเป็น

๒) ในการดำเนินการสร้างภาคีเครือข่ายการดำเนินงาน อบจ. ผู้เริ่มโครงการจะต้องมีกระบวนการดำเนินการที่เหมาะสมโดยเริ่มจากการตระหนักในความสำคัญของปัญหา และความจำเป็นที่ต้องดำเนินการแก้ปัญหาพร้อมกับภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยจะต้องแสวงหา และเปิดกว้างเชื้อเชิญผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดมาเป็นภาคีร่วมดำเนินการ ซึ่งในการดำเนินการจะต้องให้เกียรติ ปรึกษาหารือ รับฟังความคิดเห็นจากภาคส่วนต่าง ๆ และตัดสินใจดำเนินการด้วยความเห็นพ้องต้องกันไว้วางใจกัน มีการกำหนด และมอบหมายภารกิจให้ภาคีความร่วมมือร่วมรับผิดชอบตามศักยภาพอย่างเหมาะสม มีกฎเกณฑ์ กติกาในการปฏิบัติงานร่วมกันที่เกิดจากความยินยอมของแต่ละฝ่าย ที่สำคัญจะต้องแสดงให้เห็นภาคีความร่วมมือเห็นว่า อบจ. มีความจริงใจในการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาที่ทุกฝ่ายเห็นความสำคัญร่วมกันอย่างแท้จริง มิได้มีประโยชน์อื่นแอบแฝงหรือเพียงเพื่อมุ่งหวังผลทางการเมือง หากเกิดปัญหาข้อขัดแย้งจะต้องหาทางแก้ไขด้วยความละมุนละม่อมให้ทุกภาคส่วนมีความเข้าใจในแต่ละเรื่องที่ตรงกัน

หรือไปในทิศทางเดียวกันกับทั้งจำเป็นต้องจัดให้มีกระบวนการรายงานผลลัพธ์หรือความสำเร็จของการดำเนินงาน ให้ภาคีความร่วมมือ และสาธารณชนได้รับรู้รับทราบ และร่วมภาคภูมิใจเป็นระยะ ๆ กระทั่งถึงความสำเร็จอันเป็นเป้าหมายปลายทางของโครงการโดยต้องเน้นย้ำอย่างสม่ำเสมอว่า ความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากความสำเร็จร่วมกันมิใช่ความสำเร็จของหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งเท่านั้น

๓) จากผลการวิจัยที่พบว่าปัจจัยอันเป็นมูลเหตุให้ภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามาร่วมมือดำเนินการกับ อบจ. นั้น นอกจากภาคส่วนทั้งหลายจะต้องเห็นความสำคัญของโครงการ และความจำเป็นที่ต้องสานพลังความร่วมมือกันแล้ว ยังเกิดจากภูมิหลังที่ อบจ. และหน่วยงานต่าง ๆ กันเคยช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาก่อน ประกอบกับจะต้องมีโครงสร้างที่เปิดกว้างให้ทุก ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้องสมัครใจเข้ามามีบทบาทร่วมกันโดยไม่เลือกปฏิบัติ ให้เกียรติ ตลอดจนเปิดโอกาสให้ร่วมแสดงความคิดเห็น และตัดสินใจด้วยความเสมอภาค มีการดำเนินการเพื่อมุ่งหวังแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่อย่างเปิดเผย ด้วยความโปร่งใส ตลอดจนการมีผู้ประสานงานที่มีบุคลิกหรือ ลักษณะความเป็นผู้นำแบบเอื้ออำนวย (Facilitative Leader chip) รวมทั้งจากผลการวิจัยที่พบว่า ปัจจัยที่สำคัญนำมาสู่ความสำเร็จของการสร้างเครือข่ายการบริหารปกครองแบบร่วมมือกัน ได้แก่ ความสามารถของบุคคลที่มีบทบาทในกระบวนการสร้างภาคีความร่วมมือ และขีดความสามารถ และความเหมาะสมขององค์กรที่เข้ามาเป็นภาคีความร่วมมือ ดังนั้น คณะผู้บริหารของ อบจ. จะต้องคำนึงถึง และดำเนินการตามลักษณะและปัจจัยต่าง ๆ ตามข้อค้นพบดังกล่าวโดยสรรหา ปลุกฝัง และพัฒนาบุคลากรของ อบจ. ให้มีบุคลิกลักษณะ ศักยภาพ และขีดความสามารถในการเป็นนักสร้างและนักพัฒนาเครือข่าย (Mrconnection) สามารถทำงานร่วมกับภาคีเครือข่ายทั้งใน และนอกองค์กรได้อย่างดีตลอดเวลา รวมทั้งในการปฏิบัติการกิจในหน้าที่ความรับผิดชอบต่าง ๆ ควรต้องพิจารณาแสวงหาภาคีทั้งใน และนอกพื้นที่ที่มีหน้าที่ ศักยภาพ และเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการกิจเหล่านั้น ดำเนินการประสานสัมพันธ์ เชิญชวนให้มาเป็นภาคีร่วมดำเนินการในลักษณะการบริหารปกครองแบบร่วมมือกัน (Collaborative Governance)

๔) อบจ. ควรแสวงหาปัจจัยที่เป็นสิ่งจูงใจร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ ในจังหวัดอยู่ก่อนแล้วชูประเด็นเพื่อโน้มน้าวใจให้มาร่วมมือกันดำเนินงาน เช่น ปัจจัยความภาคภูมิใจของการเป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ของชาวเชียงใหม่ ความเป็นเมืองคนดี และความรักความศรัทธาในหลักธรรมคำสอนของพระธรรมโกษาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ของชาวสุราษฎร์ธานี ถึงการชูประเด็นการเป็นเมืองกีฬา เมืองแห่งความสุข และเมืองแห่งการท่องเที่ยวของชาวจังหวัดกระบี่ เป็นต้น

๓. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

เนื่องจากในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเฉพาะการสร้างเครือข่ายการบริหารปกครองแบบร่วมมือกันในการดำเนินโครงการจัดแข่งขันกีฬาฟุตบอล อบจ. ด้านภียาเสพติดของจังหวัดกระบี่

โครงการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาเด็กที่มีความบกพร่องทางการเรียนรู้ของจังหวัดสุราษฎร์ธานี และโครงการปฏิรูปการศึกษาร่วมกับภาคีเครือข่ายของจังหวัดเชียงใหม่เท่านั้น ดังนั้น ในการวิจัยครั้งนี้จึงควรดำเนินการดังนี้

๑) ควรวิจัยศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับการสร้างภาคีเครือข่ายการบริหารปกครองแบบร่วมมือกันในการปฏิบัติการกิจที่สำคัญด้านอื่น ๆ อันเป็นหน้าที่ของ อบจ. หรือองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นรูปแบบอื่นเพิ่มขึ้น

๒) ควรวิจัยศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการขั้นตอนในการสร้างภาคีเครือข่ายการบริหารปกครองแบบร่วมมือกันกับภาคส่วนต่าง ๆ ที่มีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นราชการบริหารส่วนท้องถิ่นเป็นผู้นำในการขับเคลื่อนกับที่มีจังหวัด ซึ่งเป็นราชการบริหารส่วนภูมิภาคเป็นผู้นำในการขับเคลื่อน

๓) ควรศึกษาความแตกต่างของกระบวนการสร้างภาคีเครือข่ายการบริหารปกครองแบบร่วมมือกันในการปฏิบัติการกิจของ อบจ. ที่มีพื้นที่ความรับผิดชอบครอบคลุมทั้งเขตจังหวัดกับเทศบาล และ อบต. ซึ่งเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นชั้นล่าง และมีพื้นที่ความรับผิดชอบแคบกว่าองค์การบริหารส่วนจังหวัด

บรรณานุกรม

- ก่อศักดิ์ ไชยรัศมีศักดิ์. วิถีผู้นำสู่ความสำเร็จ. กรุงเทพมหานคร : บริษัทกิเลนการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๔.
- โกวิท พวงงาม. การปกครองท้องถิ่นไทย : หลักและมิติใหม่ในอนาคต. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด, ๒๕๕๖.
- ชาย โพธิ์สีดา. ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๒.
- ติน ปรัชญพฤทธิ์. ศัพท์รัฐประศาสนศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- นเรศ จิตสุจริตวงศ์ และสมาน งามสนธิ. “การบริหารพื้นที่ทับซ้อนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในระดับจังหวัดตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเชีย ฉบับสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑ (๒๕๕๙) : ๑๑๙ – ๑๓๑.
- ปธาน สุวรรณมงคล. การปกครองท้องถิ่นไทยในบริบทรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๗.
- ปริญญ์ หวันเหล็ก. ความร่วมมือระหว่างองค์กรภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน กรณีศึกษาการจัดสวัสดิการด้านการศึกษาให้กับบุตรหลานแรงงานต่างชาติในศูนย์คาทอลิกนักบุญ

ยออาติมเพื่อผู้อพยพย้ายถิ่น จังหวัดสมุทรสาคร (Unpublished Master's thesis).

กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๘.

พระดาวเหนือ บุตรสีทา. การสร้างเครือข่ายและการจัดการเครือข่ายการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของ
ชุมชนพหุวัฒนธรรมนำสุข อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย (Unpublished Master's
thesis). สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๗.

พัชรีย์ สิริโรส. “การจัดการปกครองและนโยบายสาธารณะ”. วารสารการเมืองการปกครอง ปีที่ ๔ ฉบับ
ที่ ๒ (มีนาคม – สิงหาคม ๒๕๕๗).

ภัทรวรรณ นิลแก้วบรรวิชัย. “รูปแบบการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการของสำนักงาน
เขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา (Unpublished Master's thesis)”. ชลบุรี : มหาวิทยาลัย
บูรพา, ๒๕๕๙.

วสันต์ เหลืองประภัสร์. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง การศึกษาและรวบรวมตัวอย่างการบริหาร
จัดการบ้านเมืองและร่วมมือระหว่างภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคธุรกิจ
เอกชน ภาคประชาสังคม และชุมชน. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ.
กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๗.

วีระศักดิ์ เครือเทพ. เครือข่าย : นวัตกรรมการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. กรุงเทพ-
มหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๖๐.

สถาบันพระปกเกล้า. เคล็ดลับการจัดบริการสาธารณะท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ส.เจริญ
การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๒.

สถาบันพระปกเกล้า. รางวัลพระปกเกล้า ๒๕๕๙ เกียรติภูมิท้องถิ่น. นนทบุรี : บริษัท เอ.พี.กราฟิค
ดีไซน์ และการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๙.

สถาบันพระปกเกล้า. รางวัลพระปกเกล้า ๒๕๖๑ เกียรติภูมิท้องถิ่น. นนทบุรี : บริษัท เอ.พี.กราฟิค
ดีไซน์ และการพิมพ์ จำกัด. ๒๕๖๑.

สมัชชาการศึกษาจังหวัดสุราษฎร์ธานี. โครงการจังหวัดปฏิรูปการเรียนรู้จังหวัดสุราษฎร์ธานี.
สุราษฎร์ธานี : ร้านเอ็กซีป, ๒๕๖๐.

สำนักปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี. คู่มือกระจายอำนาจภาคประชาชน. กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน
คณะกรรมการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, ๒๕๕๒.

องค์การบริหารส่วนจังหวัดกระบี่. สหกิจบัตรการแข่งขันฟุตบอลชิงถ้วยพระราชทานพระเจ้าหลานเธอ
พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา “อบจ.กระบี่คัพด้านภัยยาเสพติด. ครั้งที่ ๑๗. ๒๕๖๒.

องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่. แผนยุทธศาสตร์การปฏิรูปการศึกษาเชียงใหม่ระยะ ๔ ปี (พ.ศ. ๒๕๕๙ - ๒๕๖๒) (๒๕๕๙) (อัดสำเนา).

องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่. สรุปการดำเนินงานโครงการระดมทรัพยากรเพื่อการจัดการศึกษาเชิงพื้นที่ จังหวัดเชียงใหม่ กองทุนปฏิรูปการศึกษาเชียงใหม่เพื่อลดความเหลื่อมล้ำ : กองทุน ๑๐ ครั้งที่ ๒ ประจำปี ๒๕๖๒. (๒๕๖๒), (อัดสำเนา).

องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุราษฎร์ธานี. รายงานโครงการจังหวัดปฏิรูปการเรียนรู้จังหวัดสุราษฎร์ธานี. สุราษฎร์ธานี : ร้าน เอดี กรุ๊ป, ๒๕๖๒.

อเนก เหล่าธรรมทัศน์. แปรถิ่นเปลี่ยนฐาน : สร้างการปกครองท้องถิ่นให้เป็นรากฐานของประชาธิปไตย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ดีการพิมพ์, ๒๕๕๗.

อเนก เหล่าธรรมทัศน์. เหตุอยู่ที่ท้องถิ่น. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท มาตาการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๗.

อัศวินท์ ศาสนพิทักษ์ และนพพล อัศฮาด. “การบริหารการปกครอง : แนวคิดและการพัฒนาสู่การปกครองท้องถิ่น”. วารสารวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๓ (๒๕๕๙) : ๖๓ - ๗๐.

Ansell, C. & Gash, A. “Collaborative Governance in theory and Practice”. *Journal of Public , Administration Research and Theory*, Vol. 96 No.3 (2008) : 589 - 625.

Maxwell, J.A. *Qualitative Research Design : An Interactive Approach*. Thousand Oak,CA : Sage, 2013.

Sullivan, H. & Skelcher, C. *Working Across Boundaries : Collaboration in Public Services*. New York : Palgrave Macmillan, 2002.

กระบวนทัศน์การเรียนรู้นวัตกรรมทางการศึกษาเชิงสร้างสรรค์ Learning Innovation Paradigm in Creative education

ดร.สุทธิ สวัสดิ์

Dr.Suthit Sawaddi

นักจัดการงานทั่วไป ประจำหลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkomrajavidyalaya University

Email: suthit.saw@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

กระบวนทัศน์การเรียนรู้นวัตกรรมทางการศึกษาเชิงสร้างสรรค์เป็นกระบวนทัศน์ของมุมมองไปยังปัญหาหรือประเด็นที่สนใจประเด็นหนึ่งที่เกิดจากชุดข้อมูลเดียวกัน เป็นการเรียนรู้แบบ Passive ขาด Growth mindset ในสิ่งที่ผู้เรียนกำลังเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้ที่ไร้พลัง ตรงกันข้ามกับการเรียนรู้แบบ Active ที่ผู้เรียนมีความกระตือรือร้น ตอบสนองธรรมชาติของผู้เรียนกระบวนทัศน์เชิงสร้างสรรค์ที่มีพลัง และผู้เรียนมี Growth mindset มีการปฏิบัติกิจกรรมเรียนรู้อย่างมีความสุข และสอดคล้องกับบริบทของสังคมยุคฐานวิถีชีวิตให้ที่ต้องการเรียนรู้ที่มีพลังทางความคิด (Thinking power) กระบวนทัศน์การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์เน้นกระบวนการเรียนรู้รากฐานการเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้นวัตกรรมเชิงสร้างสรรค์

คำสำคัญ: กระบวนทัศน์ ; การเรียนรู้นวัตกรรม ; การศึกษาเชิงสร้างสรรค์

Abstract

The learning innovation paradigm in creative education is a paradigm of perspective on a problem or issue of interest arising from the same data set. It is a passive learning that lacks a growth mindset about what students are learning. It's a powerless learning. This is in contrast to active learning where learners are active and respond to the nature of paradigm learners. Energetic creative and the learners have a growth mindset and are happy to practice learning activities and in accordance with the context of the society of the age base, the way of life that wants to learn with thinking power. The creative learning paradigm emphasizes the learning process, the foundation of being a person of creative innovation learning.

Keywords: paradigm ; learning innovation ; creative education

บทนำ

การเรียนรู้เป็นการได้รับความรู้ พฤติกรรม ทักษะ คุณค่า หรือความพึงใจ ที่เป็นสิ่งแปลกใหม่ หรือปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่ และอาจเกี่ยวข้องกับการสังเคราะห์สารสนเทศชนิดต่าง ๆ ผู้ประมวลทักษะของการเรียนรู้ได้และความก้าวหน้าในการเรียนรู้เมื่อเทียบกับเวลาที่มีแนวโน้มเป็นเส้นโค้งแห่งการเรียนรู้ (learning curve) และการเรียนรู้แบบ Passive ขาด Growth mindset ในสิ่งที่ผู้เรียนกำลังเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้ที่ไร้พลัง ตรงกันข้ามกับการเรียนรู้แบบ Active ที่ผู้เรียนมีความกระตือรือร้นตอบสนองธรรมชาติของผู้เรียน จะเป็นการเรียนรู้ที่มีพลัง ผู้เรียนมี Growth mindset ในการปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้อย่างมีความสุข การจัดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับบริบทสังคมปัจจุบันต้องเป็นการเรียนรู้ที่มีพลังโดยเฉพาะพลังทางความคิด

กระบวนทัศน์การเรียนรู้

โลกปัจจุบันมีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (digital technology) อย่างมาก มีความรู้และนวัตกรรมมากมายแขวนอยู่ในโลกออนไลน์ที่คนส่วนใหญ่สามารถเข้าถึงได้ โดยใช้เครื่องมือต่าง ๆ เช่น Smart Phone, Tablet, Computer เป็นต้น ต้องการที่จะเรียนรู้ที่หลากหลายของผู้คนในสังคมในรูปแบบของการเรียนรู้ออนไลน์ (online learning) ข้ามซีกโลกก็ยังสามารถเรียนรู้แบบ real time ได้ เรียกได้ว่าเป็นการเรียนรู้ที่ไร้พรมแดนอย่างแท้จริง ไม่มีข้อจำกัดใดๆ สามารถเรียนรู้ได้ทุกเวลาและสถานที่^๑

การเรียนรู้จะไร้พรมแดนแล้ว การทำงานยิ่งไร้พรมแดนมากกว่า ที่เราสามารถทำงานร่วมกับเพื่อนร่วมงาน ที่อยู่ในโลกออนไลน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ Office จะสามารถเคลื่อนที่ไปในที่ต่าง ๆ ได้ หากมีสัญญาณ internet ไม่ต้องนั่งประจำอยู่ที่โต๊ะไม่ต้องตอกบัตรลงเวลาไม่ต้องเดินทาง แต่สามารถสร้างผลผลิต (productivity) ของงานได้ตามมาตรฐานที่กำหนดและโลกมีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีดิจิทัลดังกล่าว ส่งผลกระทบทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต วิธีการทำงาน รวมถึงวิถีการเรียนรู้ (way of learning) ด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้เรียนในยุคดิจิทัล

ความหมายของกระบวนทัศน์การเรียนรู้

กระบวนทัศน์ใหม่ทางการศึกษาสำหรับศตวรรษที่ ๒๑ มีมากมายหลายประเด็นที่สามารถตัดสินใจเพื่อการปฏิบัติได้ ในระดับตัวบุคคลหรือในระดับหน่วยงาน อย่างตระหนักด้วยตนเอง (self-

^๑ วิชัย วงษ์ใหญ่ และมารุต พัฒนา, การเรียนรู้บนฐาน Growth mindset Growth mindset-based Learning, (กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๖๓), หน้า ๑-๓.

awareness) อย่างมีความเชื่อมั่นในตัวเอง (self-confidence) อย่างชี้นำตนเองได้ (self-directing) และอย่างมีพันธะรับผิดชอบต่อสังคม (accountability) ที่มีจินตนาการภาพการทำงานร่วมกันแบบ “มดงาน”^๒ คนละไม้คนละมือของคนระดับปฏิบัติ

กระบวนทัศน์ คือ กลุ่มทฤษฎีที่มีการพัฒนาแนวคิดด้านการบริหารและการจัดการในศาสตร์นั้น ๆ แนวคิดทฤษฎีของนักทฤษฎีไว้ด้วยกันอยู่ในช่วงระยะเวลาเดียวกัน อาจเป็นในทศวรรษเดียวกันหรือทศวรรษต่อเนื่องกันโดยนักทฤษฎีในกระบวนทัศน์นั้น ๆ จะไม่ขัดแย้งกัน มีเนื้อหาทฤษฎีที่มีการเกี่ยวพันกันในการบริหารและการจัดการในศาสตร์นั้น ๆ เมื่อมีกลุ่มนักทฤษฎีที่มีข้อเสนอที่ขัดแย้งและมีความหลากหลาย เมื่อกระบวนทัศน์จะถูกล้มล้าง และจะก้าวเข้าสู่กระบวนทัศน์ใหม่ หรือเรียกว่า การเปลี่ยนผ่านกระบวนทัศน์ (paradigm shift) ตัวอย่างเช่น ศาสตร์ทางรัฐประศาสนศาสตร์ (public administration) มีการเปลี่ยนผ่านกระบวนทัศน์หลายชั้น^๓

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา กล่าวว่า กระบวนทัศน์ หมายถึง กรอบความคิดหรือแนวทางทั่วไปที่ใช้ในการมองโลก หรือหมายถึง ระบบคิด วิธีคิด หรือแบบของการคิดที่ใช้เป็นแนวในการศึกษาวิจัยเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือเป็นแนวในการจัดระบบในสังคม เช่น ใ้ว่า^๔

๑. รัฐบาลพยายามเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของสังคมไทยที่เกี่ยวกับสุขภาพ โดยส่งเสริมการออกกำลังกายและรักษาสุขภาพเพื่อป้องกันการเจ็บป่วย มากกว่าปล่อยให้เจ็บป่วยแล้วจึงไปรักษา

๒. สมัยก่อนคนไทยมีกระบวนทัศน์ว่าผู้ชายเป็นใหญ่เหนือผู้หญิง แต่ปัจจุบันเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่ว่าผู้หญิงกับผู้ชายเท่าเทียมกัน จึงมีการแก้กฎหมายให้สอดคล้องกับกระบวนทัศน์นี้

ดังนั้น กระบวนทัศน์ หมายถึง มุมมองเฉพาะที่มองไปยังปัญหาหรือประเด็นที่สนใจประเด็นใดประเด็นหนึ่งซึ่งเป็นมุมมองที่เกิดจากชุดข้อมูลเดียวกัน เพราะการเรียนรู้แบบ Passive ขาด Growth mindset ในสิ่งที่ ผู้เรียนกำลังเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้ที่ไร้พลัง ตรงกันข้ามกับการเรียนรู้ แบบ Active ที่ผู้เรียนมีความกระตือรือร้น ตอบสนองธรรมชาติ ของผู้เรียน จะเป็นการเรียนรู้ที่มีพลัง ผู้เรียนมี Growth mindset ในการปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้อย่างมีความสุข การจัดการเรียนรู้ ที่สอดคล้องกับบริบทสังคมปัจจุบันต้องเป็นการเรียนรู้ที่มีพลังโดยเฉพาะพลังทางความคิด (Thinking power)

^๒ วิโรจน์ สารรัตนะ, มีจินตนาการภาพการทำงานร่วมกันแบบ “มดงาน” คนละไม้คนละมือของคนระดับปฏิบัติ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.mbuisc.ac.th/phd/21st%20century/paradigm%2021st%20century.pdf> [๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๕].

^๓ สารานุกรมเสรี, กระบวนทัศน์, แหล่งที่มา: <https://th.wikipedia.org> [๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๕].

^๔ สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, กระบวนทัศน์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://legacy.orst.go.th/knownledges> [๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๕].

และการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ สร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ เน้นกระบวนการเรียนรู้ เป็นรากฐานการเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ ดังภาพที่ ๑

ภาพที่ ๑ กระบวนการทัศน์การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์

ที่มา: รศ. ดร.วิชัย วงษ์ใหญ่ และ รศ. ดร.มารุต พัฒนาผล ๒๕๖๓ หน้า ๔.

จากภาพที่ ๑ สามารถอธิบายได้ว่า กระบวนการทัศน์การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์มุ่งสร้างความรู้ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับ

- ๑) แนวคิดการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์
- ๒) งานสร้างสรรค์เข้ามาแทนที่งานประจำ
- ๓) การสร้างสรรค์คือจุดเน้นของการเรียนรู้

๔) พลังความคิด

๕) การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ใน New normal โดยมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้^๕

๑. การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ หมายถึง การเรียนรู้ที่เสริมสร้างศักยภาพของผู้เรียนผ่านการลงมือปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์โดยมีผู้สอน เป็นโค้ชและมอบความรักความเอาใจใส่ให้ผู้เรียนใช้ศักยภาพสูงสุดในการเรียนรู้

๒. ความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในปัจจุบันได้ส่งผลให้การทำงานในอาชีพต่าง ๆ มีลักษณะเป็นงานสร้างสรรค์ (Creative work) มากขึ้น

๓. การสร้างสรรค์ (Creativity) คือ จุดเน้นการทุกระดับการศึกษา ศักยภาพด้านการสร้างสรรค์จะเป็นปัจจัยกำหนดให้ผู้เรียนสามารถปฏิบัติงานใดๆ ได้อย่างมีคุณภาพและยั่งยืน

๔. พลังความคิด (Power Thinking) คือ ความคิดที่ดี ความคิดเชิงบวก ซึ่งเป็นรากฐานของการเรียนรู้ พลังความคิดเป็นความคิดที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จ

๕. ผู้สอนและผู้เรียนต้องมีการปรับตัวในการเรียนรู้โดยปรับเปลี่ยนจากวิธีการเดิม ๆ ที่คุ้นเคยไปสู่วิธีการใหม่ ๆ ที่ไม่คุ้นเคยแต่ยังคงมีเป้าหมายเหมือนเดิม คือการเรียนรู้เชิงลึก รู้จริง รู้ชัด

การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์การเรียนรู้ใน New normal

New Normal คือ สถานการณ์หรือปรากฏการณ์ที่แต่เดิมเป็นสิ่งที่ไม่ปกติ ผู้คนไม่คุ้นเคย ไม่ใช่มาตรฐาน ต่อมาเมื่อเหตุหรือเกิดวิกฤติบางอย่างจึงมีการเปลี่ยนแปลงทำให้สถานการณ์หรือปรากฏการณ์นั้นกลายเป็นสิ่งที่ปกติและเป็นมาตรฐาน^๖

การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ใน New normal เป็นการเรียนรู้ในสถานการณ์ ที่ไม่คุ้นเคย ในช่วงการระบาดของโรคไวรัสโคโรนา ๒๐๑๙ หรือ COVID-19 ทั้งผู้สอนและผู้เรียนต้องมีการปรับตัวในการเรียนรู้โดยปรับเปลี่ยนจาก วิธีการเรียนรู้แบบเดิมๆ ซึ่งเป็นวิธีการที่คุ้นเคยไปสู่วิธีการใหม่ที่ไม่คุ้นเคยแต่ยังคงมีเป้าหมายเหมือนเดิมคือการเรียนรู้เชิงลึก รู้จริง รู้ชัด

การเรียนรู้เป็นเรื่องสำคัญและยิ่งใหญ่เพราะเป็นสิ่งเดียวที่ไม่ว่าจะเกิดวิกฤติที่รุนแรงเพียงใด จะไม่มีใครมาพรากการเรียนรู้ไปจากผู้เรียนได้ ผู้เรียนมีผู้สอนเป็นโค้ชทางการเรียนรู้ (Learning coach) ที่ให้คำชี้แนะให้คำปรึกษาใช้คำถามกระตุ้นให้ผู้เรียนใช้กระบวนการคิดขั้นสูง ตลอดจนการจัดการเรียนรู้ออนไลน์ที่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียน และการเรียนรู้ในสภาวะ New Normal มีลักษณะสำคัญ ได้แก่

^๕ วิชัย วงศ์ใหญ่ และ มารุต พัฒนาผล, การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท จรลสนิพนธ์การพิมพ์, ๒๕๖๓), หน้า ๔.

^๖ วิชัย วงศ์ใหญ่ และ มารุต พัฒนาผล, การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์, หน้า ๓๒.

- ๑) การให้ความสำคัญกับการดูแลสุขภาพอนามัย
- ๒) สุขอนามัยจะเป็นพลตินัสัยของคนในสวนรวม
- ๓) การเป็นมิตรกับสิ่งแวดลอม
- ๔) การดำรงชีวิตในเศรษฐกิจพอเพียงเป็นวิธีการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นความพอเพียงด้านจิตใจ

ธรรมะที่สำคัญที่สุดคือ “พอ” ไม่โลภ สร้างความพอดีความสมเหตุสมผลให้กับตัวเองแล้ว ทั้งผู้สอนและผู้เรียนจะพบความสุขที่แท้จริง เพราะการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ เป็นการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ (Learning culture) ที่พัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะกระบวนการเรียนรู้ (Learning process skills) ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงยึดหลักพอประมาณ มีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี ในตน บนพื้นฐานของการมีความรู้เชิงลึกและคุณธรรม จริยธรรม

นวัตกรรมทางการศึกษาเชิงสร้างสรรค์

ความหมายของนวัตกรรมทางการศึกษา

นวัตกรรมทางการศึกษา หมายถึง การนำแนวคิด วิธีการปฏิบัติ หรือสิ่งประดิษฐ์ที่ได้รับการพัฒนา ปรับปรุงหรือดัดแปลงให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับการนำมาใช้ในการจัดการศึกษาโดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อแก้ไขปัญหา เพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผล และก่อให้เกิดความสำเร็จสูงสุดแก่ ผู้เรียน สอดคล้องกับนักวิชาการได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับนวัตกรรมต่อไปนี้

นวัตกรรม หมายถึง ความคิดการปฏิบัติและการกระทำใหม่ๆ ที่ไม่เคยมีมาก่อนหรือการพัฒนา ดัดแปลงมาจากของเดิมที่มีอยู่แล้วให้ทันสมัยและใช้ได้ผลดียิ่งขึ้นเมื่อนำนวัตกรรมมาใช้จะช่วยให้ การทำงานนั้นได้ผลดีมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงกว่าเดิม^๗

นวัตกรรมทางการศึกษา (Educational Innovation) หมายถึง การนำเอาสิ่งใหม่ซึ่งอาจจะ อยู่ในรูปของความคิดหรือการกระทำ รวมทั้งสิ่งประดิษฐ์ก็ตามเข้ามาใช้ในระบบการศึกษา เพื่อมุ่งหวัง ที่จะเปลี่ยนแปลงสิ่งที่มีอยู่เดิมให้ระบบการจัดการศึกษามีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ทำให้ผู้เรียนสามารถ เกิดการเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็วเกิดแรงจูงใจในการเรียน และช่วยให้ประหยัดเวลาในการเรียน เช่น การสอนโดยใช้คอมพิวเตอร์ช่วยสอน การใช้วีดิทัศน์เชิงโต้ตอบ(Interactive Video) สื่อหลายมิติ (Hypermedia) และอินเทอร์เน็ต เหล่านี้ เป็นต้น

^๗ รัตน์พร ทองรอด, นวัตกรรมการศึกษาและเทคโนโลยีสารสนเทศการศึกษา, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/sghurhoaiykgphphp/home> [๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๕].

ณิรดา เวชญาลักษณ์ กล่าวว่า นวัตกรรมทางการศึกษา iva นวัตกรรม คือ การทำขึ้นใหม่ หรือ สิ่งที่ทำขึ้นมาใหม่ ได้แก่ แนวคิด แนวทาง รูปแบบ วิธีการ กระบวนการ สื่อและเทคนิคต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการศึกษา ซึ่งได้รับการคิดค้นและการจัดทำขึ้นใหม่ เพื่อช่วยแก้ปัญหาทางการศึกษา ที่ทำให้เกิดผลเชิงบวกเมื่อปฏิบัติสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสม เกิดประสิทธิภาพสูงกว่าเดิม และช่วยลดเวลาการสอนได้เป็นอย่างดี ไม่ว่านวัตกรรมนั้นจะปรากฏออกมาในรูปแบบความคิด การกระทำ หรือวัตถุก็ตาม ส่วน “นวัตกรรมการศึกษา” คือ รูปแบบ แนวคิด กระบวนการหรือสื่อใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา และสอดคล้องกับหลักสูตร และสามารถแก้ปัญหาหรือพัฒนาความสามารถของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ^๔

ทศนา แคมมณี กล่าวถึง นวัตกรรมหรือนวัตกรรม ว่า คือ วงการศึกษา นำคำนี้มาใช้ในวงการ ศึกษาในความหมายว่า “การทำขึ้นใหม่” หรือ “สิ่งที่ทำขึ้นใหม่” ได้แก่ แนวคิดหรือรูปแบบ วิธีการ กระบวนการ สื่อและเทคนิคต่าง ๆ ที่ได้รับการคิดค้นและจัดทำขึ้นใหม่ เพื่อช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ทางการศึกษาคำว่า “นวัตกรรม” “นวกรรม” หรือ “Innovation” ที่นักการศึกษาทั้งของไทยและ ต่างประเทศหลายท่านได้ให้ความหมายและอธิบายเอาไว้ว่า อาจสรุปได้ว่า นวัตกรรม คือ สิ่งที่ทำให้ เกิดผลในเชิงบวกเมื่อปฏิบัติ สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสม เกิดประสิทธิภาพสูงกว่าเดิม สามารถช่วยลดภาระด้านแรงงาน และเวลาได้เป็นอย่างดี ไม่ว่านวัตกรรมนั้นจะปรากฏออกมาในรูป ความคิด การกระทำ หรือวัตถุ ก็ตาม ส่วน “นวัตกรรมการศึกษา” คือ รูปแบบ แนวคิด กระบวนการ หรือสื่อใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา สอดคล้องกับหลักสูตร และสามารถแก้ปัญหาหรือพัฒนา ความสามารถของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ^๕

องค์ประกอบของนวัตกรรมการเรียนรู้

นวัตกรรมการเรียนรู้คือก่อให้เกิดความคิดใหม่ และรับรู้ถึงโอกาสโดยก่อนอื่นคนจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับสิ่งใหม่ และผ่านเส้นทางอันยากลำบากไปสู่การนำพาความคิดนั้นไปใช้ ประโยชน์ในทางการศึกษาซึ่งองค์ประกอบของนวัตกรรมการเรียนรู้ เช่น เป็นสิ่งใหม่ เน้นใช้ความรู้ ความคิดสร้างสรรค์ มีประโยชน์ ต้องตอบได้ว่าสิ่งที่เราสร้างเป็นอย่างไร เป็นที่ยอมรับ และมีโอกาส ในการพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้

^๔ ณิรดา เวชญาลักษณ์, **หลักการจัดการเรียนรู้**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๑), หน้า ๑๐๘-๑๐๙.

^๕ ทศนา แคมมณี, **ศาสตร์การสอน: องค์ความรู้เพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ**, ครั้งที่ ๑๔., (กรุงเทพมหานคร: บริษัทด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๔๘๑.

อจธรา จันทรฉาย กล่าวถึง องค์ประกอบนวัตกรรมการเรียนรู้^{๑๐} ดังนี้

๑. ความใหม่ (Newness) สิ่งที่จะได้รับการยอมรับว่า มีคุณลักษณะเป็นนวัตกรรมได้นั้น จะต้องมียุคคือ ความใหม่ หมายถึง เป็นสิ่งใหม่ที่ถูกพัฒนาขึ้น ซึ่งอาจจะมีลักษณะเป็นตัวผลิตภัณฑ์ บริการ หรือกระบวนการ โดยจะเป็นการปรับปรุงจากของเดิมหรือพัฒนาขึ้นใหม่

๒. การใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์ (Knowledge and Creativity Idea) คือ สิ่งที่จะถือเป็นนวัตกรรมได้นั้นจะต้องเกิดจากการใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์เป็นฐานของการพัฒนาให้เกิดขึ้นใหม่ ไม่ใช่เกิดจากการลอกเลียนแบบการทำซ้ำ

๓. ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ (Economic Benefits) และสังคม (Social) ก็คือ การให้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ หรือการสร้างความสำเร็จในเชิงพาณิชย์ กล่าวคือ นวัตกรรม จะต้องสามารถทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มขึ้นได้จากการพัฒนาสิ่งใหม่นั้น ๆ ซึ่งผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นสามารถวัดได้เป็นตัวเงินโดยตรง และในเชิงสังคมเป็นการสร้างคุณค่า ซึ่งไม่สามารถวัดเป็นตัวเงินได้

ดังนั้น องค์ประกอบนวัตกรรมการเรียนรู้ คือ สิ่งใหม่ที่เกิดจากการใช้ความรู้ และความคิดสร้างสรรค์และมีประโยชน์ต่อการจัดการศึกษา

ประเภทของนวัตกรรมการศึกษา

นวัตกรรมที่นำมาใช้ทั้งที่ผ่านมา ปัจจุบัน และในอนาคตมีหลายประเภทขึ้นอยู่กับการประยุกต์ใช้นวัตกรรมในด้านต่างๆ มี ๕ ประเภทดังนี้

๑. นวัตกรรมทางด้านหลักสูตร เป็นการใช่วิธีการใหม่ๆ ในการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในท้อง ถิ่น และตอบสนองความต้องการสอนบุคคลให้มากขึ้น

๒. นวัตกรรมการเรียนการสอน เป็นการใช่วิธีระบบในการปรับปรุงและคิดค้นพัฒนาวิธีสอนแบบใหม่ ๆ ที่สามารถตอบสนองการเรียนรายบุคคล การสอนแบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง การเรียนแบบมีส่วนร่วม การเรียนรู้แบบแก้ปัญหา การพัฒนาวิธีสอนจำเป็นต้องอาศัยวิธีการและเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามาจัดการและสนับสนุนการเรียนการสอน

๓. นวัตกรรมสื่อการสอน เนื่องจากมีความก้าวหน้าของเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ คอมพิวเตอร์ เครือข่ายและเทคโนโลยีโทรคมนาคมทำให้นักการศึกษาพยายามนำศักยภาพของเทคโนโลยีมาใช้เรียนการสอนใหม่ ๆ

^{๑๐} อจธรา จันทรฉาย, “นวัตกรรม: ความหมาย ประเภท และความสำคัญต่อการเป็นผู้ประกอบการ”, วารสารบริหารธุรกิจ, ปีที่ ๓๓ ฉบับที่ ๑๒๘ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๕๓): ๕๔.

๔. นวัตกรรมทางด้านการประเมินผล เป็นนวัตกรรมที่ใช้เป็นเครื่องมือเพื่อการวัดผลและประเมินผลได้อย่างมีประสิทธิภาพทำได้อย่างรวดเร็ว

๕. นวัตกรรมการบริหารจัดการ เป็นการใช้นวัตกรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้สารสนเทศมาช่วยในการบริหาร จัดการ เพื่อการตัดสินใจของผู้บริหารการศึกษา ให้มีความรวดเร็วทันเหตุการณ์ ทันท่วงการเปลี่ยนแปลงของโลก นวัตกรรมการศึกษาที่นำมาใช้ทางด้านการบริหารจะเกี่ยวข้องกับระบบการจัดการ ฐานข้อมูลในหน่วยงานสถานศึกษา

ดังนั้น ประเภทของนวัตกรรมการศึกษา คือ แผนการจัดการเรียนรู้ คู่มือครู เอกสารประกอบการเรียนการสอน เครื่องมือวัดผล อุปกรณ์โสตทัศนวัสดุ บทเรียนสำเร็จรูป ชุดฝึกปฏิบัติ ใบงาน ชุดเพลง ชุดเกม การ์ตูนหรือเทคนิควิธีการหรือกิจกรรม เช่น บทบาทสมมุติ การสอนแบบศูนย์การเรียนรู้ การสอนแบบคิดรวบยอดด้วยวิธีการสอนแบบอุปนัยและนิรนัย

พื้นฐานของนวัตกรรมทางการศึกษา

นวัตกรรมทางการศึกษาได้รับการพัฒนาขึ้นจากแนวคิดพื้นฐาน ๔ ประการ คือ^{๑๑}

๑. แนวคิดด้านความแตกต่างระหว่างบุคคล (Individual Difference) หลักการจัดการศึกษาในปัจจุบัน มุ่งเน้นจัดการศึกษาตามความสนใจและความสามารถของผู้เรียนเป็นสำคัญ เพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ที่เน้นให้ผู้เรียนใช้ความสามารถในการเรียนรู้ที่แต่ละคนมีความแตกต่างกันให้เกิดประโยชน์ต่อการเรียนรู้ให้มากที่สุด

๒. แนวคิดด้านความพร้อม (Readiness) การจัดบทเรียนให้มีความเหมาะสมกับระดับความสามารถของผู้เรียนโดยการปรับปรุงลำดับของเนื้อหา หรือนำนวัตกรรมการศึกษาที่เหมาะสมกับการสร้างความพร้อมจะทำให้การจัดการเรียนรู้ประสบความสำเร็จ

๓. แนวคิดด้านการใช้เวลาเพื่อการศึกษา เป็นการกำหนดเวลาในการจัดการเรียนรู้ให้สัมพันธ์กับลักษณะเฉพาะของแต่ละวิชา และนวัตกรรมทางการศึกษาที่เกิดจากแนวคิดด้านการ ใช้เวลาเพื่อการศึกษา

๔. แนวคิดด้านการขยายตัวทางวิชาการและอัตราการเพิ่มประชากร เป็นการเพิ่มโอกาสในการเรียนรู้แก่ประชากรซึ่งอาจมีข้อจำกัดทางการเรียนรู้

^{๑๑} สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ, นวัตกรรมทางการศึกษา Educational Innovation, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://elearning.sesaoskt.go.th/course/view.php?id=14> [๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๕].

ลักษณะของนวัตกรรมทางการศึกษา

นวัตกรรมทางการศึกษา เป็นการนำแนวคิดวิธีการมาใช้ในการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น มีลักษณะสำคัญ คือ

๑. เป็นแนวความคิดที่ไม่มีการนำมาปฏิบัติในวงการศึกษาและอาจเป็นสิ่งใหม่บางส่วนหรือเป็นสิ่งใหม่ทั้งหมดซึ่งใช้ไม่ได้ผลในอดีตซึ่งได้รับการปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น เช่น การนำคอมพิวเตอร์มาใช้ในการจัดการเรียนรู้

๒. เป็นแนวความคิดหรือแนวทางปฏิบัติในลักษณะใหม่ซึ่งตัดแปลงจากแนวความคิดหรือแนวทางปฏิบัติเดิมที่ปฏิบัติไม่ประสบความสำเร็จให้มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในปัจจุบันและก่อให้เกิดความสำเร็จได้ และมีการจัดระบบขั้นตอนการดำเนินงาน (System Approach) โดยการพิจารณาข้อมูล กระบวนการ และผลลัพธ์ ให้เหมาะสมก่อนทำการเปลี่ยนแปลงยุคฐานวิธีใหม่

๓. เป็นแนวความคิดหรือแนวทางปฏิบัติซึ่งมีมาแต่เดิมและได้รับการปรับปรุงให้มีลักษณะทันสมัยและได้รับการพิสูจน์ประสิทธิภาพด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์หรืออยู่ระหว่างการวิจัย

๔. เป็นแนวความคิดหรือแนวทางปฏิบัติที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมซึ่งเอื้ออำนวยให้เกิดความสำเร็จยิ่งขึ้น เช่น การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง

๕. เป็นแนวความคิดหรือแนวทางปฏิบัติที่ค้นพบใหม่อย่างแท้จริงซึ่งยังไม่ได้ทำการเผยแพร่หรือได้รับการยอมรับเป็นส่วนหนึ่งของระบบงานในปัจจุบัน

กระบวนการเรียนรู้นวัตกรรมทางการศึกษา

กระบวนการพัฒนานวัตกรรมทางการศึกษา แบ่งเป็น ๓ ขั้นตอนหลัก คือ

๑. การประดิษฐ์คิดค้น เป็นขั้นตอนการศึกษาสภาพปัญหาและการคิดค้นเพื่อกำหนดรูปแบบนวัตกรรมที่ใช้ในการปรับปรุงแก้ไขปัญหา ให้เป็นไปได้ตามหลักการที่เกี่ยวข้อง

๒. การสร้างและพัฒนานวัตกรรม เป็นขั้นตอนการจัดทำนวัตกรรมตามรูปแบบที่กำหนดจากขั้นตอนที่ ๑ สำหรับวิธีพัฒนานวัตกรรมอาจทำได้หลายวิธี และได้รับความเชื่อถือ คือ การทดลองเพื่อพิสูจน์ประสิทธิภาพของนวัตกรรมในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนรู้

๓. การยอมรับและนำนวัตกรรมไปใช้ เป็นขั้นตอนการยอมรับนวัตกรรมที่ได้สร้างและพัฒนาขึ้น และนำนวัตกรรมนั้นไปใช้ปรับปรุง แก้ไข และพัฒนาการจัดการเรียนรู้ ในสถานการณ์และสภาพแวดล้อมปกติ

ประโยชน์ของนวัตกรรมทางการศึกษา

การนำนวัตกรรมทางการศึกษาไปใช้จัดการเรียนการสอน นอกจากจะส่งผลให้ผู้เรียนได้พัฒนาการเรียนรู้ตามจุดประสงค์ของรายวิชาแล้ว ยังมีประโยชน์^{๑๒} ดังนี้

๑. ช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้ได้เร็วขึ้น
๒. ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจบทเรียนเป็นรูปธรรม
๓. ช่วยให้ผู้เรียนสนุกกับการเรียนรู้ สนุกสนาน
๔. ช่วยให้บทเรียนน่าสนใจ
๕. ช่วยลดเวลาในการสอน
๖. ช่วยประหยัดค่าใช้จ่าย

ดังนั้น ประโยชน์ของนวัตกรรมทางการศึกษา คือ สามารถช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้ได้เร็ว เข้าใจบทเรียนเป็นรูปธรรมและมีบรรยากาศการเรียนรู้ที่สนุกสนานน่าสนใจ

ประโยชน์สำหรับผู้สอนเพื่อการเรียนรู้

นวัตกรรมมีประโยชน์สำหรับผู้สอน^{๑๓}

๑. ทำให้มีประสิทธิภาพของการสอนสูงขึ้น
๒. ผู้สอนสามารถจัดกิจกรรมได้หลากหลาย
๓. ทำให้ผู้สอนมีเวลามากขึ้น จึงใช้เวลาที่เหลือในการเตรียมการสอนได้เต็มที่
๔. ทำให้กระบวนการสอนง่ายขึ้น
๕. ลดเวลาในการสอนน้อยลง
๖. สามารถเพิ่มเนื้อหาและจุดมุ่งหมายในการสอนมากขึ้น
๗. ผู้สอนลดเวลาสอนในชั้นเรียนเพราะบทบาทส่วนหนึ่งผู้เรียนทำเอง
๘. ผู้สอนสามารถแก้ปัญหาความไม่ถนัดของตนเองได้
๙. ผู้สอนสามารถสอนผู้เรียนได้เนื้อหาที่กว้างและลึกซึ้งกว่าเดิม
๑๐. ง่ายในการประเมิน เพราะการใช้เทคโนโลยี มุ่งให้ผู้เรียนประเมินตนเองด้วย

^{๑๒} นักวิชาการศึกษา, ประโยชน์ของนวัตกรรมทางการศึกษา, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.google.co.th/> [๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๕].

^{๑๓} ครูอดดคอม, ประโยชน์สำหรับผู้สอนเพื่อการเรียนรู้, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.google.co.th/> [๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๕].

ดังนั้น นวัตกรรมมีประโยชน์สำหรับผู้สอน คือ มีประสิทธิภาพของการสอนสูงขึ้น ผู้สอนมีเวลามากขึ้น ใช้เวลาที่เหลือในการเตรียมการสอนได้เต็มที่ นักเรียนเข้าใจการสอนง่ายขึ้นและเพิ่มเนื้อหาและจุดมุ่งหมายในการสอนมากขึ้นเพราะบทบาทส่วนหนึ่งผู้เรียน

ความซับซ้อนการสร้างสรรค์

โลกปัจจุบันมีความซับซ้อนมากขึ้นจากปัจจัยความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ทำให้ผู้เรียนต้องยกระดับศักยภาพมากขึ้นหลายด้าน และการคิดเป็นศักยภาพด้านหนึ่งที่ผู้เรียนทุกคนต้องได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะการคิดซับซ้อน (Complex Thinking)

ความหมายของ Complex Thinking แปลว่า การคิดซับซ้อน หมายถึง การผสมผสานการคิดหลาย ๆ อย่าง เพื่อนำไปใช้ในการแก้ปัญหา และการสร้างสรรค์นวัตกรรมโดยเฉพาะการคิดวิเคราะห์ การคิดประเมินค่า และการคิดสร้างสรรค์

ความสำคัญของ Complex Thinking เป็นปัจจัยสำคัญของการประสบความสำเร็จในการแก้ปัญหาและการสร้างสรรค์นวัตกรรมของผู้เรียนที่จะต้องใช้เวลาตลอดระยะเวลาของการปฏิบัติกิจกรรมสร้างสรรค์นวัตกรรมและ การทำโครงการต่าง ๆ

บทบาทผู้สอนในการเสริมสร้าง Complex Thinking ผู้สอนสามารถจัดการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้าง Complex Thinking ของผู้เรียนตามแนวทางดังนี้^{๑๔}

๑. ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ในลักษณะที่ให้ผู้เรียนสร้างสรรค์ผลงานตามระดับความสามารถของผู้เรียน
๒. ให้ผู้เรียนกำหนดขั้นตอนการปฏิบัติกิจกรรมการสร้างสรรค์ผลงานด้วยตนเอง ก่อนที่จะลงมือปฏิบัติ
๓. ให้ผู้เรียนแลกเปลี่ยนเรียนรู้ขั้นตอนการทำงานของตนเองกับเพื่อนร่วมชั้นเรียน เพิ่มเติมจากการแลกเปลี่ยนเฉพาะผลลัพธ์ของงาน
๔. ผู้สอนตั้งคำถามเกี่ยวกับวิธีคิดของผู้เรียนที่มีต่อการทำงานในแต่ละขั้นตอน (ถามเน้นไปว่าผู้เรียนมีวิธีการทำงานในแต่ละขั้นตอนอย่างไร)
๕. หากพบว่าการคิดของผู้เรียนกระจัดกระจาย ให้ผู้สอนตั้งคำถามปรับความคิดของผู้เรียนให้ถูกต้อง (Adjust Thinking) และคิดเป็นขั้นตอน

^{๑๔} วิชัย วงษ์ใหญ่ และมารุต พัฒนาผล, กิจกรรมการคิดซับซ้อนสู่การสร้างสรรค์, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ผู้นำนวัตกรรมหลักสูตรและการเรียนรู้, ๒๕๖๒), หน้า ๑-๕.

๖. การคิดซับซ้อนไม่จำเป็นต้องเรียงลำดับจากความจำความเข้าใจ การวิเคราะห์ การประเมินค่า และการสร้างสรรค์ การที่จะใช้การคิดแบบใดขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของการคิด ดังนั้น ผู้สอนจึงต้องกระตุ้นให้ผู้เรียนใช้การคิดสอดคล้องกับสถานการณ์

Complex Thinking เป็นความคิดที่ซับซ้อนต้องอาศัยพื้นฐานการคิดเป็น คือมีจุดมุ่งหมายของการคิดใช้ข้อมูลหลักฐานในการคิด ใช้เหตุผลในการคิด และคิดทางบวกสร้างสรรค์ผู้เรียนใช้วิธีการคิดอย่างหลากหลาย คิดเป็นระบบเป็นขั้นตอน เพื่อแก้ปัญหาและสร้างสรรค์นวัตกรรม ผู้สอนมีบทบาทพัฒนาการคิดซับซ้อนของผู้เรียนควบคู่ไปกับการจัดการเรียนรู้ประจำวัน

สรุป

จากการศึกษากระบวนการพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้วัดผลทางการศึกษาเชิงสร้างสรรค์ สามารถสรุปได้ว่า กระบวนการเป็นมุมมองเฉพาะที่มองไปยังปัญหา หรือประเด็นที่สนใจประเด็นใดประเด็นหนึ่งซึ่งเป็น มุมมองที่เกิดจากชุดข้อมูลเดียวกัน การเรียนรู้แบบ Passive ขาด Growth mindset ในสิ่งที่ผู้เรียน กำลังเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้ที่ไร้พลัง ตรงกันข้ามกับการเรียนรู้ แบบ Active ที่ผู้เรียนมีความกระตือรือร้น ตอบสนองธรรมชาติของผู้เรียน เป็นการเรียนรู้ที่มีพลัง ผู้เรียนมี Growth mindset ในการปฏิบัติ กิจกรรมเรียนรู้อย่างมีความสุข และสอดคล้องกับบริบทของสังคมปัจจุบัน ที่ต้องเป็นการเรียนรู้ที่มีพลัง ทางความคิด (Thinking power) เพราะการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ เน้นกระบวนการเรียนรู้เป็นรากฐาน การเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้วัดผลเชิงสร้างสรรค์ที่สอดคล้องกับบริบทสังคมปัจจุบันต้องเป็นการ เรียนรู้ที่มีพลังโดยเฉพาะพลังทางความคิด

บรรณานุกรม

- ณิรดา เวชญาติลักษณ์. **หลักการจัดการเรียนรู้**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๑.
- ทศนา แหมมณี. **ศาสตร์การสอน : องค์ความรู้เพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ**. ครั้งที่ ๑๔. กรุงเทพมหานคร: บริษัทด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๕๔.
- วิชัย วงศ์ใหญ่ และ มาร์ต พัฒนาผล, **การเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท จรัสสินทวงศ์ การพิมพ์, ๒๕๖๓.
- _____. **การเรียนรู้บนฐาน Growth mindset Growth mindset-based Learning**. กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๖๓.

- _____ . กิจการคิดขับเคลื่อนสู่การสร้างสรรค์. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ผู้นำวัฒนธรรมหลักสูตรและการเรียนรู้, ๒๕๖๒.
- อัจฉรา จันทร์ฉาย. “นวัตกรรม: ความหมาย ประเภท และความสำคัญต่อการเป็นผู้ประกอบการ”. **วารสารบริหารธุรกิจ**. ปีที่ ๓๓ ฉบับที่ ๑๒๘ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๕๓): ๕๔.
- ครูอดดคอม. **ประโยชน์สำหรับผู้สอนเพื่อการเรียนรู้**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [https://www. google. co.th/](https://www.google.co.th/) [๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๕].
- นักวิชาการศึกษา. **ประโยชน์ของนวัตกรรมทางการศึกษา**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [https://www. google.co.th/](https://www.google.co.th/)[๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๕].
- รัตนพร ทองรอด. **นวัตกรรมการศึกษาและเทคโนโลยีสารสนเทศการศึกษา**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/> [๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๕].
- วิโรจน์ สารรัตน์. **มีจินตนาการภาพการทำงานร่วมกันแบบ “มดงาน” คนละไม้คนละมือของคนระดับปฏิบัติ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [http://www.mbuisc.ac.th/phd/ 21st%20 century/paradigm.pdf](http://www.mbuisc.ac.th/phd/21st%20century/paradigm.pdf) [๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๕].
- สารานุกรมเสรี. **กระบวนการค้น**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://th.wikipedia.org> [๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๕].
- สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ. **นวัตกรรมทางการศึกษา Educational Innovation**. แหล่งที่มา: <https://elearning.sesaoskt.go.th/course/view>. [๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๕].
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. **กระบวนการค้น**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [http://legacy.orst.go. th/known ledges](http://legacy.orst.go.th/knownledges) [๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๕].

รัฐศาสตร์ร่วมสมัย

contemporary political science

มะลิ ทิพพ์ประจง

Mali Thipprajong

วิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Phetchaburi Monastic College Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-Mail : thipprajongmali@gmail.com

บทคัดย่อ

การปกครองย่อมมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของสังคมโลก ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ประชาชน การศึกษา สุขภาพ เทคโนโลยี ปัจจุบันจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าทุกประเทศมีการพัฒนาประเทศของตนเองให้เกิดความทันสมัยทั้งด้าน ระบบขนส่ง ความมั่นคง ความเป็นเอกภาพให้มีความทันสมัย

คำสำคัญ: รัฐศาสตร์; ร่วม; สมัย

Abstract

Government will evolve and change according to the trends of the world society. both political Socio-economic, people, education, health, technology, nowadays, it can be clearly seen that every country has developed its own country to be modern in terms of transportation system, security, unity to be modern.

Keywords: political science; contemporary; contemporary

บทนำ

การปกครองย่อมมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของสังคมโลก ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ประชาชน การศึกษา สุขภาพ เทคโนโลยี ปัจจุบันจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าทุกประเทศมีการพัฒนาประเทศของตนเองให้เกิดความทันสมัยทั้งด้านระบบขนส่ง ความมั่นคง ความเป็นเอกภาพให้มีความทันสมัยการพัฒนาก้าวหน้ามาจนเป็นวิชาที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวเองโดยเฉพาะ การกล่าวเช่นนี้ย่อมหมายถึงวิชารัฐศาสตร์ได้ผ่านขั้นตอนของการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตลอดระยะเวลาอันยาวนาน สืบสาว

กลับไปถึงสมัยกรีกโบราณเมื่อราว ๓๐๐-๕๐๐ ปี ก่อนคริสต์ศักราช สมัยกรีกโบราณ (ancient Greek)^๑ ถือเป็นแหล่งสืบค้นเรื่องราวการศึกษาเกี่ยวกับการเมืองและรัฐ เนื่องจากเป็นแหล่งกำเนิดนักปราชญ์ทางด้านการเมืองหรือเรียกว่า นักปรัชญาการเมืองที่สำคัญของโลกได้แก่ เพลโต (Plato, ๔๒๗-๓๔๗ ปี ก่อนคริสต์ศักราช) ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาของวิชาทฤษฎีการเมืองและอริสโตเติล (Aristotle, ๓๘๔-๓๒๒ ปี ก่อนคริสต์ศักราช) ผู้ถือว่าเป็นบิดาของวิชารัฐศาสตร์ตะวันตก แนวความคิดที่สำคัญของนักปรัชญาการเมืองกรีกโบราณทั้งเพลโตและอริสโตเติลนั้น มุ่งพิจารณาความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างมนุษย์กับรัฐในแง่คิดปรัชญาการเมือง (political philosophy) ด้วยการมองปัญหาสังคมที่เกิดขึ้น การแสวงหาความยุติธรรม และรูปแบบของการปกครองที่ดี โดยมีภารกิจหลักพื้นฐานหรือที่เรียกว่าเจตจำนงอันเป็นเป้าหมายทางการเมืองของรัฐและรัฐบาลคือ การสร้างสรรค์ชีวิตที่ดีแก่ประชาชนในรัฐ ผลงานตามแนวคิดของเพลโต ปรากฏในงานเขียนอันโด่งดังเรื่อง “อูทมรัฐ (Republic)” ซึ่งกล่าวถึงรูปแบบการปกครองตามอุดมคติที่จะต้องปกครองด้วย นักปราชญ์ผู้ทรงความรู้และคุณธรรม กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีความรู้สูงและรักความยุติธรรม ที่เรียกว่า “ราชาปราชญ์ (philosopher king)” และอูทมรัฐนั่นเองจะเป็นเครื่องมือที่แก้ปัญหาดังกล่าวเกี่ยวกับพฤติกรรมทางการเมืองของมนุษย์และสถาบันทางการเมือง เพลโตเชื่อว่า มนุษย์จำเป็นต้องอยู่ร่วมกันในสังคม เพื่อร่วมกันทำคุณงามความดี โดยหน้าที่สำคัญที่สุดของรัฐก็คือการส่งเสริมให้มนุษย์มีคุณธรรมความดี (virtue) และมีความสุข (happiness) และเพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าวรัฐจึงจำเป็นต้องมีกฎหมายและสถาบันการปกครองกฎหมายไว้เพื่อให้บุคคลประกอบความดีละเว้นความชั่ว ส่วนสถาบันการปกครองนั้นมิใช่เพื่อเป็นส่วนส่งเสริมให้การใช้กฎหมายนั้นเป็นไปได้ รัฐในทัศนะของเพลโตจึงเป็นผลที่สืบเนื่องมาจากความไม่สมบูรณ์ของมนุษย์ (imperfection of human nature)^๒

ส่วนอริสโตเติล ได้ทำการศึกษาและวิเคราะห์แสวงหารูปแบบการปกครองที่เหมาะสมจากรัฐบาลต่าง ๆ ที่ตนได้สังเกตการณ์ซึ่งแตกต่างกันไปตามพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และอุดมการณ์ทางการเมืองของแต่ละรัฐ รวมทั้งได้สนทนาแลกเปลี่ยนความรู้จากนักปราชญ์รายอื่น ผลงานสำคัญในเรื่องการปกครองของเขาปรากฏในหนังสือชื่อ “การเมือง (Politics)” ในหนังสือเล่มนี้ อริสโตเติลเชื่อว่ามนุษย์ในสภาพธรรมชาติไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ และความต้องการของมนุษย์จะไม่อาจ

^๑ เนื้อหาในบทความนี้ เรียบเรียงใหม่จากเอกสารประกอบการสอนรายวิชา ศป ๑๑๒, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับรัฐศาสตร์, สำหรับนักศึกษาวิทยาลัยเทคโนโลยีภาคใต้

^๒ อานนท์ อาภาภิรม, แหล่งเดิม, หน้า ๕.

บรรลุได้เลย อันหมายความว่าชีวิตมนุษย์ไม่อาจสมบูรณ์ได้หากมิได้อยู่ในนครรัฐ^๓ และระบบการเมือง ระบบการเมืองและมนุษย์จะต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน^๔ และกฎหมายหรือกฎหมายรัฐธรรมนูญ เมื่อประกอบกับองค์การรัฐบาลแล้ว จะยังผลให้ประชาชนเกิดความรู้สึกเสมอภาคทั้งในด้านกฎหมาย และศีลธรรม

ในสมัยต่อมา จักรวรรดิโรมันได้สร้างคุณูปการอันเป็นมรดกแก่วิชารัฐศาสตร์สืบต่อมา ได้แก่ หลักกฎหมายหรือหลักนิติศาสตร์ หลักการบริหารราชการหรือการบริหารรัฐกิจ ตลอดจนแนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายธรรมชาติ และสิทธิธรรมชาติของมนุษย์ (natural rights) ของซีเซโร (Cicero) อันมีรากฐานสำคัญมาจากปรัชญาสโตอิก (stoicism) ซึ่งถือว่ามนุษย์ทั้งปวงมีความเสมอภาค ภารดรภาพ และมีที่มาจากพระเจ้า รวมทั้งการเคารพในคุณค่าของปัจเจกชน (individual) โดยไม่คำนึงถึงฐานะทางสังคมของบุคคล^๕ ที่ถือเป็นต้นธารปรัชญาและหลักการการปกครองแบบประชาธิปไตยตะวันตก

^๓ ในยุคกรีกโบราณ นครรัฐ (polis) จัดเป็นเวที (forum) ที่เปิดให้ประชาชนชาวกรีกสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการปกครองตนเองและการปกครองบ้านเมือง ด้วยการร่วมได้เถียงอภิปราย สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับการเมืองได้โดยตรง แต่กระนั้นนครรัฐของกรีก ซึ่งแม้จะจัดเป็นแห่งศูนย์รวมของการอยู่อาศัยร่วมกันในสังคมของประชาชนแล้ว ก็มิได้มีลักษณะเป็นรัฐ (state) ในความหมายและองค์ประกอบของรัฐสมัยใหม่ในปัจจุบันแต่อย่างใด นครรัฐกรีกมีฐานะเป็นเมือง (City) รัฐ (State) และสังคม (Society) หรือสังคมพลเรือน (Konnonia Politike) ไปในตัว แอนเดอร์สัน (Anderson) จึงกล่าวไว้ว่า นครรัฐมีบทบาทเชิงอำนาจครอบงำและอิทธิพลเหนือประชาชนในนครรัฐแทบทุกด้าน ยกเว้นเรื่องเกี่ยวกับครอบครัวและการประกอบอาชีพของผู้คนในบางระดับที่อยู่นอกเหนือกลไกการดูแลของรัฐ นครรัฐกรีกจึงได้รับการเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า รัฐสังคม (Society State) -สนใจดู Anderson, *Passage from an Antiquity to Federalism* (๑๙๗๘) โดยนัยทางสังคมดังกล่าว นครรัฐจึงมีฐานะเป็นสถาบันสูงสุดทางสังคมที่สามารถเข้าไปแทรกแซงสังคมได้ในทุกที่และทุกเวลา -ดู Lipson ในเรื่อง *The Great Issues of Politics*. (๑๙๘๕) บทบาทของรัฐที่มีมากขึ้นโดยประการนี้ วินเซนต์ (Vincent) ถึงกับกล่าวว่า มนุษย์จะไม่สามารถพัฒนาตนเองให้เป็นอารยชน (civilized residents) ได้เลยหากอยู่นอกนครรัฐ (โปรดดู Vincent. "Conception of the State" pp. ๔๓-๕๕ in *Encyclopedia of Government and Politics* Vol. 1 edited by Maray Hawkesworth and Maurice Kogan) เนื่องจากประชาชนในรัฐจะได้รับการปลูกฝังว่ามนุษย์เป็นสัตว์การเมืองที่อยู่ในเมืองหรือนครรัฐ (political man หรือ politikon zoon) ที่ต้องให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตัว ใครก็ตามที่ไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมของเมืองจะถูกมองว่าเป็นบุคคลไร้ประโยชน์ต่อชุมชน และไม่ได้รับการยอมรับจากประชาชนคนอื่น และการเนรเทศจากนครรัฐก็จะเป็นเสมือนการทำให้มนุษย์สูญเสียสภาพความเป็นคนไปเลยทีเดียว

^๔ Aristotle, *The politics of Aristotle*, ed. And trans. By Ernest Barker. 1966; อ้างถึงใน ทินพันธุ์ นาคะตะ, รัฐศาสตร์ : ทฤษฎี แนวความคิด ปัญหาสำคัญและแนวทางการศึกษา วิเคราะห์การเมือง, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๖๓-๖๔.

^๕ จรูญ สุภาพ, *หลักรัฐศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗), หน้า ๓.

ในยุคสมัยที่คริสตจักร (the Church of Christ) เรื่องอำนาจก่อนสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ หรือที่เรียกกันว่า ยุคกลาง อยู่ในช่วงนับจากยุคหลังจักรวรรดิโรมันถึงราวคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ โดยประมาณ การศึกษาเรื่องรัฐมีความสำคัญลดลงจนเรียกว่าได้เป็นยุคมืดของการศึกษารัฐศาสตร์ เนื่องจากในยุคนี้ อิทธิพลทางการปกครองถูกรอบำงำโดยอำนาจของศาสนจักร (the mediaval hegemony of the church) หรือการมีอิทธิพลของศาสนจักรหรือผู้นำทางศาสนาในการสถาปนาและถอดถอนกษัตริย์ ในยุคกลาง และการเข้ามามีบทบาททางการเมืองของรัฐบาลรวมถึงการวินิจฉัยข้อโต้แย้งทางการเมืองของศาสนจักร ซึ่งเป็นผลมาจากการครอบงำทางความคิดเรื่องการได้มีซึ่งอำนาจการปกครองจากพระเจ้าเป็นเจ้าของศาสนจักร ดังปรากฏแนวคิดของนักบุญหลายท่านเช่น “The City of God” ของ เซนต์อ็อกสติน (St. Augustine) ผลงานของเซนต์โธมัส อะไควนัส (Aquinas) เป็นต้น กระทั่งทฤษฎีการเมือง (political theory) ได้กลายสภาพมาเป็นสาขาหนึ่งของศาสนศาสตร์ (theology)

แต่อย่างไรก็ดี ศาสนจักรก็ได้มีบทบาทในการเมืองการปกครองรัฐและสังคมแต่เพียงฝ่ายเดียว ฝ่ายอาณาจักรที่เป็นผู้ปกครองตามระบบฟิวดัล (Feudalism) ก็ยังมีอำนาจส่วนหนึ่งในการปกครองอาณาจักร และได้พัฒนาความเข้มแข็งของกองกำลังทหารมากขึ้นเรื่อย ๆ เพื่อจุดประสงค์แรกเริ่มในการคานอำนาจ กระทั่งต่อมาได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่สำคัญในการรื้อถอนลดทอนบทบาทและอำนาจของฝ่ายศาสนจักรต่อการแทรกแซงสังคมให้ลดลง นอกเหนือไปจากปัจจัยอีกอย่างน้อย ๒ ประการซึ่งได้แก่ การเติบโตขึ้นของแนวคิดเชิงปัจเจกชนนิยมและระบบการผลิตแบบทุนนิยม รวมถึงการตีความศาสนาในแนวทางใหม่ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของปัจเจกชนและไม่จำกัดกับการแสวงหากำไรจากการผลิตของชนชั้นกลาง (bourgeoisie) และการปฏิรูปศาสนาในช่วงต้นศตวรรษที่ ๑๖ จากการเรียกร้องของมาร์ติน ลูเธอร์ คิง (Martin Luther King) นักบวชในคริสตจักรชาวเยอรมัน

ในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (the age of Renaissance) ซึ่งได้เริ่มต้นขึ้นในประเทศอิตาลีในราวต้นศตวรรษที่ ๑๔ จากการที่บรรดาปัญญาชนในยุคนั้นได้หันกลับมาให้ความสนใจผลงานด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปรัชญาการเมืองการปกครอง อุดมการณ์แห่งรัฐและสังคมของกรีกโบราณและโรมันอย่างเอาจริงเอาจัง ความสนใจนี้ได้แพร่หลายออกไปสู่ประเทศทางยุโรปตอนบน ในลักษณะของ ขบวนการทางศิลปะและวิชาการที่อาศัยรากฐานความรู้ของกรีกโบราณ อาทิ ศิลปกรรม วรรณกรรม วิทยาศาสตร์ ปรัชญา การเมือง การศึกษาและการศาสนา ซึ่งได้ส่งผลต่อเนื่องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดความเชื่อในหมู่ประชากร เบิร์น (Edward Burns)^๖ กล่าวว่าผู้คนในสังคม ยุโรปสมัยนั้นเริ่มมีโลกทัศน์ที่กว้างขวาง ยึดถือความเชื่อในเรื่องของการแสวงหาความสุขส่วนบุคคล หลักเหตุผล

^๖ Edward Burns, *Western Civilizations : Theirs History and Theirs culture*, (New York: W.W. Norton, 1963), p. 384.

ทางวิทยาศาสตร์และความเป็นปัจเจกชนนิยม (Individualism) มากขึ้น พร้อม ๆ กับการเติบโตของระบบการผลิตแบบทุนนิยม ประกอบกับการถูกลดทอนลงของอำนาจพระสังฆราช (pope) และจักรพรรดิโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ (Holy Roman Emperor) โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดการปฏิรูป (the Reformation) ภายใต้อำนาจการปกครองและอำนาจทางการเมืองที่เข้มแข็งของกษัตริย์ที่ได้เติบโตแล้ว ควบคู่กับอำนาจใหม่ระหว่างอาณาจักรและศาสนจักรในคาบเวลาต่อมา การศึกษารัฐศาสตร์ในยุคนี้ จึงได้หวนกลับมามีความสำคัญอีกครั้ง ด้วยการนำองค์ความรู้และผลงานของนักปราชญ์ทางรัฐศาสตร์ในสมัยกรีกโบราณและโรมันมาปัดฝุ่นอีกครั้งดังกล่าวไปแล้ว

วิวัฒนาการของ รัฐศาสตร์ได้เดินทางเรื่อยมากระทั่งถึงยุคใหม่ ซึ่งนับเริ่มตั้งแต่ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖^๗ ศาสตราจารย์ ดร.บรรพต วีระสัย และอวยชัย ชะบา ได้อธิบายว่า ในยุคนี้นี้ วิธีการศึกษาทางรัฐศาสตร์มักไม่สนใจในเรื่องมาตรฐานของความดีหรือความชั่ว ความควรหรือไม่ควรในทางการเมือง แต่หันไปให้ความสนใจกับการศึกษาปรากฏการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นเป็นกรณี ๆ ไปหรือที่เรียกกันว่า การศึกษารัฐศาสตร์เชิงพฤติกรรม (behavioralism) ด้วยการให้ความสำคัญกับแหล่งข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมเชิงประจักษ์ และผ่านกระบวนการแสวงหาความรู้ที่อิงแนวคิด ทฤษฎีหรือข้อสรุปทั่วไป (generalization) มากกว่าในยุคแรกๆ ที่เป็นการศึกษาเชิงปรัชญาการเมือง^๘ โดยมุ่งพิจารณาเป้าหมายต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติหรือการเสนอแนะรูปแบบการประพฤติปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายนั้น

การทำความเข้าใจต่อรัฐศาสตร์ถึงประวัติความเป็นมาของมันเช่นนี้ เป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความรู้ในเบื้องต้นและเป็นการฉายภาพให้นักศึกษาได้มองเห็นต่อไปถึงแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์รัฐศาสตร์ ซึ่งหากทำความเข้าใจข้อนี้ได้ เชื่อว่า นักศึกษาจะสามารถทำความเข้าใจเรียนรู้รัฐศาสตร์ได้อย่างมีประสิทธิภาพในที่สุด

สรุป

รัฐศาสตร์ได้ถูกวิวัฒนาการพัฒนามาตามช่วงของแต่ละยุคสมัยแต่ละสมัยก็มีความแตกต่างกันตามบริบทของสังคมและการขับเคลื่อนของแต่ละประเทศดังนั้นวิชา รัฐศาสตร์จึงเป็นวิชาที่มีความ

^๗ บรรพต วีระสัย และอวยชัย ชบา, ขอบเขตและเนื้อหาของรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ ใน เอกสารการสอนชุดวิชา รัฐศาสตร์และการบริหาร หน่วยที่ ๑-๘, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๕), หน้า ๑๖.

^๘ ทินพันธุ์ นาคะตะ, รัฐศาสตร์ : ทฤษฎี แนวความคิด ปัญหาสำคัญและแนวทางการศึกษาวิเคราะห์การเมือง, หน้า ๑.

หลากหลายที่สามารถนำไปถ่ายทอดไปสู่การศึกษาจะให้เห็นได้ว่าทุกมหาวิทยาลัยทั่วโลกจะมีวิชาทางด้านรัฐศาสตร์อยู่แทบทั้งสิ้นดังนั้นความจำเป็นในการพัฒนาและการขับเคลื่อนไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจึงเห็นได้ว่าการรัฐศาสตร์ก็จะมีความคิดเห็นที่มีความแตกต่างกันออกไปตามแต่ละยุคสมัยของสังคมนั้น ๆ

บรรณานุกรม

จรรยา สุภาพ. **หลักรัฐศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗.

ทินพันธ์ นาคะตะ. **รัฐศาสตร์ : ทฤษฎี แนวความคิด ปัญหาสำคัญและแนวทางการศึกษา วิเคราะห์การเมือง**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๑.

บรรพต วีระสัย และอวยชัย ขบา. **ขอบเขตและเนื้อหาของรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ ในเอกสารการสอนชุดวิชารัฐศาสตร์และการบริหาร หน่วยที่ ๑-๘**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๕.

อานนท์ อาภาภิรม. **แหล่งเดิม**. ม.ป.ท., ม.ป.พ., ม.ป.ป.

เอกสารประกอบการสอนรายวิชา ศป ๑๑๒. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับรัฐศาสตร์**. สำหรับนักศึกษาวิทยาลัยเทคโนโลยีภาคใต้, ม.ป.ป.

Aristotle. *The politics of Aristotle*, ed. And trans. By Ernest Barker. 1966.

Edward Burns. **Western Civilizations : Theirs History and Theirs culture**. New York: W.W. Norton, 1963.

ความเป็นองค์การสมัยใหม่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในจังหวัดปทุมธานี*

เดชา พวงงาม**

วิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

การบริหารราชการแผ่นดินของไทยแบ่งเป็น การบริหารราชการส่วนกลาง การบริหารราชการส่วนภูมิภาค และการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น โดยในการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น มีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อันประกอบด้วย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบทั่วไป ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) เทศบาล และองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบพิเศษ คือ กรุงเทพมหานคร และเมืองพัทยา เป็นองค์กรหลักในการขับเคลื่อนภารกิจ คือ การจัดการบริหารสาธารณะให้แก่ประชาชนในพื้นที่ความรับผิดชอบโดยนักบริหาร และนักวิชาการทั้งหลายจะยิ่งทวีความสำคัญมากขึ้นตามลำดับ^๑

จังหวัดปทุมธานี เป็นหนึ่งในจังหวัดปริมณฑลของกรุงเทพมหานคร ที่มีความเจริญเติบโตของเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมอุตสาหกรรม และพาณิชยกรรม รวมทั้งยังเป็นที่ตั้งของสถานศึกษาทั้งระดับมัธยมศึกษา และอุดมศึกษาหลายแห่ง ทำให้กลายสภาพเป็นแหล่งรองรับการอพยพเข้ามาศึกษา ทำงานทำ และตั้งถิ่นฐานของคนจากภูมิภาคต่าง ๆ รวมถึงแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้านอีกเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้ต้องรองรับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามมา อาทิ ปัญหาการแพร่ระบาดของสิ่งเสพติด อาชญากรรม สิ่งแวดล้อม และมลพิษอันก่อให้เกิดความจำเป็นที่ส่วนราชการต่าง ๆ โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดต้องเร่งหาทางตอบสนองความต้องการ และแก้ปัญหาต่าง ๆ เหล่านั้น ทั้งนี้โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดปทุมธานี ประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด ๑ แห่ง เทศบาลเมือง ๗ แห่ง เทศบาลตำบล ๑๑ แห่ง องค์การบริหารส่วนตำบล ๔๖ แห่ง รวม ๖๕ แห่ง^๒

* บทความนี้พัฒนามาจากวิทยานิพนธ์ รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต แขนงวิชาการบริหารรัฐวิสาหกิจ สาขาวิชาการจัดการ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ปีการศึกษา ๒๕๕๖

** อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร วิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี

^๑ รสคนธ์ รัตนเสริมพงศ์. “การบริหารท้องถิ่น” ใน ประมวลสาระชุดวิชาการบริหารภาครัฐหน่วยที่ ๖-๑๐, พิมพ์ครั้งที่ ๓, นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๐, หน้า ๖๐.

^๒ ข้อมูลจากสำนักงานส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นจังหวัดปทุมธานี, ๙ ตุลาคม ๒๕๕๑.

จากสภาพความเปลี่ยนแปลงของระบบการเมืองการปกครอง ระบบสังคม และระบบเศรษฐกิจ รวมถึงเทคโนโลยี ยังผลให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ที่สำคัญ ได้แก่ ระบบราชการที่ไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขาดความรวดเร็ว ไม่ทันการณ์ ยึดกฎระเบียบ เน้นการจัดโครงสร้างอำนาจในแนวดิ่ง เคยชินกับการดำรงอยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมที่ไม่ค่อยจะเปลี่ยนแปลงมากนัก ทำให้เมื่อต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซับซ้อน ยากต่อการทำนาย และส่งผลกระทบอย่างมากจึงยากต่อการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ดังกล่าว ดังนั้นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงจำเป็นต้องปรับตัวไปสู่ความเป็นองค์การสมัยใหม่ ซึ่งมีหลายรูปแบบตามลักษณะของงาน และวัตถุประสงค์ขององค์การ ทำให้ผู้วิจัยซึ่งปฏิบัติงานอยู่ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดปทุมธานี มีความประสงค์จะศึกษาความเป็นองค์การสมัยใหม่ อันได้แก่ ความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ องค์การสมรรถนะสูง องค์การอัจฉริยะ องค์การแห่งความเป็นเลิศ และองค์การที่มีการบริหารจัดการที่ดีขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดปทุมธานี

วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาระดับความเป็นองค์การสมัยใหม่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดปทุมธานี
๒. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเป็นองค์การสมัยใหม่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดปทุมธานี
๓. เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดปทุมธานี ให้เป็นองค์การสมัยใหม่

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การศึกษาความเป็นองค์การสมัยใหม่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดปทุมธานี เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) ด้วยการสอบถามความเห็นจากกลุ่มตัวอย่างที่ใช้การวิเคราะห์เชิงปริมาณ (Quantitative Analysis) ซึ่งได้กำหนดระเบียบวิธี ขั้นตอนในการดำเนินการ ประชากร การเลือกกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือ การสร้างเครื่องมือ การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล ไว้ดังต่อไปนี้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

๑. ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ คณะผู้บริหาร สมาชิกสภาท้องถิ่น ข้าราชการ/พนักงานจาก อบจ. เทศบาล และอบต. ในจังหวัดปทุมธานี รวม ๖๕ แห่ง จำนวน ๓,๐๗๖ คน (ข้อมูล ณ วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๕๑) แยกเป็น

๑) จากอบจ. ปทุมธานี ประกอบด้วย คณะผู้บริหาร จำนวน ๘ คน สมาชิกสภา อบจ. จำนวน ๓๐ คน ข้าราชการ/พนักงาน อบจ. จำนวน ๙๕ คน รวม ๑๓๓ คน

๒) จากเทศบาล จำนวน ๑๘ แห่ง ประกอบด้วย คณะผู้บริหาร จำนวน ๙๙ คน สมาชิกสภาเทศบาลจำนวน ๒๕๘ คน ข้าราชการ/พนักงานเทศบาล จำนวน ๘๙๑ คน รวม ๑,๒๔๘ คน

๓) จาก อบต. จำนวน ๔๖ แห่ง ได้แก่ คณะผู้บริหาร จำนวน ๑๘๓ คน สมาชิกสภา อบต. จำนวน ๘๐๓ คน ข้าราชการ/พนักงาน อบต. จำนวน ๗๐๙ คน รวม ๑,๖๙๕ คน

๒. กลุ่มตัวอย่าง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ คณะผู้บริหาร สมาชิกสภา ท้องถิ่น ข้าราชการ/พนักงานจาก อบจ. เทศบาล และอบต. ในจังหวัดปทุมธานี ซึ่งได้มาจากการสุ่มแบบแบ่งชั้น (Stratified Stage Random) โดยใช้ตารางของเครจซี่ และ มอร์แกน (Krejcie & Morgan) การเทียบสัดส่วน และวิธีการสุ่มอย่างง่าย (simple random sampling) ซึ่งมีกระบวนการขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑) ขั้นที่ ๑ เลือกกลุ่มตัวอย่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ใช้ในการวิจัยได้ ดังนี้

๑.๑ อบจ. มี ๑ แห่ง ใช้เป็นกลุ่มตัวอย่าง ๑ แห่ง

๑.๒ เทศบาล มีทั้งหมด ๑๘ แห่ง เลือก ๑๑ แห่ง เป็นกลุ่มตัวอย่างโดยใช้วิธี สุ่มอย่างง่าย (simple random sampling) อำเภอละ ๒ แห่ง โดยอำเภอที่มีเทศบาลเกิน ๒ แห่งใช้วิธีจับฉลาก ยกเว้นอำเภอสามโคก ลาดหลุมแก้ว และหนองเสือซึ่งเป็นอำเภอขนาดเล็กและมีเทศบาลเพียง ๑ แห่งจึงใช้อำเภอละ ๑ แห่ง

๑.๓ อบต. มีทั้งหมด ๔๖ แห่ง จาก ๖ อำเภอ (อีก ๑ อำเภอ คือ อำเภอธัญบุรี ไม่มี อบต.) เลือก ๒๔ แห่ง (อำเภอละ ๔ แห่ง) โดยใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย (sample random sampling) ด้วยวิธีจับฉลาก

๒) ขั้นที่ ๒ เลือกกลุ่มตัวอย่างประชากรในการวิจัยจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มตัวอย่าง ในข้อ ๒.๑ โดยใช้ตารางของเครจซี่และมอร์แกน (Krejcie & Morgan) และวิธีเทียบสัดส่วน ได้กลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น ๔๐๐ คน แยกเป็น

๒.๑ จับฉลากเลือกกลุ่มตัวอย่างจาก อบจ. ประกอบด้วย คณะผู้บริหาร จำนวน ๑ คน สมาชิกสภา อบจ. จำนวน ๔ คน ข้าราชการ/พนักงาน อบจ. จำนวน ๑๓ คน รวม ๑๘ คน

๒.๒ จับฉลากเลือกกลุ่มตัวอย่างจากเทศบาล ประกอบด้วย คณะผู้บริหาร จำนวน ๑๓ คน สมาชิกสภาเทศบาล จำนวน ๓๔ คน และข้าราชการ/พนักงานเทศบาล จำนวน ๑๑๕ คน รวม ๑๖๒ คน

๒.๓ จับฉลากเลือกกลุ่มตัวอย่างจาก อบต. ประกอบด้วย คณะผู้บริหาร จำนวน ๒๔ คน สมาชิกสภา อบต. จำนวน ๑๐๔ คน และข้าราชการ/พนักงาน อบต. จำนวน ๙๒ คน รวม ๒๒๐ คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือหลักที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ แบบสอบถาม (Questionnaires) ซึ่งมีทั้งหมด ๔ ตอน ได้แก่

ตอนที่ ๑ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งเป็นแบบสอบถามแบบปลายปิด ชนิดให้เลือกตอบ (Checklists) จำนวน ๖ ข้อ

ตอนที่ ๒ เป็นแบบสอบถามเพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นองค์การสมัยใหม่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดปทุมธานี แบบสอบถามเป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scales) ๕ ระดับ จำนวน ๔๒ ข้อ

วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล

๑. ผู้วิจัยได้ขอหนังสือจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช เกี่ยวกับการอนุมัติให้จัดทำวิจัยเรื่องนี้ไปชี้แจงให้ประชาชนซึ่งจะเป็นกลุ่มตัวอย่างได้ทราบ

๒. ทำความเข้าใจกับผู้ช่วยนักวิจัยเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการจัดเก็บรวบรวมข้อมูล วิธีการสุ่มตัวอย่าง การแนะนำตัวแก่กลุ่มตัวอย่างที่เป็นเป้าหมาย การคัดเลือกหน่วยตัวอย่าง และแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูล

๓. ส่งผู้ช่วยนักวิจัยไปทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างใน อบจ. เทศบาล และ อบต. ในจังหวัดปทุมธานี ที่ได้รับคัดเลือกเป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

๔. ตรวจสอบคัดเลือกแบบสอบถามที่มีความสมบูรณ์ และส่งผู้ช่วยนักวิจัยลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมหรือแทนฉบับที่ไม่สมบูรณ์ จนกระทั่งได้รับแบบสอบถามที่สมบูรณ์กลับคืนครบ ๔๐๐ ฉบับ (๑๐๐%)

การวิเคราะห์ข้อมูล

๑. การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของผู้ตอบแบบสอบถาม วิเคราะห์โดยใช้ค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage)

๒. การวิเคราะห์ระดับความเป็นองค์การสมัยใหม่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดปทุมธานีวิเคราะห์โดยใช้ค่าเฉลี่ย (X) และค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)

๓. การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความเป็นองค์การสมัยใหม่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในจังหวัดปทุมธานี แต่ละปัจจัยวิเคราะห์โดยใช้ค่าเฉลี่ย (X) และค่าความเบี่ยงเบน มาตรฐาน (S.D.)
๔. การวิเคราะห์เพื่อเปรียบเทียบว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่างประเภทกันมีความ เป็นองค์การสมัยใหม่แตกต่างกันหรือไม่ วิเคราะห์โดยใช้ ค่า F-test (One way ANOVA)
๕. การวิเคราะห์เพื่อหาปัจจัยที่ส่งผลต่อความเป็นองค์การสมัยใหม่ขององค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นในจังหวัดปทุมธานี วิเคราะห์โดยใช้การวิเคราะห์ถดถอยเชิงพหุคูณ (Multiple Regression)
๖. การวิเคราะห์ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ ในการพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดปทุมธานี สู่ความเป็นองค์การสมัยใหม่ วิเคราะห์ โดยใช้ค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage)
๗. การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในแต่ละรายการจะนำเสนอในรูปของตาราง และการ พรรณนาความ

ผลการวิจัย

๑. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดปทุมธานีมีระดับความเป็นองค์การสมัยใหม่ ทั้งใน ภาพรวมและรายประเภทองค์การอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้ โดยระดับความเป็นองค์การที่มีการบริหารจัดการที่ดีมีค่าเฉลี่ย สูงสุด รองลงมาได้แก่ความเป็นองค์การแห่งความเป็นเลิศ ความเป็นองค์การ สมรรถนะสูง ความเป็นองค์การอัจฉริยะ ขณะที่ระดับความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด
๒. ปัจจัยในการบริหารที่มีผลต่อความเป็นองค์การสมัยใหม่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในจังหวัดปทุมธานีพบว่า ทั้งปัจจัยภาวะผู้นำของผู้บริหาร สมรรถนะขององค์การ การมีส่วนร่วมของ ผู้ที่เกี่ยวข้อง และสภาพการณ์ทางการเมืองและสภาพแวดล้อมล้วนมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก โดยปัจจัย สภาพการณ์ทางการเมืองและสภาพแวดล้อมมีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมาได้แก่ ภาวะผู้นำของผู้บริหาร สมรรถนะขององค์การ ขณะที่ระดับการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องมีค่าเฉลี่ยต่ำสุด
- สำหรับในปัจจัยด้านภาวะผู้นำของผู้บริหาร พบว่า ภาวะผู้นำด้านวิสัยทัศน์มีผลต่อความ เป็นองค์การสมัยใหม่มากที่สุด รองลงมาได้แก่ ภาวะผู้นำด้านการบริหารงาน และภาวะผู้นำด้าน การตัดสินใจ ตามลำดับ
๓. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดปทุมธานี ทั้ง ๓ ประเภท คือ เทศบาล องค์การ บริหาร ส่วนตำบล และองค์การบริหารส่วนจังหวัด มีความเป็นองค์การสมัยใหม่ทั้งในภาพรวม และแต่ละประเภท ขององค์การอยู่ในระดับมากและไม่แตกต่างกัน

๔. ปัจจัยในการบริหารทั้ง ๔ ปัจจัยส่งผลต่อความเป็นองค์การสมัยใหม่ในภาพรวมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดปทุมธานี นั่นคือ ยังมีปัจจัยภาวะผู้นำของผู้บริหาร สมรรถนะขององค์การ การมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง และสภาพการณ์ทางการเมือง และสภาพแวดล้อมมากเท่าใด จะส่งผลให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความเป็นองค์การสมัยใหม่มากยิ่งขึ้นเท่านั้น

ปัจจัยในการบริหารที่ส่งผลต่อความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดปทุมธานี มี ๒ ปัจจัย คือ ภาวะผู้นำของผู้บริหาร และสมรรถนะขององค์การ

ปัจจัยในการบริหารที่ส่งผลต่อความเป็นองค์การอัจฉริยะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดปทุมธานี มี ๓ ปัจจัย คือ ภาวะผู้นำของผู้บริหาร สมรรถนะขององค์การ และการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง

ปัจจัยในการบริหารที่ส่งผลต่อความเป็นองค์การสมรรถนะสูง องค์การแห่งความเป็นเลิศ และองค์การที่มีการบริหารจัดการที่ดีมี ๔ ปัจจัย คือ ภาวะผู้นำของผู้บริหาร สมรรถนะขององค์การ การมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง และสภาพการณ์ทางการเมืองและสภาพแวดล้อม

๕. ปัญหาอุปสรรคในการเป็นองค์การสมัยใหม่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดปทุมธานี ตามความเห็นของกลุ่มตัวอย่าง สรุปได้ดังนี้

๑) ยุทธศาสตร์ขององค์กรปฏิบัติตามได้ยาก การบริหารจัดการเพื่อการบรรลุเป้าหมาย มีกฎระเบียบและขั้นตอนมากเกินไป ทำให้ยังไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้

๒) การปฏิบัติงานของบุคลากรให้ความสำคัญกับความต้องการของผู้บริหาร มากกว่าการดำรงรักษาไว้ซึ่งหลักการอันถูกต้อง ไม่ค่อยมีความคิดริเริ่มในการทำงานส่วนมาก ทำงานตามหน้าที่ ไม่กล้าคิดงานใหม่ ๆ เพราะกลัวผิดพลาดแล้วต้องรับผิดชอบ

๓) ตัวชี้วัดผลการปฏิบัติงานยากเกินไปขาดความจริงจังในการประเมินผลงาน และนำผลการประเมินไปพิจารณาปรับปรุงการทำงานของบุคลากร

๔) ขาดรูปธรรมในการพัฒนาหน่วยงานทั้งด้านความสามารถของบุคลากร และการนำเทคโนโลยีเครื่องมือเครื่องใช้ในการปฏิบัติงานอย่างเพียงพอเหมาะสม

๕) บุคลากรในหน่วยงานไม่เป็นเอกภาพขาดความไว้วางใจ และไม่คอยติดต่อประสานงานกัน ต่างคนต่างอยู่ไม่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันเท่าที่ควร

๖) ขาดความจริงจังในการส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์หรือนำนวัตกรรมใหม่ ๆ มาประยุกต์ใช้ในการทำงานตลอดจนไม่มีทีมงานที่คอยศึกษาค้นคว้าเพื่อแสวงหา และนำการปฏิบัติที่เป็นเลิศจากที่ต่าง ๆ มาพัฒนาองค์การ

๗) กระบวนการทำงาน และการมอบหมายงานไม่สอดคล้องกับขีดความสามารถ และความต้องการของบุคลากร

๘) ขาดการประเมิน และพัฒนาการเรียนรู้แบบทีมงานอย่างจริงจังทำให้ขาดพลังความคิดสร้างสรรค์ในการทำงาน

๙) บุคลากรยังเข้าไม่ถึงประชาชน และหน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ขาดความกระตือรือร้นในการแก้ปัญหาและการร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ๆ ทำให้การทำงานไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร

๑๐) เป้าหมาย และวิสัยทัศน์ในการทำงานของผู้บริหาร องค์กรความรู้ในการบริหารจัดการ การทำหน้าที่ในฐานะผู้จัดการการเรียนรู้ กระตุ้นให้พนักงานมีความรู้ในงาน และส่วนร่วมในการนำองค์ความรู้มาปรับปรุงการบริหารองค์กร และพัฒนาท้องถิ่นยังไม่เด่นชัดเท่าที่ควร

๖. ข้อเสนอแนะของกลุ่มตัวอย่างในการพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดปทุมธานี
สู่ความเป็นองค์กรสมัยใหม่ สรุปได้ดังนี้

๑) พัฒนาความรู้ความสามารถของบุคลากร โดยส่งเสริมให้ได้รับการศึกษาต่อ เข้ารับการฝึกอบรม การศึกษาดูงาน เพื่อพัฒนาจิตสำนึก วิสัยทัศน์ ความรู้ ความสามารถในการปฏิบัติงาน ทักษะการใช้เทคโนโลยี และการมีค่านิยมที่เป็นประโยชน์ต่อองค์กร

๒) ผู้บริหารจะต้องมีเป้าหมาย และวิสัยทัศน์ในการทำงาน องค์กรความรู้ และเทคนิควิธีในการบริหารจัดการ ทำหน้าที่ผู้จัดการการเรียนรู้ การกระตุ้นให้บุคลากรมีความรู้ในงาน เต็มใจเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาองค์กร และท้องถิ่น ตลอดจนมีคุณธรรม จริยธรรม เป็นที่เคารพ และเชื่อถือศรัทธา แก่ทั้งผู้ร่วมงาน และประชาชนทั่วไป

๓) พัฒนาบุคลากรให้มีแนวปฏิบัติร่วมกันเป็นวัฒนธรรมองค์กร เกี่ยวกับการ ทำงานเป็นทีม อย่างมีเอกภาพการแก้ไขปรับปรุงพฤติกรรมการทำงาน และการวางตัวอย่างเหมาะสม ตลอดจนสร้างความเสมอภาค ยุติธรรม ขวัญกำลังใจ และความภาคภูมิใจต่อองค์กร

๔) ส่งเสริม และพัฒนาการมีส่วนร่วมของบุคลากร โดยมอบหมายงานที่สำคัญ และเปิดโอกาสให้พนักงาน และประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมแก้ปัญหาในการทำงาน และพัฒนาองค์กร

๕) ควรกำหนดตัวชี้วัดผลการปฏิบัติงานให้ชัดเจน ส่งเสริมสนับสนุนบุคลากรให้สามารถปฏิบัติงานบรรลุตามเป้าหมายขององค์กร ตลอดจนประเมิน และนำผลการประเมินไปใช้ในการบริหารจัดการอย่างเหมาะสม

๖) กำหนดมาตรการจูงใจให้บุคลากรรับรู้ และมีความกระตือรือร้นต่อการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาขอประชาชนให้ความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ โดยใช้ทั้งพระเดชและพระคุณควบคู่กันไปอย่างเหมาะสม

๗) ผู้บริหารควรให้ความไว้วางใจผู้ใต้บังคับบัญชา โดยเมื่อมอบหมายงานไปแล้วควรให้การสนับสนุน และให้คำปรึกษาแนะนำเมื่อพบปัญหา อุปสรรคไม่ควรล้วงลูก และควบคุมใกล้ชิดเกินไป

๘) ควรเปิดโอกาสให้บุคลากรในองค์กรได้แสดงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และเปิดใจกว้าง ยอมรับความคิดเห็นต่าง ๆ ตลอดจนสร้างทีมงานศึกษา ค้นคว้าเพื่อแสวงหาการปฏิบัติที่เป็นเลิศมา ประยุกต์ใช้ในการพัฒนาองค์กร

ข้อเสนอแนะ

๑. ข้อเสนอแนะในการพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดปทุมธานี สู่ความเป็นองค์การสมัยใหม่ที่ได้จากแบบสอบถามปลายเปิด ประกอบด้วย

๑) พัฒนาความรู้ความสามารถของบุคลากร โดยส่งเสริมให้ได้รับการศึกษาต่อ เข้ารับการฝึกอบรม การศึกษาดูงาน เพื่อพัฒนาจิตสำนึก วิสัยทัศน์ ความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงาน ทักษะการใช้เทคโนโลยี และการมีค่านิยมที่เป็นประโยชน์ต่อองค์กร

๒) ผู้บริหารจะต้องมีเป้าหมาย และวิสัยทัศน์ในการทำงาน องค์ความรู้ และเทคนิค วิธีการบริหารจัดการ ทำหน้าที่ผู้จัดการการเรียนรู้ การกระตุ้นให้บุคลากรมีความรู้ในงาน เต็มใจ เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาองค์กร และท้องถิ่น ตลอดจนมีคุณธรรม จริยธรรม เป็นที่เคารพ และเชื่อถือศรัทธา แก่ทั้งผู้ร่วมงาน และประชาชนทั่วไป

๓) พัฒนาบุคลากรให้มีแนวปฏิบัติร่วมกันเป็นวัฒนธรรมองค์กรเกี่ยวกับการ ทำงานเป็นทีม อย่างมีเอกภาพการแก้ไขปรับปรุงพฤติกรรมการทำงาน และการวางตัวอย่างเหมาะสม ตลอดจนสร้างความเสมอภาค ยุติธรรม ขวัญกำลังใจ และความภาคภูมิใจต่อองค์กร

๔) ส่งเสริม และพัฒนาการมีส่วนร่วมของบุคลากร โดยมอบหมายงานที่สำคัญ และเปิดโอกาสให้พนักงาน และประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมแก้ปัญหาในการทำงาน และพัฒนาองค์กร

๕) ควรกำหนดตัวชี้วัดผลการปฏิบัติงานให้ชัดเจน ส่งเสริมสนับสนุนบุคลากรให้สามารถปฏิบัติงานบรรลุตามเป้าหมายขององค์กร ตลอดจนประเมิน และนำผลการประเมินไปใช้ในการบริหารจัดการ อย่างเหมาะสม

๖) กำหนดมาตรการจูงใจให้บุคลากรรับรู้ และมีความกระตือรือร้นต่อการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของประชาชนให้ความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ โดยใช้ทั้งพระเดช และพระคุณ ควบคู่กันไปอย่างเหมาะสม

๗) ผู้บริหารควรให้ความไว้วางใจผู้ใต้บังคับบัญชา โดยเมื่อมอบหมายงานไปแล้วควรให้การสนับสนุน และให้คำปรึกษาแนะนำเมื่อพบปัญหา อุปสรรคไม่ควรล้วงลูก และควบคุมใกล้ชิดเกินไป

๘) ควรเปิดโอกาสให้บุคลากรในองค์กรได้แสดงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และเปิดใจกว้าง ยอมรับความคิดเห็นต่าง ๆ ตลอดจนสร้างทีมงานศึกษาค้นคว้าเพื่อแสวงหาการปฏิบัติที่เป็นเลิศมา ประยุกต์ใช้ในการพัฒนาองค์กร

๒. ข้อเสนอแนะในการพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดปทุมธานีสู่ความเป็น องค์กรสมัยใหม่ที่ได้จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัย ประกอบด้วย

๑) จากการที่จังหวัดปทุมธานีเป็นจังหวัดปริมณฑล เป็นเมืองแห่งการศึกษา เป็นเมือง อุตสาหกรรม และพาณิชยกรรม ซึ่งมีความเจริญเติบโตในทุก ๆ ด้านอย่างรวดเร็ว ดังนั้น องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นซึ่งมีหน้าที่หลักในการแก้ปัญหา และจัดบริการสาธารณะจะต้องมีลักษณะเป็น องค์กร แห่งการเรียนรู้สามารถปรับตัวรองรับความเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่จากความเป็น องค์กรสมัยใหม่ทั้ง ๕ รูปแบบ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดปทุมธานี ยังมีความเป็นองค์กร แห่งการเรียนรู้ในระดับต่ำสุด ผู้บริหารองค์กร และผู้ที่เกี่ยวข้องจึงต้องตระหนัก และรีบเร่งปรับปรุง และพัฒนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดให้มีการวัดผลการเรียนรู้เพื่อแสดงถึงผลสำเร็จของการเรียนรู้ที่ดี ขึ้นอย่างต่อเนื่อง การประเมินกำลังความสามารถของส่วนราชการ/หน่วยงานในองค์กร และเทียบวัด กับผู้เป็นเลิศอยู่เสมอ รวมถึงการเน้นการสื่อสารที่เปิดกว้างของบุคลากร และหน่วยงาน เนื่องจาก ผลการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยพบว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้ง ๓ ประเภทยังให้ความสำคัญ และดำเนินการน้อยกว่ารายการอื่น ๆ

๒) จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นองค์กรสมรรถนะสูง องค์กร อัจฉริยะ องค์กรแห่งความเป็นเลิศ และองค์กรที่มีการบริหารจัดการที่ดี พบว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในจังหวัดปทุมธานี ยังมีหรือดำเนินการเพื่อให้มีค่านิยม และวัฒนธรรมองค์กรที่เหมาะสมสอดคล้อง กับยุทธศาสตร์ขององค์กรที่สามารถปฏิบัติให้บรรลุได้ มีทีมงานศึกษาค้นคว้าเพื่อแสวงหาการปฏิบัติ ที่เป็นเลิศจากที่ต่าง ๆ มาพัฒนาองค์กรเสมอ ๆ เป็นองค์กรที่ขับเคลื่อนด้วยความไว้วางใจต่อกันและกัน มีความเป็นเอกภาพขององค์กร ใช้งบประมาณและทรัพยากรในการบริหารจัดการ และจัดทำโครงการ ต่าง ๆ อย่างเหมาะสม คุ่มค่า น้อยกว่ารายการอื่น ๆ ผู้บริหาร และผู้ที่เกี่ยวข้องจึงควรต้องวางมาตรการ เพื่อให้มีหรือดำเนินการในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวให้มากยิ่งขึ้น

๓) จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยด้านบริหาร พบว่าใน ๔ ปัจจัย ปัจจัยการมี ส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องมีค่าเฉลี่ยต่ำสุด แต่เนื่องจากเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในปัจจุบัน พบว่า การเปิดโอกาสให้สมาชิกในองค์กรมีโอกาสทำงานร่วมกันเป็นทีม หรือให้ทุกคนมีส่วนร่วมจะทำให้งาน ประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น ผู้บริหารและผู้ที่เกี่ยวข้องจึงควรเร่งปรับปรุงแก้ไข

โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปิดใจกว้างรองรับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง และปรับตัวให้ทันเหตุการณ์ อยู่ตลอดเวลา เนื่องจากการดำเนินการดังกล่าวยังมีค่าเฉลี่ยต่ำกว่าการดำเนินการด้านอื่น ๆ

๔) จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยในการบริหารอื่น ๆ ได้แก่ ภาวะผู้นำของผู้บริหาร สมรรถนะขององค์การ และสภาพการณ์ทางการเมืองและสภาพแวดล้อม พบว่า การเปิดโอกาสให้ผู้ได้บังคับบัญชาปฏิบัติหน้าที่ในขอบเขตความรับผิดชอบได้เองโดยอิสระ การมีการพัฒนาและสนับสนุน ในการนำองค์ความรู้ทางวิชาการ และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศที่ทันสมัยให้แก่บุคลากร ผู้ร่วมงาน มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับเป้าหมาย และแผนการปฏิบัติงานขององค์การ และการมีความสัมพันธ์ ที่ดีกับส่วนราชการ องค์กรธุรกิจเอกชน และกลุ่มอิทธิพลในท้องถิ่น ยังมีค่าเฉลี่ยต่ำกว่ารายการอื่น ๆ ผู้บริหาร และผู้ที่เกี่ยวข้องจึงควรต้องให้ความสำคัญ และเร่งยกระดับการดำเนินการในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าว

๓. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรศึกษาปัจจัย และสภาพความเป็นองค์การสมัยใหม่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในจังหวัดอื่น ๆ หรือศึกษาเปรียบเทียบปัจจัย และสภาพความเป็นองค์การสมัยใหม่ขององค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นในจังหวัดที่ตั้งอยู่ในสภาพภูมิศาสตร์ต่างกัน

๒) ควรศึกษาเจาะลึกเฉพาะสภาพ และแนวทางในการพัฒนาความเป็นองค์การสมัยใหม่ใน แต่ละลักษณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่ละรูปแบบ เช่น ศึกษาสภาพและแนวทางในการพัฒนา ความเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ขององค์การบริหารส่วนตำบล หรือเทศบาล หรือองค์การบริหาร ส่วนจังหวัด

๓) ควรศึกษาปัจจัยด้านอื่น ๆ ที่มีผลกระทบ และส่งผลต่อความเป็นองค์การสมัยใหม่ของ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานเพื่อเป็นแนวทางในการเสริมสร้าง และพัฒนาองค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานให้มีความเป็นองค์การสมัยใหม่ที่มีความเหมาะสมพร้อมรองรับกับบทบาท หน้าที่ทั้งในปัจจุบัน และอนาคต

บรรณานุกรม

เฉลิมพงศ์ มีสมนัย. “การบริหารราชการส่วนท้องถิ่น” ในเอกสารการสอนชุดวิชาการบริหาร ราชการไทย หน่วยที่ ๙-๑๕. พิมพ์ครั้งที่ ๕. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมาธิราช, ๒๕๕๑.

ชัยเสฏฐ์ พรหมศรี. ภาวะผู้นำองค์กรยุคใหม่. กรุงเทพมหานคร : เอ็กซ์เพิร์เน็ท, ๒๕๔๙.

- ไตรรัตน์ โภคพลากรณ์. “ปัจจัยแวดล้อมทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อการบริหารราชการไทย” ในเอกสาร
การสอนชุดวิชาการบริหารราชการไทย หน่วยที่ ๑-๘. พิมพ์ครั้งที่ ๕. นนทบุรี :
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๑.
- ทองทิพา วิริยะพันธ์. การบริหารทีมงานและการแก้ปัญหา. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๕๓.
- นราธิป ศรีราม. “การพัฒนาการบริหารราชการไทย” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาการบริหาร
ราชการไทย หน่วยที่ ๙-๑๕. พิมพ์ครั้งที่ ๕. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัย
ธรรมมาธิราช, ๒๕๕๑.
- บุญศรี ยี่มะ. การปกครองท้องถิ่นไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
๒๕๕๐.
- ปธาน สุวรรณมงคล. การปกครองท้องถิ่นไทยในบริบทของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย
พุทธศักราช ๒๕๕๐. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๗.
- ประเวศน์ มหารัตน์สกุล. การพัฒนาองค์กรเพื่อการเปลี่ยนแปลง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร.
๒๕๔๘.
- พิทยา สิทธิอำนวย. ชัดลึกป่าปเพิ่มพลังความคิดสร้างสรรค์. กรุงเทพมหานคร : ซีเอ็ด, ๒๕๒๑.
- พิชาย รัตนติลล ญ ภูเก็ต. องค์การและการบริหารจัดการ. นนทบุรี : บริษัทอิงค์บียอนด์บุ๊คส์ จำกัด,
๒๕๕๒.
- รศนธ์ รัตนเสริมพงศ์. “การบริหารท้องถิ่น” ใน ประมวลสาระชุดวิชาการบริหารภาครัฐหน่วยที่ ๖-๑๐.
พิมพ์ครั้งที่ ๓. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๐.
- _____. “แนวคิดและหลักการบริหารท้องถิ่น” ในเอกสารการสอนวิชาการบริหารท้องถิ่น.
หน่วยที่ ๑-๗. พิมพ์ครั้งที่ ๘. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๑.
- รังสรรค์ ประเสริฐศรี. ภาวะผู้นำ. กรุงเทพมหานคร : ธนัชการพิมพ์, ๒๕๔๔.
- วรเดช จันทรศร. ทฤษฎีการนำนโยบายสาธารณะไปปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร : พรักหวานกราฟฟิค,
๒๕๕๑.
- วรารณ รุ่งเรืองกลกิจ และคณะ. “รายงานการวิจัยเรื่องการพัฒนารูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วม
ของประชาชนในการบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดนนทบุรี”. นนทบุรี :
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๑.
- วุฒิสาร ตันไชย. ยุทธศาสตร์การปกครองท้องถิ่นไทย. กรุงเทพมหานคร : แอคทีฟ พรินท์, ๒๕๕๒.

เสนอ จัยโต. องค์การสมัยใหม่. พิมพ์ครั้งที่ ๔. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๑.

อัจฉรา ศุขศิลป์. “การปรับปรุงคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ ด้วยการประยุกต์ใช้เกณฑ์รางวัลคุณภาพแห่งชาติ เพื่อองค์กรที่เป็นเลิศ ศึกษากรณี กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กรุงเทพมหานคร”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท. มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๔๙.

การปฏิบัติศาสนกิจกับการบริการวิชาการแก่สังคมและทำนุบำรุง ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม: แนวทางสู่การเสริมสร้างสุขภาวะ ทางปัญญาในองค์กรวัดและชุมชนอย่างยั่งยืน*

พระมหาประยูร โชติวิโร, ดร.

ผู้อำนวยการกองกิจการนิสิตสำนักงานอธิการบดี

รศ.ผู้อำนวยการวิทยาลัยพระธรรมทูต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

หากกล่าวถึงความคาดหวังที่มีต่อสถาบันทางศาสนา หรือบทบาทของสถาบันศาสนาที่พึงมีต่อสังคมนั้น พระสงฆ์ ในฐานะศาสนทายาททำหน้าที่เผยแผ่หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ควรวางตำแหน่งบทบาทของตนต่อสังคมมาน้อยเพียงใด และสถาบันศาสนายังคงมีความสำคัญต่อสังคมสมัยใหม่อยู่หรือไม่

ฟรีดริช นิทเช (Friedrich Nietzsche) นักปรัชญาชาวเยอรมัน ได้เขียนหนังสือที่ชื่อว่า The Gay Science ที่มีเนื้อหาตอนหนึ่งระบุไว้ว่า “พระเจ้าตายแล้ว” เป็นการสื่อถึงนัยยะที่ว่าในปัจจุบันนี้คนได้เสื่อมศรัทธาในศาสนาไปมาก

ในขณะที่ ปีเตอร์ เบอร์เกอร์ (Peter Berger) นักสังคมวิทยาชาวอเมริกัน กลับมีความคิดเห็นที่แตกต่างออกไป โดยเบอร์เกอร์อธิบายว่า การที่โลกสมัยใหม่เจริญขึ้นไม่จำเป็นต้องหมายความว่าศาสนาจะเสื่อมลง ศาสนายังมีประโยชน์และมีความสำคัญสำหรับชีวิตในปัจจุบัน เช่นเดียวกับที่เคยเป็นมาแล้วในอดีต

เป็นประเด็นที่ยากเป็นอย่างยิ่ง หากจะพิจารณาว่าใครเป็นคนผิดหรือเป็นคนถูก เนื่องจากประเด็นดังกล่าวเป็นเรื่องของการตีความและทัศนคติของแต่ละบุคคล แต่หากเราทั้งหลายลองเปิดใจกับบทบาทใหม่ ๆ ที่สถาบันทางศาสนามีต่อสังคม ร่วมเรียนรู้ ร่วมทำความเข้าใจ สถาบันทางศาสนา ก็จะยังคงเป็นสถาบันหนึ่งที่สามารถเปลี่ยนแปลงต่อสังคม และเป็นที่พักแก่ชุมชนและสังคมดังเช่นที่เป็นมาแล้วในอดีต

* เป็นบทความที่มีเนื้อหาสังเคราะห์มาจากรายงานวิจัยโครงการพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจเพื่อการเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาในองค์กรวัดและชุมชน ดำเนินการโดย กองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ปี ๒๕๖๔-๒๕๖๕)

บทความนี้ จะนำเสนอในประเด็นเกี่ยวกับการปฏิบัติศาสนกิจ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัย ในฐานะกระบวนการหนึ่งที่ส่งเสริมบทบาทสถาบันศาสนา ทั้งในมิติการทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา การเป็นกลไกหนึ่งในการทำหน้าที่บริการวิชาการแก่สังคม และทำนุบำรุงศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม นำมาสู่การเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาในองค์กรวัดและชุมชนอย่างยั่งยืน

การปฏิบัติศาสนกิจ: ความหมายและพัฒนาการ

การปฏิบัติศาสนกิจคืออะไร

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประเด็นการทำงานของพระสงฆ์มีความหลากหลายที่ไม่จำกัดเฉพาะในเรื่องของการถ่ายทอดหลักธรรมหรือในด้านพิธีกรรมทางศาสนาเพียงอย่างเดียว หากยังครอบคลุมทั้งในมิติทางสังคม เศรษฐกิจ รวมถึงเรื่องสิ่งแวดล้อม

พระโสภณพัฒนโมดม (ศรีเหลา อคฺคปญฺโญ) พระสงฆ์ผู้ริเริ่มการทำงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นผู้ริเริ่มพิธีกรรมหรือกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการบวชป่าหรือการสืบชะตาแม่น้ำ

พระสุบิน ปณีโต วัดไร่ล่อ อำเภอมือง จังหวัดตราด เป็นพระสงฆ์ นักคิด นักปฏิบัติ นักพัฒนาที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนด้วยหลักเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธเป็นพระสงฆ์ผู้ริเริ่มในเรื่องการจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ มีบทบาทในการช่วยเหลือชุมชนในเรื่องของเศรษฐกิจสร้างสวัสดิการ และยกระดับคุณภาพชีวิตให้กับคนในชุมชน ภายใต้การนำหลักธรรมทางพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ได้เหมาะสม

ผลงานของพระสงฆ์รุ่นแล้วรุ่นเล่า ได้หล่อหลอมอุดมการณ์ สร้างแรงบันดาลใจในการทำงานให้กับพระสงฆ์ในรุ่นหลัง หลายท่านได้กลายเป็นต้นแบบของการทำงาน หลายกิจกรรมยังถูกสืบสานและต่อยอดมาจนถึงปัจจุบัน

พระนิสิตในฐานะที่เป็นผู้สวมหมวกสองใบในเวลาเดียวกัน กล่าวคือหมวกใบหนึ่งคือการดำรงสถานะเป็นพระสงฆ์ ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นที่พึ่งให้แก่ชุมชน ขณะหมวกอีกใบหนึ่งได้ดำรงสถานะในฐานะนิสิต ทำหน้าที่ศึกษาเรียนรู้ เพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้ไปต่อยอดใช้ในอนาคตเป็นที่น่าสนใจตรงที่ว่า การดำรงสถานะทั้งสองอย่างในเวลาเดียวกันนั้น พระนิสิตเหล่านี้สามารถวางตำแหน่งของตนเองได้อย่างไร และสามารถมีการยึดโยงกับสังคมผ่านกิจกรรมในรูปแบบใดได้บ้าง

หากพิจารณาถึงมหาวิทยาลัยโดยทั่วไปในช่วงการเรียนหลายท่านอาจเคยผ่านการฝึกงานหรือปฏิบัติงานในฐานะที่เป็นกระบวนการหนึ่งก่อนการสำเร็จการศึกษาซึ่งการฝึกงานดังกล่าวต้องมีความยึดโยงกับสาขาวิชาที่เรียนไม่มากนักน้อยเพื่อที่จะได้นำความรู้ที่ได้จากห้องเรียนไปสู่การลงมือปฏิบัติจริง

และยังเป็นการเตรียมพร้อมเพื่อรับมือกับสถานการณ์จริงหากต้องออกไปทำงานหลังจากจบการศึกษา เปรียบเสมือนเดียวกับพระนิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยก่อนที่จะสำเร็จการศึกษา จะต้องผ่านการปฏิบัติศาสนกิจเป็นระยะเวลา ๑ ปี^๑ ซึ่งนอกจากจะทำหน้าที่ในฐานะนิสิตของมหาวิทยาลัยแล้วพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ยังต้องมีส่วนสำคัญในการทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา ช่วยสนองงานกิจการคณะสงฆ์หรือช่วยเหลือสังคมตามวัตถุประสงค์การปฏิบัติศาสนกิจ ๕ ประการ คือ

- ๑) เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
- ๒) เพื่อการสนองงานในกิจการคณะสงฆ์
- ๓) เพื่อพัฒนานิสิตให้มีคุณสมบัติที่พึงประสงค์
- ๔) เพื่อสงเคราะห์ประชาชน
- ๕) เพื่อสนองนโยบายและงานตามพันธกิจของมหาวิทยาลัย

จะเห็นได้ว่าพระนิสิตเหล่านี้เมื่อจะต้องออกไปปฏิบัติศาสนกิจท่านจะต้องคิดโครงการปฏิบัติศาสนกิจขึ้นมาโดยลักษณะโครงการจะต้องเป็นโครงการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของงานกิจการคณะสงฆ์ ๖ ด้าน ได้แก่ งานด้านการปกครอง งานด้านศาสนศึกษา งานด้านการเผยแผ่ งานด้านศึกษาสงเคราะห์ งานด้านสาธารณูปการ และงานด้านสาธารณสงเคราะห์ โดยนิสิตจะพิจารณาจากความถนัดหรืองานที่ตนสนใจโดยมีที่ปรึกษาและกลไกอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจเป็นผู้ให้คำปรึกษาหรือหนุนเสริมในการปฏิบัติศาสนกิจของท่าน

การปฏิบัติศาสนกิจ จึงเปรียบเสมือนเป็นช่องทางหนึ่งที่เปิดโอกาสให้พระนิสิตสามารถทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนและสังคม ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา การปฏิบัติศาสนกิจมีพัฒนาการตามความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย มีการถอดบทเรียนจากกิจกรรมที่พระสงฆ์รุ่นก่อนเคยกระทำไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากโครงการพระธรรมทายาท หรือ ภิคุจุใจสิงห์ ที่ริเริ่มโดยพระพรหมมิ่งคลาจารย์ (หลวงพ่อบัญญานันทภิกขุ)

^๑ ข้อ ๑๐ แห่งข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ว่าด้วยการปฏิบัติศาสนกิจ พุทธศักราช ๒๕๔๖.

ดังนั้น การปฏิบัติศาสนกิจจึงไม่ใช่เพียงการกวาดลานวัด การแสดงธรรม หรือการออกบิณฑบาต เพียงอย่างเดียว หากแต่ต้องเป็นกิจกรรมที่มีความยึดโยงกับชุมชนและสังคม เกิดประโยชน์หรือสร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับวัดและชุมชน โดยอาจจะไม่ต้องเกิดผลลัพธ์ที่ส่งผลกระทบในภาพใหญ่ แต่อย่างน้อยที่สุด การปฏิบัติศาสนกิจถูกคาดหวังว่าจะเป็นกระบวนการหนึ่งในการสร้างการเรียนรู้ให้กับตัวพระนิสิตผ่านการลงมือปฏิบัติจริง

พัฒนาการการปฏิบัติศาสนกิจ

การปฏิบัติศาสนกิจเกิดขึ้นจากดำริของเจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสโภ) ซึ่งเล็งเห็นว่าพระนิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนั้นยังไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์มากนัก กล่าวคือ พระสงฆ์ในตอนนั้นเข้ามาศึกษาเล่าเรียนโดยมิได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการเข้ามาเรียนในทางโลกซึ่งในขณะเดียวกันผู้บริหารของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในขณะนั้นเห็นควรว่าพระนิสิตที่จบการศึกษาควรจะไปปฏิบัติศาสนกิจช่วยงานคณะสงฆ์ ช่วยเหลือสังคมและเป็นที่พึ่งให้แก่ชุมชนและสังคม การปฏิบัติศาสนกิจจึงเกิดขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อสนองงานในกิจการคณะสงฆ์ เพื่อสงเคราะห์ประชาชน ตลอดจนเป็นการสนองนโยบายและงานตามพันธกิจของมหาวิทยาลัย ในขณะเดียวกันเป็นกระบวนการพัฒนาพระนิสิตให้มีคุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์ตามที่มหาวิทยาลัยกำหนดที่สำคัญเมื่อนิสิตผ่านกระบวนการดังกล่าวแล้วจะสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้ไปต่อยอดในอนาคต

ภายใต้ความร่วมมือทางวิชาการระหว่าง กองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้ร่วมมือกันขับเคลื่อนและพัฒนาศักยภาพพระนิสิตสู่การเป็นพระสงฆ์นักส่งเสริมสุขภาพแก่ชุมชนและสังคม ในระยะเริ่มต้นเป็นการศึกษาทบทวนองค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์ในอดีต ผ่านการถอดบทเรียนกระบวนการอบรมหลักสูตรพระธรรมทายาท ภายใต้การดำเนินงานของ พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (หลวงพ่อปัญญาันทภิกขุ) ส่งผลให้เกิดการพัฒนาหลักสูตรสำหรับพัฒนาศักยภาพในกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ได้แก่ พระสงฆ์ พระนิสิต สามเณร และคฤหัสถ์ ในระยะต่อมา กองกิจการนิสิต และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญในการพัฒนาพระสงฆ์ให้เป็นนักส่งเสริมสุขภาพตามแนวพระพุทธศาสนา (Health Promoter) โดยมุ่งเป้าไปที่กลุ่มเป้าหมายพระนิสิต ทั้งนี้ เนื่องด้วยพระนิสิตเมื่อทำการศึกษาสะสมหน่วยกิตครบตามหลักสูตรที่เข้าศึกษาแล้วนั้น จะต้องออกปฏิบัติศาสนกิจเป็นระยะเวลา ๒ ภาคการศึกษา จึงจะสำเร็จการศึกษา นอกจากนี้ พระนิสิตภายหลังเมื่อจบการศึกษาจะเป็นกำลังสำคัญในการทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในอนาคต

จากแนวคิดดังกล่าว ส่งผลให้เกิดการพัฒนาแบบการปฏิบัติศาสนกิจ ในฐานะกลไกทำหน้าที่เสริมพลัง และพัฒนาศักยภาพพระนิสิตให้เป็นศาสนทายาท ตลอดจนส่งเสริมบทบาทให้พระนิสิตในการทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา และสร้างสังคมสุขภาวะให้เกิดขึ้นในวัดและชุมชน โดยในปี พ.ศ. ๒๕๕๙ ได้กำหนดให้พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจทุกรูปจะต้องปฏิบัติศาสนกิจ ๒ ลักษณะ กล่าวคือ นอกจากการปฏิบัติศาสนกิจตามสถานที่ที่เจ้าอาวาสหรือเจ้าสำนักมอบหมายแล้วนั้นจะต้องปฏิบัติศาสนกิจในรูปแบบของโครงการปฏิบัติศาสนกิจพัฒนาสังคมควบคู่ด้วยโดยรูปแบบของโครงการปฏิบัติศาสนกิจจะต้องมุ่งสนองงานกิจการคณะสงฆ์ มีความยึดโยงกับวัดและชุมชน และสร้างให้เกิดสังคมสุขภาวะวิถีพุทธ จากการดำเนินการพัฒนากระบวนการปฏิบัติศาสนกิจในระยะเริ่มต้น ส่งผลให้เกิดโครงการปฏิบัติศาสนกิจต้นแบบ ที่มุ่งสร้างสังคมสุขภาวะวิถีพุทธจำนวน ๕๔ โครงการต้นแบบ อาทิ โครงการจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ, โครงการส่งเสริมสุขภาพ โพนค้าย FC ที่เน้นนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสุขภาวะทางกาย และทางจิตใจแก่ประชาชน โครงการกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เพื่อการพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิต, โครงการศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงสานต่องานของพ่อส่งเสริมการเลี้ยงกิ้งก่าแมงแดง ที่นำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการออมเงิน สร้างให้เกิดสุขภาวะทางปัญญา ในการมีสติและปัญญาในการดำรงชีวิต หาเลี้ยงชีพ และพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดียิ่งขึ้น โครงการลานธรรมเพื่อน้อง ที่เน้นเผยแผ่พระพุทธศาสนาและสร้างให้เกิดสังคมสุขภาวะในพื้นที่ทุรกันดาร, โครงการนำธรรมะเข้าสู่โรงงาน ที่เน้นนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาใช้ในการพัฒนาสุขภาวะทางจิตใจแก่พนักงานในโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น ภายหลังจากการเกิดโครงการปฏิบัติศาสนกิจต้นแบบ ได้เกิดการขยายผลการพัฒนาการปฏิบัติศาสนกิจนำมาซึ่งการเกิดโครงการปฏิบัติศาสนกิจที่มุ่งทำงานสนองงานกิจการคณะสงฆ์ พัฒนาคุณภาพชีวิตแก่ชุมชนและสังคม ตลอดจนการสร้างสังคมสุขภาวะจำนวนไม่น้อยกว่า ๓,๐๐๐ โครงการทั่วประเทศ

ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนากระบวนการปฏิบัติศาสนกิจ ได้นำไปสู่การขยายผลการพัฒนาเครื่องมือกลไกที่จะช่วยเสริมพลังให้แก่กระบวนการปฏิบัติศาสนกิจ ในฐานะกลไกสำคัญสำหรับพัฒนา ศักยภาพพระนิสิตสู่การเป็นพระสงฆ์นักจัดการสุขภาวะ และทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม โดยในปี พ.ศ. ๒๕๖๑ กองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี ได้พัฒนาเครื่องมือที่จะช่วยกำกับ ติดตาม และเสริมพลังในแก่พระนิสิตในการปฏิบัติศาสนกิจ ผ่านกลไกที่เรียกว่า **“คณะอนุกรรมการปฏิบัติ ศาสนกิจ”** โดยกลไกดังกล่าวจะทำหน้าที่ในการติดตาม หนุนเสริม สนับสนุน และพัฒนาพระนิสิตปฏิบัติ ศาสนกิจ ตลอดจนการสร้างภาคีเครือข่ายความร่วมมือในพื้นที่ และการพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ การปฏิบัติศาสนกิจในระดับพื้นที่วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ ทั้งนี้ จากการดำเนินการที่ผ่านมาในระยะ เริ่มต้น จะเน้นไปที่การส่งเสริม สนับสนุนให้แต่ละวิทยาเขต และวิทยาลัยสงฆ์ดำเนินการจัดตั้งคณะ อนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ ตลอดจนดำเนินการชี้แจง ทำความเข้าใจถึงบทบาทหน้าที่ของกลไกคณะ อนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ ในการทำหน้าที่ติดตาม หนุนเสริม และสนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจ

ภายหลังจากการพัฒนากลไกคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ พบว่า กลไกคณะอนุกรรมการ ปฏิบัติศาสนกิจยังขาดความเข้มแข็งในการดำเนินงาน หลายพื้นที่ขาดความรู้ความเข้าใจถึงบทบาท การดำเนินงานของคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจที่ชัดเจนเท่าที่ควร ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๖๔ ภายใต้ ความร่วมมือทางวิชาการระหว่างกองกิจการนิสิต สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ- ราชวิทยาลัย และสำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้มีเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจเพื่อการเป็นผู้นำในการเสริมสร้างสุขภาวะ ทางปัญญาในองค์กรวัดและชุมชน โดยดำเนินการผ่านการพัฒนากลไกการปฏิบัติศาสนกิจของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยในทีนี้ก็จะว่าด้วยการพัฒนากลไกคณะอนุกรรมการปฏิบัติ ศาสนกิจให้มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะกล่าวถึงในลำดับถัดไป

คณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ: กลไกการสนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจ กับการเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาในองค์กรวัดและชุมชน

การพัฒนบทบาทคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจมีจุดมุ่งหมายสำคัญ เพื่อพัฒนากลไกที่จะ ปฏิบัติ หนุนเสริม และสนับสนุนพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดการชี้แจง ทำความเข้าใจ ตลอดจนพัฒนบทบาทกลไกคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ ในการทำหน้าที่หนุนเสริมพระนิสิต ปฏิบัติศาสนกิจอย่างยั่งยืน คณะทำงาน และกองกิจการนิสิตได้ดำเนินการ โดยมีรายละเอียดการ ดำเนินงาน ดังนี้

๑) การสร้างความเข้มแข็งให้กับกลไกคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ

การสร้างความเข้มแข็งให้กับกลไกคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ ในส่วนนี้จะว่าด้วยการ ทบทวนองค์ประกอบของคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจในพื้นที่วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ โดยคณะ อนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจควรมีผู้แทนจากหลากหลายภาคส่วน ได้แก่ หน่วยงานภายใน ประกอบด้วย ผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่กิจการนิสิต และหน่วยงานภายนอก ประกอบด้วย ภาควิชาหรือสายภาควิชา รัฐ ภาควิชาเอกชน อาทิ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น สาธารณสุขจังหวัด วัฒนธรรมจังหวัด องค์การทางพระพุทธ ศาสนา สถานศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรม ตลอดจนศิษย์เก่าเคยศึกษาในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อเป็นประโยชน์แก่การปฏิบัติศาสนกิจของพระนิสิตในการสร้าง ภาควิชาหรือสายความร่วมมือภายนอก และเป็นการส่งเสริมบทบาทของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจในการ ปฏิบัติศาสนกิจให้เป็นที่รู้จักจากภาควิชาหรือสายภายนอกและสังคมมากยิ่งขึ้น

๒) การเสริมพลังการทำงานแก่กลไกคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ

การเสริมพลังการทำงานแก่กลไกคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจสำหรับการเสริมพลัง การทำงานแก่คณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจในพื้นที่วิทยาเขต และวิทยาลัยสงฆ์นั้น จะเน้นไปที่การ ชี้แจง ทำความเข้าใจถึงบทบาท หน้าที่ของคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ ในการทำหน้าที่เป็นกลไก หนุนเสริมการปฏิบัติศาสนกิจ โดยบทบาท หน้าที่ของคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ ประกอบด้วย ดังนี้

๒.๑) การทำหน้าที่เสริมพลังและพัฒนาศักยภาพพระนิสิต

การทำหน้าที่เสริมพลังและพัฒนาศักยภาพพระนิสิตในส่วนนี้ จะแบ่งรูปแบบการดำเนินงาน ออกเป็นสามส่วน กล่าวคือ

ส่วนที่หนึ่ง จะทำหน้าที่เสริมพลัง เตรียมความพร้อมให้แก่พระนิสิตก่อนออกปฏิบัติศาสนกิจ โดยอาจจัดในรูปแบบของเวที หรือการเสริมสร้างองค์ความรู้ให้แก่พระนิสิตก่อนที่จะออกปฏิบัติศาสนกิจ

ทั้งการถวายเป็นอภิวาท เสริมสร้างทักษะ ปลูกฝังอุดมการณ์และทัศนคติ อาทิ ความรู้เกี่ยวกับธรรมเนียม สุขภาพพระสงฆ์, ความรอบรู้สุขภาพ, แนวคิดการทำงานร่วมกับชุมชน, หลักการเขียนโครงการ, การวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาภายในพื้นที่, เสริมสร้างอุดมการณ์ทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม เป็นต้น เพื่อให้พระนิสิตมีความรู้ ทักษะ และอุดมการณ์ในการปฏิบัติศาสนกิจ และสร้างสุขภาวะทางปัญญาในวัดและชุมชนของตน

ส่วนที่สอง จะเป็นการเสริมพลังให้แก่พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ผ่านกระบวนการติดตาม นิเทศ หนุนเสริมการปฏิบัติศาสนกิจ ซึ่งเป็นกระบวนการหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการเสริมพลังพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ กล่าวคือ ในการนิเทศ ติดตาม เสริมพลังพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ คณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจจะทำหน้าที่ติดตามการปฏิบัติศาสนกิจให้เป็นไปบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ โดยการติดตามการปฏิบัติศาสนกิจจะแบ่งออกเป็น การติดตามการปฏิบัติศาสนกิจในรูปแบบของการลงพื้นที่ และการติดตามการปฏิบัติศาสนกิจในรูปแบบของการจัดเวทีนำเสนอ และรายงานความก้าวหน้าการปฏิบัติศาสนกิจ

ทั้งนี้ คณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจจะทำหน้าที่เสมือนเป็นพี่เลี้ยงในการให้คำแนะนำ ข้อเสนอแนะ รวมถึงหนุนเสริมพระนิสิตในการทำโครงการปฏิบัติศาสนกิจในพื้นที่ของตน ตลอดจนลงพื้นที่เพื่อนิเทศ ติดตาม และเสริมพลังพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ทั้งนี้ นอกจากเป็นการสร้างกำลังใจ และให้ข้อเสนอแนะแก่พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ในการจัดเวทีนำเสนอและรายงานความก้าวหน้าการปฏิบัติศาสนกิจยังส่งผลให้เกิดการสร้างพื้นที่แลกเปลี่ยนการเรียนรู้ร่วมกันของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ การได้รับฟังข้อเสนอแนะจากคณาจารย์ ผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่พระนิสิตในการนำองค์ความรู้ ข้อเสนอแนะที่ได้ไปปรับใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และสร้างสุขภาวะในวัดและชุมชนของตนเองต่อไป

ส่วนที่สาม เป็นการเสริมพลังให้แก่พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ผ่านการจัดเวทีพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการปฏิบัติศาสนกิจ กล่าวคือ การจัดเวทีเป็นรูปแบบหนึ่งในการเปิดพื้นที่ให้พระนิสิตได้นำเสนอผลงานการปฏิบัติศาสนกิจ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติศาสนกิจตลอดระยะเวลาเกือบหนึ่งปีการศึกษา ว่าตั้งแต่ที่พระนิสิตได้ออกปฏิบัติศาสนกิจได้เกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติศาสนกิจในประเด็นใดบ้าง การระหว่างที่ปฏิบัติศาสนกิจได้สร้างความเปลี่ยนแปลง หรือสร้างผลลัพธ์ให้เกิดขึ้นแก่วัดและชุมชนอย่างไร สร้างความเปลี่ยนแปลงใดบ้างที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งจากที่กล่าวมานั้นเป็นส่วนหนึ่งของการถอดบทเรียนการปฏิบัติศาสนกิจร่วมกัน โดยในการนี้ได้เปิดพื้นที่ให้พระนิสิตได้นำเสนอผลงานทั้งในรูปแบบของการ Presentation ให้พระนิสิตเพื่อนร่วมรุ่น และพระนิสิตรุ่นน้องได้ร่วมรับฟังเรียนรู้ รวมไปถึงการ

นำเสนอผลงานในรูปแบบนิทรรศการตลาดนัดวิชาความรู้การปฏิบัติศาสนกิจ ที่จะเปิดโอกาสให้พระนิสิตรุ่นน้องที่จะต้องปฏิบัติศาสนกิจได้เข้ามาศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งการนำเสนอผลการปฏิบัติศาสนกิจนั้น คณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจจะทำหน้าที่ในการประเมินผลการปฏิบัติศาสนกิจ โดยมีเกณฑ์การประเมินโครงการปฏิบัติศาสนกิจระดับดีเยี่ยม ดีมาก ดี พอใช้ เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจให้แก่พระนิสิต ทั้งนี้ การจัดให้มีการประเมินผลการปฏิบัติศาสนกิจนั้นเพื่อเป็นการยกระดับการปฏิบัติศาสนกิจให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น เพื่อให้การปฏิบัติศาสนกิจของพระนิสิตมีส่วนในการเสริมสร้างสุขภาวะแก่วัดและชุมชน ตลอดจนนำมาสู่การพัฒนาพื้นที่สุขภาวะต้นแบบได้ในอนาคต

๒.๒) การติดตาม นิเทศ และประเมินผลการปฏิบัติศาสนกิจ

การติดตาม นิเทศ และประเมินผลการปฏิบัติศาสนกิจในส่วนนี้เป็นบทบาทหน้าที่สำคัญประการหนึ่งของคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ กล่าวคือ จุดมุ่งหมายสำคัญของการจัดตั้งคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ คือ การทำหน้าที่พัฒนาและหนุนเสริมงานปฏิบัติศาสนกิจประจำส่วนงาน โดยในการติดตาม นิเทศ และประเมินผลการปฏิบัติศาสนกิจ ประกอบด้วยดังนี้

(๑) การจัดประชุมคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ: ในส่วนนี้ว่าด้วยการจัดประชุมเพื่อพิจารณาตรวจสอบคุณสมบัติของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ดำเนินการพิจารณาอนุมัติโครงการปฏิบัติศาสนกิจ รายงานการปฏิบัติศาสนกิจ ทั้งนี้ เพื่อให้การปฏิบัติศาสนกิจมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

(๒) การลงพื้นที่ติดตาม นิเทศการปฏิบัติศาสนกิจ: โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อกำกับติดตาม ตลอดจนเป็นพี่เลี้ยงในการให้คำปรึกษา ข้อเสนอแนะ รวมถึงสร้างกำลังใจให้แก่พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจในพื้นที่ ให้มีกำลังใจ และนำข้อเสนอแนะไปปรับใช้ในการพัฒนาการปฏิบัติศาสนกิจในพื้นที่ต่อไป

(๓) การจัดทำสรุปผล และฐานข้อมูล: ในส่วนนี้จะเป็นการจัดทำสรุปผลการปฏิบัติศาสนกิจในภาพรวมของส่วนงานวิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ รวมไปถึงการจัดทำฐานข้อมูลการปฏิบัติศาสนกิจ

ทั้งนี้ เพื่อสร้างให้เกิดการจัดการความรู้ด้านการปฏิบัติศาสนกิจอย่างเป็นระบบ ซึ่งในอนาคตสามารถนำข้อมูลดังกล่าวไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาการปฏิบัติศาสนกิจในระดับนโยบายและยุทธศาสตร์ที่จะเชื่อมโยงสู่งานบริการวิชาการแก่สังคม และทำนุบำรุงศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม ตลอดจนการสร้างพื้นที่การเรียนรู้ต้นแบบที่จะเป็นพื้นที่ปฏิบัติการให้แก่พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ ได้เข้าไปทำกิจกรรมและพัฒนาสุขภาวะในพื้นที่วัดและชุมชนนั้น ๆ ต่อไป

แผนภาพที่ ๑ แสดงองค์ประกอบและบทบาทหน้าที่ของคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ

จากที่กล่าวมาจะเห็นถึงพัฒนาการของกระบวนการปฏิบัติศาสนกิจ ที่มีการพัฒนาเครื่องมือกลไกในการทำหน้าที่หนุนเสริมงานปฏิบัติศาสนกิจให้เกิดมรรคเกิดผล สร้างผลกระทบแก่สังคม ตลอดจนเป็นการส่งเสริมบทบาทของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจในการทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา และเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาให้แก่วัดและชุมชน อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาลึกลงไปจะพบว่างานปฏิบัติศาสนกิจเป็นงานที่สร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชนและสังคม เป็นการสงเคราะห์ประชาชนซึ่งเปรียบเสมือนเป็นการบริการวิชาการแก่สังคมรูปแบบหนึ่งที่ดำเนินการผ่านกลไกการปฏิบัติศาสนกิจแต่กระนั้นยังขาดการเชื่อมโยงระหว่างงานปฏิบัติศาสนกิจกับงานบริการวิชาการแก่สังคม และทำนุบำรุงศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม อย่างเป็นรูปธรรม โดยเนื้อหาในหัวข้อต่อไปจะเป็นการนำเสนอถึงการเชื่อมโยงการบูรณาการร่วมกัน ระหว่างงานปฏิบัติศาสนกิจ กับงานบริการวิชาการแก่สังคม ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดการส่งเสริมบทบาทพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจในการทำงานหนุนเสริมคณะสงฆ์ หนุนเสริม

นโยบายและพันธกิจของมหาวิทยาลัย และเป็นการสร้างให้เกิดสุขภาวะทางปัญญาในองค์กรวัดและชุมชนอย่างยั่งยืน

การบูรณาการการปฏิบัติศาสนกิจกับการบริการวิชาการแก่สังคมและทำนุบำรุงศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม: แนวทางสู่การเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาในองค์กรวัดและชุมชนอย่างยั่งยืน

การปฏิบัติศาสนกิจเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มุ่งสร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชน และสังคม เป็นการสงเคราะห์ประชาชน ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นการบริการวิชาการแก่สังคมรูปแบบหนึ่งที่ทำเนิการผ่านกลไกการปฏิบัติศาสนกิจ ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาจากผลลัพธ์ของการปฏิบัติศาสนกิจปีการศึกษา ๒๕๖๔ รุ่นที่ ๖๗ ที่ผ่านมา พบว่า เกิดโครงการปฏิบัติศาสนกิจเป็นจำนวนทั้งสิ้น ๑,๓๔๖ โครงการ เมื่อจำแนกตามความสอดคล้องกับงานกิจการคณะสงฆ์ ๖ ด้าน พบว่า พระนิสิตทำโครงการปฏิบัติศาสนกิจที่สอดคล้องกับงานคณะสงฆ์ด้านการเผยแผ่มากที่สุด จำนวน ๕๕๑ โครงการ รองลงมา คือ ด้านสาธารณสงเคราะห์ จำนวน ๒๗๐ โครงการ ด้านสาธารณูปการ จำนวน ๒๑๐ โครงการ ด้านการศึกษา จำนวน ๑๙๙ โครงการ, ด้านการศึกษาสงเคราะห์ จำนวน ๗๙ โครงการ ตามลำดับ โดยโครงการปฏิบัติศาสนกิจที่พระนิสิตดำเนินการน้อยที่สุด คือ งานด้านปกครอง จำนวน ๓๗ โครงการ

ในปีการศึกษา ๒๕๖๕ นิสิตปฏิบัติศาสนกิจ รุ่น ๖๘ มีโครงการปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตทั้งสิ้นจำนวน ๑,๒๔๑ โครงการ ซึ่งนิสิตทำหน้าที่แตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์โครงการที่กำหนด เช่น สอนพระปริยัติธรรม สอนศีลธรรมในโรงเรียน สงเคราะห์ช่วยเหลือสังคมและชุมชน และจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมแก่พุทธศาสนิกชนทั่วไป โดยโครงการปฏิบัติศาสนกิจที่มีพระนิสิตดำเนินการมากที่สุด คือ ด้านเผยแผ่ จำนวน ๔๙๔ โครงการ รองลงมาตามลำดับ คือ ด้านสาธารณสงเคราะห์ จำนวน ๒๖๑ โครงการ ด้านสาธารณูปการ จำนวน ๒๐๒ โครงการ ด้านศึกษาสงเคราะห์ จำนวน ๑๘๒ โครงการ ด้านศึกษาสงเคราะห์ จำนวน ๘๑ โครงการ และด้านปกครอง จำนวน ๒๑ โครงการ

เมื่อพิจารณาจากผลลัพธ์การปฏิบัติศาสนกิจเพิ่มเติมจะพบว่า พระนิสิตส่วนใหญ่เลือกทำโครงการปฏิบัติศาสนกิจที่สอดคล้องกับงานกิจกรรมคณะสงฆ์ด้านการเผยแผ่มากที่สุด อาจเนื่องด้วยส่วนใหญ่พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจะประกอบไปด้วยสามเณร และพระนิสิตที่มีอายุไม่มากนัก อีกทั้งยังพำนักอยู่ที่วัดใดวัดหนึ่งมาอย่างยาวนาน สิ่งดังกล่าวถือเป็นปัจจัยทางด้านสภาพแวดล้อมที่ส่งผลให้พระนิสิตเกิดความคุ้นชินกับรูปแบบกิจกรรมการเผยแผ่ เนื่องจากพระนิสิตจะต้องพบเจอกับพุทธศาสนิกชนที่เข้ามาทำกิจกรรมภายในวัดอย่างสม่ำเสมอ ส่งผลให้จะต้องมีการพบปะพูดคุย ตลอดจนถึงการสนทนาทางธรรมกับชาวบ้านในพื้นที่ กิจกรรมในลักษณะดังกล่าวนี้เปรียบเสมือนเป็นบทบาทที่ติดตัวมากับการเป็นพระสงฆ์ และนอกจากนี้พระนิสิตบางส่วนมีบทบาทเป็นพระนักเทศน์ในวัด พระนักวิทยากร รวมไปถึงครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จึงทำให้พระนิสิตมีความคุ้นชินกับการทำกิจกรรมร่วมกับเยาวชน โดยเฉพาะกิจกรรมในรูปแบบของค่ายธรรมะ ค่ายอบรมคุณธรรม จริยธรรม สิ่งเหล่านี้จึงเป็นเหตุผลประกอบหนึ่งของการที่พระนิสิตตัดสินใจเลือกทำโครงการปฏิบัติศาสนกิจด้านการเผยแผ่มากกว่าด้านอื่น ๆ ในขณะเดียวกันการที่พระนิสิตเลือกทำโครงการปฏิบัติศาสนกิจที่สอดคล้องกับงานด้านสาธารณสงเคราะห์ ด้านสาธารณูปการ อาจมีปัจจัยส่วนหนึ่งมาจากนโยบายคณะสงฆ์ส่วนกลางที่มุ่งเน้นขับเคลื่อนงานในยุทธศาสตร์ตามพันธกิจคณะสงฆ์ เช่น งานด้านวัดประชารัฐ สร้างสุข งานด้านจิตอาสา งานด้านการสร้างเสริมสุขภาวะ งานขับเคลื่อนธรรมานุสสุภาพพระสงฆ์ งานพระคิลานุปัฏฐาก การเยี่ยมเยียนผู้ป่วยติดเตียง เป็นต้น

ผลลัพธ์ที่เกิดจากการปฏิบัติศาสนกิจ จะเห็นได้ว่า ในแต่ละปีมีพระนิสิตที่ทำโครงการปฏิบัติศาสนกิจเพื่อสังคมไม่ต่ำกว่าปีละ ๑,๐๐๐ โครงการ แต่ละโครงการล้วนมีจุดมุ่งหมายสำคัญในการสงเคราะห์ประชาชน และสร้างสุขภาวะให้แก่วัดและชุมชน ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นการบริการวิชาการแก่สังคมในรูปแบบหนึ่ง แต่อย่างไรก็ตามที่ผ่านมายังขาดการนำงานพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจดังกล่าวไปใช้ประโยชน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาจากแผนยุทธศาสตร์และตัวชี้วัดการบริการวิชาการแก่สังคม และทำนุบำรุงศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม พบว่า งานพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจสามารถเป็นส่วนหนึ่งในการบูรณาการและตอบตัวชี้วัดของแผนบริการวิชาการ และแผนทำนุบำรุงศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม ซึ่งนอกจากจะเกิดการบูรณาการการทำงานร่วมกัน ยังส่งผลให้เกิดการพัฒนาพื้นที่และประเด็นการปฏิบัติศาสนกิจที่จะมีความยั่งยืน และเชื่อมโยงกับพื้นที่มากขึ้น โดยมีรายละเอียดประกอบด้วย

๑) การบูรณาการการปฏิบัติศาสนกิจกับการบริการวิชาการ

การบูรณาการการปฏิบัติศาสนกิจกับการบริการวิชาการหากพิจารณาจากงานพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ จะเห็นได้ว่า งานปฏิบัติศาสนกิจมีความเชื่อมโยงกับวัดและชุมชน เป็นการสร้างสุขภาวะทาง

ปัญญาให้แก่ชุมชน ในการมีปัญญาในการดำรงชีวิต และดูแลสุขภาพของครอบครัว ซึ่งกระบวนการดังกล่าวอาจกล่าวได้ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งในการบริการวิชาการแก่สังคม อย่างไรก็ตามหากจะเพิ่มคุณภาพในการปฏิบัติศาสนกิจให้มีความยั่งยืนมากยิ่งขึ้น และสร้างภาคีเครือข่ายการดำเนินงานมากยิ่งขึ้นนั้น คณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจในระดับพื้นที่วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์จะต้องจัดทำแผนยุทธศาสตร์การปฏิบัติศาสนกิจ ที่มีเป้าหมาย และมีการบูรณาการกับงานบริการวิชาการของแต่ละพื้นที่ให้ชัดเจน กล่าวคือในแต่ละวิทยาเขต และวิทยาลัยสงฆ์อาจมียุทธศาสตร์ มีประเด็นการทำงาน หรือพื้นที่ปฏิบัติการที่ชัดเจนที่สามารถส่งเสริมให้พระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจในประเด็นและพื้นที่ดังกล่าวได้ในระยะต่อเนื่อง ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบ ที่จะเป็นทั้งพื้นที่ปฏิบัติการจริง พื้นที่ศึกษาเรียนรู้ และพื้นที่บริการวิชาการแก่สังคม ผ่านโครงการปฏิบัติศาสนกิจ ตลอดจนเกิดการพัฒนาเครือข่ายในพื้นที่ในการพัฒนาพื้นที่ปฏิบัติการร่วมกัน ซึ่งนอกจากจะมีประเด็นยุทธศาสตร์ และพื้นที่บริการวิชาการและปฏิบัติศาสนกิจแล้วนั้น ยังเกิดการพัฒนาสุขภาวะทางปัญญาแก่วัด และชุมชนให้มีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น

๒) การบูรณาการการปฏิบัติศาสนกิจกับการทำนุบำรุงศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม

โครงการปฏิบัติศาสนกิจนอกจากมีหลายโครงการที่เชื่อมโยงกับงานบริการวิชาการแก่สังคม กระนั้นยังมีโครงการปฏิบัติศาสนกิจอีกจำนวนไม่น้อยที่มีความเชื่อมโยงกับงานทำนุบำรุงศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม ในการนี้หากคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจในพื้นที่วิทยาเขต และวิทยาลัยสงฆ์ มีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การปฏิบัติศาสนกิจ ที่เชื่อมโยงกับการบูรณาการบริการวิชาการแก่สังคม และทำนุบำรุงศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม จะส่งผลให้งานพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์และต่อยอดในรูปแบบของงานทำนุบำรุงศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม ซึ่งนอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อพื้นที่ ในการเสริมสร้างให้เกิดสุขภาวะในวัดและชุมชน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยยังสามารถนำผลงานปฏิบัติศาสนกิจของพระนิสิตไปต่อยอดทางการศึกษาวิจัย การประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ผลงานสู่สังคม อันแสดงให้เห็นถึงบทบาทของมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่สำคัญประการหนึ่งในการสร้างศาสนทายาท ในการทำหน้าที่เสริมสร้างสุขภาวะแก่ชุมชนและสังคม

อย่างไรก็ตาม ประเด็นข้อพิจารณาสำคัญในการหนุนเสริมการปฏิบัติศาสนกิจของพระนิสิต นอกจากจะเป็นการบูรณาการการปฏิบัติศาสนกิจกับการบริการวิชาการและการทำนุบำรุงศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมข้างต้นแล้ว การส่งเสริมและสนับสนุนให้คณาจารย์ที่ปฏิบัติงานที่รับผิดชอบดูแลงานด้านกิจการนิสิตใช้งานปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตเป็นส่วนหนึ่งในการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้เพื่อใช้จัดการเรียนการสอนผลิตบัณฑิตให้มีคุณภาพแล้ว คณาจารย์หรือเจ้าหน้าที่อาจใช้งานดังกล่าวนี้พัฒนาต่อยอดเป็นงานวิจัยพัฒนาเป็นผลงานวิชาการเพื่อเข้าสู่ตำแหน่งทางวิชาการหรือตำแหน่งที่สูงขึ้นของบุคลากรฝ่ายสนับสนุนก็ได้ถือเป็นการนำความรู้ที่ได้จากห้องเรียนไปสู่การลงมือปฏิบัติจริงผ่าน

การปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตเป็นการเตรียมพร้อมเพื่อรับมือกับสถานการณ์จริงหากนิสิตสำเร็จการศึกษาไปแล้วได้รับมอบหมายให้เป็นพระสงฆ์หรือทำงานประกอบสัมมาชีพ

โดยสรุป การปฏิบัติศาสนกิจได้ถูกพัฒนาไกลเครื่องมือต่าง ๆ ที่จะช่วยพัฒนาให้งานปฏิบัติศาสนกิจเป็นงานที่มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น มีความเชื่อมโยงกับวัดและชุมชนมากยิ่งขึ้น การพัฒนาเสริมพลังกลไกคณะอนุกรรมการปฏิบัติศาสนกิจให้ทำหน้าที่สนับสนุน และหนุนเสริมงานปฏิบัติศาสนกิจ อาจต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินงาน หากแต่เมื่อกลไกเริ่มเข้มแข็ง ขั้นตอนต่อไปคือการสร้างให้เกิดการบูรณาการปฏิบัติศาสนกิจกับการบริการวิชาการแก่สังคม และทำนุบำรุงศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการต่อยอดพัฒนาให้เกิดยุทธศาสตร์การปฏิบัติศาสนกิจและพื้นที่สุขภาวะการเรียนรู้ต้นแบบ ที่จะเป็นพื้นที่เชิงปฏิบัติการด้านการปฏิบัติศาสนกิจ และการศึกษาวิจัย ตลอดจนเกิดการสร้างเครือข่ายการปฏิบัติศาสนกิจที่ยึดโยงกับวัด และชุมชน ดังวัตถุประสงค์สำคัญของการปฏิบัติศาสนกิจที่มุ่งสนองงานในกิจการคณะสงฆ์ เพื่อสงเคราะห์ประชาชน ตลอดจนเป็นการสนองนโยบายและงานตามพันธกิจของมหาวิทยาลัย ในขณะที่เดียวกันงานปฏิบัติศาสนกิจเป็นการส่งเสริมบทบาทของศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา และมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาให้แก่วัดและชุมชนของตนอย่างยั่งยืนต่อไป

๒ ภาคภาษาอังกฤษ

Buddhist Influence on the Joint Family In the THERAVADA Buddhist Countries

Prof. Chamnong Tongprasert

Prior to the studying of the status of the joint family in the Theravada Buddhist countries in South and Southern Asia, we should know something about Buddhism. Even though Buddhism was taught first in India which was the land of Brahmanism, there were so many different ways of contrasting between Buddhism and Brahmanism. One of the essential differences was that Brahmanism taught the people to believe in Brahma, the Supreme God, or the Creator of everything, and to pray to him, since our lives depended on the line of destiny marked by Him. Buddhism, on the contrary, taught the people to believe on their own actions or Karma, for we ourselves are responsible for our own actions. The Buddha is not the God, he is only one who has enlightened and points the way for happiness. The other points of contrast are the caste system and the status of the women in the societies. In Brahmanism, the people were divided into four castes, i.e., Brahmanas, Kshatriyas, Vaisyas, and Sudras, while in Buddhism there is no castes at all. Everyone is equal. They are only different by Karma, or action. Anyone has a chance to elevate himself in accordance with his actions and wishes.

It was a Buddha who first abolished the slavery and vehemently protested against the degrading caste-system of Brahmanism which has firmly roots in India. In Buddhism, it is not by mere birth, one becomes either an outcaste or a Brahmin, but by one's action or Karma. Caste, colour or race does not preclude one from becoming a Buddhist or entering the Order. So the gate of Buddhism was and is opened wide to all, irrespective of race, caste, colour, rank, or nationality; just as the water from several rivers goes to the same ocean, it becomes the only one unique, so the people from different classes or castes and nations come to Buddhism, they are all Buddhists equally.

Buddhism has an idea of establishing the brotherhood of all living being. Its aim is for the peaceful co-existence. It is unique, mainly owing to its rationality, practicability, efficacy, and universality.

Let me consider the status of the women in India societies prior to the time of the Buddha. According to the Law of Manu”, the women were declared to have no property; the wealth which they earned was acquired for the men to whom they belonged. They had no right in the societies. They were not different from the slaves and were only the property of men. But in the time of the Buddha, the women played a considerable part in the entourage of the Buddha. The Buddha admitted that they were capable of attaining the Arahathship which is the goal of Buddhism as well as men, and admitted them to the Order. This is the first in the oriental, if not the world, history in which the women have equal right to men. By law, both men and women are equal, however, in fact, the men seem to be more equal, since only men were the Buddha.

Prior in the understanding of the Hinayana or Theravada Buddhist societies, it should be known that Brahmanism or Hinduism had spreaded to the Southeast Asia before the coming of Buddhism. Until around the 11th to the 13th centuries, Theravada Buddhism could dominate in the countries of South-east Asia, particularly Burma, Thailand, Laos, and Cambodia. It is Buddhism that teaches the peoples the freedom of thinking, the equality and the way of peaceful co-existence, hence in the Buddhist societies men and women are equal before the law. Daughters inherit equally with sons, and do the younger sons inherit equally with the eldest sons.

It is a tradition in the Theravada Buddhist countries that every man of twenty years of age or more is expected to be a monk for a while, particularly three months in the rainy season. However, if anyone wants to be ordained prior to the age of twenty, he may be ordained as a novice. During his monkhood or novitiate, he is required to study the monks' disciplines, the general “dhamma”, and the “dhamma” for the secular life. In the Order, or nationality. They respect to each other regarding to age of monkhood and the knowledge of Dhamma. If the monastic disciplines and vows of chastity and temperance should prove too rigorous, a monk could at any

time return to secular life. But so long as anyone wears the yellow robes, he is the object of superstitious veneration. The parents highly respect their own son who were monk as well as the master to his servant who becomes a monk. Even though the king himself recognizes today's monk as his superior. At the present time, only the men have opportunity to be ordained, and only this case which makes men more equal than women.

The goal of Buddhism is "Nirvana", that is the state of absolute distinction of suffering. In fact, everyone cannot attain it in the same time. Thus, the Buddha taught the doctrine of love and goodwill between men and men concerning the domestic and social ethics with more comprehensive detail than elsewhere. It concerns to the relations of the layman on and to his surroundings. In Buddhism, nothing in the duties of housemen is left unmentioned. According to the Sigalovada Sutta of the Digha-Nikaya of Suttanta Pitaka, the Buddha taught a young man how to practice himself to his surroundings, parents, wife, friends, master, teacher and monks, as follow: -

1) The relationship between parents and child:

In five ways a child should minister to his parents:

- (1) Once supported by them he should be their support,
- (2) He should perform duties incumbent on them,
- (3) He should keep up the lineage,
- (4) And tradition of his family, and
- (5) He should make himself worthy of his heritage.

In return, the parents should minister to their child in five ways:

- (1) By restraining him from vice,
- (2) By exhorting him to virtue,
- (3) By training him to a profession,
- (4) By contracting a suitable marriage for him, and
- (5) In due time handing over his inheritance.

2) The relationship between pupils and teacher:

In five ways the pupils should minister to their teacher:

- (1) By rising from their seat in salutation,
- (2) By waiting upon them,
- (3) By eagerness to learn,
- (4) By personal service, and
- (5) By attention when receiving their teachings.

And in five ways do teachers to their pupils:

- (1) By training them in that wherein they (teacher) have been well trained,
- (2) By making them fast that which is well held,
- (3) By instructing them thoroughly in the lore of every art,
- (4) By speaking well of them among their friends and companions, and
- (5) By providing for their safety in every quarter.

3) The relationship between husband and wife:

in five ways should a wife be ministered by her husband:

- (1) By respect,
- (2) By courtesy,
- (3) By faithfulness,
- (4) By handing over authority to her, and
- (5) By providing her with adornment.

In return, the wife should minister to her husband in five ways:

- (1) By well performing her duty,
- (2) By hospitality to the kind of both,
- (3) By faithfulness,
- (4) By watching over the goods her husband brings, and
- (5) By skill and industry in discharging all her business.

4) The relationship between friends:

In five ways should one minister to his friends and familiars:

- (1) By generosity,
- (2) By courtesy,

- (3) By benevolence,
- (4) By treating them as he treats himself, and
- (5) Being a good as his word.

In return, his friends should minister him in five ways:

- (1) Be protecting him when he is off his guard,
- (2) And on such occasions guard his property,
- (3) By becoming his refuge in danger,
- (4) By not forsaking him in his troubles, and
- (5) By showing consideration for his family.

5) The relationship between master and servants, employers and employees:

In five ways the masters or employers should minister to their servants or employees:

- (1) By assigning them work according to their strength,
- (2) By supplying them with food and wages,
- (3) By tending them in sickness,
- (4) By sharing with them unusual delicacies, and
- (5) By granting leave at times.

And the servants or employees, in return, should provide their minister or employers in five ways:

- (1) By rising before him,
- (2) By lying down to rest after him,
- (3) By being content with what is given to them,
- (4) By doing their work well, and
- (5) By carrying about their praise and good fame.

6) The relationship between laypeople and monks:

In the five ways should the lay-people should minister to the monks or recluses:

- (1) By affecting in act,
- (2) In speech,
- (3) In mind,
- (4) By keeping open house to them, and
- (5) By supplying their temporal needs.

And the monks or recluses, in return, should minister the lay-people in six ways:

- (1) By restraining him from evil,
- (2) By exhorting him to good,
- (3) By loving him with kindly thoughts,
- (4) By teaching him what he had not heard,
- (5) By correcting and purifying what he had heard, and
- (6) By revealing to him the way to heaven and happiness.

There are the Buddha's teachings concerning how to adjust ourselves to the surroundings which are the basic teachings for the secular life. One who is the ex-monk or ex-novice has already studied these "dhamma" before leaving monkhood or novicehood. They usually transfer these "dhamma" as well as the others to their wives, children, and neighbours. In this way, they always live a good life and in peace. The peaceful co-existence will automatically happen among them. These are only a part of the living laws or customary laws which have been and being practiced throughout all the Theravada Buddhist countries, particularly in the villages outside the cities.

In Thailand under the absolute monarchy, that is before 2475 B.C./1932, the center of administration was in the capital or "Muang Luang". The king had full power in the administration. And there were at least four "muang" or important cities at the cardinal points which were each ruled by a son of the king, and the sons in turn seemed often to have succeeded him. These princes governed their provinces as almost independent kingdoms, which were known as "muang luk luang", in contradiction to the "muang luang" or capital province ruled directly by the king. No doubt the princes held their province feudally from the king and governed them on the same paternal lines as did the king in his capital province, the sons being sworn to co-operate with their father for mutual defense and for conquest.

The ultimate feudal unit within the "muang" was the "khrua" or family, governed by the father of the family. A number of these units were known as "luk ban" the children of the village, the vassals of the "pho ban" or the father of the village, a number of whom as "luk muang" or "luk ban" owed allegiance to the "pho muang" who ruled over the "muang luk luang" and was a son of the king.

Thailand was divided into several “muamg” or provinces, each of which was divided into districts or “amphoe”. Each district official had within his “amphoe” a number of communes, known as “tambon” each of which was in charge of an official called a “kamnan”. He in turn was responsible for several “ban” or villages, each under a “phu yai ban”, or village headman. The latter were chosen by the villagers, and recognized by the governor of the province. The “ban” or village was the territorial administrative unit in later times, just as it was in earlier feudal days: but whereas it was formerly governed in a patriarchal manner by a man who owed his administrative appointment to the fact that he was the natural head of number of families, in the latter period he is an official appointed by the government. The system of village administration depended mostly on the living laws or customary laws. The people drew idea of law from the Buddhist Dhamma, the Moral law. To the Buddhist, this is not a divine law, a law of God, or a commandment; it is just only the living law, the customary law, or the rule of conduct. The social relation in the village was mostly adopted and adapted from the teaching of the “Sigalovada Sutta” and other dhammas as above mentioned.

Moreover, in Burma, as well as in Thailand, Laos, and Cambodia, the monasteries provided a training in democracy, as boys of all classes worked and played together, sharing alike in menial duties of the monasteries. And when they became novice or monks, they once again received the idea of democracy, since they shared together equally their works, food, and lodgings. They have no private properties more than necessary according to the “Vinaya” or monk’s disciplines. The properties belong to the “Sangha” or monk’s community. Only the “Sangha” has the right to use them. No one can use it personally without the permission of the “Sangha”. They are jointly responsible on the Sangha’s properties. Even the chief abbot of the monastery has no right to do anything without the Sangha’s sanction. This is a kind of democracy of its own which has been practicing since the time of the Buddha. This kind of practice has influence upon the novices and monks more or less and still follows them after leaving the monkhood or novicehood. And it has been being adapted to practice throughout the countries, particularly in the villages. Hence, it now become the living law pf the peoples, and the foundation of the western Democracy.

In Thailand, as well as in the Theravada Buddhist countries in South and South-east Asia, most of the population are Buddhists, in Thailand around 94.5 per cent, in Burma more than 80, in Laos and Cambodia more than 90. In these countries, if you go, it is not necessary for you to fear that you will starve to death even though you have no money. The people will welcome you regarding of race, nationality, or religion. They will give you food and lodging. Sometimes the money is useless, since no one will sell you the food or something else, but they will willingly give you free. Even though the Christian missionary can go and stay in the Buddhist monasteries. The Buddhist monks will welcome them kindly with food to eat and room to sleep. Unfortunately, some of them are not good enough. They try to destroy the relations of the people, the customary laws of the villages, and the relations between the relatives. Nevertheless, the Buddhist people, particularly the Buddhist monks, are very tolerant. They never denounce any religion and are pity to ones who try to destroy their religion, since that is the teaching of the Buddha. It is the Buddhist Law of “Anatta” which makes them generous, unselfish. It teaches us to have no concept of God, “Atta”, Soul or Brahma. And it is because we have no concept of “Atta” or “Self, we have no concept of “this am I, this is mine”. This is the ethical foundation of generosity or unselfishness. If one has no attachment in “Atta” or “Self”, the selfishness will not happen. The generosity follows. The world will be full of the generous ones, not the selfish. Furthermore, the Buddhist “Pancha-Sila”, not Nehru’s or Sukarno’s, is the moral foundation of the Buddhist people as a whole. It composes of abstaining (1) from killing, (2) from stealing, (3) from adultery, (4) from lying and (5) from liquor and addictive things that cause intoxication and heedlessness. This is the other kind of the living laws generally practiced by the Buddhist people. By these living laws, we live in peace. Even though in the material point of view we are not civilized, but in the spiritual point of view, we think, we are more civilized than many of the people in the civilized countries, since we have no conflict of race discrimination, religion or something like that as happened in the civilized countries.

From these points, we can see the Buddhism has played the great roles throughout the Buddhist countries. It gives them the living laws, the customary laws, the rules of conduct. In so far as Buddhism is concerned, the standard of the morality of the peoples in these countries will not decline. This is my point of view as regards the living laws deeply influenced on the joint families in the Theravada Buddhist countries, particularly in South-east Asia.

๓ ภาคผนวก

คณะกรรมการฝ่ายจัดทำสูจิบัตร สารนิพนธ์ และจัดสัมมนาทางวิชาการ

รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ	ประธานกรรมการ
ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ	รองประธานกรรมการ
ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายประกันคุณภาพ	รองประธานกรรมการ
ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต	รองประธานกรรมการ
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย	รองประธานกรรมการ
คณบดีคณะพุทธศาสตร์	รองประธานกรรมการ
คณบดีคณะครุศาสตร์	รองประธานกรรมการ
คณบดีคณะมนุษยศาสตร์	รองประธานกรรมการ
คณบดีคณะสังคมศาสตร์	รองประธานกรรมการ
ผู้อำนวยการสำนักงานอธิการบดี	รองประธานกรรมการ
ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์	รองประธานกรรมการ
ผู้อำนวยการสำนักทะเบียนและวัดผล	รองประธานกรรมการ
ผู้อำนวยการสถาบันพระไตรปิฎกศึกษา	รองประธานกรรมการ
ผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ	รองประธานกรรมการ
ผู้อำนวยการสถาบันภาษา	รองประธานกรรมการ

กรรมการ

ผู้อำนวยการกองวิเทศสัมพันธ์	ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการต่างประเทศ
ผู้อำนวยการส่วนวิชาการและวิจัย	ผู้อำนวยการส่วนทะเบียนนิสิต
ผู้อำนวยการส่วนประเมินผลการศึกษา	ผู้อำนวยการสำนักงานพระสอนศีลธรรม
ผู้อำนวยการสำนักงานประกันคุณภาพ	ผู้อำนวยการกองกิจการวิทยาเขต
ผู้อำนวยการกองกิจการนิสิต	ผู้อำนวยการกองกลาง
ผู้อำนวยการสำนักงานสภามหาวิทยาลัย	ผู้อำนวยการส่วนงานบริหาร สถาบันภาษา
ผู้อำนวยการสำนักงานวิชาการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ	
ผู้อำนวยการส่วนวิชาการ สถาบันภาษา	
ผู้อำนวยการส่วนวิชาการและวิจัยสถาบันพระไตรปิฎกศึกษา	
รองผู้อำนวยการสถาบันภาษา	
รองผู้อำนวยการวิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ	รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
รองคณบดีคณะพุทธศาสตร์	รองคณบดีคณะครุศาสตร์
รองคณบดีคณะมนุษยศาสตร์	รองคณบดีคณะสังคมศาสตร์

หัวหน้าภาควิชาพระพุทธศาสนา
 หัวหน้าภาควิชาหลักสูตรและการสอน
 หัวหน้าภาควิชาบริหารการศึกษา
 หัวหน้าภาควิชาภาษาไทย
 หัวหน้าภาควิชาภาษาต่างประเทศ
 หัวหน้าภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
 หัวหน้าภาควิชานิติศาสตร์
 พระครูโกศลศาสนบัณฑิต, รศ.ดร.
 พระมหาเสฏฐวุฒิ วชิรญาณโณ
 พระมหาอภัย ฐิตวิริโย
 พระครูชินวาทธำรง
 พระมหาวินัย วชิรเมธี
 รศ.ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย
 รศ.ดร.สมชัย ศรีนอก
 ผศ.ดร.เมธาพันธ์ โพธิ์ธีรโรจน์
 ผศ.ดร.แสง นิลนามะ
 ผศ.ดร.สมควร นิยมวงศ์
 ผศ.ดร.บุญเลิศ โอธสุ
 ผศ.กิตติศักดิ์ ณ สงขลา
 ผศ.ดร.อดุลย์ คนแรง
 ดร.วรพันธุ์ แยมหงษ์ภา
 ดร.สันทัต จันทรทาทอง
 ดร.อรเนตร บุณนา
 นายสังวร อ่อนสนิท
 นายสุทัศน์ สงค์สุข
 นางสาวกนกอร ลำเลิศ
 นางสาวสังเวียน พุเพื่อง
 นางสาวสิรินาฏ พิมเสน
 นางสาวณิชาภัทร เกิดฤทธิ์
 นางสาวปุกนิภา เดชฤทธิ์วิชัย

หัวหน้าภาควิชาศาสนาและปรัชญา
 หัวหน้าภาควิชาบาลีและสันสกฤต
 หัวหน้าภาควิชาจิตวิทยาการศึกษาและการแนะแนว
 หัวหน้าภาควิชาจิตวิทยา
 หัวหน้าภาควิชารัฐศาสตร์
 หัวหน้าภาควิชาเศรษฐศาสตร์
 พระมหาสมพงษ์ คุณากโร, ผศ.ดร.
 พระปลัดสรวิชัย อภิบุญโญ, ผศ.ดร.
 พระมหาประยุทธ์ ภูริบุญโญ
 พระมหาวัฒนา โชติธมโม
 พระมหานพรัตน์ อภิขุขโว
 รศ.ดร.सानุ มหัทธนาตุล
 รศ.ดร.กฤต ศรียะอาจ
 รศ.ดร.สุเทพ พรหมเลิศ
 ผศ.ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์
 ผศ.ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ
 ผศ.คำพันธ์ วงศ์แสนห์
 ผศ.ดร.เกษม แสงนนท์
 ผศ.ดร.พิธิบูลย์ กาญจนพิพิธ
 ดร.ดวงกมล ทองคนารักษ์
 ดร.ศักดิ์ชัย สักกะบูชา
 ดร.สุทธิดา พาดฤทธิ์
 นายทศพร ศรีคำ
 นางสาวสังเวียน พุเพื่อง
 นายธนสิทธิ์ ฉัตรสุวรรณ
 นางสาวเนาวรัตน์ ภูระหงษ์
 นางสาวอุบลวรรณ กลิ่นจ้อย
 นางสาวอรทัย สามะณี
 นางสาวอรชร เมาะระศรี
 นางสาวฉัตรแก้ว ทองเชื้อ

นางสาวอรรณพ โตปฐมวงศ์

นายประสพ สุระพินิจ

Mr.Howel Nicroas Lewis

Ven.Dr.Neminda

ผู้อำนวยการกองวิชาการ

เลขานุการสำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

เลขานุการสำนักงานคณบดีคณะพุทธศาสตร์

เลขานุการสำนักงานคณบดีคณะครุศาสตร์

เลขานุการสำนักงานคณบดีคณะมนุษยศาสตร์

เลขานุการสำนักงานคณบดีคณะสังคมศาสตร์

ผู้อำนวยการส่วนประเมินผลการศึกษา

รองผู้อำนวยการส่วนประเมินผลการศึกษา

พระวิฑูรย์ ฐานงโกโร

นายสุชนา ศิริธัญญ์

นายศิลป์ชัย วงษ์จำนงค์

นายสมควร ถ้วนนอ

นายสมบูรณ์ เฟ่งพิศ

นายสุภฐาน สุดาจันทร์

นายจิระศักดิ์ ธารสุขกระจ่าง

นางสาวสุจิตรา ขวตรมย์

นางสาวฐานิชญาณ์ มัควัลย์

นายไวยพจน์ ปรรธนา

นายศักดิ์พี พันพา

นายเอกลักษณ์ เทพวิจิตร

นางสาวเจริญรัตน์ พงศ์พิพัฒน์พัทธ์

นายธวัชชัย จงสันติกัลป์

Prof.Dr.Frank Hoffman

กรรมการและเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

หน้าที่ :

๑. จัดเตรียมหนังสือที่ระลึกเพื่อถวายสมเด็จพระสังฆราช

๒. จัดทำหนังสือสุจิตร์ เพื่อแจกในงาน โดยมีส่วนที่เกี่ยวข้อง คือกำหนดการ พระโอวาทสมเด็จพระสังฆราช ทั้งคำกล่าวรายงานของอธิการบดี และตรวจสอบเนื้อหาารายชื่อผู้จบการศึกษาทั้งหมด

๓. จัดทำหนังสือประกาศเกียรติคุณ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ทั้งปริญญากิตติมศักดิ์และเข็มเกียรติคุณ

๔. จัดทำหนังสือสารนิพนธ์ และการปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตทั่วไปประเทศ และเผยแพร่ผ่านระบบออนไลน์ และทางเว็บไซต์
๕. จัดสัมมนาทางวิชาการ
๖. เชิญวิทยากรและผู้เสวนาทางวิชาการ
๗. จัดทำหนังสือรวมบทความ สารนิพนธ์ประกอบการสัมมนาทางวิชาการ และเผยแพร่ผ่านระบบออนไลน์ และทางเว็บไซต์
๘. ถอดเทปกิจกรรมการสัมมนาทางวิชาการ
๙. ประสานงานกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ ที่ได้รับมอบหมาย

รายนามเจ้าภาพอาหารโรงทาน
งานพิธีประสาทปริญญา ประจำปี ๒๕๖๕
ระหว่างวันที่ ๘ - ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๕
ณ อาคาร มวก. ๔๘ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำบลลำไทร อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่	รายชื่อเจ้าภาพ	รายการอาหาร
๑	พระเทพปวรเมธี, รศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร	ขนมจีน
๒	มูลนิธิร่วมกตัญญู	อาหารตลอดงาน
๓	ดร.แม่ชีทศพร วชิระบำเพ็ญ และคณะ	อาหารตลอดงาน
๔	มูลนิธิโพธิ์วัฒนา นำโดย ดร.แม่ชีณัฐญาวรรณ เปรมสกุล	อาหารตลอดงาน
๕	พระเทพปริยัติเมธี, รศ.ดร. รองอธิการบดีวิทยาเขตนครสวรรค์	
๖	พระโสภณพัฒนคุณ วัดพุน้อย ลพบุรี	บาร์บีคิว ๒,๐๐๐ ไม้
๗	พระครูพิศิษฐ์ประทาน,ดร. (หลวงพ่อด่าง)	
๘	พระครูอุดมจารุวรรณ,ดร. วัดบำเพ็ญเหนือ	
๙	พระมหาระนอง ทสสนีโย วัดท่าอิฐ อ่างทอง	
๑๐	พระราชวัลภาจารย์,วิ. วัดหนองหอย ราชบุรี	
๑๑	คณะศิษยานุศิษย์ พระอาจารย์สมชาย นนทโก วัดหนองรี อำเภอนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา	
๑๒	พระชลญาณมุนี,ดร. รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ชลบุรี	
๑๓	พระเทพวรมุนี เจ้าคณะจังหวัดนครพนม แม่ชีน้อย วัดพระธาตุพนม และคณะ	ข้าวเหนียว, ส้มตำ
๑๔	พระอาจารย์ระพิน สีธโร วัดหนองไร่ และคณะ	กล้วยเตี๋ย
๑๕	อธิธรรมโชติกะวิทยาลัย ร่วมกับ บริษัท กลุ่มปาล์มธรรมชาติ “น้ำมันพืช ตราผึ้ง”	ข้าวขาหมู - น้ำดื่ม
๑๖	โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์	
๑๗	พระอาจารย์ศุภชัย ภูริญาโณ คณะศิษย์ (ศูนย์พุทธบริษัทสากล)	ขนมจีน น้ำยา ข้าวเหนียว ไก่ทอด น้ำสมุนไพร

- ๑๘ โรงทานปัญญาศรี
บริษัท สมุนไพรปัญญาศรี จำกัด น้ำสมุนไพร,ชา-กาแฟ
- ๑๙ วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี
๑) นางสาวโสภา กาลมุสิทธิ์
๒) นางสาวสุภารัตน์ ลีมดำรงค์
๓) นางสาวณัฐสุรีย์ ด่านล้ำมะจาก
๔) นางสาวจุฑามาศ เทพทอง
- ๒๐ ป้าน้อย อาหารเจ อาหารเจ, น้ำแข็งใส
- ๒๑ ร้านสายสุพรรณ คุณสาวิตพร - คุณบวรวิชัย ขนมโตเกี้ยว
- ๒๒ คุณสำราญ นวพาณิช เฉาก๊วย
- ๒๓ บริษัท วัชรทรัพย์ ปีโตรเลียม จำกัด
- ๒๔ นิสิตพุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต (พธ.ด.)
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ รุ่นที่ ๑๒
โดยการนำของพระบูรเขตธรรมคณี เจ้าคณะจังหวัดตราด
